LENIN

O nouă biografie

MARI PERSONALITĂȚI ALE ISTORIEI

Dmitri Volkogonov

Primul autor care a folosit toate arhivele secrete sovietice

DMITRI VOLKOGONOV

LENIN

O nouă biografie

Ruba

DMITRI VOLKOGONOV

LENIN

O nouă biografie

Traducere: ANCA IRINA IONESCU

Editura ORIZONTURI
Editura LIDER
Bucureşti

I.S.B.N.: 973 – 9154 – 99 – 9

LENIN A NEW BIOGRAPHY
Copyright © 1994 by ***Dmitri Volkogonov***

Toate drepturile asupra ediției în limba română sînt rezervate **Editurii ORIZONTURI - Bucureşti**

Tipografia I.E.D.
Grupul Drago Print
Bucureşti, Calea Rahovei 147, Tel.: 335 93 18, 335 66 61/19

CUPRINS

Abrevieri 7
Tabel cronologic 8
Prefață 18
Introducere 23

1 Sursele îndepărtate 34

Genealogie 36
Vladimir şi Alexandr 45
Precursorii 51
Descoperirea marxismului 56
Nadejda Krupskaia 62
Inessa Armand 68
Secrete financiare 82

2 Maestru al ordinului 96

Teoreticianul revoluției 97
Fenomenul bolşevismului 109
Lenin şi menşevicii 115
Paradoxul lui Plehanov 121
Tragedia lui Martov 126

3 Cicatricea lui Octombrie 135

Revoluția democrată din februarie 137
Parvus, Ganețki şi „cheia germană" 141
Lenin şi Kerenski 160
Repetiția din iulie 166
Octombrie şi „Conspirația celor egali" 176
Comisarii şi Adunarea Constituantă 195

4 Apostolii terorii 212

Tratatul de la Brest-Litovsk 215
Veşmintele albe 227
Regicidul 238
Împuşcătura Faniei Kaplan 252
Ghilotina terorii 265

5 Anturajul lui Lenin 279

Cel mai capabil om din Comitetul Central 282
Omul cu puteri nelimitate 294
Tandemul bolşevic 308
Preferatul Partidului 321
Biroul Politic leninist 338

6 Societatea unidimensională 359

Avangarda dezamăgită 362
Jefuitorii ţărănimii 370
Tragedia intelectualităţii 387
Lenin şi Biserica 405
Profetul Cominternului 420

7 Mausoleul leninismului 440

Regimul şi boala 441
Lunga agonie 452
Mumia şi îmbălsămarea ideilor 466
Moştenirea şi moştenitorii 478
Lenin şi istoria 501

Post-scriptum: Înfrîngere în victorie 507

Note 515

ABREVIERI

AMB	Arhivele Ministerului Securităţii
AMBRF	Arhivele Ministerului Securităţii al Federaţiei Ruse
APRF	Arhivele Preşedintelui Federaţiei Ruse
ECCI	Comitetul Executiv al Internaţionalei Comuniste
GARF	Arhivele de Stat ale Federaţiei Ruse
GPU	Direcţia Politică de Stat
KGB	Comitetul Securităţii Statului
NKGB	Comisariatul Poporului pentru Securitatea Statului
NKVD	Comisariatul Poporului pentru Afacerile Interne
OGPU	Direcţia unificată a Conducerii Politice
PSS	V.I.Lenin, *Polnoe sobranie socinenii (Opere Complete)* ediţia a 5-a, 55 vol., Moscova, 1970–1985
RŢHIDNI	Centrul rus pentru păstrarea şi studierea documentelor istoriei naţionale
ŢAKGB	Arhiva Centrală a KGB-ului
ŢAMBRF	Arhiva Centrală a Ministerului Securităţii Federaţiei Ruse
ŢAMO	Arhivele Centrale ale Ministerului Apărării
ŢGALI	Arhivele Centrale de Stat pentru Literatură şi Artă
ŢGASA	Arhivele Centrale de Stat ale Armatei Sovietice
ŢGOA	Arhivele Centrale Speciale de Stat
ŢGVIA	Arhivele Centrale de Stat pentru Istorie Militară
ŢIK	Comitetul Executiv Central
ŢHSD	Centrul pentru păstrarea documentelor contemporane
VŢIK	Comitetul Executiv Central pe întreaga Rusie

TABEL CRONOLOGIC

Pînă în februarie 1918, evenimentele din Rusia sînt datate în conformitate cu calendarul iulian (stil vechi), care în secolul al XX-lea rămăsese cu treisprezece zile în urmă faţă de cel gregorian din Occident (stil nou). Astfel, Revoluţia din februarie 1917 a avut loc, după calendarul occidental, în martie, iar bolşevicii au preluat puterea în stat în ziua de 25 octombrie 1917, ceea ce corespunde cu data de 7 noiembrie în Occident. În text am folosit datele din calendarul gregorian adăugînd şi menţiunea „stil nou" acolo unde puteau să apară ambiguităţi. În tabelul cronologic de mai jos, toate evenimentele sînt datate în conformitate cu stilul nou.

1870	22	aprilie	Se naşte Vladimir Ilici Ulianov (Lenin)
1879	7	noiembrie	Se naşte Lev Davîdovici Bronştein (Troţki)
	21	decembrie	Se naşte Iosif Vissarionovici Djugaşvili (Stalin)
1880		ianuarie	Gheorghi Plehanov fuge din Rusia în Europa Occidentală
1881	13	martie	Este asasinat ţarul Alexandru II
1883		septembrie	Plehanov înfiinţează la Geneva Grupul marxist pentru eliberarea muncii
1886	24	ianuarie	Moare Ilia Nikolaevici Ulianov (tatăl lui Lenin)
1887	20	mai	Este spînzurat fratele lui Lenin, Alexandr Ulianov
	25	august	Lenin intră la Universitatea din Kazan
	17	decembrie	Lenin este arestat în cursul unei demonstraţii de protest a studenţilor
1891		noiembrie	Îşi ia examenul de drept ca student

			extern la Universitatea din St. Petersburg
1892			Lucrează ca avocat la Samara
1894		septembrie	Prima lucrare publicată: *Cine sînt „prietenii poporului" şi cum luptă ei împotriva social-democraţilor*
1895		mai-septembrie	Pleacă în străinătate şi îl cunoaşte pe Plehanov
	21	decembrie	Este arestat la St. Petersburg
1897	10	februarie	Exilat pentru trei ani în Siberia
1898		martie	Se întemeiază Partidul social-democrat al muncitorilor din Rusia (Minsk)
	22	iulie	Căsătoria lui Lenin cu Nadejda Konstantinovna Krupskaia în Şuşenskoe, Siberia
1900	10	februarie	Încheierea perioadei de exil
		martie	Sosirea la St. Petersburg
	3	iunie	Lenin este arestat pentru zece zile
	20	iunie	O vizitează pe Krupskaia, aflată în exil la Ufa
	29	iulie	Părăseşte Rusia şi pleacă în Europa Occidentală
1901		iarna	Se întemeiază Partidul socialist revoluţionar
1902		martie	Apare lucrarea lui Lenin *Ce este de făcut?*
		aprilie-mai	Lenin se află la Londra
1903	30	iulie-23 august	Are loc cel de-al doilea Congres al Partidului social-democrat al muncitorilor din Rusia la Bruxelles şi Londra Sciziunea dintre bolşevici şi menşevici
		decembrie	Lenin demisionează de la *Iskra*

			(Scînteia)
1904	9	februarie	Izbucneşte războiul ruso-japonez
	14	martie	Lenin demisionează din Comitetul Central al Partidului
1905	22	ianuarie	„Duminica sîngeroasă" de la St. Petersburg
	23	ianuarie	Încep grevele în întreaga Rusie
	25	aprilie–10 mai	Are loc la Londra cel de-al treilea Congres al Partidului social-democrat al muncitorilor din Rusia
	27	mai	Flota rusă este scufundată în largul coastelor Japoniei, în strîmtoarea Ţuşima
		iunie	Revolta de pe vasul de război *Potemkin* din Marea Neagră
	15	iulie	Este asasinat la St. Petersburg Viaceslav Plehve, ministrul Afacerilor Interne
	5	septembrie	Se încheie la Portsmouth, în SUA, Tratatul ruso-japonez
	mijlocul lunii octombrie		Grevă generală în Rusia
	25	octombrie	Fondarea Partidului democratic constituţional (Cadeţii)
	26	octombrie	Se înfiinţează la St. Petersburg Sovietul Deputaţilor Muncitorilor, în frunte cu Troţki ca adjunct
	30	octombrie	Nikolai al II-lea pune în circulaţie un manifest prin care promite drepturi civile şi formarea unei adunări legislative, Duma de Stat
	21	noiembrie	Sosirea lui Lenin la St. Petersburg
	16	decembrie	Sovietul din St. Petersburg este arestat

	21 decembrie	Insurecţia armată bolşevică de la Moscova este înăbuşită de armată
1906	23 aprilie–8 mai	Are loc cel de-al patrulea Congres al Partidului social-democrat al muncitorilor din Rusia, desfăşurat la Stockholm
	10 mai	Se deschide la St. Petersburg prima sesiune a Dumei
	21 iulie	Dizolvarea Dumei şi numirea lui Piotr Stolîpin în funţia de prim-ministru
1907	ianuarie–aprilie	Lenin locuieşte în Kokkala, în Finlanda
	5 martie	Îşi deschide lucrările cea de-a doua Dumă
	15 iunie	A doua Dumă este dizolvată
	13 aprilie–1 iunie	La Londra are loc cel de-al cincilea Congres al Partidului social-democrat al muncitorilor din Rusia
	20 noiembrie	Îşi deschide lucrările cea de-a treia Dumă, alcătuită pe baza unei noi legi electorale
	decembrie	Lenin se mută în Elveţia
1908	decembrie	Lenin se mută la Paris
1909		O cunoaşte pe Inessa Armand la Paris
1912	iunie	Lenin se mută la Cracovia, în Polonia aflată sub stăpînire austriacă
	28 noiembrie	Îşi deschide lucrările cea de-a patra Dumă
1913	mai	Lenin se mută la Poronin
	iulie	O însoţeşte pe Krupskaia la Berna pentru a fi operată

1914	30	iulie	Rusia decretează mobilizare generală
	1	august	Germania declară război Rusiei
	3	august	Începe primul război mondial
		august	St. Petersburg îşi schimbă denumirea, devenind Petrograd
		august	Rusia invadează Galiţia austriacă şi Prusia Orientală
	8	august	Lenin este arestat în Polonia austriacă sub acuzaţia de spionaj în favoarea ruşilor
	19	august	este eliberat
		septembrie	Forţele ruse sînt înfrînte în Prusia Orientală
		septembrie	Lenin pleacă din Austria în Elveţia
1915	22	iulie	Forţele ruseşti se retrag din Polonia
	4	septembrie	Nikolai al II-lea preia comanda supremă a forţelor armate ruse
		septembrie	Lenin participă la conferinţa socialiştilor împotriva războiului, Zimmerwald, Elveţia
1916		aprilie	Are loc cea de-a doua întrunire a socialiştilor împotriva războiului, la Kienthal, în Elveţia
	30	decembrie	Rasputin este asasinat la Petrograd
1917	8	martie	Declanşarea revoluţiei din februarie de la Petrograd
	12	martie	Formarea sovietului din Petrograd
	14	martie	Formarea sovietului din Moscova
	15	martie	Formarea guvernului provizoriu. Nikolai al II-lea abdică
	25	martie	Stalin şi alţi bolşevici se întorc la

		Petrograd din exilul în Siberia
16	aprilie	Lenin soseşte la Petrograd din Elveţia
17	aprilie	Lenin elaborează *Tezele din aprilie*
	mai	Se organizează Gărzile Roşii bolşevice
	mai	Troţki se întoarce de la New York în Rusia
16	iunie	Se deschid lucrările Primului Congres al Sovietelor
4	iulie	Guvernul provizoriu emite ordinul de arestare a lui Lenin şi a altor bolşevici de frunte
13	iulie	Lenin fuge în Finlanda
17	iulie	Bolşevicii încearcă să dea o lovitură de stat la Petrograd – „Zilele din iulie“
18	iulie	Lenin se ascunde
24	iulie	Alexandr Kerenski devine prim-ministru
	august	Are loc cel de-al şaselea Congres al Partidului Bolşevic, la Petrograd
mijlocul lui septembrie		Campania lui Kornilov împotriva sovieticilor este zdrobită
8	octombrie	Troţki devine preşedinte al Sovietului din Petrograd
23	octombrie	Lenin se întoarce în secret la Petrograd pentru a participa la şedinţa Comitetului Central unde s-a votat în favoarea insurecţiei armate
6	noiembrie	Gărzile roşii declanşează insurecţia armată
7	noiembrie	Troţki anunţă preluarea puterii în

			cadrul celui de-al doilea Congres al Sovietelor, la care se aprobă şi decretele lui Lenin referitoare la pământ şi la încheierea păcii
	17	noiembrie	ŢIK conferă putere legislativă supremă Sovnarkomului
		noiembrie	Începe prima fază a războiului civil din Ucraina
	25	noiembrie	Încep alegerile pentru Adunarea Constituantă
	3	decembrie	Încep tratativele de pace sovieto-germane la Brest–Litovsk
	15	decembrie	Este semnat armistiţiul ruso–german
	20	decembrie	Se înfiinţează Ceka (Comisia extraordinară pentru combaterea contrarevoluţiei şi a sabotajului)
		decembrie	Izbucneşte revolta cazacilor de pe Don (albi); se formează Armata Voluntară sub comanda generalilor Kaledin şi Kornilov
1918	9	ianuarie	Se reiau tratativele de pace de la Brest–Litovsk
	14	ianuarie	Tentativă de asasinat împotriva lui Lenin la Petrograd
	18	ianuarie	Este convocată Adunarea Constituantă, dispersată ulterior cu forţa de către bolşevici
	22	ianuarie	Ucraina îşi proclamă independenţa
	9	februarie	Ucraina şi Puterile Centrale semnează un tratat
	18	februarie	Germania reia războiul împotriva Rusiei
	3	martie	Tratatul de la Brest–Litovsk este semnat de Rusia sovietică şi de

		Germania. Trupele bolşevice intră în Kiev, capitala Ucrainei
9	martie	Forţa expediţionară aliată debarcă la Murmansk
10	martie	Capitala Rusiei sovietice este transferată de la Petrograd la Moscova
13	martie	Troţki este numit Comisar al Poporului pentru război. Începe formarea Armatei Roşii
4	aprilie	Forţa expediţionară japoneză debarcă la Vladivostok
	iunie	Forţa expediţionară britanică debarcă la Arhanghelsk
12	iunie	Fratele ţarului, Marele Duce Mihail, este asasinat în Urali, lîngă Perm
16	iunie	Lenin reintroduce pedeapsa cu moartea
4	iulie	Cel de-al cincilea Congres al Sovietelor aprobă constituţia
6	iulie	Contele Mirbach, ambasadorul Germaniei la Moscova, este asasinat
17	iulie	Ţarul Nikolai al II-lea şi familia lui sînt executaţi la Ekaterinburg
30	august	Lenin este împuşcat şi rănit la Moscova. Uriţki, Şeful Ceka din Petrograd este asasinat
4	septembrie	Lenin ordonă să se ia ostatici. Începe teroarea roşie
	septembrie	Armata Roşie eliberează din mîinile Albilor şi ocupă oraşele Kazan şi Simbirsk
începutul lui noiembrie		Împăratul Wilhem al II-lea abdică
6	noiembrie	Ambasada sovietică este evacuată

		din Berlin sub acuzaţia de agitaţie revoluţionară
	11 noiembrie	Aliaţii şi Puterile Centrale semnează armistiţiul
	13 noiembrie	Guvernul sovietic declară nul Tratatul de la Brest–Litovsk
	decembrie	Forţele franceze de intervenţie debarcă la Odesa
1919	11 aprilie	Se înfiinţează lagărele de concentrare din Rusia sovietică
	2–6 martie	Primul Congres al Internaţionalei Comuniste (Comintern)
	martie	Izbucnirea războiului civil din Urali
1920	26 aprilie	Polonia invadează teritoriul sovietic
	8 mai	Armata poloneză ocupă Kievul, capitala Ucrainei
	iunie	Armata Roşie îi respinge pe polonezi
	iulie	Armata Roşie ajunge la Varşovia şi este respinsă
	21 iulie–6 august	Al doilea Congres al Internaţionalei Comuniste la Moscova
	august	Armata Roşie se retrage din Polonia
	24 septembrie	Inessa Armand moare în Caucaz
	noiembrie	Evacuarea în masă a forţelor albe din Crimea în Turcia
1921	1–18 martie	Revoltă antibolşevică pe insula Kronstadt
	8 martie	Are loc la Moscova al zecelea Congres al Partidului Comunist Bolşevic. Se proclamă NEP
1922	aprilie	Stalin este numit în recent creatul post de secretar general al

			Partidului
	26	mai	Lenin suferă prima criză
		vara	Își petrece convalescența în Gorki
	16	decembrie	Are loc a doua criză
	25	decembrie	Dictează *Scrisoarea către Congres* sau *Testamentul*
1923	10	martie	A treia criză
	17–25	aprilie	Al doisprezecelea Congres al Partidului Bolșevic
	18	octombrie	Lenin vizitează pentru ultima oară Moscova și Kremlinul
1924	21	ianuarie	Moartea lui Lenin
	27	ianuarie	Instalarea trupului mumificat al lui Lenin în Mausoleu

PREFAȚĂ

O dată cu destrămarea Uniunii Sovietice s-a încheiat o eră în istoria Rusiei. Aceasta a început în 1917 prin preluarea puterii în stat de către Partidul Comunist Bolşevic şi s-a încheiat cu dizolvarea aceluiaşi partid în august 1991, urmată de prăbuşirea statului sovietic şi dispariția lui la sfîrşitul aceluiaşi an. De la începutul şi pînă la sfîrşitul existenței sale, statul sovietic a fost identificat cu Lenin, nu numai în timpul vieții, dar şi după moartea acestuia. Este un adevăr general acceptat că, fără el, nu ar fi existat Revoluția din Octombrie. După Revoluție, numele, imaginea, cuvintele şi filosofia lui au hrănit, au inspirat şi au susținut moralul unor întregi generații de cetățeni sovietici, atît dintre cei obişnuiți, cît mai ales dintre reprezentanți ai autorității statale. Lenin a fost transformat într-o icoană, într-un totem de puritate ideologică. Toți ceilalți lideri de partid au suferit condamnări la momentul potrivit, mulți dintre membrii cohortei de la 1917 găsindu-şi sfîrşitul în marile epurări din anii 1936–1938. Cel mai vestit a fost însă cazul lui Stalin, demascat în 1956 de Hruşciov şi acuzat de a fi încurajat „cultul personalității" (Congresul XX al Partidului). Dar Lenin a rămas neatins. Întrucît mai multe elemente ale istoriei sovietice au fost reconsiderate în timpul conducerii luminate a lui Gorbaciov, vechea gardă bolşevică exterminată în anii '30 fiind reabilitată, era clar că, pînă la urmă, spotul de lumină avea să cadă şi pe singurul loc întunecos al scenei – acela ocupat de Lenin.

Reevaluarea personalității lui Lenin a fost posibilă nu numai datorită faptului că Dmitri Volkogonov a avut acces la arhive în anii '80, dar mai ales pentru că leninismul ca atare s-a prăbuşit total în fosta Uniune Sovietică. Aşa cum mărturiseşte însuşi autorul acestei cărți, după ce a petrecut ani de zile adunînd dovezi incriminatoare împotriva lui Stalin pentru importantul său studiu consacrat dictatorului, elaborat, în esență, înainte de 1985 şi publicat în 1988, Lenin era, după părerea lui, „ultimul bastion" care trebuia să cadă. În sfîrşit, Lenin a încetat să mai fie sprijinul unui regim puternic, obiectul unei ideologii sau mitul central al unei politici culturale. A te angaja într-o dezbatere cu privire la Lenin şi la evaluarea acțiunilor lui nu

mai înseamnă să pui la îndoială legitimitatea unui sistem politic existent. Ca şi el, şi sistemul politic e de domeniul trecutului.

În Occident au apărut numeroase cărţi despre Lenin, chiar din momentul în care lumea a aflat de existenţa lui, după anul 1917. Istoricii sovietici au elaborat însă un număr impresionant de publicaţii despre toate aspectele vieţii lui, iar martori oculari de diverse formaţii şi-au adăugat şi ei amintirile în cărţi cu titluri ca: *Ei l-au cunoscut pe Lenin, Lenin i-a cunoscut pe ei, Ei l-au văzut pe Lenin, Lenin i-a văzut pe ei* ş.a.m.d. cu nenumărate variaţii pe aceeaşi temă în care se modifica doar numele lui Lenin: *Ei l-au cunoscut pe Ilici, Ilici i-a cunoscut pe ei* etc., etc. Tocmai de aceea, apariţia unei noi cărţi despre Vladimir Ilici necesită anumite explicaţii.

Cărţile editate în Occident şi cele ale lui D. Volkogonov s-au bazat, în cea mai mare parte, pe sursele publicate, evident majoritatea de provenienţă sovietică. Pe de altă parte, cărţile sovietice au fost de la bun început apologetice, impregnate de ideologia comunistă. De la sfîrşitul anilor '20, cînd autoritatea lui Stalin a devenit deplină, istoricilor sovietici (la fel ca şi autorilor de literatură beletristică, de piese de teatru sau cineaştilor) le era strict interzis să scrie în mod „obiectiv", adică din orice alt punct de vedere decît acela exprimat şi impus de Comitetul Central al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice. Acum, cînd, practic, Comitetul Central s-a evaporat împreună cu Partidul, cercetarea ştiinţifică nu se mai confruntă cu nici un fel de tabuuri. Istoricii ruşi pot să aibă opinii diferite în legătură cu orice subiect doresc să abordeze, iar posibilitatea de a consulta o serie de date pînă acum ţinute secrete va oferi certitudinea că interpretările lor se bazează pe fapte reale. Printre domeniile care le-au fost complet inaccesibile, oamenilor de ştiinţă occidentali fiindu-le parţial cunoscute, se numără documentarea completă cu privire la genealogia lui Lenin, la operaţiunile lui financiare – implicarea Germaniei în finanţarea activităţii bolşevice din timpul primului război mondial şi sprijinul material acordat de către sovietici partidelor comuniste după război – natura prieteniei cu Inessa Armand, efectele bolii sale asupra gîndirii politice, ca să nu menţionăm decît cîteva aspecte.

Deschiderea arhivelor Partidului şi ale altor organisme a fost un proces treptat şi intermitent. Numeroasele iniţiative de publicare a unor colecţii de documente au avut rezultate diferite, acest proces

aflîndu-se de-abia într-un stadiu incipient. Deşi după eşuarea tentativei de lovitură de stat din august 1991, statul rus a preluat de la Partidul Comunist controlul asupra tuturor arhivelor aflate în interiorul graniţelor sale, noul stat nu a elaborat un regulament sau nişte reguli clare de eliberare a documentelor în vederea publicării. Cu toate acestea, minutele Biroului Politic din anii '30 au fost examinate de cercetătorii ruşi şi occidentali. Multe materiale valoroase sînt publicate în două reviste noi, consacrate documentelor şi extraselor din arhivă: *Istoriceskii arhiv* şi *Istocinik*, precum şi o nouă colecţie miscelanee intitulată *Neizvestnaia Rossia* (Rusia necunoscută). Un număr tot mai mare de materiale de arhivă sînt incluse şi în alte reviste dintre cele care au supravieţuit erei sovietice. În conformitate cu regulamentele Comisiei pentru Arhivele Rusiei (Rosarhiv), toate documentele citate în această carte pot fi consultate în diversele locuri indicate de autor. Documentele din Arhiva Preşedintelui Federaţiei Ruse (APRF) au fost transferate de la Kremlin în arhivele fostului Comitet Central (RŢHIDNI şi ŢHSD).

Primul cercetător căruia i s-a permis accesul la cele mai secrete arhive a fost Dmitri Volkogonov. În calitate de director al Institutului de Istorie Militară şi de general-colonel activ, el a strîns ani de-a rîndul materiale pentru biografia lui Stalin pe care intenţiona să o elaboreze. Publicarea acesteia în anul 1988 a făcut din el un paria printre colegii săi ofiţeri, divergenţele atingînd punctul culminant în iunie 1991 cînd a fost discutat proiectul unei noi istorii al celui de-al doilea război mondial, elaborat sub îndrumarea lui. La şedinţa de analiză din cadrul Institutului, proiectul a căzut. Volkogonov a fost acuzat că pătează reputaţia armatei, precum şi pe cea a Partidului Comunist şi a statului sovietic. Fiind atacat personal de ministrul apărării, Iazov, Volkogonov şi-a dat demisia. Două luni mai tîrziu, cînd tentativa de lovitură de stat a eşuat, Volkogonov a reprezentat alegerea firească a guvernului pentru persoana care urma să supervizeze controlul şi deschiderea arhivelor de partid şi de stat.

În calitatea sa de istoric rus, devenit dintr-o dată liber să scrie despre acest subiect aşa cum doreşte, Volkogonov s-a abătut de la tema propusă, mai ales în privinţa consideraţiilor de ordin filosofic şi a altor aspecte deosebit de interesante pentru cititorii ruşi, care riscau să devină însă greoaie pentru cititorul occidental.

Printre problemele cu care se confruntă istoricii ruşi se numără şi aceea a continuităţii. Timp de mai mulţi ani la rînd, istoricii occidentali au dezbătut chestiunea moştenirii preluate de sistemul sovietic de la imperiul

țarist. Unii dintre ei au susținut că guvernul puternic și extrem de centralizat, conducerea de către o oligarhie autonumită reprezintă o tradiție rusească și că populația pasivă, înclinată mai curînd spre acțiune colectivă decît individuală, hrănită cu mitul unui destin special și al unei recompense ce va veni abia în viitorul îndepărtat (dacă nu chiar după moarte) este, de asemenea, o caracteristică rusească. Alții, mai ales cei care se aflau mai aproape în timp de evenimentele din 1917, au sugerat că aspirațiile liberale și democratice ale revoluției din februarie 1917, cînd Nikolai al II-lea a abdicat, aveau rădăcini viabile, chiar dacă nu foarte puternice, și ar fi putut deveni viguroase și stabile dacă n-ar fi intervenit bolșevicii.

Indiferent de orientarea lor, toți oamenii de știință, atît sovietici, cît și occidentali au căzut de acord că preluarea puterii de către bolșevici și perioada de tulburări care a urmat imediat după aceea au îndepărtat țara o dată pentru totdeauna de la orice altă cale de dezvoltare preconizată anterior. Distrugerea intelectualității politice liberale de către Lenin însemna transformarea opțiunii constituționale în literă moartă. În urma decimării conducerii politice a țărănimii, aceasta a rămas la cheremul bolșevicilor care au supus-o unei exploatări crunte. Conducerea fermă, cu mînă de oțel, exercitată asupra sindicatelor a prefigurat reducerea acestora la rolul de servitor obedient al regimului. Suprimarea presei libere de către Lenin a pregătit terenul pentru cenzurarea informației de către Partidul Comunist, situație de care fusese acuzat în mod eronat stalinismul. Faptul că Lenin a extins rețeaua de închisori, lagăre de concentrare, a recurs la exil, plutoane de execuție, luarea de ostatici și șantaj, a creat un întreg sistem de pedepse pentru a-l înlocui pe cel țarist, a împins noua ordine pe drumul violenței și al suspiciunii universale, care avea să devină tipică pentru tiraniile instituite ulterior.

După părerea lui Dmitri Volkogonov, măsura în care istoria sovietică reprezintă o continuare în vreun sens a istoriei ruse, prezintă mai puțină importanță în raport cu problema continuității istoriei sovietice în sine. În cartea sa, arată că între Lenin și Stalin nu au existat nici divergențe ideologice, nici deosebiri de metodă. El consideră că, deși metodele folosite de succesorii lui Stalin au fost mult mai moderate, aceștia se ghidau după îndemnurile ctitorului legendar în aceeași măsură ca și monstruosul lor predecesor.

Cercetătorii istoriei Uniunii Sovietice – occidentali sau emigranți ruși – au încercat adesea o întoarcere în timp pînă la un anumit punct de unde „lucrurile ar fi putut evolua altfel". Mulți și-au pus întrebarea

dacă țara nu s-ar fi dezvoltat într-o direcție mai puțin militaristă și sterilă din punct de vedere politic dacă Lenin n-ar fi murit atît de curînd după instaurarea regimului comunist. Poate că Noua Politică Economică (NEP) care permitea țăranilor (mai mult sau mai puțin) să lucreze pentru ei înșiși și acorda anumite libertăți în planul vieții culturale ar fi continuat și ar fi dus la o altă ordine a lucrurilor, mai tolerantă. În primii ani ai *glasnost*-ului chestiunea a fost larg dezbătută atît de cercetătorii ruși, cît și de cei sovietici. Printre istoricii occidentali au fost foarte mulți aceia care au susținut că de la Lenin și creațiile lui nu se putea aștepta nimic bun; alții însă au pus la îndoială faptul că un om atît de inteligent ca Lenin ar fi putut inițiа colectivizarea inumană și marea teroare a anilor '30. În Rusia, atîta timp cît statul sovietic a continuat să existe, Lenin a rămas o icoană neprihănită.

Dmitri Volkogonov a sfărîmat icoana, convins fiind că singura speranță a Rusiei în 1917 a fost o coaliție democratică social-liberală care a luat naștere în cadrul revoluției din februarie. Cu alte cuvinte,Volkogonov a ajuns la concluzia că în politica practicată de Lenin nu se întrezărea nici un fel de salvare și s-a străduit să demonstreze, în continuare, că influența nefastă a lui Lenin s-a exercitat asupra tuturor liderilor sovietici de după el. Într-adevăr, după cum arată autorul, liderii de partid îl citau pe Lenin și se refereau la învățătura lui nu numai cînd își rosteau discursurile sforăitoare în fața populației, dar și atunci cînd se aflau în intimitatea ședințelor Biroului Politic. Întrucît absorbiseră o filosofie care a eșuat aproape înainte de a fi pusă în practică, nu e de mirare faptul că adepții leninismului din epoca modernă au împărtășit aceeași soartă.

INTRODUCERE

Uşa masivă de oţel s-a dat de perete şi am pătruns într-un hol mare de unde o altă uşă la fel de bine ferecată ducea spre comoara sfîntă a comuniştilor, arhiva lui Lenin. Fosta clădire a Comitetului Central din Piaţa Staraia din Moscova este un edificiu mare, cenuşiu, de dimensiuni uriaşe. De-a lungul coridoarelor sale interminabile se înşiră birourile cu lambriuri identice în care lucraseră cîndva membrii de partid ierarhic superiori, zeci de săli de şedinţe de diverse mărimi, o sală mare de lectură în care se află aliniate cataloagele şi listele dosarelor de partid păstrate cu sfinţenie. La subsolul clădirii, într-o încăpere ce semăna cu un adăpost nuclear, pe rafturi speciale şi în cutii metalice se conservă toată moştenirea scrisă a omului considerat încă de unii drept geniu, de alţii dezastrul secolului.

În ciuda faptului că se publicaseră cinci ediţii de opere complete ale lui Lenin în limba rusă (ediţia a patra a fost tradusă în mai multe limbi), aici se mai află 3724 documente nepublicate. Alte aproximativ 3000 au fost numai semnate de el. De ce au fost ascunse? Poate pentru că imaginea lui Lenin ar fi fost întinată de publicarea – de exemplu – a instrucţiunilor lui din noiembrie 1922 de pedepsire a Lituaniei şi Estoniei fiindcă îi sprijiniseră pe Albi prin metode cum ar fi „străpungerea graniţelor, urmărirea înverşunată şi apoi spînzurarea a vreo 100 – 1000 de oficialităţi şi persoane bogate dintre ei..."[1]. Poate că aceste documente au rămas ascunse pentru că nu mai era nimeni care să le explice. Aşa cum îi scria veteranul anarhist prinţul Kropotkin lui Lenin în decembrie 1920, cînd bolşevicii au luat un grup masiv de ostatici pe care aveau să-i „distrugă fără milă" (citat din *Pravda*), dacă va avea loc vreo tentativă de asasinat împotriva vreunuia din liderii sovietici „N-a mai rămas nimeni printre voi care să le amintească tovarăşilor săi că astfel de măsuri înseamnă o întoarcere la timpurile cele mai crunte ale evului mediu şi ale războaielor religioase şi nu sînt demne de oameni care au purces la crearea unei societăţi a viitorului?"[2]. Lenin a citit scrisoarea şi a notat pe ea „pentru arhivă".

Bineînţeles că opinia noastră despre Lenin s-a schimbat nu numai fiindcă am aflat ce se ascunde dincolo de poveştile din care ne-am

inspirat decenii la rînd. Am început să ne îndoim de infailibilitatea lui, mai ales pentru că acea „cauză" propovăduită de el, în numele căreia milioane de oameni au pierit a suferit o înfrîngere istorică majoră. Este greu de scris acest lucru. Ca fost stalinist care a făcut tranziţia dureroasă spre respingerea categorică a totalitarismului bolşevic, trebuie să mărturisesc că leninismul a fost ultimul bastion care trebuia să se prăbuşească din gîndirea mea. Pe măsură ce am văzut tot mai multe arhive secrete sovietice, precum şi colecţiile mari de documente de la Universitatea Harvard şi de la Institutul Hoover din California, imaginea lui Lenin s-a schimbat în mintea mea: treptat, creatorul şi profetul a fost dat la o parte de iacobinul rus. Mi-am dat seama că nici unul dintre noi nu-l cunoşteam cu adevărat. A stat întotdeauna în faţa noastră cu masca mortuară a zeului pămîntean cu care nu avea nimic comun.

După ce am terminat cărţile despre Stalin şi Troţki[3], m-am apucat de partea a treia a trilogiei cu intenţia de a-l prezenta pe Lenin într-o nouă lumină. Avusese întotdeauna mai multe faţete, însă după moarte, imaginea lui a fost prezentată într-o unică dimensiune, aceea de sfînt şi cu cît l-am privit mai îndelung în felul acesta, cu atît ne-am distanţat mai mult de personajul istoric care a fost Lenin, adică, după părerea mea, cel mai mare revoluţionar al secolului.

Hrana intelectuală a leninismului era obligatorie pentru orice cetăţean sovietic aşa cum este Coranul pentru musulmani. La 1 ianuarie 1990, în Uniunea Sovietică existau peste 653 de milioane de cărţi ale lui Lenin în 125 de limbi – probabil singurul sector în care domnea abundenţa, graţie eforturilor comuniştilor. În felul acesta, milioane de oameni au fost educaţi în spiritul dogmei sovietice, şi încă nu sîntem pe deplin conştienţi de absurditatea idolatriei noastre privită prin prisma oamenilor secolului al XXI-lea.

A scrie despre Lenin înseamnă, mai înainte de orice, a exprima o opinie despre leninism. În 1926, la doi ani după moartea lui Lenin, Stalin a înfiinţat o colecţie intitulată *Fundamentele leninismului*. Leninismul – ni se spunea – este cel care a făcut posibilă distrugerea revoluţionară a lumii vechi şi înălţarea pe ruinele ei a unei noi civilizaţii strălucitoare. Cum? Prin ce mijloace? Prin mijloacele unei dictaturi absolute. Aici a fost comis păcatul originar al marxismului în versiunea sa leninistă - nu că Marx, ca să spunem lucrurilor pe nume, ar fi fost foarte încîntat de ideea dictaturii. Însă Lenin o considera principala

contribuţie a marxismului la problema statului. În realitate, după părerea lui, dictatura proletariatului constituia conţinutul de bază al revoluţiei socialiste. Afirmaţia lui că „numai prin luptă şi război" pot fi rezolvate „marile probleme ale umanităţii" era o recunoaştere a priorităţii tendinţelor destructive[4].

Înarmaţi cu această gîndire, Lenin şi succesorii lui au considerat că, în numele fericirii generaţiilor viitoare, totul este posibil şi moral: exportul de revoluţie, războiul civil, violenţa neîngrădită, experimentele sociale. Vitalitatea şi – să nu negăm – atracţia exercitată de leninism deriva din aspiraţia perpetuă a omenirii către o lume perfectă şi dreaptă. Revoluţionarii ruşi, inclusiv Lenin, au dat în vileag racilele străvechi ale existenţei umane, exploatarea, inegalitatea, lipsa de libertate. Dar după ce avuseseră prilejul să distrugă aceste rele, leniniştii au iniţiat o altă formă de exploatare, puţin diferită de cea anterioară, care urma să fie exercitată de către stat. În locul inegalităţii sociale şi etnice a apărut inechitatea birocratică, iar aservirea unei clase a fost înlocuită cu privarea tuturor de libertate. Versiunea leninistă a marxismului a devenit un fel de religie generală în această ţară imensă.

În ultimă instanţă, promisiunile leniniste cu privire la un progres apreciabil s-au materializat într-o mare înapoiere. Întemeietorii mişcării marxiste ruse, Gheorghi Plehanov, Vera Zasulici şi Lev Deici în *Scrisoarea deschisă către muncitorii din Petrograd* din 28 octombrie 1917 proroceau că „revoluţia este cel mai mare dezastru istoric; ea va provoca un război civil care în final va trage ţara mult înapoi faţă de cuceririle din februarie 1917"[5]. Din acest motiv, în ajunul loviturii de stat din octombrie 1917, unii bolşevici nu prea credeau într-o victorie şi erau îngrijoraţi de radicalismul lui Lenin care, cu o insistenţă maniacală, împingea masele spre o insurecţie armată împotriva guvernului provizoriu. La 16 octombrie 1917, în timp ce la Comitetul Central se discuta problema insurecţiei, Lenin făcea următoarea însemnare: „Nu îndrăznim să cîştigăm; acesta este sensul tuturor discursurilor lor"[6]. Înzestrat cu o voinţă uriaşă, Lenin a reuşit să orienteze politica partidului spre violenţă şi coerciţie ca modalitate de rezolvare a problemelor păcii, pămîntului şi libertăţii.

Lenin nu se limita la graniţele naţionale. Cu ajutorul Cominternului, înfiinţat la Moscova în martie 1919 şi, practic, o secţie internaţională a Partidului Comunist Rus, a încercat să iniţieze revoluţii peste tot unde era vreo posibilitate, ba uneori chiar şi acolo unde nu exista. În

iulie 1920 i-a telegrafiat lui Stalin, la Harkov: „Situaţia din Comintern este excepţională. Zinoviev, Buharin şi cu mine credem că ar trebui să încurajăm revoluţia din Italia chiar acum. După părerea mea, ar fi bine să sovietizăm în acest scop Ungaria, poate chiar şi Cehoslovacia şi România"[7]. Au fost trimişi emisari spre est şi spre vest şi, din ordinul lui Lenin, Comisariatul pentru finanţe a pus la dispoziţie milioane de ruble de aur „pentru nevoile revoluţiei mondiale"[8]. Între timp, cetăţenii sovietici mureau cu sutele de mii de foame şi boli. Pentru Lenin, revoluţia era totul şi ea nu putea fi realizată fără un număr infinit de victime.

Nu se poate să ne gîndim la Lenin, fără să contemplăm şi fructul gîndirii lui, partidul pe care l-a creat. E adevărat că ideea unei organizaţii revoluţionare puternice este specifică leninismului, dar marea realizare a lui Lenin a fost nu numai fondarea unui partid cu o organizaţie disciplinată, ci şi transformarea lui rapidă într-un sistem de stat. Partidul a dobîndit curînd monopolul puterii, al gîndirii. A devenit ordinea leninistă în numele căreia „conducătorii" şi „tovarăşii lor de luptă" aveau să-şi exercite puterea în deceniile următoare. Era o coloană vertebrală ideală pentru un regim totalitar, dar imediat ce societatea sovietică şi-a început schimbarea rapidă din cea de-a doua jumătate a anilor '80, partidul, ca un peşte aruncat pe uscat, a intrat în agonie. Dezintegrarea sa rapidă şi uimitor de nedureroasă de după tentativa de lovitură de stat din august 1991 a scos la iveală totala sa incapacitate de a supravieţui în condiţiile apariţiei societăţii civile.

Dacă trăsătura distinctivă a unui tiran este puterea personală nelimitată – şi Lenin a dispus de o asemenea putere –, atunci trebuie să-l privim ca pe un dictator. Şi totuşi nu a fost aşa. Fără îndoială că privea dictatura ca pe o virtute, care contribuie la succesul revoluţiei şi mai mult ca sigur că îi considera pe liderii bolşevici drept „dictatori" în domeniile de responsabilitate care le fuseseră repartizate: la sesiunea din 10 iulie 1919 a Biroului Politic, Alexei Rîkov a fost numit „dictator pentru aprovizionarea militară"[9]. Pentru Lenin, puterea însemna dictatură, dar o exersa prin telecomandă, cu ajutorul unui mecanism flexibil de structuri ideologice şi organizatorice.

Despre viaţa particulară a lui Lenin se ştiu puţine lucruri. Şi asta nu numai din cauza postulatului marxist care proclamă prioritatea socialului faţă de problemele personale, dar şi din dorinţa conducătorilor revoluţionari de a-şi ţine în secret viaţa particulară. În

timp ce orice amănunt din biografia unor funcţionari minori era considerat informaţie esenţială, viaţa unui membru al Biroului Politic sau a familiei sale fusese ridicată la rangul de secret de stat. Salariile lor, numărul de servitori şi automobile, precum şi dimensiunile locuinţelor şi ale vilelor lor, toate aceste informaţii erau intangibile, formînd obiectul unor „dosare speciale". De exemplu, în Rusia nimeni nu a aflat ce sprijin financiar a primit Lenin în timpul anilor de exil voluntar în Europa, din 1900 pînă în 1905 şi din 1906 pînă în 1917, sau cine a finanţat partidul înainte de revoluţie, sau de ce Lenin nu a lucrat niciodată, în sensul obişnuit al cuvîntului, sau cum a călătorit prin Germania cînd războiul era în plină desfăşurare, sau dacă bolşevicii au primit ajutor financiar din partea Germaniei, inamica Rusiei, înainte de revoluţie. La 21 august 1918, Lenin îi scria emisarului său din Suedia, Vaţlav Vorovski: „Nimeni nu le-a cerut ajutorul nemţilor, dar au avut loc negocieri cu privire la *cînd* şi *cum* îşi vor pune ei, germanii, în aplicare planul de a avansa... a fost o coincidenţă de interese. Ar fi însemnat să fim nişte proşti dacă n-am fi exploatat-o"[10]. Noile relaţii ale regimului cu Germania, după pacea separată de la Brest-Litovsk, încheiată în martie 1918, au fost învăluite în mister. În februarie 1921, Lenin a primit o scrisoare cifrată de la legaţia sovietică din Berlin în care i se prezentau rezultatele convorbirilor cu nemţii; pe parcursul acestora s-a ajuns la acceptarea refacerii industriei germane de război, ceea ce contravenea prevederilor tratatului de la Versailles. Firma germană Blohm şi Voss era gata să construiască submarine, Albatrosswerke – avioane, şi Krupp piese de artilerie pe teritoriul sovietic. Lenin a răspuns: „Cred că da. Spune-le aşa. Păstrează secretul"[11].

Biografiile lui Lenin scrise de sovietici sînt extrem de numeroase şi invariabil elogioase, constituindu-se într-un omagiu adus geniului său, perfecţiunii şi măreţiei lui. La numai un an după preluarea puterii de către bolşevici, Grigori Zinoviev a trasat schiţa primei biografii oficiale şi a dat tonul devenit obligatoriu pentru astfel de scrieri, într-o alocuţiune în care a folosit termeni ca: „apostolul comunismului" şi „conducător, prin mila Domnului"[12]. Memoriile publicate de soţia lui Lenin, Nadejda Krupskaia, care l-a cunoscut mai bine ca oricine altcineva, erau diferite, deşi şi ele poartă pecetea epocii „miezul de noapte al epocii". O excepţie de la regulă o constituie probabil memoriile ei referitoare la ultima perioadă din viaţa lui Lenin

care, la fel ca şi memoriile surorii lui, Maria, n-au fost publicate niciodată.

Cele cinci ediţii de opere complete ale lui Lenin diferă substanţial; prima ediţie a apărut între 1920 şi 1926 şi avea douăzeci de volume. A doua şi a treia (care diferă numai prin calitatea legăturii) au fost publicate în treizeci de volume, între 1930 şi 1932. A patra, cunoscută sub numele de ediţia Stalin şi tradusă în mai multe limbi, inclusiv în engleză, a apărut între 1941 şi 1957 în treizeci şi cinci de volume. Cea de-a cincea, cunoscută sub numele de ediţia completă şi cea la care ne vom referi cel mai des în această carte, a văzut lumina tiparului între 1958 şi 1965 şi a beneficiat de climatul ceva mai liberal din anii de început ai domniei lui Hruşciov. Aceasta a ajuns la cincizeci şi cinci de volume, în timp ce cea de-a şasea, care se afla în stadiul de pregătire cînd au survenit evenimentele din august 1991, era planificată să aibă minimum şaptezeci de volume. Lenin se dovedeşte inepuizabil. Cea mai serioasă lucrare despre el este o *Cronică biografică* în douăsprezece volume care furnizează nu numai date generale despre viaţa omului-zeu, ci şi mii de nume şi fapte. De asemenea, conţine multe omisiuni voite, fapte trecute sub tăcere şi interpretări eronate. Biografiile scrise în Occident sînt infinit mai obiective, dar nu dispun de materialul originar de la sursă, mai ales pentru perioada sovietică.

Una dintre cele mai interesante lucrări despre Lenin a fost scrisă de Troţki în 1924, după moartea liderului de la Kremlin[13]. Aceasta făcea parte dintr-un material bogat pe care îl strîngea de mai mulţi ani pentru o „carte mare" despre Lenin. În aprilie 1929, exilat la Constantinopol, îi scria Alexandrei Ramm, translatoarea sa de la Berlin: „Cartea mea despre *Lenin şi succesorii lui* nu poate apărea decît la două sau trei luni după ce-mi voi publica autobiografia". Trei luni mai tîrziu scria că pregăteşte o altă carte „Lenin (biografia, portretul personal, memoriile şi corespondenţa)"[14]. Cinci ani mai tîrziu, Troţki se confesa discipolului său, M. Parijanin: „Lucrarea mea despre Lenin nu a depăşit şi nu va depăşi curînd stadiul pregătitor. Abia în iulie voi putea trimite la tradus primele capitole"[15]. Chiar şi mort, Lenin îi era la fel de util lui Troţki – din motive personale – ca şi lui Stalin. Amîndoi ştiau mai multe despre patronul lor decît oricine altcineva, dar, din păcate, „marea carte despre Lenin" nu a fost publicată niciodată.

Troţki l-a cunoscut pe Lenin în 1902. Relaţia lor a evoluat de la

admiraţie la respingere reciprocă, pentru a reveni la o alianţă strînsă. Troţki îşi amintea că, în timpul revoluţiei din 1905, într-un acces de furie îl făcuse carierist josnic, ticălos, escroc, mincinos, porc şi multe altele. Aceasta nu l-a împiedicat pe Lenin să scrie în 1917: „Bravo, tovarăşe Troţki!" şi nici să-l numească „cel mai bun bolşevic". La rîndul său, nici Troţki n-a fost zgîrcit cu epitetele la adresa lui Lenin.

Stalin a ştiut şi el foarte multe despre Lenin, mai ales din perioada sovietică, însă mai puţin din timpul emigraţiei. Din arhive reiese că Stalin a primit aproximativ 150 de note personale, scrisori, telegrame şi ordine de la Lenin. Dar multe dintre acestea sînt fragmente de bandă telegrafică, cópii scrise la maşină şi alte probe irelevante. În cartea mea despre Stalin mi-am exprimat îndoiala cu privire la autenticitatea acestor materiale. După ce a devenit dictator suprem, cu ajutorul „yesmen"-ilor lui, Stalin a comis unele falsuri semnificative în corespondenţa sa cu Lenin, care a crescut rapid din momentul numirii sale în postul de secretar general al Partidului Comunist, în 1922. După apariţia propriei biografii autorizate, se pare că şi Stalin a intenţionat să publice o carte despre Lenin, dar n-a făcut-o niciodată[16].

Un alt lider bolşevic, Lev Kamenev, a primit, de asemenea, un mare număr de scrisori – 350 – cele mai multe dintre ele încă nepublicate. Kamenev se bucura de multă încredere din partea lui Lenin, chiar şi în chestiuni personale, de exemplu în privinţa relaţiilor dintre Lenin şi amanta lui, Inessa Armand, din perioada cînd cei doi locuiau în acelaşi apartament, în Polonia. Cunoştinţele lui Kamenev referitoare la Lenin sînt foarte importante, el fiind şi primul editor al operelor complete ale lui Lenin (1920 – 1926), apărute sub directa lui supraveghere. Dar Kamenev a scris puţin şi nu a lăsat nimic comparabil ca dimensiuni cu moştenirea rămasă de la prietenul lui, Zinoviev.

Grigori Ievseevici Zinoviev şi soţia lui, Z. I. Lilina, erau prieteni de familie apropiaţi ai lui Lenin; după toate probabilităţile, Zinoviev a primit mai multe scrisori personale de la Lenin decît toţi ceilalţi conducători sovietici. Modul de viaţă al liderilor comunişti nu era deloc modest. O dată ajunşi la putere, îşi alegeau reşedinţe la Kremlin, expropriau palate şi moşii, botezau oraşe cu numele lor, îşi ridicau monumente spre a-şi cinsti numele, se înconjurau cu gărzi de corp şi medici şi îşi aşterneau pe hîrtie operele complete. Cea mai bună lucrare a lui Zinoviev despre Lenin este introducerea la studiul asupra leninismului, în care îi îndeamnă pe cititori „să-l studieze pe Lenin de

la sursă directă! A-l cunoaşte pe Lenin înseamnă a descoperi calea spre victoria revoluţiei mondiale"[18]. La începutul anilor '30, cînd zilele lui Zinoviev erau numărate, a scris mai multe capitole ale unei cărţi despre Lenin, în speranţa că aceasta îl va salva. Stalin nici măcar nu şi-a aruncat privirea pe ceea ce scrisese acesta, pentru că hotărîse de mult care va fi soarta lui Zinoviev şi a lui Kamenev.

Cea mai mare parte a biografiilor lui Lenin s-au concentrat, după cum era de aşteptat, asupra rolului lui social şi politic, însă este foarte important ca acest rol să fie prezentat în paralel cu calităţile lui strict umane, morale şi intelectuale, evident fără a se pierde din vedere contextul istoric. Lenin – personalitatea istorică –, a fost un copil al timpurilor sale: neliniştit, crud, alarmant. Istoria nici nu acuză, nici nu justifică; ea reprezintă o modalitate de înţelegere a modelelor de viaţă ce caracterizează vremurile îndepărtate. Rostim cuvîntul „Lenin" şi vedem cu ochii minţii un bărbat a cărui frunte înaltă cu început de chelie ne sugerează un intelectual, dar şi un om obişnuit.

Gleb Krjijanovski, unul din primii colaboratori ai lui Lenin care a ocupat un post însemnat în guvernul sovietic, a încercat să definească esenţa geniului lui Lenin în cartea sa *Velikii Lenin* (Marele Lenin), însă a reuşit mai bine să prezinte înfăţişarea exterioară a eroului său. A scris simplu şi modest că „era un bărbat de statură mică, cu şapca sa nelipsită, ar fi putut trece neobservat în orice cartier muncitoresc. Tot ceea ce se putea spune despre înfăţişarea lui era că avea un chip oacheş, plăcut, cu trăsături uşor asiatice. Dacă s-ar fi îmbrăcat cu o haină groasă ţărănească, s-ar fi pierdut în mulţimea de ţărani de pe Volga". Este clar că autorul descrierii dorea să sublinieze „originea din popor", adîncimea legăturii cu păturile de jos, dar Krjijanovski a mai observat un element important: ochii lui Lenin, oglinda minţii omeneşti. Ochii aceştia, a scris el, „erau neobişnuiţi, pătrunzători, plini de putere şi energie interioară"[18]. Această trăsătură fusese observată de mulţi autori, mai ales de scriitorul A. I. Kuprin în descrierea sa plastică *Fotografie instantanee*. „Lenin, scrie el, este scund, lat în umeri şi slab. Nu pare nici respingător, nici militant, nici gînditor profund. Are pomeţi proeminenţi şi ochi oblici... Fruntea lui este înaltă şi largă, dar nu atît de exagerată cum apare în fotografii... Are urme de păr pe tîmple, iar barba şi mustaţa îl trădează pe roşcatul focos din tinereţe. Are mîini mari şi urîte... Nu mă puteam stăpîni să nu-i privesc ochii... sînt înguşti, cu atît mai mult cu cît are obiceiul să

şi-i mijească, fără îndoială pentru a-şi ascunde miopia şi aceasta, combinată cu privirile aruncate rapid şi pieziş pe sub sprîncene, îl face uneori să pară saşiu şi viclean. Dar ceea ce surprinde cel mai mult este culoarea lor... Vara trecută, la grădina zoologică din Paris am văzut un lemurian şi mi-am spus uluit: în sfîrşit, am descoperit culoarea ochilor lui Lenin! Se deosebeau doar prin faptul că pupilele lemurianului erau mai mari şi mai neliniştite, în timp ce ale lui Lenin păreau nişte gămălii de ac din care ţîşneau scîntei albastre"[19]. Scriitoarea Ariadna Tîrkova, care l-a văzut pe Lenin de mai multe ori de aproape, a realizat un tablou mai simplu: „Lenin era un om rău. Şi avea ochi răi, de lup"[20].

Un detaliu fizic, deşi lipsit de importanţă pentru portretul politic al lui Lenin, poate totuşi să pună în lumină caracteristica sa principală, şi anume puterea minţii, o minte care a fost adesea nu numai pragmatică, flexibilă şi sofisticată, ci şi răutăcioasă şi perfidă. Pragmatismul lui radical explică acţiunile pe care le-a întreprins pentru a provoca înfrîngerea ţării sale în primul război mondial şi a-şi aduce astfel la putere propriul partid. Radicalismul lui l-a făcut să accepte pierderea unor regiuni întinse din teritoriul naţional al fostului imperiu ţarist, deşi, atunci cînd a apărut pericolul dezintegrării complete, a lăsat la o parte internaţionalismul şi a început să-şi apere imperiul, care dobîndise între timp forma sa sovietică.

Setea de putere şi nu dragostea de patrie a fost cea care l-a îndemnat să salveze Rusia. De altfel, ca să ne exprimăm eufemistic, îşi manifestase deja dispreţul pentru Rusia şi pentru ruşi. În toamna anului 1920 îi scria lui Jan Berzin, un lituanian membru al Comitetului Central, în legătură cu acţiunile de propagandă comunistă şi se plîngea că lucrurile nu merg bine. Îl sfătuia pe Berzin să invite doi tovarăşi elveţieni de la Zürich şi să-i plătească „foarte generos". În continuare, el scria: „la lucrarea din mîinile idioţilor ruşi: trimite extrasele aici, dar nu şi lucrările importante"[21]. Fără să roşească, îi numea pe compatrioţii săi idioţi în care se putea avea încredere numai pentru îndeplinirea unor sarcini foarte simple, în timp ce stîngiştii de la Zürich trebuiau plătiţi „generos". Este vorba numai de un bilet scurt, dar foarte elocvent, care se adaugă numeroaselor dovezi similare referitoare la atitudinea lui Lenin faţă de ruşi, evident, foarte bine ascunse în arhive.

La mijlocul anului 1922, după încheierea războiului civil, teritoriul

Rusiei se tranformase într-o ruină. Se părea însă că cel puţin cruzimile vor înceta. Lenin a subliniat că, „deşi coerciţia nu este idealul nostru", bolşevicii nu puteau trăi fără ea, chiar şi în planul ideilor, opiniilor şi spiritului uman. A recomandat pedeapsa cu moartea, transformată în cazul unor circumstanţe atenuante în privaţiunea de libertate şi deportarea în străinătate „pentru propagandă, agitaţie pentru apartenenţa sau aderarea la organizaţiile ce sprijină acea parte a burgheziei internaţionale care nu recunoaşte sistemul comunist"[22]. Această propunere a fost încorporată ulterior în infamul Articol 58 al Codului Penal, pe baza căruia milioane de oameni au construit şi apoi au umplut lagărele de concentrare. Lenin este precursorul ideologiei totalitare a intoleranţei. Înfiinţînd Ceka, organul represiv al dictaturii, fructul cel mai drag al minţii lui, Lenin a influenţat gîndirea comuniştilor care au ajuns curînd să creadă că amoralul este moral dacă se subordona interesului partidului. În cuvîntarea sa în faţa Congresului al XIV-lea din decembrie 1925, S. I. Gusev, membru al Comisiei Centrale de Control a Partidului a declarat: „Lenin ne-a învăţat cîndva că fiecare membru de partid trebuie să fie un agent Ceka, dator să vegheze şi să informeze... consider că fiecărui membru de partid îi revine obligaţia să informeze. Dacă suferim de ceva, boala aceasta nu e delaţiunea, ci ne-denunţarea. Putem fi cei mai buni prieteni, dar din momentul în care începem să avem opinii politice diferite, nu numai că trebuie să rupem orice relaţie, dar sîntem datori să mergem mai departe şi să informăm"[23]. Doctrina leninistă a îmbrăcat mantaua agentului de poliţie.

S-a spus adesea că, pe măsură ce i se apropia sfîrşitul, Lenin se îngrozea de ceea ce făcuse şi era dispus să regîndească multe lucruri. S-ar putea să fie adevărat, dar este imposibil de dovedit. Chiar dacă ar fi vrut să schimbe ceva, ceea ce pare îndoielnic, şi-a luat intenţiile cu el în mormînt. S-a mai spus că Lenin nu a reuşit să construiască adevăratul socialism, nici chiar cu ajutorul „noii ordini economice" (NEP). Dar dacă privim mai de aproape opinia lui cu privire la această „politică nouă", discernem clar vechile caracteristici ale bolşevismului. Din punctul de vedere al lui Lenin, NEP era capitalismul ţinut în frîu, care putea fi „zdrobit" în orice clipă. Cînd au început să apară rapoarte cu privire la negustorii profitori, aşa-numiţii *nepmen*, Lenin a reacţionat prompt: „Avem nevoie de cîteva procese *model* cu *cele mai aspre* sentinţe. Comisariatul pentru Justiţie se vede că nu înţelege că «noua

politică economică» necesită *noi* metode de aplicare a pedepselor şi o *nouă severitate*"[24].

Lenin nu şi-a ascuns niciodată convingerea că lumea nouă nu putea fi edificată decît cu ajutorul violenţei fizice. În martie 1922 îi scria lui Kamenev: „Este cea mai mare greşeală să credem că NEP-ul va pune capăt terorii. Trebuie să ne întoarcem la teroare, la o teroare economică"[25]. Şi, într-adevăr, avea să fie instituită teroarea. După mulţi ani, noi, ruşii am condamnat-o, refuzînd ruşinaţi să răspundem la întrebarea cine a declanşat-o şi cine a făcut din ea un obiect sacru al metodei revoluţionare. Nu mă îndoiesc de faptul că Lenin dorea fericirea poporului, cel puţin a acelora pe care îi numea „proletariat". Dar i se părea firesc să construiască această „fericire" cu sînge, coerciţie şi privarea de libertate.

1

SURSELE ÎNDEPĂRTATE

Vladimir Ilici Lenin nu s-a impus de timpuriu pe scena politică în calitate de conducător al aripii radicale a social-democraţiei ruse. La sfîrşitul secolului al XIX-lea, pe cînd avea aproape treizeci de ani, era numai unul dintre cei mulţi. Julius Martov, care a colaborat strîns cu el la St. Petersburg şi în Europa Occidentală, între 1895 şi 1903, îşi amintea că Lenin arăta cu totul altfel faţă de omul care avea să devină mai tîrziu. Era mai puţin sigur de el şi nici nu-şi manifesta acel dispreţ deschis care, după părerea lui Martov, va constitui trăsătura definitorie a liderului politic de mai tîrziu. Dar Martov mai spunea: „Nu l-am văzut niciodată să dea dovadă de vanitate"[1].

Lenin nu este direct şi personal răspunzător pentru uriaşul cult al numelui său din întreaga perioadă sovietică, deşi nu poate fi total absolvit de vină. De exemplu, în august 1918, cînd s-a luat decizia ridicării unui monument într-un loc din Moscova unde avusese loc nu de mult o tentativă de asasinat împotriva lui, Lenin n-a protestat şi la numai un an după preluarea puterii de către bolşevici poza deja pentru sculptori. În 1922 au fost ridicate monumente în cinstea lui în provincia lui natală, Simbirsk, în Jitomir şi Iaroslav. Privea toate acestea ca pe ceva normal – locul monumentelor ţarilor urmau să-l ia cele închinate liderilor revoluţiei. Scopul lui îl constituia mai degrabă afirmarea ideii bolşevice, decît glorificarea personalităţilor. Toată lumea trebuia să îmbrace mantia ideologică, uniforma personalităţii dezumanizate, iar Lenin şi leninismul reprezentau principalele părţi componente ale costumului. Zeificarea figurii adulate era acţiunea sistemului pe care îl crease şi care avea nevoie de el mai mult mort decît în viaţă.

Vladimir Ilici Ulianov a început să folosească pseudonime, mai ales pe acela de Lenin, derivat, probabil, de la numele fluviului Lena din Siberia, încă de la începutul activităţii sale. Primele scrieri datînd din 1893 au apărut nesemnate, în fotocopii. Cea dintîi

semnătură – V. U. – apare la sfîrşitul anului 1893. Un an mai tîrziu se semna K. Tulin, nume derivat de la numele oraşului Tula. În 1898 a folosit pseudonimul Vl. Ilin cînd a publicat o recenzie a unei cărţi despre piaţa mondială scrisă de Parvus (Alexander Helphand) şi tradusă din germană. În august 1900, într-o scrisoare particulară, s-a semnat Petrov, nume pe care a continuat să-l folosească în corespondenţa cu alţi social-democraţi pînă în ianuarie 1901, cînd a utilizat pseudonimul Lenin într-o scrisoare către Plehanov. Se pare însă că nu s-a decis imediat să adopte acest pseudonim, căci o vreme a continuat să le mai folosească şi pe acelea de Petrov şi V. U., precum şi numele său adevărat. S-a mai semnat şi Frei, pentru o parte a anului 1901, iar în 1902 pseudonimul Jacob Richter a alternat cu Lenin. Dar începînd cu luna iunie a acestui an, se decide pentru acesta din urmă, sub care avea să-l cunoască într-o bună zi lumea întreagă.

E greu să ni-l imaginăm pe Lenin tînăr. Sîntem obişnuiţi cu fotografia băieţelului mic şi bondoc şi apoi a studentului cu ochi inteligenţi, dar se pare că a păşit direct din tinereţe în maturitate. Alexandr Potresov, alt colaborator timpuriu, care l-a cunoscut bine pe cînd avea douăzeci şi cinci de ani, îşi aminteşte că „era tînăr numai în acte. N-ai fi putut spune că are mai puţin de patruzeci sau treizeci şi cinci de ani. Pielea moale, chelia completă, cu excepţia celor cîteva fire de păr de la tîmple, barba roşcată, felul în care privea pieziş pe sub sprîncene, vocea răguşită de bătrîn... Nu e de mirare că în organizaţia de luptă din St. Petersburg era cunoscut sub numele de «bătrînul»“[2].

Este demn de remarcat faptul că atît Lenin, cît şi tatăl lui şi-au pierdut facultăţile mintale cu mult mai devreme decît ar fi fost normal. Nu vreau să spun că există o legătură absolut necesară între ei, cert este însă că amîndoi au murit de o boală a creierului – tatăl lui de hemoragie cerebrală la vîrsta de cincizeci şi patru de ani şi Lenin de scleroză cerebrală la cincizeci şi trei. Lenin a arătat întotdeauna mult mai în vîrstă în raport cu anii pe care îi avea. Creierul lui era într-o permanentă agitaţie şi funcţiona la cea mai înaltă tensiune. Poate că nu este un semn de genialitate, dar şi în tinereţe Lenin arăta ca un bătrîn obosit. Dar, lăsînd la o parte toate acestea, să vedem care este originea lui, care sînt predecesorii şi formaţia sa.

Simbirsk, locul unde s-a născut Lenin la 22 aprilie 1870, era un orăşel mic şi plin de verdeaţă, capitala provinciei cu acelaşi nume. La sfîrşitul anului 1897 avea o populaţie de 43 000 de locuitori, dintre care 8,8% erau nobili, 0,8% clerici, 3,2% negustori, 57,5% locuitori obişnuiţi ai oraşelor şi membri ai clasei de mijloc, 11% ţărani, 17% militari şi restul de 2% neincluşi în nici o categorie socială. În oraş funcţionau două licee, unul de băieţi şi altul de fete, o şcoală de cadeţi, o şcoală religioasă şi un seminar, o şcoală comercială, una de moaşe, şcoli pentru minorităţile ciuvaşă şi tătară, mai multe şcoli parohiale, biblioteca Karamzin, biblioteca publică Goncearov. Exista o distilerie de votcă, o fabrică de vinuri, una de bere, una de lumînări, o moară de grîu şi cîteva instituţii de caritate. Întemeiat în 1648 pe malul înalt al rîului Volga, Simbirsk fusese ridicat ca cetate de apărare împotriva raidurilor popoarelor nomade, dar în scurtă vreme s-a transformat într-un tipic orăşel de provincie, în care nimeni nu se grăbeşte niciodată.

Cu timpul, Simbirskul a devenit un sanctuar bolşevic, iar numele i s-a schimbat în Ulianovsk. Un istoric local, Z. Mindubaev, a scris că transformarea vechiului oraş într-un „grandios altar leninist" a fost însoţită de un „uriaş pogrom" care a ras totul de pe faţa pămîntului. Cu o uluitoare lipsă de discernămînt, „constructorii" au dărîmat bisericile vechi, catedralele şi mănăstirile. Pînă şi biserica în care a primit Lenin botezul a fost făcută una cu pămîntul, la fel ca şi o casă în care a locuit cîndva Puşkin, la începutul secolului al XIX-lea. Catedrala înălţată cam în acelaşi timp pentru a cinsti memoria celor căzuţi la Simbirsk în războiul din 1812 a fost demolată în anii '20 ca să facă loc unui monument închinat lui Lenin. Străzile şi-au schimbat numele, devenind strada Marx şi Engels, Liebknecht, Rosa Luxemburg, Plehanov şi Bebel. În toiul foametei din 1921, cînd regiunea Volgăi a fost cumplit devastată, autorităţile locale au alocat fondurile necesare pentru a i se înălţa o statuie lui Marx. Cimitirul mănăstirii Pokrovski a fost curăţat cu buldozerele pentru a se amenaja un părculeţ. Un singur mormînt a fost lăsat neatins, acela al tatălui lui Lenin, Ilia Nikolaevici Ulianov, dar i s-a luat crucea[3].

Cronica biografică în douăzeci de volume a vieţii lui Lenin care

se străduieşte (cu puţin succes, de altfel) să înregistreze toate evenimentele importante din viaţa lui, este extrem de laconică în privinţa naşterii şi originii sale: „Vladimir Ilici Ulianov s-a născut la 10 aprilie (22, stil nou[4]) 1870. Tatăl lui, Ilia Nikolaevici, era inspector, ulterior inspector şef al şcolilor din provincie. Provenea dintr-o familie de oameni săraci din oraşul Astrahan. Tatăl lui fusese iobag. Mama lui Lenin, Maria Alexandrovna, era fiica unui doctor, A. D. Blank. Familia Ulianov a locuit la Simbirsk (care se mai numea încă tot Ulianovsk la sfîrşitul anului 1994), într-o aripă a casei Pribîlovskaia de pe strada Streleţki (acum Ulianov), nr. 17 a"[5]. Alte informaţii despre familie sînt dispersate în cele douăsprezece volume care vorbesc în special despre „planurile lui Lenin" sau despre modul în care „îşi distrugea oponenţii intelectuali", despre lecturile, scrierile şi modul cum îşi pregătea discursurile. Pe parcursul cîtorva mii de pagini, *Cronica* prezintă portretul unui robot, nu al unei fiinţe umane.

Informaţii similare găsim şi în biografia oficială a lui Lenin, elaborată de un grup de cercetători sub conducerea lui P. N. Pospelov. Toate cele opt ediţii ale acestei lucrări, începînd cu prima, datată în 1960, pot fi găsite în orice bibliotecă sovietică, dar este puţin probabil ca vreuna din ele să fi fost consultată de cineva de bună voie dau din proprie iniţiativă. Poate că oamenii acceptaseră resemnaţi asigurările că partidul se află în mîinile „unor lideri de excepţie, de tip leninist", dar au avut întotdeauna senzaţia că această idee era exagerată. De aceea, majoritatea oamenilor din popor manifestau indiferenţă faţă de imaginea oficială a lui Lenin. Numai anumite persoane izolate, atunci cînd se pregăteau pentru un examen sau îşi scriau dizertaţia, trebuiau să studieze un volum din operele lui Lenin. Cît despre liderii de partid, majoritatea celor pe care i-am cunoscut nu au citit nici un cuvînt scris de Lenin în afară de „Minimum de partid"[6]. Ceea ce se considera un text leninist bun pentru a fi citit era transcris în scrisorile şi directivele Comitetului Central. Toţi se lăsau conduşi de Lenin pe care nu-l cunoşteau.

Pentru a stabili genealogia lui Lenin, a trebuit să recurgem la cărţi publicate în anii '20, precum şi la publicaţii străine şi la documentele din arhivele ruse. Ulianovii au fost o familie mare, cu multe ramificaţii. Părinţii lui Lenin s-au căsătorit în 1863 la Penza, capitala provinciei cu acelaşi nume de pe malul de vest al cursului inferior al Volgăi.

unde tatăl lucra ca profesor de fizică şi matematică. După o scurtă perioadă petrecută la Nijni Novgorod, în centrul Rusiei europene, familia s-a mutat la Simbirsk. În biografiile oficiale nu se pomeneşte aproape deloc de bunicii lui Lenin, mai ales de originea lor etnică. Nu se pune problema că aceste date ar putea fi relevante pentru capacităţile lui intelectuale, poziţia socială sau calităţile lui morale. Despre arborele genealogic al familiei Ulianov s-a vorbit întotdeauna cu mare reticenţă, pentru că, fără îndoială, exista convingerea că liderul revoluţiei ruse trebuia să fie rus.

Însă Imperiul Rus era un amestec de cele mai felurite rase şi naţionalităţi, aşa cum e de aşteptat pe un teritoriu atît de vast. Insist asupra acestui aspect al biografiei luiLenin, pentru că proveniența lui etnică a fost ascunsă cu grijă, spre a se demonstra că era, dacă nu chiar „proletar", cel puţin „ţăran sărac" la origine. De vreme ce *Cronica* a fost în stare să afirme că bunicul lui dinspre tată fusese iobag, de ce n-ar fi posibil să dăm la iveală şi originea bunicilor dinspre mamă.

Mama lui Lenin, Maria Alexandrovna, era cea de-a patra fiică a lui Alexandr Dmitrievici Blank, doctor şi evreu botezat din Jitomir. Şi-a luat ca patronim la botez numele naşului său, Dmitri Baranov, a renunţat la patronimul iniţial de Moişevici şi a adoptat numele creştin de Alexandr în locul primului său nume, Srul, corespondentul idiş al numelui Israel. După cum reiese din cercetările efectuate de David Shub şi de S. M. Ginsburg, bunicul lui Lenin era fiul lui Moişe Iţkovici Blank, negustor evreu din Starokonstantinov, provincia Volînia, căsătorit cu o suedeză, pe nume Anna Karlovna Ostedt[7]. Shub se întreabă cum a fost posibil ca un evreu să devină medic al poliţiei şi, ulterior, moşier. Referindu-se, printre altele, la arhivele Sfîntului Sinod, Shub a ajuns la concluzia că trecerea la creştinismul ortodox înlătura multe bariere din calea unei cariere puse în slujba statului. „Pe timpul domniei lui Nikolai I, scrie el, erau evrei care ocupau funcţii mult mai înalte decît aceea de doctor al poliţiei... Mulţi dintre ei au fost înnobilaţi, beneficiind de toate drepturile şi privilegiile acestei caste"[8].

Alexandr Blank s-a căsătorit la St. Petersburg cu Anna Grigorievna Groschopf, fiica unor germani înstăriţi. Familia Blank o ducea foarte bine, căci a făcut mai multe călătorii în Europa, mai ales la Karlsbad, în Cehia aflată în componenţa Austro-Ungariei. Alexandr Blank a lucrat în cîteva oraşe şi capitale de provincii în cadrul Ministerului de

Interne, cel mai mult în regiunea Volgăi, ca medic districtual, medic al poliției și medic de spital, ocupînd în final prestigiosul post de inspector medical al spitalelor la fabrica de stat de armament din Zlatoust, din provincia Celeabinsk, Siberia de vest. În 1847, după ce ajunsese la rangul de consilier de stat, s-a retras din activitate și s-a înscris în registrul nobiliar din Kazan, unul din principalele orașe de pe Volga și centrul culturii tătare din regiune. A cumpărat apoi moșia Kokușkino[9]. Lucrul acesta a fost posibil datorită zestrei considerabile a soției sale. Anna Grigorievna nu a învățat niciodată să vorbească fluent limba rusă și nu a renunțat la religia ei luterană. La Kokușkino a crescut cinci fiice: Anna, Liubov, Sofia, Maria (mama lui Lenin) și Ekaterina.

Kokușkino nu era „peticul de pămînt" din biografiile oficiale, ci o moșie întinsă unde, pînă în 1861, Blank a avut și iobagi. Acest lucru perfect normal pentru vremea aceea nu trebuia dezvăluit sub nici o formă de istoricii sovietici. În ce-l privește pe Blank, era în mod clar un om înzestrat cu o voință puternică și oarecum impulsiv. Îl obseda ideea că hidroterapia este un panaceu universal și a scris chiar o carte despre asta, în care declara că „apa pe dinafară și pe dinăuntru" poate să mențină sănătatea oricui. Obișnuia să-și învelească fiicele în cearșafuri ude pe timpul nopții, astfel că acestea abia așteptau să se căsătorească pentru a scăpa de experiențele bizare ale tatălui lor.

Anna Groschopf a murit tînără, astfel că sarcina îngrijirii copiilor i-a revenit surorii sale Ekaterina. Era o femeie cu educație, de la care a învățat mama lui Lenin să cînte la pian și să vorbească germana, engleza și franceza. Un vizitator frecvent la Kokușkino era Karl Groschopf, fratele Ekaterinei, funcționar superior în ministerul comerțului exterior. Cu ocazia vizitelor lui aveau loc de fiecare dată adevărate serate muzicale, astfel că fetele lui Blank se simțeau profund atașate de unchiul lor educat și exuberant. Familia Blank avea o solidă cultură germană, datorită înrudirii cu familia Groschopf. Spre deosebire de biografii lui sovietici, Lenin n-a încercat niciodată să-și ascundă originea „moșierească". În 1891 a semnat un ordin prin care o înscria pe mama sa în registrul nobilimii din provincia Simbirsk[10]. Și, la sfîrșitul perioadei sale de exil, în 1900, cînd a făcut cerere la poliție pentru a i se permite soției sale, Nadejda Konstantinovna Krupskaia să-și petreacă timpul care îi mai rămînea din exil la Pskov, Lenin a semnat „nobil ereditar Vladimir Ulianov"[11]. Originea lui Lenin pe

linie maternă era departe de a fi „proletară", ceea ce evidenţiază o dată în plus absurditatea practicii bolşevice de a evalua o persoană în funcţie de apartenenţa ei socială. Acest criteriu de apreciere a căpătat dimensiuni groteşti în anii '20 şi '30, cînd oamenii au ajuns să se sinucidă în momentul în care au descoperit cîte o urmă de „burghez" sau „moşier" în arborele lor genealogic. Liderii de partid erau, evident, excluşi de la regulă, fiind socotiţi „excepţii revoluţionare".

Linia ascendentă paternă a lui Lenin era absolut plebeiană, aspect amplu comentat în *Cronica biografică* unde se afirmă că bunicul său fusese iobag. Dar nici acest lucru nu este adevărat. Bunicul lui Lenin, Nikolai Vasilievici, un orăşean din Astrahan[12], îşi cîştiga existenţa ca croitor. Era fiu de iobag, dar fusese eliberat la o vîrstă fragedă şi i se dăduse voie să plece din sat, la muncă. Nu se mai întorsese niciodată acasă, devenind orăşean, statut social diferit de acela de ţăran, comerciant sau nobil. Străbunicul lui Lenin, Vasili Nikitici Ulianov fusese iobag[13]. A rămas necăsătorit pînă la vîrsta de cincizeci de ani şi abia atunci, întrucît economisise ceva bani, s-a hotărît să se căsătorească. Soţia lui, cu aproape douăzeci de ani mai tînără decît el, era Anna Alexeevna Smirnova, o calmîcă botezată, a cărei origine etnică explică înfăţişarea oarecum asiatică a lui Lenin. Din această căsătorie au rezultat cinci copii: Alexandr, Vasili, Ilia (tatăl lui Lenin), Maria şi Feodosia. La naşterea mezinului Ilia, tatăl său trecuse deja de şaizeci de ani, iar mama lui avea patruzeci şi trei. În 1836 tatăl lui a murit, lăsîndu-i pe soţia sa, pe micul Ilia în vîrstă de cinci ani şi pe cele două fete în grija fiului cel mai mare, Vasili, de şaptesprezece ani (Alexandr murise timpuriu).

Vasili s-a descurcat foarte bine, dînd dovadă de un remarcabil spirit întreprinzător. A devenit vînzător la „Fraţii Sapoşnikov", o renumită firmă comercială din Astrahan. Sîrguinţa şi loialitatea i-au fost răsplătite cu generozitate de patroni, astfel că a reuşit să-şi întreţină mama şi fratele mai mic, Ilia, pe care l-a sprijinit pe toată perioada studiilor la Universitatea din Kazan, pînă cînd a devenit profesor de matematică. I-a trimis mereu bani „ca să se aşeze la casa lui", „pentru nuntă", „ca să se mute" etc. După toate probabilităţile, Vasili, care nu s-a căsătorit niciodată, i-ar fi trimis lui Ilia şi toţi banii în numerar de care dispunea cu puţin timp înainte de a muri la o dată pe care istoricii nu au reuşit s-o stabilească[14].

N-am fi intrat în atîtea detalii cu privire la istoria familiei Ulianov,

dacă imaginea oficială nu ar fi fost atît de întunecată de o multitudine de amănunte nesemnificative, dacă nu s-ar fi trecut sub tăcere şi nu s-ar fi distorsionat atît de multe lucruri. Această scurtă prezentare este, credem, suficientă, pentru a demonstra că originea lui Lenin reflecta componenţa întregului imperiu. Lenin avea o idee generală despre originea sa dar, deşi era rus prin cultură şi limbă, nu acorda ţării sale o preţuire deosebită, dar nu fiindcă s-ar fi simţit mai mult german, suedez, evreu sau calmîc. Poate că trecea „rus" la rubrica *naţionalitate* din formulare, dar prin vederi era un internaţionalist şi un cosmopolit pentru care revoluţia, puterea şi partidul aveau să fie infinit mai preţioase decît Rusia însăşi. Am insistat asupra acestui aspect pentru că bolşevicii au găsit de cuviinţă să distrugă dovezile referitoare la perfectul amestec de naţionalităţi din Rusia din dorinţa de a-l prezenta pe liderul lor ca fiind „etnic pur".

Strămoşii lui Lenin au fost ruşi, calmîci, evrei, germani, suedezi şi poate şi de alte naţionalităţi, simbolizînd întreaga istorie a Rusiei, aşa cum a fost ea: o bază slavă, peste care s-au suprapus invazia asiatică, apoi intelectualitatea evreiască şi cultura vest-europeană, în special germană. În istorie selecţia genetică este spontană şi misterioasă. În sprijinul acestei afirmaţii facem cîteva precizări. Cînd a murit Lenin, Secretariatul Comitetului Central a însărcinat-o pe Anna Elizarova, sora lui mai mare, să strîngă toate materialele pe care le va putea găsi şi să scrie o poveste completă a familiei Ulianov. Anna, una dintre întemeietoarele Institutului Lenin, s-a pus pe treabă şi, curînd, a descoperit că în arhivele Departamentului poliţiei din St. Petersburg erau o mulţime de materiale despre originea mamei sale, precum şi alte documente pe care le-a găsit cu ajutorul lui M. S. Olminski, preşedintele Comisiei pentru studiul istoriei partidului *(Ispart)*. Opt ani mai tîrziu, Anna nu divulgase încă nimănui ceea ce descoperise. Dar în 1923, cu doi ani înainte să moară, i-a mărturisit adevărul lui Stalin şi i-a spus că vrea să publice materialul. Ştia că bunicul ei Moişe Iţkovici Blank se născuse la Starokonstantinov, că avusese doi fii, pe Abel şi pe Srul, că se convertise la creştinism şi îşi schimbaseră cu toţii numele în Dmitri şi Alexandr şi că în 1820 au fost primiţi amîndoi la Academia medico-chirurgicală din St. Petersburg pe care au absolvit-o în 1824[15].

În scrisoarea ei către Stalin, Anna scria: „Probabil că nu e un secret pentru dumneavoastră faptul că bunicul nostru provenea

dintr-o familie de evrei săraci, că era, aşa cum se menţionează în certificatul lui de botez, fiul unui *mesceanin* din Jitomir, Moişe Blank". În continuare, Anna îşi exprima speranţa că acest aspect „ar putea ajuta la combaterea antisemitismului". În mod paradoxal pentru un marxist care crede în preeminenţa mediului asupra factorilor moşteniţi, susţinea şi ea ideea discutabilă potrivit căreia originea evreiască a lui Lenin „reprezintă o confirmare în plus a calităţilor excepţionale ale tribului semit, părere împărtăşită întotdeauna de Ilici (Lenin). Ilici a avut întotdeauna o părere deosebit de bună despre evrei"[16]. Afirmaţia Annei explică, de exemplu, de ce Lenin recomanda frecvent să se repartizeze sarcinile de mare exigenţă intelectuală străinilor, în special evreilor, şi să se lase treburile simple pe seama „proştilor de ruşi"[17]. După cum susţine generalul A. A. Epişev, fost şef al Direcţiei politice principale a armatei, sora Annei, Maria, i-a înmînat lui Stalin o scrisoare şi a aşteptat pînă cînd acesta a citit-o cu atenţie. Reacţia lui a fost fermă: „Nici un cuvînt despre această scrisoare!" Dar un an mai tîrziu, Anna l-a abordat din nou pe Stalin, susţinînd că „la Institutul Lenin, precum şi la Institutul Creierului... au fost recunoscute de mult talentele deosebite ale acestei naţionalităţi şi efectele extrem de benefice ale sîngelui ei asupra progeniturilor căsătoriilor mixte. Ilici însuşi aprecia în mod special calităţile lor de revoluţionari, «tenacitatea» lor în luptă, după cum se exprima el, în contrast cu instabilitatea emoţională a ruşilor. Sublinia adesea că puterea organismelor revoluţionare din sudul şi vestul Rusiei derivă tocmai din faptul că 50% din membrii lor sînt reprezentanţi ai acestei naţionalităţi"[18]. Dar Stalin, georgianul rusificat, nu putea îngădui ca lumea să afle că Lenin avea sînge evreiesc, astfel că interdicţia a rămas în vigoare.

În noiembrie 1937, scriitoarea Marietta Şaghinian a publicat în revista moscovită *Novîi mir* un articol reprezentînd prima parte a cercetării ei asupra genealogiei familiei Ulianov. Articolul a trecut cumva neobservat, dar în 1938 ea şi-a publicat în întregime lucrarea sub formă de roman, cu titlul *Familia Ulianov*, consacrat originii familiei pînă în momentul naşterii lui Lenin. La început, cartea a fost citită de un mic grup de membri mai în vîrstă din Uniunea Scriitorilor, care au condamnat-o pe motiv că este „periculoasă din punct de vedere ideologic", o lucrare cu caracter „mic burghez". O lună mai tîrziu, la 9 august 1938, prezidiul Uniunii Scriitorilor a elaborat o rezoluţie în

care declara că „aplicînd metode de cercetare pseudo-ştiinţificc asupra aşa-numitului «arbore genealogic» al familiei lui Lenin, M. S. Şaghinian răstălmăceşte apartenenţa naţională a lui Lenin, cel mai mare revoluţionar proletar, geniul omenirii, zămislit de poporul rus, spre marea sa mîndrie[19]. Persoanele răspunzătoare de publicarea şi distribuirea cărţii au suferit pedepse aspre. În 1972, toate documentele referitoare la originea lui Lenin, în total 284 de file, au fost transferate din arhivele unde se aflau în colecţiile speciale ale Comitetului Central.

Ramura germană a familiei lui Lenin este şi ea deosebit de interesantă. După cum susţine Leonhard Haas, istoricul elveţian, fost director al Arhivelor Federale Elveţiene, familia Groschopf, ai cărei membri erau cu toţii burghezi înstăriţi, provenea din nordul Germaniei şi se putea mîndri cu cîteva personalităţi notabile: străbunicul lui Lenin, J. G. Groschopf, a fost reprezentantul companiei comerciale germane Schade; printre ceilalţi strămoşi ai lui Lenin se numără I. Hoeffer, un teolog foarte bine cunoscut, Ernst Curtius, profesorul împăratului Friedrich al III-lea şi feldmareşalul Walter Model, care şi-a cîştigat titlul de „pompier al Führerului" în calitate de comandant al trupelor de asalt împotriva Moscovei în anul 1941[20]. Ramura suedeză este reprezentată în special de meşteşugari – peruchieri, pălărieri, croitori – descendenţi ai unui bijutier bogat, un anume K. F. Estedt, care a trăit la Uppsala şi a fost furnizorul curţii regelui Gustav al IV-lea la sfîrşitul secolului al XVIII-lea.

După ce s-a stabilit la Simbirsk în 1869, familia Ulianov a dus viaţa obişnuită a funcţionarilor publici şi burgheziei din acea vreme. Ca majoritatea oraşelor de provincie de pe vremea aceea, Simbirskul nu excela printr-o viaţă socială deosebit de animată. Ambii părinţi nutreau însă speranţe mari pentru copiii lor şi eforturile lor au dat rezultatul scontat. Vladimir, care s-a născut în aprilie 1870, a avut doi fraţi şi trei surori: Anna (1864), Alexandr (1866), Olga (1871), Dmitri (1874) şi Maria (1878). Un alt frate, Nikolai, născut în 1873, şi-a pierdut viaţa încă de mic şi o altă soră, Olga, a murit la naştere în 1868. A doua Olga s-a stins la vîrsta de douăzeci de ani. Mama lui Lenin n-a făcut studii universitare, dar a primit o educaţie aleasă, prin străduinţa mătuşii sale, Ekaterina Gorschopf. Despre educaţia lui Lenin şi a fraţilor lui s-au scris multe lucruri, unele exacte, altele înfrumuseţate şi exagerate. Au fost şi autori care au lăsat să se înţeleagă

că geniul lui s-a făcut remarcat încă de pe vremea cînd era în scutece. Fără a aprofunda problemele de ordin genealogic, îmi propun doar să scot în evidenţă cîteva aspecte importante care au fost trecute uneori cu vederea.

Tînărul Vladimir – invariabil cunoscut în familie ca Volodea – era un copil talentat şi inteligent, care şi-a dezvoltat calităţile native în atmosfera plăcută de acasă, datorată carierei încununate de succes a tatălui său. Fiecare din cei trei copii mai mari avea camera sa, treburile casei fiind rezolvate de o bucătăreasă, o doică şi mai mulţi servitori. Lenin însuşi îşi aminteşte că familia lui nu ducea lipsă de nimic. Profesor excepţional şi promotor al educaţiei de stat, tatăl său a ajuns pînă la postul de inspector general al şcolilor din provincie. În semn de recunoaştere a meritelor sale i s-au decernat mai multe decoraţii, printre care Ordinul lui Stanislav, clasa întîi, şi rangul de consilier de stat, care corespundea în ierarhia militară gradului de general. Întrucît devenise nobil ereditar datorită meritelor sale profesionale, a transmis şi familiei sale aceleaşi privilegii. Viaţa familiei Ulianov era stabilă şi lipsită de griji – asta pînă în momentul în care Ilia Nikolaevici a murit în 1886 şi, pe neaşteptate, fiul cel mai mare, Alexandr, a fost arestat şi spînzurat un an mai tîrziu.

Volodea era întotdeauna în fruntea clasei, dar nu manifesta nici o urmă de spirit revoluţionar, aşa cum susţin mulţi dintre biografii lui. Printr-una din acele rare ironii ale soartei din istoria rusă modernă, directorul liceului lui era Feodor Mihailovici Kerenski, tatăl viitorului „erou" al revoluţiei din februarie 1917, care avea să fie ultimul obstacol în calea preluării puterii de către bolşevici. Kerenski tatăl şi-a exprimat în repetate rînduri admiraţia pentru inteligenţa şi sîrguinţa lui Volodea Ulianov. Între timp, Volodea căpătase cunoştinţe intelectuale solide, ca rezultat al sprijinului oferit de familie şi al încurajărilor profesorilor. De asemenea, începea să dobîndească şi un sentiment puternic de încredere în sine şi de superioritate faţă de semenii săi. Era favoritul familiei şi se obişnuise să se afle întotdeauna în centrul atenţiei. Nu se poate spune că ar fi fost vanitos, dar nici nu-şi ascundea „dreptul" lui moral la primatul care considera că i se cuvine şi încă din anii adolescenţei se pare că a manifestat intoleranţă faţă de părerile altor oameni. Unul dintre colegii de şcoală ai lui Alexandr, V. V. Vodovozov, îşi aminteşte că şi-a dat seama, după o vizită la familia Ulianov,

că i-ar fi fost imposibil să devină prieten apropiat cu Vladimir, pe care îl considera grosolan, mult prea sigur de sine şi convins de propria importanţă, încurajat în această atitudine de faptul că era considerat un geniu în interiorul familiei şi o autoritate incontestabilă în afara acesteia[21].

Vladimir şi Alexandr

Autodefinirea politică şi intelectuală a lui Lenin este încă de domeniul viitorului, însă unul din momentele cele mai importante din viaţa lui l-a reprezentat destinul fratelui sau, Alexandr. Diferenţa de vîrstă de patru ani dintre ei a făcut ca, în copilărie, cel mic să se uite la fratele mai mare ca la o fiinţă superioară lui, ca la un erou, rol pe care Alexandr îl juca, evident, cu multă plăcere. Mai mult chiar, în calitatea sa de frate mai mare – probabil şi cel mai inteligent – Alexandr a impus un model de comportament şi de activitate care trebuia să-i încurajeze pe fraţii mai mici să-şi dezvolte calităţile intelectuale; în anii adolescenţei a publicat un săptămînal familial, la care toţi trebuiau să contribuie cu ceva[22]. Îndepărtarea bruscă şi atît de traumatizantă a unui membru atît de iubit şi de admirat al familiei nu se putea să nu aibă urmări puternice asupra vieţii celorlalţi fraţi.

Execuţia lui Alexandr a fost o tragedie cumplită pentru întreaga familie. În tînărul Lenin a aprins scînteia rebeliunii, deşi aceasta nu a fost atît de puternică cum a încercat să ne convingă mitul postrevoluţionar. Istoricii sovietici obişnuiau să citeze cuvintele pe care le-ar fi adresat surorii sale Maria, în momentul în care familia a aflat vestea executării lui Alexandr: „Nu, noi nu vom merge pe calea aceasta. Nu acesta este drumul de urmat“[23]. Biografiile oficiale susţin că soarta fratelui lui Lenin „i-a întărit convingerile revoluţionare“[24]. S-ar putea să-i fi spus asemenea cuvinte surorii sale, dar la vîrsta aceea nu avea încă nici un fel de vederi revoluţionare şi n-ar fi ştiut să deosebească un „drum“ revoluţionar de altul.

Moartea tatălui, fără îndoială o tragedie cumplită şi un dezastru economic pentru familie, a fost şi ea prezentată în literatura sovietică de specialitate ca un eveniment cu semnificaţie ideologică în viaţa tînărului Lenin. Cei mai mulţi autori au preluat afirmaţia stîngace a Nadejdei Krupskaia din 1938, potrivit căreia vederile tatălui lui Lenin au exercitat o influenţă revoluţionară asupra copiilor. „Ca profesor,

Ilia Nikolaevici îl citea pe Dobroliubov cu un deosebit interes. Dobroliubov cucerise inima cinstită a lui Ilia Nikolaevici şi i-a influenţat activitatea de director de şcoală şi de mentor al fiului său, Lenin, şi al celorlalţi copii care au devenit cu toţii revoluţionari"[25]. Adevărul nu este nici pe departe acesta.

Om cultivat şi cu educaţie aleasă, Ilia Ulianov era deosebit de pios şi conservator. Fiica lui cea mai mare, Anna, îşi aminteşte că „nu fusese niciodată un revoluţionar şi încercase să-şi apere copiii de asemenea influenţe. Îl admira foarte mult pe Alexandr al II-lea, a cărui domnie, mai ales în prima fază, era pentru el «o perioadă strălucită»"[26]. Anii '60 ai secolului trecut reprezentaseră o perioadă de „mari reforme", cînd iobagii fuseseră eliberaţi, cînd se introdusese într-o oarecare măsură autoconducerea în provincii, juriştilor li se dăduse voie să se asocieze într-o corporaţie profesională liberă, universităţile şi şcolile se dezvoltaseră şi primiseră o autonomie mai mare; într-un cuvînt, Rusia se lansase pe calea unor reforme dacă nu chiar de democraţie liberală, cel puţin de modernizare socială. Climatul de reforme, combinat cu teama guvernului de a nu merge prea departe sau prea repede a generat, de asemenea, o mişcare revoluţionară, ai cărei membri, în special studenţi, simţeau că nimic nu se va putea schimba fundamental în bine, pînă cînd nu se va distruge întreaga structură politică sau pînă cînd nu va fi îndepărtat cel puţin ţarul. Progresiştii sprijineau orientarea reformistă, reacţionarii i se opuneau, iar revoluţionarii respingeau ambele atitudini. Ilia Ulianov făcea parte în mod clar din prima categorie.

Şi fiica cea mai mică a lui Ilia, Maria, a confirmat loialitatea civică a tatălui său: „Nu era revoluţionar şi nu ştim destul ca să putem afirma care au fost atitudinile sale faţă de activităţile revoluţionare ale celor tineri"[27]. Putem totuşi presupune, fără teama de a greşi, că, în calitate de profesor îndrăgostit de meseria sa, a făcut tot posibilul ca să instituie o atmosferă democratică omenească în familie. Armonia dintre soţ şi soţie, grija lor pentru copii, egalitatea dintre fraţi, cultura, munca sîrguincioasă şi hărnicia, toate acestea au ajutat la formarea unui sol extrem de prielnic pentru seminţele gîndirii libere, dacă ar fi căzut acolo. Cu alte cuvinte, Ilia Ulianov a favorizat adoptarea unei atitudini receptive de către copiii săi, în special Alexandr şi Vladimir, faţă de ideile radicale. Ilia Ulianov nu l-a educat pe Lenin în spiritul ideilor revoluţionare. El şi soţia sa nu au făcut decît să le inoculeze copiilor

lor nevoia de schimbare. În 1886, la moartea tatălui său, Vladimir încă nu împlinise şaisprezece ani.

Chiar înainte de a-şi îngropa soţul, Maria Ulianova a cerut o pensie specială pentru ea şi copiii ei, iar ceva mai tîrziu a solicitat o indemnizaţie din partea inspectoratului şcolar Kazan. De atunci înainte a trăit numai din pensie şi din veniturile de la Kokuşkino, moşie pe care o stăpînea în comun cu alţii. În septembrie 1886, tribunalul districtual din Simbirsk a dispus trecerea moşiei lui Ilia în posesia Mariei şi a copiilor ei.

În aprilie 1887, cînd a împlinit vîrsta de şaptesprezece ani, Lenin s-a prezentat pentru a-şi satisface serviciul militar[28], dar, întrucît acum era cel mai mare fiu şi potenţialul susţinător al familiei, a fost scutit de armată.[29] În realitate, el nu numai că nu-şi întreţinea familia, ci, dimpotrivă, datorită pensiei mamei sale şi a încurajărilor ei repetate, şi-a continuat studiile.

Dacă atmosfera culturală din familie a fost aceea care a creat premisele necesare pentru ca Lenin să dobîndească o gîndire radicală, soarta fratelui său Alexandr a reprezentat, fără îndoială, catalizatorul. E puţin probabil ca sfîrşitul tragic al lui Alexandr să fi schimbat direcţia revoluţionară a lui Vladimir, căci la momentul respectiv nu era nimic de schimbat. Presupusele cuvinte adresate surorii lui atunci cînd a aflat de executarea fratelui său ridică o întrebare. „Nu, noi nu vom merge pe calea aceasta"; de ce „noi"? Nu făcea parte din nici o asociaţie sau organizaţie secretă. Poate că Maria nu-şi mai aminteşte exact cuvintele după atîţia ani sau poate că povara copleşitoare a experienţei sovietice i-a inspirat aceste cuvinte. În orice caz este greu de crezut – omeneşte vorbind – că reacţia lui Vladimir la vestea morţii fratelui său l-ar fi îndemnat să pronunţe sloganul care avea să-l transforme, odată, într-un „adevărat" revoluţionar.

Alexandr era un tînăr talentat, elocventă în acest sens fiind medalia de aur pe care a cîştigat-o la absolvirea liceului. La şcoală a manifestat interes pentru zoologie şi a învăţat trei limbi europene, iar la Universitatea din St. Petersburg, unde a intrat în 1883, a devenit imediat unul dintre studenţii de frunte. La o lună după moartea prematură a tatălui său a obţinut medalia de aur a Universităţii pentru studiile sale asupra viermilor anelizi. Nimic nu dădea de bănuit că se raliase la mişcările de protest social.

În primii săi ani de universitate, Alexandr a fost indiferent dacă nu chiar sceptic faţă de cercurile politice, dar s-a implicat mai mult atunci cînd prietenii l-au familiarizat cu lucrările lui Marx, Engels şi Plehanov. În viziunea lor, marxismul propovăduia recurgerea la violenţă pentru a se modifica contradicţiile existente. Unul dintre membrii mai radicali ai grupului, P. Şevîrev, declara că numai prin îndepărtarea tiranilor viaţa poate fi reorganizată după principii corecte. La început, Alexandr, care era preocupat de cercetările sale ştiinţifice, abia dacă asculta, dar, treptat, a fost cîştigat de aparenta logică a prietenilor săi, de radicalismul lor şi a început să considere că era inacceptabil din punct de vedere moral să te ţii departe de „ideile de progres şi revoluţie".

Cît timp Alexandr studia la universitate, legăturile lui cu Vladimir au fost sporadice, limitîndu-se la scrisorile ocazionale de felicitări adresate tuturor. Cînd venea acasă în vacanţă, între ei nu existau legături apropiate. Alcătuiau o familie strîns unită, dar copiii aveau tendinţa să fie mai apropiaţi doi cîte doi, iar Vladimir se simţea ataşat de sora lui Olga, deşi era impresionat de inteligenţa lui Alexandr. Anna, sora cea mai mare, îşi aminteşte că, după moartea tatălui lor, a stat o dată de vorbă cu Alexandr şi l-a întrebat: „Cum ţi se pare Volodea al nostru?" Acesta i-a răspuns: „Fără îndoială că este foarte dotat, dar nu ne înţelegem prea bine". Anna a fost intrigată, dar Alexandr a refuzat să-i mai dea alte explicaţii.[30] S-ar putea ca aceasta să fie singura aluzie din întreaga literatură apologetică referitoare la natura relaţiilor dintre cei doi fraţi.

În anii `80 ai secolului al XIX-lea s-a înregistrat o puternică reacţie de protest împotriva asasinării, în 1881, a „ţarului-eliberator" Alexandr al II-lea. Studenţii, în mod special, erau urmăriţi îndeaproape şi hărţuiţi de poliţie mai mult ca înainte, iar intrarea lui Alexandr într-un grup de conspiratori care puneau la cale asasinarea lui Alexandr al III-lea este pusă pe seama împrăştierii violente de către poliţie a unei demonstraţii studenţeşti în memoria gînditorului radical Dobroliubov, care a avut loc în ziua de 17 noiembrie 1886. Arestarea şi deportarea mai multor colegi în Siberia l-a confruntat pe Alexandr cu problema atitudinii pe care era moral s-o adopte în astfel de împrejurări. După cum susţine Şevîrev, Alexandr ar fi spus: „Cînd guvernul îi apucă de gît pe prietenii noştri cei mai apropiaţi este extrem de imoral refuzul de a lupta, iar în împrejurările de faţă o confruntare propriu-zisă cu ţarismul nu poate însemna decît terorism". Nikolai Valentinov, unul

din cei mai vechi bolşevici care l-a cunoscut foarte bine pe Lenin din perioada primei lui şederi în străinătate, între 1900 şi 1905, a făcut şi el referiri la această dilemă: „Dureros de sensibil la aluziile de imoralitate, Alexandr, după şovăieli agonizante, a început să împărtăşească aceste vederi şi din momentul în care a făcut-o a pledat sistematic pentru un terorism înspăimîntător, în stare să zdruncine autocraţia"[31].

Grupul de conspiratori de sub conducerea lui Şevîrev s-a extins. La 26 februarie 1887 au început să supravegheze drumul ţarului de la palat la Catedrala Sf. Isac, însă erau lipsiţi de experienţă, astfel că atunci cînd poliţia a interceptat o scrisoare de la unul din ei, în ziua de 1 martie, întregul grup a fost arestat. Familia Ulianov era zdrobită, însă şi-a pus speranţele în clemenţa împăratului. Mama lui Alexandr s-a dus imediat la St. Petersburg şi i-a înmînat o scrisoare lui Alexandr al III-lea în care spunea, printre altele, că va curăţa inima fiului ei de gînduri criminale şi va face să renască instinctele umane nobile pe care i le cultivase întotdeauna, dacă ţarul se va milostivi de el.

Drama a atras atenţia întregii societăţi, fiind amplu comentată în paginele presei. Demersurile Mariei Ulianova au eşuat totuşi, nu numai din cauza intransigenţei ţarului, ci şi pentru că Alexandr a refuzat să-i ceară îndurare. Celor care au apelat la clemenţa ţarului li s-a comutat pedeapsa cu moartea în muncă silnică. Procesul s-a derulat cu rapiditate între 15–19 martie. Cinci colegi care refuzaseră să se căiască au fost condamnaţi la spînzurătoare. Chiar şi atunci cînd Alexandr îşi lua rămas-bun de la mama sa, ar mai fi fost o şansă de salvare, dar tînărul îi spusese pe un ton liniştit şi ferm: „Nu pot face asta după cele ce am spus în faţa tribunalului. Ar fi o dovadă de nesinceritate". Avocatul lui Alexandr, Kneazev, a fost prezent la această întîlnire şi după Revoluţia din octombrie şi-a amintit că Alexandr le explicase: „Mamă, imaginează-ţi doi bărbaţi faţă în faţă într-un duel. Primul a tras deja în adversarul său, celălalt încă nu, iar cel care a tras mai înainte îl roagă pe adversar să renunţe. Nu, nu pot să mă port în felul acesta!"

Alexandr s-a dovedit a fi un om extrem de curajos. Cînd i s-a permis să-şi exprime o ultimă dorinţă, a rugat-o pe mama sa să-i aducă un volum de Heine ca să citească. În dimineaţa zilei de 8 mai 1887 prizonierilor li s-a comunicat că aveau să fie executaţi în curtea fortăreţei Şlisselburg peste două ore. Era ultima lor şansă de a cere

clemenţa ţarului, dar şi de astă dată tinerii, chiar dacă istoria va constata că fuseseră prost îndrumaţi, au manifestat o probitate morală demnă de a fi păstrată în memoria poporului lor. Fără să fie fanatici, credeau că viitorul ţării lor poate fi schimbat numai prin acte revoluţionare îndreptate împotriva tiranilor. Membrii grupului lui Alexandr au dat dovadă de naivitate, dar nu se poate să nu le admiri dorinţa lor de a-şi sacrifica vieţile în numele libertăţii.

În ziua în care Alexandr a fost spînzurat, Vladimir dădea examen la geometrie şi aritmetică şi a luat, ca de obicei, nota maximă. Familia tot mai credea zvonul larg răspîndit că sentinţa urma să fie comutată în ultima clipă. Ultimele cuvinte ale mamei adresate lui au fost: „Fii curajos, fii curajos!"[32]. După execuţia lui Alexandr, mama sa a purtat doliu multă vreme, alinată puţin numai de faptul că, aşa cum le-a spus copiilor, înainte de execuţie, Alexandr s-a aplecat în faţa crucii, ceea ce avea să-i aducă iertarea lui Dumnezeu.

Vladimir Ulianov a fost profund zduncinat de moartea fratelui său. Mai tîrziu avea să afle că Alexandr îşi adusese o anumită contribuţie la formularea programului facţiunii teroriste *Narodnaia Volea* (Voinţa poporului), document care, în ciuda accentelor sale marxiste, ne apare simplist şi naiv. Vladimir era totuşi mai puţin impresionat de ideile tinerilor terorişti decît de stoicismul şi puterea de voinţă de care dăduseră dovadă. Întorsătura importantă care s-a produs acum în mintea lui n-avea nici o legătură cu metodele de luptă – teroare sau mişcare de masă. În această chestiune încă nu avea păreri. Dar undeva adînc, în străfundul minţii lui, terenul era pregătit pentru ideea că pe drumul spre revoluţie nu se va realiza nimic fără radicalism, plus dorinţa de a reuşi, şi acesta a devenit nucleul gîndirii sale. Observaţia lui „noi nu vom merge pe acest drum" însemna – dacă, într-adevăr a rostit-o – că devenise conştient de faptul că nu trebuia să fii tu însuţi aruncător de bombe, ca nefericitul Alexandr şi nici nu era necesar să comanzi personal baricadele sau să organizezi rebeliunile sau să lupţi personal în cadrul unui război civil. Esenţialul îl constituia conducerea maselor uriaşe, lipsite de voinţă proprie. Era un drum mai eficient, chiar dacă n-avea nimic din noblețea celui ales de Alexandr.

Precursorii

Lista celor care au fost propuşi şi consideraţi drept precursori ai lui Lenin este lungă şi începe cu filosoful radical din secolul al XIX-lea, Nikolai Cernîşevski. Arestat în 1862 pentru agitaţie şi îndemn la răzvrătire, Cernîşevski avea să-şi petreacă următorii douăzeci de ani în închisoare şi în exil în Siberia, unde a ispăşit o condamnare de şapte ani de muncă silnică. Înainte de a fi deportat din St. Petersburg, a reuşit să scrie romanul *Ce este de făcut?*, să-l strecoare afară din închisoare şi să-l publice în 1864. Acesta urma să inspire o întreagă generaţie de tineri ruşi, insuflîndu-le idealul emancipării şi datoria de a-i lumina pe ţărani. Alţi autori susţin că sfîrşitul revoluţionar al lui Lenin i-a fost insuflat de gînditorii populişti şi de grupul marxist al lui Plehanov, *Emanciparea muncii*. Este interesant de consemnat ceea ce credea Lenin însuşi despre originile gîndirii sale politice. Într-un eseu despre Lenin din 1933, Karl Radek, un strălucit autor de pamflete şi amator de paradoxuri, scria: „Cînd m-a văzut o dată privind o colecţie de articole de-ale lui din 1903, Vladimir Ilici s-a luminat la faţă şi mi-a spus chicotind: «E interesant de văzut cît eram de proşti»“[33].

Indiscutabil, printre sursele gîndirii politice se numără şi moartea fratelui său, care a trimis o rază de lumină albă prin prisma minţii sale, o rază care, ca să-l parafrazăm pe Winston Churchill, a fost refractată de această prismă în roşu[34]. În realitate, „prisma“ era o constelaţie de împrejurări. Prima a constituit-o modul în care au fost trataţi Vladimir şi familia sa de către guvern. În 1887, cînd a intrat la Universitatea din Kazan, a prezentat referinţe strălucite din partea directorului liceului din Simbirsk, Feodor Kerenski, care voia să-l apere împotriva oricăror asociaţii de idei dintre Vladimir şi fratele său: „Nici în şcoală şi nici în afara ei, Ulianov nu le-a dat ocazia autorităţilor şcolare sau profesorilor săi să-şi facă o părere nefavorabilă despre el“[35]. Chiar după excluderea lui Lenin din universitate, în decembrie, în timpul primului său an de studii din cauza participării la o demonstraţie studenţească, Kerenski, atît ca să-l apere pe tînăr, cît şi ca să justifice încrederea pe care i-o acordase, a scris: „Vladimir Ulianov şi-a pierdut, probabil, echilibrul ferm al gîndirii din cauza nenorocirii care s-a abătut asupra nefericitei familii şi, fără îndoială,

l-a influenţat în mod dezastruos pe acest tînăr impresionabil"[36]. Dar cu ocazia participării lui Lenin la o întrunire studenţească, în timpul primului an de studii la universitate, a fost deja „marcat" de autorităţi.

Administratorul regiunii educaţionale Kazan nota că, cu două zile înainte de desfăşurarea demonstraţiei, „Ulianov nu era bun de nimic: îşi petrecea tot timpul la fumoar, stînd la taifas şi sporovăind..." Se pare că „demonstraţia" s-a concretizat într-o alergare în susul şi în josul coridorului[37], dar, ţinînd seama de faptul că era fratele unui „criminal de stat" condamnat, Ulianov nu s-a ales numai cu excluderea din universitate, ci a fost trimis de la Kazan la moşia familiei de la Kokuşkino.

Exmatricularea de la Kazan, însoţită de etichetarea sa drept suspect şi nedemn de încredere, a însemnat excluderea lui Lenin din întregul sistem educaţional de stat. Cînd mama lui a făcut cerere pentru ca Vladimir să fie reînscris la Kazan, directorul Departamentului poliţiei din St. Petersburg, P. N. Durnovo a scris: „Nu putem face mai nimic pentru Ulianov"[38]. Directorul Departamentului educaţiei a fost chiar şi mai explicit: „Nu este vorba de fratele *acelui* Ulianov? Este tot de la liceul din Simbirsk. Da, se vede clar la sfîrşitul documentului. Nu trebuie în nici un caz să fie primit"[39]. Ostracizîndu-l în felul acesta, autorităţile ţariste îi îngustau cîmpul opţional. Solidaritatea lui cu fratele mort a devenit mai fermă şi mai clară. Scrisorile în care solicita „permisiunea excelenţei sale de a intra la Universitatea imperială din Kazan" sau cerea „umil Excelenţei Voastre să-mi permită să merg în străinătate la o universitate" şi care erau semnate „nobil Ulianov" nu au avut succes la început[40]. Spiritul lui protestatar devenea tot mai puternic pe măsură ce regimul îl respingea.

Exmatricularea lui Lenin nu atrăgea după sine necesitatea de a-şi cîştiga existenţa ca docher sau vînzător, aşa cum făcuse bunicul său. Era „exilat" la Kokuşkino, drept care familia s-a mutat la ferma sa din Alakaevka, aflată cam la treizeci de mile de Samara. Mama lui dobîndise proprietatea aceasta în suprafaţă de aproximativ două sute de acri la începutul anului 1889 pentru suma de 7 500 ruble. Lenin s-a cufundat în studierea unei game largi de scrieri social-politice ruseşti şi occidentale, inclusiv a *Capitalului* lui Marx. Poliţia stătea cu ochii pe el, dar Lenin nu le-a creat nici un fel de probleme. În afara faptului că a participat la o întrunire ilegală şi se mai întîlnea din cînd în cînd cu nişte marxişti, este greu să găsim alte dovezi în sprijinul

existenţei unei „perioade revoluţionare de la Samara". Ar fi mai corect s-o considerăm o perioadă de pregătire intensă pentru examenele de admitere la Universitatea din St. Petersburg ca student extern. La vîrsta de douăzeci şi doi de ani, Lenin obţinuse deja o diplomă de clasa întîi de la St. Petersburg şi i se oferise postul de asistent de avocat la Samara. Nu-i era însă hărăzit să se afirme în această profesiune şi curînd şi-a pierdut interesul pentru viaţa agitată de avocat pledant. Singurele cazuri care i se încredinţaseră fuseseră furtişagurile şi disputele de proprietăţi. Chiar şi aceste îndatoriri le-a îndeplinit fără prea mare tragere de inimă şi nu întotdeauna cu succes, însă şi-a apărat de două ori propriile interese şi a cîştigat de fiecare dată. Într-unul din cazuri i-a dat în judecată pe vecinii ţărani ai moşiei Ulianovilor şi, mult mai tîrziu, pe cînd era la Paris, s-a judecat cu un viconte care l-a răsturnat cînd mergea pe bicicletă. Lenin nu şi-a amintit niciodată cu prea mare plăcere de cariera sa de jurist.

Revenind la chestiunea influenţelor revoluţionare formative, trebuie să spunem că în perioada petrecută la Kokuşkino a studiat asiduu un evantai larg de idei. În discuţiile avute în 1904 cu Valentinov la Geneva – unul din numeroasele oraşe europene în care şi-a petrecut cei şaptesprezece ani de exil ca emigrant, cu un scurt interval de întoarcere în Rusia în timpul revoluţiei din 1905 – Lenin îşi amintea că citea non stop de dimineaţa devreme pînă noaptea tîrziu. Autorul lui preferat era Cernîşevski. Citea fiecare cuvînt publicat de acesta în revista *Sovremennik* (Contemporanul). „Am parcurs operele lui Marx, Engels şi Plehanov", spunea el, „dar numai Cernîşevski a avut o influenţă covîrşitoare asupra mea, începînd cu romanul lui *Ce este de făcut?*. De la Cernîşevski am aflat nu numai că orice persoană decentă cu o gîndire corectă trebuie să fie revoluţionar, ci un lucru mult mai important: tipul de revoluţionar, principiile lui, modul cum trebuie să-şi orienteze aspiraţiile, mijloacele şi metodele pe care trebuie să le utilizeze pentru realizarea scopului propus"[41].

Valentinov susţine că Cernîşevski a fost acela care, după cum afirmă chiar Lenin, i-a modelat gîndirea înainte să-l citească pe Marx şi l-a transformat într-un revoluţionar. Este o opinie contestată de scriitorul menşevic Mark Vişniak, potrivit căruia Lenin l-a citit pe Cernîşevski la o lună sau două după execuţia fratelui său, aşadar cînd „terenul era pregătit pentru arat şi însămînţat". „Vestea despre acest eveniment, susţine Vişniak, a fost cea care i-a dat lui Lenin impulsul de care avea

nevoie, şi nu romanul primitiv şi lipsit de talent al lui Cernîşevski"[42]. Ambele opinii ajung, în ultimă instanţă, la aceeaşi concluzie, şi anume că Cernîşevski a fost pentru Lenin Ioan Botezătorul, datorită tragediei lui Alexandr[43]. Indiferent ce o fi preluat Lenin de la el, Cernîşevski i-a inoculat tînărului Vladimir o profundă ostilitate faţă de liberalism, aşa cum o dovedeşte una dintre lucrările sale cele mai timpurii (1884). *Cine sînt „prietenii poporului" şi cum luptă ei împotriva social-democraţilor*, lucrare litografiată la St. Petersburg cuprinde numeroase referiri la personalitatea lui Cernîşevski, ale cărui raţionamente sînt considerate „clarviziunea unui geniu", căci „detestabilul" compromis al „liberalilor şi moşierilor" n-ar fi putut frîna „lupta deschisă a claselor" din Rusia[44]. Voia să folosească scrierile lui Cernîşevski în atacurile lui împotriva burgheziei liberale, mai ales pentru a evidenţia existenţa unei „adevărate prăpastii între socialişti şi democraţi"[45].

În realitate, cu ajutorul lui Cernîşevski, Lenin a încercat să „rusifice" marxismul occidental, caracterizat prin liberalism şi democraţie şi prea puţin prin „luptă de clasă". Sciziunea care se va produce în cadrul social-democraţilor ruşi avea să pornească tocmai de la atitudinile faţă de democraţie, faţă de mijloacele legale, parlamentare de luptă, faţă de locul partidelor politice într-o democraţie şi de forţa de persuasiune a liberalilor. Predecesorii lui Lenin au fost, aşadar, acei gînditori care au pledat în favoarea elementelor coercitive, dure, de clasă ale marxismului. Vladimir idolatriza marxismul clasic, dar împrumuta concepte şi idei, argumente şi atitudini de la Cernîşevski, Peter Tkacev, Serghei Neceaev, Mihail Bakunin, Carl Clausenwitz, Peter Struve, Peter Lavrov şi Alexandr Herzen. A împănat „linia sa marxistă" cu tot ceea ce făcea ca această învăţătură să fie inflexibilă în materie de compromisuri, dură şi radicală. Referitor la primele săptămîni ale regimului sovietic, Krupskaia scria: „Studiind îndeaproape experienţa Comunei din Paris, primul stat proletar din lume, Ilici a remarcat efectul destructiv al atitudinii blînde manifestate de clasele de muncitori şi ţărani şi de guvernul muncitorilor faţă de duşmanii lor făţişi. Şi de aceea, în acţiunile sale de luptă împotriva inamicului, Ilici «a strîns întotdeauna şurubul», ca să zicem aşa, temîndu-se de o blîndeţe excesivă din partea maselor, ca şi din partea sa"[46].

Prezenţa lui Neceaev printre cei care au contribuit la formarea intelectuală a lui Lenin ar putea părea surprinzătoare. Şi Marx şi Engels

l-au condamnat pe Neceaev pentru doctrina terorii individuale, aplicată şi de Lenin în numeroase împrejurări. Dar Neceaev a fost mai mult decît un avocat al terorii; el simboliza politica conspiraţiei, a elaborării de planuri secrete în vederea răsturnării şi a exterminării fără milă a autorităţilor şi a guvernelor detestate. În limbajul vremii respective, astfel de practici erau numite blanquiste, de la Louis Auguste Blanqui, activist radical din Franţa în anii '30 şi '40 ai secolului trecut. Deşi se declarase împotriva lor, Lenin le-a aplicat fără ezitare în momentele decisive. Aşa după cum scria Plehanov în 1906: „Încă de la bun început, Lenin a fost mai mult blanquist decît marxist. A importat contrabanda blanquistă în numele celei mai intransigente ortodoxii marxiste"[47]. Bolşevicul Vladimir Bonci-Bruevici îşi amintea că Lenin discutase despre Neceaev referindu-se la descrierea pe care i-o făcuse Dostoievski în romanul său *Posedaţii*, în secvenţa în care relata asasinarea unui student de către Neceaev şi grupul lui secret de represiune. Pînă şi grupul revoluţionar îi era ostil lui Neceaev, uitînd, după cum spunea Lenin, că avea reale calităţi de organizator, de conspirator şi alte talente pe care le putea înveşmînta în formulări strălucite. A citat, de asemenea, pe un ton aprobator răspunsul lui Neceaev la întrebarea care dintre Romanovi trebuie ucis: „Întreaga casă Romanov!"[48].

Vladimir Voitinski, economist şi bolşevic activ în 1905, îşi aminteşte de o discuţie cu Lenin în care acesta afirma că abandonase liberalismul în momentul respectiv. Lenin vorbea despre necesitatea combaterii „trivialităţii liberale pompoase". „Revoluţia, spunea el, este o treabă dură. Nu poţi s-o faci cu mănuşi albe sau cu mîinile curate... Partidul nu este o şcoală pentru doamne... un ticălos poate să fie exact omul de care avem nevoie, tocmai pentru că e ticălos"[49]. Faimosul dicton al lui Neceaev: „Orice ajută revoluţia este moral, orice o frînează este imoral şi criminal" a fost reluat de Lenin la Congresul al III-lea al Tineretului Comunist din 1919 cînd a spus că tot ceea ce contribuie la victoria comunismului este moral. În 1918 i-a declarat Mariei Spiridonova, decana teroriştilor şi membră a Partidului Revoluţionar Socialist că în politică nu e loc pentru moralitate, ci numai pentru pragmatism.

Lenin a adoptat marxismul ca pe o armă, „eliberîndu-l" de banalităţile lui „liberal democratice", pentru că pumnul de fier al dictaturii proletariatului nu avea nevoie de mănuşi. În urma împrăştierii

cu forţa de către bolşevici a Adunării Constituante din ianuarie 1918, Plehanov, „părintele marxismului rus", putea să scrie în ultimul său articol: „Tacticile bolşevicilor sînt preluate de la Bakunin şi, în multe cazuri, de la Neceaev"[50]. Problema identificării precursorilor ideologici ai lui Lenin este simplă: a luat orice de la oricine dacă lucrul acesta îl ajuta să-şi atingă scopul.

Descoperirea marxismului

Ar putea fi invocate mai multe motive care au determinat interesul lui Lenin faţă de marxism. După părerea mea, mintea lui ascuţită şi deja bine informată căuta o explicaţie universală a existenţei umane. Cert este că în preajma anului 1889, pe cînd familia se afla încă la Kazan, i-a căzut în mînă primul volum al *Capitalului*. Trebuie să fi fost o revelaţie prin însăşi scara sa de cuprindere, indiferent de rolul pe care l-a jucat ulterior în istorie. Hegel a remarcat o dată valabilitatea „atracţiei distanţelor" şi în cazul tînărului Lenin. Vederile lui radicale, distanţa istorică a *Capitalului* i-au înflăcărat imaginaţia, oferindu-i o posibilă soluţie pentru eternele probleme ale vieţii – dreptate, libertate, egalitate, oprimare şi exploatare. Dar cine l-a familiarizat pe Lenin cu marxismul?

Pe vremea cînd el fusese exmatriculat din universitate, la Kazan locuia un tînăr marxist convins, pe nume Nikolai Fedoseev. Lenin avea să-l cunoască aproape zece ani mai tîrziu, cînd au plecat amîndoi în exil, în Siberia. Fedoseev a alcătuit o listă bibliografică pentru social-democraţi şi Lenin avea să-i spună în 1908 lui Gorki, pe cînd erau împreună la Capri, că „a fost cea mai bună lucrare de referinţă alcătuită de cineva vreodată" şi că i-a deschis calea spre marxism[51]. Prima scriere cunoscută a lui Lenin datează din 1893 şi este intitulată *Noua mişcare economică în viaţa ţăranilor*, de fapt o recenzie a lucrării lui V. E. Postnikov, *Economia Rusiei de sud*[52]. Articolul, nesemnat, semăna cu o încercare de analiză şcolărească a marxismului. Întrucît cuprindea prea puţine idei originale, *Russkaia mîsl* (Gîndirea rusă) a respins-o. A avut mai mult succes cu o altă recenzie, scrisă tot în 1893, de asemenea nesemnată, intitulată *Despre aşa-numita problemă a pieţelor* în care prezenta prin contrast ideile marxiste şi populiste (narodnice) despre dezvoltarea capitalismului în Rusia, argumentînd că „clasa" şi nevoia istorică impersonală s-au substituit „individului cu gîndire critică".

Nici acest articol nu a fost publicat, dar Lenin l-a citit în toamna anului 1893, la St. Petersburg, la întrunirea studenţilor marxişti care l-au elogiat pentru contribuţia sa.

În scurtă vreme, Lenin n-a mai avut nevoie să consulte catalogul lui Fedoseev şi este clar, atît din lucrările sale mai timpurii, cît şi din cele publicate ulterior că gîndirea lui era dominată de două idei principale ale marxismului: clasele şi lupta de clasă, pe de-o parte şi dictatura proletariatului, pe de altă parte. Nici un alt teoretician marxist nu a dus aceste concepte aşa departe ca Lenin, în ciuda faptului că Marx a vorbit foarte puţin despre conceptul de dictatură. Ca social-democrat, Lenin nu s-a limitat la comentarea şi recapitularea interpretărilor date de Marx şi Engels, ci şi-a formulat propriile sale definiţii „clasice". De exemplu, în legătură cu sărăcia rurală, întreba: „Ce este războiul claselor?" şi tot el dădea răspunsul: „Reprezintă lupta unei părţi a poporului împotriva celeilalte, a masei de oprimaţi fără drepturi împotriva clasei privilegiate, exploatatoare şi parazite, este lupta proletarilor sau a muncitorilor împotriva proprietarilor sau a burgheziei"[53]. Ca mulţi alţi gînditori revoluţionari, Lenin ar fi putut ajunge la concluzia eronată că nu este necesar decît să iei totul de la cei „avuţi" şi să-l distribui „corect" pentru eradicarea inechităţii sociale. Aşa cum a remarcat filosoful Nikolai Berdeaev, „de multe ori, de-a lungul istoriei, păturile de jos au încercat să înlăture toate diferenţele ierarhice din societate şi să instaleze egalitatea mecanică... Dar clasa este echivalentă cu cantitatea, iar omul cu calitatea. Lupta de clasă, ridicată la rangul de «idee», ascunde imaginea calitativă a omului... Astfel, ideea de clasă ucide ideea de om. Teoretic acest asasinat este comis în marxism..."[54].

Lenin şi-a însuşit marxismul în contextul disputei cu populismul romantic. Într-una din lucrările sale timpurii, *Care este moştenirea pe care o respingem?*, l-a criticat pe bună dreptate pe N. K. Mihailovski, unul dintre principalii exponenţi ai populismului liberal, pentru refuzul de a accepta capitalismul în Rusia, ca şi pentru idealizarea comunităţii săteşti[55]. În acest articol se prefigurează ceea ce avea să devină specific pentru limbajul leninist – „fleacuri, defăimare, trucuri triviale", etichetări folosite adesea ca substitut pentru un argument real. Se pare că lui Lenin nu i-a trecut niciodată prin minte să se întrebe dacă dictatura proletariatului era compatibilă cu dreptatea pe care marxismul o considera ideea sa fundamentală. Cu

ce drept o anumită clasă are voie să comande necondiţionat altei clase? O asemenea dictatură poate dobîndi prioritate împotriva celei mai înalte valori, şi anume împotriva libertăţii?

Astfel de întrebări nu-l tulburau pe tînărul Lenin. Cînd a acceptat marxismul, a făcut-o definitiv şi irevocabil. Nu a pus niciodată sub semnul întrebării conceptul socio-politic al doctrinei, care se baza în ultimă analiză pe coerciţie ca soluţie pentru toate contradicţiile în interesul unei clase. Nu l-au tulburat niciodată incorectitudinea şi îngustimea acestui mod de a construi o societate nouă. Aşadar, nu a fost surprinzător faptul că, atunci cînd a devenit conducătorul acestei societăţi, principala lui grijă s-a îndreptat spre organismele punitive, Ceka (poliţia politică) şi GPU (Direcţia politică de stat). Într-adevăr, dacă parcurgem minutele Biroului Politic condus de Lenin imediat după preluarea puterii, constatăm că nu a existat aproape nici o şedinţă la care să nu se discute măsurile pentru întărirea dictaturii proletariatului – adică a dictaturii Partidului – prin extinderea puterii organismelor punitive, a terorii legislative, prin asigurarea imunităţii noii caste de „intangibili" şi păstrarea „purităţii" de clasă a membrilor ei. Astfel, la 14 mai 1921, Biroul Politic, cu asentimentul lui Lenin, a adoptat decizia de a extinde puterea organismelor Ceka, permiţîndu-le „folosirea celei mai severe pedepse", adică a pedepsei cu moartea[56]. În ianuarie 1922 s-a mai făcut un pas pe calea întăririi funcţiei punitive a dictaturii şi a garantării „liniei de clasă" prin înfiinţarea GPU, a cărei sarcină principală era lupta împotriva contrarevoluţiei prin utilizarea unui evantai foarte larg de mijloace de reprimare fizică şi psihică. Lucrătorii din tribunale trebuiau să fie aleşi de Ceka[57].

Lenin însuşi a supravegheat modul în care urmau să-şi desfăşoare activitatea aceste organisme. În august 1921 a sosit un mesaj cifrat de la Armata Roşie din Orientul Îndepărtat prin care se anunţa arestarea baronului von Sternberg, unul dintre liderii forţelor Albe din regiunea transbaikală. Lenin a propus ca procesul să se desfăşoare în cadrul Biroului Politic. Evident că nu au existat nici un fel de obiecţii, astfel că nu i-a mai rămas altceva de făcut decît să dicteze rezoluţia Biroului Politic, ca şi cînd ar fi aparţinut celui mai înalt tribunal al Partidului: „Acuzaţiile trebuie să fie solide, iar dacă dovezile sînt concludente, atunci trebuie să se organizeze imediat un proces public, iar Ungern să fie împuşcat"[58]. Comentariile sînt de prisos!

Nikolai Fedoseev n-ar fi bănuit niciodată că tînărul pe care îl

întîlnise pentru scurt timp în sala de aşteptare a unei gări din Siberia în 1897, cînd drumurile exilului li se intersectaseră, avea să devină unul din personajele cele mai importante ale istoriei secolului al XX-lea. Corespondenţa dintre cei doi bărbaţi dovedeşte o dată în plus că Fedoseev a fost acela care i-a mai dat un imbold, fie el abia perceptibil, în direcţia revoluţiei. În vara anului 1898, cînd Lenin a auzit că Fedoseev s-a sinucis la Verholensk, în Siberia răsăriteană, a fost sincer întristat. Moartea exilatului a căpătat o aură romantică, în momentul sinuciderii logodnicei acestuia, Maria Gofengauz, care avea domiciliu forţat la Arhanghelsk şi pe care o cunoştea şi Lenin. Vladimir Ilici îi păstra o amintire vie lui Fedoseev. Gorki scria că, odată, cînd se pomenise de Fedoseev, Lenin se înviorase brusc şi spusese emoţionat că „fără îndoială, dacă ar fi trăit, ar fi fost un mare bolşevic"[59].

Pentru Lenin, marxismul însemna în primul rînd revoluţia. Era receptiv îndeosebi la mesajul revoluţionar al doctrinei şi manifesta mai puţin interes faţă de scrierile umaniste timpurii ale lui Marx şi Engels. Influenţat de universul marxist al categoriilor, legilor, principiilor, legendelor şi miturilor, îl privea, totodată, cu multă admiraţie pe Plehanov, ceea ce ar putea explica absenţa viziunii pur „occidentale" asupra evoluţiei istorice în cazul ideilor de extracţie marxistă. Era fascinat de lucrarea lui Plehanov *Despre viziunea monistică asupra istoriei*, publicată sub pseudonimul N. Beltov, carte în care, după cum scria Potresov, autorul „a coborît de pe Muntele Sinai cele zece porunci ale marxismului şi i le-a înmînat tînărului rus" sau, după cum susţinea Nikolevski, „a familiarizat intelectualitatea rusă, mai ales studenţii care reprezentau avangarda armatei revoluţionare pe vremea aceea, cu un marxism revoluţionar nediluat"[60]. Plehanov scria că „Cernîşevski nu a scăpat nici o ocazie ca să-şi bată joc de liberalii ruşi şi să declare în scris că nu are nimic comun cu ei". „Laşitate, miopie, vederi înguste, inactivitate şi lăudorăşenie, acestea erau trăsăturile caracteristice pe care le atribuia liberalilor". Plehanov a folosit ca moto pentru cartea sa un extras dintr-o scrisoare pe care Cernîşevski i-a scris-o soţiei sale în octombrie 1862, pe cînd era întemniţat în fortăreaţa Petru şi Pavel din St. Petersburg: „Viaţa noastră împreună e de domeniul trecutului: sute de ani de acum înainte, numele noastre vor continua să fie scumpe poporului şi oamenii îşi vor aminti de noi cu recunoştinţă"[61]. Lenin trebuie să fi gîndit în termeni asemănători. El nu era nici vanitos nici ambiţios, pur şi simplu credea în misiunea sa

istorică. Lucrările lui Plehanov l-au apropiat şi mai tare de Cernîşevski şi, în cele din urmă, l-au condus la „Biblia" social-democratică – lucrările lui Marx.

Plehanov şi Lenin aveau să se despartă din motive atribuite, de regulă, divergenţelor de opinii în legătură cu organizaţia. După părerea mea, aceasta a fost o cauză secundară, adevăratul motiv al separării celor doi fiind atitudinea lor diferită faţă de conceptul de libertate. Încă de la sfîrşitul secolului, Lenin, la fel ca şi Cernîşevski înaintea lui, definea principalii duşmani ai clasei muncitoare ca fiind liberalismul şi aşa-numitul „economism", un fel de sindicalism rus care îi încuraja pe muncitori să se organizeze şi să lupte pentru o viaţă economică mai bună, în timp ce intelectualitatea urma să le apere drepturile politice şi civice. După părerea lui Lenin şi a adepţilor săi, liberalii şi economiştii, depărtîndu-i pe muncitori de lupta politică, le refuzau aspiraţia spre revoluţia socialistă. În marxismul propovăduit de Lenin şi de bolşevici nu era loc pentru liberalism şi economism, care, în realitate, constituiau adevărata cheie a schimbărilor democratice în Rusia. Pînă la sfîrşitul vieţii, Lenin a apreciat lucrările de tinereţe ale lui Plehanov şi l-a repudiat pe acelaşi Plehanov, cel de la vîrsta maturităţii care spunea în 1917 că politica lui Lenin este „halucinantă". În aprilie 1922, cînd Biroul Politic a luat în discuţie problema publicării operelor lui Plehanov, Lenin a propus alcătuirea unui singur volum, cuprinzînd exclusiv scrierile lui de tinereţe, „revoluţionare"[62].

Dacă Lenin nu-l privea cu ochi buni pe Plehanov, cel de la vîrsta maturităţii, pe acela din perioada revoluţionară îl detesta de-a dreptul. Plehanov îl înţelesese bine pe Lenin, intuise esenţa şi pericolul pe care-l prezenta doctrina lui. În articolul său din 1910, intitulat *Comedia erorilor*, publicat în *Dnevnik soţial-demokrata*, scria că „numai Lenin a putut merge atît de departe, încît să mă întrebe în ce lună trebuie să începem insurecţia armată". Plehanov socotea utopice planurile lui Lenin cu privire la preluarea puterii[63]. Şi, într-adevăr, de îndată ce bolşevicii au pus mîna pe putere, au uitat foarte repede multe dintre sloganurile şi promisiunile lor. Lenin socotea puterea drept scop şi mijloc pentru atingerea obiectivelor sale utopice.

Concomitent cu asimilarea marxismului din scrierile întemeietorilor doctrinei, Lenin prelua idei de la un mare număr de gînditori şi scriitori, vădind o remarcabilă capacitate de a înţelege şi, prin aplicarea

propriului „ferment", de a absorbi, de a digera şi de a transforma aceste idei în convingeri proprii. Cu toate acestea, nu a reuşit niciodată să asimileze ideea liberalilor, care proclamau domnia legii, sau a „economiştilor" care militau pentru prosperitatea muncitorilor, ori a democraţilor occidentali care puneau guvernul parlamentar mai presus de orice altceva. „Descoperirea" marxismului de către Lenin a fost, aşadar, extrem de selectivă. A văzut în el numai ceea ce dorea să vadă. Chiar şi Troţki, care după octombrie 1917 şi pînă la sfîrşitul vieţii sale s-a considerat leninist, îl critica pe Lenin la cumpăna dintre veacuri pentru lipsa lui de „flexibilitate în gîndire", pentru subestimarea rolului teoriei; ceea ce ar putea duce la „dictatură *asupra* proletariatului"[64].

La începutul secolului, Lenin dobîndise convingerea că poziţia lui teoretică era intangibilă şi de aceea a manifestat o ostilitate nedisimulată faţă de tot ceea ce nu se încadra în „patul lui Procust" al părerilor lui preconcepute. Într-o scrisoare adresată în 1908 lui Maxim Gorki – vestitul scriitor a fost unul din principalii „binefăcători" ai mişcării revoluţionare şi a avut o relaţie complexă şi apropiată cu Lenin după 1907 – în legătură cu opera filosofică a bolşevicului Alexandr Bogdanov, Lenin scria: „După ce am citit-o, m-am enervat peste măsură; nu mai aveam nici o îndoială că o apucase pe un drum greşit". Apoi continuă: „Simţeam că turbez de indignare". Ceea ce îl înfuria în asemenea măsură era faptul că bolşevicii ar putea să-şi extragă învăţătura despre dialectică dintr-un „puţ stătut al vreunui pozitivist francez"[65]. Marxismul lui era însă unilateral blanquist şi superrevoluţionar. Viktor Cernov, liderul revoluţionarilor socialişti, scria: „Nu aprecia căutarea creatoare a adevărului, nu avea nici un fel de consideraţie pentru convingerile altora, nici pic de respect pentru libertatea care este parte integrantă a oricărei creativităţi spirituale individuale. Dimpotrivă, era deschis numai faţă de ideile pur asiatice de a face presa, discursurile, a introdus monopolul unui singur partid pe care l-a ridicat la rangul de castă domnitoare"[66].

Marx şi Engels au fost teoreticieni. Lenin a transformat învăţătura lor într-un catehism al luptei de clasă. Aşa cum a observat scriitorul Alexandr Kuprin, „pentru Lenin, scrierile lui Marx erau literă de evanghelie. Nu există nici un discurs în care să nu se sprijine pe acest Mesia al lui, ca pe un centru fix al universului. Dar nu încape îndoială că, dacă Marx ar privi în jos, de acolo de unde este, la Lenin şi la

bolşevismul lui rusesc, asiatic şi sectar, ar repeta faimoasa sa frază: „Scuzaţi-mă, domnule, dar eu nu sînt marxist“[67].

Nadejda Krupskaia

Social-dęmocraţii ruşi puneau mai presus de latura morală a programelor lor politice interesele concrete ale momentului. Vera Zasulici, membră marcantă a mişcării social-democrate ruse, a remarcat cîndva că marxismul nu avea „un sitem oficial de morală“[68]. Proletariatul şi toţi cei care se autointitulau socialişti situau pe primul plan ataşamentul faţă de ideal: „Orice serveşte comunismului este moral“. Comuniştii – inclusiv autorul rîndurilor de faţă – vedeau în acest precept ilustrarea înţelepciunii şi nu o abordare fundamental imorală care putea fi folosită pentru a justifica orice crimă împotriva umanităţii, precum şi cele mai condamnabile practici politice. Această justificare a fost invocată nu numai pe parcursul întunecatei ere staliniste, ci şi în primii ani ai regimului sovietic, precum şi în perioada următoare. În noiembrie 1920, cînd războiul civil era în toi, şeful Ceka, Felix Dzerzynski, l-a informat pe Lenin că „403 de cazaci, bărbaţi şi femei între paisprezece şi şaptesprezece ani, au sosit fără documente la Orel de la Groznîi, urmînd să fie închişi în lagăre de concentrare pentru rebeliune. Orelul nu le poate oferi adăpost întrucît este supraaglomerat“[69]. Lenin n-a schiţat nici cel mai mic gest ca să oprească crima împotriva acelor „bărbaţi şi femei între paisprezece şi şaptesprezece ani “. S-a mulţumit doar să scrie pe informare „pentru arhivă“, consfinţind astfel tradiţia potrivit căreia, indiferent cît de oribil, de crud şi de imoral ar fi fost un act al regimului, acesta va fi înregistrat şi păstrat în arhive pentru o istorie care nu se va scrie niciodată atîta timp cît orînduirea se va menţine la putere. Doctrina forţei ca mijloc universal era o justificare suficientă pentru astfel de gesturi. Încă de la început, Lenin s-a înconjurat de oameni receptivi la un asemenea mod de gîndire, energici, intransigenţi şi capabili, pe care îi învăţa să nu facă nici un fel de discriminări de ordin moral. Acasă însă, Lenin era cu totul alt om. Alexandr Potresov, care l-a cunoscut îndeaproape între anii 1895 şi 1903, scria că „în familie, Lenin era un bărbat modest, fără pretenţii, virtuos, angajat într-un război zilnic firesc, adesea comic, cu soacra sa, singura persoană din imediata lui vecinătate care îndrăznea să-l înfrunte“[70].

Pe parcursul întregii sale vieţii, cercul familial al lui Lenin a fost format mai ales din femei: mama, surorile, soţia şi soacra. În absenţa copiilor, el era acela care reprezenta obiectul permanent al grijii şi preocupării lor. Se deosebea de tovarăşii săi de partid prin faptul că avea o atitudine puritană, era constant şi stabil şi ar fi fost un soţ model, dacă nu ar fi întreţinut de zece ani acea relaţie cu Inessa Armand care a început în 1910.

În nici una din scrierile lui Lenin nu se menţionează vreo aventură sentimentală de tinereţe. Se pare că preocuparea lui pentru cărţi şi visurile revoluţionare nu mai lăsa loc pentru sentimentele care ocupă în mod firesc mintea oricărui tînăr. Nu există nici un fel de primă căsătorie desfăcută, nici o poveste romantică zguduitoare, nici o dragoste la prima vedere, nici o poveste de dragoste nefericită. Însă a existat ceva ca un fel de dragoste nemuritoare. Cînd s-a întors la St. Petersburg, în ianuarie 1894, Lenin a stabilit legături legale şi ilegale cu marxiştii locali. Neavînd prea multe de făcut, era liber să-şi petreacă timpul în compania noilor sale cunoştinţe. Într-o zi de februarie, în apartamentul unui inginer pe nume Klasson, s-a adunat un grup de marxişti. Printre aceştia se aflau şi două femei, Apollinaria Iakubova şi Nadejda Krupskaia. La început, Lenin le-a acordat amîndurora o atenţie egală, apoi a început s-o viziteze mai frecvent pe Nadejda Krupskaia la ea acasă, pe Nevski Prospekt. Nadejda locuia împreună cu mama ei, Elizaveta Vasilievna, văduva unui ofiţer a cărui carieră militară fusese curmată brusc atunci cînd se descoperise că citea lucrările lui Cernîşevski şi Herzen şi, după toate probabilităţile, făcea parte din organizaţia revoluţionară Pămîntul şi Libertatea. A fost dat afară din armată şi chiar trimis în judecată, apoi, după mai mulţi ani de incertitudine, a beneficiat de amnistie, dar i s-a interzis să mai presteze servicii în slujba statului. După moartea lui, familia s-a mutat la St. Petersburg, unde a trăit dintr-o pensie de succesiune. Nadejda preda la o şcoală serală de duminică pentru muncitori.

Mama ei făcea ceai în timp ce tinerii discutau despre Plehanov, Potresov,despre cartea în curs de elaborare a tînărului – care chelise aproape complet –, despre necesitatea de a stabili legătura cu social-democraţii europeni. Nu ştim ce părere avea Elizaveta despre viitorul ei ginere, cert este însă că a rămas independentă faţă de el toată viaţa şi a manifestat o atitudine critică faţă de „oamenii care nu prestează o muncă adevărată“[71]. Inteligentul tînăr continua să le viziteze asiduu, dar părea mai interesat de politică decît de Nadejda.

Lenin era prieten şi cu Apollinaria Iakubova şi uneori ieşeau toţi trei în oraş. Cînd a fost arestat, în decembrie 1895, sub acuzaţia că făcea parte dintr-un cerc de propagandă marxistă – situaţie frecvent întîlnită la oameni de formaţia lui Lenin pe vremea aceea –, ambele tinere au încercat să-l viziteze la arestul preventiv din strada Şpalernaia. Lenin i-a scris Nadejdei un mesaj codificat în care îi spunea că trebuie să treacă pe lîngă închisoare la ora 2.15 ca să-l poată zări la fereastră[72]. Este greu de stabilit natura relaţiilor dintre cei trei tineri, mai ales că documentele referitoare la această „conspiraţie" mai veche de o sută de ani au fost distruse aproape în întregime.

Ca şi Nadejda, Apollinaria era profesoară şi nutrea puternice convingeri marxiste. Se pare că Lenin a cerut-o în căsătorie, dar a fost respins în favoarea lui K. M. Tahtarev, redactorul revistei *Raboceaia mîsl* (Ideea muncitorească)[73]. Apollinaria, ca şi Nadejda, a fost exilată în Siberia în 1896. A întreţinut corespondenţă cu Lenin, mai ales pe vremea cînd acesta se afla la München, după 1900, iar ea era la Londra, corespondenţă în care el îi amintea despre „vechea lor prietenie"[74]; s-au întîlnit de mai multe ori în 1902 şi 1903, la Londra, unde lucra la ziarul partidului său, *Iskra* (Scînteia). După unii autori, înainte să facă cunoştinţă cu Inessa Armand, Lenin a avut o legătură amoroasă cu o franţuzoaică de la Paris. În 1935, cînd Viktor Tihomirov, cercetător la Institutul Marx-Engels-Lenin, s-a întîlnit la Paris cu fostul bolşevic emigrant G. A. Alexinski pentru a discuta despre anumite hîrtii care i-au aparţinut lui Lenin, Alexinski i-a arătat corespondenţa intimă întreţinută de Lenin cu o scriitoare, pe care aceasta preferase să n-o trimită la Moscova atîta timp cît Krupskaia mai era în viaţă. La vremea respectivă, aceasta trăia dintr-o pensie sovietică pe care o primise prin intermediul lui Dzerzynski şi mai apoi al lui Menjinski, şefii succesivi ai poliţiei secrete sovietice.[75] Scrisorile au rămas la Paris, unde li s-a pierdut urma.

Exilul în locuri îndepărtate din Siberia era o pedeapsă curentă pentru o serie foarte lungă de delicte şi activităţi considerate de către guvern ca instigatoare la răzmeriţă, începînd cu participarea la un cerc de studiere a marxismului şi terminînd cu organizarea unei greve şi participarea la o demonstraţie. După mai multe interogatorii în închisoarea din capitală, Lenin a fost exilat, aşadar, în Siberia, în februarie 1897, pe o perioadă de trei ani. A început curînd să corespondeze cu Krupskaia. Între timp, mama sa a lansat o campanie

de cereri adresate poliției în numele fiului său, începînd cu una în care solicita permisiunea de a călători pe cheltuială proprie, dată fiind starea precară a sănătății lui, urmată de altele în care cerea fie amînarea plecării sale din capitală, fie prelungirea șederii sale acolo etc. De asemenea, i-a scris guvernatorului general al Siberiei și l-a rugat să „desemneze Krasnoiarskul sau alt oraș din sudul provinciei Enisei" ca loc de exil pentru fiul ei, din cauza stării precare a sănătății lui. Lenin s-a raliat și el eforturilor mamei sale, invocînd aceleași motive[76]. Toate cererile lor, cu excepția uneia, au fost satisfăcute de „regimul sîngeros al țarului"[77]. Lenin nu se va dovedi la fel de îngăduitor cînd va ajunge la putere, nici chiar atunci cînd era vorba de foști tovarăși de-ai săi social-democrați. Într-un bilet adresat lui Stalin, în 17 iulie 1922, propunea ca o parte din ei, inclusiv Potresov, să fie imediat expulzați din țară: „Cîteva sute de astfel de domni ar trebui aruncați peste graniță fără milă. Dă-i afară din Rusia"[78]. În general considera că „represiunile împotriva menșevicilor trebuie înăsprite, tribunalele noastre urmînd să primească instrucțiuni în acest sens"[79].

Cît de mult s-a schimbat atitudinea lui! Exilul la Șușenskoe a fost un fel de vacanță forțată timp de trei ani. I se păruse firesc să ceară transferarea într-un loc mai agreabil, ținînd seama de sănătatea sa precară. Nimeni nu l-a pus la muncă și nici nu i-a impus restricții. Mulți alți exilați, ca de pildă Iulius Martov, au considerat că nu e de demnitatea lor de revoluționari să ceară favoruri sau un alt loc de exil. Însă Lenin, cu „toată sănătatea lui precară", scria familiei că „în afară de vînătoare și înot, îmi petrec aproape tot timpul făcînd plimbări lungi"[80]. Dormea, de asemenea, foarte mult și, deși, „mai ales vara, era imposibil de găsit servitori" se declara mulțumit de apartament și de mîncare, și trăia ca și mai înainte „în pace și fără rebeliuni". Își compara reședința de atunci cu Spitz, stațiunea balneară din Elveția unde se afla familia lui în vacanță.[81]

Viața unui exilat politic din timpul regimului țarist era incomparabil mai ușoară decît cea impusă de regimul sovietic, prizonierilor săi, care trebuiau mai întîi să-și construiască lagărul și apoi să-l umple. Exilații țarului – nu ne referim la deținuți sau la cei expulzați din Rusia europeană și obligați să rămînă într-un loc anume o perioadă de timp determinată – puteau să-și facă vizite unul altuia, să organizeze întruniri, să scrie cărți despre programele lor politice, să se frecventeze reciproc, să dea petreceri, ba chiar să-și întemeieze familii. În iulie

1897, de exemplu, Lenin a fost invitat să participe la nunta prietenilor săi V. V. Starkov şi A. M. Rozenberg, sora organizatorului marxist G. M. Krjijanovski. Poate că un eveniment de felul acesta l-a îndemnat pe Lenin să-şi intensifice corespondenţa cu Nadejda Krupskaia, care fusese şi ea exilată, pentru acelaşi delict, la Ufa, în sudul Uralilor. În ianuarie 1898, Lenin a făcut o cerere la Departamentul poliţiei pentru ca să-i permită „logodnicei " sale, Krupskaia, transferul la Şuşenskoe. Krupskaia îşi aminteşte că şi ea a cerut acelaşi lucru, apoi face precizarea: „am spus că sînt logodnica lui"[82]. O mare parte din scrisorile Nadejdei către Vladimir s-au păstrat, în timp ce ale lui au dispărut fără urmă.

La începutul lunii mai 1898, după o călătorie lungă cu trenul, cu vaporul şi cu căruţa cu cai, Krupskaia a sosit la Şuşenskoe împreună cu mama sa, care de acum încolo avea să-i însoţească pe cei doi pretutindeni unde îi va mîna destinul. După cum susţine Lenin, de îndată ce a dat cu ochii de el, soacra lui a exclamat: „Au vrut să scape de tine, nu-i aşa?"[83]. Lenin i-a scris mamei sale că Nadejda „a impus o situaţie tragicomică: dacă nu ne căsătorim *imediat* (!), pleacă înapoi la Ufa. Nu sînt deloc dispus să accept asemenea condiţie, aşa că am şi început să avem certuri (în principal din cauza cererilor pentru hîrtiile indispensabile căsătoriei)"[84].

Lenin s-a adresat în scris prefectului districtului Minusinsk şi apoi autorităţilor provinciale pentru eliberarea documentelor necesare, însă bătrîna Rusia îşi avea şi ea birocraţia ei, aşa că abia după vreo două luni au sosit hîrtiile. Mama Nadejdei a insistat pentru oficierea unei slujbe religioase complete şi, în ciuda faptului că Lenin avea atunci douăzeci şi opt de ani, iar Nadejda cu un an mai mult şi erau amîndoi atei convinşi, s-au văzut nevoiţi să consimtă. Lenin a invitat cîţiva prieteni din exil la nuntă şi la 10 iulie 1898 a avut loc modesta ceremonie la care au fost martori doi ţărani localnici, Ermolaev şi Juravliov. Au primit felicitări şi de la Apollinaria, care avea domiciliu forţat în apropiere de Krasnoiarsk. Chiar în ziua nunţii, au aflat de sinuciderea lui Fedoseev care dorise să-i transmită lui Lenin că făcuse acest lucru nu din dezamăgire, ci „cu toată încrederea în viaţă"[85]. La scurt timp după aceea s-a sinucis şi logodnica lui Fedoseev.

Căsnicia Ulianovilor reprezenta asocierea între doi oameni maturi, lipsită de dragoste pătimaşă sau răbufniri emoţionale. Spre deosebire de mama sa, Nadejda era o femeie binevoitoare, echilibrată şi blîndă.

Excepţional de inteligentă şi de sîrguincioasă, ea şi-a asumat imediat rolul de asistentă a bărbatului care muncea cu asiduitate, pentru a se afirma ca forţă dominantă în mişcarea revoluţionară marxistă rusă încă din perioada exilului în Siberia. După căsătorie, cei doi s-au mutat din casa unui anume A. R. Zîreanov în locuinţa unei ţărănci, pe nume A. P. Petrova. Lenin lucra cu spor la prima sa carte importantă *Dezvoltarea capitalismului în Rusia*. Între plimbări, partidele de vînătoare şi hoinăritul prin pădure, devora scrieri economice, filosofice şi istorice, care îi erau transmise la cererea lui expresă de către mama sa, Potresov şi Pavel Axelrod, unul dintre colaboratorii apropiaţi ai lui Plehanov. Prima carte pe care a citit-o la Şuşenskoe a fost *Piaţa mondială şi criza agriculturii* de Alexander Helphand, care scria sub pseudonimul Parvus şi care avea să joace un rol mult mai important în viaţa lui Lenin în anii următori.

Nadejda s-a pus imediat pe treabă, dornică să-şi ajute soţul. Îi selecta materialele, copia unele pasaje, îl asculta cînd îi citea părţi din unele capitole, chiar dacă făcea rareori comentarii critice. Le era hărăzit să nu aibă copii, deşi se pare că nici unul din ei nu şi-a mărturisit cuiva dezamăgirea. S-ar putea totuşi deduce cîte ceva dintr-o scrisoare pe care Lenin i-a scris-o mamei sale la Pskov, în vreme ce soţia sa se afla la Şuşenskoe: „Nadia trebuie să se odihnească. Acum o săptămînă mi-a scris că doctorul i-a prescris un tratament pentru boala ei femeiască, asociat cu odihnă timp de 4-6 săptămîni. Îi trimit mai mulţi bani – între timp am primit 100 de ruble de la Vodovozova – căci tratamentul va costa destul de mult“[86]. Mai tîrziu, cînd erau în străinătate, Nadejda a făcut guşă exoftalmică, sau boala lui Graves şi a trebuit să fie operată. Lenin îi scrie din nou mamei sale, informînd-o că „Nadia se simte foarte rău, are temperatură mare şi delirează şi m-a speriat îngrozitor“[87]. Poate că merită să amintim faptul că toţi fraţii Ulianov au avut numai cîte doi copii – Dmitri un fiu şi o fiică, Olga, care mai este încă în viaţă în momentul în care scriu aceste rînduri (1994). Nadejda nu pomeneşte nimic în legătură cu aceasta în memoriile sale, deşi cîteodată lasă să se întrevadă durerea neîmplinirii personale atunci cînd descrie viaţa altora. Menţionează, de exemplu, că Vera Zasulici, de care era foarte apropiată şi care locuia singură, suferea fiindcă nu avea familie: „Simte o nevoie imensă să aibă o familie. Ajunge să vezi cu cîtă dragoste se joacă cu băieţelul blond al lui Dmitri“[88] (Dmitri era fratele lui Lenin).

Rolul proeminent al Nadejdei Krupskaia în istoria sovietică se explică, în mare măsură, prin faptul că a fost soția lui Lenin. Dar s-ar putea afirma și că a jucat un rol al ei personal, judecînd după cele unsprezece volume de opere complete, publicate în 1963. Însă toate ideile ei despre educație se bazează pe comentariile soțului ei și nu merită o atenție prea mare. În schimb, memoriile ei au o valoare istorică, mai ales atunci cînd cuprind referiri la Lenin și la ultimii lui ani de viață. Însemnările Nadejdei Krupskaia, intitulate *Ultimele șase luni din viața lui V. I. Lenin*, coroborate cu memoriile surorii lui Lenin, Maria, prezintă o imagine completă a acestei perioade decisive și dezvăluie multe detalii necunoscute anterior, deși amintirile lor cu cea mai mare valoare informativă au rămas încuiate în arhivele Partidului[89].

Căsătoria care n-a avut la bază o dragoste prea puternică s-a transformat pe parcurs într-o legătură strînsă. Nadejda devenise umbra lui Lenin, viața ei fiind lipsită de sens în absența soțului său. Cînd au plecat în străinătate, s-a adaptat rapid la ritmul lent de viață impus de Lenin, așa cum reiese din scrisorile pe care acesta i le-a scris mamei sale între 1900 și 1914: „Continuu să duc o viață lipsită de griji, cu plimbări, înot și fără să fac nimic". Din Finlanda îi scria: „Îmi petrec timpul făcînd plimbări, înot, fără nici un fel de oameni în preajmă, fără să am vreo treabă de dus la bun sfîrșit. Mă simt excelent cînd nu am nimic de făcut și pe nimeni în preajmă". Din Franța: „Plecăm în Bretania în vacanță, probabil săptămîna următoare". Din Polonia îi scria mamei sale aflate la Vologda: „Aici e primăvară. Zăpada a dispărut, este foarte cald, mergem fără galoși, soarele strălucește foarte puternic deasupra Cracoviei. Nici nu-ți vine să crezi că aceasta este Cracovia cea umedă. Păcat că tu și Maniașa (Maria) trebuie să trăiți în umezeala aceea mizerabilă!"[90].

Inessa Armand

Telegrama stătea pe birou, în fața lui Lenin, dar el părea incapabil să-i înțeleagă mesajul: „Prioritate absolută. Lui Lenin, Sovnarkom, Moscova Tovarășa Inessa Armand, bolnavă de holeră, nu a putut fi salvată STOP decedată 24 septembrie 1920 STOP Trimitem trupul Moscova semnat Nazarov"[91]. Șocul a fost cu atît mai mare cu cît în aceeași zi, ceva mai devreme, Ordjonikidze, emisarul pe care îl rugase

să aibă grijă de Inessa şi de fiul ei, îi spusese că amîndoi se simt binc. Nu putea să uite că numai la insistenţele lui se dusese în sud, la odihnă. Inessa ar fi preferat să plece în Franţa, dar el o convinsese să renunţe. De ce n-au fost doctorii în stare s-o ajute? Era profund zdruncinat. Aşa după cum avea să spună mai tîrziu Alexandra Kollontai, o bolşevică mai în vîrstă care îi cunoscuse bine pe amîndoi: „Lenin nu i-a putut supravieţui Inessei Armand. Moartea Inessei a grăbit boala care i-a fost fatală"[92].

Lenin nu a avut prieteni apropiaţi. E puţin probabil să fi existat o altă persoană, în afara mamei sale, pentru care să fi manifestat mai multă grijă decît pentru Inessa Armand. În ultima sa scrisoare către ea, de pe la mijlocul lui august 1920, îi mărturisise:

Dragă prietenă,

Am fost foarte trist să aflu că te simţi obosită şi că nu găseşti nici o satisfacţie în munca dumitale, iar oamenii care te înconjoară (sau colegii de serviciu) ţi se par dezagreabili. Cu ce-ţi pot fi de folos? Să te internez într-un sanatoriu? Voi face orice cu multă plăcere. Dacă vrei să mergi în Franţa, fireşte că o să te ajut. Mi-e teamă, însă, să n-ai necazuri... Te vor aresta şi te vor reţine acolo mult timp... Trebuie să cumpăneşti bine lucrurile. Nu ar fi mai bine să mergi în Norvegia? (unde multă lume vorbeşte engleza) sau în Olanda? Sau în Germania ca franţuzoaică, rusoaică ori canadiană? E mai bine să nu te duci în Franţa unde s-ar putea să te închidă pentru mult timp şi probabil că nu vor fi dispuşi să te schimbe cu nimeni...

Am petrecut o vacanţă minunată, m-am bronzat, n-am citit nici un rînd şi n-am răspuns la nici un telefon. Mi-a mers foarte bine la vînătoare, dar tot timpul am fost prost dispus. Aud numele dumitale peste tot: „Aici o duceau foarte bine" ş.a.m.d. Dacă nu vrei să mergi la un sanatoriu, de ce nu te duci în sud? la Sergo Ordjonikidze în Caucaz? Sergo o să facă aranjamentele necesare ca să te odihneşti, să stai la soare, să lucrezi. Gîndeşte-te la asta.

Semnează apoi convenţional: „Al dumitale, Lenin"[93].

Lenin auzea peste tot numele Inessei Armand pentru că locuia în apropiere de moşia familiei Armand din satul Eldighino, provincia Moscova. Ce vînau ei acolo în august, nu este foarte clar.

În aceeaşi zi, în calitate de şef al guvernului sovietic, Lenin

expediase o telegramă (Către cei în cauză): „Cer să luaţi toate măsurile necesare pentru cazarea şi tratamentul scriitoarei Inessa Fedorovna Armand şi pentru fiul ei mai mare. Acordaţi de urgenţă tot ajutorul posibil acestor tovarăşi de partid pe care îi cunosc personal"[94]. I-a şi telegrafiat lui Ordjonikidze, cerîndu-i să garanteze personal securitatea Inessei la Kislovodsk, apoi le-a ordonat secretarilor săi să supravegheze deplasarea Inessei în Caucaz. Deşi Rusia mai era sfîşiată de războiul civil, conducerea bolşevică pleca deseori în vacanţă. Aşa se şi explică insistenţele lui Lenin ca Inessa să facă acea călătorie fatală.

Timp de un deceniu, de cînd se cunoscuseră la Paris, în 1909, Inessa Armand jucase un rol extrem de important în viaţa bărbatului al cărui devotament faţă de Marea Idee lăsa prea puţin loc pentru altceva. Reuşise să atingă cozi ascunse foarte adînc în inima lui atît de puritană. Lenin simţise permanent nevoia să fie împreună cu ea, să-i scrie sau să-i vorbească. Soţia lui nu-i deranja. După cum îşi aminteşte Alexandra Kollontai, în anii '20, într-o discuţie cu Marcel Bodîi, colegul ei de la legaţia sovietică din Norvegia, aflase că Nadejda Krupskaia era la curent cu aventura soţului său. Ştia cît de „ataşat era Lenin de Inessa şi de multe ori îşi exprimase intenţia de a pleca", însă Lenin o convinsese să rămînă[95].

Se pare că a fost unul din acele rare triunghiuri conjugale în care persoanele implicate s-au purtat foarte decent. Sentimentele de ataşament şi dragoste nu se pot explica întotdeauna cu argumente de ordin raţional. Dacă viaţa lui Lenin a fost marcată de turbulenţa activităţii revoluţionare şi politice, la nivelul existenţei personale ea a fost monotonă, aridă, plicticoasă. Inessa a intrat ca o cometă în existenţa lui de emigrant. N-ar avea nici un rost să ne lansăm în speculaţii pe marginea puterii ei de seducţie asupra lui Lenin. Se remarca prin frumuseţe, eleganţă şi energie creatoare şi probabil că asta era suficient. De asemenea, punea multă pasiune în tot ceea ce făcea, indiferent dacă obiectul preocupărilor ei îl constituiau copiii, revoluţia sau treburile de rutină din cadrul Partidului, pe care trebuia să le îndeplinească. Era o persoană excepţională, emotivă, receptivă şi tulburătoare. În ciuda vederilor lui învechite în privinţa vieţii de familie, Lenin nu şi-a putut reprima sentimentele puternice pe care i le trezea Inessa. Istoricului îi vine însă greu să scrie despre sentimente: este ca şi cum ar încerca să redea în cuvinte sunetele unei simfonii.

În memoriile sale din ultima perioadă, Krupskaia se referă adesea

la Inessa, dar de regulă numai în trecere sau în alt context: „Tot anturajul Inessei locuia la ea acasă. Noi stăteam în celălalt capăt al satului şi mîncam cu oricine altcineva". „Vladimir Ilici a scris o cuvîntare, Inessa a tradus-o". „Toate cunoştinţele noastre din Paris urmăreau cu interes evenimentele din Rusia: Inessa, Safarov şi alţii se pregăteau să se întoarcă în ţară". „Ne simţeam bine la Serenburg. În scurtă vreme a venit şi Inessa". „Ne dedicasem întreaga noastră viaţă chestiunilor partidului, care atîrnau mai greu în balanţă decît viaţa de student sau viaţa de familie şi ne bucuram cu toţii de prezenţa Inessei"[96]. Trebuie să-i recunoaştem Nadejdei Krupskaia meritul de a nu fi schimbat niciodată natura relaţiilor cu Inessa ca tovarăşă de partid. Prezenţa acesteia era un lucru inevitabil, pe care îl accepta cu demnitate. Cîteodată renunţă la tonul convenţional şi scrie cu lux de amănunte: „Ore întregi ne plimbăm prin pădurea desfrunzită. De regulă, sîntem numai noi trei, Vladimir Ilici, Inessa şi cu mine... uneori, ne aşezăm pe o coastă însorită, plină de tufişuri. Ilici îşi schiţa discursurile, apoi elabora textul, în timp ce eu învăţam limba italiană... Inessa cosea cîte o cămaşă şi tustrei ne bucuram de căldura soarelui de toamnă"[97]. Probabil că în timpul unor astfel de plimbări îşi istorisise Inessa viaţa, originea şi dramele existenţiale.

În conformitate cu registrul arondismentului 18 din Paris, Inessa-Elisabeth s-a născut la ora 2 după-amiază, în ziua de 8 mai 1873, în Rue de la Chapelle, 63. Era fiica lui Theodore Stephan, cîntăreţ de operă francez în vîrstă de douăzeci şi cinci de ani şi a Nathaliei Wild, pe jumătate franţuzoaică şi pe jumătate englezoaică, în vîrstă de douăzeci şi patru de ani, fără profesiune. Părinţii ei nu-şi consfinţiseră legătura prin căsătorie la data naşterii copilului[98], dar şi-au legalizat-o ceva mai tîrziu la biserica parohială St. Mary din Stoke Newington, Londra. Tatăl Inessei a murit de tînăr, lăsîndu-şi familia alcătuită din trei fete mici fără nici un ban. Mama ei a devenit profesoară de canto la Londra. Momentul de cotitură în viaţa Inessei l-a constituit călătoria făcută la Moscova, în 1879, împreună cu bunica şi cu mătuşa ei, care preda muzică şi franceză şi care, împreună, i-au dat fetiţei o educaţie aleasă. Arhivele vorbesc foarte puţin despre viaţa ei, cea mai bună carte închinată ei fiind lucrarea lui Pavel Podleaşciuk, *Tovarişci Inessa* (Tovarăşa Inessa), publicată pentru prima oară în 1963 şi completată cu materiale noi în ediţia din 1987. Cinci ani mai tîrziu a apărut şi lucrarea lui Ralph Carter Elwood *Inessa Armand: revoluţionara şi feminista.*

Femeie tînără şi talentată, cunoscătoare a limbilor franceză, rusă şi engleză, excelentă pianistă, Inessa a devenit guvernantă. Semăna cu tatăl ei care fusese un bărbat frumos, astfel că a atras atenţia multor tineri. În octombrie 1893, la vîrsta de nouăsprezece ani, s-a căsătorit cu Alexandr Evghenievici Armand, fiul unui negustor bogat. Nunta a avut loc în satul Puşkino, în apropiere de Moscova, la ceremonie fiind prezentă elita comerţului moscovit din care făcea parte familia Armand[99].

Totul părea să fie aşa cum se cuvine într-o familie înstărită care continua să prospere. În opt ani de zile, Inessa a dat naştere la cinci copii, trei băieţi şi două fete. Avea un soţ frumos, făceau călătorii în sud şi în străinătate. În ciuda obligaţiilor familiale, reuşea să citească foarte mult, interesul ei îndreptîndu-se spre scrierile social-politice ale lui Lavrov, Mihailovski şi Rousseau. Spre sfîrşitul anilor '90 ai secolului trecut s-a simţit atrasă de mişcarea feministă, căreia i-a rămas fidelă întreaga sa viaţă. După toate aparenţele, trăia în armonie cu soţul ei, dar pe neaşteptate, în ajunul revoluţiei din 1905, l-a părăsit şi şi-a luat şi cei cinci copii cu ea. Gestul ei fusese dictat de o puternică pasiune pentru fratele mai mic al soţului ei, Vladimir.

Toată lumea a avut de suferit din cauza acestei drame de familie, însă se pare că nu au existat nici un fel de scene violente, acuzaţii şi reproşuri reciproce sau certuri. Inessa îşi exercita dreptul la „dragoste liberă". Cu două săptămîni înainte de a muri, în 1920, mărturisea în jurnalul ei: „Pentru romantici, dragostea este pe primul plan, trece înaintea oricărui alt lucru"[100]. Între timp, ajunsese să vadă dragostea cu alţi ochi, dar îşi amintea de anii tinereţii şi de părăsirea dramatică a domiciliului conjugal, gest care îi schimbase total cursul vieţii.

Convieţuirea cu tînărul Vladimir nu a durat prea mult. Din 1903 Inessa s-a implicat în activităţi ilegale de propagandă în cadrul Partidului social-democrat rus al muncitorilor din Moscova, iar în 1907 a fost arestată (pentru a treia oară) şi exilată în nord, la Arhanghelsk. Vladimir a urmat-o, dar în scurt timp s-a îmbolnăvit de tuberculoză şi a plecat în Elveţia, la tratament. De fapt nu exista nici un tratament, astfel că în 1909, la două săptămîni după ce Inessa a fugit din exil ca să se întîlnească cu el în Elveţia, Vladimir a murit.

Cu sprijinul financiar al tolerantului său soţ, care avea şi grijă de copii, Inessa, acum în vîrstă de treizeci şi cinci de ani, s-a înscris la Universitatea din Bruxelles, dornică să studieze economia. În acelaşi

an l-a cunoscut la Paris pe Lenin, al cărui nume îi era bine cunoscut, ca membru al partidului, încă din 1903. În următorul deceniu, a ocupat un loc cu totul special în viaţa lui, aşa cum reiese din voluminoasa corespondenţă dintre cei doi. Potrivit versiunii oficiale, prietenia lor, deşi de natură personală, era o relaţie camaraderească între doi tovarăşi de partid, fără implicaţii de ordin afectiv. În mod neoficial s-a crezut întotdeauna că Lenin a fost pur şi simplu „obligat" s-o iubească numai pe Krupskaia şi nu s-ar fi coborît niciodată la rolul de soţ adulter*.

După cum menţionam mai înainte, în 1930, conducerea de partid a aflat că la Paris se afla o cunoştinţă de sex feminin de-a lui Lenin care poseda mai multe scrisori cu caracter intim, însă nu intenţiona să le publice atîta timp cît Krupskaia era în viaţă. Această femeie a primit o pensie generoasă de la guvernul sovietic, datorită prieteniei sale anterioare cu Lenin.

În timp ce o mare parte din corespondenţa dintre Lenin şi Inessa Armand, consacrată chestiunilor de partid, a fost publicată, cea de factură intimă fie a dispărut, fie a suferit modificări înainte de a vedea lumina tiparului. Următoarele rînduri au fost extrase dintr-o scrisoare pe care i-a scris-o în 1914: „Te rog ca la sosire să aduci cu tine toate scrisorile (nu e bine să le trimiţi recomandat, pentru că o scrisoare recomandată poate fi uşor deschisă de prieteni etc.). Te rog să vii personal cu scrisorile, şi o să vorbim despre asta"[102]. În această scrisoare i se adresa cu „tu", căci relaţia lor se afla la apogeu şi, după toate probabilităţile el a vrut ca Inessa să aducă scrisorile pentru ca să le poată distruge el însuşi. Biograful occidental al Inessei, Carter Elwood, susţine că n-ar fi exclus ca Lenin să-şi fi cerut înapoi scrisorile întrucît conţineau comentarii stînjenitoare la adresa colegilor săi bolşevici[103]. Indiferent care ar fi fost motivele, pare puţin probabil că prietenia lor era întru totul nevinovată.

Krupskaia a fost soţia loială şi, în acelaşi timp, o colaboratoare devotată. Pe lîngă boala lui Graves, mai suferea şi de o afecţiune cardiacă şi poate că acesta este unul din motivele pentru care nu a avut copii. Se spune că scriitorul Ilia Ehrenburg ar fi afirmat: „E de ajuns să te uiţi la Krupskaia, ca să-ţi dai seama că pe Lenin nu l-au interesat femeile". Dar nu a fost aşa. S-ar putea chiar ca ceea ce lui Ehrenburg i se părea neatrăgător, să-i fi oferit lui Lenin liniştc şi

*Decenii la rînd, arhivele de partid au ascuns probele potrivit cărora atît Marx, cît şi Engels au avut copii nelegitimi - Marx de la menajera lui, Elena Demmüth[101].

căldură. În orice caz, din momentul în care a cunoscut-o pe Inessa, au devenit, practic, inseparabili. I-a urmat pe Ulianovi pretutindeni. Închiria o locuinţă în apropierea lor şi se întîlnea frecvent şi cu Lenin, şi cu Krupskaia. A devenit aproape parte integrantă din viaţa lor de familie şi, aşa cum a sesizat foarte bine Alexandr Soljeniţîn, Krupskaia înţelegea că pacea şi liniştea sufletească a lui Lenin erau condiţionate de prezenţa Inessei, pe care avea obligaţia s-o întîmpine cu căldură[104].

Între Lenin şi Inessa exista o puternică afecţiune. Aveau secretele lor, aşa cum scria Inessa de la Paris, în decembrie 1913 într-o scrisoare care, evident, a rămas ascunsă în arhive, nefiind considerată potrivită pentru scopurile propagandistice ale Partidului. Familia Ulianov se afla la Cracovia, în Polonia ocupată de Austro-Ungaria din octombrie şi a rămas acolo pînă în mai. Scrisoarea fiind prea lungă, vom reproduce numai cîteva fragmente:

Sîmbătă dimineaţa.

Dragul meu, mă aflu aici, în Oraşul Lumină care îmi provoacă o senzaţie de dezgust. Totul parcă mă zgîrie – cenuşiul străzilor, femeile îmbrăcate fără gust, conversaţiile pe care le aud fără să vreau, ba chiar şi limba franceză... Ce păcat că Arosa a durat aşa de puţin, că a fost numai o perioadă de trecere. Arosa era aşa de aproape de Cracovia în timp ce Parisul, ei bine, Parisul pare ceva... definitiv. Ne-am despărţit, ne-am despărţit, tu şi cu mine, dragul meu! Şi mi se pare atît de dureros. Ştiu, simt că n-ai să vii aici. M-am plimbat prin locurile cunoscute şi mi-am dat seama foarte clar, ca niciodată pînă acum, ce rol joci în viaţa mea, aici, la Paris, unde întreaga noastră activitate este legată printr-o mie de fire de gîndul la tine. Pe vremea aceea nu eram îndrăgostită de tine, deşi te iubeam încă de pe atunci. Aş rezista şi acum fără sărutări, dacă aş putea să te văd, să stau de vorbă din cînd în cînd cu tine – ar fi o bucurie aşa de mare şi n-am face nimănui vreun rău. De ce a trebuit să renunţ? Mă întrebi dacă sînt supărată pentru că tu eşti acela care „ai realizat" despărţirea noastră. Nu, nu cred că ai făcut-o pentru tine.

Au existat multe lucruri bune în relaţiile mele cu N. K. (Krupskaia). În timpul uneia din ultimele noastre discuţii mi-a spus că i-am devenit dragă şi apropiată abia de curînd... M-am obişnuit cu tine. Îmi plăcea nu numai să te ascult, dar şi să mă uit la tine atunci cînd vorbeşti. Chipul tău este atît de animat, şi

apoi puteam să te privesc în voie, căci tu nu observai...

- În ultima parte a scrisorii, marcată „duminică seara", Inessa scrie pe larg despre o conferință pe care urmează s-o țină și îl întreabă:

Cînd îmi mai scrii despre problemele de afaceri, dă-mi cîteva indicații în legătură cu ceea ce KZO (Comitetul organizațiilor din străinătate) poate sau nu să spună...

Ei bine, dragul meu, ajunge pentru astăzi. Ieri n-am primit nici o veste de la tine! Mi-e teamă că scrisorile mele s-au rătăcit pe drum – ți-am trimis trei scrisori, aceasta este a patra – și o telegramă. Se poate oare să nu le fi primit? Îmi trec prin minte cele mai năstrușnice idei cînd mă gîndesc la asta. I-am scris și N. K., fratelui tău, Zinei (Zinaida Lilina, soția lui Zinoviev). Nimeni n-a primit nimic? Te sărut,

A ta Inessa[105]

Tonul, elocvența și conținutul acestei scrisori lasă puține dubii în legătură cu natura sentimentelor Inessei. Observația ei că s-ar mulțumi doar să-l vadă pe Lenin și că „asta n-ar putea face rău nimănui" pun sub semnul întrebării motivele plecării lui Lenin din Paris în iunie 1912. Probabil că la început prezența Inessei pe orbita familiei Ulianov s-a lovit de rezistența Nadejdei Krupskaia. Complexitatea relației dintre cei trei transpare din omisiunile frecvente operate de diverșii editori sovietici, care aveau sarcina să mențină imaginea unui Lenin pur. Multe din pasajele tăiate din scrisori au dispărut pur și simplu. Dar nu toate.

Scrisoarea din 13 ianuarie 1917 trimisă de Lenin Inessei, pe cînd se mai afla în Elveția, a fost publicată în volumul 49 al ediției a cincea. După cuvintele „Dragă prietenă" s-au omis următoarele rînduri: „Tristețea ce răzbătea din ultimele tale scrisori mi-a provocat gînduri atît de sumbre încît am căzut pradă unui puternic sentiment de vinovăție pe care nu-l mai pot alunga..."[106]. Scrisoarea continuă pe același ton. Pe scurt, Lenin puritanul considera că legătura care mergea mult mai departe de o prietenie platonică devenea greu de suportat. Și pentru Inessa, care obișnuia să se lase mînată de sentimente, secretul și disimularea erau de neconceput.

Există multe asemenea omisiuni în operele „complete". La o săptămînă după scrisoarea de mai sus, la 23 ianuarie 1917, Lenin scria din nou:

Dragă prietenă,

E clar că lipsa răspunsurilor la mai multe din scrisorile mele indică – în legătură cu altceva – o anumită schimbare de atitudine din partea ta. La sfîrşitul ultimei tale scrisori, un cuvînt a fost repetat de două ori. Nu ştiu ce să cred; eşti supărată dintr-un motiv sau altul ori ai fost prea distrată, sau poate e vorba de altceva... Mi-e teamă să te întreb; ştiu că nu-ţi plac întrebările, drept care am lăsat lucrurile aşa cum sînt. Aşadar, scuză-mă pentru întrebări, îţi promit că n-o să le mai repet[107].

Această pălăvrăgeală fără sens nu poate fi înţeleasă decît de doi oameni profund îngrijoraţi unul din cauza celuilalt. Pe scurt, trebuiau să ţină seama de prezenţa Nadejdei.

Şederea lui Lenin la Cracovia s-a încheiat la 26 iulie (8 august) 1914 cînd a fost arestat sub acuzaţia de spionaj. Autorităţile l-au eliberat însă repede, la intervenţia unor social-democraţi notabili ca Victor Alder din Viena, Felix Kon şi Iakov Ganeţki. Aceştia au declarat că Lenin era un duşman de moarte al ţarismului, cu care Austria se afla în război la acea dată. Cele două săptămîni petrecute de Lenin în arestul poliţiei austriece au căpătat în istoriografia sovietică proporţiile unui act de mare importanţă revoluţionară, fiindcă în detenţie acesta „reflectase la sarcinile şi tactica pe care trebuia să le adopte acum partidul bolşevic, stătuse de vorbă cu ţăranii aflaţi în închisoare şi le dăduse sfaturi cum să-şi urgenteze soluţionarea cazurilor, le scrisese declaraţii şi cereri etc."[108].

Austriecii încă nu-şi dădeau seama că Lenin avea să devină aliatul lor. Lenin îl ura şi pe ţar, şi pe Kaiser, dar, aşa cum îi scria unuia dintre oamenii săi de încredere, Alexandr Şliapnikov, în octombrie 1914, „ţarismul este de o sută de ori mai rău decît kaiserismul"[109]. Cînd au aflat de antecedentele lui Lenin, autorităţile austriece au telegrafiat procuraturii din Nowy Targ „să-l elibereze imediat pe Vladimir Ulianov"[110]. Două săptămîni mai tîrziu, Lenin şi Krupskaia se aflau la Zürich şi în scurt timp după aceea la Berna, unde Lenin s-a întîlnit cu Inessa. Potrivit versiunii oficiale, Lenin i-ar fi propus să ţină cursuri, „să acţioneze în vederea unirii femeilor socialiste de stînga din diverse ţări" şi ar fi ajutat-o să pregătească o publicaţie destinată muncitoarelor, ba chiar „i-a criticat broşura" şi a desemnat-o să participe la Conferinţa internaţională a tineretului socialist. În

istoriografia sovietică nu se pomeneşte nimic despre faptul că vizita frecvent familia Ulianov, că mergeau adesea împreună la plimbare, că îi cînta lui Lenin la pian şi că şi-a petrecut vacanţa împreună cu amîndoi la Serenburg.

Tot acolo, în Elveţia, a murit şi mama Nadejdei Krupskaia. în martie 1915. După cum îşi aminteşte Krupskaia, bătrîna doamnă dorise să se întoarcă în Rusia, „dar acolo nu avea pe nimeni care să aibă grijă de ea". S-a certat deseori cu Lenin, dar, în linii mari, relaţiile dintre ei au fost civilizate. „Am incinerat-o la Berna", scria Krupskaia. „Vladimir Ilici şi cu mine am aşteptat în cimitir şi după două ore ne-au adus o cutie de metal caldă încă cu cenuşa ei şi ne-au arătat unde s-o înmormîntăm"[111]. În cele din urmă însă, Elizaveta Vasilievna a reuşit să ajungă înapoi, în Rusia: la 21 februarie 1969, Secretariatul Comitetului Central a făcut demersurile necesare ca cenuşa ei să fie transferată la Leningrad.

După ce a plecat la Paris, Inessa şi cu Lenin au întreţinut o corespondenţă asiduă. Se semna cînd Ivan, cînd Basil, cînd Lenin. Dincolo de relaţia lor personală, Lenin ajunsese să se bizuie pe ea şi în chestiunile de partid. În ianuarie 1917, nu se ştie din ce motive, Lenin a ajuns la concluzia că Elveţia va fi tîrîtă în război şi, în acest caz, „francezii vor captura imediat Geneva... De aceea mă gîndesc să-ţi dau ţie fondurile Partidului ca să ai grijă de ele şi să le ţii într-o poşetă făcută special în acest scop, căci băncile nu vor face plăţi în timpul războiului..."[112]

În 1916 şi 1917, pînă să plece în Rusia, i-a scris Inessei mai des decît oricui altcuiva. Cînd a auzit de revoluţia din februarie, ea a fost prima persoană căreia i-a scris. Inessa s-a aflat printre cei care au plecat spre Rusia, via Germania, cu vestitul „tren sigilat". Copiii ei erau în Rusia şi la ei se gîndea în timp ce trenul străbătea ultimul tronson al călătoriei.

Revoluţia o cuprinsese pe Inessa în vîrtejul ei ameţitor. Nu putuse niciodată să lucreze numai cu jumătate de normă. La Petrograd şi mai tîrziu la Moscova, Inessa a deţinut posturi importante în Comitetul Central şi în Consiliul economic provincial Moscova şi a lucrat fără răgaz. În 1919 s-a dus în Franţa ca să negocieze repatrierea soldaţilor ruşi, iar restul timpului şi-l petrecea scriind articole pentru reviste. Întîlnirile ei cu Lenin au devenit mai puţin frecvente. Se afla în epicentrul furtunii care făcea ravagii în Rusia. Din cînd în cînd mai

reuşeau să stea de vorbă la telefon. În agenda lui era trecută adresa Inessei de la Moscova, unde a vizitat-o numai de două-trei ori: Arbat 3/14, apartamentul 12, la intersecţia străzilor Denejnîi şi Glazovski, număr de telefon temporar 31436[113].

Cîteodată îi telefona sau îi trimitea cîte un bilet, cum ar fi acela pe care i l-a scris în februarie 1920: „Dragă prietenă, am vrut să-ţi telefonez cînd am auzit că eşti bolnavă, dar telefonul nu funcţionează. Dă-mi numărul şi am să sun la deranjamente"[114]. Cu altă ocazie îi scria: „Te rog să-mi spui ce s-a întîmplat cu tine. Sînt vremuri îngrozitoare, bîntuie tifosul, gripa, gripa spaniolă, holera. Tocmai m-am sculat şi nu am intenţia să ies. Nadia (Krupskaia) are febră mare şi vrea să te vadă. Ce temperatură ai? Iei vreun medicament? Te rog să-mi spui sincer. Trebuie să te faci bine!"[115]

A telefonat la secretariatul Sovnarkomului şi a cerut să i se trimită Inessei un doctor, apoi i-a scris din nou: „A venit doctorul? Să faci exact ceea ce-ţi spune. Telefonul s-a stricat din nou. Le-am cerut să-l repare fiindcă vreau ca fiicele tale să mă ţină la curent cu starea ta. Nadia a avut în dimineaţa asta 37,3, acum are 38". „Să ieşi din casă cu o temperatură de 38 sau 39 de grade este o nebunie", scria el. „Te rog foarte mult să nu ieşi din casă şi să le spui fiicelor tale *din partea mea* că vreau să te păzească *să nu ieşi din casă*: 1) pînă cînd temperatura nu revine la normal, 2) numai cu permisiunea doctorului. În dimineaţa asta, 16 februarie, Nadejda Konstantinovna a avut 39,7, acum, seara, are 38,2. Doctorii au fost aici. Are amigdalită. O să se facă bine. Eu sînt *complet* sănătos. Al tău, Lenin. Astăzi, 17, temperatura Nadejdei Konstantinovna a coborît deja la 37,3"[116].

Volumul 48 al „Operelor Complete" conţine o scrisoare a lui Lenin către Inessa din care au fost omise următoarele rînduri: „Niciodată, niciodată n-am spus că respect numai trei femei! Niciodată! Ţi-am scris că experienţa mea referitoare la prietenia *cea mai completă* şi la încrederea absolută se limitează numai la două sau trei femei. Este vorba de relaţii de serviciu, reciproce..."[117]. Pare evident că le are în vedere pe Inessa şi pe Krupskaia. Bineînţeles, au mai fost şi alte femei care au lăsat cîte o urmă trecătoare în inima lui: prietena Nadejdei, Iakubova, pianista Ekaterina K. şi misterioasa doamnă din Paris, căreia guvernul sovietic i-a acordat o pensie. Relaţiile dintre Lenin, Krupskaia şi Inessa erau, după cum am văzut, atît de natură personală, cît şi pragmatică.

În mod firesc, revoluţia a îndepărtat-o pe Inessa de Lenin, fără să le altereze însă sentimentele. Inessa se consuma din cauza privaţiunilor, a poverilor şi atmosferei de luptă îndîrjită. Nu se punea problema că şi-ar fi pierdut idealurile revoluţionare sau ar fi regretat trecutul, dar puterile ei începuseră să scadă. Lenin o mai sprijinea din cînd în cînd, îi telefona, îi scria bilete, îi ajuta pe copii, dar Inessa simţea că făcea lucrul acesta din obişnuinţă. Liderul bolşevic nu-şi mai aparţinea sieşi, nici Nadejdei Krupskaia şi cu atît mai puţin ei. Uneori, preocupările lui erau de-a dreptul înduioşătoare, dacă ne gîndim la priorităţile lui de tip iacobin: „Tovarăşă Inessa, am telefonat să aflu ce măsură porţi la galoşi. Sper să pot face rost de o pereche. Scrie-mi şi spune-mi cum mai stai cu sănătatea. Ce s-a întîmplat cu tine? A fost doctorul să te vadă?“[118]. Îi expedia reviste englezeşti şi de mai multe ori a trimis medici s-o vadă. În 1920 însă, Inessa se simţea complet epuizată. Într-una din scrisorile sale către Lenin îi mărturisea: „Dragul meu prieten, lucrurile stau exact aşa cum ai văzut şi tu. Pur şi simplu, nu există leac pentru extenuare. M-au lăsat puterile, dorm de trei ori mai mult decît alţii etc...“[119].

O mărturie preţioasă cu privire la starea de spirit a Inessei în timpul „curei de odihnă“ din nordul Caucazului ne este oferită de jurnalul pe care l-a ţinut în ultima lună de viaţă şi care, printr-un miracol, s-a păstrat în arhive. Ultimele însemnări făcute în grabă, cu creionul; sînt mai grăitoare decît o mie de pagini din biografia lui Lenin:

„1 septembrie 1920. Acum am timp, o să scriu în fiecare zi, deşi îmi simt capul greu şi am senzaţia că m-am transformat într-un stomac care nu face altceva decît să ceară tot timpul de mîncare... Sînt dominată de o dorinţă sălbatică de a fi singură. Mă oboseşte sporovăiala oamenilor din jurul meu, chiar dacă nu trebuie să vorbesc şi eu. Voi scăpa oare vreodată de această senzaţie de moarte interioară? Abia dacă mai zîmbesc sau rîd, şi asta nu pentru a da expresie bucuriei din suflet, ci numai pentru că mai trebuie să şi zîmbim cîteodată. Mă surprinde şi indiferenţa mea faţă de natură. Cîndva mă simţeam foarte ataşată de ea. Şi descopăr că acum oamenii îmi plac mult mai puţin. Altădată mă apropiam de ei cu un sentiment de căldură. Acum sînt indiferentă faţă de toată lumea. Inima mea nu mai tresaltă decît pentru copii şi pentru V. I. Am senzaţia că, după ce am renunţat la toată puterea mea, la toată pasiunea pentru V. I. şi pentru munca mea, toate primăverile iubirii s-au uscat în mine, şi o dată cu ele, toată simpatia

pentru semenii mei. Nu mi-a mai rămas nimeni în afară de V. I. şi copiii mei şi numai cîteva relaţii personale. Şi oamenii simt moartea din mine şi mă răsplătesc cu aceeaşi monedă a indiferenţei sau chiar a antipatiei (şi cîndva oamenii mă iubeau)... Sînt un cadavru viu, şi constatarea asta mă îngrozeşte".

Sinceritatea zguduitoare a acestei confesiuni aproape că ne face să credem că Inessa ştia că nu mai are de trăit decît trei săptămîni. Micul jurnal nu mai conţine decît patru alte însemnări. La 3 septembrie îşi exprimă temerile în legătură cu soarta copiilor:

„Sînt slabă în această privinţă, n-am nimic dintr-o matroană romană care şi-ar sacrifica copiii în interesul republicii. Nu pot... Războiul va continua mult timp, la un moment dat tovarăşii noştri din străinătate se vor revolta... Vieţile noastre nu sînt bune decît de sacrificiu. Nu există nici un fel de viaţă personală, pentru că întreaga noastră putere este folosită pentru cauza comună..."

La 9 septembrie revine la tema primei sale însemnări:

„Mi se pare că atunci cînd mă mişc printre oameni, mă străduiesc să nu le dezvălui secretul meu, că sînt un cadavru viu... Inima mea rămîne moartă, sufletul meu tace şi nu pot să-mi ascund complet secretul... Nu mai radiez nici un pic de căldură, nu mai pot dărui nimănui fericire..."

La 11 septembrie, exact două săptămîni înainte de moartea ei, ultima însemnare din jurnal se referă din nou la dragoste şi la importanţa pe care a avut-o Lenin în viaţa ei. S-au iubit, dar el a reuşit s-o convingă că „interesele proletare" au prioritate faţă de sentimentele personale. Inessa scrie:

„Dragostea îşi pierde din importanţă în faţa cauzei sociale. Este adevărat că în propria mea viaţă, dragostea continuă să ocupe un loc aparte, mă face să sufăr mult şi îmi acaparează în mare măsură gîndurile. Dar, oricît de dureros ar fi pentru mine, mă văd nevoită să recunosc că dragostea şi relaţiile personale nu reprezintă nimic în comparaţie cu nevoile luptei..."[120].

Dacă au mai existat şi alte însemnări, fie s-au pierdut, fie au fost cenzurate.

A durat destul de mult timp pînă cînd trupul Inessei să poată fi adus la Moscova, deşi Comitetul Central şi Lenin personal s-au ocupat de rezolvarea problemei. Practic, nu existau mijloace de transport adecvate. Pe atunci, moartea nu însemna mare lucru, oamenii fiind

îngropaţi, de regulă, fără coşciug. Dar Moscova cerea un vagon de cale ferată şi un sicriu. Pînă cînd autorităţile locale nu au fost ameninţate cu justiţia revoluţionară, n-au reuşit să găsească un vagon de cale ferată. Inessa a murit la 24 septembrie 1920, iar trupul ei a ajuns la Moscova abia la 11 octombrie.

Sicriul mare, urît, de plumb (închis, căci murise de multă vreme) a fost depus într-o sală mică din Casa sovietelor. Au venit foarte puţini oameni s-o vadă. S-au adus cîteva jerbe şi coroane, inclusiv una din zambile albe cu o panglică pe care scria „Tovarăşei Inessa de la V. I. Lenin"[121]. La înmormîntarea de a doua zi, Lenin era de nerecunoscut. Angelika Balabanova, activistă a Cominternului, spune: „Nu numai chipul lui, dar tot trupul exprima o durere atît de puternică, încît nici n-am îndrăznit să-l salut, nici măcar printr-un gest. Era clar că doreşte să rămînă singur cu durerea lui. Parcă devenise mai mic: Şapca aproape că îi acoperea faţa, iar ochii îi păreau scăldaţi în lacrimi pe care şi le reţinea cu mare efort. Cînd înaintam, lăsîndu-ne purtaţi de valul mulţimii, se mişca şi el, fără să opună rezistenţă, ca şi cînd ar fi fost fericit că este împins mai aproape de tovarăşa sa moartă"[122]. Alţi martori afirmă că abia se mai ţinea pe picioare. Ochii lui trişti nu mai vedeau nimic, chipul îi era îngheţat într-o expresie de durere devastatoare.

Lenin a avut grijă ca Inessa să aibă o piatră funerară decentă, deşi modestă. Spre lauda sa, cît timp a fost sănătos, Lenin a făcut tot posibilul pentru a-i sprijini material pe copiii Inessei, sarcină continuată după moartea lui de Krupskaia. De exemplu, în decembrie 1921, i-a telegrafiat lui Theodore Rothstein, fost emigrant care se întorsese în Rusia după douăzeci de ani de absenţă petrecuţi în Anglia, unde fusese implicat în înfiinţarea Partidului Comunist din Marea Britanie, la acea dată funcţionar al Cominternului: „Cer să faceţi ceva pentru Vera Armand (fiica cea mai mică a Inessei) şi, dacă este nevoie, trimiteţi-o aici, dar nu singură şi îmbrăcată călduros..."[123]

Inessa a murit prematur, dar fusese pregătită pentru o astfel de eventualitate. În februarie 1919 s-a dus cu Crucea Roşie Rusă în Franţa, pentru a lucra printre oamenii care mai rămăseseră din Corpul expediţionar rus. De acolo i-a scris fiicei sale mai mari, cunoscută sub numele de Inessa cea mică (Inusea):

„Am ajuns la Petrograd... Am petrecut noaptea aici şi acum plecăm mai departe... Pun în plic şi o scrisoare pentru Saşa, una pentru Fedea

(fiii ei) şi a treia pentru Ilici. *Numai tu* trebuie să ştii despre aceasta din urmă. Pe primele două dă-le imediat băieţilor, dar *pe a treia ţine-o la tine deocamdată*. Cînd mă întorc, am s-o rup. Dacă mi se întîmplă ceva (nu că aş crede că există vreun pericol special în această călătorie, dar orice se poate întîmpla), *atunci trebuie să i-o dai personal lui Vl. Il.* Du-te la *Pravda*, unde lucrează Maria Ilinicina (sora lui Lenin), dă-i scrisoarea şi spune-i că este de la mine şi trebuie să ajungă la V. I. *personal*. Între timp, păstreaz-o... este într-un plic sigilat"[124].

Inessa s-a întors la Moscova în mai 1919, şi conţinutul acestei scrisori, destinate lui Lenin, a rămas încă unul din secretele relaţiei lor. Indiferent cum vor fi fost ele, putem afirma fără putinţă de tăgadă că Inessa a reprezentat cea mai strălucitoare rază de soare din viaţa lui Vladimir Ilici.

Secrete financiare

Unii „revoluţionari de profesie" trăiau foarte bine. Zadarnic am căuta în arhivele sovietice ca să aflăm de unde făcea rost de bani familia Ulianov după moartea tatălui lui Lenin. Puteau să călătorească în străinătate aproape oricînd, locuiau o perioadă îndelungată în Germania, Elveţia, Franţa. Timp de şaptesprezece ani, Lenin a locuit în capitalele europene şi în localităţi balneare scumpe. Care era sursa fondurilor financiare de care avea nevoie nu numai în activităţile sale de bolşevic, ci şi pentru că „nu făcea nimic"?

Bolşevicii se conduceau după regula potrivit căreia doar cele mai înalte autorităţi ale partidului puteau să cunoască amănuntele finanţelor partidului, de multe ori numai secretarul general. Milioane de comunişti, cum s-au numit după octombrie 1917, îşi plăteau cu conştiinciozitate cotizaţiile fără a avea nici cea mai mică idee despre destinaţia banilor lor. Nici măcar guvernul nu ştia cît se cheltuia în împrejurări speciale, cum ar fi congresele, pentru sprijinirea partidelor comuniste din străinătate şi a grupărilor ilegale, ca şi pentru finanţarea Cominternului pînă în 1943. Comitetul Central revizuia anual bugetul pentru Comintern. De exemplu, la 20 aprilie 1922 Biroul Politic a aprobat un buget estimativ de 3 150 600 ruble-aur pentru activităţile Cominternului din acel an. Nu au urmat nici un fel de discuţii, în ciuda faptului că pe ordinea de zi se aflau şi alte chestiuni importante, cum

ar fi despăgubirile de război pe care Rusia se angajase să le plătească Poloniei prin tratatul de la Riga şi cantităţile de aur destinate serviciilor speciale de spionaj[125]. O săptămînă mai tîrziu, Zinoviev, în calitate de preşedinte al Cominternului, a revizuit bugetul şi a cerut o suplimentare de 400 000 ruble-aur, dintre care 100 000 ruble-aur erau destinate „agitaţiei în rîndul trupelor japoneze"[126]. Secretomania în domeniul financiar se născuse însă cu mult înainte şi s-a extins şi asupra conturilor oficiale ale lui Ienin.

În ianuarie 1892, tînărul Ulianov a fost angajat ca asistent al avocatului pledant A. N. Hardin, unde nu a rezistat decît optsprezece luni. A compărut ca avocat al apărării în cîteva cazuri, mai ales de tîlhărie măruntă – obiecte personale din valiza unui negustor, pîine dintr-un depozit – „numai ca să completeze hîrtiile oficiale", pentru a-l cita pe însuşi Ienin. În momentul în care a izbucnit revoluţia din octombrie, Vladimir Ilici avea patruzeci şi şapte de ani şi fusese angajat numai doi ani. Cum se explică în acest caz părerea unanim acceptată că, în dezacord cu „filosofia materialistă a istoriei", detaliile referitoare la viaţa şi existenţa cotidiană a lui Ienin nu aveau nici o importanţă în raport cu chestiunile revoluţiei mondiale? Primul istoric care a pus în discuţie problema banilor lui Ienin a fost emigrantul şi fostul bolşevic şi menşevic Nikolai Valentinov, care s-a documentat temeinic înainte de a-şi publica articolele apărute mai ales după cel de-al doilea război mondial.

După moartea lui Ilia Ulianov, soţiei acestuia, în calitate de văduvă a unui consilier de stat şi deţinător al Ordinului Stanislav clasa întîi, i s-a acordat o pensie de 100 ruble pe lună, sumă echivalentă cu cele opt ruble pe lună pe care le primea Ienin de la stat ca exilat la Şuşenskoe şi care i se păreau suficiente ca să-şi plătească chiria, mîncarea şi spălatul rufelor[127]. Puteau oare Ulianovii să trăiască numai din pensia mamei lor, chiar dacă aceasta era substanţială în raport cu standardele de atunci şi să studieze, să călătorească, în ţară şi peste hotare? Ea însăşi a fost în străinătate de trei ori în Elveţia, Franţa şi Suedia, de două ori cu fiica sa, Maria. În ce-o priveşte pe aceasta din urmă, a stat în Germania şi în Franţa aproape doi ani. Transportul, hotelurile, mîncarea, cumpărăturile şi cheltuielile neprevăzute se ridicau la o sumă mult mai mare în raport cu pensia mamei lor. Anna, Maria şi soţia lui Ienin susţineau că trăiau din pensia mamei lor şi din ceea ce reuşise tatăl lor să pună deoparte în timpul vieţii. Dar aceste afirmaţii nu corespund realităţii.

şi Krupskaia însăşi avea să declare: „Se spune că am duce o viaţă plină de privaţiuni. Nu este adevărat. N-am fost niciodată în situaţia de a nu avea bani de pîine. Dacă existau astfel de oameni printre emigranţi? Erau cîţiva lipsiţi de orice fel de venit, care nu primeau bani din Rusia. Aceştia, într-adevăr, mureau de foame. Dar nu era cazul nostru. Duceam o viaţă simplă, ăsta e adevărul"[128].

Nici în Rusia şi nici în străinătate, Lenin n-a cunoscut lipsurile. Trăia din resursele mamei sale, din „salariul de la Partid" şi din donaţiile diverşilor binefăcători. Broşurile şi articolele tipărite pentru a fi distribuite în interiorul Rusiei îi aduceau prea puţini bani, iar audienţa unor asemenea lucrări nu era nici ea mai largă. Moşia de la Kokuşkino, ce-i revenise parţial mamei, sale era administrată de o anume Anna Alexandrovna Veretennikova, care le plătea o chirie moderată. Vînzarea moşiei a contribuit la umplerea seifurilor familiei. În februarie 1889, mama lui Lenin a cumpărat o fermă la Alakaevka, în provincia Samara. Agentul care i-a înlesnit achiziţionarea fermei a fost Mark Elizarov, viitorul soţ al Annei. În schimbul sumei de 7 500 de ruble, familia Ulianov a dobîndit ceva mai mult de 200 de acri, în mare parte pămînt nearabil. Iniţial, avuseseră de gînd să pună pe picioare un fel de afacere de familie sub conducerea lui Vladimir şi, într-adevăr, în primul an au cumpărat nişte vite şi au semănat grîu, hrişcă şi floarea-soarelui. Dar Vladimir s-a plictisit curînd de rolul de „director de fermă" şi a început, după cum spunea Nikolai Valentinov, „să trăiască la fermă ca un nobil de ţară în casa lui de vacanţă. Se ascundea undeva pe aleea cu tei şi se pregătea pentru examenele de la Universitatea din St. Petersburg şi studia marxismul. Tot aici a scris prima sa lucrare, un articol intitulat *Noile mişcări economice în viaţa ţăranului*"[129]. Articolul descrie viaţa ţăranilor, critică multe dintre racilele capitalismului la sate, cum ar fi cămătăria, numărul tot mai mare de chiaburi, adică ţărani înstăriţi. Pe de altă parte însă, atunci cînd Lenin a renunţat la experienţa sa de fermier, familia a dat în arendă pămîntul unui chiabur, un anume Kruşviţ, care le-a plătit Ulianovilor sume importante, sporindu-le simţitor veniturile.

Poate că au mai existat şi alte motive pentru darea pămîntului în arendă. Ţăranii din acea regiune erau foarte săraci, iar cei din împrejurimile aşezării Alakaevka o duceau şi mai prost. Treizeci şi patru de familii deţineau în total aproximativ 160 de acri de pămînt, mai puţin deci decît familia Ulianov. Poate că marxistul înfocat care devenise Lenin considera că postura de fermier în mijlocul unei populaţii atît de sărace

nu era compatibilă cu normele morale, mai ales că ajunsese să-şi dea în judecată vecinii pentru că lăsaseră vitele să intre pe pămînturile lui. Nimic din toate acestea nu a împiedicat însă familia să-şi petreacă în continuare, în fiecare an, vacanţa de vară la Alakaevka, să-i amintească lui Kruşviţ care îi erau îndatoririle şi să-şi primească regulat arenda. În cele din urmă, au hotărît să vîndă ferma, şi din documentul elaborat de Vladimir în numele mamei sale, reiese că vînzarea a fost făcută unui anume S. R. Dannenburg, în iulie 1893[130].

De bună seamă Maria Alexandrovna ajunsese la concluzia că este preferabil să pună banii la bancă, împreună cu ceea ce primise de la fratele soţului ei şi să trăiască din dobînzi. În tot acest timp, nici unul din membrii familiei nu cîştiga vreun ban. Vladimir a renunţat curînd la practicarea avocaturii, iar Anna, Dmitri şi Maria erau studenţi şi nu dădeau semne că ar avea de gînd să suplimenteze veniturile familiei. Aşa cum scria Valentinov, „banii depuşi la bancă şi transformaţi în bonuri de tezaur, împreună cu pensia, constituiau un *fond special* al familiei, pe care mama lui Lenin, deosebit de chibzuită, l-a administrat cu multă îndemînare ani la rînd. Cu toţii scoteau din acest fond... Cu siguranţă că nu erau bogaţi, dar aveau oricum *destul*..."[131] Destul, de exemplu, pentru ca Vladimir să-i poată scrie mamei sale de la Geneva: „Speram să vină şi Maniaşa... dar amînă mereu. Ar fi bine dacă ar sosi în a doua jumătate a lui octombrie, ca să putem merge împreună în Italia... De ce nu poate să vină şi Mitea (Dmitri) aici? Da, invită-l şi pe el, o să ne distrăm de minune"[132].

O situaţie materială atît de solidă trebuie să fi favorizat în mare măsură dezvoltarea intelectuală a lui Lenin, căci îi dădea posibilitatea să fie stăpîn pe viaţa lui, să decidă singur unde doreşte să locuiască, unde să se ducă şi ce să facă. Dacă ar fi fost într-adevăr „proletarul" descris de unii autori, n-ar mai fi ocupat o poziţie atît de importantă printre liderii mişcării social-democrate din Rusia. Nu ar mai fi avut timp pentru autoeducaţie, pentru lucrările literare şi pentru „certurile" de partid.

După eşecul revoluţiei din 1905, cînd revoluţionarii care se întorseseră plini de speranţă din Europa, inclusiv Lenin, trebuiau s-o ia de la capăt, o sursă importantă de venituri pentru Lenin şi Krupskaia în diverse locuri pe unde s-au oprit a constituit-o fondul special al Partidului, sursă de care nu se pomeneşte niciodată în documente, dar a cărei existenţă a fost confirmată chiar de Lenin într-o scrisoare către mama sa din 1908: „Mai primesc şi acum salariul despre care ţi-am vorbit la Stockholm"[133]. În realitate, referirile la bani abundă în voluminoasa sa corespondenţă cu

mama şi cu surorile. De regulă, spune că a primit un mandat sau cere să i se trimită urgent bani.[134]

O altă sursă de venituri o constituia Partidul. Partidul social- democrat al muncitorilor din Rusia a fost desfiinţat, cu oarecare greutate, la primul Congres al acestuia din 1898, de o mînă de organizatori provinciali. Deşi n-a avut o viaţă lungă, numele lui a rămas ca un fel de stindard pentru oricine era în stare să adune mai mulţi muncitori şi intelectuali de orientare revoluţionară în scopul înfiinţării unui partid revoluţionar mare şi puternic. În februarie 1900, după încheierea perioadei de exil în Siberia, Lenin a plecat în Europa, unde a întemeiat un ziar, *Iskra* (Scînteia), şi a început să recruteze agenţi proprii. I-a trimis după aceea înapoi, în Rusia, atît pentru a răspîndi mesajul lui prin intermediul ziarului *Iskra*, cît şi pentru a cîştiga de partea sa forţele locale.

În 1903, se pare că Lenin şi tovarăşii săi aveau suficienţi suporteri ca să organizeze un nou Congres al Partidului, al doilea, pentru a menţine continuitatea unei formaţiuni deja bine cunoscută. Acesta a avut loc la Bruxelles în vara anului 1903 şi s-a mutat apoi la Londra, cînd poliţia secretă rusă a devenit prea supărătoare. Departe de a consolida forţele Partidului, cel de-al doilea Congres a marcat sciziunea membrilor acestuia în leninişti şi antileninişti, sau bolşevici (majoritari) şi menşevici (minoritari). Această nouă etichetare a fost rezultatul unui vot special care i-a dat lui Lenin o minusculă majoritate.

După acest fiasco, care a generat dispute aprige în legătură cu diversele proprietăţi ale partidului, instalaţii tipografice şi, mai ales, bani, Lenin a trebuit să-şi concentreze atenţia asupra creării unui fond al partidului bolşevic. Avea nevoie de bani pentru a-şi întreţine „revoluţionarii de profesie", ca să organizeze întîlniri şi congrese, să-şi finanţeze propriile activităţi publicistice şi să susţină material agitaţia în interiorul Rusiei. „Revoluţionarii de profesie" ştiau despre acest fond pe care, în ultimă instanţă, îl controla însuşi Lenin, întrucît el era creatorul aripii bolşevice a Partidului şi principalul organizator. De exemplu, Lev Troţki, care, la vremea respectivă se afla în relaţii foarte proaste cu Lenin, îi scria în iunie 1909 lui Lev Kamenev, cumnatul lui şi mîna dreaptă a lui Lenin: „Dragă Lev Borisovici, mă văd nevoit să-ţi cer o favoare, deşi ştiu că n-o să-ţi facă nici o plăcere. Trebuie să faci rost de 100 de ruble şi să mi le trimiţi telegrafic. Sîntem într-o situaţie mizerabilă pe care n-am cuvinte să ţi-o descriu: e de ajuns să-ţi spun că n-am mai plătit băcanului pe aprilie, mai, iunie..." Kamenev a lăsat la latitudinea lui

Lenin să decidă dacă e cazul să-i dea sau nu bani lui Troţki, dar nu dispunem de nici un fel de informaţii în legătură cu rezultatul acestui demers[135].

Pe vremea aceea, bolşevicii aveau fonduri considerabile, unele provenind din surse legitime, altele nu. O parte din ele erau asigurate de comitetele locale ale Partidului din Rusia care, la rîndul lor, le obţineau de la membrii şi suporterii lor: în ajunul revoluţiei din 1905 existau, după toate probabilităţile, circa 10 000 de membri plătitori. În memoriile sale, fostul bolşevic A. D. Naglovski scria că în 1905 fusese trimis de comitetul din Kazan la Geneva ca să-i înmîneze lui Lenin 20 000 de ruble şi să aştepte instrucţiuni[136]. În realitate, proveniența acestor bani este foarte dubioasă. Lenin însuşi recunoştea deschis după revoluţie: „Bătrînul bolşevic avea dreptate să-i răspundă afirmativ cazacului care îl întrebase dacă fură: sigur că da, acesta este bolşevismul; furăm ceea ce s-a furat mai înainte[137].

La cel de-al patrulea Congres al Partidului social-democrat al muncitorilor din Rusia, în 1906, care urma să consfinţească fuziunea celor două facţiuni, între bolşevici şi menşevici a avut loc o dispută aprigă în legătură cu problema „exproprierilor" în interesul revoluţiei. Bolşevicii au propus întreprinderea raidurilor armate împotriva băncilor. Menşevicii s-au opus cu fermitate şi au reuşit să-şi impună propria rezoluţie. Cu toate acestea, jafurile au continuat şi Lenin avea cunoştinţă de ele. Krupskaia, care era şi ea foarte bine informată în această privinţă, scria cinstit că „bolşevicii credeau că le este permis să pună mîna pe tezaurul ţarist şi să dicteze exproprierile"[138]. Iniţiatorii acestei acţiuni banditeşti au fost Iosif Djugaşvili (Stalin) şi Semion Ter-Petrosian (Kamo), operaţiunea fiind condusă de Leonid Krasin, inginer electrician cu o înaltă calificare.

Cea mai mare „expropriere" a avut loc în miezul zilei de 26 iulie 1907 în Piaţa Erevan din Tbilisi, Georgia. În timp ce în piaţă intrau două camioane cu bancnote care urmau să fie predate la bancă, un bărbat în uniformă de ofiţer a sărit dintr-un faeton şi a început să strige fel de fel de ordine. Din senin a apărut şi o bandă de „expropriatori", care au început să tragă focuri de armă. Atentatul s-a soldat cu trei morţi şi mai mulţi răniţi. Sacii care conţineau 340 000 de ruble au fost aruncaţi rapid în faeton şi, după trei-patru minute piaţa a rămas pustie[139].

Întrucît bancnotele furate aveau valori mari, bolşevicii n-au reuşit să le schimbe nici chiar în timpul revoluţiei. Cei care au încercat s-o facă au

fost arestaţi, aşa cum îşi aminteşte Krupskaia. „La Stockholm l-au prins pe Strauian din grupul de la Zürich şi pe Olga Ravici din grupul de la Geneva, iar în capitala Elveţiei pe Bogdasarian şi Hodjamirian care tocmai plecaseră din Rusia, precum şi pe Semaşko. Cetăţenii elveţieni erau îngroziţi de moarte. Nu vorbeau decît despre expropriatorii ruşi"[140]. Operaţiunea de la Tiflis (Tbilisi) s-a numărat printre cele mai ambiţioase acţiuni întreprinse de aripa radicală a Partidului. Lista „exproprierilor" ar putea fi completată cu delapidarea unei mari sume de bani de pe vaporul *Nikolai al II-lea* din portul Baku, jefuirea poştei şi a caselor de bilete din gări. În mod oficial, centrul bolşevic nu era implicat în toate aceste acţiuni, dar o parte din pradă a fost trimisă de Djugaşvili şi de Ter-Petrosian bolşevicilor[141], iar Lenin a plătit nişte „mici salarii de partid" – sume care variau între 200 şi 600 de franci francezi – celor aproximativ doisprezece membri ai nucleului interior al Partidului, centrul bolşevic[142].

În arhiva lui Lenin există multe documente nepublicate cu privire la afaceri financiare, dintre care unele necesită o analiză atentă. Oricum, un lucru este clar: banii bolşevicilor se aflau sub controlul lui Lenin. Acesta a învăţat să mînuiască banii şi să ţină tot felul de registre, reprezentînd o listă detaliată a propriilor cheltuieli. De exemplu, există un „buget personal", de la 3 iulie 1901 pînă la 1 martie 1902 prezentat in extenso pe treisprezece pagini [143]. Problema banilor este abordată în multe din scrisorile lui către familie. Cîştigurile provenite din scrierea broşurilor şi articolelor de ziar pentru presa revoluţionară alcătuiau o mică parte, aproape neglijabilă, a veniturilor lui Lenin, căci publicistica lui nu interesa decît un număr restrîns de oameni. Banii familiei şi „subsidiile" Partidului provenite din donaţiile unor simpatizanţi bogaţi reprezentau principalele sale mijloace de subzistenţă.

Formal, Lenin se ţinea departe de „exproprieri", preferînd, ca în multe din acţiunile lui, să rămînă în umbră, în afara scenei. Discursurile şi editorialele lui, fie că erau publicate în săptămînalul lui personal, *Proletarii* (Proletarul), întemeiat în 1906, fie în alte publicaţii revoluţionare, dezvăluie o poziţie mai „echilibrată" în legătură cu „exproprierile", nicidecum o simplă prohibiţie. De exemplu, la şase luni după Congresul al IV-lea, care condamnase „acţiunile de partizani", Lenin scria: „Cînd îi văd pe social-democraţi cum declară plini de mîndrie: «Noi nu sîntem anarhişti, nici hoţi şi tîlhari; noi sîntem mai presus de asemenea lucruri – condamnăm războiul de partizani», mă întreb dacă aceşti oameni îşi dau seama ce spun"[144]. Lenin declarase şi mai înainte că grupele de luptă

trebuie să aibă libertate de acțiune, dar „fără să facă rău cetățenilor obișnuiți sau să le pericliteze securitatea, în schimb să pună în primejdie siguranța spionilor, a membrilor organizației *Sutele negre*, a autorităților, a poliției, a trupelor, a marinei și așa mai departe[145]. *Sutele negre* erau o organizație de extremă dreaptă purtînd denumiri ca Uniunea bărbaților ruși, Uniunea monarhistă rusă, Societatea de luptă activă împotriva revoluției și a anarhiei. Profund antisemiți și antioccidentali, membrii acestei organizații desfășurau campanii de presă virulente, atacuri fizice violente împotriva mișcărilor liberale și socialiste.

În 1911 Kamo (Ter-Petrosian) se afla în salonul lui Lenin de la Paris, mînca alune și relata amănuntele arestării sale de la Berlin, din 1907, cînd autoritățile l-au prins în timp ce efectua un transport de explozivi și arme. Își petrecuse ultimii patru ani în închisorile din Germania, simulînd nebunia. Krupskaia își amintește că „Ilici îl asculta cu compasiune pe acest om naiv ca un copil, altruist și curajos, cu o inimă atît de fierbinte, pusă în slujba cauzei... în timpul războiului civil, Kamo a făcut adevărate miracole de eroism"[146]. Kamo nu știa că el și cei asemenea lui reprezentau doar niște instrumente oarbe ale centrului bolșevic, de care era nevoie pentru a se obține bani destinați revoluției, indiferent prin ce mijloace. În viziunea bolșevicilor, violența și „exproprierile" făceau parte dintr-un arsenal de metode care trebuiau folosite fără ezitare atunci cînd era necesar. Se pare că acestea reprezentau principalele surse de fonduri prerevoluționare ale partidului, aflate sub controlul oamenilor de încredere ai lui Lenin: Krasin, Bogdanov, Kamenev, Zinoviev, Ganeţki și alți cîțiva. Așa se explică că subsidiile lunare acordate de mama lui erau completate regulat de „salariul lui de la Partid", care atingea nivelul mediu de retribuire a unui lucrător european. După cum susține Valentinov, salariul maxim al conducătorilor Partidului a fost fixat la 350 de franci elvețieni[147]. Aceasta era suma pe care Lenin declara că o primește în fiecare lună, pe lîngă banii trimiși lunar de mama lui, pînă la moartea acesteia, survenită în 1916.

O sursă majoră de finanțare, atît pentru seifurile Partidului cît și pentru nevoile personale ale lui Lenin, provenea de la donatorii particulari. La cumpăna dintre veacuri, social-democrații ruși, la fel ca și liberalii, se bucurau de un anume grad de simpatie, nu numai în păturile intelectualității, dar și printre industriași care sperau ca revoluționarii să stîrpească tendințele conservatoare ale autocrației. Relațiile acestea îmbrăcau uneori forme ciudate. Afacerea N. Schmidt, de exemplu,

scamănă pînă la un punct cu un roman polițist și chiar și acum mai există unele aspecte neclare, căci dosarul cazului a fost ascuns cu grijă timp de mai mulți ani. Potrivit versiunii oficiale „afacerea" s-a derulat în favoarea cauzei bolșevice. După cum scrie Krupskaia, fondurile provenite din această sursă au asigurat o „bază materială solidă"[148].

Afacerea Schmidt a fost declanșată de milionarul Savva Morozov, șeful unei puternice dinastii de negustori din Moscova. Rudele lui patronau diverse instituții de artă și așezăminte sociale. Unul era colecționar de ceramică, altul colecționa picturi rare rusești și străine. Ambele colecții au intrat ulterior în posesia statului. Morozovii au construit spitale, au înființat cursuri menite să contribuie la eradicarea analfabetismului, au sprijinit financiar teatrele. Binecunoscutul ziar *Russkie vedomosti* (Știrile ruse) a depins ani în șir de generozitatea lui Savva Morozov. La începutul secolului, sub influența lui Maxim Gorki, Morozov a oferit bani pentru publicarea ziarului social-democrat *Iskra* (Scînteia) și pentru sprijinirea organizațiilor social-democrate. După toate probabilitățile, motivația lui era mai puțin de natură socială și mai degrabă religioasă sau spirituală, căci el își exprima dorința de a ajuta nu numai cultura, ci și pe cei oprimați. Individ instabil psihic, cu o minte dezordonată și confuză, se îngrozea la gîndul că s-ar putea să înnebunească și, într-un moment de profundă depresiune, la Cannes, în mai 1905 s-a sinucis. Prin intermediul lui Gorki, a lăsat prin testament bolșevicilor o mare sumă de bani – 100 000 de ruble, după unele surse.

Nepotul lui Savva, Nikolai Pavlovici Schmidt, era patronul unei fabrici mari de mobilă din Moscova și, la rîndul său, susținător al social-democraților. În timpul insurecției armate din Moscova, din decembrie 1905, a fost arestat pentru sprijinul acordat „insurgenților", iar în februarie 1907, pe cînd avea douăzeci și trei de ani, s-a sinucis în închisoare în împrejurări suspecte. Gestul pare cu atît mai greu de explicat cu cît în scurtă vreme urma să fie eliberat pe cauțiune. În orice caz, a lăsat o parte din averea sa revoluționarilor, chiar dacă printre aceștia nu se numărau exclusiv bolșevicii. După lege, moșia ar fi trebuit să revină celor două surori ale sale, Ekaterina și Elizaveta, pe atunci în vîrstă de șaisprezece ani, și unui frate mai mic, dar în acel moment au intrat în scenă două dintre cunoștințele bolșevice ale lui Nikolai, Nikolai Andrikanis și Viktor Taratuta.

După toate probabilitățile, acești doi bărbați primiseră mandat să facă în așa fel încît banii lui Nikolai să intre în mîinile bolșevicilor. Sarcina

lor era să le curteze pe cele două fete şi să se căsătorească cu ele, nici mai mult, nici mai puţin. Taratuta, pe care Lenin îl cunoştea foarte bine, şi colegul său, şi-au îndeplinit exemplar rolurile şi ambele fete s-au lăsat fermecate de ideea romantică a „pregătirii revoluţiei" din Rusia. Dar curînd Andrikanis a început să pună sub semnul întrebării necesitatea de a preda moştenirea Partidului. Lenin a afirmat (textul din arhivă este scris de mîna Inessei Armand) că „una dintre surori, Ekaterina Schmidt (căsătorită cu dr. Andrikanis) se îndoieşte dacă e cazul să dea banii bolşevicilor. Conflictul a fost rezolvat la Paris în 1908, printr-un arbitraj realizat cu sprijinul membrilor Partidului Socialist Revoluţionar... S-a ajuns la concluzia că banii lui Schmidt trebuie să ajungă la bolşevici"[149]. În 1909, cele două perechi de tineri căsătoriţi au ajuns la Paris.

Cu toate acestea, Andrikanis avea să se despartă numai de o mică parte din bani. Cînd s-a luat hotărîrea să fie „judecat" de un tribunal al Partidului, Andrikanis a ieşit din Partid, acesta fiind nevoit să se mulţumească cu firimiturile pe care „Persoana X" (numele său conspirativ) a admis să le cedeze[150]. Pentru a se preîntîmpina repetarea istoriei în cazul fondurilor surorii mai mici, administrate de un tutore pînă cînd fata avea să ajungă la majorat, la 21 februarie 1909 a fost convocată la Paris o sesiune specială a Centrului bolşevic. Zinoviev, care redacta procesul verbal, a consemnat: „În ianuarie 1908, Elizaveta X a declarat Centrului bolşevic... că pentru a executa cît mai corect cu putinţă testamentul fratelui său, considera că are obligaţia morală să cedeze Centrului bolşevic jumătate din partea de moştenire care îi revenise. Această jumătate, ce-i fusese atribuită prin lege, include optzeci şi trei de acţiuni ale Companiei X şi aproximativ 47 000 de ruble bani lichizi". Documentul este semnat de N. Lenin, Grigorii (Zinoviev), Marat (V. Şanţer), V. Sergheev (Taratuta), Maximov (A. Bogdanov), I. Kamenev[151].

S-a căzut de acord ca banii să fie transferaţi imediat după vînzarea acţiunilor. În noiembrie, Taratuta şi Elizaveta au venit din nou la Paris şi i-au înmînat lui Lenin peste un sfert de milion de franci. Între timp, bolşevicii primiseră circa o jumătate de milion de franci, aşa cum reiese din documentele semnate de Lenin: „În conformitate cu decizia şi calculele comisiei executive a Centrului bolşevic (plus colegiul editorial al săptămînalului *Proletarii*) din 11 noiembrie 1909, am primit de la E.X. două sute şaptezeci şi cinci de mii nouă sute optzeci şi patru (275 984) franci"[152]. Le-a eliberat o chitanţă Elizavetei şi lui Taratuta în care se

specificau următoarele: „Noi subsemnaţii, avînd împuternicire de juriști din partea tovarăşului Vişnievski pentru definitivarea acestui caz de preluare a banilor rămaşi, ne asumăm obligaţia de a răspunde în mod egal în faţa Partidului de soarta banilor. Semnat N. Lenin, Gr. Zinoviev"[153].

Dar afacerea nu s-a terminat aici. După mai multe încercări nereuşite de fuzionare, la Paris, menşevicii au abordat chestiunea unificării fondurilor Partidului. Se punea problema cine va controla capitalul care, evident, conţinea mai mult decît moştenirea de la Schmidt. În 1910, după discuţii aprinse, s-a stabilit ca fondurile Partidului să fie încredinţate unui număr de trei depozitari, binecunoscuţi social-democraţi germani Clara Zetkin, Karl Kautsky şi Franz Mehring; la scurt timp după această hotărîre, o sumă substanţială a fost depusă la bancă pe numele lor. Dar reunificarea s-a dovedit iluzorie, căci Partidul şi-a continuat politica anterioară. Depozitarii s-au găsit în situaţia de a fi acuzaţi de ambele aripi ale partidului, căci numai ei erau învestiţi cu autoritatea necesară pentru a distribui bani. În final, Lenin a cerut ca cei trei să restituie toţi banii Centrului bolşevic. La 2 octombrie 1911, Kautsky i-a scris: „Tovarăşe Ulianov, am primit scrisoarea dumneavoastră. Am să vă dau răspunsul după ce o să mă consult cu doamna Zetkin şi cu domnul Mehring. Aţi aflat probabil că domnia sa s-a retras din motive de boală. În aceste condiţii, depozitarii nu pot lua nici o decizie dacă există divergenţe de opinii". A mai adăugat un post-scriptum: „Munca mea are de suferit din cauza consumului mare de timp şi energie impus de soluţionarea acestei probleme fără ieşire. De aceea nu mai pot să-mi îndeplinesc în continuare funcţia. Cu salutări partinice, K. Kautsky"[154].

Clara Zetkin a încercat să iasă din impas sugerînd ca toţi banii să reintre în proprietatea întregului Partid. A urmat apoi un mic război al juriştilor, pe parcursul căruia s-au făcut comentarii caustice la adresa depozitarilor. Într-o scrisoare către Sklovski, referindu-se la poziţia Clarei Zetkin, Lenin afirma următoarele: „*Madame* a minţit aşa de mult în răspunsul ei încît s-a încurcat şi mai rău"[155]. În clipa în care cazul a ajuns în faţa tribunalului, la 23 mai 1912, Krupskaia a redactat o scrisoare, potrivit instrucţiunilor lui Lenin, adresată avocatului lor, un anume Duclos.

Domnule,

Soţul meu, dl. Ulianov, a plecat pentru cîteva zile şi m-a rugat pe mine să vă pun la dispoziţie documentele alăturate – o scrisoare din partea celor trei depozitari, datată 30 iunie 1911, un memorandum al

managerului agenției Băncii Naționale din Paris, datată 17 iulie 1911 referitoare la trimiterea unui cec doamnei Zetkin în valoare de 24 455 mărci și 30 bonuri suedeze, o decizie a Partidului muncitorilor și țăranilor din Rusia din ianuarie 1912 cu privire la suma aflată în custodia doamnei Zetkin.

Semnat N.Ulianova[156].

Zetkin s-a menținut pe poziție și și-a apărat punctul de vedere, disputa aplanîndu-se abia după izbucnirea primului război mondial. Banii aflați în discuție reprezentau însă partea mai mică din moștenirea Schmidt, restul aflîndu-se tot timpul în mîinile Centrului bolșevic, adică ale lui Lenin, în calitate de controlor șef al finanțelor Partidului. În august 1909, de exemplu, el a cerut Băncii Naționale de Discount din Paris să vîndă stocul de acțiuni de pe numele lui și să emită un cec de 25 000 franci lui A. I. Liubinov, membru al Centrului Bolșevic[157]. Așadar, adevăratul „depozitar" al Partidului era însuși Lenin, și bolșevicii aflați în emigrație depindeau în mare măsură de el, din punct de vedere financiar.

Menșevicii, pe deplin conștienți de substratul dubios al afacerii Schmidt, au încercat să-l prezinte pe Taratuta drept „codoșul Partidului" care îi făcea rost de bani lui Lenin prin mijloace frauduloase. Cînd Taratuta s-a plîns de atacurile îndreptate împotriva lui de Bogdanov – alt membru al Centrului bolșevic, pe atunci însă rivalul lui Lenin –, acesta din urmă a emis o rezoluție specială a Centrului bolșevic, un fel de indulgență de partid în care se sublinia că ceea ce se întîmplase „nu reprezintă în nici un caz slăbirea încrederii Centrului bolșevic în tovarășul Viktor (Taratuta)"[158]. După 1917, Taratuta a continuat să fie privit cu ochi buni de Lenin.

În afară de Morozov, Schmidt și Gorki, Lenin mai dispunea și de alte surse de finanțare. În 1890, de exemplu, îl cunoscuse pe A. I. Eremasov, un tînăr antreprenor din Sîzran, provincia Simbirsk, care fusese implicat în activitatea cercurilor revoluționare locale[159]. La sfîrșitul anului 1904, Lenin l-a rugat să contribuie la finanțarea ziarului bolșevic *Vperiod* (Înainte) de la Paris[160].

La acestea se adăugau multe alte aspecte. Relația dintre Lenin și Maxim Gorki, bunăoară, a avut un caracter cu totul special. Gorki, care era cunoscut pe plan internațional ca autor al piesei de teatru *Azilul de noapte* (1902) și al romanului *Mama* (1906), precum și al autobiografiei sale în trei părți, le-a oferit bolșevicilor un substanțial sprijin material. Aceasta nu l-a împiedicat însă să adopte o poziție independentă în

momentele critice, ca în eseurile publicate între 1917–1918 în ziarul lui personal *Novaia jizni* (Viaţa nouă)[161]. Corespondenţa lor este voluminoasă şi aproape că nu există o scrisoare de la Lenin în care acesta să nu se plîngă de lipsa banilor. Printre altele, l-a rugat pe Gorki să doneze o parte din drepturile lui de autor „pentru a face rost de ceva bani gheaţă în vederea finanţării ziarului *Pravda*", sau îl îndemna cu fraze de felul acesta: „Sînt sigur că nu vei refuza să ajuţi revista *Prosveşcenie* (Cultura); «Negustorul» încă n-a început să verse ajutorul?" sau „Din cauza războiului, am o nevoie disperată de salariu, aşa că te-aş ruga, dacă este posibil şi nu te deranjează prea mult, să urgentezi publicarea broşurii"[162]. Deşi îi ajuta pe bolşevici cu bani şi cu influenţa sa, în noiembrie 1917 Gorki vorbea despre Lenin în termeni nu tocmai elogioşi: „Nu este un magician omnipotent, ci un farsor cu sînge rece, care nu cruţă nici onoarea, nici vieţile proletariatului"[163].

Din puţinele date pe care le-am prezentat pînă acum despre finanţele lui Lenin reiese că a dus o viaţă plină de privaţiuni, deşi era întotdeauna gata să susţină contrariul. Biografii au citat adesea scrisoarea lui din Zürich către Şleapnikov, la Stockholm, în toamna anului 1916, în care scria: „În ce mă priveşte, am nevoie de un salariu, altfel am să pier, pur şi simplu. Vorbesc foarte serios! Costul vieţii este diabolic şi nu avem din ce trăi. Trebuie să scoţi banii cu forţa de la Gorki care are două din broşurile mele. Somează-l să plătească *acum* şi chiar ceva mai mult!... Dacă nu se întîmplă aşa, jur că n-am să mă descurc şi cînd afirm lucrul acesta, vorbesc foarte, foarte serios..."[164].

Poate că moartea mamei lui Lenin, survenită în iulie 1916, explică tonul dramatic al acestei scrisori. Căci el continua, totuşi, să exercite un control deplin asupra finanţelor Partidului şi oricît ar fi fost de sărăcite, îi erau accesibile. Mai mult chiar, înainte de izbucnirea războiului, Krupskaia a moştenit nişte bani de la o mătuşă din Novocerkask, surorile lui Lenin, Anna şi Maria, îi mai trimiteau cîte ceva din cînd în cînd, iar la întoarcerea în Rusia, în aprilie 1917, Lenin şi Krupskaia nu erau total lipsiţi de fonduri. Adevărul este că, atît în Rusia, cît şi în străinătate, Lenin nu a suferit niciodată de lipsa banilor. Putea să decidă dacă vrea să locuiască la Berna sau la Zürich, putea să călătorească la Londra, Berlin sau Paris, să-l viziteze pe Gorki în insula Capri, sau să-i scrie Annei: „Mă aflu într-o vacanţă la Nice. Este o splendoare aici: soare, căldură, Marea Sudului şi atmosfera uscată. Peste cîteva zile o să mă întorc la Paris"[165]. Paturile din azilurile de noapte şi mansardele îi erau total străine.

În 1908, în clipa în care ajungea la Paris avea să-i scrie Annei: „Am găsit un apartament bun, modern şi scump 840 franci plus aproape 60 de franci taxe, şi cam tot atît pentru portăreasă pe an. Ieftin în comparaţie cu preţurile de la Moscova (4 camere, bucătărie, baie, apă, gaz), dar în raport cu costul vieţii de aici e scump“[166].

Lenin era foarte meticulos în privinţa evidenţei cheltuielilor şi a planificării bugetului. Ţinea socoteala banilor de mîncare, bilete de tren, vacanţe la munte etc.[167] şi ducea aceste bucăţele de hîrtie cu el dintr-o ţară în alta, din oraş în oraş, încă mult timp după ce „le expirase termenul“, pînă în ziua cînd s-a refugiat, în sfîrşit, la Kremlin şi le-a înmînat Arhivelor centrale de partid.

Îi făcea plăcere să se ocupe de chestiuni financiare. În iunie 1912 a comandat 1878 de cutii cu obiecte de valoare care au fost introduse în Kremlin[168]. S-ar putea ca lucrul acesta să-i fi sporit încrederea în sine. La 15 octombrie în acelaşi an, Biroul Politic a ordonat ca nici o cheltuială din rezerva de aur să nu se facă fără aprobarea lui Lenin[169]. Îi plăcea să-şi petreacă vacanţele în staţiuni de odihnă luxoase, mergea foarte des la teatru şi la cinema. Toate acestea reprezentau o comportare cît se poate de firească, mai ales pentru un nobil ereditar, cum se considera Lenin[170], care nu avea nevoie să facă un secret din originea sa. Ceea ce rămîne totuşi un mister nu sînt amănuntele financiare ale vieţii lui de zi cu zi, ci dreptul pe care şi l-a arogat – ca de altfel şi tovarăşii lui, Troţki şi Stalin, care nu au muncit niciodată pentru a-şi cîştiga existenţa – de a hotărî soarta unei naţiuni uriaşe şi de a-şi pune în aplicare experimentul lor sîngeros şi monstruos.

2

MAESTRU AL ORDINULUI

La cumpăna dintre veacuri, Rusia a intrat într-o perioadă de profunde frămîntări sociale. Ţăranii se răsculau frecvent împotriva sistemului care îi împovăra cu impozite şi le diminua mijloacele de subzistenţă. Muncitorii intrau adesea în grevă solicitînd condiţii de muncă mai bune, salarii mai mari şi încetarea hărţuielilor poliţiei. Studenţii cereau autonomie pentru universităţile lor şi libertăţi civile pentru toată lumea; clasa de mijloc – doctori, profesori, avocaţi – milita pentru un guvern reprezentativ, iar minorităţile conlocuitoare de pe teritoriul imperiului organizau mişcări de eliberare naţională. În 1904 ţara şi-a secătuit forţele într-un război împotriva Japoniei pentru stăpînirea teritoriului chinez al Manciuriei, aflat la nouă mii de kilometri de Rusia europeană. La mijlocul anului 1905, resursele Rusiei erau epuizate, şi înfrîngerea părea sigură. Întregul an 1905 s-a consumat în răscoale şi greve, în revolte ale armatei şi ale marinei, iar spre sfîrşitul anului, ţarul Nikolai al II-lea s-a declarat de acord cu introducerea anumitor reforme: crearea Dumei de stat, adică a parlamentului şi o serie de îmbunătăţiri ale legislaţiei sociale.

Pe acest fundal de activitate politică crescută, Lenin a ieşit din exilul său siberian şi s-a ocupat de restructurarea partidului social-democrat al muncitorilor din Rusia ca organism revoluţionar, menit să răstoarne ordinea existentă. Pentru a justifica rolul celor care aveau să execute răsturnarea regimului, a lansat conceptul de „revoluţionar de profesie".

În amplul său eseu *Ce este de făcut?*, titlu pe care l-a preluat de la Cernîşevski, scria că „o organizaţie de revoluţionari trebuie în primul rînd să cuprindă oameni a căror profesiune o constituie activitatea revoluţionară[1], unul din principalele lui argumente fiind acela că este „mult mai greu să găseşti o duzină de oameni inteligenţi, decît o sută de proşti". Prin „oameni inteligenţi" el înţelegea revoluţionari de profesie[2].

Publicat la Stuttgart în 1902[3], eseul *Ce este de făcut?* exprima intenţiile lui Lenin de a crea o organizaţie conspirativă. Avansînd ideea

„unui ziar politic al întregii Rusii" ca bază a unui astfel de partid, avea în vedere şi „o reţea de agenţi" sau „colaboratori, dacă acest termen este mai acceptabil" – care să garanteze „succesul în eventualitatea unei revoluţii"[4].

A fost relativ uşor să-şi formeze această organizaţie, în sînul căreia domnea o disciplină foarte strictă, dar după ce a pus mîna pe putere a descoperit că e greu de stabilit linia de demarcaţie între partid şi organele de securitate. În aprilie 1922, de exemplu, Biroul Politic a autorizat organul securităţii de stat GPU să împuşte pe loc elementele banditeşti. În mai a ordonat ca patriarhul Tihon, şeful bisericii ortodoxe, să fie dat în judecată pentru aşa-zisa obstrucţionare a exproprierii bunurilor bisericeşti şi tot în acea lună, elita „revoluţionarilor de profesie" a condamnat la moarte unsprezece preoţi sub aceeaşi acuzaţie. În august 1921, Lenin a iniţiat crearea unei comisii menite să exercite controlul asupra străinilor care veneau în ţară, mai ales asupra celor implicaţi în programul american de ajutorare a celor ce sufereau din cauza foametei[5].

Caracterul ilegal, conspirativ al Partidului a determinat infiltrări reciproce, dacă nu chiar fuziunea acestei organizaţii „sociale" cu organele securităţii statului, proces care s-a desfăşurat oficial şi „legal". Iakov Ganeţki, unul dintre agenţii de încredere ai lui Lenin, i-a scris acestuia în 10 octombrie 1919 şi i-a propus să realizeze cele mai strînse legături în organizaţiile Partidului şi comisiile extraordinare de securitate... şi să-i oblige pe toţi membrii de partid aflaţi în posturi de răspundere să transmită comisiilor orice informaţie obţinută atît prin mijloace particulare, cît şi oficiale şi care ar putea servi la combaterea contrarevoluţiei şi a spionajului. De asemenea, au obligaţia să ajute efectiv comisiile, luînd parte la rezolvarea cazurilor, fiind prezenţi în timpul interogatoriilor ş.a.m.d.[6]. Lenin s-a exprimat cît se poate de clar atunci cînd a spus: „Un bun comunist este în acelaşi timp un bun cekist"[7].

Teoreticianul revoluţiei

În cursul zilei de 10 ianuarie 1905, spre prînz, Lenin şi Krupskaia se îndreptau spre biblioteca orăşenească din Geneva, oraş în care locuiau în acel moment. Pe treptele bibliotecii s-au întîlnit cu Anatolii Lunacearksi şi cu soţia acestuia, de la care au aflat minunata veste că

revoluţia a izbucnit la St. Petersburg. Au alergat imediat la restaurantul Lepeşinski, unde întreaga emigraţie rusă dezbătea cu aprindere evenimentele. Lenin a propus să se ţină o şedinţă comună cu menşevicii, cu condiţia ca de fiecare parte să ia cuvîntul numai un singur vorbitor. Două zile mai tîrziu, cele două facţiuni ireconciliabile s-au întîlnit. Lunacearski a exprimat punctul de vedere al bolşevicilor, Fedor Dan al menşevicilor, dar fiecare dintre ei era interesat mai mult să-l împiedice pe celălalt să obţină cîştig de cauză şi mai puţin dispus să discute situaţia reală. Cînd Dan a făcut aluzie la „scizionişti", la semnalul lui Lenin, bolşevicii au părăsit sala[8].

Toate scrierile lui Lenin pînă la acea dată au fost dedicate problemelor pregătirii revoluţiei – crearea partidului, formularea programului şi demascarea ţarismului. Acum sosise momentul să scrie chiar despre revoluţie. Deşi îl deranja într-o oarecare măsură faptul că liderul muncitorilor, părintele Gapon, era mai aproape de evenimente decît „adevăraţii revoluţionari", Lenin se simţea fascinat de personalitatea preotului, care, după toate probabilităţile, fusese împins spre revoluţie numai de suferinţele îndurate împreună cu turma sa. Din 1904 Gapon lucrase, de fapt, în strînsă colaborare cu poliţia secretă, care urmărise să-i abată pe muncitori de la ideea revoluţiei, ajutîndu-i în lupta pentru dobîndirea drepturilor economice. Convins de faptul că Gapon nu este provocator, Lenin a dedicat broşura pe care a scris-o la Geneva în 1905 cu titlu *Două tactici ale social-democraţiei în revoluţia democratică* „Lui Gheorghi Gapon, cu respect din partea autorului"[9]. Într-un articol din numărul pe ianuarie al revistei *Vperiod* intitulat „Părintele Gapon", Lenin scria: „S-ar putea ca Gapon să fie un socialist creştin sincer şi poate că tocmai duminica sîngeroasă l-a împins pe calea luptei cu adevărat revoluţionare". Lenin ajunge la concluzia că trebuie abordată o atitudine circumspectă[10]. În „duminica sîngeroasă", 22 ianuarie 1905, a avut loc o uriaşă procesiune a muncitorilor şi a familiilor acestora, conduse de Gapon, spre Palatul de Iarnă, cu scopul de a cere ajutor ţarului. Trupele din batalionul de pază au primit ordin să tragă în mulţime după mai multe focuri de avertisment. Cu această ocazie au fost ucişi opt sute de oameni şi răniţi în jur de o mie. Evenimentul acesta nu numai că a şocat opinia publică, dar a instigat oamenii la violenţă. Din relatările istoricilor sovietici reiese că nu există domeniu al vieţii sociale pe care Lenin să nu-l fi „îmbogăţit, reformulat sau iluminat". Dar să ne ocupăm în cele

ce urmează numai de propria lui teorie a revoluției socialiste așa cum a fost ea. Analizînd structura orînduirii capitaliste, Marx a ajuns la concluzia că izbucnirea revoluției proletare va depinde în întregime de condițiile economice de prestare a muncii salariate. În viziunea lui, revoluția era rodul social care trebuie să se coacă. Lenin se declarase în principiu de acord cu această idee, însă considera că numai activitatea conștientă a individului poate garanta succesul revoluției, drept care a deplasat accentul pe forțarea procesului de energizare a maselor prin organizații și partide. El socotea imposibile îmbunătățirea condițiilor de viață ale muncitorilor și realizarea scopurilor socialiste prin metode și mijloace evoluționiste, reformiste. După părerea lui, accentul principal trebuia pus pe crearea unei instituții de control. În ianuarie 1917, Lenin scria că societatea contemporană era coaptă pentru socialism, coaptă pentru controlul „dintr-un singur centru"[11]. Reformele, scria el, reprezentau „un efect colateral al luptei de clasă revoluționare"[12]. În toate scrierile sale, Lenin vorbește despre rolul decisiv al maselor conștiente, al claselor, partidelor și liderilor. Împrejurările sînt importante numai pentru a rezolva aceste probleme prin forța voinței.

Deși primul război mondial și soarta Rusiei în timpul acestuia au modificat dramatic situația politică și au dus la căderea țarului și la formarea unui guvern provizoriu liberal, Lenin trebuie să fi știut că menșevicii aveau dreptate atunci cînd spuneau în 1917 că Rusia nu este coaptă pentru revoluția socialistă. Însă Lenin era pregătit să folosească acest prilej pentru ca propriul său partid să pună mîna pe putere, așa cum s-a și întîmplat în octombrie. Bolșevicilor li se oferea alternativa de a ocupa poziția unei aripi extreme cu mică influență în viitoarea Adunare Constituantă planificată de guvernul provizoriu și chiar convocată de acesta în ianuarie 1918. De aceea, Lenin n-a mai ținut seama de schema marxistă clasică, ignorînd „condițiile obiective", precum și pe sociali-democrații de formație europeană care pledau pentru sistemul parlamentar. A fost mai deștept decît ei, pentru că și-a dat seama că războiul a reprezentat nu numai cauza principală care a dus la revoluția din februarie și care a pus capăt existenței Imperiului Rus, dar și spulberarea speranțelor care se înfiripaseră atunci. Lenin a exploatat războiul mutîndu-l, în realitate, din tranșeele frontului de răsărit în cîmpiile ruse sub forma revoluției și a războiului civil și, făcînd acest lucru, a modificat dispunerea forțelor pe eșichierul politic.

Strategia sa a condus la revizuirea graniţelor statelor lumii, a generat mişcări de mare amploare în toate continentele, stîrnind spaima oamenilor de stat, la gîndul izbucnirii unei revoluţii mondiale.

La fel ca toţi liderii ruşi, Lenin era fascinat de Revoluţia franceză. Asezonîndu-şi articolele şi discursurile cu termeni ca „girondini, iacobini, comisari, Convenţie, Thermidor, Vandeea", aceştia nu aduceau numai un omagiu revoluţionarilor francezi, dar se şi luau la întrecere cu ei, încercînd să refacă ei înşişi istoria. Într-o telegramă din 30 august 1918, ziua în care fusese cît pe-aci să fie asasinat de revoluţionara socialistă Fania Kaplan, Lenin i-a spus lui Troţki, aflat pe atunci la Sviajsk, să ia măsurile cele mai severe împotriva tovarăşilor mai în vîrstă care dau dovadă de slăbiciune. „Trebuie să li se spună că de-acum înainte vom aplica modelul Revoluţiei franceze şi îl vom aduce în faţa tribunalului, ba chiar îl vom împuşca pe comandantul armatei din Kazan şi pe ceilalţi comandanţi de frunte"[13]. Revoluţionarii francezi au instituit teroarea în numele libertăţii, bineînţeles, în timp ce Lenin a făcut acelaşi lucru, însă în numele puterii.

În toiul primului război mondial, Lenin a ajuns pe neaşteptate la concluzia că „victoria socialismului este posibilă mai întîi în cîteva ţări capitaliste, sau chiar numai într-una singură"[14]. Ar fi fost greu să nu fii de acord cu acest postulat, căci avea în vedere preluarea puterii mai curînd decît victoria socialismului. La scurt timp după aceea, şi-a impus cu şi mai multă vehemenţă una din tezele sale fundamentale, şi anume că „socialismul nu poate învinge în mod simultan în toate ţările"[15]. Şi aceasta ar fi fost o afirmaţie raţională, dacă am fi ştiut ce înţelegea el prin „socialism" şi care vor fi fericitele ţări ce vor intra în splendida izolare a acestui pămînt al făgăduinţei. Lenin cunoştea răspunsul: era vorba de statele care reprezentau verigile cele mai slabe ale sistemului imperialist. Aici a şi început absurditatea. Era clar că Germania, Marea Britanie, SUA şi celelalte ţări capitaliste dezvoltate aveau mai puţine şanse de progres economic şi social decît, să spunem, Rusia. Şi totuşi, Lenin a scris că baza materială a socialismului exista deja în Europa. Deşi a încercat să atenueze inconsistenţa afirmaţiei, susţinînd că socialismul nu va apărea niciodată în Rusia în absenţa unui anumit nivel de dezvoltare capitalistă[16], poziţia lui a rămas la fel de absurdă, fără cea mai mică legătură cu socialismul. Posibilitatea „construirii socialismului într-o singură ţară" ducea în mod inevitabil la preluarea puterii. Situaţia se simplifica în cazul unei ţări în care

condiţiile erau „coapte" şi unde exista o „organizaţie" adecvată, chiar dacă statul şi nivelul de democraţie se aflau pe o treaptă inferioară în piramida progresului social.

După întoarcerea sa în Rusia, în 16 aprilie 1917, cînd a început să înfierbînte imaginaţia maselor populare promiţînd pămînt şi pace în schimbul sprijinului acordat partidului său, Lenin a făcut eforturi pentru a transforma acest partid într-o organizaţie de luptă, capabilă să pună mîna pe putere. Imediat după revoluţia din februarie, cînd toţi „ilegaliştii" au ieşit din ascunzători, Lenin a continuat să afirme că „ne vom forma *propriul* nostru partid ca şi înainte şi vom îmbina munca legală cu cea ilegală"[17]. Asta nu avea nici o legătură cu socialismul. Societatea pe care au început s-o construiască Lenin şi adepţii săi trebuia să recurgă la acte de o violenţă neînfrînată în conformitate cu vederile liderului său, pentru a supravieţui. În numele celui mai înalt principiu al dezvoltării revoluţionare, dictatura a strivit şi a subordonat totul voinţei sale. După ce îmbrăţişase ideea socialismului victorios într-o singură ţară, Lenin a împins problemele moralităţii pe un loc secundar în programul bolşevicilor. În mai 1919, Biroul Politic a dat o aprobare de rutină pentru strîngerea de bijuterii preţioase spre a fi puse la dispoziţia Cominternului. Lista acestor bijuterii se întinde pe multe pagini şi este evaluată la multe milioane de ruble, cu etichete pe care scrie „pentru Anglia", „pentru Olanda", „pentru Franţa" ş.a.m.d.[18] În noiembrie 1921, Biroul Politic a respins în unanimitate un apel al unei comisii speciale pentru creşterea raţiilor alimentare ale copiilor[19]. Dificultăţile întîmpinate de noul regim nu justifică un asemenea refuz. În timp ce milioane de oameni mureau de foame şi de diferite boli, Biroul Politic împărţea cu generozitate aurul ţarilor pentru a aprinde scînteia revoluţiei în alte ţări.

În scrierile lui Lenin este adeseori formulată ideea compatibilităţii dintre dictatura proletariatului şi o deplină democraţie, aşa cum a susţinut propaganda sovietică decenii la rînd. Ideea nu-şi găseşte însă expresia în practică, atîta vreme cît nu se ştie ce înţelegea Lenin prin democraţie. Cum poate dictatura unei clase – sau, mai exact, a unui partid – să se împace cu principiile libertăţii şi egalităţii tuturor cetăţenilor? Miroase a rasism social. O scrisoare a lui Lenin adresată bolşevicilor din Penza, nu departe de Simbirsk, ilustrează acest punct de vedere:

„Tovarăşi! Revolta chiaburilor din districtul vostru trebuie să fie

strivită fără milă. Interesele întregii revoluţii cer acest lucru, pentru că acum sîntem angajaţi în «lupta finală şi decisivă cu chiaburii» de pretutindeni. Trebuie să dăm un exemplu. 1) Spînzuraţi (şi vreau să faceţi în aşa fel încît *oamenii să-i poată vedea*) nu mai puţin de 100 de chiaburi, oameni bogaţi, care sug sîngele poporului. 2) Publicaţi numele lor. 3) Luaţi-le *toate* grînele. 4) Daţi numele ostaticilor, aşa cum am cerut în telegrama noastră de ieri. Faceţi în aşa fel încît pe o rază de sute de kilometri în jur oamenii să vadă şi să tremure, să ştie şi să strige: moarte chiaburilor care sug sîngele poporului. Confirmaţi primirea scrisorii şi îndeplinirea instrucţiunilor. Al vostru, Lenin. P.S. Găsiţi oameni mai duri!"[20]

E clar, nu toţi bolşevicii se ridicau la înălţimea acestei misiuni.

Chiar şi după această telegramă, Lenin a continuat să se refere la „democraţie şi dictatură". Rămîne totuşi neclar rolul pe care urma să-l joace democraţia. Documentul citat mai sus reprezintă o condamnare totală a „teoriei" leniniste a revoluţiei socialiste. Ce voia să spună cu „o sută de chiaburi, oameni bogaţi"? Cine erau aceşti indivizi condamnaţi? Astăzi ştim că îi reprezentau pe cei mai harnici şi mai capabili ţărani. Dacă invocăm circumstanţele pentru a justifica o crimă, atunci totul e permis. De ce-ar fi fost preferabile ordinele lui Lenin „omorîţi pe loc", „arestaţi sau împuşcaţi", „aplicaţi măsuri revoluţionare extreme" etc. „masacrelor sîngeroase" şi „chemării cazacilor" practicate de Nikolai al II-lea? În comparaţie cu bestialităţile din timpul războiului civil, tragediile din Rusia ţaristă îşi pierd din importanţă.

Nu a fost vorba nici de o „logică de fier" a revoluţiei care să fi scăpat de sub control, obligîndu-l pe Lenin să aplice aceste metode monstruoase. Ceva mai devreme, pe cînd se afla în lumea paşnică şi ordonată de la Geneva, în 1905, a scris o serie de articole destinate să fie publicate la St.Petersburg care erau, de fapt, instrucţiuni de organizare a unei insurecţii armate. Unul dintre acestea, intitulat *Sarcinile membrilor armatei revoluţionare* se referă la „acţiuni militare independente", precum şi la „manevrarea mulţimilor". Lenin recomandă ca unităţile să se înarmeze cît se poate mai bine (cu puşti, revolvere, bombe, cuţite, bastoane, haine îmbibate cu parafină, frînghie pentru scări, cazmale ca să ridice baricade, sîrmă ghimpată, cuie «pentru a stăvili înaintarea cavaleriei» ş.a.m.d.). „Oamenii – chiar şi neînarmaţi – trebuie să fie gata să arunce cu pietre în trupe şi cu apă

clocotită de la etajele superioare ale clădirilor, să-i stropească cu acid pe poliţişti şi să fure banii guvernului." Era de cea mai mare importanţă, scria el, să încurajăm „asasinarea spionilor, a poliţiştilor, a jandarmilor, a celor din Sutele negre"; în acelaşi timp, ar fi o crimă să avem încredere în liberali care nu sînt buni decît ca să conducă o moară de palavre liberale[21].

„Teoria" lui Lenin nu propunea nimic altceva decît aceste metode teroriste. El nu şi-a schimbat poziţia atunci cînd Nikolai al II-lea a publicat manifestul din octombrie 1905 care a stat la baza înfiinţării Dumei de stat, menită să deschidă calea spre monarhia constituţională ca o premisă a instituirii unui regim democratic. La propunerea ţarului de a asigura „libertatea civică a oamenilor în conformitate cu principiile adevăratei inviolabilităţi ale persoanei, ale libertăţii de conştiinţă, ale libertăţii cuvîntului, de adunare şi de organizare" bolşevicii au reacţionat cu violenţă. Lenin a făcut apel la „continuarea urmăririi inamicului care bătea în retragere", convins de faptul că „revoluţia va zdrobi duşmanul şi va dărîma tronul ţarului sîngeros de pe faţa pămîntului"[22].

Schimbările de atitudine a bolşevicilor faţă de Adunarea Constituantă din 1918 – primul organism de acest fel din istoria Rusiei care a fost ales pe o bază democrată – sînt elocvente pentru pragmatismul şi extremismul lor. Atîta timp cît au putut exploata această instituţie a întregii naţiuni în propriul lor interes, Lenin a sprijinit ideea unei Adunări. Dar imediat după alegeri, cînd bolşevicii s-au trezit în minoritate, Lenin şi-a revizuit atitudinea. Înainte ca bolşevicii să pună mîna pe putere, în octombrie 1917, a fost înfiinţată o comisie naţională care urma să se ocupe de alegeri; în momentul preluării puterii, Comisia a declarat că acesta este „un eveniment trist" care va duce la instituirea unui climat de anarhie şi teroare"[23]. Cînd comisia a declarat că „este imposibil să stabilească vreo legătură cu Consiliul Comisarilor Poporului", adică cu guvernul lui Lenin[24], membrii săi au fost arestaţi. Din ordinul conducerii bolşevice au stat încuiaţi într-o cameră goală din Palatul Taurid timp de patru zile, fără mîncare şi fără paturi, pînă cînd „îşi vor băga minţile în cap" şi vor anula alegerile. Dar acestea şi-au urmat cursul normal.

Dîndu-şi seama că noua Adunare, în care obţinuseră numai un sfert din locuri, nu le va da cîştig de cauză, bolşevicii au împrăştiat-o pur şi simplu în noaptea de 6 ianuarie 1918, după o singură zi de existenţă.

În urma răsturnării țarului, survenită în februarie 1917, organismele revoluționare, comitetele muncitorești de grevă și reprezentanții soldaților și țăranilor și-au format propriile consilii sau soviete și, prin intermediul acestora, au exercitat presiuni asupra guvernului provizoriu pentru a pune capăt războiului și a introduce reforme radicale. În octombrie, după ce a preluat puterea în numele sovietelor, Lenin a declarat că acestea sînt incomparabil superioare tuturor parlamentelor din lume" și de aceea „nu mai este loc pentru Adunarea Constituantă". El a mai adăugat: „Poporul a dorit să convocăm Adunarea Constituantă, așa că ne-am conformat. Dar tot el și-a dat imediat seama pe cine reprezintă această adunare notorie, drept care am îndeplinit dorința poporului"[25]. Acesta a avut la dispoziție o singură zi ca să se hotărască. Un asemenea artificiu de formă avea să devină o tradiție – orice acțiune va fi justificată prin expresia sacrosanctă „din voința poporului..."

Teoria lui Lenin cu privire la revoluția socialistă nu admitea nici un fel de instituții reprezentative alese în mod democratic. În schimb, spunea el, revoluția socialistă „nu se poate să nu fie însoțită de război civil"[26]. Nici el și nici unul din acoliții lui nu s-au simțit tulburați de faptul că poporul nu-i împuternicise să le decidă soarta. Așa cum scria în 1921 socialistul emigrant Boris Savinkov, într-o publicație din Varșovia, „Poporul rus nu-i vrea pe Lenin, pe Troțki și pe Dzerzynski, nu numai pentru că bolșevicii îi mobilizează, îi împușcă, le iau grînele și ruinează Rusia. Poporul rus nu-i vrea pentru simplul motiv că *nimeni nu i-a ales*"[27].

În ajunul loviturii de stat bolșevice, în lunile august-septembrie 1917, Lenin și-a scris vestita lucrare *Statul și revoluția*, în care și-a expus ideile cu privire la viitorul statului socialist. După cum susținea el, „cînd *toată lumea* va învăța să conducă și va conduce efectiv producția socială, exercitînd controlul asupra exploatatorilor, escrocilor și altor «păstrători ai tradiției capitaliste», controlul societății va deveni neînchipuit de dificil și, fără îndoială, va fi însoțit de represiuni severe și rapide (căci muncitorii înarmați, oameni care duc o viață practică, nu sînt niște intelectuali sentimentali și nu vor permite nimănui să-și bată joc de ei), astfel încît *nevoia* de a respecta regulile simple, de bază ale oricărei comunități umane va deveni curînd o *obișnuință*"[28]. Lenin a subliniat în mod special controlul social, convins fiind de faptul că atunci cînd „acesta va deveni într-adevăr universal, general,

la scara întregii naţiuni", va fi imposibil ca cineva să mai refuze să slujească statul, căci „nu va mai exista nici un loc unde să se poată ascunde"[29].

Este limpede că Lenin nu şi-a pus nici o clipă întrebarea de ce, înainte de 1921, bolşevicii n-au fost în stare să dea poporului nimic altceva decît haos, război civil, foame şi teroare[30]. Adevărul este că bolşevicii îşi atinseseră scopul: Partidul deţinea puterea. Pentru Lenin, revoluţia era un experiment social. Dacă eşuase în 1905, avea să reuşească în 1917 şi dacă nici atunci nu va fi posibil, mai era timp, în viitor. Într-un articol intitulat *În atenţia muncitorilor* din noiembrie 1917, Gorki scria:

„Viaţa în toată complexitatea ei îi este necunoscută lui Lenin, el nu a trăit printre oameni, dar a găsit în cărţi metoda de a determina masele să facă sluj, de a le aţiţa instinctele. Pentru leninişti, clasa muncitoare seamănă cu minereul de fier pentru un metalurgist. Este oare posibil – date fiind împrejurările actuale – să turnăm un stat socialist din acest minereu? Evident că nu. Dar de ce să nu încercăm? Ce riscă Lenin dacă experimentul eşuează?"[31]

Pentru a se menţine la putere, bolşevicii s-au aliat pentru totdeauna cu violenţa, îngropînd adînc libertatea. Discursul lui Lenin *Către cetăţenii Rusiei*, care a urmat imediat după lovitura de stat şi decretul prin care promitea pace şi pămînt nu pomeneau nimic despre libertate ca scop principal al unei revoluţii. Nu exista nici o similitudine cu Declaraţia drepturilor revoluţiei engleze din 1689, nici cu Declaraţia de independenţă a americanilor din 1776. Revoluţia rusă care a oferit în mod formal pace şi pămînt oamenilor, a înlocuit cu perfidie ideea de libertate cu aceea de abolire a exploatării omului de către om. Oferindu-i poporului această iluzie, Lenin a închis în cuşcă cel mai robust şi mai vital element al omului – credinţa. I-a condamnat în felul acesta pe ruşi să se mulţumească timp de decenii în şir numai cu speranţa.

Care era fundamentul filosofic al teoriei lui Lenin, dacă exista aşa ceva? La urma urmelor a fost numit cel mai mare filosof al secolului al XX-lea de către oamenii de ştiinţă sovietici (inclusiv de autorul rîndurilor de faţă). Dacă Lenin n-ar fi ajuns la putere, lucrarea lui *Materialism şi empiriocriticism* (1908) ar fi fost cunoscută numai de un cerc îngust de experţi în teoria cunoaşterii şi chiar şi aceştia ar fi

considerat-o extrem de scolastică. „În ea, tot ceea ce «corespunde» poziţiei materialismului dialectic, scria filosoful emigrant rus Vasili Zenkovski, este acceptat fără discuţie, iar ceea ce contravine e respins *numai din acest motiv*"[32]. Într-adevăr, Lenin însuşi a scris în lucrarea sa: „Urmînd calea teoriei lui Marx, va trebui să ne apropiem tot mai mult de adevărul obiectiv (fără a-l atinge însă vreodată). Dacă vom opta pentru altă cale, vom cunoaşte deruta şi minciuna"[33].

Cu alte cuvinte, numai cei care acceptă metodologia marxistă sînt filosofi şi oameni de ştiinţă. Despre filosofia lui Lenin s-a spus că îi deosebeşte şi îi separă pe gînditorii „puri" de cei „impuri", pe materialişti de idealişti. El îşi propusese să demonstreze că o şcoală filosofică ce acceptă existenţa religiei nu poate fi considerată ştiinţifică.

Chiar dacă am considera plauzibil raţionamentul lui Lenin, principiul atitudinii partinice care este socotit necesar pentru studiul filosofic al cunoaşterii ştiinţifice îl plasează pe cititor dincolo de domeniul ştiinţei, în sfera opoziţiei ideologice faţă de valorile bolşevice. După eşecul revoluţiei din 1905, în Rusia s-a constatat o creştere a interesului pentru filosofia idealistă, la fel ca şi în Europa occidentală, însă din motive diferite. Dezamăgirea provocată de ideile socialiste, adică materialiste, i-a împins pe intelectualii ruşi spre o filosofie de esenţă spirituală care considera autoperfecţionarea individuală drept calea spre ameliorarea situaţiei sociale, mai curînd decît invers, ceea ce reprezenta mesajul şi scopul socialismului. În efortul de a contracara această tendinţă, bolşevicii intelectuali Alexandr Bogdanov şi Anatolii Lunacearski s-au aplecat cu interes asupra lucrărilor filosofului contemporan austriac Ernst Mach (de numele căruia este legată măsurarea vitezei sunetului) şi ale mentorului său din secolul al XIX-lea, filosoful elveţian Richard Avenarius. După Mach, atributele lumii materiale – culoare, formă, textură – sînt conferite obiectelor de mintea omenească. Cu alte cuvinte, omul este acela care creează lumea aşa cum o cunoaşte. Obiectivul teoriei sale îl constituia eliminarea distincţiei dintre spiritual şi fizic, întrucît, după Mach, lumea reprezintă o cantitate fizică a cărei formă este dată de conştiinţă. Materialismul marxist punea problema invers: lumea fizică, mediul înconjurător formează şi condiţionează mintea omenească. Marxiştii sînt realişti sau materialişti, iar machiştii sînt idealişti.

Bogdanov, biolog de meserie, a dus mai departe teoria lui Mach, declarînd că nu numai lumea fizică, ci şi societatea însăşi este un

produs al minţii omeneşti, care n-ar fi existat fără voinţa umană de a genera viaţa în comun. Aşadar, societatea reprezintă expresia conştiinţei. Obiectivul acestei orientări îl constituia, aşa cum s-a mai spus, contracararea efectului destructiv pe care îl avea noua gîndire idealistă asupra vieţii socialiste din Rusia. Totodată se demonstra că filosofia marxistă era suficient de flexibilă ca să absoarbă o noţiune aparent atît de idealistă.

În acea perioadă, 1906-1909, Lenin avea relaţii încordate cu Bogdanov şi cu alţi intelectuali implicaţi în organizaţia bolşevică. În parte din cauza competiţiei pentru conducerea intelectuală, în parte pentru a păstra controlul asupra organizaţiei şi a finanţelor ei, Lenin a decis să lanseze atacul împotriva lui Bogdanov şi a aliaţilor săi, punînd sub semnul întrebării calitatea lor de marxişti. În prealabil el a citit foarte multe scrieri filosofice[34]. Acceptîndu-l pe Marx şi teoria lui social-politică fără spirit critic, Lenin s-a mulţumit să facă doar nişte comentarii asupra lui. Nici o teorie social-politică nu poate fi universală, totuşi Lenin a ridicat marxismul la acest rang. Cît despre noii idealişti ca Berdeaev şi adepţii lui, ostilitatea lui Lenin le-a salvat în ultimă instanţă viaţa. În martie 1922, Lenin a citit o colecţie de articole semnate de Berdeaev, Fedor Stepun, Frank şi alţii, intitulată *Oswald Spengler şi declinul Europei* şi apoi i-a scris lui N. P. Gorbunov, administratorul general al Consiliului Deputaţilor poporului (Sovnarkom), calificînd cartea drept „alb-gardistă" şi ordonîndu-i lui Gorbunov să vorbească cu adjunctul GPU, I. S. Unşliht, despre ea"[35]. Filosofii nu erau împuşcaţi pentru vederile lor „alb-gardiste", deocamdată fiind doar deportaţi din ţară.

Partea filosofică a gîndirii lui Lenin avea la bază convingeri ferme, dar se caracteriza prin dogmatism. În viziunea lui, filosofia marxistă reprezenta un materialism filosofic desăvîrşit"[36] şi unica teorie adevărată. „Spuneţi că pentru a întrona socialismul trebuie să avem o comportare civilizată. Foarte bine. Dar de ce n-am putea crea premisele unei comportări civilizate chiar de la început, excluzîndu-i pe moşieri şi pe capitalişti înainte de a pune bazele mişcării socialiste? Unde aţi citit că asemenea schimbări în ordinea istorică sînt inacceptabile sau imposibile?"[37] Cu alte cuvinte, dacă lucrările marxiste n-o interzic, orice „ordine istorică" este permisă.

În privinţa categoriilor estetice, Lenin dădea dovadă de mai puţină intransigenţă, poate pentru că arta era mai puţin legată de politică

decît dreptul şi filosofia sau poate pentru că nu se simţea foarte sigur pe el în acest domeniu. E posibil ca Berdeaev să fi exagerat atunci cînd l-a calificat pe Lenin înapoiat şi primitiv în concepţiile sale despre artă, dar numai foarte puţin. Gustul lui era extrem de conservator, în schimb în domeniul literaturii avea cunoştinţe mult mai vaste. Îl cita şi se referea la Cernîşevski mai mult decît la oricare alt scriitor – de peste 300 de ori în operele sale complete –, dar a citat şi din numeroşi scriitori ruşi din secolul al XIX-lea, ale căror opere şi teme aveau tendinţă social-politică. A scris un articol despre Tolstoi, dar pe Dostoievski nu l-a citat decît de două ori în toate lucrările sale[38]. Prefera scriitorii clasici celor moderni, totuşi admira foarte mult romanul lui Gorki *Mama* care aborda probleme social-politice la un nivel artistic accesibil.

Prietenia din tinereţe cu Lenin nu l-a împiedicat pe Gorki să-i atace violent pe bolşevici în 1917 şi 1918, în ziarul lui petersburghez *Novaia Jizni* (Viaţa nouă). Sub titlul *Gînduri anacronice*, el a reuşit să publice patruzeci şi opt de asemenea articole înainte ca ziarul să fie suspendat din ordinul lui Lenin, în iulie 1918. La puţin timp după lovitura de stat bolşevică, Gorki scria: „Lenin şi tovarăşii lui de arme consideră că pot săvîrşi orice crimă, cum ar fi masacrul de la Petrograd, asaltul asupra Moscovei, abolirea libertăţii cuvîntului, arestările fără sens, toate faptele abominabile comise de Plehve şi Stolîpin*. Într-acolo conduce Lenin proletariatul de astăzi şi trebuie să înţelegem că el nu este un vrăjitor atotputernic, ci un scamator cu sînge rece care nu cruţă nici onoarea, nici vieţile proletariatului"[39].

Cred că nu mai este necesar să precizăm că acest articol, ca şi multe altele asemănătoare nu au fost incluse în ediţia în treizeci de volume a operelor lui Gorki. Cu toate acestea, Gorki şi-a schimbat curînd atitudinea, conştient de faptul că regimul se instaurase pentru multă vreme, iar el n-avea cum să se descurce fără sprijinul acestuia şi al lui Lenin personal. În aprilie 1919 a apelat la Lenin pentru a-l ruga s-o elibereze pe N. A. Şklovskaia, secretara poetului Alexandr Blok. Aceasta avea să iasă din închisoare şase luni mai tîrziu. În septembrie 1920 i-a solicitat lui Lenin permisiunea ca publicistul Z. I. Grejebin să emigreze. Acordarea acestor favoruri, dar şi

*Veaceslav Stolîpin, ministrul de interne al ţarului Nikolai al II-lea a fost asasinat în 1904. Peter Stolîpin a deţinut funcţia de prim ministru din 1906 pînă în anul 1911, cînd a fost asasinat în prezenţa ţarului.

magnetismul personal al lui Lenin au făcut ca, în scurtă vreme, Gorki să fie practic domesticit.

Lenin aborda arta şi literatura ca un consumator, dar în acelaşi timp vedea în ele şi un puternic instrument de influenţare politică. Poate că de aceea a fost atît de ostil faţă de futurism şi faţă de alte orientări moderne din artă. Şi, fără îndoială, cînd a dispus închiderea Operei, a procedat astfel fiindcă socotea de cuviinţă că acestea „erau arte de curte, departe de popor" şi nu vedea cum ar fi putut dansatorii şi cîntăreţii să inspire detaşamentele care se ocupau cu rechiziţionarea alimentelor. În viziunea lui, scopul principal al artei îl constituia dezvoltarea „celor mai bune modele, tradiţii care rezultau din cultura existentă din punctul de vedere al concepţiei marxiste despre lume şi al condiţiilor de viaţă a proletariatului în epoca dictaturii"[40].

Mulţi biografi şi oameni care l-au cunoscut pe Lenin confirmă uriaşa „forţă fizică" a minţii sale. O posibilă explicaţie ar constitui-o faptul că, de regulă, îşi zdrobea oponenţii prin refuzul categoric de a face compromisuri. Poate că asta se datora convingerilor lui ferme, unidimensionale, frizînd fanatismul. În orice caz, mulţi oameni au început să vorbească despre forţa gîndirii lui Lenin şi să o lege de forma capului lui. Lunacearski, de exemplu, făcea următoarea observaţie: „Trebuie să-l studiezi cîtva timp ca să-ţi dai seama de forţa lui fizică, de contururile colosale ale frunţii şi să sesizezi ceva ce nu se poate descrie decît ca o emanaţie de lumină de la suprafaţa ei"[41]. Nimeni nu poate confirma dacă din fruntea lui Lenin emana într-adevăr lumină. Nu ne rămîne decît să apelăm la cele cinci ediţii ale operelor lui complete, cele patruzeci de volume de miscelanee, la miile de documente nepublicate, la miile de lucrări de hagiografie şi la cele cîteva cărţi scrise cinstit şi fără patimă despre el. Avem la dispoziţie proiectele, dar mai ales acţiunile lui pentru a-l judeca.

Fenomenul bolşevismului

Orice copil de şcoală sovietic cunoştea povestea celui de-al doilea Congres al Partidului din 1903 şi ştia să facă diferenţa dintre bolşevici şi menşevici: Lenin şi adepţii lui „duri ca piatra" vedeau partidul „ca pe o organizaţie de luptă. Fiecare membru al său trebuia să fie un luptător altruist, pregătit pentru îndeplinirea sarcinilor de zi cu zi, dar şi pentru a lupta cu arma în mînă", în timp ce Martov, „sprijinit de

clemente şovăielnice şi oportuniste, dorea să transforme Partidul într-o sală de şedinţe". „Cu un asemenea partid", aflăm din biografia oficială a lui Lenin, „muncitorii n-ar fi reuşit să ia puterea în mîinile lor"[42]. Dacă un elev adăuga că Plehanov, deşi şovăielnic şi nedecis, era totuşi de partea lui Lenin, obţinea o notă mare. Dar unui asemenea elev nu i se spunea niciodată că, de fapt, formula mai elastică a lui Martov cu privire la calitatea de membru de partid fusese aprobată de Congres şi nici că Lenin îşi denumise grupul de adepţi bolşevici (majoritari) pentru că obţinuse majoritatea la alegerile de partid, în timp ce „oportuniştii" s-au transformat în mod firesc în menşevici, adică minoritari.

Versiunea cosmetizată a migrat dintr-o carte în alta şi a devenit o dogmă pentru opinia publică. În anii care au urmat după Revoluţia din Octombrie, termenul de menşevic a devenit sinonim cu acela de oportunist, împăciuitorist burghez, aliat al Gărzilor albe, spion străin, duşman al poporului. Evident, lucrul acesta a influenţat în mod decisiv atitudinea faţă de menşevici. La 5 ianuarie 1922, cînd Biroul Politic a discutat „problema menşevică", i-a dat instrucţiuni lui Iosif Unşliht, preşedinte adjunct al Ceka, să găsească două sau trei oraşe de provincie „fără să le excludă pe cele cu acces la linia ferată", unde să poată fi deportaţi menşevicii. I s-a mai spus să nu-i obstrucţioneze pe menşevicii care voiau să părăsească ţara, iar dacă aveau nevoie de sprijin financiar pentru aceasta, să facă apel la Biroul Politic[43]. Zilele execuţiilor în masă încă nu sosiseră.

Datorită concentrării atenţiei asupra unui factor organizatoric cum era zidul ce separa cele două aripi ale partidului, aspectele de importanţă mai mare au fost împinse în planul al doilea. În realitate, adevărata linie de demarcaţie dintre bolşevici şi menşevici nu era de natură organizatorică. Menşevicii îi reprezentau pe social-democraţii propriu-zişi: ei recunoşteau democraţia, parlamentul şi pluralismul politic drept valori menite să preîntîmpine actele de violenţă şi ca mijloace pentru realizarea dezvoltării sociale. În accepţia lor, democraţia era o valoare permanentă, nu un front politic. Bolşevicii, dimpotrivă, puneau un accent din ce în ce mai mare pe violenţă. Şi cînd au venit la putere, au fost convinşi că au învins nu numai burghezia, ci şi pe vechii lor tovarăşi de partid, menşevicii. „Octombrie", declara Stalin, „înseamnă victoria ideologică a comunismului asupra social-democraţiei, a marxismului asupra reformismului".

De ce au cîştigat bolşevicii? Prin ce era atrăgător programul lor? De ce au supravieţuit chiar şi după ce a devenit clar că nu reprezentau decît interesele revoluţionarilor de profesie? Răspunsurile la aceste întrebări vor conduce la înţelegerea fenomenului bolşevismului ca atare.

Primul război mondial ne-a oferit cheia. În primul moment, ştirea izbucnirii războiului i-a luat prin surprindere pe emigranţii ruşi. A urmat o scurtă perioadă de confuzie intelectuală, apoi adoptarea rapidă a unei atitudini defensive. A apărut imediat şi o mişcare de voluntariat în momentul în care s-a declarat război. Mulţi emigranţi ruşi de la Paris, printre care aproximativ o mie de social-democraţi, inclusiv bolşevici[44], cuprinşi de febra patriotică, s-au grăbit să se înroleze în armata franceză. Cei mai mulţi au fost repartizaţi în Legiunea Străină sau au rămas fără ocupaţie, căci guvernul francez nu ştia ce să facă cu ei[45].

Pe de altă parte, un grup mare de internaţionalişti social-democraţi, din ambele aripi ale partidului, au organizat acţiuni de protest împotriva războiului, în general. Printre personajele proeminente din această grupă se număra Iulius Martov, care scotea la Paris un ziar numit *Naşe slovo* (Cuvîntul nostru). El cerea unificarea tuturor forţelor progresiste în lupta împotriva militarismului şi a puterilor imperialiste şi pentru a se pune capăt războiului fără despăgubiri şi fără anexări[46].

Bolşevicii au adoptat o altă poziţie. La 5 august 1914, cînd Lenin a auzit că social-democraţii germani din Reichstag au votat bugetul de război, a declarat: „Din acest moment nu mai sînt social-democrat, ci comunist"[47]. Bolşevicii nu aveau să schimbe oficial numele partidului decît abia la cel de-al şaptelea Congres din martie 1918, cînd acesta a devenit Partidul comunist rus (bolşevic). Dar încă din 1914 Lenin se disocia de curentul principal al socialismului european care, practic, îşi suspendase programul politic pînă după terminarea războiului şi anunţase că înclină mai mult ca oricînd în favoarea revoluţiei. Lenin nu a refuzat să-l ajute pe liderul social-democraţilor austrieci, Victor Adler, să plece din Galiţia austriacă, unde locuise din 1912 pentru a fi mai aproape de evenimentele din Rusia şi să ajungă în Elveţia, unde a început să scrie foarte mult. Prima sa reacţie importantă la izbucnirea războiului a constituit-o elaborarea unui manifest intitulat *Sarcinile social-democraţilor revoluţionari în războiul european*, în care a formulat fraza ce avea să devină sacrosanctă pentru istoriografia

sovietică: „Din punctul de vedere al clasei muncitoare şi al reprezentanţilor ei pe întreg teritoriul Rusiei, înfrîngerea trupelor monarhiei ţariste care asupreşte Polonia, Ucrania şi multe alte popoare din Rusia ar fi un rău mai mic"[48]. În noiembrie 1914 a mers şi mai departe, scriind: „Transformarea actualului război imperialist într-un război civil este singura lozincă valabilă pentru proletari"[49].

Milita pentru înfrîngerea propriei ţări şi pentru transformarea războiului deja hidos în ceva şi mai cumplit: coşmarul războiului civil. Întrucît urmărea preluarea puterii, probabil că acesta era un mod de gîndire logică, dar din punct de vedere moral i se poate reproşa o mare doză de cinism. Una e să doreşti înfrîngerea armatei ruse de la distanţă, toropit de confortul vieţii de la Berna, şi cu totul altceva să zaci în tranşeele pline de noroi şi sînge de pe frontul de răsărit. Lenin voia să transforme întreaga Rusie într-un teatru de război. Nimeni n-a luat în seamă apelul lui, nimeni nu s-a gîndit la un război civil, şi în nici un caz nimeni nu credea în revoluţia socialistă. E adevărat, la începutul războiului, Martov îşi avertizase camarazii asupra dorinţei lui Lenin de a-şi „încălzi mîinile la focul care fusese aprins pe arena mondială"[50]. Dar nimeni nu l-a luat în serios.

Într-o scrisoare din 17 octombrie 1914, adresată unuia dintre agenţii lui de cea mai mare încredere, Alexandr Şlepnikov, pe atunci în Suedia, Lenin scria: „... cel mai mic rău care se poate întîmpla acum este *înfrîngerea* ţarismului în război. Munca noastră (persistentă, sistematică, poate de lungă durată) trebuie îndreptată în primul rînd în direcţia transformării războiului naţional într-un război civil. Cînd se va întîmpla acest lucru, asta este o altă problemă, încă nu se ştie cu precizie. Nu putem nici «să promitem» un război civil, nici să-l «decretăm», dar avem datoria să acţionăm – indiferent cît va dura – în această direcţie"[51]. În presa emigranţilor au început să apară o sumedenie de articole cu acest mesaj, purtînd semnătura lui Lenin. În ciuda criticilor lui la adresa „Germaniei imperialiste", cei de la Berlin şi-au dat seama că aveau acum în persoana lui Lenin un nou aliat. Nevăzînd nici o modalitate concretă de a prelua puterea, Lenin s-a plasat pe poziţiile duşmanului Rusiei, învăluindu-se în mantia internaţionalismului.

Cînd poporul rus a fost adus pînă la limita suportabilităţii din cauza războiului, şi puterea de stat zăcea, practic, pe străzile capitalei, bolşevicii au preluat-o cu o uşurinţă remarcabilă, în schimbul promisiunii

de a încheia pace. Apelul lui Lenin la război civil fusese dat uitării, dar după ce se instalase la putere, acesta simțea că trebuie să meargă mai departe – socialismul părea atît de aproape. Oamenii de ieri puteau fi înlăturați cu ușurință; important era să-și continue nestingherit mărețul experiment. După ce dăduse poporului pace (deși ireală și de scurtă durată) și pământ (care avea să fie curînd luat înapoi și țăranii Rusiei transformați în iobagi ai secolului al XX-lea) Lenin îi privă și de libertatea pe care le-o promisese.

Bolșevicii au supraviețuit datorită conducătorului lor și datorită apelului la forță. Lenin era un lider ideal pentru această situație. Așa cum scria Potresov în 1937, „Nici Plehanov, nici Martov și nimeni altcineva nu cunoștea secretul puterii hipnotice a lui Lenin asupra poporului. Oamenii îl respectau pe Plehanov, îl iubeau pe Martov, dar îl urmau orbește pe Lenin, considerîndu-l singurul lider adevărat. Lenin reprezenta un fenomen rar în Rusia – bărbatul cu voință de fier, cu o energie nestăvilită care insufla o credință fanatică în cauză și în sine însuși... Dincolo de aceste calități, totuși, se ascundeau defecte majore, mai potrivite, probabil, unui cuceritor asiatic sau medieval"[52].

Părerea lui Lenin despre Potresov e dezvăluită într-o scrisoare către Gorki: „Mare porc, Potresov ăsta!"[53] Potresov fusese cîndva tovarășul apropiat al lui Lenin, și liderul bolșevic profera cele mai sălbatice invective la adresa celor care îl părăsiseră.

În 1921, socialiștii revoluționari au publicat clandestin o broșură, pe cînd acest lucru mai era posibil la Moscova. Intitulată *Ce au dat bolșevicii poporului?* lucrarea sublinia faptul că noii stăpîni nu și-au îndeplinit nici măcar una din promisiunile incluse în programul lor. În loc de pace, țara a fost aruncată într-un război civil sîngeros care dura de trei ani și se soldase cu pierderea a aproximativ treisprezece milioane de oameni răpuși în timpul luptelor ori din cauza bolilor, sau nevoiți să-și părăsească țara. Foamea bîntuia dezlănțuită, și țăranii nu mai semănau pămîntul pentru că știau că grînele aveau să fie confiscate. Industria era la pămînt, Rusia fusese izolată de restul lumii și aproape toată lumea o evita. Se instalase dictatura unui singur partid. Ceka era stat în stat. Adunarea Constituantă fusese dizolvată. Regimul se războia cu proprii oameni[54].

Una din explicațiile supraviețuirii bolșevicilor a constituit-o faptul că însuși liderul lor era capabil să dea exemplu de teroare nemiloasă. De pildă, în toamna anului 1920 i-a scris lui Krestinski, unul dintre

secretarii Comitetului Central: „Propun să se formeze imediat o comisie (pentru început, poate să fie secretă) pentru a elabora măsuri extreme (de felul celor propuse de Larin. A avut perfectă dreptate). Ce-ar fi să faceţi parte din comisie dumneata, plus Larin, plus Vladimir (Dzerzynski) plus Rîkov?* Pregătirea terorii în secret este imperios necesară"[55]. Ce nevoie avea ţara de un regim care intenţiona să-şi atingă scopul prin teroare ca politică de stat? Forţa – aceasta era stilul bolşevicilor şi al liderului lor. Paradoxul bolşevismului îl constituia faptul că dictatura lor reprezenta o dictatură a minorităţii, fapt remarcat şi de Martov în 1919 cînd a scris o carte despre originile intelectuale şi psihologice ale bolşevismului, publicată înainte să fie terminată de Fedor Dan la Berlin, în 1923.

În 1923, Martov, care era grav bolnav, i-a scris că Lenin promisese să ia imediat toate măsurile descrise în detaliu de Marx şi de Engels, în principal alegerea unui nou guvern, asigurarea salariilor muncitorilor pe baza normelor, exercitarea în mod egal a funcţiilor de control şi supraveghere în aşa fel încît nimeni să nu devină birocrat. „Realitatea a spulberat cu brutalitate orice speranţă", scria el. „Statul sovietic a manifestat tot mai clar tendinţa spre întărirea excesivă a centralismului de stat, spre dezvoltarea maximă a principiilor ierarhice şi coercitive din comunitate şi spre supradimensionarea tuturor organelor speciale ale represiunii statale"[56].

Lozinca *Toată puterea sovietelor!* a fost înlocuită cu *Toată puterea Partidului bolşevic!* În ce priveşte Biroul Politic, acesta deţinea puteri incomparabil mai mari decît acelea cu care ar fi fost învestit orice împărat. În 1919 acesta a ordonat să fie împuşcaţi ostaticii dacă se vor mai arunca bombe în populaţia civilă[57]; orice persoană care nu va depune armele în perioada de timp indicată va fi sever pedepsită, chiar executată[58]. În aprilie 1920 Lenin şi Stalin (în calitate de Comisar al poporului pentru Naţionalităţi) au semnat o telegramă către emisarul lor din Caucaz, Sergo Ordjonikidze, interzicînd autodeterminarea Georgiei[59]. Lenin a ordonat, de asemenea, arestarea delegaţilor la Conferinţa Sionistă pe întreaga Rusie care se ţinea la Moscova, precum şi publicarea unor materiale compromiţătoare la adresa lor[60]. Lista este interminabilă. Merită consemnat faptul că Biroul Politic, care avea uneori cîte patruzeci de puncte pe ordinea de zi, se ocupa foarte

*Larin, pe numele său adevărat Lahil Lurie, era unul din funcţionarii de frunte din economie. Alexei Rîkov răspundea de Consiliul Economiei Naţionale.

rar de chestiunile Partidului. Acesta devenise un organ de stat.

Sistemul creat de Lenin a modelat un nou tip de om în care, după cuvintele lui Berdeaev, motivaţiile forţei şi puterii le-au înlocuit pe cele ale dragostei de adevăr şi ale compasiunii.

Acest om nou, perfect pentru planul lui Lenin, a devenit materia primă a organizaţiei de partid şi s-a răspîndit pe întreg teritoriul Rusiei. Poporul fusese conştient de nedreptatea vechii orînduiri, dar îndurase suferinţele cu resemnare şi umilinţă... Acum însă ajunsese la capătul răbdării... Blîndeţea şi umilinţa lor s-au transformat în sălbăticie şi furie. Lenin nu şi-ar fi putut aduce la îndeplinire planul de preluare a puterii dacă n-ar fi speculat revolta acumulată în sufletele oamenilor[61].

Politica lui Lenin se materializa în negarea instituţiilor democratice tradiţionale, cum ar fi parlamentul, recurgerea la metode pur revoluţionare, fetişizarea forţei. Mintea sa puternică, voinţa uriaşă şi convingerea în justeţea punctului său de vedere, toate acestea exercitau o mare atracţie asupra celor care credeau în posibilitatea saltului din regatul dorinţei în regatul libertăţii. În 1904, Martov scria în lucrarea sa *Înainte sau înapoi?* ca răspuns la lucrarea lui Lenin *Un pas înainte doi paşi înapoi*:

„Citind aceste rînduri din care răzbate o răutate meschină, uneori chiar personală, un narcisism uluitor, orb, surd, o furie paroxistică, îţi dai seama că omul acesta este fatalmente condamnat să alunece mai departe, în jos, pe panta pe care a păşit spontan şi care îl va duce direct la corupţia politică şi la abolirea social-democraţiei"[62].

Partidul a continuat să se scindeze, excluzînd treptat din rîndurile sale „facţiuni", „deviaţii" şi „platforme", fiind incapabil – din cauza fanatismului său – să le considere simple divergenţe de opinie şi nu obsesii, ca pe nişte căutări, nicidecum ca pe o dogmă fosilizată. Sciziunile au continuat pînă în pragul deceniului al treilea, cînd partidul se transformase într-un monolit stalinist, incapabil să se mai schimbe. Situaţia nu putea conduce decît spre un dezastru.

Lenin şi menşevicii

În aprilie 1905, la Londra, s-au desfăşurat lucrările Congresului al treilea al Partidului, sub conducerea lui Lenin. În calitate de preşedinte, acesta a acordat o atenţie deosebită problemelor luptei:

considera că ţarismul era „destul de putred" şi că trebuia ajutat să se prăbuşească definitiv. A ţinut un discurs lung despre insurecţia armată, a elaborat o moţiune în legătură cu aceasta şi a încercat să-i convingă pe delegaţi de iminenţa ei[63]. Totodată, şi-a presărat cuvîntarea cu cele mai aspre critici la adresa menşevicilor. Cînd aceştia au propus ţinerea unei şedinţe comune, Lenin a insistat să fie boicotaţi, întrucît în viziunea lui, parlamentul era „un grajd burghez". Cînd a citit articolul lui Martov, *Proletariatul rus şi Duma*, publicat în revista vieneză *Raboceaia gazeta* s-a înfuriat pe fostul lui tovarăş care îi îndemna pe social-democraţi să participe la alegerile pentru parlamentul ţarist şi i-a dat replica într-un articol intitulat *În coada burgheziei monarhiste sau în fruntea proletariatului şi a ţărănimii revoluţionare?*[64] Însăşi ideea de atingere a scopurilor socialiste, democratice şi progresiste prin metoda reformelor, a luptei parlamentare şi sociale legale, reprezenta o blasfemie din punctul lui de vedere. Din discursurile lui Lenin emana ura faţă de liberali şi reformişti, dintre care cei mai periculoşi, după părerea lui, erau, bineînţeles, menşevicii.

Lenin considera Manifestul din Octombrie o manevră tactică a ţarului şi a burgheziei, iniţiată de strălucitul prim-ministru ţarist, contele Witte. După cum atestă martorii oculari, ţarul îşi dădea seama că, prin semnarea acestui document, făcea un pas către monarhia constituţională, parlamentară.

Autocraţia se retrăsese şi dăduse o şansă dezvoltării democratice. Dacă social-democraţii – nu numai Lenin – nu ar fi etichetat imediat Manifestul drept „o înşelătorie" şi dacă, în loc de aceasta, s-ar fi străduit să-l transpună în realitate, istoria ar fi cunoscut, poate, un alt curs. Manifestul a fost interpretat ca un semn de slăbiciune, astfel că Lenin s-a pregătit să se întoarcă în Rusia pentru a da o mînă de ajutor la înmormîntarea autocraţiei. Articolele lui din acea perioadă aveau titluri ca: *Apropierea deznodămîntului, Despre noul manifest constituţional al lui Nikolai Ultimul, Autocraţia muribundă şi noile organe ale puterii poporului.*

Divergenţele cu menşevicii au fost lăsate pentru un timp deoparte. Aceştia, ca toţi ceilalţi liberali, nu împărtăşeau ideea schimbării structurii politice existente prin forţă. Chiar şi politicieni relativ conservatori, inteligenţi, ca Witte, spuneau: „Rusia tinde spre o structură legală bazată pe drepturi civile". Witte a propus ca ţarul să renunţe la măsurile represive în cazul acţiunilor care nu ameninţă societatea şi statul"[65].

Concesiile guvernului au fost însă ignorate, tensiunea a crescut şi bolşevicii au forţat nota, profitînd de nemulţumirile muncitorilor. Politica lui Lenin de promovare a violenţei, terorii şi cruzimii i-a făcut pe menşevici să renunţe la ideea unei reunificări a partidului. În septembrie 1908, Martov îi scria exasperat prietenului său menşevic, tovarăşul Pavel Axelrod: „Mă văd nevoit să recunosc că pînă şi amestecul numelui meu cu această şleahtă de bandiţi s-a dovedit o greşeală"[66]. Nici unul dintre ei nu era dispus să accepte sectarismul şi metodele conspirative. Deşi ţineau mai mult decît bolşevicii la ideea reunificării, doreau să promoveze totuşi principiul democratic în cadrul partidului. Cît despre Plehanov, acesta ajunsese de mult la concluzia că o adevărată reunificare este imposibilă. În viziunea lui Lenin, aceasta reprezenta o posibilitate de a înghiţi toate celelalte elemente ale social-democraţiei ruse, lipsind-o astfel de orice bază democratică. Plehanov susţinea că în loc să evidenţieze trăsăturile comune celor două aripi (care îşi aveau rădăcinile în mişcarea muncitorească), Lenin sublinia divergenţele dintre ei, manifestînd un sectarism exacerbat[67].

Pe măsură ce se apropia punctul culminant al dramei ruse din 1917, cu înfrîngeri pe front, foamete şi haos, bolşevicii îşi canalizau tot mai mult energia spre pregătirea insurecţiei armate. În schimb, menşevicii îşi concentrau atenţia asupra păcii şi libertăţii, asupra convocării Adunării Constituante şi a elaborării noii constituţii, strategie pe care Lenin o considera trădătoare, pentru că slăbea şansele de reuşită ale revoluţionarilor în insurecţia armată. În ultimă analiză, divergenţa fundamentală dintre cele două facţiuni se reducea la faptul că bolşevicii doreau socialismul pe baza unei dictaturi, iar menşevicii situau democraţia la temelia acestuia. După cum spunea Fedor Dan: „Menşevicii militau «pentru democraţie politică burgheză», în timp ce bolşevicii socoteau prioritară «construirea socialismului» şi atacau însăşi ideea de «democraţie în accepţiunea obişnuită a cuvîntului»"[68].

Dan, care i-a supravieţuit lui Lenin cu aproape un sfert de secol şi care îl cunoştea îndeaproape şi-a dedicat o bună parte din viaţă activităţii de lider politic şi ideologic al menşevicilor, împreună cu Martov, care a murit în 1923. Arestat în repetate rînduri şi exilat de regimul ţarist, a făcut mari eforturi pentru a păstra idealurile democratice ale Partidului social-democrat al muncitorilor din Rusia. Steaua lui a ajuns la zenit în iunie 1917, cînd a devenit co-preşedinte al Comitetului Executiv al Sovietului reprezentanţilor ţăranilor şi muncitorilor din întreaga Rusie

(Ispolkom) împreună cu N. S. Ciheidze, redactor şef al ziarului *Izvestia*. Ca şi I. G. Ţereteli şi A. R. Goţ, s-a numărat printre purtătorii de cuvînt ai aripii democrate a social-democraţiei ruse. Desemnat să deschidă lucrările celui de-al doilea Congres al Sovietelor din 25 octombrie (7 noiembrie) 1917, Dan a ieşit din sală împreună cu ceilalţi menşevici în semn de protest împotriva bolşevicilor şi revoluţionarilor socialişti de stînga care au votat preluarea puterii.

În următorii trei ani, conducerea menşevică a reprezentat opoziţia democratică, în limitele prevederilor legale. Dar Lenin nu a pierdut nici o ocazie ca să lanseze atacuri violente la adresa foştilor săi tovarăşi. Oricum, pînă în 1920, menşevicii au dus o existenţă mai mult sau mai puţin legală, chiar dacă termenul „social-democrat" a ajuns să fie considerat „murdar". După aceea, Biroul Politic s-a lansat într-o campanie făţişă de persecuţii, începînd cu măsuri „semidure". La 22 iunie 1922 s-a decis încetarea activităţii politice „a acestor complici ai burgheziei", lucrul acesta urmînd să fie realizat, la momentul respectiv, prin exil: „Tuturor comisarilor poporului li se va aduce la cunoştinţă că menşevicii, care lucrează în prezent în cadrul comisariatelor şi sînt în stare să joace orice rol politic, trebuie împrăştiaţi în provincii, după ce fiecare caz în parte va fi anchetat de către Ceka şi Orgbiuro"[69]. Totodată, menşevicii au început să fie arestaţi în toată ţara. Lenin şi Biroul Politic au primit nenumărate apeluri pentru eliberarea acestora. La 14 octombrie 1920, de exemplu, Biroul Politic a votat în unanimitate împotriva eliberării unui grup de menşevici[70]. Arestările au continuat.

Pe Lenin îl interesau în mod special acţiunile lui Martov. În iulie 1919, într-un articol intitulat *Toată lumea la luptă împotriva generalului alb Denikin!*, Lenin scria: „Martov & Co. se consideră «deasupra» ambelor părţi angajate în luptă (în războiul civil), crezînd că sînt capabili să creeze o «a treia parte». Această dorinţă, chiar dacă ar fi sinceră, este, totuşi o iluzie a burghezului democrat mărunt care nici acum, la şaptezeci de ani după 1848 n-a învăţat încă alfabetul şi anume că într-un mediu capitalist nu poate exista decît dictatura burgheziei, aceea a proletariatului fiind incompatibilă cu o asemenea orînduire. Se pare că Martov & Co. vor muri cu această iluzie"[71]. Cînd Martov şi Dan au fost aleşi, împreună cu alţi menşevici, în sovietul oraşului Moscova, în 1918, Lenin a notat pe raportul lui Kamenev: „Cred că ar trebui să-i oboseşti cu sarcini practice: Dan să se ocupe

de activităţile sanitare, Martov să aibă grijă de cantinele pentru săraci"[72]. Cînd, în acelaşi an, Martov a prezentat spre publicare, prin intermediul lui Gorki, manuscrisul memoriilor sale – încă mai exista o oarecare libertate în aceste probleme – Lenin l-a cenzurat[73]. Martov era ameninţat în permanenţă cu arestarea, dar Lenin, probabil din cauza prieteniei lor din tinereţe, n-a trecut la fapte. Însă cînd Martov a dat de înţeles că ar vrea să plece în străinătate, i s-a acordat imediat permisiunea, spre uşurarea lui Lenin, care putea astfel spune: „Îl lăsăm pe Martov să plece fără nici un fel de reticenţe"[74].

Între Dan şi Lenin n-au existat niciodată relaţii strînse, astfel că Dan a fost arestat în februarie 1921 şi închis în fortăreaţa Petropavlovsk din Petrograd (care s-a numit St. Petersburg din 1914) timp de aproape un an. Nu era străin de locul acela, căci mai fusese închis în 1896, înainte de a fi exilat de ţar. Acum i se aducea acuzaţia de instigare a soldaţilor şi marinarilor din fortăreaţa de pe insula Kronstadt, din Marea Baltică, împotriva bolşevicilor. Era pasibil de pedeapsa cu moartea, însă a fost condamnat la domiciliu forţat „într-o regiune îndepărtată, neproletară, unde să poată munci în specialitatea sa"[75]. Dan a declarat greva foamei, cerînd dreptul de a pleca peste graniţă şi, întrucît inflexibilitatea epocii lui Stalin încă nu se instituise, i s-a permis să emigreze.

Orice primejdie reală sau imaginară care apărea în această perioadă era în mod invariabil atribuită „activităţii contrarevoluţionare a menşevicilor". Astfel, la 28 noiembrie 1921, Troţki a raportat Biroului Politic că primise informaţii referitoare la pregătirea unei lovituri de stat la Moscova şi Petrograd. Aceasta urma să fie condusă de menşevici, de revoluţionarii socialişti şi de „burghezia care supravieţuise". Troţki a fost numit imediat „preşedinte al Comitetului de apărare Moscova", iar Comitetului Central i s-au dat instrucţiuni ca să intensifice arestările în rîndul menşevicilor şi ale revoluţionarilor socialişti[76]. Poziţia Biroului Politic devenea tot mai dură în problema menşevicilor. La 2 februarie 1922, Stalin raporta arestarea mai multor menşevici şi, drept urmare, Biroul Politic a emis un ordin special către GPU, succesorul Ceka, „să-i transfere pe cei mai activi lideri ai partidelor antisovietice în locuri speciale de detenţie. Menşevicii, revoluţionarii socialişti şi anarhiştii reţinuţi în prezent de Ceka trebuiau să rămînă în continuare în închisoare"[77].

Menşevicii au încercat să facă apel la social-democraţii din

Occident. Ceka a interceptat o astfel de scrisoare adresată Conferinței Internaționale de la Berna și i-a raportat lui Lenin. Acesta a citit-o și a subliniat cuvintele: „închisorile sînt supraaglomerate, muncitorii trag unii în alții, mulți dintre tovarășii noștri social-democrați au fost împușcați"[78]. Biroul Central al menșevicilor i-a scris, de asemenea, lui Lenin, cerîndu-i „legalizarea onestă" a partidului lor, dar singura reacție a liderului bolșevic a fost expedierea apelului lor „la arhivă"[79]. Menșevicilor nu le mai rămînea de făcut decît să încerce, chiar de departe, să mai salveze cîte ceva din valorile revoluției din februarie 1917. Astfel, ei au editat revista *Sotialisticeskii vestnik* (Mesagerul socialist) mai întîi la Berlin, apoi la Paris și, în momentul izbucnirii războiului, la New York, unde și-a încetat apariția în 1965, căci nu mai exista nici un menșevic ca s-o conducă.

Între timp, bolșevicii au strîns șurubul. Arestările și deportările s-au extins de la liderii menșevici la membrii de rînd ai partidului și intelectuali, care erau supuși persecuțiilor. Aripa radicală a revoluției o lichida pe cea democrată. Cu ajutorul lui Lenin și al bolșevicilor, social-democrația rusă s-a stins pe neobservate atît în țară, cît și în străinătate. Este adevărat că unii social-democrați și-au schimbat atitudinea sub impactul evenimentelor internaționale. De exemplu, în 1936, la Paris, Dan a recunoscut Uniunea Sovietică drept principalul zid de rezistență împotriva fascismului. A editat revista *Novîi mir* (Lumea nouă) după care, în martie 1940, a fugit la New York; la vîrsta de șaptezeci de ani s-a retras din funcția de președinte al Delegației Străine și redactor al revistei *Sotialisticeskii vestnik* și a înființat revista *Novîi puti* (Drum nou). Ruptura lui cu menșevicii a devenit definitivă în 1943. În ultima sa carte, *Originile bolșevismului*, publicată în 1946, vechiul adversar al totalitarismului a descoperit dintr-o dată ceva pozitiv în colectivizarea forțată a agriculturii și n-a fost în stare să condamne fără drept de apel procesele din anii '30, sau pactul Hitler-Stalin din 1939. A declarat chiar că procesul de „democratizare organică internă a sistemului sovietic nu a avut de suferit prin semnarea lui"[80].

Astfel a luat sfîrșit lupta dintre bolșevici și menșevici. Aceștia din urmă văzuseră în democrație un scop, în timp ce pentru bolșevici ea nu a fost decît un mijloc. Ei doreau să creeze un partid mare, puternic, închis, în timp ce menșevicii militaseră pentru un partid sau o asociație de oameni care gîndesc liber și resping ideea de coerciție.

Paradoxul lui Plehanov

Gheorghi Valentinovici Plehanov a fost „părintele recunoscut al marxismului rus". Ca şi Lenin, provenea dintr-o familie de nobili. Tatăl lui fusese căpitan în armată şi insistase ca fiul să-i calce pe urme. Ascultător, Gheorghi s-a înscris la şcoala militară din Voronej, dar în scurtă vreme după obţinerea insignei de cadet a plecat la St.Petersburg ca să studieze la Institutul de mine. Doi ani mai tîrziu, în 1877, avea să fie exmatriculat pentru că participase la o demonstraţie studenţească[81]. Şi-a păstrat însă atitudinea milităroasă, şi poate că lucrul acesta l-a făcut pe Lenin să spună despre el în 1904: „Plehanov este un om de o statură colosală, la vederea căruia îţi vine parcă să te strîngi în tine", adăugînd apoi în stilul său caustic obişnuit: „însă cred că e deja un cadavru, în timp ce eu sînt încă viu"[82]. Democrat în anii '70 ai secolului trecut, Plehanov a plecat din Rusia în 1879, iar în 1883 era deja marxist convins. După aceea s-a ocupat de elaborarea doctrinei partidului şi a programelor pentru viitorul Rusiei. Cînd l-a cunoscut pentru prima dată, în 1895, Lenin a fost impresionat de personalitatea lui Plehanov. La următoarea întîlnire din 1900 s-a văzut că ambii bărbaţi aveau veleităţi de conducător, ceea ce punea sub semnul întrebării viitorul colaborării lor. Trei ani mai tîrziu, cînd partidul s-a scindat, Plehanov avea să se alăture menşevicilor. Ostilitatea reciprocă dintre cei doi bărbaţi s-a accentuat din cauza poziţiilor diametral opuse pe care le-au avut în legătură cu războiul, Lenin ca defetist, Plehanov ca defensiv.

Plehanov a rămas în străinătate, în Elveţia, timp de treizeci şi şapte de ani, începînd din 1879. S-a întors în cele din urmă la Petrograd la 31 martie 1917, cu două săptămîni înainte de sosirea lui Lenin. Acest lucru se explică prin faptul că Aliaţii doreau să faciliteze întoarcerea unui avocat atît de înflăcărat al efortului de război. Plehanov, care se odihnea în clima relativ blîndă de la San Remo atunci cînd fusese răsturnat Nikolai al II-lea, aştepta cu nerăbdare să se întoarcă în Rusia şi să-şi manifeste sprijinul pentru cauza revoluţiei. A călătorit prin Franţa în Anglia şi de acolo, cu un paşaport francez, a străbătut Marea Nordului pînă în Rusia. În ciuda primirii călduroase ce i s-a făcut, la un an după revoluţie avea să fugă, practic, de mişcarea pe care o propovăduise toată viaţa. Într-un articol publicat la sfîrşitul verii anului

1917 şi intitulat *Despre tezele lui Lenin şi de ce delirul poate fi interesant la momentul respectiv*, Plehanov scria că apelul lui Lenin la fraternizarea cu germanii pentru răsturnarea guvernului provizoriu şi preluarea puterii vor fi văzute de către muncitori în adevărata lor lumină, şi anume, ca „o încercare nebunească şi extrem de periculoasă de a semăna anarhia în Rusia"[83]. Cuvintele lui au ajuns la urechi care nu voiau să audă. După preluarea puterii de către bolşevici a scris împreună cu Vera Zasulici şi Lev Deici o *Scrisoare deschisă către muncitorii din Petrograd*, în care declara că noua conducere împingea poporul rus pe calea „celei mai mari calamităţi istorice" şi că acest pas „va genera un război civil care, în final, îi va sili să se retragă cu mult în urma poziţiilor cîştigate în februarie şi în martie"[84]. În ziua următoare, un grup de marinari a năvălit în apartamentul în care Plehanov locuia împreună cu soţia sa, Rozalia Markovna. Apăsîndu-i un revolver în piept, unul dintre ei îi spuse:

– Dă-ne armele de bună voie. Dacă găsim vreuna te împuşcăm pe loc.

– Cred că o să faceţi asta chiar dacă nu găsiţi nici una, a răspuns Plehanov calm.

În urma percheziţiei nu s-au descoperit nici un fel de arme, însă Plehanov a trebuit să se ascundă, mai întîi într-o clinică din Petrograd, apoi în Finlanda, la Pitkejarvi, în apropiere de Terioki, unde a şi murit la 30 mai 1918.

Relaţia lui Lenin cu Plehanov a parcurs un ciclu complet, de la respectul profund – „timp de douăzeci de ani, din 1883 pînă în 1903 a oferit maselor scrieri admirabile" – pînă la ostracizarea totală – „puneţi-l sub interdicţie pe şovinistul Plehanov". În realitate, în Rusia, marxismul s-a dezvoltat pe baza scrierilor lui Plehanov. Nimeni, nici chiar Lenin, nu a observat că Plehanov, în pofida inflexibilităţii sale, nu şi-a alterat viziunea asupra marxismului sub influenţa distorsiunilor care caracterizează scrierile lui Lenin. El n-a subliniat „esenţa contrarevoluţionară" a liberalilor, nu a respins parlamentarismul, a acceptat cu rezerve ideea „hegemoniei proletariatului", atribuind un rol extrem de important intelectualităţii în cadrul mişcărilor sociale. Toate acestea au fost considerate mai tîrziu manifestări ale oportunismului, linguşire a liberalilor, şovinism etc., etc. I se reproşa nu numai „că s-a împăcat cu menşevismul şi cu liberalismul", ci şi faptul că a interpretat războiul claselor sociale „în manieră oportunistă".

Într-adevăr, în introducerea la lucrarea sa rămasă neterminată *Istoria gîndirii sociale ruse*, Plehanov scrisese: „Evoluţia unei societăţi date, împărţită în clase, este determinată de dezvoltarea claselor respective şi de relaţiile dintre ele, adică, în primul rînd de *lupta lor reciprocă* atunci cînd este vorba de structura socială şi, în al doilea rînd, de *colaborarea* lor mai mult sau mai puţin fructuoasă atunci cînd se pune problema apărării ţării în faţa unui atac venit dinafară"[85]. El susţinea că relaţiile de clasă de acest tip sînt specifice Rusiei şi că şi-au pus definitiv amprenta pe istoria ţării. S-ar putea ca această părere să fi stat la baza „viziunii lui defensive", însă, în ciuda faptului că bolşevicii l-au etichetat drept „defensiv" şi „patriot social", el nu şi-a modificat părerile despre război pînă la sfîrşitul vieţii. La apelul lansat de Lenin către soldaţii ruşi de a fraterniza cu germanii, pentru că Rusia ducea un război de expansiune, Plehanov a răspuns ironic: „Iertaţi-ne, buni teutoni, că intenţiile noastre acaparatoare v-au făcut să ne declaraţi război şi să ocupaţi o mare parte din teritoriul ţării noastre, să-i trataţi pe prizonierii noştri cu o bestialitate arogantă, să cotropiţi Belgia şi să transformaţi această ţară cîndva înfloritoare într-o baie de sînge, să distrugeţi multe provincii franceze ş.a.m.d. Totul este din vina noastră"[86].

Cînd s-a întors în Rusia după ce petrecuse peste treizeci de ani în exil, în străinătate, Plehanov şi-a dat seama de diferenţa dintre un teoretician marxist şi un politician revoluţionar. S-a opus din răsputeri ideii revoluţiei socialiste, acuzîndu-l pe Lenin de a fi declanşat o serie de evenimente pentru care Rusia nu era pregătită[87], după părerea lui condiţiile din ţară fiind proprice doar pentru „o revoluţie burgheză"[88]. Nu s-a făcut înţeles de semenii săi. Oare acesta să fi fost principalul paradox al lui Plehanov? Toată viaţa a scris despre lupta de clasă, despre dictatura proletariatului, despre rolul conducător al clasei muncitoare în restructurarea societăţii, despre revoluţia socialistă ca ţel suprem al învăţăturii marxiste. Însă în momentul în care propria sa ţară a ridicat piciorul ca să păşească peste pragul acestei revoluţii, şi-a exprimat deschis protestul. Poate că nu acesta era paradoxul real. Conservatorismul lui îl împiedica să accepte salturile în istorie. În viziunea lui, o asemenea concepţie constituia o formă de „delir leninist".

Plehanov a reprezentat într-un anume sens drama nobilimii şi a intelectualităţii ruse. Dîndu-şi seama că numai o schimbare treptată

ar putea aduce Rusia pe calea unui progres real, o parte a acestei elite sociale a crezut că modificările respective pot fi obținute prin metode revoluționare, în timp ce altă parte a optat pentru adaptarea, acomodarea și reorganizarea sistemului existent. Nu e de mirare, așadar, că Plehanov, nobil din provincia Tambov, a cărui mamă se înrudea cu Belinski, vestitul filosof radical din anii '40 ai secolului trecut, a avut un frate, Grigori, care a fost inspector de poliție. Cînd bolșevicul Nikolai Valentinov l-a întrebat pe Grigori dacă statuile Ekaterinei cea Mare aveau să fie dărîmate la izbucnirea revoluției, inspectorul de poliție a răspuns: „Fleacuri! Cînd o să izbucnească revoluția? N-o să fie nici o revoluție. Aici nu sîntem în Franța"[89].

Gheorghi vedea lucrurile în mod diferit, deși pentru el revoluția, care era inevitabilă, trebuia să aibă un caracter burghezo-democratic și să dureze mai mult timp. În ajunul revoluției din octombrie 1917 și-a asumat curajul politic să proclame cu voce tare că regimul ce va fi instaurat nu trebuie să se întemeieze pe fundamentul strîmt al dictaturii proletariatului, ci „să se bazeze pe o coaliție a tuturor forțelor vitale ale țării". Într-o serie de articole publicate în august și septembrie în revista *Edinstvo* (Unitatea) a declarat că o coaliție ar reprezenta un consens al națiunii: „Dacă nu vreți consens, mergeți cu Lenin. Dacă vă decideți să nu mergeți cu Lenin, intrați în consens".

În eforturile lui disperate de a evita dictatura „revoluționarilor de profesie", Plehanov a acționat cu bună știință în direcția propriei distrugeri politice: „Oare interesele muncitorilor sînt în toate privințele divergente cu acelea ale capitaliștilor? În istoria economică nu a existat nici o perioadă cînd acestea s-au interferat? Coincidența parțială generează cooperare în anumite domenii. Elementele socialiste și nonsocialiste pot realiza acest acord limitat în cadrul *reformelor sociale*"[90].

Toate acestea reprezentau însă o adevărată erezie pentru Lenin și pentru bolșevici.

Într-adevăr, ultimele articole ale lui Plehanov, în ajunul loviturii de stat din octombrie, prefigurează o nouă concepție despre socialism. După ce apărase zeci de ani ideea de dictatură a proletariatului la congresele Internaționalei a doua, acum își revizuia multe din principiile sale anterioare. Devenise nu numai „defensiv", ci și „reformist", termeni peiorativi folosiți de leniniști, sinonimi cu acela de „plehanovist". În martie 1920, cînd Lenin a fost informat că un tribunal revoluționar din Kiev îl condamnase pe un anume I. Kiselev

la moarte şi că acesta îi ceruse clemenţă, liderul de la Kremlin i-a scris lui Krestinski, bolşevicul local care răspundea de asemenea chestiuni: „Sentinţa de condamnare la moarte a lui Kiselev este o chestiune extrem de urgentă. L-am cunoscut la Zürich în anii 1910–1914 unde era *plehanovist* (sublinierea lui Lenin) şi a comis mai multe lucruri urîte (nu cunosc amănuntele). L-am zărit şi aici, la Moscova, în 1918 sau 1919. Lucra la *Izvestia* şi mi-a spus că devenise bolşevic. Nu cunosc faptele concrete". În cele din urmă, Lenin l-a lăsat pe Dzerzynski să decidă în privinţa acestei chestiuni. În nota pentru dosar întocmită de Dzerzynski se făcea precizarea: „Sînt împotriva intervenţiilor"[91].

Plehanov trebuie să se fi cutremurat în faţa realităţilor din Rusia. La urma urmelor, el era acela care formulase ideea dictaturii proletariatului în programul partidului şi rostise faimoasa maximă „Binele revoluţiei este legea supremă", deschizînd astfel zăgazurile unei violenţe nestăvilite. Şi tot el spusese la începutul secolului că, dacă după revoluţie parlamentul se va dovedi „rău", va trebui dizolvat „nu după doi ani, ci în decurs de două săptămîni". În esenţă, bolşevicii au aplicat formula lui Plehanov atunci cînd au dizolvat Adunarea Constituantă, în ianuarie 1918.

Valentinov îşi amintea că la sosirea sa la Moscova, Plehanov a vizitat Colinele vrăbiilor din afara oraşului împreună cu un grup restrîns de prieteni. Fotografiile pe care le-a făcut împreună cu Vera Zasulici sînt frumoase şi triste. Profund mişcat, Plehanov o luase pe Zasulici de mînă şi-i amintise un moment din viaţa altor doi revoluţionari:

– Vera Ivanovna, acum nouăzeci de ani, exact în acest loc, Herzen şi Ogarev şi-au depus jurămîntul. În urmă cu vreo patruzeci de ani, în alt loc, am jurat şi noi că binele poporului va fi legea supremă a vieţii noastre, îţi aminteşti, nu? E clar că acum mergem în jos. Într-o bună zi, cineva ne va spune că pentru noi totul s-a terminat. Probabil că asta se va întîmpla mai curînd decît ne închipuim noi. Dar atîta timp cît mai respirăm, să ne privim în ochi şi să ne răspundem cinstit la întrebarea: „ne-am respectat jurămîntul?"[92]

Opt luni mai tîrziu, Plehanov murea şi, la puţin timp după el, şi Vera Zasulici.

La o şedinţă a Biroului Politic din iulie 1921, comisarul pentru Sănătatea publică, Nikolai Semaşko, a propus înălţarea unui monument în cinstea lui Plehanov la Petrograd. Biroul Politic a reacţionat favorabil.

lăsînd la latitudinea lui Semaşko să discute chestiunea cu Sovietul Petrogradului, întrucît, într-un anumit sens, aceasta privea municipalitatea"[93]. S-a pus apoi problema acordării unui ajutor familiei Plehanov, care trăia în condiţii grele în străinătate. La 18 noiembrie 1921, Lenin a propus ca o „mică sumă" de 10 000 franci elveţieni să fie acordată familiei o singură dată. În acelaşi timp, s-a decis ca o sumă mult mai mare, de 5 000 ruble-aur, să fie plătită familiei social-democratului german Karl Liebknecht, asasinat în Germania în 1919[94]. Poate că s-a întîmplat aşa fiindcă văduva lui Liebknecht, Sofia, de origine rusă, i-a trimis apeluri mai insistente lui Lenin. Într-una din scrisori îi spusese că tatăl ei „avusese o moşie la Rostov pe Don, „inclusiv trei case şi acţiuni însumînd aproximativ 3 milioane de ruble." „Ar fi trebuit să am aproximativ 600 000 de ruble, însă casele au fost naţionalizate. Daţi-mi 1 200 000 de mărci pentru mine şi copiii mei. Trebuie să-mi asigur independenţa din punct de vedere material... Sînt extrem de îngrijorată... Scăpaţi-mă de incertitudinea zilei de mîine, lăsaţi-mă să respir liber. Dar să nu-mi daţi jumătate, ci numai suma întreagă". După ce a fost de acord să i se acorde 5 000 de ruble-aur, Lenin a scris pe dosar: „Secret, pentru arhive"[95]. În realitate, Zinoviev îi trimisese deja Sofiei Liebknecht o cutie cu geme furate în valoare de 6 600 guldeni olandezi şi 20 000 de mărci germane.

Nikolai Potresov, care a fost foarte apropiat de Plehanov în timpul activităţii lor revoluţionare, a marcat comemorarea a douăzeci de ani de la moartea lui Plehanov printr-un eseu. „Se pare, scria el, că Plehanov s-a dus acasă numai ca să vadă cu proprii ochi cum Rusia este înlănţuită din nou! Şi cu ce lanţuri! Făurite de proletariat! Şi de cine? De foştii lui elevi! E greu să-ţi imaginezi o pedeapsă mai grea... ca şi regele Lear, a fost azvîrlit afară şi trădat de proprii copii"[96]. Plehanov a intrat în istorie mai mult ca profet al dezastrului bolşevic, decît ca maestru al ordinului sau lider al partidului pe care îl crease împreună cu Lenin.

Tragedia lui Martov

Revoluţionarii ruşi erau obişnuiţi să adopte nume de împrumut, pseudonime, uneori alese la întîmplare, alteori din dorinţa obţinerii unui efect dramatic. Aşa cum s-a mai spus, pseudonimul „Lenin" derivă probabil de la numele fluviului Lena din Siberia. Iosif Djugaşvili, georgian, a adopta pseudonimul de „Stalin" care voia să însemne „omul de oţel". Lev Bronştein şi-a zis „Troţki", după numele unuia din

paznicii lui din închisoare. Adesea, alegerea unui nume nou era o problemă de securitate, o necesitate în vederea obținerii unui pașaport, pentru a scăpa de arest sau a îndruma poliția pe o pistă falsă. Pseudonimele se întîlneau frecvent, în special, în rîndul revoluționarilor de origine evreiască, deoarece un nume rusesc le putea oferi o deghizare mai bună. Astfel, Iulius Osipovici Țederbaum a devenit cunoscut ca „Iuli Martov".

Martov s-a stins din viață la Berlin în 1923, dar moartea lui politică a survenit în noaptea de 25 octombrie 1917, în timpul celui de-al doilea Congres al Sovietelor. Sovietele erau privite ca niște organisme nepartinice, adunări generale de orientare socialistă angrenînd deputații comitetelor de muncitori, soldați și țărani care adoptau o serie de rezoluții, cum ar fi somația adresată guvernului provizoriu de a ieși din război, de a amîna trimiterea trupelor pe front și de a preda puterea sovietelor. Pe parcursul anului 1917, cînd atitudinea antirăzboinică a populației s-a accentuat și mesajul bolșevic a provocat o reacție mai puternică, sovietele au rămas neutre doar în aparență. În realitate, ele deveniseră aproape în totalitate organisme bolșevice, mai ales la Petrograd și la Moscova.

La inaugurarea lucrărilor celui de-al doilea Congres al Sovietelor, guvernul provizoriu condus de Kerenski tocmai fusese răsturnat de la putere de către bolșevici, deși aceștia acționaseră, chipurile, în numele sovietelor. Orice speranță că noul Congres va elabora o soluție pentru ieșirea din criză, de preferință prin formarea unui guvern de largă coaliție socialistă, a fost spulberată înainte să se rostească un singur cuvînt. După toate probabilitățile, componența Congresului reflecta destul de fidel situația din țară: din cei 650 de delegați, aproximativ 300 erau bolșevici, iar optzeci sau nouăzeci, revoluționari socialiști de stînga; numărul celorlalți revoluționari socialiști și menșevici se ridica la aproximativ optzeci din fiecare, restul fiind nemembri de partid.

După deschiderea ședinței, bolșevicii și revoluționarii socialiști de stînga – o facțiune a partidului principal aflată mai aproape de bolșevici – și-au ocupat locurile pe podium proporțional cu numărul delegaților lor. Menșevicii au refuzat să ia loc pe cele patru scaune care le fuseseră rezervate, în semn de protest împotriva bolșevicilor care puseseră mîna pe putere și își împărțiseră locurile cu o seară mai înainte. Martov a spus că era timpul să se ajungă la o opinie comună,

în sensul respingerii unei lovituri de stat şi al începerii negocierilor premergătoare alcătuirii unui guvern de coaliţie. Congresul părea dispus să îmbrăţişeze acest punct de vedere, însă în clipa următoare Troţki s-a ridicat în sprijinul liniei promovate de Lenin, iar delegaţii au făcut o cotitură radicală spre stînga. Cu vocea răguşită din cauza bronşitei sale tabagice, Martov a declarat furios:

– Noi plecăm!

Suporterii lui au început să strige şi să bată din picioare, nevoiţi să accepte evidenţa înfrîngerii. Aşadar, nu bolşevicii au suflat în lumînarea lui Martov: el a decis să părăsească lucrările Congresului.

Pentru Martov nu exista loc în ordinea instituită de Lenin la începutul secolului. El era un Don Quijote al Rusiei, care dorea să fie urmat nu de trupele partidului, ci de o asociaţie amorfă. Lenin s-a dovedit un lider bun, totdeauna cu privirile aţintite spre scopul politic, în timp ce Martov, un naiv romantic, era obsedat de ideea includerii valorilor democratice în programul socialist.

Considerat de foarte mulţi oameni drept unul dintre cei mai inteligenţi şi mai abordabili membri ai Partidului, Martov s-a născut într-o familie de evrei ruşi din clasa de mijloc de la Constantinopol, unde tatăl său făcea comerţ şi era reprezentantul a două reviste importante din St. Petersburg. Mama lui, originară din Viena, instituise în casa familiei Ţederbaum o atmosferă de liberalism şi toleranţă. În 1877, familia s-a întors la Odesa.

La începutul anilor '80, în Rusia se simţea un val crescînd de xenofobie, căci asasinarea ţarului Alexandru al II-lea, în martie 1881, accentuase convingerea general răspîndită că noile rele sociale din Rusia erau de origine străină, occidentală. În copilărie, Martov fusese martor al scenelor de violenţă împotriva evreilor din timpul pogromului de la Odesa şi, deşi dorea din toată inima să intre în mişcarea revoluţionară rusă, nu şi-a pierdut niciodată sentimentul apartenenţei la o minoritate oprimată şi disprefuită. Familia Ţederbaum s-a mutat în 1882 la St.Petersburg şi, în 1889, pe cînd avea şaisprezece ani, Iulius a intrat la liceu unde s-a împrietenit cu fiii intelectualilor pe care i-a găsit acolo[97]

Avea deja vederi de stînga cînd a fost primit la Universitatea din St.Petersburg în 1891; în scurtă vreme şi-a pierdut libertatea din cauza ideilor sale instigatoare la revoltă. Eliberat după cîteva luni, a fost exmatriculat din universitate şi, în 1893, a suferit o nouă detenţie.

urmată de expulzarea lui din St.Petersburg şi din oricare alt oraş universitar. Între 1893 şi 1895 a trăit la Vilnius, care era atît centrul culturii tradiţionale evreieşiti est-europene, cît şi pepiniera organizaţiilor clasei muncitoare. Martov a ajuns aici exact în momentul în care liderii grupurilor de muncitori evrei îşi schimbau tactica, renunţînd la organziarea cercurilor intensive de învăţătură şi studiu în favoarea agitaţiei de masă. Aşadar, eforturile pentru ridicarea nivelului cultural al muncitorilor, care doreau să pătrundă şi ei în rîndurile intelectualităţii sau să-şi folosească cunoştinţele recent însuşite pentru a dobîndi o calificare profesională superioară au fost abandonate, optîndu-se, în schimb, pentru convocarea unui număr cît mai mare de muncitori în locuri de întîlnire secrete pentru a li se transmite numai una sau două idei simple, cum ar fi nedreptatea socială şi condiţiile proaste de viaţă şi de muncă în speranţa că vor fi suficient de „agitaţi" pentru a organiza greve sau demonstraţii de protest.

Această concepţie s-a bucurat de o largă audienţă, astfel că, după întoarcerea sa în capitală, în anul 1895, Martov a început să răspîndească noile idei. Împreună cu Lenin, pe care tocmai îl cunoscuse, a înfiinţat Uniunea pentru lupta de eliberare a clasei muncitoare, dar, în 1896, la fel ca şi noul său tovarăş, a fost arestat şi trimis în Siberia. Eliberat în 1900, a plecat în străinătate şi a colaborat cu Lenin, Potresov, Plehanov şi Axelrod la noul lor ziar, *Iskra* (Scînteia). Pînă în 1903, se pare că Martov şi Lenin au format o echipă perfect sudată. Fiecare din ei venea cu o anumită experienţă în organizarea grupurilor ilegale şi în formularea unor idei cu priză la public, ceea ce, împreună cu scrierile mai sofisticate ale lui Plehanov, a sporit audienţa ziarului în rîndurile muncitorilor, intelectualilor şi organizatorilor locali, care riscau să fie exilaţi în Siberia numai fiindcă citeau ziarul. Martov nu ştia însă că, pe parcursul acestor ani pregătitori, Lenin îşi încurajase agenţii să recurgă la orice fel de mijloace ca să îndepărteze comitetele social-democrate locale de suporterii lor şi să-i determine pe aceştia să recunoască ziarul *Iskra* drept unic centru al activităţii organizatorice şi ideologice a Partidului. Martov, care n-avea nimic împotriva creşterii audienţei ziarului, considera apropiatul Congres al doilea drept cel mai potrivit prilej pentru a-i uni pe toţi social-democraţii într-un singur partid cu o bază foarte largă. Abia pe parcursul desfăşurării lucrărilor Congresului şi-a dat seama că Lenin intenţiona să-i excludă din Partid pe toţi cei care nu recunoşteau *Iskra* drept forul conducător.

La Congresul al II-lea, care s-a desfăşurat la Bruxelles şi la Londra în vara anului 1903, lui Martov i se prevedea un viitor strălucit. După Plehanov, era cel mai important delegat, deşi vocea lui Lenin suna tot mai sigură de sine, pe măsură ce cîştiga noi suporteri. Milioane de cetăţeni sovietici, cărora li s-a predat o istorie cu totul diferită de cea reală, au fost convinşi că sciziunea din 1903 dintre bolşevici şi menşevici s-a datorat unor probleme organizatorice – mai exact, era vorba de punctul unu al Statutului Partidului, referitor la calitatea de membru. Învăţători, profesori şi comisari ai armatei repetau cu toţii papagaliceşte: „Lenin a dorit să creeze o citadelă a partidului, o unitate de luptă a partidului. Martov milita pentru o formaţiune mai amorfă, mai difuză care n-ar fi putut atinge niciodată scopurile comuniste". Ironia sorţii făcea ca ultimul punct să corespundă realităţii. Cît despre „citadela partidului" – nu acesta era scopul lui Lenin. Adevărata problemă o constituia evoluţia Partidului ca ordin sau organism democratic. Lenin propunea ca membrii de partid să sprijine formaţiunea din care făceau parte prin mijloace materiale, precum şi prin „participarea efectivă la una din organizaţiile Partidului". Formula lui Martov era mai permisivă: în afară de cotizaţie, fiecare membru trebuia să ofere Partidului „sprijin personal regulat sub îndrumarea uneia din organizaţiile Partidului". După cum se spune în *Cursul scurt* de istorie al lui Stalin, Martov voia „să deschidă larg uşile pentru elementele nonproletare instabile... Aceşti oameni nu urmau să facă parte din nici o organizaţie, nici să fie supuşi disciplinei de Partid, să îndeplinească sarcini de partid, sau să se expună unor pericole comune. Şi totuşi Martov... propunea ca asemenea oameni să fie consideraţi membri de partid"[98]. Probabil că şi Stalin a crezut că este vorba de o chestiune organizatorică. „Blîndeţea" politică a lui Martov nu indica numai înclinaţia acestuia către compromisuri, ci însemna şi înţelegerea necesităţii de a se pune bazele unei organizaţii cu o înaltă moralitate. Acesta era lucrul care l-a despărţit pentru totdeauna de Lenin, şi nu problema organizatorică: conflictul avea la bază imperative morale, nu politice.

Martov, care înainte făcuse front comun cu Lenin şi votase alături de el la toate punctele din program, „s-a răsculat" brusc în timpul şedinţei a douăzeci şi doua, nu numai în legătură cu calitatea de membru, ci aproape cu toate celelalte puncte. Revolta lui avea să dureze tot restul vieţii. Deşi propunerea lui Lenin a beneficiat de douăzeci şi

trei de valori față de cele douăzeci și opt ale lui Martov, în toate confruntările ulterioare, Lenin a fost acela care a dominat. Așa cum am văzut, Martov și-a început, practic, activitatea politică în calitate de activist printre social-democrații evrei care se aflau în Uniunea muncitorilor evrei (cunoscută mai ales sub numele ei în idiș, Bund), în anul 1897. Bundul avea să devină curînd o forță socială redutabilă. În 1904, efectivul său se cifra la 20 000 de membri, adică de două ori mai mare în raport cu numărul organizațiilor de partid „ruse"[99]. La începutul anilor '90 ai secolului trecut, Martov considera organizațiile evreiești drept forța cea mai importantă pentru obținerea egalității civile pentru evrei[100]. Însă în momentul desfășurării Congresului al II-lea, se opunea cu fermitate așa-numitului separatism evreiesc. Cu toate acestea, Bundul l-a sprijinit pe Martov la Congres împotriva lui Lenin pînă în momentul în care majoritatea delegaților s-a opus să i se acorde dreptul de unic reprezentant al muncitorilor evrei din cadrul Partidului social-democrat al muncitorilor din Rusia. Împreună cu delegații Cauzei Muncitorilor, un alt grup disident, cei cinci bundiști au părăsit lucrările Congresului, lăsîndu-i pe adepții lui Martov în minoritate.

În relațiile lui de tinerețe cu Vladimir Ulianov, Martov remarcase anumite trăsături care aveau să facă iminentă ruptura dintre cei doi. A menționat acest lucru în *Însemnările unui social-democrat*, publicate la Berlin, unde afirmă că Lenin „nu avea încă o încredere absolută în propriile forțe, care se va manifesta atît de pregnant în anii maturității... Avea pe atunci douăzeci și cinci sau douăzeci și șase de ani... și încă nu era plin de dispreț și neîncredere în poporul său, ceea ce, după părerea mea, l-a făcut să fie un lider cu totul aparte"[101].

În activitatea sa practică, Lenin s-a străduit pînă la revoluția din octombrie să creeze un partid unic, centralizat. Nu s-a îndoit nici o clipă de faptul că va veni la putere și știa foarte bine ce avea să urmeze după aceea. Ordinea partinică urma să fie riguros respectată. Nu se va evapora. Oare nu va constitui o primejdie pentru viitor? El nu credea asta, și oricine gîndea în asemenea termeni, n-avea decît să i se alăture lui Martov. Adepții pumnului de fier, menit să zdrobească orice împotrivire, erau bine veniți în partidul lui. Ceilalți n-aveau decît să se ducă la „monstrul fleșcăit" al lui Martov[102].

Lenin a continuat disputa cu Martov pînă în octombrie 1917, în măsura în care un val continuu de certuri și răfuieli poate fi numit

dispută. Martov era intransigent. Înclinat din fire spre compromis, de astă dată nu simţea nevoia unei concilieri. Se convinsese de multă vreme că socialismul preconizat de Lenin nu avea nimic comun cu dreptatea sau cu principiile morale, nici cu originea umanistă a gîndirii socialiste. Dîndu-şi seama că pierduse deja bătălia, a prezentat succint evenimentele „interimatului" din 1917, stîrnind groaza acestuia. Iată ce-i scria prietenului său N. S. Kristi:

„Nu este vorba numai de convingerea profundă că ar fi utopică încercarea de a implanta socialismul într-o ţară înapoiată din punct de vedere economic şi cultural, ci şi de incapacitatea mea organică de a accepta stilul Arakceev (de cazarmă) sau varianta lui Pugaciov (violentă) cu privire la lupta de clasă derivată din tentativa de a sădi o idee europeană într-un pămînt asiatic. Hibridul care rezultă de aici este greu de suportat. Pentru mine, socialismul n-a însemnat niciodată negarea libertăţii individuale şi a individualismului, ci, dimpotrivă, cea mai înaltă expresie a acestora, şi am văzut totdeauna principiul colectivismului ca un opus al «instinctului de turmă» şi de nivelare... În prezent asistăm la înflorirea unei varietăţi de cvasi-socialism de «tranşee şi cazarmă» bazată pe înţelegerea simplistă a tuturor lucrurilor..."[103].

Poziţia internaţionalistă din timpul războiului exprimată de Plehanov prin „defensiva revoluţionară" contrasta puternic cu patriotismul lui Plehanov şi cu defetismul lui Lenin şi era, fără îndoială, o poziţie mai nobilă şi mai sinceră. Izbucnirea războiului l-a surprins pe Martov la Paris. În micul său ziar *Golos* (Vocea) şi, mai tîrziu, în *Naşe slovo* (Cuvîntul nostru), n-a încetat nici o clipă să strige: „Trăiască pacea! Să punem capăt vărsărilor de sînge! Opriţi acest măcel fără sens!". Şi-a păstrat aceeaşi poziţie şi după ce s-a întors la Petrograd în mai 1917, opunîndu-se defetismului şi transformării războiului într-un război civil, dar şi şovinismului, ceea ce a declanşat atacuri violente din partea ambelor părţi. I. G. Ţereteli, social-democrat care a jucat un rol de frunte în 1917, îşi aminteşte de afirmaţia făcută în vara acelui an:

„Pe Lenin nu-l interesează problema păcii şi a războiului. Singurul lucru care îl preocupă este revoluţia şi, din punctul lui de vedere, unica revoluţie e aceea în care bolşevicii vor pune mîna pe putere".

Martov se întreba ce ar fi făcut Lenin dacă social-democraţii, adică Guvernul Provizoriu, ar fi reuşit să încheie pace:

„Fără îndoială că şi-ar fi schimbat tactica şi ar fi susţinut că toate necazurile de după război se datorau comportamentului criminal al democraţilor care au pus prea devreme capăt războiului şi nu au avut curajul să-l ducă la bun sfîrşit, pînă la distrugerea totală a imperialismului german"[104].

În iunie 1918, Comitetul Executiv al Sovietelor a votat excluderea revoluţionarilor socialişti de dreapta şi a menşevicilor. Cînd li s-a cerut să părăsească adunarea, Martov a sărit în picioare şi a început să profereze insulte la adresa celorlalţi în vreme ce încerca fără succes să-şi îmbrace paltonul. Lenin stătea în picioare, alb la faţă, şi urmărea scena în tăcere. Un socialist revoluţionar de stînga a început să rîdă şi să arate cu degetul spre Martov care, tuşind şi ţipînd, reuşise în cele din urmă să-şi pună paltonul şi să părăsească încăperea. În ultima clipă se întoarse spre torţionarul lui nemilos:

– Acum îţi dă mîna să rîzi, tinere, dar nu vor trece nici trei luni şi îţi va veni şi dumitale rîndul[105].

Cu toate acestea, Martov a rămas un marxist convins toată viaţa lui. El susţinea că revoluţia socialistă poate fi un act novator, propice creativităţii, dar n-a putut accepta monopolul lui Lenin şi recursul bolşevicilor la coerciţie şi teroare. În naivitatea lui a crezut că revoluţia ar putea fi curată şi strălucitoare. Cînd teroarea albă s-a izbit de cea roşie, generînd un monstruos val de violenţe, Martov a scris o broşură intitulată *Jos cu pedeapsa cu moartea*, în care spunea:

„Imediat după preluarea puterii, bolşevicii au anunţat suprimarea pedepsei cu moartea, însă chiar din prima zi au început să omoare prizonierii luaţi în timpul luptelor din cadrul războiului civil, aşa cum fac sălbaticii. Şi-au lichidat duşmanii care s-au predat în schimbul promisiunii că li se vor cruţa viaţile... Pedeapsa cu moartea a fost abolită, dar în toate oraşele şi districtele s-au convocat comisii extraordinare şi comitete militare revoluţionare care au condamnat la moarte prin împuşcare sute şi sute de oameni... Acest măcel sîngeros are loc în numele socialismului, al învăţăturii care a propovăduit frăţia dintre oameni, militînd pentru atingerea celui mai înalt ideal al umanităţii... Un partid al pedepselor cu moartea este duşman al poporului la fel ca şi un partid al pogromurilor"[106].

Parcă pentru a-i da dreptate lui Martov, în noiembrie 1923, după moartea lui, Biroul Politic a revizuit „problema Turkestanului". Jan Radzutak, un lituanian membru al Comitetului Central, a raportat că

basmacii (forţele antibolşevice) şi şefii lor de trib au fost invitaţi să discute cu autorităţile sovietice locale. Li s-a promis securitate deplină şi organizarea unei conferinţe speciale menită să găsească o cale de rezolvare paşnică a conflictului. S-au convocat o sută optzeci şi trei de şefi de trib care au fost arestaţi pe loc, o sută cincizeci şi unu fiind condamnaţi la moarte prin împuşcare. Primul de pe listă fusese deja executat cînd a intervenit Moscova. Biroul Politic considerase acţiunea „inoportună"; atît şi nimic mai mult![107].

Dacă argumentele lui Martov erau de ordin moral, ale lui Lenin exprimau un punct de vedere pragmatic. La 31 ianuarie 1922, Lenin i-a scris lui Unşliht: „Nu pot să particip la şedinţa Biroului Politic. Starea sănătăţii mi s-a înrăutăţit. Dar nu cred că e nevoie de mine. Este vorba numai de o chestiune pur *tehnică*, referitoare la ajutorul care trebuie dat judecătorilor noştri pentru a *intensifica* (şi accelera) represiunea împotriva menşevicilor..."[108] Martov nu spera să-i influenţeze pe liderii bolşevici, determinîndu-i să-şi umanizeze politica. Dacă moartea lui politică a produs vîlvă, dispariţia lui fizică a fost liniştită şi tristă, asemenea unei lumînări care se stinge de la sine. Întrucît era grav bolnav, în toamna anului 1920, Biroul Politic i-a permis să plece în Germania unde a întemeiat revista *Soţialisticeskii vestnik* (Mesagerul socialist). În ultimul său articol, a prezis că bolşevicii vor părăsi scena şi vor fi înlocuiţi în Rusia de „un regim democratic condus prin legi". A murit de tuberculoză la 24 aprilie 1923, înainte de a împlini cincizeci de ani. Poate că l-au ucis deopotrivă prăbuşirea idealurilor sale, ca şi fumatul neîntrerupt, ţigară de la ţigară[109].

Oamenii ca Martov doreau să vadă cursul revoluţiei ca un fluviu curgînd domol şi paşnic, în timp ce adepţii lui Lenin şi-l imaginau ca pe o cascadă revărsîndu-se zgomotos de la mare înălţime. Partidul creat de Lenin a devenit curînd un ordin, care s-a instituţionalizat după octombrie 1917. Nu era vorba de un ordin cavaleresc sau monahal, ci de unul ideologic şi, pînă la moartea lui, nimeni n-a pus sub semnul întrebării dreptul absolut al lui Lenin de a fi maestrul acestui ordin. Cu toate acestea, nu a ţinut seama de faptul că un partid ca al lui nu putea supravieţui decît într-un sistem totalitar, fapt demonstrat de evenimentele din august 1991.

3

CICATRICEA LUI OCTOMBRIE

În seara zilei de 1 august 1914, Germania a declarat război Rusiei. Cînd s-a decretat mobilizarea generală, întreaga naţiune a fost alături de ţar. Plehanov şi-a exprimat dorinţa de a-şi apăra patria şi chiar şi Troţki, care nu-i împărtăşea vederile, a scris în ziarul parizian *Naşe slovo* (Cuvîntul nostru) că nu are sens să militäm pentru înfrîngerea Rusiei ţariste, căci asta ar însemna sprijinirea Germaniei reacţionare. Numai Lenin a intuit improbabila, dar fantastica şansă de a-şi vedea speranţele împlinite.

Cînd patriotismul s-a scufundat în noroiul şi în sîngele din tranşee, iar speranţele de victorie au început să pălească, Lenin a avut certitudinea că nici ţarul Nikolai, nici Kaiserul Wilhelm nu vor putea ieşi din război fără o revoluţie. Atît în Rusia, cît şi în Germania, intelectualitatea blestema războiul şi cerea să se facă pace. Dar în vreme ce fiecare din părţile angrenate în conflict spera ca armata să nu fie înfrîntă, Lenin era singurul care vedea în război un aliat indispensabil.

Spre deosebire de ţăranul îmbrăcat în manta soldăţească ce suferea atacurile cu gaze de luptă ori de prizonierul de război din Saxonia sau de familia sărăcită de la oraş, Lenin urmărea războiul din cercul emigranţilor ruşi, mai întîi de la Poronino şi Viena, după aceea din ambianţa confortabilă de la Berna şi Zürich. Cum şi-a umplut liderul viitoarei revoluţii timpul din acest prolog? S-a pregătit pentru rolul pe care urma să-l joace? Era sigur de rezultat? Pînă la revoluţia din februarie a dus viaţa tihnită a omului obişnuit să trăiască departe de casă, fără să-şi facă prea multe griji în privinţa evenimentelor de acolo. Pentru Lenin, viaţa din aceşti ani a însemnat elaborarea a sute de scrisori adresate unui cerc relativ restrîns de persoane, printre colaboratorii săi cei mai apropiaţi numărîndu-se bolşevicii Alexandr Şleapnikov, Alexandra

Kollontai, Karl Radek, Grigori Piatakov, S. Ravici, Grigori Zinoviev şi Lev Kamenev, precum şi prietenul şi binefăcătorul său, Maxim Gorki. O mare parte din corespondenţă o avea ca destinatară pe Inessa Armand, căci el se afla la Zürich, iar ea la Clarens, pe malul lacului Geneva, în apropiere de Montreux. Era un schimb emoţionant de scrisori între doi oameni care, deşi discutau despre chestiuni legate de revoluţie, încercau să-şi ofere unul altuia ceva mai mult decît o relaţie de rutină, mai mult decît confirmarea expedierii unor scrisori sau a menţinerii legăturii dintre Rusia şi Scandinavia.

În această perioadă Lenin şi-a petrecut mult timp studiind lucrările lui Hegel, Aristotel şi Lassalle, precum şi pe ale lui Napoleon şi Clausewitz; de asemenea citea poezii de Victor Hugo şi o ducea uneori pe Krupskaia la teatru. Din cînd în cînd îşi puteau permite să se relaxeze într-o staţiune balneară cu preţuri relativ moderate din apropiere de St. Gallen. Cînd nu scria scrisori, nu se odihnea, nu ţinea şedinţe, nu călătorea sau nu se certa cu adversarii săi, Lenin redacta articole, broşuri şi lucrări mai substanţiale, cum ar fi *Imperialismul stadiul cel mai înalt al capitalismului*. Întrucît poşta din Rusia sosea greu, se informa din *The Times*, *Neue Züricher Zeitung* şi *Le Temps* şi era din ce în ce mai convins că în Rusia urma să aibă loc un cutremur puternic. Epuizarea ţării din cauza restricţiilor impuse de război şi înfrîngerile repetate atinseseră un punct critic, deşi nici chiar Lenin nu bănuia ce se ascunde dincolo de această realitate.

La începutul lui ianuarie 1917 a ţinut o conferinţă la Casa Poporului din Zürich cu ocazia celei de-a douăsprezecea aniversări a revoluţiei din 1905. Publicul, în cea mai mare parte alcătuit din studenţi, era puţin numeros, iar conferinţa, lungă şi cu un pronunţat caracter descriptiv, nu stîrnea nici cel mai mic interes. Lenin a subliniat faptul că în 1905 amploarea nemulţumirii civice fusese insuficientă pentru răsturnarea autocraţiei.

„Ţăranii au ars 20 000 de moşii şi au împărţit vitele între ei... Din păcate, aceasta nu a reprezentat decît a cincisprezecea parte din ceea ce trebuiau să distrugă... Nu au acţionat cu suficientă agresivitate, motiv pentru care revoluţia a fost înfrîntă".

A frunzărit apoi rapid notiţele, exprimîndu-şi convingerea că 1905 va rămîne „prologul apropiatei revoluţii europene". În

cuvîntarea sa, Lenin nu a menţionat Rusia ca scenă a rebeliunii iminente şi, după ce şi-a exprimat scepticismul în legătură cu izbucnirea revoluţiei într-un viitor apropiat, a conchis: „Noi, generaţia mai în vîrstă, s-ar putea să nu mai apucăm să vedem bătăliile decisive ale revoluţiei ce va veni"[1].

Revoluţia democrată din februarie

Principalele două cauze ale izbucnirii revoluţiei din februarie au fost înfrîngerile din război şi slăbiciunea regimului. Aparent, statul rus s-a prăbuşit brusc, însă, în realitate, temeliile lui fuseseră erodate de mult. Cît despre război, în ciuda eşecurilor strategice, poziţia Rusiei nu era lipsită de speranţă. Linia frontului se stabilizase departe de capitala ţării şi de alte centre vitale ale acesteia. Străpungerea frontului efectuată în vara anului 1916 de către generalul Brusilov a renăscut speranţele poporului într-un rezultat onorabil. Politicienii care vedeau în perspectivă îşi dădeau seama că Germania nu poate să cîştige, mai ales că Statele Unite lăsau să se înţeleagă că vor intra în război de partea Aliaţilor.

În orice caz, agitaţia social-democrată a avut efectul scontat asupra armatei demoralizate de război. La rîndul lor, germanii au reuşit să introducă propaganda de tip bolşevic în tranşeele ruseşti, lucru care se va dovedi mai benefic pentru Kaiser decît pentru Rusia. Preşedintele Dumei, Rodzianko, scria în memoriile sale că „simptomele dezintegrării armatei se simţeau deja din al doilea an de război... Întăririle cu batalioane de rezervă soseau pe front cu un sfert din efective... Uneori, eşaloane întregi care trebuiau să ajungă pe front se opreau din mers pentru că nu mai aveau în componenţa lor decît ofiţeri şi subofiţeri. Toţi ceilalţi fugiseră"[2]. Paralel cu agitaţia socialistă printre ţăranii care nu voiau să lupte trebuie consemnată şi contribuţia bolşevicilor la dezintegrarea armatei ruse. În linii generale, însă, Rusia nu-şi epuizase încă resursele materiale, şi umane.

Cu toate acestea, regimul s-a dovedit incapabil să ţină sub control situaţia. Decizia lui Nikolai al II-lea din 6 august 1915 de a-şi asuma funcţia de comandant suprem al armatei nu a schimbat prea mult lucrurile. Aproape toţi membrii Cabinetului i-au atras atenţia ţarului că-şi periclitează nu numai propria viaţă, dar şi instituţia monarhiei[3]. Nikolai a rămas însă de neclintit şi a plecat la Statul Major, lăsînd

capitala pe mîna grupurilor de indivizi venali din anturajul lui. Într-o ţară obişnuită să fie condusă de un singur om, „pacea internă", proclamată de Dumă în momentul izbucnirii războiului, s-a evaporat rapid.

La 27 februarie (12 martie stil nou) mulţimile au năvălit în Palatul Taurid unde se afla un Comitet Provizoriu al Dumei. În seara aceleiaşi zile a mai apărut un pretendent la putere, şi anume Sovietul Deputaţilor Muncitorilor, convocat în grabă de organizaţiile de partid. Paul Miliukov, liderul democraţilor constituţionali, care avea să devină curînd ministru de externe în guvernul post-ţarist, scria mai tîrziu: „Soldaţii au apărut ultimii, dar ei erau stăpînii momentului, chiar dacă nu-şi dădeau seama de asta". Nu s-au comportat ca nişte cuceritori, ci mai curînd ca nişte oameni înspăimîntaţi de consecinţele nesocotirii ordinelor şi ale uciderii comandanţilor. „Erau chiar mai puţin siguri decît noi de reuşita revoluţiei. Doreau recunoaştere şi protecţie"[4].

După cum spunea Alexandr Soljeniţîn, a urmat „o lungă oboseală" care, în ultimă instanţă, a dărîmat temelia statului, stabilitatea socială şi unitatea naţională. Se punea problema cine va exploata noua situaţie. Opinia publică susţinea că numai prin adoptarea unor măsuri drastice cu caracter revoluţionar se va obţine rezultatul scontat. Anumite persoane aflate în imediata apropiere a ţarului considerau că situaţia aceasta se datora slăbiciunii regimului. Marele Duce Alexandr Mihailovici îi scrisese cu amărăciune ţarului cu mai puţin de o lună înainte de abdicarea acestuia: „Sîntem martorii unei revoluţii fără precedent, pornită de sus în jos, nu de jos în sus"[5].

Izolat la Zürich, Lenin nu cunoştea detaliile situaţiei şi, la 2/15 martie, cînd a auzit că revoluţia a reuşit, a rămas foarte surprins. A auzit acest lucru de la Moisei Bronski, un social-democrat retras şi liniştit din Lodz. Împreună cu Bronski, Lenin a străbătut tot Zürichul, încercînd să afle amănunte, dar li s-a spus doar că la Petrograd avusese loc o revoluţie, că miniştrii fuseseră arestaţi şi mulţimea ieşise în stradă. Lenin s-a întors acasă foarte emoţionat, dornic să întreprindă ceva. Plimbîndu-se agitat prin cameră în lung şi în lat, a exclamat faţă de Krupskaia, care şedea liniştită în fotoliul ei vechi:

– Este zguduitor! Ce surpriză! Închipuieşte-ţi! Trebuie să mergem acasă, dar cum? Totul mi se pare atît de neaşteptat!

După ce s-a mai liniştit puţin, i-a scris Inessei Armand pentru a-i împărtăşi vestea. Iată în ce cuvinte îi descria starea generală de agitaţie

de la Zürich: „Dacă germanii nu mint, aşa stau lucrurile. Probabil că Rusia a fost în pragul revoluţiei în ultimele zile. Mă simt atît de emoţionat, încît nu pot să merg în Scandinavia!!!"[6] După ce prezisese cu numai două luni mai devreme că acest eveniment se va mai lăsa mult timp aşteptat, Lenin se afla acum în prada unei emoţii puternice şi, la fel ca mulţi alţi politicieni, nu simţea nevoia să-şi amintească recentele sale declaraţii.

I-a telegrafiat lui Zinoviev la Berna, propunîndu-i să vină imediat la Zürich, apoi i-a scris agentului său de încredere, Iakov Ganeţki: „Trebuie să ne întoarcem cu orice preţ în Rusia şi deocamdată nu văd decît un singur plan posibil: găseşte un suedez care să semene cu mine. Dar întrucît eu nu ştiu suedeza, va trebui să fie surdo-mut. Îţi trimit şi fotografia mea pentru orice eventualitate."[7] Era un ordin aproape la fel de absurd ca şi acela al declanşării unei revoluţii mondiale, aşa că s-a renunţat curînd la el în favoarea unuia mai practic.

Între timp, ştirile din Petrograd erau din ce în ce mai zguduitoare. Ţarul a abdicat la 2/15 martie 1917, la fel ca şi fratele său, Mihail, după ce făcuse mai întîi apel la popor „să se supună Guvernului Provizoriu" care fusese creat „de Duma de stat şi învestit cu toate puterile necesare" pînă cînd va fi convocată o Adunare Constituantă menită să stabilească tipul de guvernare în conformitate cu voinţa poporului[8]. Cînd Lenin a citit lista numelor din Guvernul Provizoriu, a remarcat sarcastic că „burghezia a reuşit să-şi aşeze fundurile în scaunele ministeriale". Nu avea nici o îndoială cu privire la faptul că aceşti liberali nu erau cu nimic mai buni decît ţarul şi considera aderenţa lor la idealurile democratice „o încercare de a păcăli poporul". În prima lui „scrisoare din străinătate", Lenin a sesizat esenţa momentului, prin prisma unui autentic bolşevic: în afară de Guvernul Provizoriu, mai apăruse o „jucărie" a regimului, Sovietul deputaţilor muncitorilor şi soldaţilor din Petrograd, condus de N. S. Ciheidze, A. F. Kerenski şi M. I. Skobelev. Din comitetul executiv al acestuia făceau parte numai doi bolşevici, Şleapnikov şi P. A. Zaluţki. Lenin vedea însă în existenţa acestor două centre ale puterii o ocazie unică pentru bolşevici. În opinia lui, sovietul reprezenta prototipul viitoarei dictaturi a proletariatului, în timp ce Guvernul Provizoriu, care ar fi putut introduce principiile puterii populare burghezo-democratice, nu era altceva decît ţinta atacurilor lui furibunde.

La mai puţin de o săptămînă după formarea guvernului şi fără să

aibă nici cea mai mică idee despre ceea ce se întîmpla la Petrograd şi în Rusia, Lenin spunea: „Guvernul octombriştilor şi al cadeţilor, al Gucikovilor şi al Miliukovilor... nu poate oferi poporului pace, pîine şi libertate"[9]. Octombriştii îşi luaseră numele de la manifestul promulgat de ţar în octombrie 1905 şi reprezentau partidul politic cel mai puternic angajat pe calea reformelor în cadrul limitelor permise de ţar, fără a fi în permanenţă în opoziţie. Cadeţii sau democraţii constituţionali alcătuiau o coaliţie largă de liberali, de la foşti revoluţionari marxişti pînă la reformişti moderaţi, nemulţumiţi de felul în care ţarul condusese Rusia în război, aceştia fiind, într-adevăr, principalii succesori ai vechiului regim. Atacarea Guvernului Provizoriu făcea puţin probabilă adoptarea unei alternative paşnice pentru continuarea revoluţiei. De aceea, Lenin a socotit necesar să le spună bolşevicilor la plecarea lor în Rusia: „Tactica noastră este neîncrederea toală; nici un fel de sprijin pentru actualul guvern. Îl suspectăm în mod deosebit pe Kerenski. Înarmăm proletariatul, căci numai el este demn de încredere. Cerem alegeri imediate la Petrograd pentru alcătuirea Consiliului orăşenesc. Nu încheiem alianţe cu alte partide"[10]. În sinea lui, Lenin aplaudase revoluţia, aşa cum îi scrisese şi Inessei Armand, dar puterea se afla în mîinile burgheziei, iar sovietele erau conduse de socialiştii moderaţi, de menşevici. O asemenea situaţie nu-i convenea liderului bolşevic, care se dovedise incapabil să ajungă la un compromis cu oamenii aceştia. Singura soluţie o constituia înarmarea proletariatului. Întrucît bolşevicii nu jucaseră un rol important în cadrul revoluţiei din februarie, trebuia schimbat scenariul.

La 27 martie, înainte să plece de la Zürich, Lenin a ţinut o cuvîntare în care a declarat cu evidentă satisfacţie că în Rusia *a început* „transformarea războiului imperialist în război civil"[11]. Revoluţia din februarie este numai primul stadiu. „În clipa de faţă parcurgem o fază de tranziţie de la primul stadiu al revoluţiei la cel de-al doilea stadiu al ei, de la răzvrătirea împotriva ţarismului la revolta împotriva burgheziei..."[12] Şi-a încheiat cuvîntarea cu lozincile: „Trăiască revoluţia! Trăiască revoluţia proletară mondială care a început!"

În prima lui „scrisoare din străinătate", Lenin a descris stratagema politică din Rusia ca „o uniune pătată de sînge". Însă Guvernul Provizoriu aprecia – în mod corect, după cum s-a văzut mai tîrziu – că era mai bine să rămînă loial Aliaţilor decît să asiste neputincios la înfrîngerea propriei armate, căci în felul acesta se vor înregistra mai

puține pierderi de vieți omenești în Rusia. E greu de găsit în istoria omenirii un exemplu similar de partid politic, care de dragul obținerii puterii să fi acționat atît de concertat pentru înfrîngerea propriei țări, așa cum au făcut bolșevicii. Aceasta era însă o verigă esențială a lanțului: prăbușirea din cauza înfrîngerii militare avea să fie urmată de preluarea puterii. Forțele democratice din februarie nu puteau fi de acord cu un asemenea plan.

Chiar mai surprinzător decît cinismul și lipsa de patriotism a lui Lenin a fost faptul că a găsit suficienți suporteri ca să-și ducă la îndeplinire planul într-un timp foarte scurt. Nu se poate ști dacă la Zürich visa să încheie o pace separată cu Germania, dacă era preocupat exclusiv de chestiunea întoarcerii în Rusia sau de speculareа arzătoarei dorințe de pace a milioanelor de oameni. Cu imaginația sa creatoare, Soljeniţîn a presupus, probabil pe bună dreptate, că toate aceste gînduri i-au trecut lui Lenin prin minte în zilele care au urmat revoluției din februarie și înainte de întoarcerea sa în Rusia, în aprilie[13]. În această perioadă de timp, cei mai mulți dintre politicienii ruși aveau sentimentul că revoluția din februarie deschisese un capitol cu totul nou în istoria țării lor, un capitol al democrației. Lenin însă era convins că, dacă țara ar rămîne în acest stadiu, el și partidul său vor ocupa, în cel mai bun caz, un loc nesemnificativ în cadrul opoziției din viitoarea Adunare Constituantă. Toate discursurile revoluționare ale adepților lui aveau să fie privite ca manifestări ale stîngismului extrem cu care parlamentele occidentale se obișnuiseră de mult. Dacă revoluția din februarie s-ar fi limitat la obiectivele preconizate de liderii ei, vechii rivali ai lui Lenin, menșevicii, ar fi avut o șansă de afirmare și acest lucru era intolerabil din punctul lui de vedere. Trebuia să plece imediat în Rusia. Inventase și crescuse un trib de „revoluționari de profesie", pe care sosise momentul să-i folosească. Era o șansă cu care s-ar fi putut să nu se mai întîlnească, mai ales că împlinise patruzeci și șapte de ani.

Parvus, Ganețki și „cheia germană"

Lenin i-a scris imediat la Stockholm omului său de încredere, Iakov Ganețki, cerîndu-i să găsească o modalitate de ieșire din impasul elvețian. De asemenea, l-a rugat pe Robert Grimm, un socialist elvețian, să examineze posibilitatea unei călătorii prin Germania, dar n-a primit

un răspuns prompt. În schimb, Ganeţki, expeditiv şi plin de resurse ca întotdeauna, i-a trimis cinci sute de ruble pentru călătorie[14], însă nu se gîndise la un plan concret. Îngrijorat, Lenin se întreba dacă nu cumva pierduse trenul istoriei. Iată ce-i scria Inessei: „Se pare că nu vom mai ajunge în Rusia! Anglia *nu ne va lăsa!* Planul de a trece prin Germania n-are sorţi de izbîndă!"[15] S-ar fi putut ca într-adevăr această călătorie să nu aibă loc, căci Lenin era înspăimîntat la gîndul că va fi arestat în Anglia sau scufundat de un submarin german. Poate că, dacă ar fi rămas în Elveţia şi ar fi continuat să-şi scrie „scrisorile din străinătate", revoluţia din octombrie nu ar mai fi avut loc. Ulterior, Troţki avea să consemneze că, fără Lenin, aceasta ar fi fost de neconceput.

În afară de bolşevici, şi Înaltul Comandament German era interesat ca Lenin să se întoarcă în Rusia. Germanii nu numai că îi urmăreau cu interes de cîtva timp pe bolşevici, dar le şi acordaseră un substanţial sprijin financiar prin diverşi intermediari. Cancelarul german Theobald von Bethmann-Hollweg fusese încurajat în acest sens de Statul Major german şi de unii social-democraţi germani, dar mai ales de către Alexander Helphand, pe atunci editorul revistei *Die Glocke*. În discuţiile cu ambasadorul german de la Copenhaga, contele von Brockdorff-Rantzau, Helphand a atras atenţia asupra faptului că o pace separată cu Rusia ar implica riscul ca ţarul să supravieţuiască şi să zdrobească revoluţia. Helphand nu ştia însă că Lenin avea să se pronunţe curînd împotriva unei păci separate germano-ruse. Într-un articol intitulat *Unde este regimul şi unde este revoluţia?* publicat în iulie 1917 în *Listok Pravdî* (Foaia adevărului), Lenin a declarat categoric că „a respins întotdeauna o pace separată cu Germania în modul cel mai categoric şi mai irevocabil!!"[16] După cum am văzut, Lenin dorea înfrîngerea Rusiei şi declanşarea unui război civil. Era o poziţie pe care Înaltul Comandament German o privea cu multă simpatie, căci proprii lor „defetişti" se făceau auziţi cu greu. Generalul Erich von Ludendorff, şeful Statului Major, „creierul militar al naţiunii germane" avea să scrie: „Înlesnind călătoria lui Lenin în Rusia, guvernul nostru şi-a asumat o mare răspundere. Acţiunea a fost pe deplin justificată din punct de vedere militar. Trebuia să învingem Rusia"[17]. Revoluţia bolşevică ar fi oferit Germaniei şansa de a cîştiga războiul. Ludendorff avea să declare cinstit că guvernul sovietic există „datorită nouă". Merită consemnat faptul că în mai 1920, cînd Biroul Politic a luat în discuţie publicarea în limba rusă a memoriilor lui

Ludendorff, s-a decis în unanimitate „ca numai acele părți care se referă la negocierile de la Brest să fie traduse și publicate"[18]. Aflați deja la putere, bolșevicii nu se mai temeau că vor fi dați în vileag, însă era, oricum, stînjenitor. Contribuind la înfrîngerea Rusiei, bolșevicii nu-și serviseră numai propriile interese, ci și pe cele ale militarismului german.

„Factorul german" din revoluția rusă a fost amplu comentat, în special în literatura de specialitate non-sovietică. Marxiștii sovietici au preferat să păstreze tăcerea, respectînd cererea lui Lenin (care, în mod ciudat, nu a fost publicată imediat): „Vă repet și de astă dată – cetățenii cinstiți nu trebuie să creadă bîrfele și zvonurile murdare"[19]. Bolșevicii n-au respins niciodată acuzația că au încheiat un tîrg cu Germania „ca să doboare Rusia la pămînt". Deși legăturile financiare au fost indirecte, nu putea fi contestat apelul la înfrîngerea Rusiei. Era mai bine să nu spui nimic sau, pur și simplu, „Nu credeți în bîrfe".

Se pune întrebarea dacă a existat sau nu o înțelegere germano-bolșevică cu privire la „propaganda pașnică", cum preferau germanii să denumească această chestiune delicată. Bolșevicii au primit oare bani de la nemți pentru declanșarea revoluției? Istoricul S. P. Melgunov susține că trebuie să căutăm „cheia de aur germană în buzunarul lui Parvus (Helphand) care avea legături atît cu lumea socialistă, cît și cu ministrul de externe german și cu reprezentanții Statului Major German" și că numai așa se explică succesul extraordinar de rapid al propagandei lui Lenin[20]. Această problemă reprezintă unul din marile secrete care învăluie revoluția și, deși am examinat un număr considerabil de documente, pînă acum inaccesibile, nu am putut s-o clarific. S-au luat numeroase decizii în cadrul unui cerc restrîns de bolșevici și s-au distrus o sumedenie de documente după revoluție. La aceasta se adaugă faptul că Lenin se pricepea foarte bine să păstreze secretele.

Pentru a ridica și mai mult vălul, trebuie să ne concentrăm atenția asupra a două personaje – Alexandr Lazarevici Helphand (cunoscut și sub numele de Parvus) sau Alexandr Moskovici și Iakov Stanislavovici Fürstenberg (alias Ganețki, Hencki, Borel, Hendriczek, Frantiszek, Nikolai, Marin Keller, Kuba...). În 1917, aceste două figuri din umbră au jucat rolul de pîrghii nevăzute. Nu au făcut agitație în rîndul maselor, ci i-au ajutat pe Lenin și grupul acestuia să-și procure fondurile de care aveau nevoie în scopuri propagandistice.

Helphand s-a născut cu trei ani înaintea lui Lenin, într-o familie de meşteşugari evrei din Berezicio, provincia Minsk. A urmat şcoala la Odesa şi universitatea la Berna, unde a obţinut doctoratul în filosofie. În Occident a făcut cunoştinţă cu marii reprezentanţi ai mişcării revoluţionare, ca Plehanov, Axelrod, Zasulici, Zetkin, Kautsky şi Adler şi i-a întîlnit pe Lenin şi pe Krupskaia înainte de revoluţia din 1905. A dobîndit reputaţia unui mare erudit, capabil să formuleze previziuni exacte. Într-o serie de articole intitulate *Războiul şi revoluţia* a anticipat înfrîngerea Rusiei de către Japonia care avea să se întîmple, într-adevăr, în anul următor şi, ca o consecinţă inevitabilă, o mişcare revoluţionară în ţară. Lenin era de mult timp cu ochii pe Parvus, dar păstrase întotdeauna rezerva. Poate că se gîndea la Parvus (sau, cine ştie, chiar la el însuşi?) atunci cînd i-a spus lui Gorki: „Un rus inteligent este aproape întotdeauna un evreu sau un rus cu sînge evreiesc"[21]. Kautsky l-a îndemnat pe Parvus să îmbrăţişeze cariera jurnalistică, profesiune în care acesta a excelat[22]. Troţki era fascinat de teoria lui cu privire la „revoluţia permanentă". După ce a părăsit Rusia, Parvus s-a alăturat social-democraţilor şi timp îndelungat a editat la Dresda *Arbeiter Zeitung*.

La fel ca şi Troţki, Parvus a jucat un rol important în revoluţia din 1905 în timp ce Lenin nu fusese deloc implicat în acest eveniment. Atît Troţki, cît şi Parvus au fost arestaţi la St. Petersburg şi exilaţi, separat, în Siberia, de unde amîndoi au evadat şi au ajuns mai întîi la St. Petersburg şi după aceea în străinătate. În ciuda talentului său scriitoricesc, Parvus a lăsat puţine lucrări, printre care se află şi o carte de amintiri referitoare la şederea sa în fortăreaţa Petru şi Pavel după înfrîngerea revoluţiei din 1905. Cea mai mare parte a timpului o dedica îndeletnicirii sale preferate, comerţul, la care se pricepea foarte bine. Era agentul literar al lui Gorki şi îi reprezenta şi interesele în Germania, unde la vremea respectivă *Azilul de noapte* se juca cu casa închisă. După părerea lui Gorki, Parvus îşi lua cele douăzeci de procente din profit pentru el, aşa cum conveniseră, iar restul îl împărţea în patru, un sfert lui Gorki şi trei sferturi Partidului social-democrat german. Parvus a strîns aproximativ 100 000 de mărci, dar, în loc să-i trimită lui Gorki, i-a cheltuit într-o călătorie în Italia împreună cu o doamnă, aşa cum a recunoscut el într-o scrisoare adresată scriitorului. Gorki, care considera că „trebuie să fi fost o vacanţă foarte plăcută" dacă i-a consumat un sfert din cîştig, s-a plîns Comitetului Central al

Partidului social-democrat german. Un tribunal al partidului format din Kautsky, Bebel şi Zetkin l-a condamnat moral pe Parvus, şi acesta a părăsit Germania, îndreptîndu-se spre Constantinopol. Acolo a devenit consilier al mişcării Junii Turci şi a cîştigat bani făcînd comerţ între Turcia şi Germania[23].

La izbucnirea războiului, Parvus, care între timp devenise un om bogat, era obsedat de ideea de a ajuta Germania transferînd revoluţia în Rusia, deşi intenţiile lui nu se opreau aici. În ianuarie 1915, Parvus îi explica lui Wangenheim, ambasadorul german de la Constantinopol: „Interesele guvernului german coincid cu acelea ale revoluţionarilor ruşi. Democraţii ruşi nu-şi pot atinge scopul decît prin distrugerea totală a ţarismului. Pe de altă parte, victoria Germaniei este condiţionată de izbucnirea unei revoluţii importante în Rusia. Cu toate acestea, chiar şi după război, Rusia va continua să prezinte un pericol pentru Germania, în cazul în care Imperiul Rus se va diviza în mai multe părţi distincte"[24]. Aceasta este esenţa interesului manifestat de germani pentru revoluţie, care coincidea cu dorinţa lui Lenin de a declanşa revoluţia ca urmare a înfrîngerii Rusiei în război. Deşi nu poate fi contestată existenţa unui asemenea plan, nu este foarte clar cum intenţiona guvernul german să-l pună în aplicare sau cum aveau de gînd bolşevicii să-l ducă la bun sfîrşit fără să se discrediteze.

Istoricii occidentali au afirmat că Lenin l-a cunoscut pe Parvus la Zürich sau la Berna în mai 1915. David Shub susţine că „mai întîi Lenin a ascultat cu atenţie planul lui Parvus, dar nu i-a dat nici un răspuns precis. Dar, pentru a menţine legătura cu el, l-a trimis pe Ganeţki-Fürstenberg la Copenhaga cu ordinul de a lucra la Institutul lui Parvus pentru a-l informa periodic în legătură cu acţiunile acestuia"[25]. Cronica oficială sovietică cu privire la activitatea lui Lenin din mai 1915 susţine că acesta a comandat de la Biblioteca din Berna un ghid al staţiunilor balneare şi *Influenţa climatului alpin înalt şi a excursiilor la munte asupra omului*, dar nu menţionează nici o întîlnire cu Parvus. În schimb, Parvus consacră un amplu spaţiu întrevederii lor într-o broşură intitulată *În lupta pentru adevăr*. El confirmă faptul că aceasta a avut loc la Zürich. Shub susţine, pe baza mărturiei lui Parvus şi a altor documente, că acesta a sosit în Elveţia în compania Ekaterinei Groman, prin intermediul căreia a împărţit cu generozitate ajutoare emigranţilor ruşi aflaţi la strîmtoare. Într-o zi a intrat pe neaşteptate într-un restaurant unde mîncau emigranţii şi s-a dus direct

la masa unde şedea Lenin, Krupskaia, Inessa Armand şi Kasparov, alt prieten apropiat al familiei Ulianov. După o scurtă conversaţie, Lenin şi Krupskaia l-au invitat pe Parvus în apartamentul lor, unde au continuat să discute pînă seara.

În legătură cu această întîlnire, Parvus notează: „I-am expus lui Lenin vederile mele în legătură cu consecinţele social-revoluţionare ale războiului şi i-am atras atenţia şi asupra faptului că, atîta timp cît războiul continuă, în Germania nu va avea loc nici un fel de revoluţie: revoluţia era posibilă numai în Rusia şi va izbucni ca rezultat al victoriei germanilor". Întîlnirea a fost confirmată şi de bolşevicul Arthur Zifeldt, care i-a văzut pe Lenin şi pe Parvus părăsind restaurantul împreună[26].

Parvus i-a comunicat că se pregătea să înfiinţeze un nou institut la Copenhaga pentru studierea cauzelor şi efectelor războiului şi că reuşise să contacteze cîţiva social-democraţi ruşi, printre care se număra şi Iakov Ganeţki, omul de încredere al lui Lenin[27]. Parvus se întîlnea frecvent cu un alt colaborator apropiat al lui Lenin, Karl Radek, care a scris în 1924 o schiţă despre el, bazată pe propriile amintiri. Radek îi citează pe Parvus care ar fi afirmat despre sine însuşi: „Eu sînt inversul lui Midas: de cîte ori ating aurul, acesta se transformă în gunoi". La douăzeci de ani după evenimente, într-un articol intitulat *Parvus – Lenin – Ganeţki*, Kerenski scria: „Guvernul Provizoriu a stabilit definitiv că «afacerile financiare» ale lui Parvus au continuat la Petrograd prin Banca Siberiei, unde pe numele unei rude a lui Ganeţki, o oarecare Madame Sumenson, şi al unui anume Kozlovski au sosit sume mari de bani de la Berlin via New Bank din Stockholm, mediator fiind Ganeţki." Kerenski putea să afirme pe drept cuvînt că prima cercetare a legăturilor dintre bolşevici şi germani a fost efectuată de guvernul lui.

Materialele de la Arhiva Specială menţionează foarte frecvent faptul că în 1916 a fost creată la Berlin o secţie specială denumită „Stockholm", condusă de un anume Trautmann, care a menţinut legătura cu Parvus şi cu Radek prin Ganeţki. Arhivele conţin, de asemenea, adresele din Copenhaga unde au locuit Parvus şi Ganeţki, nu departe unul de altul[28]. Un diplomat austro-ungar de la Copenhaga, un anume Grebing, îşi aminteşte şi el că „Parvus şi Fürstenberg-Ganeţki făceau comerţ între Scandinavia şi Rusia cu ajutorul germanilor. Exportul de bunuri germane în Rusia, prin intermediul

firmei lui Parvus-Ganeţki, se desfăşura în felul următor: Parvus primea bunuri din Germania, inclusiv instrumente chirurgicale, produse medicale şi chimice, contraceptive, haine de care era nevoie în Rusia, iar Ganeţki, în calitate de agent rus, le trimitea mai departe. Din banii obţinuţi în urma vînzării acestor bunuri în Rusia nu se plătea însă nimic germanilor, sumele respective fiind folosite pentru finanţarea campaniei lui Lenin încă din prima zi a revoluţiei"[29]. Sistemul acesta a funcţionat excelent ca paravan pentru legăturile financiare. În acelaşi timp, acuzaţiile proferate de bolşevici la adresa lui Parvus pe care îl etichetau drept „renegat", „social-şovinist" şi „revizionist" creau impresia unei distanţări faţă de el.

Comentariile din Arhiva Specială demonstrează că activitatea politică a lui Parvus se îngemăna cu un evantai foarte larg de speculaţii comerciale: „Afacerile lui din Danemarca, Turcia, România, Bulgaria şi Rusia cu alimente, grîne, cărbune, medicamente, participarea lui la propaganda germană, aprovizionarea Statului Major german atît cu literatură bolşevică, cît şi antibolşevică, speculaţiile legate de contractele de transport din Scandinavia, toate acestea i-au adus lui Parvus un capital în valoare de cîteva zeci de milioane, pe care i-a depus în băncile din Zürich"[30].

Deşi Lenin nu s-a amestecat personal în nici una din aceste afaceri, era informat în legătură cu ele. Mai mult chiar, afacerile nu se puteau încheia fără aprobarea lui, deşi în cazul în care acestea ar fi eşuat, el rămînea „curat". Printre documentele pur financiare care atestă livrările de bunuri şi plăţile efectuate doamnei Sumenson din partea lui Ganeţki (majoritatea fiind distruse)[31], există mai multe telegrame din vara anului 1917 de la şi către Lenin în legătură cu probleme legate de Congresul Internaţionalei Socialiste, care ar fi trebuit să aibă loc la Stockholm (dar s-a contramandat)[32]. Telegramele sînt evident codificate pentru a ascunde adevăratul mesaj.

Între timp, însă, creştea nevoia de bani. Un fost agent al contraspionajului ţarist, recrutat de Guvernul Provizoriu pentru a investiga legăturile bolşevicilor cu germanii, a descoperit că unul din canalele de finanţare a Partidului în ajunul revoluţiei mergea de la Ganeţki la Sumenson[33]. Este clar că acest canal a funcţionat neîntrerupt timp îndelungat, căci una din telegramele prin care i se comunică lui Ganeţki că Sumenson a depus 100 000 de ruble poartă numărul „90"[34].

Istoricul Serghei Melgunov, care n-a ştiut de existenţa acestor

documente, a afirmat totuşi că Evghenia Mavrikevna Sumenson avea un cont mare la Banca Siberiei: „Experţii financiari au stabilit ulterior că în acest cont erau aproape un milion de ruble, dintre care 800 000 au fost retraşi în ajunul revoluţiei... Dimineaţa, Kozlovski cutreiera băncile, scotea banii de la unele şi deschidea conturi noi la altele“[35].

În ziua de 8 iulie 1917 Sumenson a fost arestată de serviciile de contrainformaţii ale Guvernului Provizoriu şi a confirmat toate aceste fapte, ba chiar şi altele suplimentare. Din blocnotesul şefului adjunct al serviciului de contrainformaţii din cadrul districtului militar Petrograd reiese că suma rulată de Ganeţki şi Sumenson s-a ridicat la două milioane treizeci de mii patruzeci şi trei de ruble[36], o cifră uriaşă pentru vremea aceea. Sumenson a declarat că, din ordinul lui Ganeţki, i-a dat bani „lui Meceslav Iulievici Kozlovski de îndată ce acesta a cerut (fără să-i pretindă nici o chitanţă), căci acesta era primul adjunct al lui Ganeţki.“ Documentele mai arată că Sumenson a „transferat 230 000 ruble unei firme din Elveţia prin intermediul Băncii Azov-Don“. Sumenson a declarat că a primit 288 020 ruble pentru primul transport de medicamente trimis din Stockholm prin Ganeţki în decembrie 1915[37]. Nu putem şti dacă acest lucru avea sau nu legătură cu întîlnirea dintre Parvus şi Lenin din Elveţia, în luna mai, cert este însă că în iulie 1915 von Jugow de la ministerul de externe al Germaniei a cerut trezoreriei să vireze cinci milioane de mărci destinate intensificării propagandei revoluţionare din Rusia, şi cererea a fost onorată la 9 iulie[38]. Ni se pare plauzibilă presupunerea că „banii germani“ au început să fie folosiţi pentru sprijinirea bolşevicilor după întîlnirea din mai 1915.

Cînd anchetatorul Guvernului Provizoriu l-a interogat pe fratele lui Ganeţki, Vikenti, în august 1917, a ieşit la iveală faptul că Ganeţki se îmbogăţise subit şi conducea o afacere mare. Vikenti a rezistat tuturor tentaţiilor de a defini natura acestei „afaceri“: „De fiecare dată cînd aduc vorba despre bunăstarea fratelui său şi despre întreprinderile lui Vikenti, schimbă imediat subiectul... Vikenti a mai spus că în familie, fratele lui nu vorbea decît despre politică, dar n-am ştiut niciodată nimic despre tranzacţiile lui comerciale“[39]. Mărturia ni se pare foarte importantă. Ganeţki era un „revoluţionar de profesie“, aşadar ştia să păstreze un secret, mai ales unul care implica întregul partid. Lenin, care îl preţuia în mod special pe Ganeţki, l-a apărat în vara anului 1917 în faţa Comitetului Central şi a Biroului Politic

împotriva acuzaţiilor guvernului referitoare la banii germani. În iunie 1918, într-o scrisoare către Adolf Ioffe, emisarul lui din Berlin, Lenin menţiona că „Krasin şi Ganeţki, în calitate de oameni de afaceri, te vor ajuta şi totul va fi în regulă"[40].

Investigaţiile Guvernului Provizoriu s-au soldat cu un eşec, căci cazul în speţă îl depăşea. Aşa cum a afirmat mai tîrziu Kerenski, „toate evenimentele ulterioare din vara anului 1917, ba chiar întreaga istorie a Rusiei ar fi luat un alt curs dacă acea comisie ar fi reuşit să-şi aducă la îndeplinire sarcina extrem de dificilă de a-l da în vileag pe Lenin şi dacă ar fi reuşit să demonstreze în faţa unui tribunal crima monstruoasă pe care nimeni nu voia s-o creadă, tocmai pentru că părea atît de inexplicabilă din punct de vedere psihologic". Kerenski însuşi credea că legătura dintre bolşevici şi Lenin era o înţelegere completă şi deplină „dincolo de plăţile în bani pentru prăbuşirea Rusiei, aşa cum au văzut unii dintre noi şi pentru realizarea unei revoluţii sociale, aşa cum au presupus alţii"[41]. Kerenski a intuit în mod corect că a existat „o înţelegere". Într-adevăr, bolşevicii au ajuns la un acord cu germanii în multe chestiuni. De exemplu, la sfîrşitul lui august 1918, într-o notă de mînă adresată lui Vorovski, trimisul sovietic din Suedia, Lenin, vorbind despre un tratat suplimentar care tocmai fusese semnat cu germanii, a declarat: „Nimeni nu le-a cerut niciodată «ajutorul» nemţilor, dar am avut o înţelegere cu ei în legătură cu modul şi momentul în care ei, germanii, îşi vor pune în aplicare planul de a ataca Murmanskul şi pe generalul Alexeev. A fost o coincidenţă de interese. Ar fi însemnat să fim nişte idioţi dacă n-am fi profitat de ea..."[42]

Lenin nu a negat posibilitatea încheierii unui acord cu Germania. De vreme ce au convenit să exploateze atacul german împotriva forţelor generalului Alexeev din august 1918, ar fi putut avea o „înţelegere" şi în legătură cu un efort comun de a răsturna ţarismul cu un an mai devreme.

Creşterea rapidă a numărului publicaţiilor bolşevice după februarie nu a fost deloc întîmplătoare. În iulie 1917, partidul scotea patruzeci şi unu de ziare într-un tiraj total de 320 000 de exemplare, douăzeci şi şapte din ele în limba rusă, celelalte în georgiană, armeană, lituaniană, tătară, poloneză şi alte limbi. Nouăzeci de mii de exemplare ale ziarului *Pravda* se tipăreau în fiecare zi. Cotizaţiile membrilor de partid n-ar fi putut acoperi costul editării unui asemenea volum de publicaţii. După

februarie, partidul a plătit 260 000 de ruble pentru o presă nouă, iar liderii partidului îşi primeau salariile, chiar dacă nu foarte regulat[43]. Seifurile bolşevice nu erau niciodată goale.

Cînd nişte informaţii superficiale furnizate de Alexinski, Ermolenko, Burţev şi alţii au făcut furori în presă în legătură cu relaţiile dintre bolşevici şi nemţi, Lenin a publicat în *Listok Pravdî* un articol intitulat *Unde este regimul şi unde este contrarevoluţia?* Respingînd acuzaţiile formulate de Aleksinski, fost membru al celei de-a doua Dume, un „ticălos bîrfitor", Lenin a prezentat două argumente care, considera el, vor contracara „acţiunea murdară a ponegritorilor din ziare". În primul rînd, Ganeţki „primise de curînd viză de intrare în Rusia, apoi i se permisese din nou să plece"[44]. Însă acest lucru se întîmplase înainte de izbucnirea scandalului din presă şi, ceea ce este şi mai important, Ganeţki călătorea cu fel de fel de paşapoarte, aşa că ar fi putut veni şi pleca sub unul din nenumăratele lui pseudonime. În aceeaşi ordine de idei, Kerenski a amintit că toate faptele referitoare la legăturile financiare ale lui Lenin cu germanii au fost prezentate comisiei la începutul lui mai şi că, deşi aveau o mare importanţă din punctul de vedere al securităţii statului, nu fuseseră înaintate instanţelor judecătoreşti. Cazul avea să fie confirmat fără nici un dubiu prin arestarea lui Ganeţki la frontieră. Publicarea unora din aceste materiale în presă „i-a pus pe bolşevici în gardă. Călătoria lui Ganeţki a fost amînată, şi guvernul a pierdut ocazia de a dovedi cu documente principalele fapte care îl incriminau pe Lenin & Co."[45].

Cel de-al doilea argument al lui Lenin era, într-adevăr, hotărîtor: „Ganeţki şi Kozlovski nu sînt bolşevici, ci membri ai Partidului social-democrat polonez. Bolşevicii nu au primit *niciodată* bani de la Ganeţki sau de la Kozlovski. Toate astea sînt minciuni de cea mai joasă speţă"[46]. În *Răspunsul*, articol publicat de Lenin în *Rabocii i soldat* (Muncitorul şi soldatul) din 26 şi 27 iulie 1917 – adică după ce guvernul a emis decretul privind arestarea lui, iar el se ascunsese deja în Finlanda – se preciza că Parvus a mai folosit şi alţi emigranţi în afară de Ganeţki. „Procurorul pedalează pe legătura reciprocă dintre Ganeţki şi Lenin! Dar acesta este un truc murdar, căci toată lumea ştie că Ganeţki a făcut afaceri cu Parvus, în timp ce noi n-am stabilit asemenea relaţii cu Ganeţki"[47].

Unde se ascundea adevărul? Cine recursese la trucuri „murdare"? Afirmaţia lui Lenin că Ganeţki şi Kozlovski nu erau bolşevici este o

minciună sfruntată. În 1937, cînd Ganeţki a fost arestat, anchetatorul lui nota că „fusese membru al Partidului Bolşevic din 1869“[48]. Lăsînd la o parte faptul că Partidul s-a înfiinţat abia în 1898, cert este că Ganeţki a fost implicat în politica revoluţionară rusă la fel de mult ca şi toţi ceilalţi membri de partid. În realitate, a reprezentat un personaj de frunte atît în mişcarea revoluţionară rusă, cît şi în cea poloneză. A fost delegat la Congresele al doilea, al patrulea şi al cincilea al Partidului social-democrat al muncitorilor şi ţăranilor din Rusia; la Congresul al cincilea, a fost ales în Comitetul Central al Partidului. În 1917 era membru al Biroului pentru Străinătate al Partidului, în realitate, Comitetul Central al filialei din străinătate. Cam acelaşi lucru s-ar putea spune şi despre Kozlovski, care în 1917 era membru al Comitetului Executiv al Sovietului din Petrograd. Şi atunci cum să apreciem afirmaţiile lui Lenin potrivit cărora „nu a încheiat nici un fel de afaceri financiare cu Ganeţki“ şi „toată lumea ştie“ că Ganeţki a avut legături financiare cu Parvus?

După revoluţia din februarie, corespondenţa lui Lenin cu Ganeţki a fost depăşită cantitativ numai de cea cu Inessa Armand. La începutul lui martie i-a telegrafiat lui Ganeţki că se pregătea să-i trimită „o scrisoare importantă“[49]. O altă telegramă din 15 martie, referitoare la planurile lui Lenin de a se întoarce în Rusia, este urmată de telegrame şi scrisori expediate aproape zilnic, inclusiv una cu instrucţiuni „să pună deoparte două-trei sute de mii de coroane pentru călătoria din Elveţia în Rusia“[50]. În curînd avea s-o informeze pe Inessa că banii sosiseră de la Stockholm[51], adăugînd puţin mai tîrziu că „dispunem de mai mulţi bani pentru călătorie decît am fi crezut“[52], ceea ce ne permite să presupunem că au fost mai multe mandate din partea lui Ganeţki. În cazul acesta, de ce a declarat că nu a avut nici un fel de relaţii financiare cu Ganeţki? Lenin ştia că Ganeţki îi ţine bani la dispoziţie atunci cînd îi ceruse să-i trimită. Cum putuse acuza Guvernul Provizoriu de „trucuri murdare“?

Decizia de a călători prin Germania a fost luată în ultimul moment. Parvus a implicat în această chestiune nu numai Înaltul Comandament German şi ministerul de externe, ci şi pe Kaiser însuşi. Ambasadorul german din Copenhaga, contele von Brockdorff-Rantzau, l-a sfătuit pe ministrul de externe „să sprijine elementele extremiste, căci aceasta va conduce la un deznodămînt mai rapid. După toate probabilităţile, cam peste trei luni vom putea conta pe o dezintegrare suficient de

mare, ca să-i zdrobim pe ruşi într-o acţiune militară"[53].

Serviciile franceze de contrainformaţii, ca să nu rămînă mai prejos, au raportat în primăvara anului 1917 că Lenin, împreună cu Angelika Balabanova, un socialist elveţian pe nume Mueller şi Henri Guilbeau, redactorul francez al revistei *Demain* (Mîine) s-au întîlnit cu un anume Dallenvach, reprezentant al ambasadei germane, la restaurantul Scioppa din Berna. Cu ocazia întrevederii s-a discutat apropiata călătorie a lui Lenin prin Germania spre Rusia[54].

Lenin îşi dăduse seama de faptul că germanii erau la fel de interesaţi ca şi el să-i lase pe revoluţionarii ruşi să treacă prin Germania şi, prin intermediul socialistului elveţian Fritz Platten, a pus anumite condiţii, în speranţa că acestea le vor oferi bolşevicilor un alibi istoric şi politic. Şi-a întărit şi mai mult propria acoperire refuzînd să se întîlnească cu Parvus la Stockholm. Parvus îşi aminteşte incidentul: „Eram la Stockholm cînd Lenin a trecut pe acolo. N-a acceptat o întrevedere cu mine. Printr-un prieten comun i-am transmis că acum scopul principal era pacea şi, prin urmare, condiţiile de pace. L-am întrebat ce intenţiona să facă. Lenin mi-a răspuns că nu se amestecă în diplomaţie; principala lui problemă o constituia agitaţia socială revoluţionară"[55]. Nu este de mirare că, după ce şi-a atins scopul, Lenin l-a respins cu dispreţ pe Parvus. Maşina pusă în mişcare de Parvus nu mai necesita nici un fel de contact personal.

În cele din urmă, Lenin şi-a stabilit alibiul, atribuindu-le menşevicilor meritele pentru perfectarea călătoriei sale. În articolul *Cum am sosit*, publicat simultan în *Pravda* şi în *Izvestia* din 18 aprilie 1917, Lenin scrie că a fost „ideea lui Martov să călătorim prin Germania"[56]. Pentru Lenin problema fusese simplă: voia să ajungă în Rusia, iar toate celelalte drumuri îi erau închise; se temea de ceea ce vor spune duşmanii săi, însă ştia că menşevicii nu vor putea să-l atace dacă liderul lor se va întoarce pe acelaşi drum[57].

Cînd feribotul lui suedez a ajuns la Trolleborg, Lenin a fost întîmpinat de Ganeţki care a călătorit apoi cu tot grupul pînă la Malmö şi la Stockholm. Ganeţki le-a dat bolşevicilor tot ce le trebuia, inclusiv bilete pentru restul călătoriei. Dar Lenin a insistat mai tîrziu că nu a avut nici un fel de legături financiare cu Ganeţki. Presa şi social-democraţii suedezi s-au interesat foarte mult de persoana liderului bolşevic în timpul escalei sale de la Stockholm. La Hotel Regina s-a organizat un dineu în onoarea lui. Cu acest prilej, Lenin a acordat interviuri presei, a fost

salutat de primarul oraşului, K. Lindhagen. Conştient de faptul că intra într-o perioadă pe care o aşteptase toată viaţa, a vorbit ca un adevărat lider, cu mintea şi creierul revoluţiei. Şi era nerăbdător să meargă înainte: socialismul nu mai reprezenta o utopie îndepărtată.

În drum spre frontiera rusă i-a trimis o telegramă lui Karpinski la Geneva, exprimîndu-şi satisfacţia pentru modul în care germanii au respectat condiţiile acordului. A telegrafiat şi la Petrograd, sugerînd ca sosirea lui să fie anunţată în *Pravda;* nu se întorcea ca un emigrant oarecare, ci ca un lider. Cînd a început investigarea legăturilor lui Lenin cu germanii, Guvernul Provizoriu a emis ordin de arestare împotriva lui în iulie 1917 pe baza unui număr de douăzeci şi două de dosare, edificatoare. Dar cazul a fost suspendat, întrucît Kerenski considera că principala ameninţare la adresa guvernului său vine dinspre dreapta, astfel că avea nevoie de sprijinul stîngii, inclusiv al bolşevicilor. După preluarea puterii, Lenin s-a ocupat personal de ştergerea tuturor urmelor compromiţătoare. A supravegheat îndeaproape strîngerea şi distrugerea oricăror probe. Urmînd instrucţiunile lui Troţki, pe atunci comisar pentru afacerile externe, la 16 noiembrie 1917, F. Zalkind şi E. Polivanov au raportat că materialele investigaţiei incomplete fuseseră confiscate. Şi-au redactat raportul în termenii următori:

„Către Preşedintele Sovietului Comisarilor Poporului: În conformitate cu rezoluţia aprobată de tovarăşii Lenin, Troţki, Podvoiski, Didenko şi Volodarski, am făcut următoarele:

1) La arhivele Ministerului de Justiţie, din arhivele despre „trădare" ale tovarăşilor Lenin, Zinoviev, Kozlovski, Kollontai şi ale altora, am extras Ordinul Băncii Imperiale Germane No. 7 433, datat 2 martie 1917 care autorizează plata banilor pentru propaganda de pace în Rusia.

2) Am examinat toate registrele Băncii Noi din Stockholm; am deschis un ordin cu nr. 2754 al Băncii Imperiale germane..."[58]

Materialele strînse de Guvernul Provizoriu includ o serie de documente care menţionează numele liderilor bolşevici, dar autenticitatea lor nu poate fi stabilită cu maximum de certitudine. E vorba de rapoarte întocmite de anchetatori. Instrucţiunile privind finanţarea unor indivizi angajaţi în munca de propagandă pacifistă prezintă o gravitate prea mare pentru a fi luate în serios. S-a menţionat mai înainte că un mare număr de documente a dispărut fără urmă şi ar

fi de mirare ca bolşevicii să nu fi distrus materialele compromiţătoare.

Ancheta dorea să arate că Lenin şi tovarăşii lui au fost pur şi simplu cumpăraţi de spionajul german, dar lucrul acesta pare puţin probabil. Probele existente conturează o imagine ceva mai realistă. Parvus şi poate şi estonianul Kesküla, cu acordul ministrului de externe al Germaniei şi al Statului Major, au „hrănit" firma de comerţ a lui Ganeţki, Sumenson şi Kozlovski. Fără ajutorul german al lui Pravus, Ganeţki nu ar fi fost niciodată în stare să-şi pună pe picioare „afacerea". După cum afirmă fratele său, în 1914 era atît de sărac încît nu-şi putea permite să cumpere lapte pentru copil[59].

O parte importantă din banii mînuiţi de Ganeţki au ajuns prin diverse căi în seifurile bolşevice. După cum spunea Michael Futrell, istoric al legăturii revoluţionare ruso-scandinave, „Urmărind cariera anterioară a lui Ganeţki este greu de crezut că s-ar fi dedicat cîştigării banilor pentru alt scop principal decît acela de a ajuta revoluţia"[60]. Pare a fi o presupunere rezonabilă. Ganeţki s-a apucat de comerţ pentru că acest lucru răspundea imperativelor politice ale lui Lenin. Înainte şi după revoluţie prin mîinile lui au trecut milioane de ruble şi o mare cantitate de obiecte de valoare. De exemplu, s-a angajat în negocieri de durată cu polonezii în legătură cu despăgubirile care decurgeau din Tratatul de pace de la Riga din 1920 şi a fost mandatat de Biroul Politic să vîndă în străinătate mari cantităţi din diamantele ţarului, geme, aur şi bijuterii. Însă, în 1937, cînd a fost arestat, în apartamentul lui nu s-au găsit decît doi dolari şi nici măcar un singur obiect de valoare[61]. Fie că nimic „nu i s-a lipit de degete", fie că banii sînt depuşi în conturile elveţiene, fie că au trecut în fondurile partidului. Aşa cum a spus Lenin însuşi, Ganeţki era un om cu convingeri intelectuale. Comerţul a fost sarcina lui de partid.

După revoluţie, printre cei dintîi care au încercat să descopere secretul banilor germani s-a numărat social-democratul german Eduard Bernstein. În 1921, acesta a publicat un articol în ziarul Partidului, *Vorwärts* (Înainte) în care a susţinut că generalul Hoffmann confirmase faptul că guvernul Kaiserului i-a permis lui Lenin şi tovarăşilor săi să treacă prin Germania ca să-şi poată desfăşura munca de agitaţie în Rusia. „Lenin şi tovarăşii săi au primit mari sume de bani de la guvernul Kaiserului pentru agitaţia lor destructivă". Bernstein a scris că ştiuse cum stau lucrurile încă din decembrie 1917 şi că faptul îi fusese confirmat de o persoană care, prin natura profesiunii sale, deţinea

asemenea informaţii. Bernstein nu ştia ce sumă de bani primise Lenin şi nici cine fuseseră intermediarii dintre liderul bolşevic şi guvern. În continuare, el afirmă: „Din surse demne de toată încrederea am aflat că suma a fost foarte mare, aproape incredibilă, fără îndoială peste cincizeci milioane de mărci-aur, o sumă a cărei proveniență e prea bine cunoscută de Lenin şi tovarăşii lui. Una din consecinţele acestei situaţii a fost Tratatul de la Brest-Litovsk. Generalul Hoffmann, care a negociat cu Troţki şi cu ceilalţi membri ai delegaţiei bolşevice de la Brest, îi avea la mînă pe bolşevici cu două chestiuni şi a făcut în aşa fel încît aceştia s-o simtă"[62].

O săptămînă mai tîrziu, Bernstein a publicat un nou articol în *Vorwärts* în care le cerea comuniştilor germani şi bolşevicilor ruşi să-l dea în judecată dacă socoteau că îl ponegrise pe Lenin. Comitetele centrale ale celor două partide au păstrat totuşi tăcere, confirmînd, practic, afirmaţiile lui Bernstein. Se pune însă întrebarea dacă fondurile germane erau chiar aşa de mari cum s-a sugerat. Bernstein pare să se refere la toţi banii care fuseseră transferaţi începînd din 1915. La 3 decembrie 1917 Secretarul de stat german Richard von Kühlmann a raportat Înaltului Comandament militar german: „Numai după ce bolşevicii au primit de la noi un flux continuu de fonduri prin diferite canale şi sub diverse etichetări au reuşit să-şi scoată principalul organ de presă, *Pravda*, pentru a desfăşura o propagandă energică şi a-şi extinde apreciabil baza iniţial restrînsă a partidului lor. E în interesul nostru să exploatăm perioada guvernării bolşevice, pentru a obţine, mai întîi un armistiţiu şi după aceea, dacă se poate, pacea. Încheierea unei păci separate ar însemna atingerea scopului războiului, şi anume o ruptură între Rusia şi aliaţii ei"[63].

La 3 iunie 1918 – cu o lună înainte să fie asasinat – contele Mirbach, ambasadorul german la Moscova, a telegrafiat că are nevoie de trei milioane de mărci pe lună, poate chiar şi mai mult, pentru a contracara propaganda Aliaţilor din Rusia. Cîteva zile mai tîrziu, consilierul Trautmann de la Ministerul german de externe informa trezoreria că Mirbach cheltuia sume mari pentru a contracara propaganda Aliaţilor: „Fondul pe care l-am avut pînă acum la dispoziţie pentru achiziţii în Rusia a fost epuizat. De aceea este esenţial ca Trezoreria să ne pună la dispoziţie sume suplimentare. Ţinînd seama de condiţiile prezentate mai sus, acestea trebuie să se cifreze la minimum patruzeci de milioane de mărci"[64].

Documentele indică cifre foarte diferite atît pentru partea rusă, cît şi pentru cea germană. Între timp, Lenin stătea şi privea liniştit la piesa care se desfăşura în faţa lui şi care fusese inventată de el. Precaut, Lenin a făcut foarte puţine mişcări greşite, exceptînd negarea oricăror relaţii financiare cu Ganeţki. După ce a aprobat această operaţie anti-rusă de mare anvergură, a profitat la maximum de toate ocaziile oferite de germani. Şi unii şi alţii doreau înfrîngerea ţarismului şi s-au declarat satisfăcuţi de rezultat.

Bolşevicii nu intrau în prea multe amănunte atunci cînd vorbeau despre „cheia germană", deşi nu scăpau nici o ocazie ca să amintească de ea. De exemplu, la sfîrşitul lui ianuarie 1919, Cicerin, comisarul pentru afaceri externe, i-a telegrafiat lui Troţki: „La radio s-a anunţat chiar acum că în ziarul parizian *Le Populaire* a apărut un reportaj preluat din ediţia de seară a ziarului newyorkez *Times* cu următorul conţinut: legenda contactelor dintre liderii bolşevici şi Imperiul German a fost definitiv dezminţită. În ianuarie 1918, contrarevoluţionarii ruşi i-au trimis colonelului Robbins mai multe documente care atestă existenţa unei legături între guvernul german, Lenin şi Troţki. Robbins l-a interogat pe Galperin care a recunoscut că multe dintre documente s-au aflat în mîinile lui Kerenski şi ale guvernului său şi sînt falsuri evidente. Fostul editor al revistei *Cosmopolitan Magazine*, Versta Sisson, s-a declarat de acord cu Robbins, dar ulterior şi-a schimbat părerea. După ce s-au vînturat dintr-un loc în altul, în cele din urmă documentele au fost vîndute americanilor cu 100 000 (probabil dolari americani)"[65].

În momentul preluării puterii de către bolşevici, Parvus a decis să se afirme din nou în arena revoluţiei, aşa cum făcuse şi mai înainte, în 1905. La mijlocul lui noiembrie 1917 s-a întîlnit cu Radek la Stockholm şi i-a cerut să-i transmită lui Lenin rugămintea de a-i da voie să se întoarcă în Rusia ca să se angreneze în activitatea revoluţionară. Avea experienţă, o minte ageră, o mulţime de bani şi era încă în putere. A mai adăugat că reputaţia lui fusese pătată din cauza colaborării cu „social-patrioţii" şi că Lenin îl etichetase drept „şovinist", dar toate acţiunile lui avuseseră drept unic scop succesul revoluţiei din Rusia. Dorise victoria Germaniei, fiindcă acest lucru favorizase declanşarea revoluţiei ruse. Era gata chiar să compară în faţa unui tribunal al partidului. Trei săptămîni mai tîrziu, Radek s-a întors la Stockholm cu răspunsul lui Lenin: „Cauza revoluţiei nu trebuie întinată de mîini

murdare". Parvus a fost profund dezamăgit. Oare mîinile bolşevicilor care primiseră bani de la el erau mai curate? Persoana lui nu l-ar fi putut compromite pe Lenin, însă apariţia sa la Petrograd n-ar fi făcut decît să confirme acuzaţia de trădare împotriva bolşevicilor.

Guvernul german şi-a revizuit şi el atitudinea faţă de Parvus – sistîndu-i creditele pentru noi investiţii comerciale. Parvus a reacţionat prompt cerînd un milion de mărci în schimbul nepublicării documentelor compromiţătoare. Nu se ştie dacă şantajul a dat rezultate, sau neînţelegerea s-a rezolvat în alt mod, cert este că n-a izbucnit nici un scandal[66]. Ulterior, Parvus s-a apucat să scrie o carte de memorii, căci avea foarte multe lucruri de spus. Îndeosebi ultimele două decenii din viaţa lui fuseseră tumultuoase: vin, femei, operaţiuni financiare îndrăzneţe, planuri fantastice. După octombrie 1917, deşi devenise supraponderal, Parvus a continuat să trăiască de parcă anii n-ar fi trecut peste el, însă izvoarele tinereţii au secătuit repede. În decembrie 1924, la zece luni după moartea lui Lenin, inima lui Parvus a încetat să mai bată şi afirmaţiile făcute la faimoasa şedinţă din mai 1915 au fost îngropate o dată cu el. Memoriile lui au rămas în faza de proiect.

Deşi Alexandr Gnedin, fiul lui Parvus, a condamnat oficial poziţia politică a tatălui său, lucrul acesta nu l-a salvat. A fost arestat în 1939 şi, în mod surprinzător, a supravieţuit şaisprezece ani în lagăre. În 1977 a publicat o carte despre eforturile sale sistematice – depuse din ordinul guvernului sovietic – pentru a recupera averea tatălui său în numele URSS[67]. Dar Parvus fusese înconjurat de oameni inteligenţi care au făcut în aşa fel încît banii lui să ajungă în altă parte. Gnedin a reuşit totuşi să recupereze biblioteca tatălui său şi cîteva din documentele acestuia. Şi unele şi altele au fost mai întîi „examinate" de cekişti, în conformitate cu procedurile obişnuite. Evident, aceştia nu au lăsat nimic din ceea ce i-ar fi putut compromite pe Lenin sau pe bolşevici.

Soarta lui Ganeţki a fost mai tragică. El n-a murit, ca Parvus în patul lui. Iniţial, datorită protecţiei lui Lenin, a deţinut funcţii importante în comisariatele pentru finanţe, pentru comerţ şi pentru economie. Lenin i-a încredinţat adesea misiuni delicate, dintre care unele cu caracter personal. În aprilie 1921 l-a rugat „să fie aşa de amabil" şi să cumpere obiectele menţionate în lista făcută de Krupskaia, iar în mai i-a cerut ca „folosind banii elveţieni pe care ţi i-am dat", să cumpere „făină (dacă se poate, de secară), cîrnaţi,

conserve (dar nu delicatese), carne şi peşte". În altă împrejurare avea nevoie de „şireturi de ghete pentru Krupskaia şi cornuri franţuzeşti"[68].

Zecile de documente semnate de Lenin şi asociate cu numele lui Ganeţki se referă aproape în mod invariabil la bani. De exemplu, Ganeţki a raportat că au primit 83 513 coroane daneze de la Karl Moor, social-democrat elveţian de naţionalitate germană. Ce destinaţie trebuia să le dea banilor? Lenin nu-şi mai amintea de ce i-au primit. Zinoviev a făcut o propunere: „Cred că trebuie să fie oferiţi Cominternului. Dacă ar fi rămas la Moor, oricum acesta i-ar fi băut"[69].

Lenin îl cunoştea bine pe Moor. Ca membru al parlamentului cantonal şi al guvernului de la Berna, le emisese permise de reşedinţă lui Lenin, Nadejdei Krupskaia, precum şi Inessei Armand. Lenin nu ştia însă un lucru, care avea să fie dezvăluit abia după cel de-al doilea război mondial şi anume că Moor era şi agent plătit de Berlin. Sub numele de Baier, trimisese în mod regulat rapoarte asupra activităţii bolşevicilor şi asupra intenţiilor lor, adresate ambasadei germane din Berna. Era foarte bine informat, căci îi cunoştea pe Lenin, Radek, Şklovski, Zinoviev şi pe ceilalţi revoluţionari. În septembrie 1917 s-a decis pe neaşteptate să le dea bolşevicilor o mare sumă de bani. Le-a explicat că, întîmplător, moştenise o avere substanţială. De fapt, averea o primise în Germania, în 1908, şi banii pe care voia să-i dea acum bolşevicilor proveneau de la Înaltul Comandament German. Stăpînii care îl plăteau sperau ca prin această mişcare să cîştige încrederea specială a conducerii bolşevice. În mod sigur, Comitetul Central avea anumite dubii în legătură cu sursa banilor şi, întrucît era deranjat şi de cercetările Guvernului Provizoriu în legătură cu relaţiile dintre bolşevici şi Berlin, a hotărît să refuze „darul". Ganeţki a declarat Comitetului Central că cei 83 513 coroane daneze reprezentau, de fapt, „restul banilor primiţi deja de la Moor"[70].

Moor era unul dintre canalele prin care banii germani intrau în seifurile bolşevice. El a rămas în Rusia sovietică şi a continuat să informeze Berlinul în legătură cu conducerea bolşevică. S-a întîlnit de mai multe ori cu Lenin şi, în ciuda suspiciunilor care planau asupra lui, a continuat să lucreze sub numele de Baier. A murit la Berlin, în ziua de 14 iunie 1932, în vîrstă de aproape optzeci de ani. Radek a scris un necrolog în *Izvestia* în care a recunoscut în mod surprinzător că Moor îi ajutase pe bolşevici din punct de vedere financiar. Numai puţini oameni, printre care şi Radek, ştiau că aceşti bani proveneau de la Statul Major german.

După moartea lui Lenin, Ganeţki a dispărut din prim-planul vieţii sociale, deşi a continuat să lucreze ca funcţionar guvernamental. În 1935 a ocupat postul de director al Muzeului de Stat al Revoluţiei, ultima sa funcţie. La 18 iulie 1937 a fost arestat împreună cu soţia sa, Ghiza Adolfovna, şi fiul lor, Stanislav, ca spion german şi polonez. În apartamentul lui s-au descoperit cărţi de Troţki, Zinoviev, Kamenev, Radek, Buharin şi Şleapnikov, toţi aflaţi acum în dizgraţie – în total şaptezeci şi opt de volume, ceea ce reprezenta o dovadă clară a „trădării". În timpul percheziţiei a reuşit să-i scrie şefului NKVD-ului, Nikolai Ejov, cu o peniţă care se rupea mereu: „S-a produs un accident tragic, un adevărat coşmar: am fost arestat în seara aceasta! Mă etichetează drept duşman! Ce se întîmplă? Cum se poate comite o greşeală atît de cumplită? Te rog, te implor: 1) Opreşte represaliile împotriva familiei mele. 2) Spune-le să mă interogheze imediat. *Convoacă-mă dumneata însuţi* şi îţi vei da seama ce neînţelegere regretabilă e la mijloc!" În capul paginii a mîzgălit înfierbîntat: „Rog ca scrisoarea să fie înmînată imediat"[71]. Era un strigăt în deşert.

Ganeţki era acuzat de faptul că, în timpul unei vizite în Polonia din ordinul lui Stalin, la 20 septembrie 1933, pentru a recupera o arhivă a lui Lenin, a avut cîteva întîlniri neautorizate cu ofiţeri ai spionajului militar polonez. În mod firesc NKVD-ul a tras concluzia că fusese recrutat de organele de spionaj. Anchetatorul lui i-a atras atenţia că fusese spion încă din timpul războiului, ceea ce nu era departe de adevăr. Ganeţki nu putea mărturisi ceea ce făcuse el pentru Lenin, căci se temea că aceasta i-ar atrage o pedeapsă imediată, în schimb, a contat pe intervenţia lui Stalin. Spre deosebire de Guvernul Provizoriu care dorea să aibă probe solide, NKVD-ul se baza doar pe presupunerea că oricine avea legături atît de strînse cu străinătatea trebuie să fie spion. Mai mult chiar, oricine deţinea informaţii atît de numeroase era considerat primejdios. Înainte să se decidă însă soarta unor oameni de felul lui Ganeţki, se cerea avizul lui Stalin. Ca şi în cazul de faţă, Stalin obişnuia să dea un răspuns foarte laconic: „Lichidaţi!"[72]

La procesul lui Ganeţki, un martor, bolşevicul Maximilian Gustavovici Valeţki (executat în septembrie 1937, adică imediat după prezentarea probelor) a mărturisit că Ganeţki fusese prieten apropiat cu Parvus, ceea ce reprezenta o circumstanţă incriminatorie. Valeţki a descris cu obiectivitate operaţiunile lor din 1916–1917, adăugînd că

fuseseră ajutaţi de Kozlovski şi de Sumenson. În timpul interogatoriilor, Ganeţki le-a amintit torţionarilor săi că motivul pentru care se dusese în 1933 în Polonia fusese recuperarea uneia din arhivele lui Lenin, dar lucrul acesta nu i-a fost de nici un ajutor. În timpul procesului, un alt martor, asistentul lui Petermaier, a declarat că atunci cînd a mers la Berlin a primit mărci germane de la un anume domn Senior din ordinul lui Ganeţki[73].

În ciuda torturilor cumplite la care a fost supus, Ganeţki nu a recunoscut că fusese spion. Puţini au dat dovadă de o asemenea tărie. În cadrul unui „proces" care a durat exact cincisprezece minute, de la 11 la 11.15 dimineaţa, în ziua de 26 noiembrie 1937, a fost condamnat la moarte ca spion şi troţkist de către Colegiul Militar al Curţii Supreme a URSS, condus de Nikicenko. Înainte de a muri, a declarat instanţei: „Nu mă consider vinovat de nimic".

Din dosare reiese că a fost împuşcat în aceeaşi zi, împreună cu soţia şi cu fiul său[74]. Ulterior, i s-a adus la cunoştinţă fiicei sale Hannah că murise de o boală de inimă la 21 ianuarie 1939, că mama ei se stinsese din viaţă din cauza unui cancer la stomac în ziua de 29 decembrie 1939 şi că fratele ei Stanislav murise de pneumonie la 24 noiembrie 1941[75].

Aşa şi-a sfîrşit zilele unul dintre cei mai fideli agenţi ai lui Lenin, omul care ştia prea multe despre legăturile financiare secrete ale bolşevicilor cu „negustorii de revoluţie".

Lenin şi Kerenski

Alexandr Kerenski s-a născut, ca şi Lenin, la Simbirsk, la 22 aprilie 1881. Tatăl lui, Fedor, era directorul liceului pe care l-au frecventat Alexandr şi Vladimir Ulianov. Kerenski şi-a făcut studiile secundare la Taşkent, în Asia Centrală, apoi a absolvit Universitatea din St. Petersburg, obţinînd diploma în drept. În 1905 a devenit membru al Partidului revoluţionar socialist. A fost arestat şi închis o scurtă perioadă de timp între anii 1905 şi 1906, înainte de a se întoarce la St. Petersburg unde şi-a început cariera de avocat. Şi-a cîştigat reputaţia unui avocat specializat în cazuri politice.

În 1912 a fost ales în Duma de Stat ca membru al Grupului muncitoresc (*Trudovik*) al Partidului socialist revoluţionar. Presa luase un mare avînt în urma revoluţiei din 1905 şi datorită libertăţilor

considerabile acordate de țar. În scurt timp, Kerenski, orator strălucit și plin de imaginație, și-a cîștigat numeroși adepți printre reprezentanții clasei muncitoare. La întîlnirile neoficiale ale opoziției din Dumă, unde soarta tragică de pe front era subiectul unor dezbateri înflăcărate, Kerenski opta pentru asasinarea țarului. În martie, cînd țarul a abdicat, Kerenski a devenit ministru al justiției în Guvernul Provizoriu instalat la putere. Lui îi revine meritul de a fi abolit discriminarea etnică, religioasă și pedeapsa cu moartea.

Ca mulți alți socialiști, Kerenski se ghida după modelul Revoluției franceze. Guvernul Provizoriu a ales Marseieza ca imn național, a numit „comisari revoluționari", a propus convocarea unei „Adunări Constituante", astfel că în scurtă vreme avea să se vorbească și despre un Marat și un Robespierre al rușilor. Kerenski se afla undeva între stînga și dreapta politică acoperind, prin contactele sale, un larg spectru politic, de la conservatori la liberali și socialiști. Cu puțin timp înainte de revoluția din februarie a devenit secretar al unei importante loje de francmasoni politici ruși, multe din aliațele lui politice avînd la bază aceste rețele.

La puțin timp după sosirea lui Lenin la Petrograd, Kerenski și-a exprimat dorința de a-l întîlni, în speranța că-și va asigura prin intermediul lui sprijinul stîngii. Secretarul executiv al Guvernului Provizoriu, Vladimir Nabokov, nota în memoriile sale că numele lui Lenin abia dacă era pomenit la ședințele de guvern. „Îmi amintesc că în aprilie, după întoarcerea lui Lenin, Kerenski a spus că ar vrea să se întîlnească cu el și să stea de vorbă și, ca răspuns la întrebările asistenței nedumerite, a explicat că liderul bolșevic «trăiește într-o atmosferă de izolare completă, vede totul prin lentilele propriei sale fantezii și nu are pe nimeni care să-l ajute să se orienteze în labirintul evenimentelor care au loc în prezent»"[76]; Kerenski considera că el este acela care ar putea să-l ajute pe Lenin „să se orienteze". Prin intermediul unei terțe persoane, Lenin i-a transmis refuzul de a-l întîlni. L-a respins pe Kerenski fiindcă reprezenta pentru el un erou al momentului cu care nu era dispus să facă nici un compromis. Nu-i prevedea nici un fel de viitor lui Kerenski.

Într-un anumit sens, Lenin avea dreptate: Kerenski nu voia să se alieze fățiș nici cu bolșevicii, nici cu generalii albi. Și-a imaginat întotdeauna că trebuie să mai fie și „o a treia cale". În timp ce războiul civil era în toi, Kerenski scria: „Justiția socială, libertatea și oamenii

de rînd au fost călcaţi în picioare de caporalii albi şi roşii. Dar o a treia forţă decisivă le va învinge pe amîndouă"[77]. Avea în vedere democraţia populară sau puterea poporului, născută în februarie. În toţi anii următori, pe care i-a petrecut în exil, Kerenski a susţinut că generalii ţarişti au reprezentat contrarevoluţia de dreapta, iar bolşevicii contrarevoluţia de stînga. Kerenski a rămas ascuns în Rusia sau în Finlanda învecinată pe toată durata războiului civil, pentru ca în 1922 să plece la Berlin şi apoi la Paris. În 1940, după ocuparea Franţei de trupele naziste, a plecat la New York unde a rămas pînă la mijlocul anilor '60, cînd s-a mutat la Institutul Hoover de la Universitatea Stanford din California. A murit în 1970 la New York, în vîrstă de optzeci şi nouă de ani.

Rusia a ratat într-adevăr o şansă istorică atunci cînd a anulat cuceririle revoluţiei din februarie. Pentru Kerenski, domnia legii era sacră. Chiar şi atunci cînd Guvernul Provizoriu, sub presiunea opiniei publice, a emis mandat de arestare împotriva lui Lenin, în vara anului 1917, datorită legăturilor lui suspecte cu nemţii, Kerenski a subliniat că „trebuie să răspundă în faţa legii. Numai în faţa legii". Dar istoria l-a amendat cu severitate. După cele opt luni de guvernare s-a simţit marginalizat, în special – dar nu numai – de către istoricii sovietici. Pînă şi numele conspirativ pe care i l-a dat NKVD-ul a fost „Clovnul"[78].

Lenin l-a tratat fără milă pe Kerenski. În aşa-numitele lui *Opere complete*, îl menţionează de cel puţin două sute de ori, poreclindu-l „lăudărosul"şi legîndu-i numele de cel al „idiotului de Romanov", ambii răspunzători de ruina şi haosul din Rusia[79]. Lenin nu a fost niciodată tolerant faţă de adversarii săi politici. În 1911, la Paris, spunea: „Astfel de oameni trebuie izbiţi de perete şi dacă totuşi rezistă, nu mai rămîne decît să fie înecaţi în noroi"[80]. Asemenea expresii înlocuiau adesea argumentele de ordin politic. Kerenski s-a abţinut să răspundă pe acelaşi ton. Chiar şi la bătrîneţe, deşi ştia cît de arogant se purtase Lenin cu el, nu l-a etichetat în nici un fel pe omul care îl condamnase la uitare, lăsînd istoriei dreptul de a emite judecăţi de valoare.

În viziunea lui Kerenski, bolşevismul era „socialismul sărăciei şi al foamei", iar socialismul nu putea fi conceput fără componenta sa democratică. Eliberarea socială rămînea un simplu deziderat într-un stat care „nu respectă personalitatea omului şi drepturile lui"[81]. El a

extins această opinie şi asupra fostului monarh. După părerea lui, Nikolai nu trebuia transformat în martir. La şedinţa sovietului Moscovei din 20 martie 1917 a încercat să reducă la tăcere pe cei care strigau „Moarte ţarului, executaţi-l pe ţar!"asigurînd asistenţa că „Asta nu se va întîmpla atîta timp cît sîntem noi la putere. Ne-am asumat răspunderea pentru securitatea ţarului şi a familiei sale. Ne vom îndeplini cu conştiinciozitate această obligaţie; am să-l conduc eu însumi în Murmansk, în drum spre Anglia"[82]. Însă guvernul britanic a refuzat să primească familia regală, astfel că Guvernul Provizoriu i-a transferat la Tobolsk, considerat locul cel mai sigur din Rusia.

Echilibrul pe care Kerenski a încercat să-l menţină între dreapta şi stînga de-a lungul celor opt luni de guvernare a fost stricat de generalul Kornilov, care a înclinat balanţa în favoarea bolşevicilor. Kornilov era comandantul şef al forţelor guvernamentale. El saluta intenţia generalilor săi de a restaura ordinea în măsura în care controlul avea să rămînă în mîinile guvernului. Dar era şovăielnic din fire, astfel că în ziua de 27 august 1917, cînd a citit o proclamaţie scrisă de Kornilov, a înţeles că generalul intenţiona „să salveze" Rusia fără sprijinul lui şi al guvernului. Kornilov declara că „Guvernul Provizoriu, sub presiunea majorităţii bolşevice din soviete, acţionează în deplină concordanţă cu planurile Statului Major German" şi că intenţia lui fermă era ca, după cîştigarea războiului, să aducă poporul în Adunarea Constituantă, unde se va decide structura viitoare a noului stat[83]. Cînd Kerenski a auzit că generalul se pregătea să preia întreaga putere militară şi politică, că ordonase deja trupelor să înainteze spre capitală, a cerut ca acestea să fie oprite şi readuse pe poziţiile anterioare. Kornilov a refuzat să se supună şi a ordonat trupelor să continue înaintarea.

Kerenski nu s-a putut impune, însă au intervenit bolşevicii şi unităţile aflate sub comanda lor. Comitetul lor Central împreună cu alte organisme socialiste au făcut apel la soldaţi şi muncitori ca să-l respingă pe Kornilov. Revolta generalilor a semănat cu cea din august 1991, mai ales în ceea ce priveşte relaţia cu liderii ţării. În 1917, Kerenski şi-a pierdut toată autoritatea, exact aşa cum s-a întîmplat şi cu Gorbaciov şaptezeci şi patru de ani mai tîrziu. Acţiunea de echilibrare a forţelor, care poate fi necesară la un moment dat nu poate servi drept bază pentru o politică pe termen lung. După înăbuşirea mişcării lui Kornilov cu ajutorul bolşevicilor, Kerenski a emis ordine

ca generalii Kornilov, Denikin, Lukomski, Markov şi alţii să fie aduşi în faţa justiţiei. Încercarea de lovitură de stat a fost colacul de salvare al bolşevicilor, al căror prestigiu a crescut, în timp ce acţiunile lui Kerenski s-au prăbuşit total. Comisarul lui militar îşi amintea mai tîrziu că, după ce s-a întors de la Statul Major din Petrograd la începutul lui octombrie, primul ministru l-a uluit prin „calmul lui straniu, gol, necaracteristic". Nu era înconjurat de mulţimea obişnuită de oameni, nu mai primea delegaţii. Acum avea foarte mult timp liber, aşa că „puteam să stau de vorbă cu el ore în şir. Dădea dovadă de o surprinzătoare lipsă de grabă"[84].

Atîta timp cît revoluţia din februarie a urmat o traiectorie ascendentă, Kerenski s-a bucurat de glorie, popularitate şi influenţă, dar în momentul coborîrii l-a părăsit impulsivitatea şi febrilitatea care îl caracterizau odinioară şi a început să-şi piardă chiar şi respectul faţă de sine. Nu se mai înţelegea deloc cu generalii, care îl tratau cu condescendenţă, iar cînd i-a vizitat pe front, le-a simţit privirile ostile îndreptate spre el. A mai avut o ultimă şansă la sfîrşitul lui octombrie cînd a fugit din capitală. De astă dată s-a bazat pe generalul Krasnov, comandantul Corpului 3 de cavalerie. Kerenski a ordonat cavaleriei să pornească spre Petrograd cu scopul de a pune din nou mîna pe putere, dar agitatorii bolşevici au acţionat şi de astă dată foarte eficient cînd trupele erau încă departe de obiectivul lor. Bolşevicii l-au arestat pe Krasnov, apoi i-au dat drumul cînd acesta a jurat că nu se va mai amesteca în politică. În realitate, el a continuat lupta şi a ajuns în Germania, unde a publicat un roman intitulat *De la vulturul alb la steagul roşu*. După cum susţine generalul Epişev, care a auzit relatarea de la Poskrebîşev, colaboratorul lui Stalin, acesta ar fi spus despre roman că este „un rahat, exact aşa ca şi generalul"[85]. Krasnov, care pe atunci avea şaptezeci şi opt de ani, a fost capturat de Armata Roşie în 1945 şi judecat la Moscova din ordinul lui Stalin pentru colaboraţionism. În timpul procesului, Preşedintele Curţii Supreme a URSS, V. Ulrih, i-a reamintit lui Krasnov de colaborarea cu Kerenski, iar acesta a făcut o descriere detaliată a evenimentelor. A fost condamnat la spînzurătoare şi, fiindcă n-a făcut cerere de graţiere, sentinţa s-a executat cu conştiinciozitate în ziua următoare[86].

În exil, Kerenski a scris foarte mult. La începutul anilor '30 a publicat la Paris *Dni* (Zilele), un săptămînal de limbă rusă, şi, la sfîrşitul deceniului, o revistă cu titlu *Novaia Rossia* (Rusia Nouă), în

care şi-a expus opiniile despre un mare număr de foşti politicieni, scriitori, filosofi şi oameni obişnuiţi. Stalin a dorit tot timpul să ştie ce mai pune la cale Kerenski şi dacă putea fi folosit în vreun fel. Mai întîi Iagoda şi apoi Beria au ordonat agenţilor lor speciali „să lucreze cu clovnul" şi, în 1942, în plină desfăşurare a războiului, Beria le-a dat instrucţiuni lui Fitin şi lui Sudoplatov, şeful administraţiei partizanilor din NKVD „să facă presiuni asupra grupului din jurul lui Kerenski şi Cernov" aflat în SUA. Agentul Aligatorul a raportat la Moscova că Kerenski era sprijinit de fiul său mai în vîrstă, inginer, şi de guvernul cehoslovac, revista fiind finanţată de o evreică bogată pe nume Benenson. Kerenski a vizitat frecvent Anglia, unde locuia fosta lui soţie, Baranovskaia, împreună cu cei doi fii ai lor. A făcut din cînd în cînd cîte un turneu prin capitalele europene pentru a ţine conferinţe în favoarea democraţiei şi împotriva regimurilor dictatoriale. După cum susţine Aligatorul, Kerenski se bucura de mare popularitate în rîndul evreilor, care nu au uitat niciodată luna aprilie 1917, cînd Guvernul Provizoriu le-a acordat drepturi egale[87]. După război, Gusakov, ofiţer superior în cadrul NKVD-ului, a scris pe unul din rapoarte: „Kerenski iese din nou în faţă. Trebuie să găsim o modalitate de a-l face inofensiv". Însă nu s-a întreprins nimic şi Kerenski a supravieţuit pînă la o vîrstă înaintată.

În iunie 1930, Kerenski a ridicat o problemă importantă în discursurile sale, şi anume: „Este ameninţată Rusia de dezintegrare?" Între timp, din iniţiativa lui Lenin, bolşevicii schimbaseră radical faţa ţării. Încă din 1919 proclamaseră că provinciile şi districtele sînt „învechite"[88]. Nimeni nu şi-a imaginat că, prin crearea artificală a noilor formaţiuni naţionale, se plasa o mină cu putere devastatoare în solul ţării. La 22 iunie 1920, Biroul Politic a votat o rezoluţie potrivit căreia „chiaburii ruşi trebuiau striviţi şi deportaţi din Turkestan. Toţi foştii membri ai poliţiei, jandarmeriei, poliţiei secrete şi funcţionarii civili ai ţarului urmau să fie trimişi în lagăre de concentrare din Federaţia Rusă"[89]. Într-un mod la fel de arbitrar, Biroul Politic a hotărît în 1923 să transfere peste douăsprezece districte în Bielorusia, ca să creeze Republica tătară, să rezolve „problema başkiră"etc.[90].

Bolşevicii au desenat o nouă hartă politică pe care au numit-o uniune, dar care, în realitate, nu era un stat mai unitar decît fostul Imperiu Rus. În mod paradoxal, în această societate unitară, naţionalismul ruşilor a fost reprimat, şi reconstrucţia a pornit de la

formele centrifuge care într-o zi aveau să distrugă uniunea creată de Lenin şi ţinută laolaltă de partidul unic. Desfiinţarea provinciilor şi alcătuirea unor unităţi naţionale artificiale în absenţa democraţiei nu putea duce decît la creşterea nemulţumirii naţionale şi în ultimă instanţă la destrămarea Uniunii.

Cît timp fusese în fruntea Guvernului Provizoriu, Kerenski militase pentru „unitatea supratribală, unificarea benevolă a popoarelor nu după criterii etnice, ci pe bază economică, geografică, administrativă şi politică". În urma loviturii de stat bolşevice din octombrie 1917 s-a renunţat la aceste idei care, împreună cu multe altele generate de revoluţia din februarie, ar fi putut cruţa ţara de atîtea suferinţe.

Repetiţia din iulie

Printre sloganurile pe care Lenin le-a lansat în săptămînile de după întoarcerea sa, se număra şi unul foarte simplu potrivit căruia era esenţial să „se exproprieze cîteva mii de bănci şi cîţiva barosani industriali, să se înfrîngă rezistenţa cîtorva sute de milionari"[91]. Ştia că ideea exproprierii o să-i atragă pe semianalfabeţi, masele amorfe de oameni, căci reprezenta o soluţie foarte simplă pentru o problemă străveche. Încet, dar sigur, bolşevicii au consolidat strategia lui Lenin în spaţiul creat de dualitatea puterii disputate de Guvernul Provizoriu şi soviete, căci erau gata să promită imediat o pace sigură, pămînt şi libertate.

În timp ce le oferea „maselor revoluţionare" ocazia de a submina guvernul personificat de „barosanii bancari şi industriali", Lenin a continuat să atace sovietele pentru lipsa lor de spirit revoluţionar: „Toată vina pentru criză, pentru catastrofa care se apropie revine liderilor populişti şi menşevici, pentru că aceştia se află în prezent în fruntea sovietelor"[92]. Cînd revoluţionarul socialist S. Maslov a condamnat preluarea neautorizată a pămîntului de către ţărani, Lenin s-a situat pe poziţia acestora declarînd că „moşiile trebuie predate ţăranilor localnici *imediat*... Bolşevicii au de gînd să-i împroprietărească pe ţărani fără ipotecă, *fără nici un fel de plată*"[93]. Acest mesaj simplu i-a transformat imediat pe soldaţii-ţărani în aliaţi ai bolşevicilor. La primul Congres al deputaţilor-ţărani din întreaga Rusie, care a avut loc în mai 1917, Lenin a prezentat un tablou idilic al viitoarei agriculturi: „Va fi o Rusie în care muncitorii liberi vor lucra pe pămînturile libere"[94]. Însă în 1930, cînd Biroul Politic a început

să pună în aplicare planurile de cooperativizare ale lui Lenin, tabloul s-a modificat considerabil. Chiaburii „contrarevoluționari" urmau să fie închiși în lagăre de concentrare sau executați în cazul în care opuneau rezistență fizică. Chiaburii bogați și semibogați trebuiau deportați în zone îndepărtate. Cîțiva chiaburi aveau să fie reașezați pe pămînturi nedesțelenite, dincolo de limitele colhozurilor[95]. Bolșevicii nu vor mai menționa sintagma „munca liberă" după ce vor pune mîna pe putere.

În mod similar, apelul lui Lenin la pace a stîrnit entuziasmul celor care-și simțeau forțele secătuite din cauza războiului. La primul Congres al sovietelor din 22 iunie 1917, Lenin a propus o soluție simplă: „Cum vedem noi, de fapt, ieșirea din acest război... o vedem printr-o revoluție. Cînd oamenii afirmă că noi dorim pace separată greșesc, nu este adevărat. Deviza noastră este: nici un fel de pace separată"[96]. Declanșarea revoluției în plin război însemna, evident, înfrîngerea țării. Cît despre pacea separată, peste cîteva luni bolșevicii aveau să facă exact acest lucru. Cine ar fi putut să bănuiască faptul că, după ce vor încheia pacea lor separată, bolșevicii vor începe să lichideze nu cîteva sute de milionari, ci sute de mii de proprietari particulari, reprezentanți ai burgheziei mijlocii și mari, intelectuali. Aceasta avea să genereze războiul civil pe care bolșevicii îl plănuiseră, de asemenea. Înainte de octombrie, apelurile lui Lenin la pace și promisiunea de a-i împroprietări pe țărani au aprins focul speranței, vizibil pentru călătorul obosit de la mare distanță.

Se pare că bolșevicii nu s-au gîndit deloc că una e să faci promisiuni atunci cînd te afli în opoziție și cu totul alta să le îndeplinești după preluarea puterii. Toate promisiunile lor – pace, pămînt, libertate, Adunare Constituantă, libertatea presei etc. – s-au transformat rapid în coerciție, îngrădiri, schimbări, „interpretare" diferită. Nici măcar pămîntul pe care l-au dat, pînă la urmă, n-a mai fost dorit de țărani pentru că bolșevicii au confiscat toate roadele acestuia. Cu alte cuvinte, deși Lenin își eticheta adversarii drept „demagogi", în realitate el era acela care a folosit demagogia ca o modalitate de a dobîndi popularitate, de a face promisiuni deșarte unei populații care avea o conștiință politică foarte scăzută.

Libertatea a fost cel mai crunt lovită. Imediat după preluarea puterii, guvernul lui Lenin a invocat „condițiile speciale", „războiul civil", „primejdia contrarevoluției", curînd și intervenția Aliaților, care au

devenit tot atîtea pretexte pentru instalarea unui regim de dictatură teroristă. În mod inevitabil, cei care aveau cel mai mult de pierdut au reacţionat prin forţă. Preferinţele lui Lenin pentru măsurile extreme (întruchipate în Ceka – denumire derivată de la primele două iniţiale – ce - ka – *Cerezvîceainaia Kommissia* (Comisia Extraordinară pentru combaterea contrarevoluţiei) a dus curînd la instaurarea controlului poliţienesc asupra statului. În iunie 1917, cînd Guvernul Provizoriu, alarmat de zvonurile despre o iminentă încercare a bolşevicilor de a pune mîna pe putere, a interzis orice fel de demonstraţii timp de trei zile, Lenin a protestat imediat susţinînd că „în orice ţară democrată organizarea unor asemenea demonstraţii este un drept irevocabil al fiecărui cetăţean"[97]. În cîteva luni avea să uite sensul noţiunii de „drepturi cetăţeneşti", pentru orice întîlnire sau activitate colectivă fiind necesar acordul poliţiei politice.

În iunie 1922, din iniţiativa lui Lenin, Biroul Politic a examinat problema grupurilor antisovietice din rîndurile intelectualităţii şi a emis un ordin care amintea de Inchiziţia medievală. La înscrierea în universităţi, candidaţii urmau să fie „triaţi", ceea ce însemna impunerea unor limite stricte de intrare în facultăţi pentru candidaţii care nu erau de origine proletară şi, de asemenea, se întocmea un dosar poliţienesc cu privire la atitudinea politică a candidatului. Toate publicaţiile tipărite urmau să fie supervizate cu grijă. „Nici un fel de congrese naţionale ale specialiştilor (medici, agronomi, ingineri, avocaţi etc.) nu puteau fi convocate fără permisiunea NKVD", iar întrunirile de mai mică amploare necesitau acordul organelor echivalente pe plan local. Secţiunile de „specialişti din cadrul sindicatelor vor fi înregistrate în mod special şi puse sub observaţie specială"[98]. Nici că se putea un contrast mai izbitor cu tactica bolşevicilor din 1917.

La 11 iunie 1917, la o zi după zădărnicirea demonstraţiei bolşevice, Irakli Ţereteli, unul dintre liderii menşevici, le-a declarat delegaţilor reuniţi care reprezentau toate facţiunile din cadrul Sovietului: „contrarevoluţia nu poate intra decît pe o singură uşă, şi anume aceea a bolşevicilor. Ceea ce fac ei acum nu se numeşte propagandă, ci complot. Arma criticării guvernului este înlocuită de critica cu ajutorul pistolului"[99]. Ţereteli nu exagerea deloc; în aceeaşi zi, Lenin spunea Comitetului Partidului său din St. Petersburg – social-democraţii refuzaseră schimbarea denumirii capitalei în 1914 în Petrograd ca un reflex naţionalist – că „zilele demonstraţiilor paşnice au luat sfîrşit"

şi că „muncitorii trebuie să înţeleagă faptul că nici nu mai poate fi vorba de asemenea manifestaţii“[100].

În pofida numeroaselor pierderi de vieţi omeneşti încă de la izbucnirea conflagraţiei şi a marilor mutilaţi de război ce se înghesuiau pe străzile capitalei, în ciuda valului crescînd al agitaţiei în favoarea încheierii rapide a conflictului, Kerenski şi Guvernul Provizoriu, care includea acum în rîndurile sale şi alţi miniştri socialişti (menşevici şi revoluţionari socialişti) credea că soluţia ieşirii din starea de criză internă o constituia o ofensivă de proporţii ce ar fi trebuit iniţiată pe tot frontul în luna iunie. Zona aleasă a fost Galiţia, fără îndoială pentru că aici Rusia avea de înfruntat trupele austro-ungare care luptau fără prea multă tragere de inimă, spre deosebire de germanii conduşi cu mînă de fier. În calitatea sa de ministru de război, Kerenski a plecat pe front pentru a inspecta trupele. Poreclit „supremul convingător-şef“ le-a vorbit cu atîta ardoare soldaţilor despre importanţa decisivă a viitoarei ofensive pentru soarta revoluţiei încît şi-a pierdut vocea.

Declaraţiile lui, în aparenţă inconsistente, nu erau totuşi lipsite de realism. O victorie pe front ar fi putut determina o schimbare de poziţie în favoarea guvernului cel puţin în capitală, dacă nu şi în restul ţării. Armata nu era în stare să realizeze obiective strategice şi operaţionale majore, dar ar fi putut dobîndi un succes parţial. Însă înainte de ofensivă, regimentele aflate sub influenţa bolşevicilor au ţinut şedinţe lungi, au pus condiţii comandanţilor lor şi au prezentat ultimatumuri. De exemplu, într-una din rezoluţii se spunea că „vom ocupa tranşeele austriece dacă jumătate din regiment va primi permisie pentru a merge acasă“. Colonelul Stankevici îşi aminteşte că într-unul din regimente Kerenski a fost înfruntat cu mult curaj de un căpitan bolşevic, pe nume Dzevaltovski, care a venit cu contraargumente foarte inteligente în favoarea propriului punct de vedere. „Unii dintre soldaţi l-au aplaudat pe Dzevaltovski, alţii pe Kerenski, dar cei mai mulţi au ascultat în tăcere, cu gîndurile la propriile probleme“[101].

În ciuda stării de dezorganizare, din sînul armatei, la început, ea a înregistrat un succes tactic. Austriecii şi ungurii – care nu erau conduşi cu mult mai bine decît ruşii – s-au retras aproape fără să opună nici o rezistenţă. Ştirea acestei înaintări a stîrnit un val de bucurie la Petrograd, dar ulterior victoria nu a fost consolidată. În ultimatumul lor, comitetele soldaţilor cereau, printre altele, permisii şi schimbarea

comandanţilor. Germanii au transferat cîteva corpuri de armată pe frontul de sud-vest şi au organizat o contraofensivă puternică, ceea ce a dus la retragerea rapidă a trupelor ruseşti demoralizate. Bolşevicii au avut prilejul să declare şi de astă dată că principalul duşman nu se afla în tranşeele germane, ci în scaunele guvernamentale. La momentul respectiv, armata era complet dezintegrată, mii de dezertori fugeau în grupuri masive spre spatele frontului.

După eşecul ofensivei galiţiene, forţele politice din ţară s-au orientat brusc spre stînga. Se părea că nu există altă ieşire din război şi din criză decît cea propusă de bolşevici. Constatînd că ţinta vieţii sale se apropie văzînd cu ochii, Lenin a început să muncească mai mult ca oricînd. În *Pravda* semna aproape zilnic cîte un articol şi, de asemenea, ţinea şedinţe cu membrii Comitetului Central, cu deputaţii organizaţiilor militare, cu reprezentanţii soldaţilor şi marinarilor din Kronstadt, insula fortăreaţă din faţa Petrogradului. Însă principala sa activitate se desfăşura pe hîrtie - un flux propagandistic continuu care pregătea Partidul pentru iminenta lovitură de stat.

În cuvîntările sale la primul Congres al Sovietelor din cea de-a doua jumătate a lunii iunie 1917, Lenin a respins total calea „democraţiei reformiste" recunoscînd numai „democraţia revoluţionară". A explicat semnificaţia acestui concept: „S-a spus aici că în Rusia nu există nici un partid capabil să preia puterea de unul singur. Eu răspund: Există! Nici un partid n-ar trebui să se eschiveze de la o asemenea sarcină. În ce ne priveşte, sîntem gata oricînd să preluăm integral puterea"[102]. Cuvintele lui au fost primite cu aplauze de către cei o sută cinci bolşevici şi cu hohote de rîs de către ceilalţi nouă sute de deputaţi. Dar Lenin nu şi-a ascuns atuurile: era gata să preia puterea în orice clipă şi, întrucît nimeni nu se pregătea să i-o ofere pe o tavă de argint, şi-a exprimat intenţiile cît se poate de clar. Mai întîi, trebuia să-şi întărească influenţa în fabrici, printre trupe şi pe navele de război.

În fiecare noapte, timp de o lună, se prăbuşea într-un somn greu, fără să se mai dezbrace înainte de culcare. Picotelile scurte nu erau de ajuns să-l pună din nou pe picioare. Fusese obişnuit cu o viaţă mai comodă şi mai liberă, neîmpovărată de rutină. În fiecare zi scria articole şi ţinea cuvîntări într-o mulţime de locuri. Se trezea cu o durere de cap profundă, dar oricum punea mîna pe toc şi mai scria un articol, apoi examina corespondenţa de dimineaţă. În cele din urmă, la 12

iulie şi-a luat familia, pe sora sa Maria şi doi colaboratori de încredere şi a plecat departe de tumultul revoluţionar al Petrogradului, într-un sat din apropiere, de lîngă Mustameaki. Pe drum s-a oprit să-l vadă pe poetul Demian Bednîi şi a stat puţin de vorbă şi cu bolşevicul Vladimir Bonci-Bruevici. Amintindu-şi de această vizită, Bonci-Bruevici scria că Lenin „suferea de dureri de cap, era alb la faţă şi avea ochii încercănaţi de oboseală"[103]. Liderul bolşevic şedea mult timp pe verandă, cu privirile înălţate spre cerul albastru, iar liniştea desăvîrşită şi peisajul plin de verdeaţă îşi făceau ca de obicei efectul binefăcător asupra lui.

Ştirea referitoare la eşecul ofensivei din Galiţia a trezit mai întîi disperare şi apoi furie împotriva unui guvern care părea total incompetent. Lenin şi tovarăşii săi au sesizat imediat reacţia opiniei publice şi au hotărît să accelereze cursul evenimentelor. *Pravda* îi reproşa guvernului că a aruncat „mii de oameni într-o maşină de tocat carne". Popularitatea bolşevicilor a crescut rapid. Comitetul Central al Partidului a căzut de acord că era nevoie de o acţiune puternică, de masă, menită să grăbească demisia Guvernului Provizoriu în favoarea sovietelor. Între timp bolşevicii şi-au intensificat eforturile pentru a prelua controlul asupra evenimentelor. Ideea a prins repede în fabrici, fiind îmbrăţişată şi de trupele care nu voiau să mai meargă pe front. „Preluarea puterii" în capitală era o perspectivă mult mai atrăgătoare decît tranşeele murdare şi pline de păduchi.

În noaptea de 16 iulie, M. A. Saveliev, membru al colegiului redacţional de la *Pravda*, s-a dus să-l vadă pe Lenin la Neivola. Trezit devreme de dimineaţă, Lenin a recepţionat mesajul şi a pornit imediat spre Petrograd, unde a început să organizeze zecile de mii de muncitori chemaţi la demonstraţie. În toate manualele sovietice se afirmă cu privire la acest eveniment că principalul obiectiv al lui Lenin l-a constituit transformarea demonstraţiei într-o expresie paşnică a dorinţelor muncitorilor din Petrograd. Dar cu două săptămîni mai înainte Lenin afirmase că demonstraţiile paşnice reprezentau „o chestiune a trecutului" şi repetase această declaraţie de mai multe ori după aceea.

Între timp, coloanele de muncitori se îndreptau în şuvoaie spre centrul oraşului, împreună cu marinarii din Kronstadt şi cu soldaţii de la numeroasele cazărmi ale garnizoanei. Aşa cum îşi aminteşte liderul liberal Paul Miliukov, slăbiciunea guvernului era atît de evidentă, încît

„apărea firească tentaţia de a încerca ceva mai mult decît demonstraţia amînată din 10/23 iunie". Astfel, evenimentele din 17 iulie puteau fi numite, după părerea lui Miliukov, prima tentativă de revoluţie a bolşevicilor. „Lenin se afla deja în vestitul său balcon de pe strada Kşeşinskaia, îi saluta pe soldaţi şi le dădea instrucţiuni. Întregul serviciu militar de informaţii al Comitetului Central Bolşevic era acolo. Unităţile militare veneau şi plecau din acel punct. Cu alte cuvinte, aici se afla statul major al revoluţiei"[104].

În mod foarte straniu, discursul rostit de Lenin din balcon nu apare în nici una din ediţiile operelor sale complete, deşi fusese pregătit în prealabil. Adevărul este că după împrăştierea demonstranţilor, mulţi dintre ei înarmaţi, autorităţile au lansat acuzaţii împotriva bolşevicilor şi împotriva lui Lenin personal, învinuindu-i că au incitat masele la insurecţia armată. Cuvîntarea lui a fost descrisă mai tîrziu drept paşnică în presa bolşevică. Revoluţionarul socialist Nikolai Suhanov, care a ţinut un jurnal detaliat al evenimentelor, scria că părea puţin probabil ca bolşevicii să fi avut un plan amănunţit, „dar şansele unei insurecţii au crescut brusc". Pe de altă parte, însă, cei din conducerea bolşevică aveau unele ezitări. „Cuvîntarea rostită de Lenin din balcon a fost extrem de ambiguă. Lăsa impresia că nu cere o acţiune concretă din partea forţelor impresionante adunate în faţa lui. Nici măcar n-a îndemnat auditoriul să-şi continue demonstraţia de stradă, deşi acesta îşi manifesta dorinţa de a lupta pe tot parcursul drumului de la Kronstadt pînă la Petrograd. Lenin s-a mulţumit să critice Guvernul Provizoriu şi «Sovietul trădătorilor sociali», făcînd apel la apărarea revoluţiei şi la loialitate faţă de bolşevici"[105].

Ulterior, Lenin a pretins că această demonstraţie a reprezentat o încercare de preluare a puterii prin mijloace paşnice, deşi părea puţin probabil ca guvernul să renunţe la prerogativele sale ca urmare a unei simple cereri. Mai mult chiar, Suhanov notează că în oraş s-a instalat dezordinea. Lenin urmărea îndeaproape desfăşurarea evenimentelor. Mulţimile de soldaţi înarmaţi jefuiau magazinele cu băuturi. De dimineaţă pînă seara se auzeau împuşcături în diverse părţi ale oraşului. Se primeau ştiri despre lupte haotice şi confruntări ocazionale. Trupele loiale guvernului fuseseră desfăşurate în punctele strategice. Pretutindeni se vorbea despre jafuri, tîlhării, percheziţii, pogromuri. Lenin îşi dădea seama că o acţiune pe jumătate spontană nu putea doborî nici un fel de regim, oricît de slab ar fi fost acesta. Exista

dorința de a se prelua puterea, nu însă și *organizarea* necesară. Bolșevicii scoseseră în stradă o jumătate de milion de oameni, dar acționau fără un plan clar și fără o țintă precisă. Lenin a hotărît că este mai bine să pună capăt demonstrației și să se retragă cu minimum de pierderi politice. Trebuia să-și protejeze atît muniția socială, cît și imaginea sa de revoluționar. „Zilele din iulie" au servit ca indicator al balanței de forțe, ce a înclinat abia perceptibil în favoarea guvernului.

La 23 iulie Lenin scria că întrucît liderii menșevici și social-revoluționari din Soviet trădaseră revoluția, venise timpul ca bolșevicii „să-și adune forțele, să se reorganizeze și să se pregătească ferm pentru o insurecție armată"[106]. Era conștient de faptul că, dacă ratează acum, nu va mai ajunge la „cel de-al doilea stadiu" al revoluției. Veștile rele veneau una după alta: *Pravda* fusese suspendată, activiștii participanți la evenimentele din iulie erau arestați, presa punea la dispoziție o mulțime de „dovezi", „documente" și declarații în legătură cu activitățile de „spionaj" ale lui Lenin și ale bolșevicilor. Așteptîndu-se să fie arestat din clipă în clipă, Lenin a hotărît să treacă în clandestinitate. Indecis, guvernul a emis mandatul de arestare împotriva lui și a altor cîtorva membri ai Partidului abia la 20 iulie.

În aceeași zi, însoțiți de Iakov Sverdlov, Lenin și Krupskaia au plecat de la reședința familiei Elizarov, rudele lor prin alianță, și au început să migreze dintr-o ascunzătoare în alta, dintr-un apartament în altul – mai întîi la un anume S. L. Sulimov, la care au petrecut mai puțin de o zi, apoi la un muncitor bolșevic, V. N. Kaiurov, de acolo în încăperea rezervată paznicilor fabricii Renault din Rusia, apoi în locuința bolșevicului N. G. Poletaev, de unde s-au mutat pentru două sau trei zile în apartamentul unui vechi revoluționar pe nume S. N. Alliluev. Aici a întîlnit-o Stalin pentru prima oară pe eleva de liceu Nadejda Allilueva, cu care avea să se căsătorească în 1919. Tot aici Lenin a aflat că era urmărit sub acuzația de crimă împotriva statului. La început a declarat că avea să se predea Comitetului Executiv al Sovietului dacă acesta hotăra că trebuie să compară în fața unei instanțe judecătorești. Știind că acest lucru era puțin probabil, a ținut o ședință împreună cu tovarășii lui bolșevici V. P. Noghin, G. K. Ordjonikidze, Elena Stasova Stalin și Iakov Sverdlov pentru a discuta poziția lui. Nici unul din ei nu credea în imparțialitatea unui tribunal, drept care s-a ajuns la concluzia că Lenin trebuie să

părăsească imediat capitala şi să se ascundă într-un loc sigur.

Toţi revoluţionarii ruşi, inclusiv Lenin, se simţeau în elementul lor în atmosfera conspirativă de muncă „în ilegalitate". Chiar şi Plehanov, care şi-a petrecut cea mai mare parte a vieţii în Europa, la adăpost de pericole, folosea mai multe pseudonime: Beltov, Valentinov, Volghin, Kamenski, Uşakov. Uneori, pseudonimul se înlocuia cu o poreclă: Fotieva era „Vulpea", Bauman „Balerina", Krasin „Calul", Essen „Ursul" etc. Dar nimeni nu se putea compara cu Lenin în privinţa numărului de pseudonime şi porecle pe care şi le inventase. În afară de „Lenin" îşi mai spunea „Pterburjeţ", „Bătrînul", „Ilin", „Frei", „Petrov", „Maier", „Iordanov", „Richter", „Karpov", „Mueller", „Tulin" etc. Tradiţia a mai continuat încă multă vreme după revoluţie. În timpul războiului din Coreea, Stalin a folosit numele de „Filippov" şi „Fîn Si" în corespondenţa sa cu Mao Tse-tung şi, respectiv, Kim Il Sung.

În orice caz, problema apariţiei lui Lenin în faţa unui complet de judecată era pur teoretică: el se hotărîse să se ascundă cu mult timp înainte de emiterea ordinului de arestare. La 22 iulie a scris un articol, nepublicat pînă în 1925, cu titlul *În legătură cu oportunitatea prezentării liderilor bolşevici în faţa Curţii*, în care afirma că, dacă ar fi existat o Adunare Constituantă, „un guvern adevărat şi un tribunal autentic" s-ar fi putut discuta despre eventualitatea respectării unei citaţii în faţa Curţii"[107]. Dar, susţinea el, acum era vorba de o „dictatură militară" – o sintagmă răsunătoare care nici lui nu-i mai spunea nimic. Şi nici altcuiva. Luînd cuvîntul în faţa Congresului al VI-lea al Partidului, în august 1917, Stalin a propus – în absenţa lui Lenin – ca acesta să compară în faţa tribunalului numai dacă li se dau garanţii cu privire la securitatea lui personală. „În momentul de faţă", a mai adăugat el, „nu este clar cine deţine puterea"[108]. Nu prea seamănă cu descrierea unei dictaturi militare.

Poate că tribunalul n-ar fi fost imparţial. Autoritatea guvernului scădea vertiginos. Dar Lenin nu se temea atît de acuzaţiile legate de „zilele din iulie", cît de consecinţele declaraţiilor tipărite de Aleksinski şi Pankratov în *Jivoe slovo* (Cuvîntul viu) referitoare la „spionajul" bolşevic. Aşa după cum am văzut, există dovezi grăitoare potrivit cărora Lenin n-ar fi cunoscut amploarea informaţiilor guvernului cu privire la legăturile financiare ale bolşevicilor cu germanii. Un aspect de care nu putea face abstracţie îl constituia existenţa unei strategii

corespunzătoare care trebuia să conducă la înfrîngerea Rusiei în război şi declanşarea unui război civil. Dovezile abundau în nenumăratele lui alocuţiuni, articole şi proclamaţii.

Lenin a îndemnat oamenii să ridice baricade şi să se revolte, dar el s-a ţinut cu grijă deoparte. Spre deosebire de ceilalţi social-democraţi, nu a fost văzut niciodată mărşăluind în fruntea unei coloane de demonstranţi şi nici n-a vizitat tranşeele sau vasele militare. Şi-a exercitat rolul de conducător „din afară", cu ajutorul peniţei. Uşurinţa la scris era probabil trăsătura lui cea mai pregnantă. Chiar şi atunci cînd se muta dintr-un apartament în altul, la începutul lui iulie, tot reuşea să scrie articole menite să-l disculpe de acuzaţia de a fi stabilit legături financiare cu germanii.

Nimeni nu l-a văzut vreodată pe Lenin înspăimîntat, deprimat sau derutat. Furios, iritat, emoţionat, surprins –, asta, da, desigur –, dar, în general, era în stare să-şi controleze sentimentele, chiar şi atunci cînd îşi dădea seama că totul atîrnă de un fir de păr. A făcut dovada acestei impresionante stăpîniri de sine în august 1918, cînd un atentat la viaţa lui a fost cît pe-aci să reuşească şi chiar mai devreme, în acelaşi an, cînd germanii au lansat un atac şi au pătruns adînc în interiorul Rusiei. Poate că s-a simţit înfricoşat atunci cînd în vara anului 1917 a fost silit să se ascundă. I-a scris lui Kamenev că în cazul în care va fi arestat, tovarăşul lui trebuie să asigure publicarea caietului lui albastru care conţinea capitole din lucrarea *Statul şi revoluţia*[109]. Troţki îşi aminteşte că s-a întîlnit cu Lenin pe 4 sau 5 iulie. „Ofensiva a fost respinsă" – Troţki nu se sfia să folosească termenul de ofensivă pentru a denumi acţiunea bolşevică. Lenin a spus: „Acum este momentul cel mai potrivit pentru ei să ne doboare la pămînt". Se gîndea că va trebui să bată în retragere şi, dacă va fi necesar, să intre în ilegalitate. Mai tîrziu, în 1919, Lenin îi mărturisea lui Troţki: „Am făcut o mulţime de prostii în iulie". Troţki a continuat: „Este foarte probabil că, dacă ofiţerii ar fi reuşit să-l captureze pe Lenin imediat după demonstraţia din iulie, ar fi procedat cu el aşa cum au procedat ofiţerii germani cu Liebknecht şi cu Rosa Luxemburg. Lenin intenţiona să atace după un plan sui generis: să-l ia pe inamic prin surprindere, să preia puterea şi după aceea să vadă ce se întîmplă"[110]. (În 1919, Sverdlov păstra 108 525 ruble-aur, bijuterii şi şapte paşapoarte, inclusiv pe al său, într-un seif ignifug, descoperit în 1935 şi trimis la arhive. Lenin şi cei mai apropiaţi colaboratori ai săi

erau pregătiți să emigreze din nou în cazul unei victorii a Albilor.)

În focul evenimentelor din 1917 Lenin se comporta ca un jucător de pocher – „Să punem mîna pe putere și să vedem ce se întîmplă după aceea". Era în stare să se autoamăgească, să facă greșeli, să sufere și să trăiască sentimentul foarte omenesc al fricii, deși știa să și-o înfrîngă. Frica l-a ajutat să scape de pericole. A riscat foarte rar. N-a forțat mîna destinului nici atunci cînd a preferat să se întoarcă în Rusia prin Germania și Scandinavia, decît prin Anglia, unde ar fi riscat să fie arestat sau să fie scufundat de submarinele germane în Marea Nordului, și nici atunci cînd Albii lui Denikin se aflau la o aruncătură de băț de Moscova. De asemenea, n-avea să-și asume riscul de a compărea în fața tribunalului Guvernului Provizoriu, deși Trotki s-a predat, recurgînd la acest gest pentru a respinge acuzațiile la adresa lui și implicit, pentru a-și face propagandă. Securitatea personală a lui Lenin se afla pe primul loc și oamenii săi de încredere făceau mari eforturi pentru a-l proteja, mai ales în urma atentatului împotriva lui din august 1918. Stalin a înscris de mai multe ori „garantarea securității" conducătorului pe ordinea de zi a Comitetului Central[111]. Lenin avea șaptesprezece gărzi de corp, după cum susținea ofițerul Ceka ce a trebuit să dea socoteală după atentat pentru erorile comise de R. Gobalin, șeful securității personale a lui Lenin. Stalin a insistat ca numărul gărzilor de corp să fie mărit[112].

Evenimentele din iulie 1917 au constituit repetiția generală pentru marele spectacol al loviturii de stat ce avea să urmeze. Lenin a fost nevoit să părăsească pentru un timp scena politică, dar, deși numea guvernul lui Kerenski „dictatură militară" își dădea seama de slăbiciunea regimului. Trebuia să-i prelungească agonia, să dezintegreze armata și să discrediteze partidele de guvernămînt. S-ar fi putut ca la un moment dat, puterea de stat a Imperiului cîndva uriaș care fusese preluată de liberali și de democrați să fie pur și simplu abandonată pe străzile capitalei. Atunci avea să bată ceasul triumfului lui Lenin.

Octombrie și „Conspirația celor egali"

Am spus mai înainte că Lenin a avut ca model Revoluția Franceză. „Exemplul iacobinilor", scria el în articolul *Dușmanii poporului*, „mi se pare instructiv. Nu este învechit, dar trebuie adaptat la clasa

revoluţionară a secolului al XX-lea, muncitorii şi semiproletarii. Duşmanii poporului din perspectiva acestor clase nu sînt monarhii, ci categoria socială a moşierilor şi capitaliştilor"[113]. Şi aceea *égalité* din faimoasa trinitate a Revoluţiei Franceze s-a manifestat curînd în Rusia sovietică după preluarea puterii de către bolşevici, atunci cînd Lenin a decretat că „o pătură călduroasă şi un obiect de îmbrăcăminte călduroasă (jachetă, pîslari, mănuşi, şosete groase sau fulare) trebuie rechiziţionate din fiecare apartament bogat din Petrograd"[114]. Într-o primă fază era vorba numai de haine călduroase. În curînd se va lua totul cu japca, iar *burjuii* înşişi – burghzia – vor fi scoşi în stradă să cureţe zăpada de pe liniile de tramvai, să sape şanţuri, să taie lemne de foc. *Burjuii* au fost daţi afară din apartamentele lor sau înghesuiţi împreună cu alţii, fiind lipsiţi de cartelele pentru raţii alimentare încă din 1917. Această practică a mai continuat mulţi ani. La 20 aprilie 1921 Biroul Politic a hotărît din nou să „îmbunătăţească viaţa muncitorilor pe socoteala elementelor burgheze"[115]. Nu se punea problema repetării istoriei. Dar, la fel ca şi blanquiştii, babouviştii şi iacobinii din timpul Revoluţiei Franceze, bolşevicii erau convinşi că puterea poate fi luată numai cu forţa şi că fericirea poporului este strîns legată de ideea de coerciţie.

În noaptea de 22 iulie, la puţin timp după emiterea ordinului de arestare împotriva lui, Lenin a plecat la Razliv, în Golful Finic, unde s-a ascuns împreună cu Zinoviev într-o colibă pescărească, deghizaţi amîndoi în ţărani finlandezi. Reconstruită din granit în 1927, încăperea a devenit un loc de pelerinaj pentru masele de oameni sovietici. Propagandiştii relatau povestea lui Lenin, modul cum pregătise Revoluţia din Octombrie, muncind zi şi noapte la teoria marxistă asupra statului. Este adevărat, aici şi-a terminat lucrarea pe care o începuse în Elveţia cu doi ani înainte, *Statul şi revoluţia*, un studiu la fel de utopic ca şi cele elaborate de Owen, Saint-Simon şi Fourier.

Lenin şi Zinoviev – unul dintre oamenii care i-a devenit foarte apropiat liderului bolşevic – au petrecut seri întregi în coliba lor, depănîndu-şi amintirile. Printre altele, au vorbit şi despre Roman Malinovski, cîndva un tovarăş de încredere al lui Lenin, care ulterior fusese bănuit că ar colabora cu poliţia. S-a înfiinţat o comisie a partidului sub conducerea lui Ganeţki pentru examinarea acuzaţiilor, iar Lenin a declarat că Malinovski este „un om cinstit din punct de vedere politic". Mai tîrziu, cînd Malinovski a căzut în mîinile nemţilor,

Lenin a purtat corespondenţă cu el, i-a trimis îmbrăcăminte călduroasă şi l-a încurajat să facă agitaţie printre ceilalţi prizonieri. După lovitura de stat din octombrie, arhivele Ohranei au scos la iveală faptul că Malinovski fusese, într-adevăr, agent de poliţie. După ce s-a întors din prizonierat, în 1918, acesta a fost arestat, anchetat timp de nouă zile şi judecat cu uşile închise. Nu s-a găsit nici un proces-verbal al şedinţei de judecată, dar, parţial, acesta a fost reprodus în presa zilei şi, mai tîrziu, în memorii[116]. Într-un discurs de şase ore, Malinovski a pretins că fusese şantajat pentru a deveni agent de poliţie, iar Lenin ştiuse, de bună seamă, de jocul lui dublu. Evident, se aştepta ca liderul bolşevic să intervină pentru a-l salva. Se pare că Malinovski i-ar fi scris lui Lenin din închisoare, cerîndu-i clemenţă, dar scrisoarea n-a fost găsită. După toate probabilităţile, Lenin asistase scurt timp la proces, fără a depune însă mărturie şi plecase apoi murmurînd: „Mare porc!". Malinovski a fost executat la 6 noiembrie 1918.

În perioada şederii sale la Razliv, Lenin a primit vizita mai multor organizatori bolşevici. O muncitoare, A. I. Takareva venea periodic cu o valiză plină cu rufe curate, alimente şi ziare, pe care Lenin le citea cu grijă trimiţînd înapoi articole de răspuns adversarilor săi sau „ordine" tovarăşilor. Restul timpului şi-l consacra *Statului şi revoluţiei*.

Vreme de mulţi ani, această lucrare care nu numără mai mult de 120 de pagini a fost considerată o capodoperă. Numai în URSS au fost publicate peste şapte milioane de exemplare în patruzeci şi şapte de limbi, iar partidele comuniste din străinătate au transformat-o într-un bestseller. Redactorii volumului 33 al *Operelor Complete* ale lui Lenin susţin că „această lucrare, în care învăţătura marxistă despre stat este expusă pentru prima oară în mod sistematic, reprezintă o abordare ştiinţifică a teoriei statului, unică prin profunzimea şi complexitatea ei"[117]. Revoluţia „l-a împiedicat" pe Lenin să scrie capitolul final despre evenimentele din 1905 şi 1917, drept care s-a mărginit să consemneze în Postfaţă că „este mai plăcut şi mai folositor să creezi experienţa revoluţiei, decît să scrii despre ea"[118].

Cum se explică faptul că această carte a devenit Biblia bolşevismului rus un timp atît de îndelungat? Răspunsul este cît se poate de simplu. Întreaga lucrare reprezintă un comentariu amplu asupra unor citate la fel de ample din Marx şi Engels. Este un panegiric al războiului dintre clase, al dictaturii proletariatului şi o negare a sistemului parlamentar. Referitor la lucrările lui Marx şi Engels, se

afirmă că cea mai înaintată formă de democraţie o constituie dictatura proletariatului, că se impune zdrobirea vechii maşini statale, că revoluţia violentă este inevitabilă, că într-un viitor apropiat clasele vor dispărea şi, ca urmare a revoluţiei, statul va înceta să mai existe. Lenin a ignorat complet accentele umanitare ce răzbăteau din lucrările de tinereţe ale lui Marx. Pentru el, democraţia în sine reprezenta o formă de violenţă. Era „o organizaţie pentru violenţa sistematică a unei clase asupra alteia, a unei părţi a populaţiei asupra alteia". Lenin spunea în continuare: „Numai cînd va dispărea statul vom putea vorbi despre libertate"[119]. Spre deosebire de Marx, care a folosit termenul de dictatură a proletariatului numai de cîteva ori, Lenin îl considera fundamentul universului – nu existau decît muncitori şi burghezie.

Statul şi revoluţia descria utopia comunistă într-un mod foarte convingător. Invocînd o serie de precepte indubitabil adevărate – prea bine cunoscute înainte ca Lenin „să le descopere" – în legătură cu apariţia statului şi funcţiunile sale în diferite perioade, autorul a ajuns la concluzii care, deşi „inegalabile prin profunzimea lor", erau scolastice, forţate şi lipsite de legătură cu viaţa. Lenin i-a măturat din calea sa pe toţi posibilii şi realii adversari, afirmînd că muncitorii din ţările parlamentare „avansate" ajunseseră „să-i urască pe liderii lor socialişti"[120].

Dacă această lucrare ar fi rămas un simplu exerciţiu teoretic al unui om în căutare de anti-lumi, anti-societăţi, anti-oameni şi dacă ar fi fost cunoscută numai de un grup restrîns de bibliofili, nu s-ar fi întîmplat nimic rău. Din păcate, generaţii întregi au crescut citind astfel de cărţi, milioane de „constructori ai comunismului" au luat *ad litteram* afirmaţiile lui Lenin. De exemplu: „Cînd poporul va începe să producă independent, monitorizarea capitaliştilor (transformaţi în lucrători de birou) şi a domnilor intelectuali, care nu s-au dezbărat de comportamentul lor capitalist, se va extinde la scara întregii naţiuni şi nimeni nu se va putea eschiva în vreun fel, căci nu va mai exista loc de scăpare"[121]. Într-adevăr, nu vom mai avea unde să ne ascundem, nici de genul de hrană intelectuală oferită de lucrări precum *Statul şi revoluţia*, nici de prezenţa permanentă a poliţiei, nici de „influenţa partidului" sau de ghearele birocraţiei.

Din Helsinki, unde se refugiase în vara anului 1917, Lenin a continuat să-şi exercite influenţa asupra mersului evenimentelor, ca de obicei, „din depărtare". Între timp, ancheta îşi urma cursul. Circula

zvonul că s-ar fi ascuns pe vasul de luptă *Zarea svobodî* (Zorile libertății), așa că procurorul Petrogradului a ordonat ca nava să fie percheziționată[122]. Ziarele susțineau că s-ar afla în capitală, drept care șeful poliției orașului a trimis o circulară cu instrucțiuni secrete pentru toți comisarii „să-l captureze pe V. I. Ulianov (Lenin) și să-l predea autorităților"[123].

La sfîrșitul lui septembrie, Lenin s-a mutat de la Helsinki la Vîborg (Viipuri), în apropiere de Petrograd, pe coasta Mării Baltice pentru a strînge legătura cu Comitetul Central și celelalte organe locale de Partid. După ce supraviețuise amenințării lui Kornilov, cînd se simțise obligat să-l sprijine pe Kerenski, devenise nerăbdător, căci intuia apropierea momentului critic pentru preluarea puterii. La sfîrșitul lui august, problema se punea cît se poate de clar: pe cine va urma Rusia, pe Kornilov, pe Kerenski sau pe Lenin? Kornilov însemna dictatură militară, poliție, armată, cazacii și cadeții care îi sprijineau practic. Kerenski ar fi instituit supremația partidelor pe care Lenin le numea de compromis și împăciuitoriste, incluzîndu-i aici pe revoluționarii sociali și pe menșevici. Înfrîngerea lui Kornilov adusese un substanțial cîștig de cauză bolșevicilor, a căror influență crescuse rapid. Lenin elabora o mulțime de articole și un adevărat torent de scrisori în care transmitea Comitetului Central încrederea sa fermă în reușita insurecției. Cerea înființarea imediată a unui sediu, arestarea Statului Major și a guvernului, mobilizarea muncitorilor și ocuparea oficiilor poștale. „O să le luăm toată pîinea și toate cizmele capitaliștilor. Le vom lăsa numai firimituri și pîslari. Avem nouăzeci și nouă la sută șanse ca nemții să ne acorde, în sfîrșit, un armistițiu. Iar un armistițiu în momentul de față înseamnă pacea definitivă"[124]. După cum știa și Lenin, nemții îi ajutaseră pe bolșevici tocmai pentru a scoate Rusia din război, mărindu-și astfel propriile șanse de victorie împotriva Occidentului. Cu numai trei luni înainte jurase că ideea unei păci separate nu-i va trece niciodată prin minte, însă acum nu se îndoia că o va putea obține. Era pragmatic pînă în măduva oaselor. N-avea nimic sfînt în afară de putere și revoluție. Așa cum scrisese Macchiavelli în *Prințul* „știm din experiență că succesele măreție au fost obținute în zilele noastre numai de cei care nu și-au bătut capul să-și respecte cuvîntul dat și au fost capabili să-i învîrtă pe ceilalți pe degete"[125].

Lenin era neliniștit și nervos, iar șovăiala partenerilor lui îl irita la culme, așa cum reiese dintr-un lung articol intitulat *Criza este coaptă*.

Scris la sfîrşitul lui septembrie în Vîborg, articolul declara că lumea întreagă era coaptă pentru revoluţie. „Arestările în masă ale conducătorilor de partid în Italia liberă şi mai ales începutul insurecţiilor armate din Germania sînt în mod indubitabil semnele unui important punct de cotitură, semnele unui ajun de revoluţie la scară mondială"[126]. Cît despre Rusia, „criza este coaptă. E în joc viitorul revoluţiei..., al revoluţiei internaţionale muncitoreşti. Criza este coaptă"[127]. Cît despre opinia publică din ţară, Guvernul Provizoriu hotărîse deja să organizeze alegeri pentru Adunarea Constituantă, dar Lenin nu mai voia să aştepte. Şi nici nu se bizuia pe Congresul Sovietelor. „A aştepa Congresul Sovietelor este o nebunie, pentru că acest Congres *nu va face nimic*, nu poate face nimic! Mai întîi să-l batem pe Kerenski, apoi să convocăm Congresul". Lenin ticluise un plan: „Bolşevicii au acum victoria *garantată* într-o insurecţie: putem (dacă nu mai «aşteptăm» Congresul Sovietelor) să lovim *brusc* din trei puncte, din Petrograd, din Moscova şi cu Flota Mării Baltice... sîntem sigur în proporţie de nouăzeci şi nouă la sută că vom cîştiga cu mai puţini morţi decît în 3–5 iulie, pentru că *trupele nu se vor opune unui guvern al păcii*." Dacă Comitetul Central refuza să aprobe acest plan, Lenin ameninţa cu demisia. Se pare că intuise o oarecare rezervă în atitudinea comitetului, care-i dădea astfel de înţeles să-şi retragă propunerea"[128].

Ultima parte a articolului era adresată exclusiv celor din Comitetul Central. La începutul lui octombrie, Lenin a cerut să i se comunice numărul membrilor de partid din întreaga ţară. Cînd bolşevicul finlandez E. Rahja i-a furnizat datele, a avut o adevărată rezervă: 23 000 în februarie 1917, 100 000 în aprilie, 240 000 în august şi 350 000 la începutul lui octombrie. Unităţi întregi ale armatei, fabrici şi uzine erau de partea lor. Venise vremea să fructifice momentul. Suhanov nota în jurnalul său că administraţia încetase să mai existe, atît la nivel local, cît şi central. Între timp însă, poporul cerea un guvern. „Pînă şi dezbaterile în legătură cu pămîntul au ajuns într-un punct mort la nivelul de sus, în timp ce nemulţumirea maselor a atins cote alarmante. La St. Petersburg va izbucni curînd foametea cu toate consecinţele ei. Dacă nu astăzi, mîine cu siguranţă armata va începe să dezerteze în masă. Situaţia căilor ferate este catastrofală. Toate ziarele vorbesc despre iminenţa unui dezastru economic"[129].

Membrii Comitetului Central citeau scrisorile lui Lenin, dădeau

grav din cap, dar nu făceau nimic altceva decît să-şi exprime acordul în legătură cu discutarea tacticii „în curînd". Scrisorile lui nu depăşeau această fază. Şocat de radicalismul lui, membrii Comitetului Central au hotărît să-i distrugă toate scrisorile în care vorbea de insurecţie, cu o singură excepţie.

La 14 septembrie, Kerenski, dornic să-şi manifeste solidaritatea cu partidele de stînga şi să potolească nerăbdarea acestora de a vedea pacea încheiată, a proclamat republica fără să mai aştepte Adunarea Constituantă. La 27 septembrie, Comitetul Executiv al Sovietului Petrograd a convocat o conferinţă democratică a tuturor partidelor socialiste şi liberale care şi-a asumat răspunderea formării celui de-al patrulea şi ultim Guvern Provizoriu de coaliţie, incluzînd şi zece socialişti şi patru miniştri liberali. Conferinţa democrată a dispus înfiinţarea unui Consiliu Provizoriu al Republicii ruse, sau un „pre-parlament" menit să exprime vederile partidelor în perioada premergătoare convocării Adunării Constituante.

Toate aceste măsuri au avut drept rezultat stăvilirea elanului revoluţionar în rîndul unora dintre bolşevicii de frunte: poate că li se oferea şansa realizării insurecţiei armate prin mijloace nonviolente. Asta l-a înfuriat pe Lenin. Numai prin simplul fapt că a participat la Conferinţa Democratică, scria el, „Conducerea bolşevică a pus frîne revoluţiei în creştere jucîndu-se de-a «uite popa, nu e popa»"[130].

Încet, dar sigur, Lenin a condus Comitetul Central, determinîndu-l să adopte o poziţie radicală. Membrii Comitetului au trecut sub tăcere ameninţarea lui cu demisia. Paragrafele excesiv de combative şi propoziţiile prea sarcastice erau îndepărtate din articolele lui înainte de a fi publicate. Lenin simţea că ar trebui să fie la Petrograd, printre membrii Comitetului Central care ţineau realmente frîiele conducerii Partidului, precum şi a celorlalte organizaţii de masă. A primit acordul Comitetului Central pentru a se întoarce, dar n-a trecut la fapte fiindcă nu voia să-şi asume nici un fel de riscuri. A mai zăbovit ca să examineze toate posibilităţile şi a elaborat cu mare grijă un traseu de întoarcere împreună cu Rahja, ţinînd seama de orice împrejurare care ar putea provoca eşecul operaţiei[131]. Lenin le amintea necontenit membrilor escortei sale că trebuie să aibă şi un plan de întoarcere rapidă din capitală, preferabil tot în Finlanda, dacă se va ivi riscul să fie arestat.

După ce trecuse prin emoţii violente atunci cînd îşi elaborase planul, Lenin devenise ceva mai relaxat, astfel că, pînă la urmă, s-a hotărît să

se urce în trenul de Petrograd. A tras la locuinţa unei bolşevice, M. V. Fofanova, din cartierul Vîborg, unde avea asigurată o securitate deplină, căci nu trebuia comisă nici o greşeală în ajunul evenimentului decisiv. La momentul oportun va lansa maxime de felul acesta: „Pentru a reuşi, o insurecţie nu trebuie să se bazeze pe o conspiraţie sau pe un partid, ci pe o clasă conducătoare"[132]. Dar el nu făcea decît să pună la cale o conspiraţie gigantică, mascată cu grijă, neorganizată după modelul complotiştilor din Revoluţia Franceză, ci pe baza unor metode mai perfecţionate. Acest lucru reiese din pasajele secrete ale scrisorilor lui către Comitetul Central. Instrucţiunile lui Lenin cu privire la crearea unui sediu al insurecţiei, la desfăşurarea de forţe, la arestarea guvernului, neutralizarea „Diviziei sălbatice" caucaziene, a armatei etc. erau toate, în esenţă, tactici blanquiste pentru organizarea unei conspiraţii în vederea declanşării insurecţiei[133].

Sosind la Petrograd, Lenin a insistat ca bolşevicii să se retragă din pre-parlament „pentru a nu semăna iluzii" în rîndul maselor. Era ferm hotărît să nu renunţe sub nici o formă la atuul său principal – promisiunea păcii imediate. Judecînd în mod corect că nu există argumente viabile împotriva poziţiei lui, a recunoscut că poporul nu-i va urma pe bolşevici, în schimb va fi sensibilizat atunci cînd i se va promite pacea, ca singură modalitate de soluţionare a tuturor nenorocirilor sale actuale. Nimeni nu părea să înţeleagă că Germania era la un pas de înfrîngere şi că pacea putea fi obţinută mai uşor prin efortul comun al Aliaţilor. Bolşevicii înfipseseră atît de adînc în mintea oamenilor ideea unei păci imediate, încît întrebarea ce se va întîmpla după atingerea acestui obiectiv rămînea fără răspuns.

Presiunile făcute de Lenin în favoarea unei insurecţii imediate au început să dea roade, şi la o şedinţă închisă a Comitetului de Partid Petrograd din ziua de 5 octombrie, propunerea lui a fost acceptată. Două zile mai tîrziu, ea a fost aprobată şi de Comitetul moscovit[134]. Într-o scrisoare adresată Comitetului Central, scrisă la 8 octombrie, dar publicată abia la 7 noiembrie 1920, Lenin a formulat o nouă lozincă: „Transferul puterii către soviete în momentul de faţă va reprezenta, de fapt, o insurecţie armată". Evident, mai era necesar să se ocupe oficiile poştale, staţiile de cale ferată, podurile etc., însă Lenin îşi revizuise atitudinea faţă de preţul ce urma să fie plătit. Lenin a scris că, după ocuparea obiectivelor strategice, trebuia răspîndită lozinca: „Chiar dacă vom pieri cu toţii, duşmanul nu ne va invada"[135].

O insurecţie armată atrage după sine mari pierderi de vieţi omeneşti, dar aceasta nu reprezintă o scuză pentru extremismul instrucţiunilor dictatoriale ale lui Lenin: scopul trebuie atins, indiferent de preţ. Atitudinea faţă de viaţa omenească a devenit elementul distinctiv al practicii bolşevice. Citind ceea ce a scris Lenin în octombrie 1917, ne amintim în mod inevitabil de apelurile lui Stalin lansate în timpul celui de-al doilea război mondial: „să nu ne precupeţim forţele şi să nu ne oprim indiferent de numărul morţilor"[136].

În ziua de 10 octombrie, la scurt timp după întoarcerea sa în capitală, Lenin a reuşit să convoace o şedinţă extrem de importantă a Comitetului Central pentru a se discuta insurecţia. Printr-o înlănţuire de coincidenţe, întîlnirea a avut loc în apartamentul cronicarului menşevic al revoluţiei N. N. Suhanov Ghimmer, a cărui soţie, G. K. Flakserman, era bolşevică şi lucra în secretariatul Comitetului Central. Suhanov lipsea de acasă în seara aceea. Dintre cei douăzeci şi unu de membri ai Comitetului Central, erau prezenţi doisprezece, şi anume Lenin, Zinoviev, Kamenev, Troţki, Uriţki, Dzerzynski, Alexandra Kollontai şi Sverdlov, în calitate de preşedinte. Discuţiile cu privire la insurecţie erau incluse în ordinea de zi la capitolul intitulat „momentul actual".

În raportul său, Lenin a declarat că „situaţia era coaptă din punct de vedere politic" şi că nu trebuiau să discute decît pregătirile militare. Lenin ştia că nu poate conta pe sprijinul majorităţii populaţiei – „Să aşteptăm pînă se va întruni Adunarea Constituantă, care fără îndoială că nu va fi de partea noastră, n-are nici un sens întrucît ar complica inutil sarcina"[137]. I-a condamnat pe cei care considerau că pregătirea pentru o insurecţie era un fel de păcat politic, deşi manifesta indulgenţă faţă de reticenţele unora faţă de latura conspirativă a planului lui. Lenin a evidenţiat caracterul antidemocratic al insurecţiei atunci cînd a afirmat că Adunarea Constituantă „fără îndoială că nu va fi de partea noastră".

Se aştepta să audă obiecţii, dar majoritatea celor de faţă au votat pentru acceptarea propunerii şi începerea pregătirilor pentru insurecţie. Numai Zinoviev şi Kamenev au votat împotrivă, argumentînd că bolşevicii nu se bucurau de sprijin în provincie şi că ar putea cîştiga mai mult prin intermediul Adunării Constituante decît printr-o lovitură militară. Referindu-se la Adunarea Constituantă, Zinoviev şi Kamenev propuneau, de fapt, calea parlamentară, deşi au manifestat o oarecare inconsecvenţă după şedinţă, atunci cînd au declarat public „că Partidul

nu fusese întrebat. Astfel de chestiuni nu se decid de către zece oameni". În ziua următoare, au afirmat: „Se spune 1) că avem deja de partea noastră majoritatea poporului Rusiei, 2) că ne bucurăm şi de sprijinul proletariatului internaţional. Din păcate, lucrul acesta nu este adevărat şi tocmai aceasta mi se pare supărător". În 1936, cînd Zinoviev şi Kamenev au fost arestaţi şi judecaţi, tribunalul le-a amintit de „păcatele lor din octombrie", de „trădarea lor josnică". În orice caz, cei doi „au mărturisit" că „au făcut spionaj şi au participat la diverse acţiuni teroriste şi subversive", precum şi faptul că „au avut un comportament antileninist în 1917". După ce au fost condamnaţi la moarte, au făcut apel la Comitetul Executiv Central, unde ştiau că decizia va fi luată de Stalin care le promisese în secret clemenţă dacă vor face mărturisiri complete.

Apelurile lor scurte merită să fie reproduse în întregime. Zinoviev a scris: „Am spus tribunalului proletariatului totul în legătură cu crimele mele împotriva Partidului şi a regimului sovietic. Acestea sînt bine cunoscute prezidiului Comitetului Executiv Central. Prin prezenta fac apel la prezidiul Comitetului Executiv Central pentru clemenţă"[138]. Apelul lui Kamenev este la fel de concis: „Regretînd profund crimele deosebit de grave pe care le-am comis împotriva revoluţiei proletare, rog prezidiul să-mi salveze viaţa, dacă socoteşte că aceasta nu vine în contradicţie cu viitoarea cauză a socialismului, cauza lui Lenin şi a lui Stalin"[139]. Apelurile lor au fost respinse în aceeaşi zi de Kalinin şi Unşliht, potrivit deciziei luate în prealabil de Stalin. Resortul violenţei neînfrînate acţionase ca un bumergan şi îi lovise pe înşişi creatorii revoluţiei. Aşa cum comenta mai tîrziu Potresov în *Însemnările unui publicist*: „Lenin avea totdeauna impresia că scopul consfinţeşte mijloacele. Dar în cazul de faţă, mijloacele au distrus complet scopul, făcînd să i se piardă pînă şi urma"[140].

La şedinţa din 10 octombrie 1917 s-a alcătuit şi un Birou Politic (Politbiuro) al Comitetului Central, format din Lenin, Zinoviev, Kamenev, Troţki, Stalin, Sokolnikov şi Bubnov, dar, întrucît conducerea loviturii de stat plănuite se afla în mîinile Comitetului Militar Revoluţionar al Sovietelor, condus de Troţki, noul organism era, de fapt, nucleul autorităţii supreme instituite după Congresul al VIII-lea din martie 1919. În octombrie 1917, acesta reprezenta un grup de oameni foarte apropiaţi lui Lenin care se bucurau de multă influenţă în eşaloanele superioare ale partidului.

Cîteva zile mai tîrziu, Lenin a sesizat faptul că, în pofida deciziei de a se trece la pregătirea insurecţiei, comitetele de partid încă mai şovăiau. Unii spuneau că problema ar trebui lăsată în seama Congresului Sovietelor, în timp ce alţii preferau să aştepte Adunarea Constituantă. Furibund, Lenin a cerut să se întrunească din nou Comitetul Central. De astă dată a avut loc o şedinţă lărgită, în ziua de 16 octombrie, într-o casă de pe strada Bolotnaia, din cartierul Vîborg. Discuţiile au continuat pînă dimineaţa, şi minutele cuvîntării lui Lenin, pe care le-a întocmit singur, precum şi dezbaterile în jurul lor dovedesc că nu s-a spus nimic nou. Aşa cum avea să scrie Troţki în memoriile sale, se cristalizaseră, în esenţă, trei grupuri distincte în cadrul Comitetului Central: cei care se opuneau insurecţiei armate – Zinoviev şi Kamenev; Lenin, care făcea un apel insistent la declanşarea insurecţiei armate înainte de congresul sovietelor; şi cei conduşi de Troţki, care doreau să obţină un mandat pentru declanşarea insurecţiei armate din partea Congresului partidului[141]. Lenin a obţinut ce a dorit, adăugînd la rezoluţie că „momentul potrivit" pentru declanşarea insurecţiei va fi indicat de Comitetul Central.

În însemnările sale, Lenin specifica sarcinile cărora trebuia să le facă faţă în cadrul schimbului de opinii de la întîlnire: membrii spuneau „nu vom reuşi să învingem". Zinoviev susţinea că „oboseala maselor este evidentă". Alţii se temeau că „Sovietele au fost înlocuite de Comitetul Central al Partidului". Noghin afirma că „trebuie să găsim o soluţie politică, nu prin mijloace militare"[142]. Lenin a luat cuvîntul de trei ori, pledînd în favoarea insurecţiei armate. Sovietul din Petrograd îşi formase deja Comitetul Militar Revoluţionar şi controla garnizoana cu cei 150 000 de oameni. La aceştia se adăuga Centrul Militar Revoluţionar, creat de Comitetul Central[143]. Scopul iniţial al acestui comitet, condus de revoluţionarul socialist de stînga P. I. Lazimir, îl constituia mobilizarea populaţiei pentru apărarea oraşului. Însă bolşevicii îl foloseau drept sediu pentru pregătirea unei insurecţii, unde, potrivit spuselor lor, se „înarmau împotriva unei contrarevoluţii". Aşadar, sediul insurecţiei a fost înfiinţat legal în ziua de 12 octombrie, dar era controlat în mod ilegal de membrii Comitetului Central bolşevic, respectiv de Troţki.

În timpul ultimelor zece zile premergătoare insurecţiei, Lenin a menţinut strîns legătura cu şefii organizaţiei militare, V. A. Antonov-Ovsenko, V. I. Nevski şi N. I. Podvoiski, îndemnîndu-i să grăbească lucrurile.

Dar cea mai mare parte a timpului şi-a petrecut-o făcînd însemnări şi adresînd scrisori interminabile Comitetului Central. După şedinţa din 16 octombrie a scris o scrisoare de douăzeci de pagini „tovarăşilor săi" în care nu spunea nimic nou, ci repeta pur şi simplu argumentele anterioare în favoarea unei insurecţii armate. După cum s-a exprimat Melgunov, devenise o obsesie şi nu e de mirare că multe din aceste scrisori, aşternute pe hîrtie „într-un paroxism al iresponsabilităţii" au fost arse de Comitetul Central. Liderii mişcărilor de masă de genul lui Lenin, scria Melgunov „care, în general, fac parte mai degrabă din categoria fanaticilor, decît a profeţilor de geniu, sînt lipsiţi de perspectivă istorică şi de responsabilitatea morală a acţiunilor lor". Treptat, atitudinea lui Lenin avea să-i contamineze şi pe ceilalţi membri ai conducerii[144].

În timp ce stătea ascuns în Petrograd, Lenin a scris două scrisori, una către membrii Partidului, cealaltă către Comitetul Central, cuprinzînd atacuri zdrobitoare la adresa lui Zinoviev şi Kamenev. Îi acuza, printre altele, de „escrocherie", „minciuni defăimătoare", „trucuri murdare interminabile" şi „neruşinate". În final, cerea excluderea lor din partid, declarînd: „Eu nu-i mai consider tovarăşi"[145]. Cauza acestei izbucniri o constituise un articol al lui Kamenev, publicat în *Novaia jizni* (Viaţa nouă) în care acesta se desolidarizase de tactica bolşevicilor de a încerca să ajungă la putere printr-o lovitură de stat. Lenin considera această declaraţie un act de trădare, căci una din regulile fundamentale ale conspiraţiei revoluţionare o constituia secretul absolut. Lenin însuşi spusese însă la 16 octombrie că întrucît „insurecţia este gata, nu e nevoie să vorbim de conspiraţii"[146]. Iar Troţki, luînd cuvîntul în faţa Sovietului din Petrograd în legătură cu Comitetul Militar Revoluţionar, a declarat: „Se spune că amenajăm un sediu pentru preluarea puterii. Nu facem nici un secret din asta"[147]. La întrunirile de masă, bolşevicii au adoptat însă o atitudine diferită. În ziua de 21 octombrie, vorbind în faţa cazacilor adunaţi în capitală, Troţki a spus: „Vi s-a spus că Sovietul plănuieşte un fel de insurecţie pentru ziua de 22 octombrie, că se vor lupta cu voi, că vor fi împuşcături pe stradă, urmate de o baie de sînge. Oamenii care fac asemenea afirmaţii sînt nişte ticăloşi şi nişte provocatori"[148].

În ajunul loviturii, Guvernul Provizoriu a lucrat pînă noaptea tîrziu, iar Kerenski a alergat de la pre-parlament la sediul militar al regiunii şi înapoi la reşedinţa sa din Palatul de Iarnă, încercînd să mobilizeze

forţele disponibile pentru a înăbuşi insurecţia bolşevică iminentă. Dacă guvernul lui ar fi reuşit să pună capăt războiului în lunile precedente, sau chiar în octombrie, semnînd o pace separată cu Germania, insurecţia ar fi putut fi evitată. S-au făcut chiar cîteva eforturi timide în această direcţie, dar Kerenski nu voia să-i renege pe Aliaţi. Dacă ar fi procedat astfel, ar fi putut să păstreze cuceririle democratice ale regimului şi l-ar fi lipsit pe Lenin de principalul lui atu, cruţînd astfel Rusia de decenii întregi de suferinţă.

Conducătorii din perioadele de tranziţie, de felul lui Kerenski şi Gorbaciov, sînt potriviţi adesea numai în stadiul incipient al unei faze noi, rareori pentru a duce aventura pînă la bun sfîrşit fără a provoca un dezastru. Contribuţia lor nu trebuie însă subestimată doar fiindcă n-au depăşit condiţia de eroi ai momentului. Kerenski s-a împotmolit în chestiunea păcii, în timp ce Gorbaciov nu a reuşit să se dezbare de atitudinea sa idealistă în faţa loviturii din octombrie. S-a înşelat atunci cînd a afirmat că „alegerea între socialism şi capitalism este principala alternativă socială a epocii noastre, că în secolul al douăzecilea era imposibil să mergi mai departe fără să te ridici la o formă mai înaltă a organizării sociale, socialismul“[149]. Gorbaciov nu era în stare să vadă anacronismul împărţirii societăţilor în capitaliste şi socialiste. Nici Kerenski, nici Gorbaciov nu au putut să-şi depăşească timpul istoric, dar fiecare în felul său a avut o contribuţie de moment esenţială: Kerenski nu a distrus ţarismul, Gorbaciov nu a pulverizat stalinismul, dar nici unul dintre ei nu a reuşit să preîntîmpine autodistrugerea celor două sisteme.

Există momente în istorie cînd se pare că dezvoltarea societăţii depinde de un singur om. Troţki avea fără îndoială dreptate atunci cînd, în exil fiind, a afirmat că, dacă Lenin n-ar fi fost la Petrograd în octombrie 1917, lovitura de stat nu s-ar mai fi produs[150]. A mai existat însă o individualitate implicată în acest eveniment, al cărei rol a fost pînă acum neglijat. Este vorba de Pavel Nikolaevici Maliantovici, care între 25 septembrie şi 25 octombrie 1917, a funcţionat în calitate de ministru al justiţiei şi procuror şef în cadrul Guvernului Provizoriu.

După cum se ştie, ca urmare a tentativei nereuşite a bolşevicilor de a prelua puterea în iulie, guvernul a dispus investigarea acestei chestiuni. P. A. Alexandrov, anchetator „pentru cazuri deosebit de importante“ a semnat un mandat de arestare împotriva lui Lenin în temeiul legăturilor sale cu Germania, acuzîndu-l totodată de trădarea patriei în timpul

războiului. Aşa cum a mărturisit Alexandrov NKVD-ului cînd a fost interogat în 1939, „serviciul de contrainformaţii ne-a pus la dispoziţie un dulap întreg de documente şi corespondenţă"[151]. În noiembrie 1917, bolşevicii au cercetat şi ei aceste hîrtii, din care n-au mai rămas decît douăzeci şi unu de volume, iar inspecţiile ulterioare au mai „plivit" şi restul, reducînd astfel simţitor numărul documentelor existente[152]. În felul acesta, dovezile legăturilor lui Lenin cu germanii îşi pierd din consistenţă, deşi rămîn în continuare substanţiale.

În septembrie 1917, după ce a fost numit ministru al justiţiei, Maliantovici a telegrafiat tuturor procurorilor şi le-a comunicat că ordinul de a-l aresta pe Lenin pentru insurecţia armată din 2–5 iulie era încă în vigoare şi trebuie adus la îndeplinire[153]. Însă Maliantovici subestimase talentul de lucrător ilegalist al lui Lenin şi, oricum, investigaţia nu mai era de dată recentă. După cum a mărturisit în 1939 Alexandrov, toată lumea se aştepta ca Lenin să respingă personal „bîrfele" referitoare la legăturile sale cu Germania, aşa cum declarase că va face. „Procurorul Kadinski", a spus Alexandrov, „mi-a comunciat să mă prezint într-o anumită zi, la o anumită oră a serii ca să-l interoghez pe Lenin, căci urma ca acesta să fie convocat în secret pentru a evita tulburările. Lenin nu a apărut însă, aşa că nu numai că n-a fost arestat, dar nici măcar nu i s-a luat un interogatoriu"[154]. Între timp, Lenin pregătea lovitura de stat.

Maliantovici a fost arestat de mai multe ori de autorităţile sovietice. În ziua de 10 mai 1931 a suferit o condamnare de zece ani închisoare, pedeapsă redusă apoi la trei ani exil datorită intervenţiei lui Maxim Gorki şi a unui mic grup de funcţionari superiori ai partidului. Ultima dată a fost arestat în 1937 împreună cu fiii săi Gheorghi şi Vladimir. Şansele de a scăpa de maşina de tocat carne a lui Stalin erau minime, dar fiul său Vladimir a grăbit deznodămîntul, prin afirmaţia sa nechibzuită făcută în cadrul unui grup de prieteni apropiaţi: „Miniştrii din Guvernul Provizoriu au comis o mare greşeală. N-a existat decît un singur om curajos printre ei care a acţionat cu hotărîre, chiar dacă era prea tîrziu, şi acela a fost tatăl meu, care intenţiona să-l aresteze pe Lenin. Dacă ar fi făcut asta, toate ororile actuale nu ar mai fi avut loc"[155]. În mod inevitabil, cuvintele lui au ajuns la urechile „organelor", şi Maliantovici a fost arestat.

Trebuie să recunoaştem tăria de caracter a lui Maliantovici, pe atunci în vîrstă de şaptezeci de ani, care a rezistat cu stoicism

interogatoriului lung şi torturilor fizice. La 10 noiembrie 1937, cînd a fost întrebat în legătură cu lupta pe care a dus-o „împotriva proletariatului, împotriva Partidului Bolşevic şi a conducătorilor acestora", el a replicat: „Da, în calitate de menşevic am făcut parte din Guvernul Provizoriu, am acceptat postul de ministru al justiţiei şi pe acela de procuror şef şi am fost un duşman înverşunat al Partidului Bolşevic şi al revoluţiei proletare. Eu, Maliantovici, am publicat decretul, şi am semnat circulara adresată tuturor procurorilor prin care le ceream să aducă la îndeplinire ordinul de arestare a lui Lenin care fusese emis cu mult timp înainte. Prin această măsură doream să decapitez insurecţia muncitorilor şi a soldaţilor care avea drept scop preluarea puterii de către proletariat"[156].

Se pare că anchetatorul a înregistrat destul de fidel declaraţia lui Maliantovici, mai ales cuvintele referitoare la „decapitarea" răscoalei, însă, oricum, acesta a semnat depoziţia. Doi ani mai tîrziu, cînd s-a judecat procesul, ultimele lui cuvinte au fost că dispusese arestarea lui Lenin din ordinul Guvernului, pentru a împiedica izbucnirea insurecţiei armate, care era absolut inutilă, întrucît Adunarea Constituantă fusese deja convocată. Maliantovici a înţeles situaţia în care se afla, dar n-a vrut să modifice adevărul istoric: arestarea lui Lenin în vara sau în toamna anului 1917 ar fi schimbat cursul istoriei, căci Lenin avea o importanţă fundamentală pentru bolşevici. El era creierul şi principala lor forţă motrice.

Un tribunal militar format din Orlov, Romanîcev, Detisov şi un secretar, Mazur, s-a întrunit pentru foarte scurt timp în 21 ianuarie 1940 – întîmplător, în ziua cînd se comemora moartea lui Lenin – şi a pronunţat sentinţa obişnuită: executare prin împuşcare. Nu s-a ţinut cîtuşi de puţin seama de faptul că, înainte de revoluţie, Maliantovici a pledat ca avocat al apărării în nenumărate cazuri de social-democraţi ruşi, iar în 1906 s-a implicat în cauza bolşevică, ceea ce s-a soldat cu un cîştig de 100 000 de ruble aur care le-a revenit bolşevicilor din averea lui S. T. Morozovo. Şi nu l-a salvat nici prietenia cu Gorki, Lunacearski şi Krasin, care între timp muriseră cu toţii. Bolşevicii nu puteau sub nici o formă să-l ierte pe omul care încercase să oprească cursul istoriei în toamna anului 1917. Dar de ce a fost amînat procesul lui timp de doi ani? Din documentele colaterale reiese că Stalin spera că vor fi descoperite dovezi în sprijinul incriminării sale în 1917, ceea ce i-ar fi creat şi lui o aură de revoluţionar mai strălucitoare.

Familia lui Maliantovici a împărtăşit soarta tragică a tatălui. Fiul mai mare, Vladimir, a fost torturat cu cruzime, torţionarii săi sperînd să-i smulgă cît mai multe informaţii în legătură cu tatăl său. În timp ce Maliantovici era anchetat, soţia lui, Angelika Pavlovna, a făcut tot posibilul ca să-i amelioreze situaţia. În cele din urmă, după nenumărate solicitări, la 7 martie 1940 a reuşit să capete o audienţă la Colegiul Militar, unde i s-a spus că la 1 ianuarie 1940 soţul ei a fost condamnat în temeiul articolului 58 la 10 ani de exil într-un lagăr din Orientul Îndepărtat, fără drept de corespondenţă"[157]. Angelika Pavlovna a murit în decembrie 1953, după ce timp de treisprezece ani aşteptase în zadar veşti de la soţul ei, neştiind că acesta fusese împuşcat în ianuarie 1940. Abia în august 1991, cînd Maliantovici a fost reabilitat, nepotul acestuia, K. G. Maliantovici, a aflat adevărul.

Lenin insista nu numai pentru declanşarea insurecţiei armate, ci şi pentru organizarea acesteia în aşa fel încît să nu coincidă cu deschiderea Congresului al II-lea al Sovietelor. Troţki remarca faptul că „la fel ca şi în iunie, cînd Lenin se aştepta să fim împuşcaţi, şi acum ţinea seama de eventualitatea ca guvernul să ne ia prin surprindere, să dezorganizeze revoluţia şi s-o zdrobească în bucăţi. Ca şi în iulie, Lenin a supraestimat abilitatea şi fermitatea guvernului, precum şi posibilităţile lui materiale"[158]. Cu o zi înainte de lovitură, cînd a auzit de la Troţki că trupele din garnizoană executau ordinele Comitetului Militar Revoluţionar, Lenin „era în extaz, rîdea şi îşi freca mîinile de bucurie. A rămas apoi tăcut o clipă şi într-un tîrziu a spus. «Asta e foarte bine, dacă preluăm noi puterea»". După părerea lui Troţki, acesta a fost momentul în care Lenin a acceptat faptul că vor pune mîna pe putere nu printr-o conspiraţie, ci prin mijloacele ostentativ democratice ale Congresului Sovietelor[159]. Însă tonul din ultima lui scrisoare adresată Comitetului Central era disperat: „Guvernul se clatină. Trebuie *să-l strivim* cu orice preţ! Dacă aşteptăm, ne autocondamnăm la moarte"[160].

Kerenski plecase din capitală la 25 octombrie (6 noiembrie) pentru a întări rezistenţa armatei. Însă micul efectiv de cazaci pe care a reuşit să-l strîngă a fost dezarmat de trupele bolşevice, şi Kerenski însuşi abia a reuşit să scape cu fuga.

Între timp, la Petrograd s-a dat semnalul pentru începerea bombardării Palatului de Iarnă unde miniştrii lui Kerenski aşteptau

întoarcerea acestuia. Din fortăreaţa Petru şi Pavel au fost trase vreo treizeci de obuze, dar numai două au aterizat, unul din ele lovind o cornişă. Nu s-a înregistrat nici măcar un rănit[161]. Cadeţii au fost dezarmaţi, regimul dovedindu-se incapabil să riposteze. Apărătorii Palatului şi-au simţit voinţa paralizată chiar şi în faţa unui simplu bombardament ineficient şi a unui asediu simbolic.

În Palat nu a intrat un grup de soldaţi bolşevici, ci o mulţime zdrenţăroasă şi furioasă, care s-a comportat cu violenţa caracteristică unor astfel de gloate[162]. La ora 2 noaptea Palatul de Iarnă era ocupat de insurgenţi, iar miniştrii guvernului se aflau în mîinile comandantului Comitetului Militar Revoluţionar, Vladimir Antonov-Ovseenko. Nu s-a opus nici un fel de rezistenţă. După cum îşi aminteşte Suhanov, începînd de la ora 2 noaptea, grupuri mici de soldaţi au pus treptat stăpînire pe gări, poduri, centrale electrice, oficii poştale şi telegrafice. „Semăna mai degrabă cu o schimbare a gărzii. Oraşul era complet liniştit. În centru şi în cartierele mărginaşe oamenii dormeau nètulburaţi, fără să aibă nici cea mai mică bănuială în legătură cu ceea ce se petrecea în liniştea acelei nopţi reci de toamnă"[163]. Kerenski nu a reuşit să găsească sprijinul scontat la „trupele loiale de pe front" astfel că regimul a abandonat puterea pe străzile Petersburgului.

La o şedinţă specială a Sovietului, ţinută la amiaza zilei de 26 octombrie (8 noiembrie), Troţki a preluat conducerea: „În numele Comitetului Militar Revoluţionar, anunţ dizolvarea Guvernului Provizoriu. O parte din miniştri sînt arestaţi, ceilalţi îi vor urma peste cîteva zile sau peste cîteva ore". Întrerupt de aplauze puternice şi strigăte de bucurie, Troţki a spus în încheiere: „Printre noi se află Vladimir Ilici Lenin, care nu a putut veni mai devreme din motive speciale. Trăiască tovarăşul Lenin care s-a întors în rîndurile noastre!". Suhanov îşi aminteşte foarte bine acest moment: „Cînd a intrat Lenin în încăpere, am văzut un om slab şi chel, pe care nu-l cunoşteam. Acesta s-a urcat pe podium şi a început să vorbească cu o voce răguşită, emoţionată, de stentor, oarecum guturală, accentuînd în mod deosebit sfîrşitul frazelor. Ha! Acesta era Lenin"[164].

În aceeaşi seară, la ora 22.40, s-au deschis lucrările celui de-al doilea Congres al Sovietelor la Institutul Smolnîi. Peste şaizeci la sută din delegaţi erau bolşevici, ceea ce reflecta schimbările care se produseseră în ţară. Pe podium apăreau noi chipuri de bolşevici şi revoluţionari socialişti. Martov, sprijinit de social-revoluţionarul

S. Matislavski şi bolşevicul Lunacearski au propus formarea unui guvern fără a se recurge la forţă sau la acţiuni militare. După toate probabilităţile, ar fi putut exista o şansă unică de compromis în acest moment de cotitură din istoria Rusiei. Dar nu s-a ţinut seama de ea; social-revoluţionarii de dreapta şi menşevicii au dat citire unei declaraţii comune, prin care condamnau lovitura de stat bolşevică şi cereau începerea neîntîrziată a negocierilor cu Guvernul Provizoriu în chestiunea formării unui guvern democratic. În clipa aceea s-a dezlănţuit infernul în sală.

Aripa democrată a Partidului Social-Democrat a făcut un pas greşit: a părăsit congresul sau, mai exact, a lăsat toată scena politică la dispoziţia bolşevicilor şi a suporterilor acestora din rîndurile social-revoluţionare. Suhanov notează: „Am părăsit sala fără să ştim unde plecăm şi de ce, tăindu-ne astfel legăturile cu Sovietul şi amestecîndu-ne cu elementele contrarevoluţionare. În felul acesta ne-am discreditat definitiv în ochii maselor. Mai mult chiar, părăsind sala, le-am dat bolşevicilor mînă liberă şi i-am lăsat stăpîni pe situaţie"[165]. Lenin era prea copleşit de emoţie ca să intre în sala de şedinţă chiar de la prima sesiune. Stătea întins împreună cu Troţki pe pături aruncate pe podea în camera alăturată şi discutau liniştiţi. Lenin zîmbea obosit şi spunea: „Trecerea de la ilegalitate la conducerea statului a fost prea rapidă. Mi se învîrte capul"[166].

Cînd şi-a făcut apariţia la şedinţa de seară, Lenin a fost salutat cu entuziasm ca o personificare a noului regim. Încă din februarie, Sovietele îi reprezentau pe muncitorii, soldaţii şi ţăranii din întreaga ţară în ceea ce trebuia să fie considerat un proces democratic, avînd în vedere haosul şi absenţa instituţiilor oficiale. Vocea Sovietelor în capitală fusese Comitetul Executiv Central pe întreaga Rusie. Acum, după ce preluaseră puterea de la Guvernul Provizoriu în numele sovietelor, una din primele sarcini ale lui Lenin o constituia înlocuirea acestui VŢIK (Comitetul Executiv Central pe întreaga Rusia) cu un organism care să reflecte politica bolşevică. Congresul a ales un nou VŢIK în care bolşevicii aveau şaizeci şi două de locuri, social-revoluţionarii de stînga douăzeci şi nouă, menşevicii şase (pe care au refuzat să le ocupe), iar socialiştii ucraineni trei. Noul Comitet Executiv a devenit suprema putere legislativă (şi, un timp, şi administrativă) din Rusia şi avea să rămînă astfel, sub diverse denumiri, pe parcursul întregii perioade sovietice, pînă la destrămarea URSS din decembrie 1991.

De fapt, lui îi revenea sarcina să ştampileze decretele emise de Consiliul Comisarilor Poporului condus de Lenin sau, mai tîrziu, de către Biroul Politic al Partidului Comunist. Cu alte cuvinte, sovietele au fost folosite de bolşevici ca un instrument ostentativ democratic al Partidului.

Noul guvern, denumit Consiliul Comisarilor Poporului, se afla în subordinea lui Lenin. Acum el putea să-şi pună în aplicare planurile abstracte pe care le elaborase în conformitate cu învăţătura „părinţilor marxismului". Rusia avea să trăiască o experienţă fără precedent sub aspectul amploarei şi consecinţelor sale. Ceea ce s-a produs nu a fost o conspiraţie clasică. Bolşevicii erau pregătiţi să pună mîna pe putere prin orice fel de mijloace – paşnice, prin complot sau insurecţie de masă. Înţelegînd corect situaţia, şi-au dat seama că nu era nevoie de nici o conspiraţie. Lenin păstra în rezervă ideea conspiraţiei; dacă revolta nu reuşea, avea să recurgă la conspiraţie, însă aceasta urma să fie o conspiraţie a „uniţilor". Unitatea trebuia să joace un rol decisiv. Grupuleţul din februarie se transformase într-o forţă de temut în octombrie.

Lenin încă nu ştia dacă elementele învinse aveau de gînd să se împace cu situaţia. Erau demoralizaţi şi dezorientaţi şi la trei zile după lovitură, Lenin fu încîntat să afle din *Raboceaia Gazeta* (Gazeta muncitorească) că pre-parlamentul îşi dăduse duhul. Pînă atunci, lucrările acestuia se desfăşuraseră în Palatul Mariinski: „Către cetăţenii din întreaga Rusie! Consiliul Provizoriu al Republicii Ruse, cedînd în faţa presiunii baionetelor, a fost silit să se dispersoze şi să-şi înceteze temporar activitatea în ziua de 25 octombrie (7 noiembrie). În numele libertăţii şi al socialismului, insurgenţii fac uz de violenţă. I-au arestat pe membrii Guvernului Provizoriu, inclusiv pe miniştrii socialişti şi i-au închis într-o cazemată ţaristă. Sîngele şi anarhia ameninţă să copleşească revoluţia, să gîtuiască libertatea şi republica şi să culmineze prin restaurarea vechii ordini. Acest regim trebuie văzut ca un duşman al poporului şi al revoluţiei"[167]. În acelaşi timp, şeful Statului Major, generalul Duhonin, a făcut apel la armată să rămînă loială Guvernului Provizoriu şi să pună capăt violenţei bolşevice, subliniind că Adunarea Constituantă reprezintă singurul organism capabil să salveze ţara[168]. Era prima adiere a războiului civil în numele căruia Lenin făcuse atîta agitaţie.

În limbajul societăţii ruseşti au pătruns noi termeni, ca „plenipotenţiari" şi „comisari" şi, în curînd funcţionarii Ceka aveau să întruchipeze conceptul de regim sovietic.

O dată cu formarea guvernului, îşi aminteşte Troţki, s-a pus problema denumirii membrilor acestuia. „Nu miniştri", a spus Lenin, „este un termen învechit, nepotrivit". Troţki a sugerat: „Poate comisari, deşi sînt cam mulţi în momentul de faţă". Apoi a propus titulatura de „comisari supremi", dar a renunţat şi la aceasta în favoarea celei de „comisari ai poporului", care i-a plăcut şi lui Lenin. Cît despre denumirea guvernului ca atare, Troţki a propus să i se spună „Sovietul Comisarilor Poporului", la care Lenin a replicat entuziasmat: „Miroase a revoluţie"[169].

Prima criză politică ce s-a abătut asupra noului guvern a survenit la numai cîteva zile. Reprezentanţii Comitetului Executiv pe întreaga Rusie ai feroviarilor (VIKJEL) în care predominau menşevicii şi social-revoluţionarii, au cerut un „guvern socialist omogen", adică format din toate partidele socialiste, care să fie denumit „Sovietul Poporului". Această revendicare era sprijinită şi de patru bolşevici comisari ai poporului: Miliutin, Noghin, Rîkov şi Teodorovici, precum şi de către cîţiva membri ai Comitetului Central al Partidului, care fuseseră aleşi la Congresul al VI-lea din august 1917. Menşevicii şi social-revoluţionarii condiţionau intrarea lor în Sovietul Comisarilor Poporului de realizarea acestui postulat, cerînd totodată ca Sovietul să-i expulzeze pe „organizatorii conspiraţiei militare", Lenin şi Troţki, şi să-i înlocuiască cu social-revoluţionarii Cernov şi Avxentiev care aveau legături cu Guvernul Provizoriu şi, din acest motiv, erau consideraţi mai sincer „înclinaţi spre ideea de coaliţie".

La 1/14 noiembrie Lenin a convocat o întrunire a Comitetului Central al Partidului. Kamenev, care conducea discuţiile cu VIKJEL, a propus un compromis, care să permită continuarea convorbirilor. Dar Lenin nu accepta nici un fel de opoziţie: „Kamenev trebuie să renunţe imediat la asemenea stratageme. Nu vom mai discuta cu VIKJEL. Îi sprijină pe cei de teapa lui Kornilov şi Kaledin"[170]. În semn de protest împotriva atitudinii nedemocratice a conducătorului lor, Kamenev, Zinoviev, Rîkov, Miliutin şi Noghin au părăsit Comitetul

Central, iar Miliutin, Noghin şi Teodorovici şi-au dat demisia şi din posturile de comisari ai poporului. Lenin şi restul Consiliului Comisarilor Poporului (Sovnarkom) le-a trimis un ultimatum protestatarilor, acuzîndu-i de împăciuitorism şi avertizîndu-i că soarta „Partidului şi a revoluţiei" depinde de acceptarea revendicărilor lui[171]. În dorinţa de a pune bazele unui guvern bolşevic pur, Lenin a exercitat presiuni personale şi a reuşit să-i convingă pe protestatari să renunţe la luptă.

La început, Lenin a muncit cu mult entuziasm în noul guvern. Sovnarkomul se întrunea aproape zilnic, iar Lenin era încîntat să conducă şedinţele de guvern care durau uneori cinci pînă la şase ore. Supraveghea cu stricteţe timpul acordat fiecărui vorbitor şi întrerupea brusc pe oricine depăşea ora. Uneori, scruta sala de şedinţe cu o mînă pusă streaşină la ochi, ca şi cînd ar fi căutat pe cineva. Trimitea bilete participanţilor, cerea informaţii, clarifica amănuntele, cerea sfaturi şi propunea decizii. Cei care lucrau cu el îi descoperiră curînd inflexibilitatea, deşi era gata oricînd să zîmbească. În sala de şedinţe trebuia menţinută o temperatură foarte joasă, căci, dacă se făcea cald, începea să se sufoce şi nu mai avea aer. Nu-i plăceau scaunele tapiţate şi prefera să trimită biletele în loc să dea telefoane. Acorda o atenţie mai mare conţinutului politic al documentelor decît stilului lor literar, ceea ce făcea ca ordinele lui să fie adesea confuze şi incoerente, aşa cum se întîmpla şi cu scrisorile lui, în general. Lucra cu sîrguinţă, dar, imediat ce se simţea obosit, lăsa totul şi se ducea să se odihnească. Ar fi greu de numărat toate concediile pe care şi le-a luat în cei şase ani cît s-a aflat la putere.

Neobişnuit cu cerinţele unei munci de rutină, Lenin a început să dea semne de oboseală. Dar nu s-a lăsat niciodată copleşit de grijile guvernului, astfel încît să nu mai scrie pentru presa Partidului. Ca rezultat al suprasolicitării la care se supunea, a început curînd să slăbească şi să îmbătrînească prematur. Rolul de lider s-a dovedit prozaic, birocratic şi neinteresant. De la 7 iulie 1918 şi pînă în momentul morţii sale a participat la numai şapte şedinţe al Sovnarkomului din cele 173 care s-au ţinut.

Bolşevicii s-au apucat să contruiască o societate socialistă, ordonînd şi reglementînd un spectru cît mai larg din activităţile imensului stat. În noiembrie şi decembrie 1917, numai Comisarii Poporului au

examinat aproape cinci sute de probleme de stat, din domeniul vieţii sociale şi economice. Ei au început prin confiscarea şi redistribuirea bunurilor, prin înfiinţarea Curţii revoluţionare şi prin acţiuni de combatere a sabotajului. După ce au înfrînt rezistenţa social-revoluţionarilor şi pe cea a propriilor tovarăşi cu vederi democratice, la 4/17 noiembrie bolşevicii din Comitetul Executiv Central al Sovietelor (VŢIK)* au reuşit să impună o rezoluţie specială care conferea „cabinetului" lui Lenin, Sovnarkomului, nu numai puteri executive, ci şi legislative[173]. În realitate, Comitetul Central al Partidului se afla în fruntea noii administraţii, decretele emise de Sovnarkom fiind puse în aplicare cu o rapiditate extraordinară, în funcţie de criteriul „urgenţei revoluţionare".

Lenin nu lucrase niciodată în industrie sau în administraţia de stat, iar experienţa lui în materie de agricultură era foarte redusă. În ciuda excepţionalei sale inteligenţe şi a vastelor sale cunoştinţe teoretice, informaţiile lui în domeniul diverselor funcţiuni ale statului erau superficiale, astfel că multe din ordinele şi indicaţiile lui creau confuzie. Adresîndu-se deputaţilor garnizoanei din Petrograd în legătură cu reinstaurarea ordinii în oraş, Lenin a spus: „Sarcina noastră primordială, pe care n-am pierdut-o nici o clipă din vedere, este înarmarea universală a poporului şi împrăştierea armatei regulate. Dacă putem implica păturile largi ale clasei muncitoare, treburile vor merge mai uşor. Propunerea tovarăşilor de a se întîlni în fiecare zi e demnă de reţinut. Fiecare unitate trebuie să conlucreze cu organizaţiile muncitoreşti pentru a se asigura pregătirea de luptă, fără a se aştepta ordine de sus. Sarcina urmează să fie îndeplinită independent încă din această noapte"[174]. Cuvîntarea, asemănătoare unui puzzle, a fost publicată în *Pravda*.

Dintr-o scrisoare adresată de Ioffe lui Troţki reiese că multe din raţionamentele lui Lenin se bazau pe lipsa lui de experienţă combinată cu încrederea în comisari, al căror zel le depăşea cu mult toate celelalte calităţi: „A doua zi după numirea lui Krasin în funcţia de Comisar al Transporturilor, post pentru care, în ciuda numeroaselor lui calităţi, nu era absolut deloc potrivit, am fost nevoit să plec din oraş, însă mai înainte să-l văd pe Vladimir Ilici. M-a întrebat la ce oră am tren, iar eu i-am răspuns că nu ştiu. «Telefonează-i lui Krasin», mi-a spus el.

*A nu se confunda cu Comitetul Central al Partidului Bolşevic; VŢIK era organul suprem al guvernului sovietic.

După părerea lui, Comisarul pentru Transporturi ar fi trebuit să ştie mersul trenurilor pe dinafară, chiar dacă nu fusese numit în respectiva funcţie decît de o zi şi nu avusese niciodată de-a face cu căile ferate. Acelaşi lucru era valabil şi pentru alte domenii". Ioffe notează mai departe:

„Pentru problemele financiare a fost numit Krestinski, dar de cînd este el finanţist, mă rog frumos? Lui Cicerin i s-au încredinţat afacerile externe, deşi toată lumea ştia ce fel de diplomat este. Poate că aşa trebuie să fie într-un stat «bine înzestrat», dar cu o condiţie, şi anume ca în fiecare domeniu să fie numiţi numai oameni de meserie, aşa cum se obişnuia pe vremea ţarilor, cînd ministru al finanţelor era întotdeauna cineva care făcuse hemoroizi într-un post din cadrul ministerului de finanţe, ministrul de externe, unul care bătuse la uşile tuturor ambasadelor ş.a.m.d. La noi, cînd cineva este numit „direct de la coarnele plugului", ca să spunem aşa, sau un oarecare Lutovinov devine membru al Colegiului Comisariatului Poporului din Inspectoratul Muncitorilor şi Ţăranilor, asta nu se întîmplă pentru că ar şti ceva despre inspectoratul respectiv sau ar manifesta interes faţă de munca de acolo, ci pentru că lui îi revine misiunea fie să închidă gura altora, fie să îmbunătăţească componenţa muncitorească a inspectoratului"[175].

Scrisoarea lui Ioffe este o dovadă grăitoare a modului în care considerentele apartenenţei de clasă au luat locul profesionalismului în guvernul lui Lenin. Însuşi liderul bolşevic a prezentat rareori rapoarte în cadrul şedinţelor Sovnarkomului, rezumîndu-se doar la discursuri inspirate de problemele politice de importanţă crucială, la indicaţii de ordin general şi la verificarea acţiunii revoluţionare neabătute a guvernului. De exemplu, la şedinţa Sovnarkomului din 28 noiembrie 1917, Lenin a propus un decret în legătură cu „arestarea celor mai proeminenţi membri ai comitetului central al partidului duşmanilor poporului (adică Democraţii Constituţionali) şi judecarea lor de către un tribunal revoluţionar"[176]. Singurul membru al guvernului care s-a opus acestei măsuri a fost Stalin, poate din dorinţa de a se afirma ca personalitate distinctă.

Şedinţele Sovnarkomului aveau loc, de regulă, dimineaţa şi seara, uneori depăşind cu mult miezul nopţii. Chestiunile nu erau dezbătute pe larg, căci de regulă, Lenin grăbea luarea deciziilor, cerînd vorbitorilor să fie concişi, întrerupîndu-i pe cei prea vorbăreţi şi admonestîndu-i pe cei care întîrziau. El a introdus chiar şi sancţiuni: o

întîrziere de o jumătate de oră atrăgea după sine o amendă de cinci ruble, pînă la o oră – zece ruble. „Numai acei Comisari ai Poporului care anunţă dinainte şi prezintă motive întemeiate pentru întîrziere vor fi exceptaţi de plata amenzii"[177]. A introdus, de asemenea, o scală de pedepse pentru absenteism şi întîrzieri în toate instituţiile guvernamentale: „Întîrzierea la o întîlnire cu zece minute fără un motiv întemeiat atrage după sine un avertisment. A doua întîrziere de acelaşi fel se sancţionează cu reţinerea unei zile din salariu. A treia, cu un avertisment în presă. Întîrzierea cu peste cincisprezece minute se sancţionează cu vot de blam în presă şi prestarea unei munci obligatorii în timpul liber"[178].

În felul acesta, marele lider al revoluţiei încerca să ungă maşinăria greoaie a administraţiei. De asemenea, era foarte sever cu cei care vorbeau între ei în timpul şedinţei. De exemplu, în ziua de 2 decembrie 1917, cînd L. A. Fotieva, propria lui secretară, a murmurat o explicaţie stenografelor, Lenin i-a trimis un bilet în care spunea: „Dacă îţi place să stai la taifas, locul tău nu este aici"[179]. În altă împrejurare, Fotieva lipsea cînd Lenin avea nevoie de ea, drept care i-a scris furios: „*Pentru Fotieva*: îţi dau vot de blam. Nu trebuie să dormi, ci să organizezi lucrurile în aşa fel încît toată lumea să te poată găsi uşor şi *întotdeauna* (subliniat de trei ori) cînd este vorba de mine"[180]. O ordine de zi prescurtată a deciziilor luate în cadrul şedinţei din 19 noiembrie 1917 se prezintă în felul următor:

1) Proiect de decret în legătură cu căsătoria civilă; de transmis la Comisariatul pentru Justiţie. 2) Proiect de decret asupra divorţului; la fel ca mai sus. 5) Raportul lui Stalin în legătură cu comerţul cu Finlanda şi valuta finlandeză; de întrebat Piatakov, să explice valuta finlandeză. 8) Propunerea lui Stalin de amînare a alegerilor pentru Adunarea Constituantă; problema se va examina după 20 noiembrie 1917. 9) Raportul lui Stalin despre Ucraina şi Rada (guvernul ucrainean); de instruit Stalin să convoace o comisie specială pentru 20 noiembrie. 11) Revendicările speciale ale muncitorilor mineri şi metalurgişti din regiunea Zenteev, 500 000 de ruble; de transmis comisiei interdepartamentale pentru studiu. 13) De întrebat Stalin în legătură cu creditele pentru comisariate. Dacă se dovedeşte că funcţionarii au primit salariile pînă în ianuarie 1918, trebuie să dea banii înapoi; arestări şi tribunal revoluţionar. 15) Propunerea lui Ulianov (Lenin) ca tov. Essen să fie numit temporar comisar adjunct al poporului pentru

Controlul de Stat (acceptat). 18) Cerere din partea Congresului extraordinar al ţăranilor – 200 000 de ruble ce vor fi luate din fondurile pentru cheltuieli, alte 250 000 din banii pre-parlamentului. 21) Raportul lui Glebov referitor la mărirea salariilor funcţionarilor de la poştă şi telegraf (500 000 ruble). 25) Raportul lui Troţki despre ministerul de război (ordin secret de epurare a ministerului şi de demitere a ofiţerilor din regimentele lituaniene). 26) De întrebat Petrovski în legătură cu arestările de la Ministerul Afacerilor Interne; se vor face arestări cu acordul lui Petrovski. 27) Despre „epurarea" ministerelor; toţi Comisarii Poporului trebuie să elaboreze rapoarte zilnice referitoare la „epurările" din ministerele lor.

Semnat V. Ulianov (Lenin)[181].

Chiar şi abreviată, această ordine de zi ne oferă o imagine de ansamblu asupra activităţii lui Lenin în calitate de preşedinte al guvernului. Principala sarcină a Comisarilor Poporului o constituia distribuirea resurselor, delegarea muncitorilor, arestarea oamenilor şi „epurările". Tot ceea ce necesita o intervenţie activă intra în atribuţiile comisariatelor, a comisiilor, comitetelor specializate. Vechea maşinărie a statului fusese distrusă, şi cea nouă era primitivă, ineficientă şi, încă de la bun început, profund marcată de birocraţie. Poate că nici Lenin nu-şi dădea seama de faptul că noile structuri pe care le înfiinţa reprezentau temelia unui vast sistem totalitar. Propovăduia fără încetare că statul trebuie să fie condus de popor, dar pe de altă parte reglementa şi limita tot mai mult autonomia agenţiilor sociale şi de stat. Văzuse întotdeauna şi avea să vadă pînă la sfîrşitul zilelor sale statul, controlul social muncitoresc, drept un panaceu universal.

Această viziune asupra virtuţilor controlului a condus rapid la crearea unui stat poliţienesc. Încă din 26 octombrie (8 noiembrie) Lenin a elaborat un proiect de decret referitor la controlul muncitoresc asupra „neglijenţei, ascunderii alimentelor etc., care vor fi pedepsite cu confiscarea tuturor bunurilor şi închisoare pînă la cinci ani"[182]. A introdus, de asemenea, un serviciu special de control al presei, ceea ce a avut drept consecinţă închiderea multor edituri nebolşevice şi în cursul lunii decembrie 1917 Lenin a autorizat Ceka să „exercite un control preliminar al presei periodice şi nonperiodice, al fotografiilor şi cinematografiei, al ilustraţiei, corespondenţei poştale şi telegrafice"[183]. Şi toate acestea la numai cîteva luni după ce se plînsese

de severitatea regimului poliţienesc al ţarului, de autocraţia ţaristă şi de burghezie. Singurul argument la care recurgea pentru a justifica ilegitimitatea şi conducerea arbitrară exercitată de regimul său era „interesul maselor" urmărit „de clasa cea mai înaintată", de proletariat.

Lenin se simţea îndreptăţit să modifice instrucţiunile Sovnarkomului după bunul său plac. De exemplu, a adăugat cu mîna sa următoarele amendamente la un decret al Sovnarkomului intitulat *Patria socialistă este în pericol!:*

2) Toţi membrii claselor avute trebuie să-şi procure de îndată o *carte de muncă* în care se va consemna săptămînal dacă au prestat volumul de muncă militară sau administrativă care le-a fost repartizat. Cărţile de muncă îi vor costa pe cei bogaţi 50 de ruble fiecare. 3) Neposedarea unei cărţi de muncă, consemnările incorecte sau falsificate cu bună ştiinţă vor fi sancţionate potrivit legii marţiale. Toţi cei care posedă arme de foc trebuie să obţină permise noi: a) de la comitetele de locatari, b) de la instituţiile lor. Posedarea armelor de foc este interzisă fără obţinerea ambelor permise. Pedeapsa pentru încălcarea acestei reguli este execuţia; în acelaşi fel se va sancţiona şi ascunderea alimentelor"[184].

Bineînţeles că un regim supus încă de la început presiunilor unui război civil, ca cel care stătea în faţa bolşevicilor, va căuta şi va găsi raţiuni pentru politica sa dură. Problema este în ce măsură au făcut o distincţie clară, Lenin şi adepţii lui, între forţa şi coerciţia necesare pentru combaterea duşmanilor lor înarmaţi şi cea pe care o foloseau împotriva adversarilor pur politici, reali şi potenţiali? Promisiunea creării unei noi societăţi fără asuprire, regim poliţienesc şi teroare, exprimată cu atîta convingere de Lenin chiar la sfîrşitul verii anului 1917 în lucrarea sa *Statul şi revoluţia* a fost înghiţită de imperativele supravieţuirii bolşevice şi nu s-a mai reluat niciodată. Dimpotrivă, noul guvern depindea de comisii speciale, punitive, „extraordinare". Cei care aveau ochi de văzut au sesizat imediat acest pericol cumplit. Gorki, care nu „acceptase" imediat revoluţia, s-a exprimat în termeni foarte clari: „Lenin, Troţki şi tovarăşii lor de drum sînt realmente intoxicaţi de otrava oribilă a puterii, aşa cum o dovedesc prin atitudinea lor dezgustătoare faţă de libertatea cuvîntului, a persoanei şi toate celelalte drepturi democratice. Muncitorii nu trebuie să-i lase pe aventurieri şi pe nebuni să comită crime sîngeroase, inutile şi ruşinoase în numele proletariatului, crime pentru care nu Lenin va plăti, ci proletariatul însuşi"[185].

Nu numai intelectualii şi universitarii îşi dădeau seama de pericolul pe care-l prezenta regimul venit la putere. Lenin primea scrisori şi de la oameni obişnuiţi care se plîngeau de suferinţele lor spirituale. Iată ce-i scria lui Lenin un anume Emelian Pavlov referitor la comisari: „Toţi oamenii cu jachete de piele care vă idolatrizează se străduiesc din răsputeri să vă pună pe un piedestal aşa de înalt încît să nu vedeţi nimic, în schimb, poporul să vă privească de parcă aţi fi un zeu intangibil"[186]. Într-o altă scrisoare din aceeaşi perioadă, un oarecare N. Voronţov făcea următoarea constatare: „Toate reformele dumneavoastră au dus la: 1) muncă forţată universală cu trăsăturile specifice ale unui regim care încalcă dreptul individului de a se deplasa liber, introduce un sistem de permise, de hrănire şi învăţătură obligatorie etc. 2) Perfecţionarea Secţiei de Securitate (Ceka) şi răspîndirea puterii ei asupra tuturor cetăţenilor au avut drept consecinţă instituirea unui sistem de percheziţii generale, în absenţa tribunalelor". Autorul scrisorii încheie cu profeţia: „Vă vor sfîşia trupul în bucăţi pe străzile Moscovei, aşa cum i-au făcut Candidatului"*[187]. Nu există nici o dovadă că aceste scrisori erau văzute personal de Lenin, cert este însă că de la bun început, mulţi oameni obişnuiţi s-au îngrozit de perspectiva vieţii sub puterea sovietelor.

Din cînd în cînd, Lenin recurgea la măsuri populiste pentru a-şi întări autoritatea. Astfel, a stabilit noi scări de salarizare pentru membrii guvernului, fixînd salariul unui Comisar al Poporului la cinci sute de ruble pe lună plus cîte o sută de ruble pentru fiecare membru nelucrător al familiei[188]. Acesta era aproximativ salariul unui muncitor calificat, căci politica Partidului prevedea remunerarea activiştilor săi cam la acelaşi nivel. Dar aceasta reprezenta numai o parte a veniturilor unui Comisar, la care se adăugau raţii alimentare speciale, vilele de la ţară ce aparţinuseră cîndva burgheziei şi medicii personali. La începutul anului 1918 s-a statuat practica deplasărilor în străinătate la tratament medical şi la odihnă, iar înalţii funcţionari ai Partidului profitau din plin de asemenea avantaje. În orice caz, după 1918, banii şi-au pierdut curînd valoarea, căci inflaţia a început să crească într-un ritm galopant. Tranzacţiile se făceau sub forma schimbului de produse în natură şi

* Moartea ţarului Boris Godunov în 1605 a fost urmată de o perioadă de frămîntări, anarhie şi intervenţii din afară, cunoscută sub numele de Timpul Tulburărilor, care a durat pînă în 1613, anul urcării pe tron a primului Romanov. Dimitri, care susţinea că este fiul ucis al lui Ivan cel Groaznic, a ocupat Moscova în 1605 şi a fost asasinat un an mai tîrziu.

numai salariile plătite în mărfuri aveau cît de cît o valoare.

Deşi guvernul proclamase că armata urma să fie înlocuită de o miliţie populară, o armată regulată – aşa cum se dovedise în scurt timp – era încă foarte necesară. Ea trebuia înfiinţată, hrănită, îmbrăcată şi instruită. La începutul lui noiembrie, Lenin a semnat cîteva decrete referitoare la armată. Toate gradele, rangurile, titlurile şi medaliile, precum şi organizaţiile ofiţerilor erau abolite prin proclamaţia potrivit căreia „armata Republicii Ruse e formată în prezent din cetăţeni liberi şi egali care poartă onorantul titlu de soldat al armatei revoluţionare"[189].

Un alt decret a introdus principiul eligibilităţii, subliniind că armata este subordonată voinţei poporului întruchipată de Sovnarkom, că întreaga putere din armată este deţinută de comitetele soldaţilor, iar comandanţii şi toţi ceilalţi ofiţeri trebuie să fie aleşi[190].

Respectînd cu obstinaţie schemele sale abstracte, Lenin a reuşit să distrugă ceea ce mai rămăsese din vechea organizaţie militară, ceea ce i-ar fi fost imposibil dacă n-ar fi venit la putere cu intenţia de a ieşi din război. Neavînd nici cea mai vagă idee despre particularităţile ierarhiei militare, în care funcţionează principiul comandei unice, comisarii lui Lenin au introdus haosul în regimente şi pe navele de război. Dar bolşevicii şi-au însuşit rapid arta terorii şi a rechiziţiilor. Dacă se primea plîngerea că o anumită unitate era prost aprovizionată, se emitea imediat un decret prin care se măreau raţiile soldaţilor, urmat repede de un ordin „de confiscare a bunurilor de la cei bogaţi prin mijloace revoluţionare"[191]. În scurt timp, noul regim îşi va îndrepta din nou atenţia spre refacerea forţei militare, al cărei rezultat avea să fie înfiinţarea Armatei Roşii.

La 30 noiembrie 1917, la sugestia lui Troţki şi a lui Bonci-Bruevici, Sovnarkomul a emis un decret de rechiziţionare a aurului, cu o recompensă de unu la sută din valoarea sa de pe piaţă pentru oricine îl „descoperea"[192]. Semnînd acest decret, Lenin încuraja dezordinea socială, răspîndirea corupţiei, îi îndemna pe cei deposedaţi să opună rezistenţă instigînd la lupte civile pe plan local, care luau o amploare rapidă, transformîndu-se în adevărate conflagraţii. În aceste acţiuni era secondat de social-revoluţionarii de stînga cărora, după cîteva dezbateri în cadrul Comitetului Central, hotărîse să le acorde mai multe portofolii. După revizuirea acestei chestiuni de către Sovnarkom, în ziua de 9 decembrie, s-a hotărît să li se impună social-revoluţionarilor de stînga să „urmeze politica generală a Sovnarkomului!", adică a

Comitetului Central Bolşevic. După o noapte de negocieri între Sverdlov şi reprezentanţii social-revoluţionarilor de stînga, s-a anunţat la Sovnarkom că „se ajunsesc la o înţelegere deplină". Agricultura a fost atribuită lui A. L. Kollegaev, Justiţia lui I. Z. Şteinberg, Poşta şi telegraful lui P. P. Proşean, Administraţia locală lui V. I. Trutovski, Proprietatea de stat lui V. A. Karelin, iar V. A. Algasov a devenit comisar al poporului fără portofoliu, dar cu drept de vot[193]. Cei mai mulţi dintre aceştia – dacă n-au murit de tifos ori de alte afecţiuni în timpul războiului civil, ca Proşean, sau n-au emigrat, ca Şteinberg – au fost etichetaţi drept duşmani ai poporului la mijlocul anilor '30.

Deşi nici social-revoluţionarii de stînga nu erau mai puţin radicali decît bolşevicii (militau în special pentru interesele ţăranilor), acest interval din istoria sovietică reprezintă unul din rarele momente de pluralism socialist şi, dacă menşevicii ar fi fost invitaţi să facă parte din guvern, poate că ar fi reuşit să impună ceva mai multă moderaţie. În mod sigur, în ciuda afirmaţiei făcute de Lenin la cel de-al treilea Congres al Sovietelor din ianuarie 1918 potrivit căreia „după două luni de conlucrare am rezolvat cele mai multe din chestiuni prin consens"[194], au avut loc numeroase fricţiuni. Şteinberg revendica pentru comisariatul lui controlul asupra Ceka şi a comisiei de investigaţii a tribunalului revoluţionar, dar Lenin l-a refuzat categoric. Trutovski voia să păstreze instituţiile locale pe care bolşevicii le considerau o rămăşiţă a vechilor instituţii ale puterii. În decursul scurtei lor colaborări, cele două partide au intrat în conflict de cîteva zeci de ori. Totuşi, poate că după mai mulţi ani de coaliţie s-ar fi ajuns la o înţelegere mutuală care ar fi atenuat, la vremea potrivită, duritatea unui regim totalitar. E adevărat că a existat un moment în care social-revoluţionarii de stînga au vrut să se unească cu bolşevicii, dar, după cum îşi aminteşte Trotki, Lenin a hotărît „să-i lase să aştepte"[195].

Pe de altă parte, o vreme, colaborarea a fost reală. Din cei douăzeci de membri ai Colegiului Ceka, şapte erau social-revoluţionari de stînga, inclusiv adjuncţii lui Dzerzynski, Alexandrovici şi Zaks. În aprilie 1918, social-revoluţionarii de stînga i-au ajutat pe bolşevici să-i zdrobească pe anarhişti (scindaţi în mai multe facţiuni, dintre care unele îi sprijineau pe bolşevici, dar cele mai multe i se opuneau cu vehemenţă lui Lenin şi formei lui centralizate de guvernare) şi au contribuit şi la extinderea influenţei bolşevice la ţară, sprijinind infamul decret din 13 mai 1918 care legitima confiscarea grînelor de la ţărani.

Înainte de introducerea Noii Ordini Economice (NEP) în 1921, forța a fost, practic, singurul mijloc întrebuințat de regim pentru a-i ține pe țărani sub control.

În scurt timp a devenit foarte clar că bolșevicii nu erau dispuși să împartă puterea cu nimeni. Cînd social-revoluționarii de stînga s-au opus păcii de la Brest-Litovsk, care consfințea retragerea din război cu pierderi uriașe și au demisionat din guvern, bolșevicii au respirat ușurați și i-au desființat ca partid în 6–7 iulie 1918, prin arestări în masă și deportări în închisori și lagăre de concentrare.

Pe Lenin îl îngrijorau mai puțin aliații lui instabili de genul social-revoluționarilor de stînga sau dificultățile provocate de VIKJEL și mult mai mult Adunarea Constituantă. La 10 octombrie, el declarase deja că „a aștepta Adunarea Constituantă, care evident că nu va fi de partea noastră, n-are nici o noimă și, în plus, ne va îngreuia sarcina“[196]. Avertismentul lui a trecut neobservat. Adunarea era undeva, departe, iar după preluarea puterii de către bolșevici, soarta ei rămînea nesigură. Acum, deși se aflau cu adevărat în posesia puterii, Adunarea Constituantă ar fi putut să le-o ia, dacă i se oferea ocazia. În ciuda faptului că le promisese pămînt, Lenin știa că țăranii nu vor vota cu bolșevicii, ci îi vor sprijini pe social-revoluționari, al căror partid le era mai familiar. Poate că își amintea și de comentariul lui Thomas Carlyle care afirmase că orice adunare compusă din o mie două sute de persoane nu este bună de nimic altceva decît de agitație și de autodistrugere. Și într-adevăr, șapte decenii mai tîrziu, un Congres al Deputaților Poporului – un fel de Adunare Constituantă – avea să distrugă uniunea creată de Lenin. O masă de oameni ambițioși care se află deasupra parlamentului, a regimului și a tribunalului este mult mai probabil să acționeze destructiv decît constructiv.

Pe Lenin nu-l interesa ca Adunarea Constituantă să marcheze începutul procesului de creare a unui parlament reprezentativ și capabil să orienteze țara pe făgașul progresului. Ceea ce îl îngrijora era faptul că Adunarea Constituantă ar fi putut să-l deposedeze de răsplata la care visase atîta timp. N-ar fi fost el, dacă s-ar fi împăcat cu un asemenea deznodămînt, drept care se hotărîse să arunce din trenul revoluției această „relicvă a parlamentului burghez mort“. Și totuși, în ianuarie, pe cînd mai era încă în Elveția, ceruse ca Adunarea Constituantă „să fie convocată imediat“, iar în aprilie exclamase

indignat: „S-a spus că m-am împotrivit convocării cît mai urgente a Adunării Constituante!!! Asta se cheamă «delir»"[197]. (Se referea la comentariul lui Plehanov în legătura cu poziția pe care o adoptase în aprilie 1917, după întoarcerea sa în Rusia.)

Pînă la începutul lui octombrie, bolșevicii au continuat să mimeze cel mai viu interes față de ideea convocării Adunării Constituante. Iată în ce termeni comenta *Pravda* evenimentul a doua zi după lovitura de stat: „Tovarăși! Cu sîngele vostru ați reușit să convocați la timp stăpînul gliei ruse, Adunarea Constituantă!" Guvernul Provizoriu stabilise că alegerile vor avea loc în ziua de 17/30 septembrie 1917 și că Adunarea va fi convocată pentru ziua de 30 septembrie (13 octombrie). Decretul semnat la 14 iunie prevedea alocarea a șase milioane de ruble pentru acoperirea cheltuielilor legate de organizarea alegerilor. Mai tîrziu, în timp ce Kerenski era prim-ministru, alegerile s-au amînat pentru 12/25 noiembrie, iar convocarea Adunării pentru 28 noiembrie (10 decembrie), proporția reprezentării fiind stabilită în septembrie[198].

Alegerile nu s-au putut efectua într-o singură zi. În unele locuri ele au durat toată luna decembrie. Au fost aleși 703 deputați, dintre care 168 bolșevici. Social-revoluționarii au cîștigat 299 de locuri, social-revoluționarii de stînga 39, menșevicii 18, socialiștii populari 4, cadeții 17, iar minoritățile 158.

Troțki își amintește că Lenin a pus în discuție problema Adunării „la cîteva zile, dacă nu chiar la cîteva ore" după lovitura de stat. „Trebuie să amînăm alegerile", a spus el. „În felul acesta vom putea reînnoi listele electorale.* Nici propriile noastre liste nu mai sînt valabile, căci s-au infiltrat acolo fel de fel de intelectuali, în timp ce noi avem nevoie de țărani și de muncitori. Trebuie să-i scoatem în afara legii pe korniloviști și pe democrații constituționali". S-a obiectat că nu era un moment potrivit pentru amînarea alegerilor, căci gestul ar putea fi interpretat ca o încercare de lichidare a Adunării Constituante, cu atît mai mult cu cît bolșevicii fuseseră aceia care acuzaseră Guvernul Provizoriu de tergiversarea lucrurilor. „Fleacuri!" a replicat Lenin. „De ce n-ar fi potrivit momentul? Dar dacă Adunarea Constituantă va avea în componența sa numai cadeți, menșevici și

*Legea electorală votată de Guvernul Provizoriu în iulie 1917 dăduse drept de vot tuturor cetățenilor, bărbați și femei, în vîrstă de peste douăzeci de ani (cu excepția deținuților, a dezertorilor, a alienaților mentali și a membrilor familiei regale).

social-democraţi, asta o să ne convină?" Troţki mai adaugă că Lenin, aflat în minoritate, repeta întruna: „Este o greşeală, o greşeală evidentă care ne va costa foarte scump. Revoluţia ar putea să plătească această greşeală chiar cu capul". Pe Lenin nu-l interesa decît dispersarea Adunării, şi îşi făcea probleme doar în privinţa modului cum vor reacţiona social-revoluţionarii de stînga. Deşi aceştia erau de acord cu el, Lenin nu se declara mulţumit: „Este o greşeală evidentă. Am preluat deja puterea şi totuşi trebuie să luăm măsuri militare ca s-o recîştigăm"[199].

„Măsurile militare" constau în transferul unuia dintre cele mai loiale regimente lituaniene bolşevice în capitală. Dacă Adunarea avea să fie „neascultătoare" urma să se facă uz de forţă. În ziua de 23 noiembrie, chiar în ajunul alegerilor, comisia electorală s-a întrunit, ca de obicei, în Palatul Taurid. La amiază, comandantul Palatului, Prigovorovski, a intrat în sală şi a anunţat că fusese împuternicit să-i aresteze pe „cadeţii defetişti". Orb şi surd la protestele lor, Prigovorovski i-a mînat pe profesori, avocaţi, medici şi politicieni într-o încăpere goală şi i-a încuiat înăuntru. Au fost ţinuţi acolo timp de patru ore în picioare fără mîncare şi fără apă, fiind ameninţaţi cu privaţiuni şi mai mari. Erau acuzaţi de „crima" de a fi publicat cu zece zile în urmă o declaraţie potrivit căreia, în ciuda întreruperii procesului electoral determinată de „încercarea de a pune mîna pe putere", Guvernul Provizoriu a hotărît să nu mai tergiverseze lucrurile, drept care anunţa data convocării Adunării Constituante: 28 noiembrie (10 decembrie)[200]. Iritat de această „aroganţă", Lenin lichidase comisia şi îl numise pe Mihail Uriţki comisar pentru alegeri.

O parte din membrii comisiei electorale care nu fuseseră arestaţi au năvălit peste Stalin şi au cerut explicaţii pentru arestarea colegilor lor.

– Probabil fiindcă Comisia nu recunoaşte Comisarii Poporului, nu-i aşa? a întrebat M. M. Dobraniţki.

– Nu ne pasă ce gîndeşte comisia despre noi, a răspuns Stalin. Problema este mai serioasă. V-aţi făcut vinovaţi de falsuri şi plastografii.

– Asta e o minciună!

– Puteţi fi chiar aşa de siguri că defetiştii şi cadeţii nu au ţinut şedinţe secrete de care dumneavoastră nu ştiţi? a ripostat Stalin. În încheiere, acesta a precizat: Nu vom permite contrarevoluţiei să

folosească Adunarea Constituantă drept perdea de fum pentru atingerea propriilor sale scopuri[201].

Arestarea comisiei a fost o provocare aruncată întregului proces democratic şi la 28 noiembrie, democraţii constituţionali (cadeţii) şi social-revoluţionarii de dreapta (moderaţii) au organizat o demonstraţie la Palatul Taurid. S-a încercat pătrunderea în palat şi „deschiderea" Adunării, dar, cu ajutorul marinarilor înarmaţi, bolşevicii i-au împrăştiat pe demonstranţi. În aceeaşi seară, Sovnarkomul a discutat raportul întocmit de Troţki pe marginea incidentului. Troţki definea cele întîmplate drept o încercare de insurecţie armată şi considera conducerea cadeţilor „o permanentă sursă de contrarevoluţie." Lenin a propus să fie arestaţi ca „duşmani ai poporului şi judecaţi de un tribunal revoluţionar"[202]. Comisia a fost arestată în ziua următoare, iar lui Uriţki i s-a încredinţat postul de comisar electoral în vederea alegerilor care urmau totuşi să aibă loc. Cînd ceilalţi membri au refuzat să se disperseze la ordinele lui Uriţki, Sovnarkomul a decretat dizolvarea comisiei.

Întrucît deputaţii fuseseră deja aleşi, VŢIK a emis un decret prin care îi revoca pe toţi deputaţii „care nu cîştigaseră încrederea poporului", adică pe toţi cei care nu recunoşteau autoritatea bolşevică. Într-o campanie zgomotoasă, orchestrată de bolşevici, mulţi deputaţi de la congresele ţăranilor şi soldaţilor au fost denunţaţi ca „elemente contrarevoluţionare", retrăgîndu-li-se mandatele.

Dar Lenin nu s-a oprit aici. Secţia bolşevică, ce urma să le reprezinte interesele în cadrul Adunării care-i includea şi pe „rebelii din VIKJEL", a declarat că Adunarea era un stadiu important în revoluţia socialistă. La rîndul lor, şi aceştia au fost expulzaţi.

La mijlocul lui decembrie, Lenin a revizuit radical linia bolşevică din cadrul Adunării, susţinînd că sovietele nu reprezintă numai „o formă mai înaltă", ci „unica formă" de democraţie, iar rezultatele erau depăşite, întrucît populaţia nu avusese timp să se convingă de realizările bolşevicilor în chestiunea păcii şi a pămîntului[203]. Dacă Lenin considera că alegerile nu reflectau „noua dispunere a forţelor de clasă", avea libertatea să corecteze această situaţie prin mijloace democratice, adică prin noi alegeri. Dar bolşevicii pierduseră alegerile din noiembrie şi acelaşi lucru s-ar fi întîmplat şi de astă dată. Lenin a hotărît aşadar să convoace Adunarea şi să-i propună aprobarea decretelor fundamentale elaborate de bolşevici. Atunci cînd social-revoluţionarii

de dreapta şi menşevicii aveau să se opună, nu-i rămînea decît să închidă lucrările Adunării. Iată ce i-a spus în această privinţă Lenin lui Troţki: „Bineînţeles, a însemnat un mare risc convocarea Adunării la data fixată anterior. Dar pînă la urmă a fost mai bine. Dispersarea Adunării Constituante de către regimul sovietic reprezintă lichidarea totală şi definitivă a democraţiei formale în numele dictaturii revoluţionare"[204].

Bolşevicii s-au hotărît să păstreze aparenţele şi să convoace Adunarea pentru data de 5/18 ianuarie, stabilind un cvorum de patru sute de persoane[205]. Au examinat chiar şi cîteva moţiuni privind alocarea de fonduri de la guvern: „71 000 ruble pentru salarii, 8 000 pentru dactilografe, curieri şi paznici, 10 000 pentru deplasările curierilor, 5 000 pentru cantine, în total o sumă rotundă de 233 000 de ruble"[206]. Campania împotriva Adunării a început în decembrie. Troţki a propus Sovnarkomului o moţiune în favoarea „supravegherii presei burgheze care profera tot soiul de minciuni la adresa regimului sovietic". Petrovski a fost instruit să înfiinţeze un organism special în cadrul Comisariatului pentru Afacerile interne în vederea elucidării acestei chestiuni[207]. Acesta era embrionul viitoarei cenzuri, bariera ideologică în calea adevărului.

Adunarea, în care se puneau mari speranţe, şi-a deschis în cele din urmă lucrările în ziua de 18 ianuarie 1918, dată la care s-a organizat o amplă demonstraţie publică de sprijin. Bolşevicii erau pregătiţi, iar trupele lor barau drumul spre Palatul Taurid. Au avut loc ciocniri, soldate cu răniţi. Între timp se adunaseră 410 deputaţi. Şedinţa a fost deschisă de către unul dintre cei mai vîrstnici participanţi, S. P. Şevţov, dar nimeni n-a auzit scurta lui cuvîntare, pentru că, în momentul în care acesta a început să vorbească, bolşevicii şi social-revoluţionarii de stînga au început să fluiere, să tropăie din picioare, să lovească scaunele. După cum îşi aminteşte menşevicul Vişniak, care era secretarul Adunării, „Lenin şedea într-o lojă în dreapta preşedintelui şi, la început a ascultat, după aceea s-a lăsat apatic pe spătarul scaunului şi, în cele din urmă, a dispărut de tot". Liderul social-revoluţionarilor, Viktor Cernov, a cîştigat cele mai multe voturi pentru funcţia de preşedinte, dar tumultul din sală l-a împiedicat să-şi ocupe locul. Vişniak îşi aminteşte că Buharin a declarat: „Dictatura s-a aflat la temelia vieţii omenirii de mii de ani"[208].

Sverdlov a propus ca Adunarea să aprobe decretele emise de regimul sovietic. Majoritatea social-revoluţionarilor au respins

propunerea etichetînd-o drept arogantă, la care bolşevicii, potrivit planului lui Lenin, au părăsit sala, urmaţi de social-revoluţionarii de stînga. Vişniak îşi aminteşte că „marinarii şi soldaţii din Armata Roşie care se aflau pe coridoare au năvălit în loje şi i-au împins pe deputaţi cu vîrfurile baionetelor spre balcoane, stîrnind panică. Alţi deputaţi rămaseseră tăcuţi în scaunele lor, cuprinşi de o disperare mută. Erau complet izolaţi, aşa după cum Palatul Taurid nu mai avea nici o legătură cu Petrogradul, şi nici acesta cu restul lumii[209]. Ceilalţi deputaţi au încercat să continue lucrările forumului şi au ţinut cuvîntări, în ciuda ameninţărilor proferate la adresa lor. La ora cinci după-amiază, bolşevicii au propus pur şi simplu ca deputaţii să părăsească sala.

Într-o cuvîntare de douăzeci de minute, ţinută în faţa Comitetului Executiv pe întreaga Rusie al Sovietelor, în noaptea de 19 ianuarie 1918, Lenin a subliniat că războiul civil era consecinţa firească a revoluţiei socialiste. În aplauzele furtunoase ale asistenţei a continuat: „Poporul a dorit să convocăm Adunarea Constituantă şi noi ne-am conformat. Dar acum poporul a aflat ce reprezintă ea"[210]. Şi asta în ciuda faptului că nici un ziar şi nici o altă sursă de informaţie nu dăduse publicităţii lucrările acesteia, nici măcar în capitală. Cu alte cuvinte, bolşevicii erau aceia care exprimau voinţa poporului.

Ca mulţi alţi membri ai Adunării, care nu pieriseră în timpul războiului civil, Cernov, preşedintele acesteia, avea să-şi petreacă tot restul vieţii în exil, privind înapoi la ziua de 5/8 ianuarie 1918 ca la o mare ocazie ratată. Supranumit „Ţiganul" a fost urmărit toată viaţa de OGPU – NKVD, care a raportat la Moscova fiecare mişcare a lui. Agentul supranumit Lordul i-a furat nişte hîrtii de la reşedinţa sa din Praga, inclusiv minutele originale ale şedinţei de deschidere a Adunării[211].

Mai tîrziu, Troţki scria plin de convingere: „Sub forma unei Adunări social-revoluţionare, revoluţia din februarie a avut neşansa să moară a doua oară" şi adăuga: „Cernov a urmat vechea tradiţie a intelectualităţii revoluţionare, în timp ce Lenin a depăşit-o"[212]. Ar fi trebuit să spună mai curînd „a răstălmăcit-o, a repudiat-o şi a distrus-o complet". Vechea intelectualitate rusă, purtînd crucea revoltei spirituale, avea o conştiinţă. Lenin a „depăşit" această „slăbiciune", ajungînd să întruchipeze intelectualul nou, de tip marxist, un utopist fanatic, convins că are dreptul să facă orice experienţă atîta timp cît serveşte scopul puterii. Cernov, Martov, Dan şi alţi intelectuali socialişti

se deosebeau de Lenin prin faptul că militau pentru o lume mai bună fără să facă uz de forţă, trăgînd învăţămintele necesare din experienţa democraţiilor de prin alte părţi ale lumii. Lenin nu se gîndea la „oameni", ci la masele pentru care voia să construiască o viaţă comunistă, aşa cum o concepuse în mintea lui.

În 1918, Vladimir Mendem bundistul, scria: „Există oameni nerăbdători, care cred că fără Adunarea Constituantă va fi mai uşor să-i facă fericiţi pe ceilalţi. Dar, deocamdată, nimeni n-a fost făcut fericit *cu forţa*"[213].

Rolul lui Lenin în trista soartă a Adunării Constituante s-ar fi putut încheia aici, numai că în toamna anului 1918, Karl Kautsky a scris o broşură, pe care Vorovski i-a trimis-o lui Lenin din Scandinavia. În această broşură intitulată *Dictatura proletariatului* Kautsky scria deschis despre dictatura bolşevicilor. Lenin s-a simţit indignat, căci nu suporta nici un fel de critici la adresa lui. Îi plăcea să-i insulte pe alţii, dar nu accepta să i se facă vreun reproş, mai ales atunci cînd era întemeiat. Analiza lui Kautsky, echilibrată şi bine argumentată, scotea la iveală natura profund antidemocratică a bolşevismului şi a lui Lenin însuşi, ceea ce liderul bolşevic nu putea îngădui. Bătăliile n-aveau decît să eşueze pe toate fronturile, regimul sovietic putea să se clatine din temelii, oamenii n-aveau decît să sufere din cauza foamei, banditismului, terorii, dar insultele personale impuneau o ripostă promptă. Lăsînd la o parte noianul de sarcini guvernamentale, Lenin s-a apucat să redacteze o broşură intitulată *Revoluţia proletară şi renegatul Kautsky*.

Lucrarea de o sută de pagini este definitorie pentru stilul „ştiinţific" al lui Lenin, care ne apare pragmatic şi categoric în raţionamente, înclinat mai mult spre politică decît spre teorie, proferînd asemenea insulte încît stai uneori şi te întrebi dacă au ieşit, într-adevăr, de sub pana unui intelectual rus. Kautsky, unul dintre cei mai respectaţi reprezentanţi ai socialismului internaţional, este numit în repetate rînduri „Kautsky Iuda", „renegatul", „marioneta oarbă", „defăimătorul", „sicofantul burgheziei", „porcul", „yes-man-ul ticăloşilor şi al vampirilor", „filistinul". Lenin îl acuză de „trucuri demne de dispreţ" şi „minciuni sfruntate" şi îl descrie ca pe un „şef al renegaţilor".

4

APOSTOLII TERORII

Lenin a pus mîna pe putere cu o incredibilă uşurinţă. Fără baricade, fără confruntări sîngeroase şi fără intervenţii, puterea de stat a fost transferată partidului care promisese că va face poporul fericit aducîndu-i pace, pămînt şi libertate. În conformitate cu canoanele marxiste, totul avea să fie foarte simplu: proprietatea particulară va fi desfiinţată, statul burghez va fi zdrobit, armata înlocuită de miliţiile înarmate, muncitorii („chiar şi bucătarii") puşi în funcţii de conducere, tratatele secrete vor fi publicate, se va proclama autodeterminarea naţiunilor, se va stabili un control social strict şi se va institui dictatura majorităţii. Totul – sau cel puţin aşa se părea – fusese prevăzut de Lenin. Nu mai rămînea decît să se construiască edificiul socialist în conformitate cu proiectul iniţial.

În realitate, bîntuia foametea, fabricile erau mereu în grevă, bandele jefuiau prin diverse părţi ale ţării, ţăranii îşi ascundeau grînele, armata se dezintegra de la sine. În ceea ce priveşte războiul, în septembrie, germanii înaintaseră şi îşi consolidaseră poziţia din Baltica, punînd oarecum în primejdie regiunea Petrogradului, însă, întrucît strategia îndepărtării Rusiei din război în vederea concentrării forţelor pe frontul de vest părea să dea roade, războiul de pe frontul rus ajunsese într-un punct mort în clipa cînd bolşevicii puseseră mîna pe putere. În orice caz, s-a căzut rapid de acord în privinţa unui armistiţiu în cursul lunii decembrie 1917. Ambiţiile germanilor de pe frontul de est puteau să mai aştepte pînă cînd aveau să se încheie socotelile cu Aliaţii în vest, sau, cel puţin, aşa sperau ei. Între timp, Rusia se prăbuşea în haos.

Lenin şi-a dat curînd seama că „victoria împotriva lumii vechi era imposibilă fără dictatura proletariatului şi o mînă de fier"[1]. În acest scop s-a introdus munca forţată, burghezia a suferit rechiziţii de tot felul, în apartamentele ei s-au înghesuit noi locatari, exponenţii vechiului regim au fost „epuraţi" din instituţii şi ameninţaţi în permanenţă cu pedepse şi mai severe. O mentalitate de cazarmă s-a înstăpînit treptat în nenumăratele comisariate, birouri şi organisme proletare şi sovietice.

Troţki îşi aminteşte că, atunci cînd Şteinberg, comisarul revoluţionar socialist de stînga pentru Justiţie, a protestat împotriva violenţei ca mijloc de soluţionare a problemelor sociale, Lenin a exclamat: „Nu-ţi dai seama că nu vom ieşi învingători dacă nu folosim cea mai dură teroare revoluţionară?". Lenin rostea de zeci de ori pe zi tirade împotriva oricărui individ suspectat de pacifism: „Dacă nu putem împuşca un sabotor alb-gardist, ce mare revoluţie am făcut? N-aţi văzut ce scriu în presă ticăloşii de burghezi despre noi? Ce fel de dictatură este asta? Numai vorbe şi nici un fel de acţiune!"[2].

Cu perseverenţa sa caracteristică, Lenin insista asupra necesităţii de a se înăspri dictatura „pentru a se salva revoluţia" pînă cînd, treptat, regulamentele lui de folosire a mîinii de fier au devenit o practică permanentă a bolşevicilor. Fără îndoială, de multe ori fusese nevoit să adopte măsuri dure, mai ales din cauza foametei, provocate de dezorganizarea sistemului rus de aprovizionare ca urmare a celor trei ani de război, dezorganizare corelată cu reducerea producţiei. În realitate, Lenin credea că teroarea va salva ţara de la moartea prin înfometare. Alimentele „trebuie luate de la cei bogaţi". Traficanţii la negru erau condamnaţi la moarte prin împuşcare. De asemenea, îndemna masele să acţioneze independent, ceea ce însemna că puteau să facă de capul lor percheziţii şi să confişte alimente: „Atîta timp cît nu vom face uz de teroare – adică să-i împuşcăm pe traficanţii la negru pe loc – n-o să ajungem nicăieri. Cu hoţii trebuie să procedăm la fel, iar dacă au stocuri, să fie lăsaţi trei zile fără mîncare"[3].

S-ar părea că există trei explicaţii pentru adoptarea măsurilor violente de către un om înzestrat cu capacitatea de înţelegere a principiilor umanitare aşa cum era Lenin. Mai întîi, şi-a pierdut pur şi simplu capul cînd s-a confruntat cu această avalanşă de probleme. Nefiind decît un simplu emigrant politic cu cîteva luni în urmă, fără nici o experienţă practică în afara controlului unei facţiuni de Partid, el nu cunoştea trista realitate a vieţii din Rusia. După cum reiese din primele lui acţiuni, nu avea nici cea mai vagă idee cum să-şi utilizeze timpul şi să-şi îndeplinească răspunderile: să autorizeze personal acordarea unui apartament unui vechi bolşevic, să trimită ajutoare într-un sat din apropiere de Moscova, să se ocupe de înfiinţarea cantinei pentru săraci a Sovnarkomului şi să elaboreze nenumărate discursuri propagandistice. Pîrghiile maşinii de stat, aşa cum era ea, se aflau în mîini dure, dar lipsite de experienţă. Multe dintre telegramele

expediate în această perioadă de Lenin demonstrează că şi-a pierdut controlul, fie şi numai temporar. De exemplu, le-a telegrafiat lui Antonov-Ovseenko şi lui Dzerzynski, aflaţi la Harkov: „Pentru numele lui Dumnezeu, luaţi cele mai energice măsuri *revoluţionare* şi trimiteţi *grîu, grîu, grîu!!!* Altfel, Petrogradul s-ar putea să moară! Folosiţi trenuri şi trupe speciale! Colectaţi şi încărcaţi! Escortaţi trenurile! Informaţi-ne zilnic! Pentru numele lui Dumnezeu!"[4]. Este un strigăt de disperare, ce vădeşte pierderea controlului şi panica, partenerii coerciţiei.

Un al doilea aspect îl constituie faptul că bolşevicii îşi respectau propria scară de valori morale. Lipsa de milă, ura de clasă şi machiavelismul reprezentau pentru ei cele mai înalte virtuţi revoluţionare. Lenin a recurs chiar la măsura luării de ostatici, decretînd că „în fiecare regiune producătoare de cereale, trebuie să se ia 25 – 30 de ostatici bogaţi care vor răspunde cu vieţile lor de strîngerea şi încărcarea tuturor surplusurilor"[5]. Asemenea măsuri aveau un efect cît se poate de demoralizator asupra clasei de mijloc.

În al treilea rînd, Lenin intenţiona să folosească frica drept armă. Teroarea avea să frîngă rezistenţa milioanelor de oameni. În 1918, cînd V. Volodarski, Comisarul Poporului pentru presă, propagandă şi agitaţie, a fost asasinat la Petrograd de un social-revoluţionar, Lenin i-a telegrafiat lui Zinoviev: „*Este im-po-si-bil!* Teroriştii vor crede că sîntem nişte neputincioşi. Trebuie să încurajăm extinderea terorii împotriva contrarevoluţionarilor, mai ales în Petrograd, ca o măsură exemplară"[6].

Personal, Lenin nu poate fi acuzat de cruzime. În cazul lui intra în acţiune cruzimea socială şi filosofică a unui conducător. Principalul lui argument pentru folosirea terorii îl constituia faptul că aceasta este în interesul proletariatului. Într-un articol intitulat: *Plehanov despre teroare* a scris cu o sinceritate dezarmantă despre diferenţa dintre teroarea bolşevică şi cea burgheză: Burghezia practica „teroarea *împotriva muncitorilor, a soldaţilor şi a ţăranilor*, în interesul unui mic grup de moşieri şi bancheri, în timp ce regimul sovietic aplică măsuri decisive împotriva moşierilor, exploatatorilor şi a complicilor lor, în interesul muncitorilor, al soldaţilor şi al ţăranilor"[7]. Un astfel de argument poate fi invocat pentru a justifica orice crimă comisă de stat. În felul acesta, liderii revoluţiei au devenit apostoli ai terorii.

Pe lîngă foame, haos şi afirmarea terorismului de clasă, Rusia mai era ameninţată de o altă nenorocire: posibilitatea unei înaintări germane, care nu putea fi oprită decît prin semnarea tratatului „indecent" de pace de la Brest-Litovsk, soluţie care, la rîndul ei, avea să provoace noi tulburări în Rusia.

La 3 decembrie 1917, bolşevicii au stabilit legătura cu germanii, iar la 22 decembrie au început tratativele de pace. Aceasta era la urma urmelor, exact ceea ce doriseră nemţii atunci cînd îl ajutaseră pe Lenin. La începutul lui ianuarie, partea germană şi-a exprimat disponibilitatea de a semna un tratat de pace în schimbul unor concesiuni teritoriale majore din partea Rusiei, şi anume cedarea părţii din Polonia ocupată de Imperiul Rus pînă la izbucnirea războiului, a provinciilor care cuprind Lituania de astăzi şi o parte din viitoarele republici Belarus şi Letonia, ceea ce însemna peste 150 000 kilometri pătraţi. Pierderea teritoriilor în sine era destul de gravă, dar la aceasta se mai adăugau şi resursele fizice şi umane din teritoriile respective, ceea ce a făcut pacea de la Brest-Litovsk să fie numită „ruşinoasă". Rusia sovietică a renunţat la treizeci şi patru la sută din populaţia sa, treizeci şi doi la sută din pămîntul agricol, cincizeci şi patru la sută din instalaţiile industriale şi optzeci şi nouă la sută din minele de cărbune.[8] Lenin s-a declarat în favoarea semnării unui astfel de acord, dar partidul se scindase între suporterii lui Lenin şi aşa-numiţii comunişti de stînga, conduşi de Buharin, care vedea în semnarea acestui tratat înjositor o trădare a revoluţiei.

Nici Lenin, nici Buharin nu erau îngrijoraţi de pierderea teritoriilor, ca atare. În ultimă instanţă, Rusia va fi nevoită să cedeze aproape un milion de kilometri pătraţi, să recunoască independenţa Ucrainei şi să cedeze Turciei trei districte din Caucaz. Scopul principal al lui Lenin îl constituia menţinerea regimului sau, cum spunea el, „cîştigurile revoluţiei". Ar fi fost gata să cedeze şi Petrogradul, ba chiar şi Moscova, numai ca regimul lui să supravieţuiască. „Vreau să cedez anumite teritorii învingătorului actual pentru a cîştiga timp. Numai despre asta e vorba. A semna un tratat atunci cînd te afli în inferioritate este o modalitate de a-ţi aduna puterile. Dacă am alege calea revoluţionară, aşa cum doreşte Buharin, le-am oferi cea mai bună

ocazie să se debaraseze de noi"[9]. Cît despre comuniştii de stînga, aceştia credeau că, respingînd condiţiile de pace şi făcînd apel la calea revoluţionară, ar fi putut exploata situaţia din Europa şi ar fi provocat o conflagraţie continentală. „Revoluţia rusă va fi salvată de o revoluţie internaţională sau va pieri sub loviturile capitalului internaţional", spunea Buharin. El propunea „anularea tratatului de pace, căci nu ne dă nimic, şi începerea pregătirilor pentru un război revoluţionar[10].

Criza s-a rezolvat la Congresul al VII-lea al Partidului din martie 1918, la care Lenin a fost criticat aşa cum nu se mai întîmplase niciodată pînă atunci. S-au prezentat două rapoarte, unul întocmit de Lenin, celălalt de Buharin. Cuvîntarea lui Lenin conţinea puţine date noi faţă de ceea ce declarase în alte ocazii, cu aceleaşi argumente în sprijinul revoluţiei, cu sugestia de a renunţa eventual la Petrograd şi la Moscova; la acestea se adăuga convingerea lui că tratatul era necesar în vederea obţinerii unui răgaz de cîteva zile – chiar dacă urma să ne coste un milion de kilometri pătraţi. Tocmai acest „răgaz" a fost ţinta atacurilor lansate de comuniştii de stînga. Buharin a declarat că nu merită efortul, căci răgazul va fi insuficient pentru a se discuta genul de lucruri pe care le avea Lenin în minte. „Nu va fi un răgaz, un respiro..., ci va însemna propria noastră distrugere ca avangardă a revoluţiei socialiste internaţionale. Nu trebuie să plătim un asemenea preţ pentru un răgaz de două zile care nu ne oferă nimic în schimb"[11]. Printre oponenţii lui Lenin s-a numărat şi teoreticianul marxist David Riazanov care a amintit că Tolstoi propusese transformarea Rusiei într-o ţară agricolă de idioţi, iar acum Lenin venea cu sugestia de a face din ea o ţară agricolă de soldaţi: „Şi tocmai gustăm roadele unei asemenea politici"[12].

În replică, Lenin a afirmat că „tratatul nu înseamnă capitulare", ci este numai o manevră, un artificiu tactic pentru a cîştiga timp şi pentru a salva regimul. În ultimă instanţă, Lenin a cîştigat la vot cu treizeci la doisprezece. Dacă Torţki – a cărui poziţie era crucială – i-ar fi sprijinit pe comuniştii de stînga, în loc să rămînă neutru, probabil că mulţi dintre delegaţi şi-ar fi schimbat opţiunea. Fără îndoială, şi autoritatea personală a lui Lenin a jucat un rol însemnat. În orice caz, el a adăugat un amendament important, pe care Congresul l-a votat în unanimitate, potrivit căruia Comitetul Central era împuternicit să anuleze tratatul atunci cînd va crede de cuviinţă. A făcut în aşa fel încît atît deciziile Congresului, cît şi toate materialele acestuia să

rămînă secrete, ba chiar i-a pus pe delegaţi să semneze un angajament că nu vor discuta despre dezbateri, mărginindu-se doar să afirme că „Congresul este în favoarea tratatului de pace". Nu voia ca lumea să afle de criticile care i se aduseseră, căci era conştient de faptul că cetăţeanul de rînd îl va considera lipsit de patriotism, cu atît mai mult cu cît numai cu cîteva luni în urmă fusese etichetat drept spion german.

Lenin a mai propus ca şi capitala statului să fie mutată de la Petrograd la Moscova, semn clar de retragere din faţa ocupantului german. Zinoviev a adăugat că schimbarea era numai temporară pentru că „proletariatul din Berlin ne va ajuta s-o mutăm la loc, în Petrogradul Roşu". A adăugat că „bineînţeles, nu putem spune cu precizie cînd se va întîmpla acest lucru. Poate că va trebui să ne mutăm capitala pe Volga sau în Urali. Această chestiune va depinde de starea revoluţiei mondiale"[13]. În ziua de sîmbătă 9 martie 1918[14], toţi funcţionarii superiori guvernamentali au primit mesaje prin care erau informaţi că plecarea la Moscova va avea loc în ziua următoare la ora 10 dimineaţa fix, de la gara Ţvetocinaia. Pentru identificarea locului de plecare se dădeau amănunte foarte precise: „Halta de cale ferată Ţvetocinaia se găseşte dincolo de Porţile Moscovei. La prima intersecţie după Porţi, o luaţi la stînga pe strada Zastavskaia, apoi, cînd ajungeţi în dreptul gardului acoperit cu copertină, cotiţi la dreapta. În apropiere de acest colţ se află halta Ţvetocinaia, unde va aştepta trenul. Încercaţi pe cît posibil să vă aduceţi bagajele la gară înainte de plecare. Folosiţi numărul de telefon 1-19; în cazuri de urgenţă, recurgeţi la automobile". Ordinul era semnat de administratorul Sovnarkomului, Vladimir Bonci-Bruevici[15].

Ignorînd protestele stîngii şi ale unora din activiştii locali, guvernul s-a mutat la Moscova în zilele de 10 şi 11 martie. În realitate, acesta era un semnal pentru Germania că Rusia nu intenţiona să-şi apere frontierele.

În timp ce Comitetul Central al Partidului Comunist, dominat de Consiliul Comisarilor Poporului sau Sovnarkom, condus de Lenin, reprezenta adevărata putere în stat, teoretic, ţara era guvernată de soviete şi de aceea Congresul Extraordinar al Sovietelor urma să ratifice decizia de mutare a capitalei. Acesta fusese convocat pentru data de 14 martie. Lenin a călătorit cu un tren special şi cu garda sa personală, iar membrii guvernului cu un alt tren. La sosire, Lenin şi Krupskaia s-au mutat într-un apartament cu două camere de la hotelul Naţional. Scriitorul Arthur Ransome, aflat pe atunci în Rusia în calitate

de corespondent al ziarului londonez *Daily News*, îşi aminteşte că îl văzuse pe Lenin şezînd în holul hotelului, înconjurat de cufere, boccele cu aşternuturi de pat şi pachete cu cărţi[16]. Cîteva zile mai tîrziu, Lenin şi Krupskaia s-au mutat vizavi, într-un apartament guvernamental din incinta Kremlinului, unde aveau trei camere mari, o cameră pentru servitoare şi bucătărie. Biroul lui Lenin se afla în clădirea tribunalului.

Abia ajuns în noua capitală, Lenin a hotărît să le vorbească maselor de oameni ai muncii. Prima lui cuvîntare, rostită în faţa conducerii municipalităţii din Moscova, a sovietului local, în ziua de 12 martie, a fost confuză şi anostă. L-a înjurat întruna pe „idiotul de Romanov" şi pe „fanfaronul de Kerenski" pe care îi învinovăţea de „distrugerea armatei". De la aceste acuzaţii de rutină a trecut apoi la prorocirea sumbră că „războiul va izbucni în curînd, deşi ţara noastră este în ruine". Publicul tăcut nu-şi dădea seama unde voia să ajungă liderul ei pînă cînd, în cele din urmă, acesta a pus punctul pe i: „Nu avem armată, şi ţara care nu are armată trebuie să accepte o pace ruşinoasă, fără precedent"[17]. Cu numai patru luni în urmă, Lenin declarase cu convingere că sarcina bolşevicilor, „pe care nu o vom pierde nici o clipă din vedere, este înarmarea universală a poporului şi desfiinţarea armatei standard"[18]. Acum n-a făcut nici o referire la demobilizarea în masă.

Lenin simţea cum i se clatină pămîntul sub picioare. Trebuia să găsească cele mai plauzibile argumente pentru divizarea uriaşei ţări şi ştia că, dacă va da greş acum, nu vor cădea numai regimul şi revoluţia, ci şi propriul lui cap. Plecase de la Sovietul moscovit direct acasă pentru a redacta cuvîntarea pe care trebuia s-o rostească acum la Congresul Sovietelor, acesta urmînd fie să ratifice tratatul, fie să-l respingă. Dar n-a găsit nimic de adăugat la argumentele „răgazului pentru un respiro", la „cîştigarea timpului", „adunarea puterilor" şi atacurile inutile împotriva lui Kerenski, Cernov şi a altor membri ai defunctului Guvern Provizoriu. S-a legat chiar şi de „jefuitorul Napoleon", de „jefuitorul Alexandru I", de „monarhia engleză expansionistă" şi de „Comuna din Paris". A vorbit stînd în picioare peste o oră şi jumătate, nelăsîndu-se intimidat de frecventele strigăte de „Minciuni!". Însă cînd a declarat că ziarele erau pline de propagandă contrarevoluţionară, iar unul dintre delegaţi a strigat „Le-aţi desfiinţat pe toate!", Lenin a reacţionat prompt cîştigînd aplauze din partea unei părţi a audienţei: „nu pe toate, din păcate, dar le vom desfiinţa"[19].

A făcut apel la delegaţi să ratifice „acest tratat dificil şi ruşinos", adăugînd că „aşteptăm ca proletariatul internaţional socialist să ne ajute să declanşăm o a doua revoluţie socialistă la scară mondială"[20]. Fără obişnuitele „aplauze furtunoase", Lenin a reuşit totuşi să obţină ratificarea; Congresul Sovietelor a votat cu 724 voturi pentru, 276 împotrivă şi 118 abţineri[21]. Tratatul a fost semnat la 3 martie de delegaţia sovietică formată din preşedinte – Grigori Sokolnikov, Comisar pentru afacerile externe – Gheorghi Cicerin, Comisar pentru afacerile interne – Grigori Petrovski şi adjunctul Comisarului pentru afaceri externe şi secretar al delegaţiei – Lev Karahan.

Bolşevicii au început negocierile cu germanii la Brest-Litovsk cu intenţia de a obţine o pace „fără anexiuni şi reparaţii" – adică adoptînd sloganul Internaţionalei Socialiste. Însă în momentul semnării tratatului, Rusia sovietică se pregătea să cedeze aproape un milion de kilometri pătraţi din teritoriile ei vestice, inclusiv Ucraina, a cărei independenţă s-a văzut nevoită s-o recunoască fiindcă germanii sperau să-şi exercite acolo propria autoritate. În plus, era obligată să-şi demobilizeze forţele armate şi navale, inclusiv recent înfiinţatele unităţi ale Armatei Roşii şi să plătească Germaniei 300 milioane ruble-aur, ca despăgubiri de război. În ceea ce-i priveşte pe germani, toate aceste cîştiguri aveau să se dovedească iluzorii, dar în primăvara anului 1918, cînd armata germană de ocupaţie se afla pe teritoriul în discuţie, Tratatul de la Brest-Litovsk părea o victorie importantă din punctul lor de vedere şi o înfrîngere umilitoare pentru bolşevici, care făcuseră atît de mult pentru a uşura strategia germană.

Cît despre cei care s-au opus tratatului, indiferent de apartenenţa lor partinică, au fost numiţi ani la rînd aventurieri, elemente distructive, ba chiar nebuni. Într-una din numeroasele scrisori trimise de Buharin lui Stalin în timp ce aştepta să fie executat, în anul 1938, îi scria: „Am crezut în mod sincer că Brest-Litovsk a fost cel mai mare dezastru"[22], şi mulţi alţii gîndeau la fel ca el. Lenin privea cu cinism tratatul pe care tocmai îl semnaseră. Cînd una din delegatele din Ekaterinoslav l-a întrebat cu tristeţe cum avea să le spună muncitorilor că oraşul lor fusese cedat germanilor, Lenin şi-a jucat ultima carte: „În Germania revoluţia este iminentă. Ea va anula tratatul de la Brest"[23].

În această perioadă se renova apartamentul lui Lenin de la Kremlin. Întrucît lucrul mergea încet, familia Ulianov s-a mutat în două camere din clădirea Cavaleriei din incinta Kremlinului. O săptămînă mai tîrziu,

Lenin îi scria supărat adjunctului Comisarului Poporului pentru Proprietatea publică: „Aş dori foarte mult să ştiu numele şi adresa persoanei pe care ai însărcinat-o să se ocupe de apartamentul meu. Tărăgăneză lucrul în mod inadmisibil, drept care vreau să ştiu cine se face vinovat de întîrziere."[24] Amenințarea a dat rezultatul scontat, aşa că familia Ulianov, inclusiv sora lui Lenin, Maria, se muta în locuința recent amenajată[25].

Între timp, forțele germane pătrundeau tot mai adînc în teritoriul rus, îndreptîndu-se spre Petrograd, Pskov şi Sevastopol. Mesajele alarmante plouau din toate părțile. Ruşii nu înțelegeau cum e posibil ca trupele Kaiserului să vină în trenuri de pasageri, ca nişte turişti să ocupe oraş după oraş fără nici un fel de luptă. Lenin a încercat să liniştească populația cu un alt decret, în care declara că, în urma ratificării – la 15 martie 1918 de către Congresul al IV-lea Extraordinar al Sovietelor – a tratatului echivalent cu o capitulare necondiționată, nu trebuie să se opună rezistență armată nemților[26].

În ziarul lor semilegal, menşevicii scriau cu o ironie amară: „În schimbul dreptului său la existență, regimul sovietic a fost nevoit să execute toate ordinele şi să îndeplinească toate dorințele exprimate de exponenții imperialismului german. Prin toate măsurile sale ulterioare, regimul sovietic şi-a adus partea sa de contribuție la înrobirea Rusiei de către Wilhelm. În curînd nu vom mai şti dacă avem un regim sovietic sau un regim Mirbach*"[27].

Între timp, Comisariatul pentru Afaceri Externe trimitea note precaute în efortul de a-i opri pe germani să înainteze dincolo de linia stabilită. Comisarul pentru Afaceri Externe, Cicerin, a telegrafiat la Berlin, amintindu-i omologului său că armata germană nu trebuia să încalce frontiera Ucrainei: „Revenim la propunerea noastră anterioară prin care sugeram guvernului german să-şi exprime mai clar poziția în legătură cu locul în care plasează frontiera Republicii Ucrainene"[28]. Iată un stat cîndva mare care se ruga acum de altul să-i stabilească propria frontieră!

Pregătit să facă orice ca să-şi păstreze regimul, Lenin a acceptat un schimb de ambasadori. Contele Wilhelm Mirbach a fost trimis la Moscova, iar Berlinul l-a primit pe Adolf Abramovici Ioffe, membru al VȚIK, membru supleant al Comitetului Central şi prieten personal al lui Trotki. După sosirea sa, Ioffe a telegrafiat la Moscova pentru a

*Mirbach era trimisul german la Moscova.

anunţa refuzul germanilor de a-şi opri înaintarea spre Caucaz. Aceştia condiţionau stoparea avansării de restituirea navelor de război din Marea Neagră la Sevastopol: „Propun să acceptăm ultimatumul lor, să le înapoiem vasele la Novorossiisk şi Sevastopol şi să ne asumăm obligaţia de a nu încălca linia de demarcaţie indicată. Trebuie să insistăm pentru respectarea frontierelor stabilite la Brest-Litovsk"[29]. Moscova, care uitase de mult de „hotărîrea revoluţionară", implora din nou Germania să nu încalce înţelegerea.

Tratatul de la Brest-Litovsk era preţul plătit pentru dezintegrarea Armatei Imperiale Ruse şi acceptarea ajutorului german de către bolşevici. Din punct de vedere militar, Rusia se afla într-o situaţie lipsită de orice perspectivă. În 1917 sarcina fusese simplă: să reziste cu orice preţ în faţa unui inamic care era la fel de extenuat şi schilodit. Nu încăpea nici o îndoială că intrarea Americii în război în aprilie 1917 avea să ducă la creşterea considerabilă a acţiunilor Aliaţilor. Dar cînd au venit la putere, bolşevicii au trebuit să-şi plătească datoriile, şi aceasta presupunea acceptarea înfrîngerii naţionale. Decretele lui Lenin din noiembrie 1917 cu privire la pămînt şi la pace au avut efectul scontat asupra dezintegrării a ceea ce mai rămăsese din armata rusă, căci soldaţii, în cea mai mare parte ţărani, au plecat din oraşele garnizoană spre sate pentru a-şi revendica loturile de pămînt. Aşadar, atunci cînd s-au dus la Brest-Litovsk, bolşevicii nu prea aveau cu ce să negocieze. Însă la numai două sau trei luni după semnarea tratatului, Lenin şi-a revizuit atitudinea. Ioffe raporta că Germania se confruntă cu serioase probleme: în armată domneşte dezordinea şi oamenii sînt din ce în ce mai conştienţi de faptul că nu vor putea învinge puterile occidentale. Între timp, bolşevicii trimiteau mari sume de bani pentru propaganda revoluţionară din Germania. După cum în 1916–1917, germanii subminaseră Rusia cu ajutorul bolşevicilor, tot aşa bolşevicii, aliaţii lor secreţi, le răspundeau acum cu aceeaşi monedă.

La Congresul al V-lea al Sovietelor din 5 iulie 1918, încolţit şi aproape detronat de social-revoluţionari, Lenin a adoptat un alt laitmotiv. Tema lui obsedantă potrivit căreia statul era pe cale de dispariţie fusese definitiv dată uitării; în schimb, îşi permitea să vorbească despre Germania şi despre ceilalţi „exploatatori imperialişti" în alţi termeni, fără a preciza la cine se referă: „Bestia schilodită a smuls o bucată mare din trupul viu al ţării noastre, dar ea,

şi nu noi, va pieri, pentru că rezistenţa ci scade văzînd cu ochii"[30]. Principala primejdie pentru regimul lui Lenin n-o reprezentau însă nemţii, ci nemulţumirile din interior provocate de bolşevici. Foametea domnea în principalele oraşe din Rusia europeană, unde se aflau principalele puncte de sprijin ale bolşevicilor. Opoziţia creştea. După euforia din octombrie, oamenii începeau să-şi dea seama că lozincile, apelurile şi decretele nu vor rezolva noianul de probleme cu care se confruntau. Un contemporan care l-a cunoscut pe Lenin îşi amintea de cuvintele unui diplomat sovietic de la Berlin: „Sîntem condamnaţi şi trebuie să rezistăm în speranţa că ni se va oferi o ultimă şansă. Strădaniile noastre sînt sortite eşecului, drept care va trebui să ne aşteptăm la ce e mai rău. Cum ne-am aşternut, aşa vom dormi"[31].

Vara anului 1918 a fost martora unei metamorfoze politice ciudate: bolşevicii şi-au dat seama de slăbiciunea Germaniei, iar aceasta, la rîndul său, devenise conştientă de situaţia din Rusia şi de agonia bolşevicilor. Germanii vedeau în bolşevici pe aliaţii lor neoficiali, pe care îi ajutaseră să submineze Guvernul Provizoriu ca să ajungă la putere. Principalul lor obiectiv – scoaterea Rusiei din război – avusese drept scop transferarea propriilor trupe pe frontul de vest. Dar în vara anului 1918, pe măsură ce războiul civil lua amploare, germanii s-au trezit atraşi în torentul relaţiilor militare şi politice locale, mai ales în Ucraina. Speranţele lor de a se aproviziona din plin cu grîne din „coşul cu pîine al Rusiei" s-au năruit, pentru că economia agrară era la pămînt, iar transferarea unui efectiv sporit pe frontul de vest devenea imposibilă din cauza complicatei situaţii politice din Ucraina. Aşa cum scria istoricul tratatului de la Brest-Litovsk, John Wheeler-Bennett, „un milion de oameni imobilizaţi în est – acesta a fost preţul lărgirii graniţelor Germaniei, şi numai jumătate din numărul acestora ar fi fost de ajuns pentru a schimba soarta războiului din vest. În martie şi aprilie 1918 nu era nevoie decît de cîteva divizii de cavalerie pentru a mări distanţa dintre armata engleză şi cea franceză. În acel moment, diviziile de cavalerie sprijineau diversele guverne-marionetă care se succedau unul după altul la Kiev"[32].

Germanii simţeau totuşi că bolşevicii erau copleşiţi de problemele cu care se confruntau. După ce l-a vizitat pe Lenin la Kremlin, în ziua de 16 mai, ambasadorul Germaniei, contele Mirbach, a ajuns la concluzia că „Lenin crede neabătut în steaua sa şi rămîne un optimist incurabil"[33]. Cu toate acestea, o lună mai tîrziu raporta că, „ţinînd

seama de instabilitatea crescîndă a bolşevicilor", Germania ar trebui „să se pregătească să-şi regrupeze forţele." Mirbach scria că monarhiştii şi democraţii constituţionali „ar putea forma nucleul unei viitoare ordini" şi sugera să se ia măsurile necesare de precauţie pentru a se pune la dispoziţia acestor cercuri mijloacele financiare de care au nevoie. Sistemul bolşevic e pe cale să se prăbuşească. Ideea lui n-a găsit suporteri la Berlin unde s-a apreciat, în mod corect, că monarhiştii şi liberalii vor depune eforturi mai susţinute decît Lenin pentru a-şi reuni ţara, în timp ce interesul Germaniei era să împiedice consolidarea Rusiei[34]. La sfîrşitul lui iunie, Mirbach îşi exprima şi mai categoric opinia: „Astăzi, după mai bine de două luni de observaţie atentă, nu mai pot da un diagnostic favorabil bolşevismului. Fără îndoială avem de-a face cu un bolnav incurabil. În ciuda unor momente de ameliorare aparentă, soarta lui este pecetluită"[35].

Mirbach ar fi putut spune exact acelaşi lucru şi despre Germania imperială. În primăvara anului 1918, efectul intrării SUA în război a fost puternic resimţit pe frontul de vest, iar spre sfîrşitul verii, Înaltul Comandament german îşi recunoştea, în particular, înfrîngerea. Efortul de război al Austro-Ungariei încetase, practic, cam în acelaşi timp, iar la 3 octombrie Puterile Centrale erau pe punctul de a se preda. În Germania creştea, de asemenea, valul revoluţionar, se cerea tot mai insistent să se pună capăt războiului, iar voinţa guvernului slăbea din ce în ce mai mult.

Astfel, vara anului 1918 i-a surprins pe cei doi aliaţi taciţi în aceeaşi situaţie disperată, ceea ce impunea o schimbare a tacticii. Lenin a adoptat punctul de vedere exprimat de Troţki la negocierile de la Brest-Litovsk – „nici pace nici război" – unde încercase să tergiverseze lucrurile refuzînd condiţiile de pace ale tratatului şi ameninţînd cu acţiuni militare pe care Rusia Sovietică nu era în stare să le întreprindă.

Social-revoluţionarii de stînga, în special cei din Ucraina, unde aveau loc frecvente ciocniri armate cu forţele germane şi aliaţii lor locali recrutaţi din rîndul naţionaliştilor, duceau campanii deschise pentru anularea tratatului de la Brest-Litovsk, ruperea legăturilor diplomatice cu Germania şi reluarea luptelor pentru eliberarea ţării. Mirbach era prezentat drept stăpînul lui Lenin, iar regimul bolşevic drept marioneta sa. La 6 iulie 1918, într-una din acţiunile lor de comando, social-revoluţionarii de stînga l-au executat pe reprezentantul militarismului german din Rusia.

La două ore după asasinarea lui Mirbach, Lenin şi Sverdlov au sosit la ambasada germană de pe strada Denejnaia pentru a-şi exprima condoleanţele. Lenin i-a telegrafiat lui Ioffe „să-i transmită ministrului german de externe indignarea guvernului rus". Dornic să-şi demonstreze loialitatea faţă de tratat, Lenin dăduse asigurări că asasinii aveau să fie judecaţi de un tribunal revoluţionar[36]. Însă o săptămînă mai tîrziu, în timp ce se odihnea la Kunţevo, Cicerin l-a informat că Berlinul cerea acordul Sovnarkomului ca să transfere un batalion german pentru apărarea ambasadei din Moscova. Lenin a refuzat categoric. Fără să mai convoace Sovnarkomul, i-a spus lui Cicerin să trimită o notă de refuz. Acum era pregătit pentru tot ce putea fi mai rău.

Cînd a luat cuvîntul la o şedinţă a VŢIK, în ziua de 15 iulie la hotelul Metropol din Moscova, Lenin părea hotărît să încalce acordul de la Brest-Litovsk. A permite unui batalion german să intre în oraş, a exclamat el, ar echivala cu „începutul ocupaţiei Rusiei de către forţe străine". Fără să ţină seama de faptul că germanii ocupaseră teritorii vaste ale Rusiei încă din primele luni de război, Lenin a anunţat „că există anumite limite" peste care republica nu va trece şi că aceasta va fi gata „să-şi apere ţara cu arma în mînă pînă la ultimul om"[37]. Lenin repeta ceea ce spuseseră oponenţii lui, comuniştii de stînga şi social-revoluţionarii de stînga cu numai patru luni mai devreme, recunoscînd că exagerase pericolul: Germania nu se afla cîtuşi de puţin într-o poziţie mai bună decît Rusia.

Refuzul de a permite intrarea trupelor nemţeşti în Moscova nu a provocat un răspuns dur din partea germanilor. Aceştia s-au mulţumit să-şi mute ambasada la Revel (Tallin), capitala republicii Estonia care-şi cucerise de curînd independenţa. Lenin începea în sfîrşit să-şi dea seama că avea de-a face cu o Germanie slăbită, drept care şi-a schimbat radical atitudinea faţă de Berlin, aşa cum reiese din faimoasa lui *Scrisoare către muncitorii americani*. Scrisă la 20 august 1918, ea dovedeşte cît se poate de clar că lui Lenin nu-i mai era frică de nemţi, dar că se gîndea, în schimb, la „bestiile nesăţioase ale imperialismului anglo-fracez şi american". Lenin declara că, în eventualitatea unui atac din partea „acestor rechini, nu voi ezita nici o secundă să închei un tratat de alianţă cu imperialiştii germani"[38]. Cu alte cuvinte, era gata să-i ajute pe germani împotriva Antantei. Plăţile efectuate de Rusia, la care se adăugau

livrările de grîne şi metal au ajutat Germania să reziste forţei superioare a Aliaţilor. În schimb, germanii au promis să nu sprijine mişcarea Albilor.

Tratatul de la Brest-Litovsk a transformat Rusia într-o putere de mîna a doua. Liderii ei incompetenţi au supraestimat resursele Germaniei şi au acceptat să sacrifice aproape totul numai ca să se menţină la putere. Soarta Flotei Mării Negre ilustrează foarte bine această afirmaţie. În conformitate cu clauzele tratatului, Rusia era obligată să-şi aducă vasele de război în port şi să le dezarmeze imediat[39]. Comisari, comitete, soviete şi comisii extraordinare au ţinut şedinţe interminabile, în finalul cărora au trimis telegrame la Moscova şi la Kiev pentru a afla cum trebuie să procedeze cu flota. În momentul semnării tratatului, cea mai mare parte a vaselor de război erau ancorate la Sevastopol şi, întrucît aceasta reprezenta ţinta unei forţe navale germane, ce-i drept, neînsemnată, – Lenin şi Troţki au ordonat ca navele sovietice să fie expediate la Novorossiisk, pe malul Mării Negre. La 27 aprilie 1918, comandantul Armatei Roşii, F. F. Raskolnikov, i-a raportat lui Lenin că opt lansatoare de mine, patru transportoare şi cinci crucişătoare au părăsit Sevastopolul, îndreptîndu-se spre Novorossiisk. În ziua următoare, două vase de luptă, *Volia* şi *Svobodnaia Rossia*, împreună cu lansatorul de mine *Derzki* au coborît ancora în largul mării. Între timp, Lenin a luat alte măsuri, mai drastice, pentru a eluda clauzele tratatului de la Brest referitoare la navele de război. Într-o directivă secretă adresată comandantului şi comisarului şef al Flotei Mării Negre, el scria: „Prin reprezentanţii săi din Consiliul Suprem al Armatei, Sovnarkomul vă ordonă ca, la primirea prezentei, să distrugeţi toată Flota Mării Negre şi vasele comerciale de la Novorossiisk"[40]. Întrucît cîteva unităţi avansate ale germanilor se apropiau de Novorossiisk, ordinul lui Lenin a fost ascultat şi flota s-a retras în mare grabă în ziua de 18 iunie 1918. Pe germani îi mai aşteptau totuşi la Sevastopol, echipajele lansatoarelor de mine şi ale crucişătoarelor sovietice, întreaga flotă de submarine, avioane, echipament de luptă, ateliere şi depozite portuare. Mai tîrziu, *Volia* şi cele şase lansatoare de mine s-au întors la Sevastopol şi au fost preluate de germani. Raskolnikov i-a acuzat de trădare pe comisarii Vahromeev şi Avilov-Glebov[41].

Această situaţie s-a datorat faptului că Lenin a calculat greşit şansele inamicului care sîngera, la rîndul său, abundent. A avut nevoie

de trei sau patru luni ca să-şi dea seama că nici în Germania lucrurile nu stăteau mai bine decît în Rusia. Atitudinea lui faţă de tratatul de la Brest-Litovsk era mult mai complexă decît s-ar părea la prima vedere. În finalul acestui proces, Lenin preconiza concentrarea tuturor eforturilor politice, diplomatice şi ideologice în direcţia creării unei situaţii revoluţionare în Germania. Pentru atingerea acestui scop au fost alocate mari sume de bani.

Într-o scrisoare pe care Lenin a scris-o în timp ce se odihnea la Gorki, la sfîrşitul verii anului 1918, şi pe care Sverdlov a citit-o în faţa Comitetului Central, liderul bolşevic a afirmat că „în Germania a izbucnit o criză politică; întrucît guvernul nu se mai bucura de sprijinul maselor, singura soluţie o constituia transferul puterii în mîinile proletariatului. Tactica bolşevică fusese pe deplin justificată. Nu vom anula acum tratatul de la Brest-Litovsk, dar vom ridica problema sprijinirii muncitorilor germani în lupta lor grea cu imperialismul propriu şi cu imperialismul englez"[42]. Lenin vorbea astfel în favoarea declanşării revoluţiei în Germania, dar pe moment era împotriva denunţării tratatului de la Brest-Litovsk. Se temea de Occident – Anglia, Franţa şi America –, însă şi de astă dată judecase greşit, căci nici una din cele trei puteri nu manifesta vreun interes faţă de grijile interne ale Rusiei.

Rezultatele propagandei bolşevice în Germania şi Austria au fost remarcabile. Manifestele antirăzboinice şi antiguvernamentale tipărite în Rusia în limba germană erau răspîndite de trimisul sovietic în toate colţurile Germaniei şi pe front[43]. Ioffe raporta că, prin intermediul oamenilor din prima linie, legaţia sovietică a stabilit un fond de zece milioane de mărci destinaţi aprovizionării muncitorilor germani cu arme şi alimente. Berlinul trimitea note de protest împotriva ingerinţelor bolşevice în chestiunile interne ale Germaniei, expulzîndu-i, în cele din urmă, pe Ioffe şi pe ceilalţi reprezentanţi sovietici, la începutul lunii noiembrie 1918 şi retrăgîndu-şi şi ei trimişii din Rusia. Jocul se încheiase însă şi, după un an de la preluarea puterii de către bolşevici, la 9 noiembrie 1918, Kaiserul Wilhelm a fost răsturnat de pe tron, iar social-democraţii Phillipp Scheidemann şi Friedrich Ebert au semnat armistiţiul cu Aliaţii. Bolşevicii puteau să declare nul şi neavenit Tratatul de la Brest-Litovsk din 3 martie 1918. Antanta salvase Rusia de consecinţele unui acord umilitor, punînd capăt jocului periculos dintre Lenin şi nemţi.

Prima împărțire a Rusiei nu a durat decît nouă luni pe parcursul cărora Lenin s-a dovedit un tactician abil și plin de resurse, dar un strateg slab. În ultimă analiză, poate că istoria nu l-a condamnat prea aspru, întrucît „pacea ruşinoasă" a avut o viață scurtă. Dar acesta a fost exclusiv meritul Aliaților care au servit indirect scopurile liderului bolșevic. Din punct de vedere strategic, Lenin a supraestimat în mod constant puterea Germaniei. Vrăjit de magia puterii, a acceptat destrămarea unei mari națiuni, fără să-și dea seama de situația disperată a Germaniei pe frontul de vest.

Veşmintele albe

În lucrarea sa *Jurnalul din Petersburg*, publicat la München în 1921, poeta Zinaida Ghippius scria: „Întreaga populație a Petersburgului a fost «trecută în registre». Practic, toți intelectualii care supraviețuiseră lucrau ca funcționari ai bolșevicilor. Erau plătiți atît cît să trăiască de azi pe mîine. În primăvara anului 1919, aproape toți prietenii noștri deveniseră de nerecunoscut. Oamenii cu pîntecele umflate erau sfătuiți să mănînce cartofii fără să-i cojească, dar în primăvară cartofii dispăruseră și, o dată cu ei singurele noastre delicatese, prăjiturile din coji de cartofi". Ghippius notează că dintre intelectualii care fuseseră „mînați la muncă de foame și de bici" numai cîțiva deveniseră bolșevici, și aceștia „făceau afaceri murdare cu comisarii și vorbeau cu emfază despre «mînia proletară»". Un alt grup care s-a adaptat situației provenea din stratul de jos al clasei de mijloc: aceștia lucrau pînă dădeau în brînci și nu se gîndeau decît la următoarea lor masă. „Majoritatea copleșitoare a intelectualității ruse – spre meritul ei – a strîns din dinți și și-a dus crucea pînă la capăt. Printre aceștia s-au aflat aproape *toți* ofițerii Armatei Roșii, foștii ofițeri ai armatei ruse".

Ghippius își amintește că la mobilizările care aveau loc aproape lunar în 1918, foștii ofițeri țariști erau arestați împreună cu familiile lor, „ba chiar și cu unchii și mătușile". Întreaga familie era ținută la închisoare pînă cînd autoritățile se declarau satisfăcute, căci ofițerul devenise un „crou ascultător"; în acest caz li se dădea drumul tuturor, ofițerului în armată, familiei acasă, sub supraveghere permanentă: „Iar dacă vreunul din comisarii armatei raporta vreo abatere comisă de acest «specialist militar», de unchii sau mătușile lui, ca să nu mai vorbim de soție ori

copii, ofiţerul era trimis undeva la muncă forţată sau înapoi, la închisoare"[44].

La 2 decembrie 1918, Troţki, în calitatea sa de comisar în probleme de război şi organizator şef al Armatei Roşii, i-a telegrafiat lui V. I. Mejlauk, comisar al Armatei Roşii, cerînd să întărească disciplina astfel încît să scadă numărul soldaţilor din Armata Roşie care se predau Albilor: Unităţile Diviziei unsprezece se predau fără nici un fel de luptc. Rădăcina răului se află la nivelul comandamentului. Evident, trebuie analizată în primul rînd latura tehnică şi militară a chestiunii, lăsîndu-se la o parte aspectul politic. Sugerez să se acorde o atenţie specială recrutării ofiţerilor şi să li se încredinţeze funcţii de comandă numai acelora care locuiesc împreună cu familiile în Rusia Sovietică; ei trebuie puşi să semneze un angajament prin care-şi asumă răspunderea pentru soarta familiilor lor"[45].

Promisiunea lui Lenin de a transforma conflagraţia imperialistă într-un război civil s-a realizat într-o proporţie înspăimîntătoare. Burghezia, calificată acum drept „ex-popor", căci nu mai avea loc sub soare din cauza originii sale sociale, făcea eforturi disperate să reziste. La începutul lunii mai 1917, comandantul şef al Armatei Imperiale, general M. V. Alexeev, a declarat la un Congres al ofiţerilor ţinut la Moghilev: „Trebuie să ne unim cu toţii în faţa pericolului care pîndeşte Rusia. În calitatea noastră de membri ai Marii Armate, trebuie s-o salvăm. Trebuie să alcătuim o familie unită din corpul ofiţerilor ruşi"[46]. Alexeev a fost imediat eliberat din funcţie de Guvernul Provizoriu, dar era clar că acest corp al ofiţerilor ruşi putea deveni coloana vertebrală a opoziţiei militare împotriva revoluţiei, dacă aveau să-şi dea seama că lucrurile ajunseseră prea departe.

Respingînd drumul reformelor şi al dezvoltării ţării, bolşevicii au optat pentru un război civil. În septembrie 1916, Lenin a declarat fără nici un echivoc că „oricine recunoaşte lupta de clasă trebuie să accepte şi ideea de război civil care, în orice societate împărţită în clase, reprezintă consecinţa firească şi, în anumite împrejurări, inevitabilă, a ascuţirii luptei de clasă"[47]. Această consecinţă „firească" s-a materializat în lovitura de stat din octombrie 1917, dar în vara anului 1918 lucrurile au luat o întorsătură dezastruoasă. Aflat la opogeul puterii, în decembrie 1919, Lenin a încercat să arunce vina pentru situaţia Rusiei asupra capitalului internaţional, pe care îl acuza de tărăgănarea conflictului[48]. Fără îndoială că forţele imperialiste au făcut

foarte mult pentru a sprijini contrarevoluția, dar eforturile lor nu au fost coordonate și planificate și nu ele au provocat suferințele sociale din Rusia.

Strategia lui Lenin viza distrugerea vechii ordini, a normelor și a obiceiurilor încetățenite în viața rușilor. El a inițiat o politică de violență împotriva a milioane de oameni, participînd direct la aplicarea măsurilor, la elaborarea instrucțiunilor referitoare la felul în care trebuie pusă în practică această politică. Într-una din lucrările sale fundamentale despre perioada revoluționară *Cum să organizăm întrecerea*, tipărită mai tîrziu, dar tradusă imediat în practica zilnică, Lenin a declarat limpede că celulele de partid de la orașe și sate trebuie să se dedice unui „scop general – *curățarea* pămîntului rus de toate insectele dăunătoare, purici, păduchi, ploșnițe bogate ș.a.m.d. Într-unul din locuri trebuiau să fie închiși zece oameni bogați, o duzină de escroci, o jumătate de duzină de muncitori leneși, în altul aceștia puteau eventual să aibă grijă de instalațiile fermei, în al treilea era necesar să li se dea cărți de identitate galbene, astfel ca semenii lor să-i supravegheze ca pe niște *indivizi periculoși* pînă cînd o vor lua pe calea cea bună. În al patrulea loc, unul din zece oameni vinovați de parazitism trebuie să fie imediat împușcat. În al cincilea..."[49]

Aceste măsuri au aprins scînteia războiului civil din Rusia. Lenin putea să-și imagineze că atacurile lui împotriva fruntașilor țărănimii, chiaburii, vor favoriza izbucnirea conflictelor sociale. El știa foarte bine că din totalul celor cincisprezece milioane de familii de țărani, numai aproximativ două milioane erau gospodării de „chiaburi" sau „mijlocași". Pe aceștia îi numea lipitori, păianjeni, vampiri și împotriva lor și-a ridicat glasul în august 1918: „Război fără milă împotriva chiaburilor! Moarte lor!"[50].

La cinci ani după moartea lui Lenin, cînd Stalin a început colectivizarea agriculturii, nu a avut nevoie de alte lozinci – acestea fuseseră deja elaborate. „Curățarea" pămîntului rus a devenit una din principalele cauze ale dezordinii sociale, soldate cu vărsări de sînge. Lenin nu s-a limitat la metodele pe care le-a promovat după lovitura din octombrie, ci le-a îmbunătățit în mod constant. De exemplu, în noiembrie 1922 îi scria lui Stalin:

„În legătură cu excluderea menșevicilor, a socialiștilor populari, a cadeților ș.a.m.d., aș vrea să pun cîteva întrebări, întrucît operațiunea, care a început înainte de ziua mea, încă nu a fost încheiată. S-au luat

măsuri ca toţi socialiştii populari să fie «dezrădăcinaţi». Mă refer la Peşehonov, Miakotin, Gornfeld, Petrişcev şi ceilalţi. Cred că ar trebui excluşi. Social-revoluţionarii ne creează cele mai mari probleme pentru că sînt mai deştepţi. Şi A. N. Potresov, Izgoev plus toţi redactorii de la *Ekonomist* (Ozerov şi mulţi alţii). Menşevicii Rozanov (medic foarte deştept), Vigdorcik (Migulo sau cam aşa ceva), Liubov Nikolaevna Radcenko şi fiica ei cea mică (am auzit că sînt duşmani înverşunaţi ai bolşevismului), N. A. Rojkov (trebuie să fie exclus, n-o să fie niciodată de treabă), S. L. Frank (autorul *Metodologiei*). Comisia condusă de Menţev, Messing şi ceilalţi trebuie să alcătuiască liste cu cei care urmează să fie expluzaţi. Vom curăţa Rusia pentru mult timp de acum înainte. Lucrul acesta trebuie făcut imediat. Pînă la sfîrşitul procesului social-revoluţionar, nu mai tîrziu. Arestaţi cîteva sute, fără să le spuneţi din ce motiv; puteţi să plecaţi, domnilor!"[51]

Lenin nu s-a limitat doar la inventarea sintagmei „curăţarea Rusiei". A alcătuit liste şi a supravegheat îndeaproape acest proces. În 1922 îi scria lui Unşliht: „Te rog să fii aşa de amabil şi să-mi înapoiezi toate hîrtiile adnotate: cine a fost exclus, cine este în închisoare şi cine (şi de ce) a scăpat de expulzare. Fă însemnări scurte pe această pagină"[52].

Războiul civil rus s-a transformat într-una din cele mai sîngeroase confruntări din istorie. La începutul lui decembrie 1917, generalii Alexeev şi Kornilov au început să-şi formeze armata de voluntari din sud. Dîndu-şi seama că trebuie să-şi creeze şi ei o forţă de luptă, dacă nu vor să asiste la eşecul acţiunii lor, bolşevicii şi-au uitat curînd promisiunea de a desfiinţa armata şi de a crea o miliţie populară. Lenin a fost foarte inspirat cînd i-a încredinţat lui Troţki misiunea de a forma Armata Roşie. În ciuda faptului că nu avea nici cunoştinţe, nici experienţă în domeniul militar, Troţki era un admirabil organizator. În septembrie 1918 el a restructurat Consiliul revoluţionar de război al Republicii şi a fost preşedintele lui pînă în 1925, răspunzînd de planificarea operaţională şi strategică, de controlul politic, de tribunalele revoluţionare şi de inspecţii. Iniţial, Consiliul se întrunea mai rar, căci cea mai mare parte a membrilor lui erau angajaţi pe cîmpul de luptă, dar începînd cu vara anului 1919 acesta a devenit cel mai înalt organism pentru apărarea ţării, subordonat direct Comitetului Central al Partidului.

Chiar la începutul anului 1918 s-au format cîteva fronturi de luptă.

cu armate diferite şi numeroase. Consiliile lor militare au fost numite de însuşi Troţki şi au primit misiunea de a-i supraveghea pe foştii ofiţeri ţarişti care serveau acum în Armata Roşie în calitate de comandanţi şi de a strivi încă din faşă orice tendinţă contrarevoluţionară. Troţki le-a atras atenţia comisarilor săi „să nu-şi ia mîinile de pe revolvere". Lenin era îngrijorat la gîndul unei posibile trădări, însă Troţki l-a liniştit: „Îl vom pune pe fiecare sub comanda unui comisar". „Poate că ar fi nevoie de doi comisari care să ştie să-şi folosească pumnii", a replicat Lenin. „Cu siguranţă că avem asemenea comisari"[53].

Ordinele lui Troţki erau în mod invariabil scurte şi la obiect. I-a telegrafiat lui Raskolnikov, comandantul din Kazan: „Dacă există vreun comandat dubios, pune-i în subordinea a doi comisari înarmaţi. Dă-le ofiţerilor superiori posibilitatea să aleagă: victoria sau moartea. Nu-i scăpa din ochi pe comandanţii nesiguri. Dacă dezertează vreun membru al comandamentului, comisarul plăteşte cu capul"[54]. I-a telegrafiat în acelaşi timp şi lui Lenin ca să-i raporteze situaţia dezastruoasă din Kazan: „Lipsa revolverelor creează mari probleme pe front. Este imposibil să menţinem disciplina fără revolvere. Sugerez tovarăşilor Muralov şi Pozern să rechiziţioneze armele tuturor persoanelor care nu au misiuni de luptă. În acelaşi timp, Tula (unde există o fabrică de armament) trebuie impulsionată. Nu puteam lupta fără revolvere"[55].

Folosirea forţei de către bolşevici în toate domeniile politicii de stat provoca în mod firesc proteste, rezistenţă deschisă şi refuzul de a coopera. În armată, aceasta s-a manifestat prin dezertarea în masă, care a atins cel mai înalte cote în cea de-a doua jumătate a anului 1918 şi la începutul lui 1919. În mai 1919, cînd guvernul a format unităţi speciale ce urmau să se ocupe de această problemă, au fost arestaţi aproape 80 000 de oameni, după cum reiese chiar din statisticile Consiliului revoluţionar de război[56]. În iunie s-a decretat amnistie pentru cei care aveau să se întoarcă la posturile lor şi pedepse severe pentru dezertori. În faţa autorităţilor s-au prezentat 98 183 de oameni, iar în cursul aceluiaşi an 1 761 000 de persoane au fost fie reţinute, fie înregistrate ca întoarse voluntar. Dacă adăugăm la această cifră pe cei 917 000 care au evitat recrutarea în cea de-a doua jumătate a anului 1918 şi la începutul lui 1919, amploarea boicotului ne apare cît se poate de limpede[57]. Apelul lui Lenin din februarie 1918, intitulat

Patria socialistă este în primejdie, scris, de fapt, de Trotki, a fost formulat în termenii unui decret al Sovnarkomului adresat organizaţiilor revoluţionare şi sovietelor care erau chemate să-şi apere poziţiile cu preţul vieţii.

Din vasta corespondenţă a lui Lenin din perioada războiului civil, nu s-a publicat nici un material referitor la Trotki, cu excepţia criticilor sau a articolelor care îl pun într-o lumină nefavorabilă. Telegrame ca aceea pe care i-a trimis-o Lenin lui Trotki în toamna anului 1918 nu au văzut niciodată lumina tiparului: „Îţi mulţumesc, mă simt mult mai bine. Sînt sigur că zdrobirea cehilor şi a Gărzilor Albe de la Kazan, precum şi lichidarea chiaburilor care sug sîngele poporului se vor desfăşura în mod exemplar, fără milă. Cu salutări călduroase"[59].

În timpul războiului civil, Lenin a fost oarecum eclipsat de Trotki. Lenin s-a remarcat prin elaborarea unor instrucţiuni de natură politică generală şi prin formularea unor revendicări din care răzbătea adesea anxietatea. În mai 1919 a telegrafiat unui consiliu de front din Urali: „Dacă nu cucerim Uralii pînă la venirea iernii, vă asigur că aceasta va marca sfîrşitul revoluţiei". Într-o altă telegramă, adresată de astă dată lui Zinoviev, îi cerea să trimită mai mulţi comunişti pe front şi, totodată, îl avertiza: „Altfel, o să ne prăbuşim". Iar lui Rakovski şi Ioffe, aflaţi la Kiev, le spunea: „Revoluţia este definitiv compromisă dacă nu obţinem o victorie rapidă în Donbass"[60].

Spre deosebire de alţi membri ai guvernului, Lenin nu şi-a manifestat niciodată dorinţa de a merge pe front, unde se decidea soarta revoluţiei. În sensul concret al cuvîntului nici nu existau fronturi. Lui Lenin i se arătau adesea hărţi unde puteau fi văzute diverse cercuri, ovaluri şi linii punctate, nu însă şi „o linie de foc" corespunzătoare unui front. Bolşevicii au dobîndit un substanţial avantaj strategic datorită împrăştierii forţelor Albilor şi ale altor formaţiuni antibolşevice: amiralul Kolceak în Siberia, generalul Denikin în sud şi generalul Iudenici în zona Baltică. În ciuda eforturilor de a se uni şi a-şi coordona acţiunile, precum şi intervenţiei Aliaţilor în sprijinul lor, n-au reuşit niciodată să-şi strîngă rîndurile.

Lenin, care se implica foarte rar în chestiunile pur militare, se ocupa de contextul social şi politic în care apăreau astfel de chestiuni. Războiul civil se ducea nu numai pe cîmpurile de luptă, ci şi în zecile de enclave unde izbucneau mereu răscoale ţărăneşti, uneori chiar şi în zonele unde acţionau forţele de intervenţie. Pentru înăbuşirea acestor

răscoale, Lenin a mobilizat organele locale ale Partidului, a trimis întăriri şi ordine referitoare la modul cum trebuie sancţionaţi insurgenţii, speculanţii şi sabotorii. La 29 august 1918 a telegrafiat autorităţilor de partid din Penza, în sudul Rusiei, pentru a-şi exprima „indignarea că nu s-a primit nimic concret din partea voastră în legătură cu măsurile luate pentru lichidarea fără milă a chiaburilor şi confiscarea grînelor în cele cinci districte de care răspundeţi. Pasivitatea voastră e de-a dreptul criminală"[61].

În aceeaşi lună l-a sfătuit pe şeful Partidului din Saratov „să numească temporar proprii comandanţi în armată şi să-i împuşte pe conspiratori şi pe cei şovăielnici fără să pună nici un fel de întrebări"[62], iar în decembrie 1918 îi cerea lui Şleapnikov „să-i prindă şi să-i împuşte pe speculanţii din Astrahan şi pe cei care iau mită. Pedeapsa aplicată acestor porci trebuie să fie atît de severă încît oamenii să-şi amintească de ei ani de zile"[63]. De asemenea, i-a telegrafiat lui Sokolnikov, aflat pe frontul din sud, pentru a-l atenţiona că întîrzierea în înăbuşirea răscoalei cazacilor „era o nenorocire. Orice s-ar întîmpla, revolta trebuie definitiv zdrobită. Dacă nu eşti absolut sigur că ai suficiente forţe pentru o represiune rapidă şi feroce, telegrafiază-ne imediat"[64].

Ordinele şi directivele lui Lenin curgeau cu nemiluita din Kremlin, şi, indiferent de conţinutul lor, exprimau una şi aceeaşi idee esenţială: atingeţi-vă scopul cu orice preţ, fără să ţineţi seama de pierderi. Acel Lenin care părea aşa de blînd şi bun la suflet, căruia îi plăcea să rîdă, care iubea animalele şi copiii, se transformase radical cînd era vorba de o problemă politică sau de clasă. Devenea imediat agresiv, vindicativ, lipsit de scrupule şi intolerant faţă de compromisuri. Dar chiar şi în asemenea împrejurări avea un umor negru. Troţki îşi aminteşte că atunci cînd a auzit vestea asasinării lui Mirbach, s-a dus să-l vadă pe Lenin.

„– Ce chestie! am spus eu, încercînd să asimilez ştirea aceea atît de neobişnuită. Nu ne putem plînge de monotonia vieţii.

– Da, a fost doborît un alt mic burghez, a răspuns el rîzînd neliniştit.

A trebuit să ne ducem la ambasadă să ne exprimăm condoleanţe. S-a convenit să meargă Lenin, Sverdlov şi dacă-mi aduc bine aminte, Cicerin. Lenin a reuşit cu greu să memoreze fraza potrivită în germană. Aproape că-i venea să rîdă pe sub mustaţă. În final şi-a pus paltonul şi i-a zis pe un ton categoric lui Sverdlov:

– Hai să mergem!

Faţa îi devenise cenuşie..."[65].

Lenin adoptase limbajul unui inchizitor, procuror şi executor. În 1918 îi ordona comandantului din Penza să „folosească teroarea fără milă împotriva chiaburilor, a preoţilor şi a alb-gardiştilor şi să-i interneze pe toţi indivizii dubioşi în lagăre de concentrare în afara oraşului"[66]. În august i-a telegrafiat lui Trotki: „N-ar trebui să le împărtăşim comandanţilor intenţia noastră de a pune în aplicare modelul Revoluţiei Franceze; n-are nici un rost să afle că vom aduce în faţa tribunalului ba chiar şi vom executa pe comandanţi şi pe ofiţerii superiori din armată dacă trag înapoi şi eşuează în acţiunile lor"[67]. Luna următoare i-a telegrafiat din nou lui Trotki că „era alarmat de întîrzierea operaţiunilor întreprinse împotriva Kazanului. După părerea mea, ar trebui să distrugi oraşul din temelii fără să zăboveşti nici o clipă"[68]. La 3 iunie 1918 a telegrafiat la o adresă necunoscută: „Spune-i lui Ter* că, dacă e vorba de ofensivă, trebuie să facă toate pregătirile pentru incendierea oraşului Baku, după un avertisment prealabil inserat în presa din Baku"[69].

În timpul războiului civil, Lenin le-a cerut tovarăşilor săi să împuşte oameni pentru un număr din ce în ce mai mare de contravenţii: participarea la conspiraţii, opunerea rezistenţei în momentul arestării, ascunderea armelor, nesupunerea, neglijenţă şi rapoarte false. În ciuda faptului că a preferat să rămînă fie la Moscova, fie în vila sa confortabilă din afara Moscovei, unde nu putea să vadă ororile războiului, prin ordinele şi instrucţiunile pe care le-a dat, Lenin a contribuit foarte mult la exacerbarea cruzimii. E greu de anticipat cum ar fi reacţionat dacă ar fi văzut carnagiul cu ochii lui. Este adevărat însă că în multe din articolele pe care le-a publicat în această perioadă, precum şi în discursurile rostite în public, a cerut rareori împuşcarea contrarevoluţionarilor şi a trădătorilor. Prefera să emită ordine dure în telegrame cifrate, în note confidenţiale sau prin decrete anonime ale Sovnarkomului. Ţinea mult la reputaţia lui şi nu voia să şi-o păteze, atrăgîndu-şi apelativul de călău. În această privinţă şi-a atins scopul căci istoria nu l-a judecat prea aspru pentru actele sale de cruzime.

În 1918, majoritatea populaţiei ruse a respins revoluţia bolşevică, însă, în cele din urmă, promotorii ei au avut cîştig de cauză. Parţial, acest lucru s-a datorat faptului că oponenţii lor au răspuns terorii roşii

*Saak Ter-Gabrielian, comisarul pentru petrol din oraşul petrolier Baku de la Marea Caspică şi şeful local al Ceka.

prin teroarea albă şi, în felul acesta, i-au îndepărtat pe ţăranul simplu şi pe orăşeanul de rînd la fel de mult ca şi bolşevicii. În vara anului 1919, Kerenski, care nu îmbrăţişa nici una din cauze, le-a declarat ziariştilor străini: „Nu există nici o crimă pe care agenţii albi ai amiralului Kolceak să n-o comită. În Siberia au avut loc execuţii şi torturi, adesea populaţia unor sate întregi fiind biciuită, independent de apartenenţa sa socială"[70]. Teroarea abă era la fel de respingătoare ca şi cea roşie, cu deosebirea că aceasta izbucnea spontan, de jos, pe plan local, în timp ce teroarea roşie era aplicată ca un instrument al politicii de stat şi de aceea avea să fie mai eficientă[71].

Bolşevicii au reuşit să apere „realizările revoluţiei" şi, în ciuda dezertărilor în masă, au înfiinţat în cele din urmă o armată de trei milioane de oameni. Folosind sistematic teroarea, constrîngerea şi un vast arsenal de măsuri punitive, precum şi o propagandă pe o scară nemaiîntîlnită pînă atunci în Rusia – şi nici în altă parte – i-au forţat pe ţărani şi pe muncitori să lupte pentru regimul sovietic, în speranţa că cel puţin o parte din promisiunile generoase ale comisarilor se vor realiza. La început, Lenin a privit cu suspiciune politica adoptată de Troţki în cazul „specialiştilor militari", iar la mijlocul anului 1919, cînd acesta i-a spus că în Armata Roşie erau deja 30 000 de foşti ofiţeri ţarişti, nu i-a dat crezare. În clipa în care s-a convins, în cele din urmă, de acest lucru, nu şi-a făcut nici un fel de iluzii – ştia că numai un număr infim de foşti ofiţeri ţarişti se alăturaseră cu adevărat Roşiilor. Majoritatea erau ostatici – sau familiile lor.

Troţki l-a mai convins pe Lenin şi de faptul că nu vor ajunge nicăieri fără constrîngere: „Dacă aşteptăm ca ţăranul să înţeleagă ce se întîmplă, va fi prea tîrziu". Lenin era de acord, dar îşi făcea probleme ca nu cumva şi unităţile sincer angajate să manifeste lipsă de fermitate. „Ruşii sînt prea blînzi, practic incapabili să aplice în practică metodele drastice ale terorii revoluţionare"[72]. Cu aprobarea lui Lenin, la 12 august 1919, Troţki a instruit consiliile militare ce urmau să înfiinţeze unităţile de supraveghere: „Pînă să creăm un chiabur capabil să lupte împotriva duşmanului, trebuie să avem cel puţin un mini-chiabur care să se ocupe de dezordinea din propria noastră armată şi de cei care se eschivează de la îndeplinirea sarcinilor"[73].

În afara actelor de indisciplină, în Armata Roşie mai era larg răspîndit şi antisemitismul. Una dintre consecinţele războiului civil. în Ucraina, unde armatele cu orinentări politice diferite bîntuiau

dintr-o parte în alta, a constituit-o distrugerea comunităţilor evreieşti din mediul rural. Dar antisemitismul din Armata Roşie ca atare era o chestiune distinctă. Cînd primea rapoarte referitoare la actele de vandalism etnic comise de propriile lui forţe, Lenin le considera nişte consecinţe detestabile ale războiului civil. În noiembrie 1920, Zilist, un funcţionar Ceka, a prezentat o informare despre pogromurile organizate de Armata Întîi de Cavalerie (imortalizate în nuvela *Armata de Cavalerie* de Isaac Babel): Un nou val de pogromuri s-a abătut asupra districtului. Nu se poate stabili exact numărul celor ucişi. În timp ce se retrăgeau, unităţile Armatei Întîi de Cavalerie (şi Divizia a şasea), au jefuit şi au ucis populaţia evreiască. La Ragacev, peste treizeci de oameni au fost omorîţi, la Baranovici – paisprezece, la Romanov – nu se cunoaşte numărul, la Ciudnov – paisprezece. Acestea sînt pagini inedite din istoria pogromurilor din Ucraina[74].

Lenin nu a cerut niciodată ca autorii acestor atrocităţi să dea socoteală pentru faptele lor.

În iulie 1921, lui Lenin i-au parvenit informări despre pogromurile comise de bandiţi în provinciile Minsk şi Gomel „la scară ucraineană" şi despre „viteza catastrofală" cu care se răspîndeau aceste acţiuni. S-au exemplificat o serie de sate unde numărul celor ucişi varia între patruzeci şi şase şi o sută şaptezeci şi cinci şi unde „secretarii locali de partid, comisarii militari şi unităţile speciale n-au făcut nimic pentru a pune capăt măcelului"[75].

Toate barbariile comise de-o parte şi de cealaltă aveau o tentă antisemită. Organele de extremă dreapta susţineau că autorii revoluţiei bolşevice şi toţi comisarii erau evrei, afirmaţie care a stîrnit ecou în rîndul maselor. Lenin nu părea dispus să acorde o importanţă deosebită acestei probleme. Rapoartele pe care le primea pe această temă erau invariabil expediate la arhivă. Pe de altă parte, cînd i s-a sugerat să înregistreze şaisprezece discursuri de cîte treizeci de minute cu scop propagandistic, una din temele alese de el se referea la *Pogromuri şi persecutarea evreilor*. Evident că a examinat problema din punct de vedere al apartenenţei la o anumită clasă socială. „Nu evreii sînt duşmanii muncitorilor" a spus el, „ci capitaliştii din toate ţările. Majoritatea evreilor sînt tot muncitori. Ca şi noi, luptă pentru cauza socialismului. Evreii au şi ei chiaburii lor, exploatatorii şi capitaliştii lor, la fel ca oricare alt popor"[76]. După părerea lui Lenin, „capitaliştii erau aceia care aţîţau ura împotriva evreilor", nu indivizii separaţi şi organizaţiile. Deşi condamna, în general,

antisemitismul, Lenin nu era în stare nici măcar să-l analizeze, cu atît mai puţin să-l înlăture din societatea sovietică.

Războiul civil i-a permis regimului sovietic să limiteze drastic drepturile şi libertăţile care fuseseră proclamate după lovitura de stat din octombrie. În aprilie 1919, vorbind la o şedinţă plenară a Comitetului Central al Sindicatelor, Lenin a spulberat toate iluziile cu care poate că se mai hrăneau unii membri ai acestora: „Noi n-am promis niciodată libertăţi în stînga şi în dreapta, dimpotrivă. Clauza 23 a Constituţiei RSFSR prevede refuzarea oricăror libertăţi socialiştilor dacă aceştia le folosesc împotriva revoluţiei socialiste"[77]. Bolşevicii vor băga aşadar la închisoare „cîteva sute de instigatori, indiferent dacă sînt vinovaţi sau nevinovaţi, conştienţi sau nu", numai pentru a apăra interesele revoluţiei. La primul congres naţional consacrat educaţiei adulţilor din mai 1921, Lenin a ţinut o cuvîntare de două ore în care a declarat, printre altele, că „noi nu recunoaştem nici libertatea, nici egalitatea, nici democraţia muncii dacă acestea încalcă interesele emancipării muncitorilor de sub asuprirea capitalului"[78]. Războiul civil le-a furnizat bolşevicilor scuza şi pretextul pentru a putea institui dictatura Partidului, chiar dacă au numit-o dictatura proletariatului.

Ca o consecinţă firească, marea masă a ofiţerilor din armata rusă, a întreprinzătorilor, intelectualilor, ţăranilor şi orăşenilor de rînd, conştienţi de faptul că nu se vor bucura niciodată de drepturile şi libertăţile fundamentale ale individului în acest regim, s-au ridicat împotriva bolşevicilor. Fiind puşi, practic, în afara legii şi condamnaţi să facă numai ceea ce le permiteau comisarii, oamenii aceştia nu aveau de ales. Albii, deşi au ratat multe din ocaziile oferite, au pierdut în principal pentru că le-a lipsit o idee în numele căreia să-şi unească forţele. Spiritul democratic care ar fi putut fi impus de Kerenski şi de simpatizanţii acestuia a fost practic rechiziţionat de bolşevici şi de maşina lor de propagandă. Lozincile în favoarea restaurării monarhiei nu trezeau nici un ecou. Simpla atitudine antibolşevică atrăgea după sine întrebarea: „Voi cu ce sînteţi mai buni? Înlocuirea regimului bolşevic cu o dictatură a Albilor nu era o perspectivă atrăgătoare, în special pentru ţărani.

Mişcarea Albilor a dat greş pentru că a fost condusă de militari, şi nu de politicieni. Generalii albi nu au înţeles că singura idee unificatoare era aceea născută în februarie, care culminase cu

convocarea Adunării Constituante. Ei nu puteau depăşi anumite limite izvorîte din aprecierea situaţiei exclusiv din punct de vedere militar şi strategic. Lenin i-a învins mai ales în plan politic, prin manevre abile, schimbîndu-şi tacticile şi sloganurile şi folosind violenţa ca instrument politic universal. Chiar dacă o fi avut dubii la începutul anului 1917, acum ştia că viitorul comunismului era asigurat în Rusia. La 1 Mai 1919 a declarat în faţa mulţimii adunate în Piaţa Roşie: „Cei mai mulţi dintre dumneavoastră, cei care încă nu aveţi treizeci – treizeci şi cinci de ani, veţi vedea înflorind comunismul. Construirea societăţii socialiste pe care am întemeiat-o noi nu este o utopie"[79]. La data respectivă prea puţini îşi dădeau seama de consecinţele acelei victorii. Dar nici Lenin, în ciuda intelectului său remarcabil şi a voinţei sale de fier, nu avea perspectivă istorică. Era sincer încredinţat că drumul pe care el îl cimenta cu violenţă îl va conduce spre ţintă.

Albii nu doreau o societate de tip cazarmă şi, deşi într-un anume sens, istoria le-a dat dreptate, ei n-au manifestat o suficientă abilitate practică şi politică. Referindu-se la motivele acestei slăbiciuni şi la înfrîngerea cauzei lor, Zinaida Ghippius scria: „Noi ştim de ce a pierit mişcarea Albilor. Liderii ei au supraestimat puterea duşmanului. Da, unele unităţi se refugiau în trecut, fără să-şi dea seama că acesta nu se va mai întoarce niciodată. Dar principalul motiv al înfrîngerii Armatei Voluntare l-a constituit abandonarea ei totală, atît pe plan inern, cît şi extern. A fost trădată nu numai de ruşi, ci şi de aliaţii ei perfizi de ieri"[80].

Indiferent cum au stat lucrurile, cu mult timp înainte de încheierea războiului civil, Lenin avea motive întemeiate să creadă în victoria sa, astfel că a început să aţîţe din nou focurile pîlpîitoare ale revoluţiei mondiale.

Regicidul

La 18 iulie 1918, Sovnarkomul a convocat o şedinţă extraordinară, prezidată de Lenin, la care au participat treizeci şi trei de membri. Iakov Sverdlov, preşedintele Comitetului Central Executiv al Sovietelor pe întreaga Rusie (VŢIK) a dat citire unei declaraţii speciale. Slab la faţă, purtînd mustaţă, ţăcălie şi un pince-nez, Sverdlov le-a reprodus conţinutul unei note extrase din minutele VŢIK în care se afirma că Nikolai al II-lea fusese executat la Ekaterinburg.

Potrivindu-şi mai bine pince-nez-ul, Sverdlov – care avea să moară şi el de gripă spaniolă în mai puţin de un an – i-a anunţat că, în urma descoperirii de către Ceka a unui amplu complot alb-gardist cu scopul răpirii fostului ţar şi a familiei sale, în noaptea de 16 iulie, Sovietul din Ekaterinburg a ordonat executarea lui Nikolai Romanov. Restul familiei a fost evacuat într-un loc sigur. Sverdlov a ridicat capul şi a privit asistenţa. Nu a existat nici un fel de reacţie. Cicerin scria, în vreme ce Şklianski îi şoptea ceva la ureche lui Karahan. Toată lumea a acceptat informaţia ca pe un element de rutină de pe ordinea de zi revoluţionară. În continuare, Sverdlov a afirmat că, în numele VŢIK, considera corectă acţiunea sovietului din Sverdlovsk.

Lenin s-a oprit din scris – îi pregătea un bileţel lui Cicerin – şi a întrebat cu o voce guturală: „Sînt întrebări pentru tovarăşul Sverdlov?" Cineva ar fi putut să amintească asistenţei că în ziua de 29 ianuarie 1918 se decisese ca Nikolai Romanov să fie transferat la Petrograd pentru a fi judecat[81], sau că la începutul lui mai, Sverdlov însuşi raportase că Romanovii se aflau în detenţie la Ekaterinburg şi chiar în acea lună, în iulie, Comitetul Central al Partidului hotărîse ca fostul ţar să fie adus în faţa unui tribunal. S-a auzit, în schimb, numai o voce timidă care a întrebat: „Şi familia a avut aceeaşi soartă?" Nu s-a dat nici un răspuns.

Lenin a întrebat: „Ce decizie trebuie să luăm?" Nu le rămînea altceva de făcut decît să aprobe acţiunea bolşevicilor de la Ekaterinburg. O minută scurtă ne informează că raportul referitor la execuţia ţarului Nikolai al II-lea a fost aprobat în unanimitate[82]. Lenin a trecut apoi la următorul punct de pe ordinea de zi: printre cele douăzeci de probleme ce urmau să fie abordate figura un decret cu privire la Comisariatele Poporului pentru Sănătate, apoi reorganizarea Crucii Roşii şi statisticile guvernamentale[83].

Lenin ştia că, de fapt, toată familia regală fusese executată. Discutase împreună cu Sverdlov şi Troţki de nenumărate ori această problemă. Bolşevicii nu puteau să pună în pericol soarta revoluţiei, cînd existau atît de mulţi regalişti în jurul lor. Dar trecuse mult timp pînă să se hotărască să-l împuşte. Aveau o listă lungă de acuzaţii pe care se pregăteau să i-o pună în faţă la un proces. Tocmai atunci se răsculaseră însă cazacii, apoi vechiul corp al ofiţerilor ţarişti. Cum s-ar mai fi putut desfăşura un proces? După părerea bolşevicilor, istoria îşi pronunţase de mult verdictul nemilos în privinţa ţarului.

Motivele lui Lenin nu sînt greu de înţeles. Fratele lui, Alexandr,

voisc să asasineze un țar din dinastia Romanov și fusese spînzurat pentru asta. După cum se știe, Lenin îl admira foarte mult pe Serghei Neceaev, revoluționarul care a ajuns la închisoare. Bonci-Bruevici își amintește că Lenin i-a spus: „Oamenii au uitat că Neceaev era înzestrat cu un talent deosebit de organizator, dublat de abilitatea de a stabili legături speciale în munca ilegală... Este suficient să evocăm răspunsul precis pe care l-a dat într-una din broșurile sale la întrebarea «Cine trebuie să fie ucis din familia regală?» Neceaev spusese «Toată *ecteniа*».* Așadar, întreaga casă Romanov trebuie să dispară. A fost un adevărat geniu!"[84]

Mai mult chiar, Lenin socotea firească exterminarea monarhului nu numai pentru că Revoluția Franceză crease un precedent, în această privință, dar și fiindcă social-democrații o considerau emblematică. Încă din 1903, cînd s-a dezbătut abolirea pedepsei cu moartea la Congresul al II-lea, unii delegați au strigat, poate în bătaie de joc: „Și ce facem cu Nikolai al II-lea?" Nici chiar menșevicii nu au îndrăznit în 1903 să propună pedeapsa cu moartea pentru țar[85]. La puțin timp după întoarcerea lui Lenin din Elveția, la 21 aprilie 1917, Comitetul Central a adoptat o rezoluție scrisă personal de Lenin: „Îl considerăm pe Wilhelm al II-lea un bandit încoronat care merită pedeapsa cu moartea la fel de mult ca și Nikolai al II-lea"[86].

De la mijlocul lui 1916 pînă la mijlocul lui 1919, Lenin l-a menționat pe țar de peste o sută de ori în articolele și cuvîntările sale, împroșcîndu-l cu un potop de insulte, fără a încerca însă niciodată să facă o analiză serioasă a omului sau a felului în care și-a îndeplinit prerogativele. După răsturnarea țarului de la putere, Lenin a continuat să-l numească semi-idiot, slab de minte, monstru cretin[87]. Înainte de lovitura de stat a obiectat că „Guvernul Provizoriu care l-a arestat pe țarul Nikolai al II-lea sub presiunea partidelor de stînga îi asigură un confort exagerat"[88].

Ziua asasinării familiei regale s-a scurs ca oricare alta pentru Lenin, abstracție făcînd de faptul că i-a fost arătat un reportaj din *National Tidende*, un ziar din Copenhaga în care i se cerea părerea despre zvonul executării fostului țar[89]. Se pare că exista o anumită premoniție în legătură cu soarta țarului. Lenin a zmîngălit cîteva rînduri, în care preciza că nu comentează zvonurile și că reportajul este propagandă burgheză.

*Lista tuturor Romanovilor citită la sfîrșitul slujbei religioase ortodoxe.

În aceeaşi seară, Sovnarkomul s-a întîlnit într-o şedinţă lungă, în finalul căreia Lenin a semnat instrucţiunile privind înfiinţarea unei organizaţii Ceka pe frontul de est[90]. Li s-a arătat, lui şi lui Sverdlov, o declaraţie din care reieşea că „Alb-gardiştii se pregătesc să atace casa Ipatiev, unde sînt ţinuţi sub pază membrii familiei Romanov şi însoţitorii acestora". Instrucţiunile Sovnarkomului erau cu atît mai urgente, cu cît ţarul se afla în zona frontului de răsărit.

În ziua următoare, Lenin a primit o scrisoare în care i se descria situaţia din Ekaterinburg[91]. Dar el o cunoştea deja. Sverdlov îi comunicase mai devreme că se trimisese un ordin de la Moscova via Perm „să se pună capăt discuţiilor". Sovietul regional din Urali urma să ia măsura convenită anterior „de a-i lichida pe Romanovi". Această desfăşurare a evenimentelor, confirmată de conversaţia dintre Troţki şi Sverdlov după ocuparea Ekaterinburgului de către Armata Roşie, avea să fie consemnată de Troţki în 1935, în jurnalul său:

„Stînd de vorbă cu Sverdlov, am întrebat în treacăt:

– Apropo, unde e ţarul?

– S-a terminat, mi-a răspuns el, a fost împuşcat.

– Şi familia lui?

– Toţi au avut aceeaşi soartă.

– Toţi? am întrebat cu oarecum surprins.

– Toţi! a repetat Sverdlov. Şi ce-i cu asta?

Aştepta să vadă reacţia mea. Am încercat să schimb vorba.

– Cine a luat decizia?

– Noi. Ilici e de părere că nu trebuie să le lăsăm Albilor un stindard în jurul căruia să se regrupeze, mai ales în vremurile astea grele"[92].

Ucigaşii de la Ekaterinburg nu făceau decît să execute ordinele venite de la Moscova.

Ziua de 17 iulie a fost la fel de obişnuită pentru Lenin. A condus şedinţe, a dictat telegrame, a scris bilete, a primit comisari ş.a.m.d. De asemenea, a citit şi un raport al lui M. N. Pokrovski, Comisar adjunct pentru Educaţie în care se propunea înălţarea a cincizeci de monumente pentru revoluţionarii de frunte, scriitorii şi artiştii „progresişti". Imediat după ce au ajuns la putere, bolşevicii au distrus zeci de monumente ale „reprezentanţilor claselor exploatatoare" şi s-au grăbit să umple locurile rămase goale pe piedestaluri cu „eroi proletari". În cîţiva ani, mii, zeci de mii de idoli de piatră, bronz, fier şi ciment aveau să umple scuarurile, pieţele, parcurile şi palatele din întreaga ţară.

Nu era pentru prima oară că Lenin își asuma dreptul de a decide soarta familiei Romanov. La sfîrșitul anului 1917 a primit o cerere din partea fratelui țarului, Mihail, care dorea să adopte numele soției sale, să devină un simplu „domn Brasov" și, spera el, să plece în străinătate. Lenin știa că Mihail simpatizase cu revoluția din februarie și purtase chiar o banderolă roșie la butonieră, fără să se implice în vreun fel în luptele împotriva bolșevicilor. Împingînd cererea la o parte, Lenin a strigat că el nu se ocupă de așa ceva[93]. Dacă ar fi aprobat cererea, i-ar fi putut salva viața lui Mihail – cel puțin pentru un timp. Respingînd-o, practic, l-a condamnat la moarte.

Mihail a fost arestat și trimis la Perm. În noaptea de 11 iunie 1918, un grup de bolșevici sub comanda lui V. A. Ivacenko i-au dus pe Mihail și pe secretarul lui englez, Johnson, în afara orașului și i-au împușcat. Evident că n-a avut loc nici un fel de proces. Cîțiva ani mai tîrziu, doi membri ai plutonului de execuție, A. V. Markov și I. G. Novoselov, au început să se certe, revendicîndu-și gloria acestui act. Novoselov a scris o scrisoare secției de istorie a Comitetului Central în care a relatat amănunțit actul execuției și jaful comis de membrii plutonului de execuție care i-au deposedat pe morți de bunurile lor.

La o lună după moartea lui Mihail s-a produs tragedia de la Ekaterinburg. Rusia și lumea întreagă au aflat cu stupoare că „numitul Nikolai Romanov a fost executat ca urmare a unei ample conspirații menite să înlesnească evadarea țarului. Întrucît, în condițiile războiului civil, aceasta putea pune în primejdie revoluția proletară, familia Romanov a fost mutată într-un loc sigur"[94].

La sfîrșitul anului 1921, la Ekaterinburg a apărut un miscelaneu intitulat *Revoluția muncitorilor din Urali*. Întregul tiraj de 10 000 de exemplare a fost imediat confiscat și retras din circulație socotindu-se că ar fi „dăunător clasei muncitoare". În culegere figura și un articol al lui P. M. Bîkov intitulat *Sfîrșitul ultimului țar*, în care autorul arăta că „executarea lui Nikolai Romanov și a celor din imediata lui apropiere a fost hotărîtă, în principiu, la începutul lui iulie. Conducerea sovietului din Ekaterinburg a primit ordin să organizeze execuția și să fixeze data la care urma să aibă loc"[95]. Bîkov scria nestingherit, relatînd evenimente recent întîmplate. Cît despre inițiativa organizării execuției și fixarea datei, din documentele existente reiese că sovietul local din Ekaterinburg nu s-a întrunit deloc în luna iulie. Așadar, ordinele nu puteau veni decît de la Moscova.

Mult mai tîrziu, comandantul adjunct al „casei pentru scopuri-speciale". G. P. Nikulin, întrebat fiind dacă „Lenin, Sverdlov şi alţi lideri de la centru au fost informaţi în prealabil de executarea membrilor familiei regale" a răspuns: „Întrucît Goloşcekin (comisarul militar al regiunii Ural) s-a dus de două ori la Moscova ca să discute soarta Romanovilor, este limpede că n-au vorbit despre altceva"[96]. Chiar dacă formal, decizia execuţiei a fost luată de sovietul din Ekaterinburg, este de neconceput ca o asemenea acţiune să fi fost întreprinsă fără aprobarea Comitetului Central sau al lui Lenin personal. Bolşevicii acordau o atenţie deosebită ierarhiei de partid, şi singurul lucru care l-ar fi putut determina pe Lenin să-şi revoce hotărîrea în privinţa execuţiei ar fi fost organizarea unui „proces proletar". Dar cum războiul civil se apropia de Ekaterinburg, iar regimul bolşevic se clătina din temelii, au fost respinse asemenea consideraţii cu privire la păstrarea unei legalităţi de faţadă. Lenin a aprobat executarea Romanovilor în deplină cunoştinţă de cauză. Alte dovezi grăitoare în acest sens pot fi găsite în memoriile neterminate ale lui Adolf Ioffe. Într-un capitol intitulat *Lenin şi politica externă*, acesta scria:

„Eram la Berlin cînd au fost executaţi ţarul şi familia sa. Am fost informat oficial numai de execuţia lui Nikolai al II-lea. Neştiind nimic despre soţia şi copiii lui, am crezut că rămăseseră în viaţă. Cînd reprezentantul lui Wilhelm al II-lea şi fratele fostei împărătese, ducele de Hesse-Darmstadt şi alţi prinţi mi-au făcut o vizită ca să mă întrebe de soarta împărătesei Alexandra Fedorovna (prinţesa Alix de Hesse) şi a copiilor ei, le-am spus ceea ce presupuneam. Dar pînă la urmă am început să mă îndoiesc că aşa stăteau lucrurile, pentru că auzisem fel de fel de zvonuri. Deşi am asaltat Moscova cu întrebări, nu am reuşit să aflu nimic. În cele din urmă, cînd răposatul F. E. Dzerzynski a venit incognito la Berlin, în drum spre Elveţia, i-am cerut să-mi dezvăluie adevărul şi atunci am aflat că Vladimir Ilici interzisese categoric să mi se spună ceva. După cum susţinea Dzerzynski, Lenin afirmase: Este mai bine ca Ioffe să nu ştie nimic. O să-i fie mai uşor să mintă acolo, la Berlin"[97].

Pînă de curînd, aproape tot ce s-a scris despre sfîrşitul Romanovilor a văzut lumina tiparului în afara Rusiei. Subiectul era tabu, ca de altfel şi legăturile bolşevicilor cu germanii, originea familiei lui Lenin, adevărul despre boala lui, afacerile financiare ale Partidului, implicarea personală a lui Lenin în declanşarea terorii şi multe altele. În ciuda

măiestriei lor în materie de propagandă, bolşevicii au fost siliţi să se apere. Toate documentele referitoare la exterminarea ţarului şi a familiei lui s-au păstrat în depozitele cele mai secrete şi mai inaccesibile.

Vara anului 1918 a abundat în crime de tot felul. Asasinarea ţarului a reprezentat totuşi o piatră de hotar, căci din acel moment bolşevicii au abandonat pînă şi legalitatea de faţadă. Chiar dacă ar fi avut de formulat acuzaţii la adresa ţarului şi a ţarinei, ce i s-ar fi putut reproşa lui Alexei, în vîrstă de treisprezece ani şi celor patru surori ale lui, Olga, Tatiana, Maria şi Anastasia? Violenţa împotriva copiilor se întîlnea destul de des pe vremea aceea. În noiembrie 1920, Dzerzynski raporta la Moscova: „Astăzi au sosit de la Groznîi la Orel 403 cazaci, bărbaţi şi femei, între paisprezece şi şaptesprezece ani fără nici un fel de documente, pentru a fi internaţi în lagăre de concentrare întrucît participaseră la acţiuni de protest". Lenin s-a mulţumit să scrie pe raport: „Pentru arhivă"[98]. Aceştia erau însă nişte copii anonimi de cazaci pe care nu-i cunoştea nimeni la Londra sau la Paris. În cazul Romanovilor, însă, bolşevicii trebuiau să-şi motiveze acţiunea prezentînd-o sub forma unei „iniţiative revoluţionare" şi a unor „circumstanţe speciale".

În conformitate cu unele dovezi indirecte, ordinul de executare a familiei regale a fost dat verbal de Lenin şi de Sverdlov. Obiectivul „exterminării întregului neam al Romanovilor" este confirmat şi de asasinarea aproape simultană a Marii Ducese Elizaveta Feodorovna, a Marelui Duce Serghei Mihailovici, a prinţului Ivan Konstantinovici, a prinţului Konstantin Konstantinovici, a prinţului Igor Konstantinovici şi a contelui Vladimir Palei (fiul Marelui Duce Paul Alexandrovici), toţi aflaţi la Alapaevsk, la cîteva zeci de kilometri de Ekaterinburg.

Bolşevicii acordau o mare importanţă exterminării dinastiei Romanov. Nu numai că nu doreau să ofere stindardul monarhiei drept simbol al speranţelor supravieţuitorilor alb-gardiştilor, dar voiau ca populaţia să se obişnuiască cu ideea că nu există nici o şansă de restaurare a acestei instituţii depăşite. Un proces, oricît ar fi fost de nedrept, nu i-ar fi putut incrimina pe copii sau celelalte rude, şi, chiar dacă aceştia rămîneau în mîinile bolşevicilor, ar fi reprezentat o primejdie permanentă. Astfel – lăsînd la o parte faptul controversat legat de supravieţuirea unuia sau mai multor copii – dintr-o singură mişcare, bolşevicii au distrus descendenţii direcţi ai unei dinastii

întemeiate la mănăstirea Ipatiev din Kostroma, atunci cînd Mihail Romanov s-a urcat pe tronul Moscovei în 1613, dinastie pe care printr-o tragică ironie a sorţii şi-a încheiat existenţa în casa negustorului Ipatiev din Ekaterinburg.

O comisie de anchetă instituită de Albi cînd au intrat în Ekaterinburg, în vara anului 1918, şi condusă de un anume Sokolov a stabilit că, în dimineaţa zilei de 16 iulie, proiectul de raport referitor la execuţia ţarului a fost trimis telegrafic de la Ekaterinburg la Moscova, lui Sverdlov, pentru a fi aprobat în prealabil. Executorii înşişi au confirmat că au primit „semnal de sus". VŢIK a aprobat chiar a doua zi desfăşurarea execuţiei, ceea ce atestă nu numai coordonarea dintre Moscova şi Ekaterinburg, ci şi premeditarea cu care s-a comis crima. Cînd Comitetul Central a discutat problema lui Nikolai, în ziua de 19 mai 1918, Sverdlov a propus „să nu se decidă încă nimic". Conducerea nu se hotărîse în privinţa judecării ţarului într-un proces – ce se va întîmpla atunci cu copiii? – sau a exterminării întregii familii, păstrînd însă cumva „bunul nume" al regimului[99].

S-a convenit ca, pe moment, să nu se întreprindă nici un fel de acţiune, urmînd să se găsească o soluţie care să permită exterminarea descendenţilor lui Romanov fără implicarea bolşevicilor. Rezolvarea a constituit-o „iniţiativa locală revoluţionară" a bolşevicilor din Ekaterinburg. Între timp, Moscova nu făcea altceva decît *să aştepte* vestea execuţiilor, pe care le-a aprobat imediat.

Decenii în şir, amintirile asasinilor au rămas zăvorîte în arhivele secrete ale Kremlinului. Ele exemplifică maşina terorii creată de bolşevici şi ilustrează modalităţile de inoculare a violenţei în conştiinţa maselor. Cetăţenii sovietici au meditat foarte rar asupra faptului că seminţele colectivizării criminale, urmate de epurările înfricoşătoare din anii '30 şi de la sfîrşitul celui de-al doilea război mondial şi de „pedepsirea" unor întregi naţiuni în perioada postbelică au fost aruncate de practica bolşevică postoctombristă. Este cutremurător să citeşti rapoartele asasinilor de la Ekaterinburg – bolşevicii Iurovski, Medvedev, Radzihovki, Nikulin, Ermakov şi alţii – şi să te gîndeşti că acţiunea lor a fost considerată decenii de-a rîndul dovada unui înalt eroism revoluţionar, recompensat cu cele mai înalte distincţii. În anii '40 şeful adjunct al plutonului de execuţie, Nikulin, se plîngea că Ermakov îşi arogă toate meritele numai pentru el. Spre indignarea celorlalţi, care revendicau acelaşi lucru, Ermakov scrisese în memoriile

salc că îl împuşcase personal pe ţar, pe ţarină, pe Alexei şi pe una din prinţese, „făcîndu-mi astfel datoria faţă de popor şi de ţară".

În jurnalul său din 1922, Iurovski preciza că, în calitatea sa de comandant recent numit pentru scopuri speciale, a instituit un regim mai dur „pînă va veni o decizie finală de la centru" în legătură cu soarta ţarului[100]. De exemplu, împărăteasa „obişnuia să se uite pe fereastră şi adeseori se apropia de ea. O dată şi-a permis să se ducă chiar lîngă fereastră şi a fost ameninţată de unul din paznicii noştri cu patul armei"[101]. Iurovski continuă:

„În ziua de 16 iulie 1918, la ora două după-amiază, a sosit tovarăşul «Filip» şi mi-a adus la cunoştinţă ordinul Comitetului Executiv local ca Nikolai să fie executat. La noapte urma să vină un tovarăş cu parola «curăţarea coşurilor» căruia trebuia să-i predăm cadavrele pentru a le îngropa. I-am chemat pe gardienii care fusese desemnaţi să lichideze familia regală şi i-am spus fiecăruia pe cine trebuia să împuşte. Le-am dat revolvere Nagan. Cînd le-am explicat ce trebuie să facă, letonii au declarat că nu vor fi în stare să le împuşte pe fete. M-am gîndit că e mai bine să-i scot din echipă, căci nu vor fi capabili să-şi îndeplinească datoria revoluţionară în momentul crucial. La ora 1.30 noaptea, s-a auzit o bătaie în uşă. Era «coşarul». Am intrat în cameră şi l-am trezit pe dr. Botkin (medicul de Curte) căruia i-am spus că trebuie să mut familia într-un loc mai sigur din cauza tulburărilor din oraş.

La ora 2 a.m. am escortat tot grupul spre partea de jos a casei. Le-am cerut să se încoloneze într-o anumită ordine. Am condus apoi de unul singur familia în jos. Nikolai îl ducea pe Alexei în braţe. Ceilalţi, încărcaţi cu perne şi alte lucruri, au coborît în beci. Alexandra Fedorovna şi Alexei s-au aşezat pe jos. Le-am spus tuturor să se ridice în picioare şi i-am anunţat că Comitetul Executiv al Sovietului deputaţilor muncitorilor, ţăranilor şi soldaţilor ordonase să fie executaţi. Nikolai s-a întors spre mine cu o privire întrebătoare. Am repetat cele spuse şi am ordonat:

– Foc!

Eu am tras primul şi l-am ucis imediat pe Nikolai. Împuşcăturile au durat o bună bucată de vreme. Am avut nevoie de mult timp ca să opresc tirul împuşcăturilor care deveniseră dezordonate. Dar în aceeaşi clipă, mi-am dat seama că mulţi dintre ei erau încă în viaţă. De exemplu, dr. Botkin şedea rezemat într-un cot de parcă s-ar fi odihnit. L-am

lichidat cu un foc de revolver. Alexei, Tatiana, Anastasia şi Olga erau şi ele în viaţă. Tovarăşul Ermakov mi-a cerut să le lichidez cu baioneta, dar n-am putut. Am descoperit mai tîrziu motivul: fetele purtau corsaje cusute cu diamante. A trebuit s-o împuşc pe fiecare în parte. Spre ghinionul nostru, soldaţii din Armata Roşie văzuseră bijuteriile şi încercaseră să pună mîna pe ele"[102].

Nikulin, un alt participant, a lăsat la rîndul său, o relatare:

„Înainte să înceapă împuşcăturile, Iurovski a spus ceva de genul:

– Prietenii dumneavoastră înaintează spre Ekaterinburg, aşa că sînteţi condamnat la moarte.

Nici nu ştiau măcar ce se întîmplă, pentru că Nikolai a apucat doar să exclame Ah! şi în clipa următorae a pornit salva de gloanţe. Unii n-au murit imediat. Ei bine, vreau să spun că a trebuit să-i lichidăm mai tîrziu... Anastasia şi încă una... Da, băiatul era încă în viaţă, s-a sucit şi s-a zvîrcolit mult timp, dar pînă la urmă s-a potolit. După părerea mea, ne-am purtat omeneşte. Recunosc că, dacă m-ar fi prins Albii şi m-ar fi tratat în acelaşi fel, aş fi fost fericit. Mă îndoiesc că sovietul din Urali îşi va asuma responsabilitatea, ştiţi, pentru împuşcături, fără un ordin de la Lenin, sau de la Sverdlov sau de la unul din ceilalţi conducători"[103].

Iată ce povesteşte Radzihovki despre această acţiune:

„Se trăgea peste tot. Ştiu că Medvedev l-a împuşcat pe Nikolai. Oricum, nu era decît o altă sentinţă care trebuia adusă la îndeplinire, o nouă corvoadă pentru noi toţi.* Bineînţeles, nu poţi să nu te gîndeşti la importanţa istorică a momentului... De fapt, toată treaba a fost prost organizată. De exemplu, pe Alexei l-au ciuruit de gloanţe înainte să moară. A fost un copil zdravăn. După aceea am avut o şedinţă, la care au participat şi cei de la oraş. Goloşcekin a luat cuvîntul şi, nici una nici alta, a exclamat:

– De la Nikolai pînă la ăla mic!

N-ar fi trebuit să spună asta. Oricum, oamenii nu păreau să înţeleagă. Fabricile au primit vestea în linişte. Armata Roşie s-a simţit puternic încurajată"[104].

Iată în sfîrşit şi mărturia lui Medvedev, care a scris pe prima pagină a amintirilor sale: „Pentru istorie, nu spre publicare. Membru de partid din 1911":

*Acelaşi grup îl executase nu de mult pe prinţul Dolgorukov, pe generalul Tatişcev, pe contesa Ghendrikova şi pe Ekaterina Şneider, care îi însoţeau pe Romanovi.

„Romanovii erau calmi, nu bănuiau nimic. Iurovski a năvălit înăuntru şi s-a oprit lîngă mine. Ţarul l-a privit întrebător. Împărăteasa şi-a făcut cruce. Iurovski a înaintat o jumătate de pas şi i s-a adresat ţarului:

– Nikolai Alexandrovici! Încercările simpatizanţilor dumneavoastră de a vă salva au fost sortite eşecului. Aşa se face că în acest an dificil pentru republica noastră sovietică... mi s-a încredinţat misiunea de a lichida Casa Romanov!

Femeile au început să strige:

– Dumnezeule mare! Nu! Nu!

Nikolai a murmurat:

– Doamne Dumnezeule, ce se întîmplă aici?

– Asta este, a spus Iurovski şi şi-a scos mauserul din toc.

– Nu ne duceţi undeva? a întrebat Botkin răguşit.

Iurovski tocmai se pregătea să răspundă, însă eu armasem browningul şi am tras primul glonte în ţar. În acelaşi moment, au început să tragă şi letonii. Iurovski şi Ermakov îşi îndreptaseră armele spre pieptul ţarului. La al cincilea glonte al meu, Nikolai al II-lea s-a prăbuşit la pămînt. Femeile ţipau îngrozite. I-am văzut căzînd pe Botkin şi pe valet, în vreme ce bucătarul îngenunchease. O pernă albă s-a mişcat de la uşă spre partea dreaptă a camerei. O siluetă de femeie s-a desprins din grupul de femei înspăimîntate, îndreptîndu-se spre uşa închisă, însă, după cîţiva paşi, a căzut, doborîtă de împuşcăturile lui Ermakov. Nu se vedea nimic din cauza fumului, dar se trăgea tot timpul asupra siluetelor abia vizibile ale oamenilor care se prăbuşeau unul după altul.

Atunci am auzit vocea lui Iurovski:

– Încetaţi focul! Opriţi!

S-a făcut linişte. Urechile îmi vîjîiau. Dintr-o dată, din colţul din dreapta, unde se mişcase perna, s-a auzit strigătul plin de bucurie al unei femei:

– Mulţumesc lui Dumnezeu! Dumnezeu m-a salvat!

Era servitoarea care se ridica în picioare clătinîndu-se. Se ascunsese în spatele pernei şi gloanţele fuseseră oprite de fulgi. Letonii îşi terminaseră muniţia, aşa că doi din ei au străpuns-o cu baionetele. Dinspre Alexei s-a auzit un geamăt. Iurovski s-a îndreptat spre copil şi şi-a descărcat mauserul în el. Alexei a tăcut şi a alunecat liniştit de pe scaun la picioarele tatălui său. Ne-am uitat la ceilalţi şi am descoperit că Olga şi Anastasia încă mai

mişcau. Le-am lichidat cu un colt. Acum zăceau cu toţi fără viaţă[105].

În ziua următoare, Iurovski şi Nikulin au plecat la Moscova ca să-şi prezinte raportul lui Lenin şi lui Sverdlov. Au luat cu ei un sac de diamante şi alte pietre preţioase, precum şi tot ceea ce au găsit în casa lui Ipatiev: jurnale, corespondenţă, albume cu fotografiile ţarului făcute la Tobolsk. Medvedev îşi aminteşte că atunci cînd s-a primit ordinul de execuţie de la Moscova „Alexandr Beloborodov şi cu mine ne-am îmbrăţişat". Medvedev a conchis: „Aşadar, operaţia secretă a eliberării Rusiei de dinastia Romanovilor fusese dusă la bun sfîrşit. S-a desfăşurat atît de bine, încît pînă acum nici secretul casei Ipatiev, nici locul unde este înmormîntată familia regală nu au fost dezvăluite"[106].

Autorii acestei crime odioase nu numai că erau mîndri de faptele lor, dar considerau crimele drept un „act umanitar"; erau devoraţi de ambiţii revoluţionare în numele cărora ajunseseră să dorească transformarea „războiului imperialist într-un război civil". Prin comparaţie, gestul ţarului de a abdica în numele binelui şi al liniştii ţării este foarte elocvent. Manifestul lui din octombrie 1905 vorbea despre întemeierea drepturilor civile pe principiile adevăratei inviolabilităţi a persoanei". Primul lui ministru din 1905, contele Witte, scria cu mult timp înainte de izbucnirea revoluţiei: „Mi-e milă de ţar. Este un suveran sărman şi nefericit. Ce a moştenit şi ce va lăsa? Fără îndoială, e un om bun şi inteligent, dar lipsit de voinţă, şi acest defect personal s-a răsfrînt şi asupra stăpînirii sale, respectiv asupra calităţilor lui de domnitor, mai ales de domnitor autocrat şi absolut"[107].

Poate că Nikolai nu era o personalitate excepţională, dar cel puţin se remarca prin curaj şi noblеţe sufletească. A condus cu abilitate Rusia în pofida contradicţiilor ei sociale, dar nu şi-a putut imagina că va avea acelaşi sfîrşit ca şi Ludovic al XVI-lea. Dar soarta lui Ludovic a fost discutată de Convenţie şi s-a votat de trei ori înainte de a se lua decizia definitivă. Nu i s-a acordat răgazul de trei zile cerut pentru ultimele pregătiri, însă avusese la dispoziţie douăzeci şi patru de ore ca să-şi ia rămas-bun de la familie. Uciderea oricărui monarh este un act cumplit, dar executarea Romanovilor a fost agravată de arbitrariul sub semnul căruia s-a comis, fără să se recurgă nici măcar la o înscenare de proces.

Exterminarea familiei regale a devenit un simbol al tragediei unei

mari naţiuni care a cedat în faţa urii de clasă şi a fratricidului. Reprezentînd unul din episoadele cele mai sîngeroase ale războiului civil, aceasta sintetizează ipocrizia propagandei bolşevice, cruzimea regimului şi duplicitatea liderilor săi. Crimele de la Ekaterinburg au pus în lumină incapacitatea bolşevicilor de a rezolva problemele altfel decît prin violenţă neînfrîntă şi teroare ridicată la rang de politică. Autorităţile de la Moscova nu-şi puteau mărturisi teama pe care le-o inspira Nikolai atîta timp cît rămînea în viaţă. Nu credeau că revoluţia lor este ireversibilă, iar persoana lui Nikolai le provoca o spaimă aproape mistică, la gîndul că naţiunea ar fi putut, dacă ar fi fost decepţionată de bolşevici, să se întoarcă la monarhul ei. Bolşevicii s-au văzut nevoiţi să înlăture această eventualitate.

Există mai multe relatări ale întîlnirii lui Lenin cu Iurovski şi ceilalţi participanţi la asasinate. Comandantul adjunct al Casei Ipatiev, Nikulin, a fost întrebat:

„– Îţi aminteşti dacă Iurovski s-a întîlnit vreodată personal cu Sverdlov sau cu Vladimir Ilici Lenin?

– Da, s-a întîlnit cu Vladimir Ilici Lenin.

– Cînd s-a întîmplat asta? După eveniment?

– Da, după.

– Aşadar, ar fi putut să-i dea...

– Da, i-a dat ceva. Ţin minte că a şi scris ceva..."[108]

Lenin s-a întîlnit cu unii dintre făptaşi chiar şi înainte de eveniment. În 1917 l-a primit pe F. I. Goloşcekin[109] şi a vorbit cu el la Congresul al VII-lea al Partidului din martie 1918[110]. După mărturia lui A. V. Markov, unul dintre asasinii Marelui Duce Mihail, Lenin a stat de vorbă cu el la Kremlin: „În 1918 eram într-o misiune la Moscova şi m-am dus la tovarăşul Sverdlov într-o problemă de serviciu. Acesta m-a condus în cabinetul lui Lenin, care mi-a cerut amănunte despre lichidarea lui Mihail Romanov. I-am spus că s-a lucrat curat, iar el ne-a lăudat: «Foarte bine, aţi procedat aşa cum trebuie»"[111].

Ulterior, Nikulin s-a umflat în pene, afirmînd că „dacă am avea mai mulţi oameni în Partid ca Iurovski şi oamenii lui, ne-ar prinde foarte bine"[112]. Oamenii lui Iurovski şi ceilalţi n-ar fi acţionat însă niciodată din proprie iniţiativă, mai ales că Sverdlov le ordonase să-l păzească pe ţar „în vederea procesului ce urma să aibă loc în faţa întregii Rusii". Bolşevicii model nu ieşeau din cuvîntul superiorilor

lor. Ei reprezentau verigi importante în sistemul creat de Lenin, şi dictatura nu tolera spiritul de iniţiativă. Dimpotrivă, la puţin timp după efectuarea operaţiei, autorităţile şi-au exprimat formal acordul.

După evenimentele din iulie 1918, regimul a impus tăcerea în privinţa celor întîmplate. Partidul a interzis transformarea afacerii Romanov într-o problemă de interes istoric şi a manifestat foarte mult zel în urmărirea acestei chestiuni. La 26 iulie 1975, Iuri Andropov, în calitate de preşedinte al KGB-ului, a prezentat o hîrtie în faţa Biroului Politic, intitulată *Mutarea Casei Ipatiev*:

„Cercuri antisovietice din Occident lansează periodic campanii de propagandă în legătură cu familia regală a Romanovilor, menţionînd adesea fosta casă a negustorului Ipatiev din Sverdlovsk (cum se numea oraşul pe atunci).

Casa Ipatiev se află în continuare în centrul oraşului. În prezent adăposteşte un centru de studii al inspectoratului local de cultură. Specialiştii străini au început să viziteze recent Sverdlovskul. Numărul acestora s-ar putea să crească în viitor şi casa Ipatiev să devină obiectul unei atenţii speciale.

De aceea, considerăm oportun să trimitem instrucţiuni Comitetului regional de partid Sverdlovsk să demoleze casa în cadrul planului mai amplu de reconstruire a oraşului".

În scurtă vreme, Comitetul Central a aprobat propunerea lui Andropov şi a ordonat celor din Sverdlovsk să demoleze casa „în cadrul planului de reconstruire a oraşului"[113]. Boris Elţîn, pe atunci secretar al Comitetului Regional, a adus ordinul la îndeplinire cu cea mai mare promptitudine.

Kerenski fusese un clarvăzător în 1920, cînd scrisese: „Guvernul Provizoriu nu va ceda presiunilor înveninate ale stîngii pentru a nu-l martiriza pe ţar: este cea mai bună modalitate de a apăra Rusia republicană de renaşterea legendei monarhice"[114]. În schimb, bolşevicii l-au transformat pe Nikolai al II-lea într-un martir şi un sfînt. Dar nu toate gloanţele se trăgeau în aceeaşi direcţie. Unele dintre ele aveau să fie îndreptate împotriva liderului noului regim, a organizatorului şi ideologului şef al bolşevismului. Dar atentatorii n-au obţinut acelaşi succes ca Iurovski şi echipa lui de călăi.

Împuşcătura Faniei Kaplan

Vara anului 1918 a marcat punctul cel mai de jos al graficului revoluţiei bolşevice şi Lenin încerca să redreseze situaţia ţinînd discursuri unul după altul. La 1 august, la o întîlnire cu Regimentul revoluţionar Varşovia din Moscova, înainte de plecarea acestuia pe front, le-a spus soldaţilor că au marea onoare de a apăra idei sfinte. În ziua următoare s-a adresat comuniştilor din cartierul Butîrki, apoi a vorbit la o şedinţă a Armatei Roşii de la un club de pe Cîmpul Hodinski şi, în cele din urmă, înainte de şedinţa de seară a Sovnarkomului, a reuşit să mai ţină o cuvîntare în faţa muncitorilor de la uzinele Michelson, din partea veche a oraşului Moscova, dincolo de rîu[115]. În toate aceste ocazii a vorbit cu convingere despre inevitabilitatea revoluţiei mondiale, mai ales că „în Germania s-a declanşat o mişcare asemănătoare aceleia de la noi"[116].

Întîlnirea din 2 august de la Michelson a decurs destul de bine şi la 30 august Lenin a revenit la fabrică ca să le vorbească muncitorilor despre *Cele două regimuri;* a fost primit cu căldură de muncitori, care sperau ca lucrurile să ia o întorsătură mai bună pentru ei. Dar Lenin, care era preocupat în primul rînd de evenimentele de pe scena mondială, i-a avertizat împotriva pericolelor democraţiei: „Oriunde domnesc «democraţii», veţi descoperi hoţie curată, pe faţă. Noi cunoaştem adevărata fire a acestor democraţii!" A afirmat apoi că „datorită desfiinţării proprietăţii private asupra pămîntului, acum s-a ajuns la o unificare vitală între proletariatul de la oraşe şi cel de la sate". În continuare a făcut apel la toată lumea să-şi mobilizeze eforturile pentru a-i zdrobi pe duşmani. „Nu avem decît o ieşire: victorie sau moarte!"[117] A fluturat prietenește din mînă, apoi s-a îndreptat spre ieşire, oprindu-se puţin în faţa clădirii ca să stea de vorbă cu un grup de femei.

Baturin, asistent al Comisarului Militar al Diviziei de Infanterie 5 din Moscova, a mărturisit ulterior, în timpul interogatoriului:

„Cînd tovarăşul Lenin a părăsit clădirea fabricii Michelson, după ce rostise cuvîntarea referitoare la *Dictatura burgheziei şi dictatura proletariatului*, eram la o distanţă de aproximativ douăzeci – treizeci de paşi de el. Toţi participanţii la miting se înghesuiau spre ieşire, aşa că am reuşit să mă strecor afară numai cu mare greutate. În timp ce mă îndreptam spre automobilul tovarăşului Lenin am auzit trei sunete

scurte, înfundate, care nu păreau focuri de revolver, ci mai degrabă niște rateuri ale unui motor de automobil. După aceea am văzut oamenii din preajma automobilului alergînd în toate direcțiile și aruncîndu-se cu fața în jos la pămînt. Lîngă mașină zăcea tovarășul Lenin. Mi-am dat seama că tocmai avusese loc un atentat la viața lui. N-am văzut persoana care comisese atentatul. Fără să-mi pierd cumpătul, am strigat: Prindeți-l pe asasinul tovarășului Lenin! Am pornit apoi în fugă spre Serpuhovka, unde oamenii înspăimîntați alergau în toate direcțiile, singuri sau în grupuri.

Am ajuns la un anumit punct de pe Serpuhovka, cînd am observat că în spatele meu, lîngă un copac stătea o femeie care ținea în mînă o servietă și o umbrelă. Înfățișarea ei ciudată mi-a atras imediat atenția. Arăta ca o persoană înspăimîntată și hăituită. Cînd am întrebat-o ce face acolo, mi-a replicat: «De ce vrei să știi?». Am controlat-o în buzunare, i-am luat servieta și umbrela și i-am cerut să vină cu mine. Pe drum am întrebat-o: «De ce l-ai împușcat pe tovarășul Lenin?». Femeia mi-a răspuns printr-o întrebare: «De ce vrei să știi?». În clipa aceea n-am mai avut nici o îndoială că ea a fost cea care a tras în tovarășul Lenin...

Întrucît mă temeam ca nu cumva simpatizanții și suporterii s-o salveze sau poate s-o linșeze, am cerut unor milițieni înarmați și soldați ai Armatei Roșii din mulțime să ne însoțească. La interogatoriu, care a avut loc la Comisariatul militar din districtul Zamoskvorecie, femeia numită Kaplan și-a asumat responsabilitatea atentatului la viața lui Lenin"[118].

Lenin a fost ridicat de jos și urcat în mașină. Șoferul lui, Gil, a apăsat pînă la fund pe pedala de accelerație și a pornit în trombă spre Kremlin. Cînd au ajuns la intrare în locuința lui Lenin, acesta a refuzat orice ajutor, și-a pus singur sacoul și paltonul și a urcat scările pînă la etajul trei. În clipa în care sora lui Maria i-a deschis ușa alarmată, Lenin i-a spus, alb la față și contorsionat de durere: „Am fost rănit ușor, numai în braț". Medicul lui, A. N. Vinokurov era deja acolo, așteptînd să-i dea primul ajutor[119]. Telefonul din hol suna fără încetare. Dr.V. N. Rozanov își amintește: „Era o cameră mică... o ambianță întîlnită peste tot unde cineva a suferit un accident: chipurile îngrijorate ale rudelor și ale prietenilor apropiați care stau în jurul pacientului, alte persoane străine de familie, dar la fel de îngrijorate ce vorbesc în șoaptă, într-un colț al încăperii. Patru medici se aflau deja la

patul bolnavului şi în scurt timp au mai fost chemaţi şi alţii"[120].

S-a căzut de acord să se publice buletine regulate referitoare la starea sănătăţii lui Lenin. Buletinul din ziua de 30 august anunţa: „La ora 11 seara au fost identificate două răni de gloanţe. Unul dintre ele a pătruns în umărul drept, a penetrat cavitatea toracică şi a atins partea superioară a plămînului, provocînd hemoragie în pleură şi în partea dreaptă a gîtului, deasupra claviculei drepte. Al doilea glonţ a intrat în umărul stîng, a lovit osul şi a rămas sub piele în regiunea umărului stîng. Există semne de hemoragie internă. Pacientul este perfect conştient. Au fost convocaţi cei mai buni specialişti şi chirurgi"[121].

În timp ce medicii se îndreptau spre Kremlin, Sverdlov şi tovarăşii lui se pregăteau să facă o declaraţie comună[122]. Însă viaţa lui Lenin nu era în pericol. Medicul Obuh a comunicat sovietului Moscova că funcţia inimii pacientului revenise la normal şi nu exista nici un pericol de recidivă. În total au fost publicate aproximativ treizeci şi cinci de buletine regulate în legătură cu starea lui Lenin. Acesta a avut mare noroc. După cum scria Rozanov, „glonţul a parcurs o traiectorie neobişnuită şi, spre norocul pacientului, a trecut prin gît de la stînga la dreapta chiar prin faţa laringelui, fără să atingă alte vase de sînge din gît. Dacă glonţul ar fi deviat cu un milimetru în altă direcţie, fără îndoială că Vladimir Ilici ar fi murit[123].

În urma acestui incident, membrii conducerii Partidului şi-au dat seama cît de mult însemna Lenin pentru ei. Mîna lui fermă, hotărîrea şi intransigenţa lui făcuseră posibile atît preluarea puterii în octombrie, cît şi crearea statului bolşevic. Lenin era creierul şi motorul noului sistem totalitar. Vorbind la o şedinţă a VŢIK în ziua de 2 septembrie 1918, Troţki a declarat că „în Lenin avem o persoană plămădită special pentru era noastră de sînge şi fier. Orice nebun poate să tragă în capul lui Lenin, dar nici măcar natura n-ar fi în stare să creeze din nou un asemenea cap"[124].

Troţki avea dreptate: Lenin era produsul ideal al unei ere de „sînge şi fier". Îngrijorarea stîrnită de atentat a dat un puternic impuls glorificării lui. Presa a publicat nenumărate articole, apeluri şi cuvîntări ale comitetelor de partid în care se exprimau sentimente de loialitate, recunoştinţă şi urări de însănătoşire. Acesta a fost, probabil, primul val perceptibil al cultului fără de care societatea totalitară nu poate exista. Liderul şi masele reprezentau două componente de bază ale structurii înălţate de bolşevici după 1917. Trebuie să recunoaştem

meritul lui Lenin care era prea inteligent ca să se lase adulat. Angelika Balabanova, secretara Cominternului, care încearcă, în memoriile sale, să-l prezinte pe Lenin în adevărata sa lumină, scrie totuşi despre el: „Popularitatea şi autoritatea indiscutabile de care se bucura probabil că îl iritau". Atitudinea lui ostilă era atît de evidentă, încît, în prezenţa lui, nimeni nu încerca să-l flateze"[125]. Acum însă, cînd era rănit, tovarăşii de arme ai lui Lenin i-au înălţat un adevărat cor de elogii şi întrucît comisarii de la toate nivelurile nu mai încetau cu laudele, Lenin i-a cerut lui Bonci-Bruevici să pună capăt acestor osanale pe care i le aduceau revistele şi ziarele[126]. Evident, respingînd adoraţia, nu făcea decît s-o accentueze.

Atentatoarea lui Lenin a fost dusă la Kremlin şi închisă într-o încăpere din subsol, sub apartamentul lui Sverdlov. A interogat-o eşalonul de frunte al sistemelor juridice şi de securitate bolşevică – comisarul pentru Justiţie, Dmitri Kurski şi şefii Ceka, Nikolai Skrîpnik şi Iakov Peters. Le-a declarat că se numeşte Fania Efimovna Roitman şi este fiica unui profesor evreu din provincia Volînia. Avea patru fraţi şi trei surori. În 1906, ca anarhistă, a încercat să comită un act terorist cu o bombă. A fost rănită şi condamnată la muncă silnică „veşnică", adică pe o durată nedeterminată. Primii ani i-a petrecut la închisoarea de muncă grea din Malţev, lîngă Orel, în Rusia centrală, apoi la vestitul lagăr al minelor de argint de la Cita, din Siberia răsăriteană, unde a cunoscut-o pe Maria Spiridonovna.* În timpul detenţiei a renunţat la anarhism şi a îmbrăţişat doctrina social-revoluţionară. A fost eliberată după revoluţia din februarie. Familia emigrase în America în 1911[128].

Fania (sau Dora) Kaplan era plămădită din acelaşi aluat ca şi Spiridonovna. La fel de recalcitrantă ca şi tovarăşa sa de închisoare, răspundea la violenţă cu aceeaşi monedă. Înconjurată la vîrsta de optsprezece ani de deţinuţi condamnaţi pentru terorism, a ieşit din închisoare după februarie 1917 fără să-şi fi pierdut nimic din înverşunare. Pentru astfel de oameni, înfruntarea plutonului de execuţie reprezenta dovada devotamentului suprem faţă de cauză.

Fania Kaplan a fost interogată de mai multe ori de preşedintele

*Spiridonovna a devenit membră a aripii teroriste a Partidului Revoluţionar socialist încă din primii ani ai tinereţii. În ianuarie 1906 organizaţia regională din Tambov a partidului a regizat asasinarea unei oficialităţi locale, iar Spiridonovna a fost condamnată la moarte, după care sentinţa i-a fost comutată în muncă silnică pe timp nedeterminat. Ca lideră a stîngii din partid, a fost eliberată timp de cîteva luni în 1917, după evenimentele din octombrie, în tot acest timp rămînînd sub supravegherea Cekăi. Exilată în 1925 în Asia Centrală, a lucrat ca economistă

tribunalului revoluționar din Moscova, A. Diakonov, precum și de Comisarul Poporului pentru Justiție, Kurski, și de asistenții lui de la Ceka, Skrîpnik și Peters. Îi interesa, în principal, să descopere ce organizație se ascundea în spatele Fanici Kaplan, cine o împinsese să-l asasineze pe Lenin și unde puteau fi găsiți acei oameni.

Unele interogatorii au fost efectuate în stilul caracteristic bolșevicilor, adică la miezul nopții. Antrenată de mult timp de deținuții de la Akatua să-i sfideze pe torționari și să nu „cedeze", Fania Kaplan ședea pe un taburet în mijlocul camerei, cu spatele curbat și cu ochii îndreptați spre cekiștii în haine de piele, cu mauserele la șold.

Le-a spus calm, pe un ton convingător:

– Nu fac parte din nici un partid.

– De ce ai tras în tovarășul Lenin?

– Îl consider un trădător. Cu cît va trăi mai mult, cu atît va îngropa mai adînc ideea de socialism. Pentru zeci de ani.

– Cine te-a pus să comiți această crimă?

După o clipă de reflecție, Fania Kaplan a răspuns:

– Am comis atentatul din proprie inițiativă".

Îndeosebi Peters și Kurski au încercat să obțină probe în privința legăturilor ei cu social-revoluționarii și grupările lor militante. Voiau să știe dacă o cunoaște pe Biținko, fostă deținută de la Nercinsk, care devenise o personalitate proeminentă în conducerea social-revoluționarilor și participase la negocierile din cadrul tratatului de pace de la Brest-Litovsk, ca membră a delegației sovietice.

„– Am cunoscut-o cînd a fost condamnată la muncă silnică. N-am întrebat-o niciodată cum aș putea să ajung la Lenin. La Kremlin

la un oficiu de planificare locală pînă în 1937 cînd a fost arestată pentru ultima oară și condamnată la douăzeci și cinci de ani închisoare în temeiul acuzațiilor absurde formulate în mod frecvent pe atunci. În septembrie 1941, împreună cu un grup mai mare de deținuți, a fost împușcată fără judecată în închisoarea din Orel. În amintirile ei, publicate la Moscova în 1926, într-o perioadă în care apăreau fel de fel de scrieri despre închisorile țariste și chiar și „un dușman jurat" al statului sovietic își putea face auzită vocea în legătură cu asemenea chestiuni, Spiridonovna a descris condițiile de muncă grea din Siberia. Unii dintre tovarășii ei s-au sinucis, în semn de protest împotriva pedepselor corporale: „Omul stătea întins pe patul lui de lemn, cu picioarele încrucișate. Își pusese toate hainele sub el ca să oprească sîngele ce-i curgea din venele de la mîini și din spatele genunchilor, pe care le tăiase cu un cuțit bont. Se simțea din ce în ce mai slăbit. Viața se scurgea din el o dată cu sîngele. Oare cît va mai dura pînă cînd avea să se elibereze? Apoi, dintr-o dată, panica invada mintea lui somnolentă; moartea nu venea, trupul lui tînăr își mobiliza forțele pentru a supraviețui, rănile se închideau.

n-am fost decît o singură dată. Ultima oară am văzut-o pe Biţenko acum o lună.

– Ce părere ai despre revoluţia din octombrie?

– Eram internată într-un spital din Harkov, în ziua cînd a izbucnit. N-am o părere prea bună despre ea. Întotdeauna am fost adepta Adunării Constituante. Cît despre preferinţele mele în cadrul social-revoluţionarilor, înclin spre Cernov.

– Aşadar, de ce ai tras în tovarăşul Lenin? Cine te-a trimis?

– Mi-am pus în gînd să-l împuşc pe Lenin încă din februarie. Ideea a prins contur în mintea mea la Simferopol, în Crimeea, şi de atunci am început pregătirile"[129].

Acestea sînt răspunsurile care apar în minutele interogatoriului. Fania Kaplan nu a făcut nici o încercare să-şi justifice fapta sau să invoce circumstanţe atenuante, deşi ştia ce pedeapsă riscă. Cu toate acestea, afirmaţia ei „Eu am tras în el" ridică serioase îndoieli. În ciuda faptului că erau de faţă o mulţime de oameni, nici un martor nu a declarat că a văzut-o pe Fania Kaplan trăgînd cu revolverul. Chiar şi şoferul Gil care stătea lîngă Lenin, a depus următoarea mărturie: „Cînd Lenin se afla la o distanţă de trei paşi de vehicul, am văzut un browning în mîna unei femei, întinzîndu-se din spatele unor oameni. Am auzit trei focuri de revolver şi în clipa următoare m-am aruncat spre locul de unde veneau. Femeia care trăsese a aruncat revolverul la picioarele mele, apoi s-a pierdut în mulţime. Revolverul a rămas pe jos. Nu l-a ridicat nimeni cît timp am fost acolo. Rectific: după prima împuşcătură am văzut mîna de femeie cu browningul"[130].

Cei optsprezece martori interogaţi la comisariatul militar al districtului Zamoskvorecie au declarat, în linii mari, acelaşi lucru. Practic, nimeni n-o văzuse pe Fania Kaplan; zăriseră doar o mînă de femeie care trăsese în Lenin. Fania Kaplan era mioapă şi pare puţin probabil ca vreun grup de comando s-o fi recrutat. D. Tarasova, care fusese cu ea la Akatua înainte de a fi din nou arestată, a declarat că Fania Kaplan era, practic, nevăzătoare. „Îşi pierduse vederea cu mult timp în urmă şi şi-o recăpătase doar parţial"[131].

Faptul că Fania Kaplan nu a făcut nici o încercare să se ascundă şi că a afirmat chiar de la început că ea a tras în Lenin, ridică şi mai multe semne de întrebare. Se pare că a existat un plan potrivit căruia

sîngele se închega şi trebuia să ia totul de la capăt. A luat un ciob de sticlă şi a început să-şi scormonească rănile cu el ca să împrăştie cheagurile"[127].

Fania Kaplan urma să-şi asume responsabilitatea pentru tentativa de asasinat, precum şi consecinţele acestui act. Într-o discuţie confidenţială cu autorul rîndurilor de faţă, profesorul Litvin de la Universitatea din Kazan a declarat că persoana care a tras cele trei focuri în Lenin era, de fapt, un anume Protopopov, care în iulie 1918 îndeplinea funcţia de asistent al lui Popov, şeful unei unităţi Ceka. După cum reiese din materialul adunat de Litvin, Protopopov a fost arestat în acelaşi timp cu Fania Kaplan şi executat chiar în aceeaşi zi sau în ziua următoare. Kaplan n-a ştiut lucrul acesta şi şi-a jucat pînă la capăt rolul ei tragic.

Una din declaraţiile făcute de Fania Kaplan în momentul arestării, care a fost ulterior repetată de mai multe ori, în timpul interogatoriilor, merită o atenţie specială:

„1918, 30 august, ora 23.30

Sînt Fania Efimovna Kaplan, nume sub care am fost deţinută la Akatua. Astăzi am tras în Lenin. Am acţionat din convingere. Am tras de mai multe ori.

N-o să spun ce fel de revolver am folosit. Prefer să nu dau amănunte. Nu le cunosc pe femeile cu care a stat Lenin de vorbă. Ideea de a-l împuşca pe Lenin a încolţit în mintea mea de mai multă vreme. Nu am locuit la Moscova, ci la Petrograd...

Am tras în Lenin pentru că îl consider un trădător al revoluţiei, şi atîta timp cît va fi în viaţă va submina încrederea oamenilor în socialism. Nu vreau să intru în alte detalii pe această temă"[132].

Atentatul „Kaplan" este încă una din numeroasele mistificări ale istoriei făcute de către bolşevici. Există mai multe aspecte ciudate ale acestui caz. Bolşevicul A. V. Kuznecţov, care, după cum mărturiseşte chiar el, era colecţionar de arme, nu a dat Cekăi browningul aruncat pe jos decît după trei zile încheiate. Pe de altă parte, însă, în poşeta Faniei Kaplan s-a găsit un browning atunci cînd a fost percheziţionată pentru prima dată. Aşadar, al cui era revolverul care fusese predat? Anchetatorii nu s-au ostenit să găsească un răspuns la această întrebare. Abia după trei zile, Mihail Iurovski – acelaşi Iurovski care organizase asasinarea familiei regale şi care fusese transferat între timp la Moscova – a primit ordin să cerceteze locul crimei unde a găsit tuburile a *patru* cartuşe browning[133]. Însă toţi martorii au declarat că s-au auzit numai trei împuşcături.

A mai existat o victimă a acestui atentat, M. G. Popova, una dintre

femeile cu care fusese văzut Lenin stînd de vorbă. Aceasta susţine că s-a apropiat de Lenin şi i-a spus: „Ne-au dat voie să cumpărăm făină, dar nu ridică barierele. Lenin a răspuns: «În conformitate cu noile decrete, nu pot să ridice barierele. Trebuie să luptăm.». Apoi s-a auzit o împuşcătură şi am căzut"[134]. În raportul medical Ceka în legătură cu Popova se arată că „un glonţ a intrat prin partea exterioară a cotului, a ieşit prin partea anterioară a încheieturii şi a atins sînul continuîndu-şi traiectoria."

De curînd s-a demonstrat că glonţul scos din gîtul lui Lenin de deasupra articulaţiei sterno-claviculare în ziua de 23 aprilie 1922 de medicul german profesor Borchardt nu a fost tras din browningul pe care l-a predat Kuznețov Cekăi. Un alt amănunt semnificativ este faptul că paginile 11, 84, 87, 90 şi 94 ale dosarului în care se vorbeşte despre împuşcături lipseau în ziua de 26 iunie 1963, cînd am cercetat cu documentele.

Ce e de făcut cu aceste probe?

Oleg Vasiliev a avansat ideea că n-ar fi existat nici o tentativă de asasinat, ci numai un scenariu: toate secvenţele fuseseră pregătite dinainte, iar gloanţele erau oarbe[135]. Este greu de acceptat o teorie atît de îndrăzneaţă. În ziua de 31 august Lenin a fost îngrijit de nu mai puţin de opt medici şi toţi au afirmat că au simţit glonţul localizat în gît. Şi-apoi mai există şi rănile Popovei.

Mult mai plauzibilă mi se pare supoziţia că nu Fania Kaplan a fost cea care a tras. După ce s-au tras focurile de revolver, autorităţile nu s-au preocupat să facă o cercetare minuţioasă. Au avut loc numai cîteva interogatorii scurte şi nici un fel de proces. „Tentativa Kaplan" le-a oferit bolşevicilor pretextul de care aveau nevoie pentru a lansa o teroare masivă, copleşitoare, la nivelul întregii ţări. Li s-a oferit, în sfîrşit, posibilitatea să se răfuiască cu recenţii lor aliaţi, social-revoluţionarii de stînga, pe care acum îi considerau o piedică în calea lor. Teroarea le permitea să facă din putere monopolul unui singur partid. De aceea, nu era nevoie de nici un fel de anchetă sau proces pentru exterminarea Fanici Kaplan şi din acelaşi motiv toate materialele referitoare la acest caz au rămas inaccesibile decenii la rînd în arhivele Ceka – KGB.

Comandantul Kremlinului, Pavel Malkov, consemnează că la 3 septembrie 1918 a fost convocat la Ceka, unde ofiţerul superior Varlam Avanesov i-a citit un ordin: „Kaplan trebuie împuşcată

Sentința va fi executată de Comandantul Kremlinului, Malkov."
Patruzeci de ani mai tîrziu, Malkov își amintea „Execuția unei ființe umane, mai ales a unei femei, nu este un lucru ușor. Pe umerii noștri apăsa o responsabilitate foarte, foarte grea. Dar nu mi se ordonase niciodată să execut o sentință mai dreaptă ca aceasta. L-am întrebat pe Avanesov: Cînd? «Acum, imediat». Nimeni nu i-a comutat Faniei Kaplan sentința, și aceasta a fost executată imediat. Eu am adus-o la îndeplinire, eu, comunist, marinar din Flota Mării Baltice, Comandantul Kremlinului din Moscova, Pavel Dmitrievici Malkov, semnat mai jos cu propria mînă"[136]. Înainte de execuție, Malkov a primit instrucțiuni de la Sverdlov, în prezența lui Iurovski. I s-a cerut să execute sentința într-un garaj, cu motorul mașinii în funcțiune. Rămășițele pămînțești ale Faniei Kaplan trebuiau distruse fără a se lăsa nici o urmă. Execuția a fost adusă la îndeplinire în ziua de 4 septembrie, la ora 4 dimineața. Fania Kaplan nu ceruse nici să fie judecată, nici să i se acorde clemență. «Poetul proletar» Damian Bednîi a fost invitat să asiste la execuție ca «să se inspire din revoluție»".

Lenin nu s-a amestecat în treburile „justiției" bolșevice. Așa cum scria însuși Malkov, „exista o legendă fermecătoare potrivit căreia el ar fi cerut ca Faniei Kaplan să i se cruțe viața și că fusese văzută într-un lagăr de pe insula Solovki sau Kolîma, în 1932 sau chiar în 1938. Dar toate acestea sînt simple povești".

În timp ce vorbea despre atentat cu Angelika Balabanova, la Gorki, unde își petrecea convalescența, Lenin a spus brusc „Comitetul Central va decide ce e de făcut cu Fania Kaplan"[137], ca și cînd n-ar fi știut că aceasta fusese deja executată. Nu numai că tovarășii care l-au vizitat în 6 septembrie l-au informat ce se întîmplase cu așa-zisa lui asasină, dar la 14 septembrie a avut o întrevedere cu însuși Malkov, executorul sentinței[138]. Potrivit surselor oficiale, au discutat despre transferul Sovnarkomului din clădirea Justiției în Marele Palat al Kremlinului. În realitate, Sovnarkomul a rămas pe loc, însă firesc ar fi fost ca Lenin să se intereseze cum se comportase Fania Kaplan în ultimele minute dinaintea execuției. Lenin s-a întîlnit cu Balabanova în localitatea Gorki la începutul lui octombrie, după întoarcerea acesteia de la Stockholm[139]. Între timp, Lenin participase la o ședință a Comitetului Central în 16 septembrie și la una a Sovnarkomului

în ziua următoare[140], aşadar ştia foarte bine ce se întîmplase cu Fania Kaplan.*.

Acest episod dovedeşte că Lenin a comis o eroare politică ţinîndu-se departe de „procesul juridic". Dacă ar fi intervenit public pentru a cruţa viaţa Faniei Kaplan, legenda lui „Lenin cel blînd" ar fi prins rădăcini adînci. Cuvîntarea liderului bolşevic la Congresul tinerilor comunişti din 1919 este mai mult decît edificatoare: „Noi nu credem în moralitatea eternă şi considerăm perimate toate poveştile despre moralitate"[144]. Etica socială a lui Lenin, după cum spune Dora Şturman, „era adaptată formulei fatale a lui Hitler: «Vă eliberez de himera conştiinţei»"[145].

În vîrtejul violenţei dezlănţuite de revoluţie şi de pandantul acesteia, războiul civil, era firesc ca duşmanii regimului să-l identifice pe Lenin cu autorul nefericirii lor. Social-revoluţionarii de stînga aveau rezerve în privinţa lui, deşi se obişnuiseră şi ei cu folosirea terorii ca mijloc de rezolvare a problemelor politice. Tentativa de asasinat a Faniei Kaplan împotriva lui Lenin nu era prima de acest fel. La 14 ianuarie 1918, la Petrograd, s-a tras asupra maşinii lui în timp ce se îndrepta spre sediul bolşevic de la Institutul Smolnîi împreună cu sora lui, Maria, şi cu socialistul elveţian Fritz Platten, după ce ţinuse o cuvîntare la şcoala de călărie de la Mihailovski în faţa trupelor care plecau pe front. „Străbătuseră numai cîteva sute de metri", se aminteşte într-un număr aniversar al ziarului *Pravda*, „cînd gloanţele au început să ricoşeze pe capota maşinii." Platten l-a apucat pe Lenin de cap şi l-a împins în jos. Cînd maşina a fost examinată la Smolnîi s-a constatat că fusese găurită în mai multe locuri şi avea parbrizul spart. Mîna lui Platten sîngera, căci o atinsese un glonţ în timp ce elveţianul îl apăra pe Lenin[146].

Un an mai tîrziu, Lenin a fost din nou ţinta unui atac, de astă dată din partea unor bandiţi. În seara zilei de 19 ianuarie 1919, Lenin, sora lui şi garda de corp Ceabanov mergeau cu maşina în afara Moscovei,

*Epoca stalinistă n-a fost o binecuvîntare pentru persoanele cu numele de „Kaplan". Era suficient să fii întrebat „Eşti rudă cu *acea* Kaplan?" ca să dai de bucluc. La secţia T a Ministerului Securităţii Statului. Kurbatov a primit următorul raport: „A fost descoperită o anume Fania Lvovna Kaplan împreună cu soţul ei pe nume Vladimir Aronovici Kaplan şi fiica lor, Mariana Vladimirovna Kaplan. Informatorul Asia şi sursa Mişkin au raportat faptul. S-au făcut investigaţii pentru a se obţine cît mai multe informaţii despre aceste persoane"[141]. În 1949 colonelul Şarapov de la acelaşi minister a aflat de la un anume Nikolaev că A. V. Kaplan este

la o şcoală forestieră de la Sokolniki, unde locuia Krupskaia, la sfatul medicului său. Cînd s-au apropiat de podul de cale ferată, maşina a fost oprită de trei oameni înarmaţi. Lenin şi însoţitorii lui au crezut că este vorba de o verificare de rutină, dar, aşa cum îşi aminteşte Maria, „am fost uluiţi cînd oamenii care ne-au oprit ne-au dat jos din maşină şi, fără să arunce vreo privire spre paşaportul pe care îl scosese la iveală, au început să scotocească prin buzunarele lui Vladimir Ilici, ţinînd un revolver îndreptat spre tîmpla lui şi luîndu-i apoi browningul şi permisul de intrare la Kremlin.

«Cine sînteţi? a strigat Maria. El e tovarăşul Lenin! Cine sînteţi? Arătaţi-ne permisele!» «Banditii n-au nevoie de permise», au zis indivizii şi s-au urcat în maşină, cu revolverele aţintite spre noi, apoi au pornit cu toată viteza spre Sokolniki"[147].

De bună seamă, Lenin fusese încîntat de tîrgul pe care îl încheiase cu banditii, căci se referea la el ca la un precedent pentru stabilirea unor compromisuri profitabile. „Imaginaţi-vă", scria el într-un articol intitulat *Stîngismul boala copilăriei comunismului*, „că maşina dumneavoastră este oprită de nişte banditi înarmaţi. Le dai banii, documentele de identitate, revolverul, ba chiar şi maşina. În schimb, eşti scutit de plăcuta lor companie... Compromisul nostru cu banditii exponenţi ai imperialismului german nu se deosebeşte cu nimic de acesta[148]". Cu alte cuvinte, la Brest-Litovsk ruşii s-au aflat în faţa alternativei „banii sau viaţa".

După acest incident, toată Moscova a intrat în alertă. În capitală a fost decretată legea marţială. O săptămînă sau două mai tîrziu, K. G. Rozental, şeful secţiei de investigaţii criminale îi raporta lui Lenin:

„În vederea anchetării atacului banditesc împotriva dumneavoastră în timpul călătoriei la Sokolniki şi a lichidării banditismului, am ordonat să se cerceteze toate camerele mobilate şi apartamentele de închiriat care ar putea fi folosite ca ascunzători de infractorii din Moscova.

Toţi cei suspecţi de complicitate la acest atac banditesc au fost arestaţi. Am reuşit să reţinem două sute de persoane, dintre care şaizeci şi cinci erau urmărite pentru alte infracţiuni. Agresorii dumneavoastră

fratele Faniei Kaplan. Cînd a fost întrebat de unde ştie, Nikolaev a spus că a auzit de la alţi locatari, dar nu-şi aminteşte exact de la cine[142]. Un anume Vladimir Natanovici Kaplan a fost arestat în 1938 de Departamentul 11 al NKVD regiunea Moscova şi a murit şase luni mai tîrziu în închisoare, în timp ce sora lui, Flora, a ajuns într-un lagăr de concentrare[143]. În afara acestora mai sînt mulţi alţi Kaplan nefericiţi.

au fost Iaşka Koşelkov, Zaiaţ Şoferul şi Lenka Cizmarul. S-a descoperit şi apartamentul unde se întîlneau. Proprietarul s-a sinucis"[149].

Flerul bolşevic îşi spunea din nou cuvîntul: două sute de arestaţi pentru o treabă făcută de trei oameni.

Securitatea personală a lui Lenin a fost întărită considerabil după 7 aprilie 1919, cînd Lenin a trimis o listă de măsuri suplimentare care trebuiau să fie luate de comandantul Kremlinului[150]. Printre acestea era inclusă şi regula potrivit căreia ori de cîte ori părăsea Kremlinul, Lenin trebuia să fie însoţit de două maşini şi cinci oameni din serviciul de securitate. Şoferul lui trebuia să fie „un membru de partid de nădejde", ca de altfel şi ofiţerii de securitate de la apartamentul şi de la biroul lui Lenin. Pentru întărirea pazei se vor introduce sisteme de semnalizare şi un buton de sonerie pe podea. Accesul în apartamentul lui Lenin avea să fie permis numai pe baza unor tichete speciale emise de Lenin. Biroul funcţionarilor urma să fie mutat jos, iar cabinetul lui Lenin lîngă apartamentul lui şi lîngă sala Comitetului. În sfîrşit, avea să se efectueze o epurare serioasă a personalului Sovnarkomului[151].

Vînătoarea de terorişti şi duşmani crea o atmosferă de suspiciune dublată de o adevărată manie a spionajului. „Vigilenţa" devenise unul din atributele esenţiale ale revoluţionarilor de la toate nivelurile. De exemplu, comisarul militar din Saratov, Sokolov, i-a scris lui Lenin la sfîrşitul lui aprilie 1919, cerîndu-i permisiunea „să raporteze despre atacurile militare secrete întreprinse împotriva regimului sovietic. Duşmanii dumneavoastră, care îmi sînt cu toţii cunoscuţi, vor să vă asasineze, pe dumneavoastră şi pe tovarăşul Troţki. Vă transmit acestea la cererea expresă a soldatului Armatei Roşii Iakovenko, din Regimentul 12 de Căi Ferate Krasnokuţk"[152].

Aceşti Iakovenko au început să se înmulţească pînă cînd au împînzit ţara. Evident că Lenin era o ţintă vizată, dar după atentatele din 1918 paza lui se întărise considerabil. În plus, era şi mai puţin vulnerabil decît alţi bolşevici, pentru că se aventura foarte rar în afara spaţiului din incinta Kremlinului. Nu făcea niciodată vizite pe front, nici în provincii, nici prin republicile create de noul regim în interiorul graniţelor vechiului imperiu, preferînd întotdeauna să conducă treburile de la Kremlin. Intenţionase să participe la Conferinţa de la Genua din aprilie-mai 1922 împreună cu Cicerin, dar fusese nevoit să renunţe din

cauza stării precare a sănătății*. Pe de altă parte, Unșliht îl informase că „se primiseră informații din surse demne de încredere că polonezii puneau la cale un atentat împotriva tovarășilor Lenin și Cicerin. Acest lucru ar urma să se întîmple în cazul în care Lenin și Cicerin se duc la Conferința de la Genua. Teroriștii nu voiau ca acțiunea să se desfășoare pe teritoriul lor.

Atentatele împotriva lui Lenin au făcut să crească solidaritatea cu conducătorul și admirația pentru mintea și voința lui. Elogiile care i se aduceau erau străbătute de motivații ideologice, exprimate într-o retorică inconsistentă și adesea naivă. Credința străveche a Rusiei în „bunul țătuc țar" și-a găsit rapid un nou obiectiv. După cum scria unul dintre cei mai capabili comisari ai poporului din prejma lui Lenin: „atentatul Faniei Kaplan împotriva vieții lui Lenin i-a sporit considerabil popularitatea"[154]. Simpatia firească a oamenilor obișnuiți, stimulată și de propagandă, s-a transformat într-o idolatrie persistentă care a îmbrăcat aspecte grotești în cultul lui Stalin, fără a se renunța însă la „zeificarea" lui Lenin. Zeul pămîntean creat de bolșevici a inspirat o adevărată cultură a adorației, cu reguli, ritualuri și obiceiuri proprii.

Atentatele împotriva lui Lenin i-au permis regimului să exagereze rolul liderului, pe care îl considera necesar pentru supraviețuirea sa. Lipsa vanității personale în cazul lui Lenin nu a fost un obstacol în calea dezvoltării idolatriei.

A doua consecință a atentatelor împotriva vieții lui Lenin a constituit-o faptul că a permis regimului să recurgă la o violență fără precedent. Execuții de mari proporții avuseseră loc și înainte de decretul VȚIK cu privire la teroarea în masă. La puțin timp după atentatul Faniei Kaplan au avut loc execuțiile publice ale cîtorva foști miniștri ai Guvernului Provizoriu: Șceglovitov (ministrul justiției), Hvostov și Protopopov (miniștri de interne), Beletki (șeful Departamentului Poliției), arhiepiscopul Vostorgov și alții. Beletki a încercat să fugă în ultimul moment, dar a fost împușcat. După ce i-a lichidat pe toți în parcul Petrovski, plutonul de execuție a ridicat cadavrele și a făcut curățenie[155].

*Conferința de la Genua, la care au participat douăzeci și nouă de națiuni europene, inclusiv Germania și Uniunea Sovietică, a fost primul pas pe calea recunoașterii Rusiei Sovietice de către democrațiile occidentale. La o conferință paralelă ținută în Rapallo, Germania și Rusia au ajuns la o înțelegere bilaterală referitoare la cooperarea economică și militară.

În toamna anului 1918, regimul sovietic traversa cea mai nefastă perioadă a existenței sale. Se părea că nu e nevoie decît de un brînci, pentru ca „primul stat proletar" să se prăbușească precum un castel de cărți de joc. Oricît ar părea de paradoxal, atentatul Faniei Kaplan a salvat sistemul. După cum afirmă Troțki: „În acele zile tragice, revoluția a cunoscut experiența crizei interne. Partea ei bună a fost minimalizată. Sabia partidului era pregătită. Hotărîrea și, cînd era necesar, lipsa de scrupule deveneau preponderente. S-a produs o consolidare și, în mod paradoxal, de astă dată, revoluția a fost salvată nu de un respiro, ci, dimpotrivă, datorită unei noi primejdii"[156].

Troțki avea dreptate. În fața pericolului, bolșevicii au recurs la cel mai respingător mijloc de a-și salva statul, teroarea de masă împotriva propriului popor. Au transpus în practică promisiunea lui Lenin de a transforma războiul imperialist în război civil. În această aventură, au fost ajutați de mulți oameni, inclusiv de cei care au tras în seara zilei de 30 august 1918, la fabrica Michelson, de pe strada Șcipovskaia nr. 3.

Ghilotina terorii

Atentatul împotriva vieții lui Lenin a marcat înlocuirea terorii individuale cu teroarea în masă, ca o componentă esențială a politicii de stat. Lenin tînjea de mult după lucrul acesta. Troțki își amintește că pe vremea cînd discutau proiectul de decret al lui Lenin *Patria socialistă este în primejdie*, social-revoluționarul de stînga Șteinberg se pronunțase ferm împotriva împușcării pe loc a oricui ar fi pactizat cu dușmanul. „Dimpotrivă", a exclamat Lenin, „tocmai în asta constă patosul revoluționar". A adăugat apoi ironic: „Sper că nu-ți închipui că vom ieși victorioși dacă nu vom folosi cel mai dur gen de teroare revoluționară". Lenin nu rata niciodată ocazia, cînd vorbea despre revoluție sau despre dictatură, să remarce: „Ce fel de dictatură avem noi? O adunătură de fleacuri, nu o dictatură". Troțki își amintește că Lenin a mai adăugat: „Dacă nu sîntem în stare să împușcăm un sabotor alb-gardist, ce revoluție se cheamă că am făcut? Numai vorbărie și fleacuri"[157]. În broșura sa *Sarcinile de rutină ale regimului sovietic*, Lenin a scris cu regret că „regimul nostru este incredibil de blînd, seamănă mai curînd cu o budincă decît cu un pumn de fier"[158].

Înainte de atentatul de la Michelson, teroarea dezlănțuită de Ceka

ajunsese deja să-ţi îngheţe sîngele în vene. Asemenea pocnetului unui zăvor care se închide brusc, cele două silabe *Ce-ka* opreau orice conversaţie. Ceka – Comisia extraordinară pentru combaterea contrarevoluţiei şi sabotajului – fusese înfiinţată în decembrie 1917 sub preşedinţia lui Felix Dzerzynski, „Felix cel de Fier", ca o inchiziţie revoluţionară, implacabilă şi nemiloasă. Atentatul împotriva lui Lenin s-a produs la momentul oportun. Numai folosind teroarea, regimul îi putea determina pe soldaţi să lupte şi asigura, totodată, aprovizionarea cu cereale. În ziua de 5 septembrie 1918, la o săptămînă după atentat, la o întîlnire a Sovnarkomului pe care în absenţa lui Lenin a condus-o Sverdlov, acesta împreună cu Dzerzynski au ridicat problema terorii în masă, iar Dzerzynski a citit un scurt raport. Burghezia, spunea el, şi complicii ei au ridicat capetele. Capul hidrei trebuie retezat. Încă zguduiţi de atentat şi de valul de cereri din partea muncitorilor de a se folosi forţa pentru a se pune capăt acestor acte ostile, Comisarii Poporului erau dispuşi să voteze cele mai severe decrete. Fără îndoială că Lenin a considerat satisfăcător decretul *Despre teroarea roşie* pe care l-au votat, căci reprezenta o mare schimbare faţă de precedenta adunătură de „fleacuri". Credem că merită să fie citat în întregime:

„După ce a audiat raportul Preşedintelui Ceka, Consiliul Comisarilor Poporului a ajuns la concluzia că, în situaţia de faţă, securitatea spatelui frontului prin măsura terorii este o necesitate absolută. Pentru a conferi un caracter sistematic activităţilor Ceka se impune să fie detaşaţi acolo cît mai mulţi membri de partid cu simţ de răspundere. Este esenţial ca Republica Sovietică să fie apărată de duşmanul de clasă prin izolarea acestuia în lagăre de concentrare, iar toţi cei implicaţi în conspiraţiile şi rebeliunile alb-gardiştilor să fie împuşcaţi. Numele celor executaţi vor fi date publicităţii specificîndu-se, totodată, motivele pentru care s-a aplicat această măsură"[159].

În absenţa lui Lenin, decretul a fost semnat de Kurski, Comisar al Poporului pentru Justiţie, de Petrovski, Comisar al Poporului pentru Interne şi de Bonci-Bruevici, şeful administraţiei de stat. După cum scria istoricul emigrant Melgunov: „Oroarea morală a terorii, efectul ei dezintegrator asupra psihicului uman constă nu atît în asasinatele individuale sau în numărul lor, cît în sistemul însuşi"[160]. Aşa cum în timpul Revoluţiei Franceze cuţitul ghilotinei şi-a cules fără încetare oribila recoltă, în acelaşi mod Ceka îşi croia drum cu ajutorul revolverului.

Sistemul bolşevic şi-a propus să acţioneze „sistematic" în direcţia creării unui climat de teamă şi de obedienţă sclavagistă. Într-un interviu acordat în noiembrie 1918, Peters a declarat: „Pînă la asasinarea lui Uriţki (Comisarul Poporului pentru afacerile interne din regiunea de nord şi preşedinte al Ceka din Petersburg,*) la Petersburg nu au fost executii, dar după aceea s-au înmulţit excesiv, fără discriminare, în timp ce la Moscova regimul a reacţionat la atentatele împotriva lui Lenin numai cu executarea cîtorva miniştri ţarişti". În realitate, aşa cum ştia prea bine şi Peters, au fost împuşcaţi sute de oameni. În finalul interviului Peters a avertizat că „Orice încercare a burgheziei ruse de a ridica din nou capul va fi pedepsită în aşa fel încît oricine ştie ce înseamnă Teroarea Roşie va încremeni de spaimă"[161].

Războiul împotriva poporului rus a fost cel mai cumplit păcat al bolşevicilor. S-ar putea spune că teroarea s-a instaurat numai împotriva celor care s-au făcut vinovaţi de crime împotriva regimului. Dar lucrurile nu stau aşa. Cu o lună înainte de emiterea decretului despre Teroarea Roşie, Lenin i-a recomandat lui A. D. Ţîrupa, Comisar al Poporului pentru producţia de alimente, să emită un decret potrivit căruia „în fiecare regiune producătoare de cereale să fie luaţi douăzeci şi cinci–treizeci de ostatici dintre cei bogaţi care să răspundă cu vieţile lor pentru colectarea şi încărcarea surplusurilor". Ţîrupa a fost şocat de duritatea acestei măsuri şi, în răspunsul său, a evitat subiectul ostaticilor. La următoarea întîlnire a Sovnarkomului, Lenin a dorit să ştie de ce a lăsat în suspensie chestiunea ostaticilor. Ţîrupa a încercat să se apere, căci însăşi ideea de a lua ostatici îl îngrozea şi nu avea nici cea mai mică ideea cum ar putea organiza o asemenea acţiune. Energic, a sunat răspunsul. Lenin i-a trimis altă notă, ca să lămurească şi mai bine lucrurile: „Nu sugerez ca ostaticii *să fie luaţi*, ci *să fie numiţi* în fiecare district. Fiind bogaţi, ei îşi vor aduce propria contribuţie şi în acelaşi timp vor răspunde cu vieţile lor de strîngerea şi încărcarea imediată a surplusurilor"[162].

Cei înclinaţi să creadă că aceste măsuri au fost dictate de împrejurări, că se refereau numai la cazuri particulare, se înşală. În realitate, fenomenul atinsese proporţii de masă, măsurile fiind tipice pentru modul în care a operat Lenin în timpul războiului civil. La 20 august 1918 i-a scris lui Nikolai Semaşko, Comisar pentru Sănătate

*Numele a fost adoptat după obiceiul bolşevic de a numi vechea capitală Petersburg, pentru a evita numele în formă slavă, Petrograd.

şi conducător civil al războiului, aflat la Livnîi: „Vă felicit pentru suprimarea energică a chiaburilor şi a alb-gardiştilor din regiune. Trebuie să batem fierul cît e cald şi să organizăm săracii din regiune, să confiscăm toate grînele şi toate bunurile chiaburilor rebeli, să-i spînzurăm pe conducătorii chiaburilor, să-i mobilizăm şi să-i înarmăm pe cei săraci sub conducerea unor lideri de nădejde din propriile noastre unităţi, să arestăm ostatici dintre cei bogaţi şi să-i ţinem închişi"[163].

Sistemul lagărelor de concentrare – Administraţia de Stat a Lagărelor GULAG – şi înfricoşătoarele epurări din anii '30 sînt asociate, de regulă, cu numele lui Stalin, dar adevăratul părinte al execuţiilor, al terorii în masă şi al „organelor" aflate deasupra statului, a fost Lenin. Pe fundalul terorii declanşate de Lenin este mai uşor să înţelegem metodele inchiziţiei lui Stalin, care era capabilă să execute uneori oameni numai pe baza unei simple suspiciuni. Lenin nu a inspirat numai teroarea revoluţionară, dar a fost primul care a transformat-o într-o instituţie de stat. Cînd M. M. Volodarski, Comisarul Poporului pentru presă, propagandă şi agitaţie, a fost asasinat în 1918 la Petrograd, Lenin se aştepta ca liderii bolşevici locali să ia măsuri severe, însă a constatat că erau slabi şi şovăielnici. Iritat, i-a trimis o scrisoare usturătoare lui Zinoviev: „Chiar astăzi Comitetul Central a auzit că *muncitorii* din Petrograd au vrut să reacţioneze la asasinarea lui Volodarski prin teroare în masă şi că dumneata (nu dumneata personal), adică liderii locali de Partid i-aţi ţinut în frîu. Protestez vehement! Ne compromitem; rezoluţiile noastre ameninţă cu teroarea în masă, dar cînd este vorba să trecem la fapte, *frînăm* iniţiativa *întru totul* justificată a maselor. Asta este im-po-si-bil! Teroriştii vor crede că nu sîntem în stare de nimic. Ne aflăm într-o situaţie de război extremă. Trebuie să sprijinim teroarea pe scară largă împotriva contrarevoluţionarilor, mai ales în Petrograd, ca să dăm un exemplu *hotărîtor*"[164].

Decretul asupra terorii în masă a reprezentat temelia pe care au înălţat şi dezvoltat sistemul succesorii lui Lenin şi cei care i-au urmat lui Dzerzynski şi Unşliht. Este greu de înţeles cum un om care îi admira pe Beethoven şi pe Spinoza, care îl citea pe Kant şi obişnuia să le spună lui Gorki şi Lunacearski cît de mult preţuiau bolşevicii intelectualitatea, putea tolera un sistem guvernat de reguli poliţieneşti. Cum era în stare Lenin, care se pretindea liderul unei lumi noi, să scrie personal ordine de spînzurătoare, de împuşcare, de închidere a

oamenilor în lagăre de concentrare, ştiind că lucrurile acestea nu vor rămîne simple cuvinte aşternute pe hîrtie?

Cînd au recurs pentru prima oară la teroare, bolşevicii şi-au justificat gestul invocînd „conştiinţa revoluţionară" şi decretele pripite al Sovnarkomului care îi încurajau în această direcţie. Dar atunci cînd teroarca a devenit un fenomen de masă, Lenin a simţit nevoia s-o fundamenteze teoretic. Există multe articole în care şi-a prezentat argumentaţia. În noiembrie 1920, revista *Kommunisticeskii Internaţional* (Internaţionala comunistă) a publicat articolul *În legătură cu istoricul dictaturii*. Lenin începea cu binecunoscuta frază: „Cine nu înţelege nevoia dictaturii oricărei clase revoluţionare pentru a-şi asigura victoria, nu pricepe nimic din istoria revoluţiei"[165], după care înşira o mulţime de propoziţii menite să justifice teroarea revoluţionară. „Dictatura înseamnă – luaţi aminte o dată pentru totdeauna! – puterea neîngrădită bazată pe forţă şi nu pe lege"[166]. Lenin părea încîntat de propria lui descoperire atunci cînd afirma că: „Puterea neîngrădită de lege, bazată pe forţă, în cel mai simplu sens al cuvîntului reproduce exact conţinutul noţiunii de dictatură"[167]. Apoi a elaborat o definiţie: „Dictatura nu înseamnă altceva decît puterea neîngrădită de nici un fel de lege, sau regulamente şi bazată direct pe folosirea forţei". Poporul revoluţionar „îşi creează propriul tribunal şi instituie pedepse, aplică forţa, creează o nouă lege revoluţionară"[168]. După părerea lui Lenin, violenţa aplicată în numele dictaturii proletariatului este echivalentă cu „justiţia revoluţionară".

Merită consemnat faptul că, în general, înainte de revoluţie, Lenin nu fusese adeptul „logicii bîtei". După ce a pus mîna pe putere, a aruncat mantia social-democrată şi a îmbrăcat veşmîntul iacobin. Din acel moment, întreaga sa politică a fost subordonată unui singur scop: să rămînă la putere cu orice preţ. Însă nu s-a limitat la fundamentarea teoretică a terorii ca politică de stat, ci s-a implicat nemijlocit în aplicarea ei. Corespondenţa lui cu D. I. Kurski, Comisarul Poporului pentru Justiţie, este elocventă în acest sens. Lenin avea naivitatea să-şi închipuie că organele justiţiei vor contribui la stoparea monstruoasei birocraţii care lua fiinţă. I-a sugerat lui Kurski că „neapărat în toamana aceasta şi în iarna 1921–22 trebuie să se aducă în faţa instanţei patru sau şase cazuri „model", astfel ca fiecare proces să se transforme într-o cauză politică"[169]. Sperînd că respectivul Comisariat pentru Justiţie va institui o oarecare „ordine revoluţionară"

în acea birocraţie, Lenin scria: „Întreprinderile noastre de stat se află într-o situaţie mizerabilă. Şi cei mai vinovaţi, cei mai indolenţi sînt comuniştii «binevoitori», care se lasă duşi de nas. Comisariatului pentru Justiţie şi tribunalelor revoluţionare le revine cea mai mare răspundere – ele trebuie să-i sancţioneze cu asprime pe aceşti trîntori şi pe alb-gardiştii care îşi bat joc de ei"[170]. El a mai adăugat că printre trîntori figurau o mulţime de intelectuali şi l-a sfătuit pe Kurski să „însceneze un proces politic care să-i înveţe minte pe aceşti intelectuali ticăloşi"[171].

Dar nimic din toate acestea nu-l abătea pe Lenin de la scopul punerii aparatului represiv pe o bază legală, deşi noţiunea lui despre legalitate avea foarte puţin de-a face cu justiţia. În 1922, Kurski a început elaborarea Codului Penal al RSFSR. O dată cu formarea Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste (URSS) în 1922, fiecare republică constitutivă trebuia să-şi elaboreze propriul cod penal, teoretic în mod independent, dar, practic, în conformitate cu regulile stabilite de Partidul Comunist al Uniunii Sovietice. Lenin a luat parte activă la elaborarea codului penal model al Federaţiei Ruse (RSFSR). I-a scris lui Kurski: „După părerea mea, ar trebui să extindem folosirea execuţiei (comutată în deportare în străinătate)"[172]. Două zile mai tîrziu i se adresa din nou: „Legea nu trebuie să abolească teroarea. A promite aşa ceva ar însemna o autoamăgire sau înşelătorie. E absolut necesar ca teroarea să fie legalizată principial, în termeni clari, fără echivoc"[173]. Nici nu se putea să fie mai sincer: teroarea trebuie legalizată ca o chestiune de principiu, cu o sferă de aplicare cît mai largă. Mai mult chiar, el propunea două variante posibile de extindere a execuţiei, dintre care citäm doar una, întrucît diferenţele dintre ele sînt nesemnificative: „Propaganda, agitaţia, apartenenţa sau colaborarea cu organizaţiile ce sprijină acea parte a burgheziei internaţionale care nu recunoaşte dreptul sistemului comunist de a înlocui capitalismul şi încearcă să-l răstoarne prin forţă, prin intervenţie, prin blocadă, spionaj, şi alte metode similare, vor fi condamnaţi la moarte, sentinţă ce poate fi comutată în cazul unor circumstanţe atenuante în privaţiunea de libertate cu expluzarea din ţară"[174]. Aceasta a devenit baza vestitului Articol 59 al Codului Penal sovietic[175], aşa cum s-a recunoscut în volumul 45 al lucrărilor lui Lenin, publicate în 1970: „Sugestiile lui Lenin au fost luate în considerare la elaborarea Codului Penal... secţiunea crimelor contrarevoluţionare"[176].

Societatea sovietică îi datorează lui Lenin meritul de a fi atribuit un rol special „organelor punitive". În acest domeniu nu se inspira nici din operele lui Marx, nici ale lui Engels, care nu au lăsat nici un fel de instrucțiuni referitoare la modalitățile de creare a unor astfel de organisme sau la principiile lor de funcționare. Lenin însuși a fost patronul sfînt al Ceka. Înființată în decembrie 1917, ea a căpătat curînd, la dispoziția liderului bolșevic, un statut extrajuridic. Omnipotenta Ceka putea să aresteze, să ancheteze, să dea sentințe și să le execute. Zeci de mii de oameni au fost împușcați fără judecată în subsolurile Ceka. Și, ca și cînd toate acestea s-ar fi dovedit insuficiente, la 14 mai 1921, Biroul Politic, condus de Lenin, a votat o moțiune prin care „se lărgeau drepturile Ceka în legătură cu aplicarea pedepsei cu moartea"[177].

Teroarea Ceka a fost coroborată cu hotărîrile de partid. În iunie 1918, cu trei luni înainte de adoptarea decretului referitor la Teroarea Roșie, o conferință de partid a cekiștilor a votat decrete privind „destituirea unor lideri proeminenți și activi ai cadeților monarhiști, ai social-revoluționarilor de dreapta și ai menșevicilor, înregistrarea și punerea sub supraveghere a generalilor și ofițerilor, menținerea sub observație a Armatei Roșii, a personalului ei de conducere...; împușcarea contrarevoluționarilor, a speculanților, a tîlharilor și a celor care iau mită"[178]. Adesea, Biroul Politic adopta decizii care aveau prioritate față de hotărîrile tribunalelor. De exemplu, Biroul Politic a ordonat Biroului pentru Asia Centrală „ca nu care cumva să-i elibereze pe liderii basmaci, ci să-i aducă neîntîrziat în fața tribunalului revoluționar, în vederea aplicării pedepsei cu moartea"[179].

Lenin era preocupat de activitatea Ceka în cele mai mici detalii: „Supravegherea trebuie să fie perfecționată (să existe despărțituri speciale, pereți de lemn, dulapuri sau separeuri pentru schimbarea hainelor), la aceasta adăugîndu-se percheziții inopinate, un sistem de verificări duble sau chiar triple, după toate regulile artei percheziției etc."[180]. Exprimarea pare să aparțină mai degrabă unui profesionist în domeniul serviciului de securitate decît unui șef de guvern. I-a scris lui Dzerzynski și i-a sugerat ca arestările să se opereze *în timpul nopții*"[181].

Lenin era obsedat de ideea că ar putea exista „scurgeri de secrete", că intrigile și planurile bolșevicilor ar fi astfel descoperite. Chiar atunci cînd Herbert Hoover, șeful Administrației pentru alimente a SUA, a

lansat în iulie 1921 un program de ajutorare menit să contribuie la distribuirea alimentelor şi combaterea foametei în Rusia. Lenin a sesizat pericolul, întrucît majoritatea lucrătorilor din cadrul acestui program erau tineri studenţi. Lenin i-a scris în secret lui Molotov: „Ca urmare a înţelegerii cu Hoover, o să sosească un mare lot de americani. Trebuie să ne gîndim cum să-i supraveghem şi să fim informaţi asupra oricărei mişcări. Propun ca Biroul Politic să dispună înfiinţarea unei comisii cu sarcina de a pregăti, a elabora şi a intensifica supravegherea şi informarea în legătură cu străinii, prin Ceka şi celelalte organe. Comisia va fi alcătuită din Molotov, Unşliht şi Cicerin. Ultimii doi vor putea fi înlocuiţi numai de membri de partid cu funcţii foarte înalte, cu aprobarea prealabilă a lui Molotov"[182].

Decenii la rînd, poporul sovietic a fost crescut în mitul „bunătăţii" lui Lenin, şi nenumărate cărţi reflectau interesul şi preocuparea lui pentru semenii săi. „Bunătatea" lui se distingea prin faptul că era „revoluţionară". De exemplu, cînd a aflat că la Ţariţîn o anume Valentina Perşikova a fost arestată de un cekist zelos pentru că mîzgălise un tablou al lui Lenin, acesta a scris organului local de partid: „Nu trebuie să arestăm un om numai pentru că a zmîngălit un portret. Eliberaţi-o imediat pe Valentina Perşikova, dar dacă este contrarevoluţionară supravegheaţi-o îndeaproape"[183].

Lenin a creat un statut privilegiat Cekăi. După revoluţie, controlul asupra organelor represive era exercitat numai de Biroul Politic, iar mai tîrziu de şeful guvernului şi al Partidului. Dacă se isca un conflict între Ceka şi alt organ de stat, invariabil Lenin se situa de partea Cekăi. În decembrie 1917, M. Kozlovski, funcţionar superior în Comisariatul pentru Justiţie i-a scris lui Lenin, obiectînd împotriva „execuţiilor nefondate" iniţiate de aceasta: „Au trecut cîteva zile de cînd l-am informat pe Stalin că sînt în slujba lui. Dar se mişcă încet. Anexez opt cazuri referitoare la protestul meu împotriva Ceka... Propun să se revizuiască decizia de lichidare a tuturor oficialităţilor politice, începînd cu contabilul satului şi ofiţerul de poliţie. Sentinţa de împuşcare este dată adesea fără o anchetă şi fără o motivaţie plauzibilă (unuia dintre ei i s-a reproşat doar faptul că este monarhist)". Într-o scrisoare adresată lui Stalin, Lenin îi spunea că Dzerzynski îl informase cu privire la obiecţiile formulate de Ceka în privinţa întîlnirii lui cu Kozlovski[184]. Şi cu aceasta chestiunea s-a încheiat.

În scurt timp, Ceka a devenit, practic, adevăratul şef al statului, trezind frică nu numai în rîndul populaţiei, ci şi printre bolşevicii înşişi. N. V. Krîlenko scria că Ceka s-a transformat într-un Comisariat al Poporului, „îngrozitoare prin cruzime şi prin totala impenetrabilitate în faţa oricui ar fi dorit să ştie ce se petrece în adîncurile ei"[185].

Sesizînd creşterea unei ostilităţi tacite împotriva Cekăi, Dzerzynski, cu acordul lui Lenin, a propus sistarea pedepsei cu moartea în provincii fără confirmarea sentinţei de la Moscova – de către Ceka. În acelaşi timp, el a sugerat aplicarea mai frecventă a pedepsei capitale în cazul funcţionarilor corupţi de pe frontul economic[186].

Cînd s-a făcut încercarea de a se subordona activităţile represive ale Ceka Comisariatului pentru Justiţie, Dzerzynski s-a revoltat: „Asta ne va distruge prestigiul, ne va diminua autoritatea în lupta cu crima şi va alimenta bîrfele alb-gardiştilor despre acţiunile noastre «ilegale». În cazul de faţă nu e vorba de un act de control, ci de unul de discreditare a Cekăi şi a organelor sale. Ceka este subordonată Partidului"[187]. Dzerzynski greşea; Partidul nu mai avea nici un control asupra Cekăi. Ea se afla în subordinea primului om din partid, şi lucrul acesta s-a transformat într-o sinistră tradiţie. Ceka a devenit treptat, dar foarte rapid un stat în stat, cu puterea de a condamna un cetăţean, după bunul său plac.

În afară de Ceka mai existau şi tribunalele revoluţionare, numite astfel prin analogie cu acelea instituite de Revoluţia Franceză. Potrivit mărturiei lui Serghei Kobiakov, avocat în aceste tribunale, „Nu exista apel împotriva unei sentinţe pronunţate de un tribunal. Aceasta nu mai era confirmată de nimeni, urmînd să fie executată în douăzeci şi patru de ore"[188]. Tribunalele nu se comparau cu Ceka, nici în privinţa eficienţei, nici a anvergurii operaţiilor lor, dar reuşeau totuşi să arunce în închisoare mii de oameni, adesea numai pentru că aparţineau „clasei exploatatoare".

Nişte cifre globale nu există, însă incidentele particulare sînt revelatoare. În martie 1921, în timp ce la Moscova se desfăşura Congresul al X-lea al Partidului Bolşevic, soldaţii şi marinarii din fortăreaţa de pe insula Kronstadt din Marea Baltică, aflată la treizeci de kilometri de Petrograd, s-au răsculat împotriva regimului bolşevic şi au cerut formarea unui guvern în care să fie reprezentate toate sovietele socialiste. Lenin a trimis 50 000 de soldaţi ai Armatei Roşii ca să înăbuşe revolta. Nu se cunoaşte numărul exact al celor ucişi, dar 167 de marinari de pe vasul de luptă *Petropavlovsk* au fost condamnaţi

la moarte la 20 martie, şi procese similare au avut loc pe tot parcursul lunilor martie şi aprilie[189].

În 1921, cînd războiul civil se apropia de sfîrşit, tribunalele militare şi-au continuat activitatea şi, deşi numărul execuţiilor s-a redus faţă de anii 1918 şi 1919, teroarea revoluţionară s-a exercitat cu o forţă uluitoare în rîndurile militarilor. N. Sorokin, adjunct al Colegiului Militar al Tribunalului Suprem şi M. Strogovici, director al ramurii de statistică a acestui tribunal îi raportau lui Troţki că în 1921 au fost executaţi 4 337 de soldaţi şi ofiţeri ai Armatei Roşii[190]. Şi asta într-un an în care vîntul victoriei umfla pînzele Roşilor, şi toate înfrîngerile militare erau de domeniul trecutului.

Cîteodată, Lenin dădea el însuşi sfaturi cu privire la instrumentarea unui caz. La 27 august 1921, în cadrul unei şedinţe restrînse a Biroului Politic la care au participat Troţki, Kamenev, Zinoviev, Molotov şi Stalin s-a discutat despre procesul generalului alb, baronul von Ungarn-Sternberg. Lenin a făcut o propunere care a fost acceptată imediat: „Trebuie să formulăm o acuzaţie întemeiată şi dacă există suficiente probe indubitabile, o să organizăm cît mai repede un proces public şi o să-l împuşcăm"[191]. Nu se pune problema dacă Ungarn merita sau nu un proces (dosarul lui de conducător al războiului civil în Siberia răsăriteană este destul de sîngeros); întrebarea este de ce s-a amestecat Biroul Politic. Propunerea lui Lenin reprezenta un ordin politic dat tribunalului. Lenin acţiona ca anchetator, procuror şi judecător. În asemenea condiţii nu mai era nevoie de un avocat al apărării.

Ceka nu şi-a limitat execuţiile la exponenţii burgheziei, muncitori, ţărani, ostaşi ai Armatei Roşii. Îşi împuşca şi proprii oameni dacă aceştia deveneau suspecţi. În martie 1921, un grup de cekişti de pe frontul din Turkestan au scris Comitetului Central, protestînd că execuţiile s-au înmulţit în cadrul Ceka: „Cekiştii sînt împuşcaţi sub diverse pretexte şi nici unul din comuniştii care lucrează în cadrul acestor organe represive nu are garanţia că nu va fi împuşcat mîine sub o acuzaţie sau alta". Autorii continuă: „În momentul în care un comunist începe să lucreze pentru organele represive, el încetează de a mai fi o fiinţă umană, transformîndu-se într-un automat. Nu mai poate să-şi exprime propriile păreri, să-şi satisfacă propriile nevoi şi este în permanenţă ameninţat cu execuţia". Ca urmare a activităţii lor ca şi a ameninţării constante cu pedeapsa, cekiştii „dobîndesc trăsături

negative, cum ar fi vanitatea, aroganța, duritatea, egoismul feroce ș.a.m.d. și devin, treptat, o castă aparte"[192].

Această „castă aparte" a captat „interesul aparte" al lui Lenin. Pentru el, Ceka trebuia să aibă o singură calitate, și anume loialitatea: loialitate față de el, față de Partid și Revoluție. Bolșevicii și-au dat seama de lucrul acesta și au încercat să contribuie cu sugestii: de exemplu, Ganețki i-a propus lui Lenin să cimenteze unitatea dintre Ceka și Partid: „este important", scria el „să stabilim cele mai strînse legături cu putință între organizațiile de partid și Ceka. Toți membrii de Partid aflați în posturi de răspundere trebuie să transmită la Ceka toate informațiile pe care le primesc, pe cale oficială sau particulară, dacă acestea pot interesa lupta împotriva contrarevoluției". În scrisoarea sa de răspuns, Lenin s-a interesat dacă Ganețki a discutat chestiunea cu Dzerzynski și i-a cerut să-i dea telefon. Era o propunere care concorda cu modul de a gîndi al lui Lenin. El își exprimase sentimentele față de Ceka în memorabila frază: „Un bun comunist este un bun cekist"[193].

Școala leninistă a terorii a îmbrăcat multe forme: luarea de ostatici, deportarea, ridicarea cetățeniei, execuții nejustificate, detenția. În anii următori, Menjinski, Iagoda, Ejov și Beria aveau să inventeze și să perfecteze noi metode, bazate pe experiența lui Lenin. De exemplu, în aprilie 1941, Comisarul adjunct pentru Afaceri Interne, Serov, a sancționat următorul „program" de recrutare: sub numele conspirativ „Operațiunea Moara de vînt", a fost creată o falsă graniță sovietică cu un fals post de frontieră japonez în Extremul Orient, în regiunea Habarovsk. Cetățenilor sovietici li se încredințau misiuni „speciale" dincolo de „frontieră". Acolo erau arestați de cekiști îmbrăcați în uniforme japoneze sub acuzația că ar fi fost agenți ai „japonezilor" și trimiși înapoi dincolo de frontieră, unde cădeau imediat în mîinile „adevăraților" cekiști. Dacă se dovedea că în timpul torturilor „japonezilor" recunoscuseră că au legături cu NKVD-ul erau condamnați la moarte. Sute de asemenea nefericiți au fost lichidați în felul acesta; și numai intrarea Uniunii Sovietice în război, în luna iunie, a pus capăt Operațiunii Moara de vînt[194].

În ciuda gravelor probleme economice cu care se confrunta țara, s-au păstrat numeroase documente ce atestă faptul că Lenin n-a refuzat niciodată sprijinul financiar solicitat de Ceka. Este suficient să citățm un singur exemplu: în calitate de președinte al Consiliului pentru muncă

şi apărare, în noiembrie 1921 a semnat un ordin care prevedea acordarea unei alocaţii suplimentare de 792 000 ruble-aur pentru nevoile speciale ale Cekăi[195]. Biroul Politic a ratificat decizia în 24 noiembrie[196].

Lenin a lăsat să se înţeleagă clar că socotea acest organism drept unul din elementele cheie ale sistemului pe care îl crease. Luînd cuvîntul la Congresul al IX-lea al Sovietelor, el a afirmat că „fără o asemenea instituţie, regimul muncitorilor nu ar exista"[197]. Dar cu numai cîteva luni înaintea loviturii de stat din octombrie, în lucrarea sa *Statul şi revoluţia*, declarase că, atunci cînd proletariatul va prelua puterea, maşina statală va fi zdrobită şi statul va începe să dispară treptat. Lui Lenin îi lipsea viziunea de ansamblu asupra vieţii sociale. Ochii lui erau, de regulă, fixaţi asupra grijilor de fiecare zi, a experimentelor care aveau să transforme uriaşa ţară într-o patrie a GULAG-ului.

Ghilotina revoluţiei ruse a constituit-o revolverul şi cînd n-a mai existat nici o îndoială în privinţa cîştigării războiului civil, rafalele plutoanelor de execuţie au fost înlocuite de pocnetele răzleţe ale focurilor de revolver. Dar lupta împotriva contrarevoluţionarilor, a teroriştilor şi a sabotorilor nu putea fi dusă numai cu revolverele cekiştilor. Încă din anul 1918, bolşevicii au înfiinţat lagărele de concentrare, şi cei care scăpaseră de gloanţe au început să le umple. La 20 aprilie 1921, Biroul Politic sub conducerea lui Lenin a aprobat construirea unui lagăr cu o capacitate de zece pînă la douăzeci de mii de oameni, în regiunea Uhta din nordul îndepărtat[198]. O săptămînă mai tîrziu, Dzerzynski a propus ca soldaţii şi marinarii de la Kronstadt – consideraţi în 1917 mîna dreaptă a bolşevicilor – care se revoltaseră împotriva autorităţii sovietice în martie 1921, şi rezistaseră timp de cîteva săptămîni asaltului de proporţii al trupelor Armatei Roşii, să fie aşezaţi în „colonia corecţională de la Uhta"[199]. Apoi Ceka a propus construirea altei colonii penale la Holmogorî, tot în nord[200]. Şi lucrurile au continuat în acelaşi fel. În curînd, toată harta secretă a ţării avea să fie presărată de ciupiturile de vărsat negru ale lagărelor, prin care urmau să treacă milioane de oameni în cei şaptezeci de ani de regim leninist.

Primele deportări în lagăre au avut loc în timpul războiului civil. Un număr foarte mare de femei şi copii din regiunea Donului şi din Kuban au fost „reaşezaţi" ca urmare a represaliilor sălbatice împotriva cazacilor. Mii de oameni au murit, fie în lagăr, fie în drum spre lagăr.

Troţki a anticipat „marşurile" siberiene ale lui Stalin cînd a raportat în 1920 la Moscova: „Propun să se anunţe în numele guvernului că familiile lui Kuban găsite vinovate de colaborare cu generalul alb, baronul Vranghel, vor fi deportate dincolo de Baikal, în zonele aflate în posesia japonezilor, semenoviţilor etc. Vreau să ştiu dacă aveţi de formulat vreo obiecţie"[201]. Nu existau obiecţii, dar mijloacele de transport lipseau cu desăvîrşire.

Fostele arhive ale Partidului şi depozitele KGB-NKVD conţin teancuri întregi de scrisori de la deţinuţii deznădăjduiţi din nenumărate lagăre. Cea mai mare parte au fost distruse de autorităţi, dar cîteva s-au mai păstrat. Sînt deosebit de numeroase scrisorile din perioada colectivizării de la începutul anilor '30, cînd s-a purces la realizarea „planului cooperatist" al lui Lenin. O alegere întîmplătoare a cîtorva din aceste misive poate să ne ofere o imagine de ansamblu asupra atmosferei ce domnea în perioada respectivă.

„Cerere a deportaţilor din regiunea Severo-Dvinsk, districtul Kotlass, din lagărul Makariha. Vă rugăm să analizaţi cazurile noastre şi să ne spuneţi cu ce-am greşit ca să fim torturaţi şi batjocoriţi în asemenea măsură? Cum se poate ca, după ce am cultivat atît de multe grîne şi am ajutat statul, acum să devenim nefolositori? Dacă nu e nimic de capul nostru, atunci trimiteţi-ne în străinătate, căci aici sîntem ameninţaţi să murim prin înfometare şi în fiecare zi un revolver este îndreptat spre pieptul nostru şi ne ameninţă cu moartea. O femeie a fost înjunghiată cu o baionetă şi doi bărbaţi au murit prin împuşcare. Numai în decurs de şase săptămîni au pierit 1 600 de oameni.

Oamenii vă cer să trimiteţi o comisie care să ia act de condiţiile în care trăim. Pînă şi vitele au parte de un tratament mai bun, în vreme ce noi stăm cu picioarele în apă, iar de sus ne cade nisip în ochi. Nu ne dezbrăcăm şi nu ne descălţăm niciodată, n-avem destulă pîine şi nici apă şi dacă nu se vor lua măsuri în decurs de o lună nu va mai rămîne nimeni în viaţă.

Nu credem că Rusia suferă pentru că noi am cultivat foarte mult grîu. Mai degrabă lucrurile stau invers. Nu am avut niciodată pierderi de grîne, dar acum totul s-a dus pe apa sîmbetei, iar felul în care sîntem trataţi depăşeşte orice închipuire. Nu vedeţi ce se întîmplă? Ne-au luat totul şi ne-au deportat. Asta nu face bine nimănui, şi cu atît mai mult Rusiei.

Cerem Comitetului Executiv Central să constate la faţa locului cum trăiesc chiaburii la Makariha: colibele noastre se prăbuşesc, sînt

pline de excremente, oamenii mor pe capete, zilnic scoatem afară cîte treizeci de sicrie. Nu avem nimic: nici lemne de foc, nici apă, nici raţii alimentare, nici baie ca să ne păstrăm curaţi, numai trei sute de grame de pîine pe zi, atît şi nimic mai mult. Cu peste 250 de oameni într-o colibă, ne îmbolnăvim numai din cauza aerului pe care îl respirăm, mai ales pruncii nevinovaţi"[202].

Cei aflaţi în libertate încercau să-i ajute pe exilaţi, şi cîţiva mai curajoşi s-au aventurat chiar pînă în nord ca să le dea de urmă. Într-o scrisoare anonimă datînd de la începutul anilor '30 şi adresată „autorităţilor" se făcea un apel insistent la omenie:

„Înălţimea Voastră, vă rugăm să daţi crezare scrisorii noastre, scrisă în tundra nordului, nu cu lacrimi amare, ci cu sînge negru. Am ajuns într-un loc în tundra din nord, în regiunea Nandomsk ca să-i găsim pe deportaţii nevinovaţi. Îşi duc zilele într-o mizerie de neînchipuit. În timpul şederii noastre în nord, am constatat că în fiecare zi mor pînă la douăzeci şi doi de oameni. A trebuit să îngropăm chiar şi noi nişte copii, căci aici înmormîntările se fac una după alta. V-am scris doar cîteva rînduri, însă vă asigurăm că, în loc să mai petrecem o săptămînă aici, am prefera ca pămîntul să se scufunde în mare şi să nu mai rămînă în viaţă nici o vietate"[203].

Aşa cum promisese Lenin, „plugul revoluţiei" a întors Rusia pe dos. Autorii scrisorilor semnate sau anonime au cerut zadarnic îndurare, căci regimul i-a desconsiderat, aşa cum a făcut şi cu cei care au tăcut. După cum spunea Lenin, reprezentau mica burghezie, principalii duşmani ai revoluţiei. Dacă nu erau lichidaţi, trebuiau să fie reeducaţi, astfel încît să-şi însuşească abecedarul socialismului[204]. Bolşevicii credeau că această mişcare către socialism nu se putea face fără sacrificii: scopul justifica mijloacele. Aşa cum scria Lenin: „Lasă-i pe dulăii societăţii burgheze să ţipe şi să geamă după fiecare căţel nedorit; între timp noi vom doborî la pămînt pădurea mare şi bătrînă"[205].

5

ANTURAJUL LUI LENIN

Încă de la începutul carierei sale politice, Lenin s-a aflat în centrul atenţiei semenilor săi. Prin însăşi forţa personalităţii sale, exercita o influenţă covîrşitoare asupra oamenilor. Dar nu avea prieteni intimi. La început a fost mai apropiat de Martov, de N. E. Fedoseev – pe care l-a întîlnit numai de două ori – şi de A. A. Vaneev şi a avut relaţii cordiale cu Zinoviev şi cu Kamenev în ajunul revoluţiei. Mai tîrziu, în diverse perioade, a fost în termeni foarte buni cu Sverdlov, Dzerzynski, Podvoiski şi Lunacearski. Dar nu a avut prieteni de o viaţă. Dacă Lenin era preocupat ca toţi colaboratorii săi apropiaţi să mănînce bine sau să se odihnească suficient, nu făcea altceva decît să-şi îndeplinească o îndatorire de partid. Putea să rîdă şi să glumească cu toată lumea, dar numai în cazul Inessei Armand a trecut pragul spre intimitate. Era devotat trup şi suflet Ideii, şi astfel de oameni pot avea adepţi şi simpatizanţi, colaboratori şi discipoli, însă numai rareori prieteni apropiaţi.

Mulţi dintre cei care au fost incluşi în Biroul Politic format de Lenin la 10/23 octombrie 1917 pentru a se ocupa de chestiunea insurecţiei armate aveau să joace roluri importante în crearea sistemului şi în influenţarea dezvoltării lui ulterioare. Dar Biroul Politic nu a fost totuşi un organ consultativ în timpul loviturii de stat sau în perioada imediat următoare; Lenin simţise că nu putea fi convocat întregul Comitet Central pentru dezbaterea chestiunilor curente, în locul lui fiind necesar un grup mic de membri care să se întîlnească regulat şi să rezolve problemele respective. La Congresul al VIII-lea al Partidului din martie 1919, Zinoviev, prezentînd raportul în legătură cu chestiunile organizatorice, a declarat că, dacă Comitetul Central ar avea ceva mai mulţi membri, ar arăta ca un „mic miting de masă".

Conducerea comunistă avea nevoie de un Birou Politic, un Birou organizatoric şi un Secretariat. Nimeni nu-şi imagina că Biroul Politic – Politbiuro – creat la acest congres avea să dobîndească rapid o autoritate enormă, transformîndu-se, treptat, într-un organ al puterii absolute, ascuns poporului de o mantie de secretomanie şi de omnipotenţă.

În componenţa primului Birou Politic constituit la 25 martie 1919, intrau cinci membri permanenţi – Lenin, Kamenev, Krestinski, Stalin, Troţki şi trei supleanţi – Buharin, Zinoviev şi Kalinin. Toţi aceşti oameni, în afară de Krestinski, care a rămas în Biroul Politic numai pînă în 1921, şi Kalinin, care era un personaj mai mult decorativ, au fost principalii colaboratori ai lui Lenin. Krestinski, care era şi „comunist de stînga" şi „troţkist" şi a deţinut mai multe funcţii în Comitetul Central, în Sovnarkom şi în VŢIK, şi-a încheiat existenţa ca victimă a epurărilor lui Stalin. Un dosar voluminos din colecţia specială a Ministerului Securităţii Statului include documentele „procesului lui Buharin, Rîkov, Iagoda, Krestinski" cu o adnotare pe o jumătate de pagină în care se menţionează că sentinţa împotriva lui Krestinski a fost executată la 15 martie 1938[1].

Kalinin a avut mai mult noroc. Numit preşedinte al VŢIK la moartea lui Sverdlov, survenită în martie 1919, a jucat pînă la sfîrşitul vieţii sale, în 1946, rolul de şef de stat marionetă şi nu a exercitat nici o influenţă asupra destinului ţării.

La prima reuniune a Biroului Politic, în ziua de 16 aprilie 1919, la care au participat numai Lenin, Kamenev, Krestinski şi Kalinin s-a explicat clar faptul că acesta urma să fie mai degrabă un organ de stat decît de partid. Biroul Politic îşi numea singur membrii, examina situaţia economică a muncitorilor, a impus predarea religiei în cadrul programului extraşcolar, l-a inclus în rîndurile sale pe Comisarul Poporului pentru pămînt, a aprobat deplasarea lui Kalinin cu trenul propagandistic Revoluţia din Octombrie, a ordonat organizarea unor ample procese împotriva grupurilor antisovietice etc.

Aprecierea dată de Lenin anturajului său este succint exprimată în vestita *Scrisoare către congres* pe care a dictat-o timp de cîteva zile, în decembrie 1922 şi ianuarie 1923. La 24 şi 25 decembrie a prezentat calităţile morale, politice şi intelectuale ale lui Troţki, Stalin, Zinoviev, Kamenev, Buharin şi Piatakov. La 24 decembrie şi la 4 ianuarie a dictat un post-scriptum nefavorabil la adresa lui Stalin[2]. Aceste însemnări sînt concludente atît pentru modul în care aprecia Lenin situaţia din ţară, în ansamblu, cît şi pentru conturarea personalităţii celor aflaţi în imediata apropiere.

Includerea lui Piatakov pe lista potenţialilor succesori ai lui Lenin este oarecum surprinzătoare. Lenin îl considera un om cu „o voinţă excepţională, înzestrat cu calităţi remarcabile"[3]. Incontestabil, Piatakov

a deținut mai multe funcții importante la nivel de minister, dar n-a exercitat nici un fel de influență în cadrul Partidului, iar biografia lui nu conține elemente care l-ar fi îndreptățit să ocupe același loc cu Buharin, de exemplu, sau oricine altcineva de pe lista lui Lenin. Poate că numai în viziunea lui Lenin Piatakov avea un potențial ridicat. Totuși, nimic din toate acestea nu i-au ușurat situația. După ce a fost exclus din partid, arestat și exilat, în cele din urmă a compărut în fața tribunalului în 1937. „Voința lui excepțională" l-a părăsit după ce a fost supus unor torturi îngrozitoare de către torționarii lui Ejov. Anchetatorii lui i-au pus în seamă o pretinsă întîlnire secretă cu Trotki la Stockholm în 1935, precum și o scrisoare de treizeci și cinci de pagini pe care i-ar fi scris-o lui Ejov în 1936. Pe parcursul acesteia îl citează pe Trotki care i-ar fi spus: „Trebuie să înțelegi că, dacă nu vom organiza cît mai curînd o serie întreagă de acte teroriste, va fi imposibil să răsturnăm guvernul stalinist. Am în vedere o lovitură de stat. Pentru pregătirea ei trebuie folosite cele mai dure metode, mai ales teroarea, distrugerile și sabotajul"[4].

Mai exista și un al doilea eșalon aflat în strînsă legătură cu Lenin, care era reprezentat de personalități ca Sverdlov, Dzerzynski, Ordjonikidze, Uritki, Lunacearski și alți cîțiva, dar rolul lor se mărginea îndeosebi la executarea ordinelor conducătorului, în calitate de purtători de cuvînt ai acestuia. Membrii Biroului Politic au fost aceia care au facilitat insurecția armată, au transpus în practică politica economică a comunismului de război și Teroarea Roșie, au mobilizat forțele angrenate în războiul civil, au instituit programul Noii Politici Economice (NEP) și au elaborat programul revoluției mondiale. Aceștia, împreună cu bolșevicii din eșalonul al doilea, erau exponenții voinței lui Lenin, ai inspirației și ai greșelilor lui capitale. Ei reprezentau canalele cursului leninist.

Anturajul lui Lenin se remarca printr-o unitate de monolit. Mulți dintre membrii lui se detestau reciproc, mai ales Trotki și Stalin, a căror dușmănie a avut consecințe tragice pentru țară și pentru partid. Buharin a încercat să rămînă în relații bune cu toată lumea, adeseori sacrificîndu-și propriile principii –, ceea ce l-a făcut pe Trotki să-l poreclească „Kolecika Balabolki" (Cel care se pleacă după cum suflă vîntul)[5]. Zinoviev, care nu excela în privința loialității, îl descria pe Trotki – oarecum justificat – drept „fabricant de fraze" care nu făcea decît să repete ideile lui Parvus. În 1923 Zinoviev a declarat pur și

simplu că Troţki „n-a cunoscut (şi nici n-a aflat între timp) care este drumul spre victorie în revoluţia rusă sau în revoluţia internaţională"[6]. Singurul parteneriat stabil din cadrul grupului a fost cel dintre Zinoviev şi Kamenev, care, în afara greutăţilor serioase provocate în octombrie 1917, nu i-au creat nici un fel de probleme lui Lenin.

Cu rari excepţii, cei din anturajul lui Lenin l-au urmat fără şovăire, sprijinindu-l, luptîndu-se între ei pentru a ocupa un loc privilegiat în piramida puterii. În ansamblu, ei reprezintă reflectări umane ale imaginii liderului lor.

Cel mai capabil om din Comitetul Central

La 24 decembrie 1922, Lenin îl califica pe Troţki drept „cel mai capabil om din actualul Comitet Central" şi „un lider excepţional în cadrul Comitetului Central"[7]. Cu puţin timp înainte de moartea sa, Lenin a remarcat intelectul superior al lui Troţki, dar i-a surprins şi slăbiciunea, siguranţa de sine şi înclinaţia spre „latura administrativă a cauzei". Afirmaţia lui Lenin a avut la bază ani întregi de colaborare, dar şi de confruntări dure, adesea violente, urmate de un studiu reciproc şi de reluarea conlucrării. Relaţia lor a parcurs mai multe faze.

La cumpăna dintre veacuri, Lenin a fost acela care l-a ajutat pe tînărul revoluţionar într-un moment critic. În octombrie 1902, Troţki a bătut la uşa pensiunii în care locuia Lenin la Londra. Căpătase adresa lui de la Pavel Axelrod, la Zürich, unde se adăpostise după ce reuşise să fugă din exilul siberian.

Lenin l-a prezentat pe Troţki conducătorilor de atunci ai mişcării: Plehanov, Potresov, Dan, Zasulici şi Martov şi i-a oferit un post la ziarul lor, *Iskra* (Scînteia). La rîndul său, tînărul de douăzeci de ani care se pare că trezise în Lenin instinctul protecţiei şi care se credea erou în devenire, a băut cu încredere din vinul revoluţionar obţinut din fermentul emigraţiei ruse. La început, Lenin a fost dispus să facă din tînărul Troţki asistentul său. Însă a sesizat repede încăpăţînarea, instabilitatea psihică şi vanitatea acestuia. Drumurile lor s-au despărţit la Congresul al II-lea din 1903 cînd partidul s-a împărţit în bolşevici şi menşevici, iar Martov, Axelrod, Dan şi Zasulici i s-au părut lui Troţki infinit mai atrăgători decît Lenin.

După revoluţia din 1905, Lenin şi Troţki au devenit duşmani politici ireconciliabili. Lenin l-a atacat pe Troţki pentru că încerca să menţină

o poziție centristă și poate că îl invidia și pentru strălucitul lui talent scriitoricesc, care nu se compară cu stilul său greoi. Liderul bolșevic a proferat o sumedenie de injurii la adresa lui Troțki și l-a etichetat drept „Iuda". Într-una din scrisorile sale către Inessa Armand, spunea „Acesta este Troțki! Întotdeauna evaziv, înșelător, pozînd în stîngist, dar ajutîndu-i din răsputeri pe cei de dreapta"[8]. Troțki știa să răspundă cu aceeași monedă. În articolele pe care le-a scris între 1905 și octombrie 1917 și-a însușit rolul lui Lenin de teoretician și și-a schimbat bastonul cu o bîtă de lemn. Se părea că ostilitatea dintre cei doi bărbați n-avea să se stingă niciodată. În martie 1913 Troțki i-a scris menșevicului Nikolai Cehidze: „Ciorovăiala inutilă, aţîţată sistematic de maestru intrigilor, Lenin, acest exploatator profesionist al oricărei fisuri din mișcarea muncitorească rusă. Întregul edificiu leninist este clădit în prezent pe minciuni și falsuri și poartă în sine sămînța propriei dezintegrări"[9].

Încă în februarie 1917, Lenin îl considera pe Troțki un social-democrat pro-occidental, ceea ce reprezenta un păcat de moarte în ochii lui. În iulie 1916 îl făcea pe Troțki ipocrit, kautskist și eclectic („kautskist" era una din insultele preferate ale lui Lenin, pe care a folosit-o împotriva lui Troțki în mai multe articole. În opinia liderului bolșevic, centrismul lui Kautsky reprezenta însă întruchiparea oportunismului și a trădării. Centrismul era un act de trădare față de clasa muncitoare. Într-o scrisoare adresată lui Boris Suvarin, Lenin îl critica pe Troțki fiindcă „voia să promoveze politica de centru în Rusia"[10]. Dar pe măsură ce se apropia revoluția, Lenin devenea mai puțin aspru în atitudinea sa față de Troțki, deși îl mai acuza cîteodată din cauza predilecției lui pentru sofisme și alte asemenea abateri de la linia marxistă.

O dată întors în Rusia, Lenin a încetat să-l mai critice pe Troțki, numindu-l de astă dată „binecunoscutul internaționalist și oponent al războiului"[11]. Revoluția avea să-i apropie, se pare, chiar împotriva voinței lor. Dacă înainte de luna mai, cînd Troțki s-a întors în Rusia, Lenin mai putea să-i reproșeze ambiguitățile în atitudinea sa față de defetiști[12], în general după februarie 1917 poziția lui Troțki i s-a părut clară lui Lenin și toată supărarea a fost dată uitării. În aprilie 1917, în timpul unui discurs ținut în fața trupelor unei divizii de blindate, Lenin i-a condamnat pe britanici pentru că îl arestaseră pe „tovarășul Troțki al nostru, fost președinte al Sovietului în 1905", în timp ce se întorcea

din SUA spre Rusia[13]. În sfîrşit, Lenin i-a făcut loc lui Troţki în inima lui atunci cînd organizaţia centristă din Petrograd, cunoscută sub numele de Comitetul Interdistrictual, a fost primită în Partid la Congresul al VI-lea din august 1917 (de menţionat, în absenţa atît a lui Lenin, cît şi a lui Troţki). Prin această mişcare, Troţki punea la dispoziţia lui Lenin forţa suplimentară a 4 000 de socialişti, şi asigura, totodată, o puternică infuzie de intelectuali, prin Ioffe, Lunacearski, Manuilski, Karahan, Uriţki şi Iurenev.

Însă nu considerentele de ordin personal i-au apropiat pe cei doi bărbaţi, ci nevoia adoptării unor soluţii radicale în situaţia dată. Aveau amîndoi înclinaţii de iacobini şi, ceea ce conta în primul rînd, erau decişi să declanşeze insurecţia, să instaureze dictatura şi, la nevoie, să facă uz de teroare.

Într-o scrisoare de răspuns adresată lui Kautsky în vara anului 1920, Troţki afirma: „Revoluţia îi pretinde clasei revoluţionare să-şi atingă scopul prin *toate* mijloacele de care dispune: dacă e necesar, prin insurecţie armată sau prin terorism. Teroarea poate fi foarte eficientă împotriva unei clase reacţionare care nu doreşte să părăsească scena politică. *Teama* poate deveni o armă puternică folosită cu succes atît în politica internă, cît şi în cea externă. Războiul, la fel ca şi revoluţia, se bazează pe teamă. De regulă, victoria în război are drept consecinţă distrugerea unei părţi nesemnificative a armatei învinse şi frîngerea voinţei celorlalţi prin frică"[14]. Troţki ştia că, imediat după revoluţie, Lenin propusese ca bolşevicii să organizeze teroarea şi, într-adevăr, din articolul lui răzbat ecouri ale vederilor lui Lenin.

Lenin era conştient de faptul că avea în Troţki un organizator de excepţie, capabil să se descurce în orice domeniu de activitate, reprezentînd în acelaşi timp, o binevenită compensare a propriei neplăceri de a pleca de la „scdiu". Lenin s-a bucurat să constate că Troţki a acceptat aproape imediat locul al doilea, chiar dacă uneori se bucura de mai multă popularitate decît el. Mai tîrziu, în exil, Troţki scria: „Dacă n-aş fi fost prezent în 1917 la Petersburg, revoluţia din octombrie tot ar fi avut loc – în măsura în care l-ar fi avut pe Lenin la comanda sa. În absenţa mea şi a lui Lenin la Petersburg, nu ar fi existat revoluţia din Octombrie: conducerea Partidului Bolşevic ar fi împiedicat desfăşurarea ei – în privinţa aceasta nu am nici cea mai mică îndoială! Acelaşi lucru s-ar putea spune şi despre războiul civil, deşi la început, mai ales după căderea Simbirskului şi a Kazanului,

Lenin avusese unele ezitări. Dar asta a fost, fără îndoială, o atitudine trecătoare pe care probabil că nici nu a recunoscut-o niciodată față de altcineva în afară de mine"[15].

Relatarea lui Troțki în legătură cu rolul pe care l-a jucat împreună cu Lenin în desfășurarea războiului este corectă. Opinia publică vedea în cei doi lideri de frunte personificarea dictaturii bolșevice. În noiembrie 1917 Nikolai Suhanov scria: „Cricine poate să-și dea seama că ceea ce avem aici nu este nicidecum un regim «sovietic», ci dictatura lui Lenin și a lui Troțki, iar dictatura lor se sprijină pe baionetele soldaților și ale muncitorilor înarmați pe care i-au înșelat și cărora le-au băgat pe gît teancuri de bancnote fără valoare în locul bogățiilor fabuloase care nu se mai pot găsi nicăieri în natură"[16]. Așa cum scria Dora Șturman, Troțki era potrivit „prin calitățile sale personale să fie omul numărul doi, executantul suprem mai curînd decît inițiatorul și generatorul ideilor, al manevrelor și al atitudinilor"[17].

Troțki n-a fost numai un excelent organizator, înzestrat cu talente de orator și har scriitoricesc. Avea și un remarcabil spirit de observație, iar amintirile sale despre Lenin, parțial publicate în cartea pe care i-a dedicat-o, prezintă un interes mai mare decît multe altele pe această temă. Își amintea bunăoară că, în timpul ședințelor, atunci cînd se țineau discursurile, Lenin economisea timp trimițînd bilete cu întrebări sau exprimîndu-și cîte o opinie. Uneori, acestea sunau ca un foc de pistol lîngă ureche... în însemnările lui, arta consta în felul în care știa să ajungă la miezul problemei"[18]. În alt loc, Troțki notează că Lenin avea obiceiul să se ocupe personal de multe lucruri, ceea ce presupunea o mare risipă de energie. Uneori se apuca să scrie scrisori, trecea adresa pe plic și le lipea singur"[19]. Troțki își mai amintește modul în care Lenin „îl privea pe fiecare vorbitor pe sub mîna dusă streașină la ochi, de parcă ar fi vrut să-i cîntărească fiecare cuvînt. Era o privire specială de anchetator"[20].

Uneori, Troțki l-a descris pe Lenin mai amănunțit. În articolul său *Elementul național la Lenin*, publicat în *Pravda*, în aprilie 1920 cu ocazia celei de-a 50-a aniversări a lui Lenin, scria:

„Stilul lui Marx, bogat și curgător, o îmbinare de putere și flexibilitate, de mînie și ironie, de severitate și rafinament poartă pecetea moștenirii literare și estetice a literaturii social-politice germane, începînd de la Reformă și chiar de mai înainte. Stilul literar și oratoric al lui Lenin este extrem de simplu, ascetic, așa cum e la el

totul. Dincolo de ascetismul lui nu se ascunde nici cea mai vagă tendinţă moralizatoare. Acesta nu este rezultatul unui principiu sau al unui sistem impus, nici poză, ci pur şi simplu expresia exterioară a unei concentrări lăuntrice de forţă de acţiune. Este eficienţa calculată a ţăranului la o scară grandioasă"[21].

Comparaţia s-ar putea să pară nepotrivită, întrucît Marx nu a fost niciodată şeful unui guvern, iar Lenin nici n-a încercat să scrie o lucrare de proporţiile *Capitalului*, dar Troţki avea dreptate atunci cînd atrăgea atenţia asupra simplităţii care ascundea o minte puternică, vicleană şi adesea duplicitară. Nu se înşela nici atunci cînd vedea în Lenin un om de acţiune, ceea ce nu se putea spune despre Troţki, aşa cum avea să remarce Stalin. Troţki era un conducător eminent în momentele critice, reprezentate de lovitura de stat, ofensiva germană şi războiul civil, dar imediat după stingerea conflictului se transforma în ceea ce fusese, de fapt, întotdeauna – un eseist politic original şi talentat.

Spre sfîrşitul anului 1920, Troţki îşi petrecea mai mult timp cu scrisul, vînătoarea sau odihna în sanatoriile Partidului, evitînd şedinţele comitetelor acestuia pe care le găsea întotdeauna plicticoase. În timp ce Troţki îşi mai savura gloria de a fi întemeietorul Armatei Roşii, Stalin era foarte preocupat să-şi adune oameni de încredere în jurul său şi să-şi sporească puterea. Nepăsarea şi vanitatea l-au pierdut pe Troţki în momentele cruciale, marcate de retragerea lui Lenin din activitate şi apoi de moartea acestuia. De vreme ce nu mai exista un „număr unu", nu mai era necesar nici „numărul doi". Troţki fusese util numai atîta timp cît trăise Lenin.

Relaţiile dintre Lenin şi Troţki ne sînt dezvăluite de corespondenţa dintre cei doi. Evident, multe din scrisorile în care Lenin exprima o opinie favorabilă despre Troţki au fost distruse. Operele lui complete şi culegerea de articole (*Leninskii sbornik*) conţin toate aprecierile nefavorabile pe care le-a făcut Lenin despre Troţki şi nici una pozitivă. După moartea lui Lenin, Stalin a reactualizat vechea problemă dintre rivalul lui, Troţki, şi răposatul conducător, în care găsea suficientă muniţie verbală ca să tragă în Troţki, acum total izolat. Stalin a examinat cuvînt cu cuvînt toate scrisorile lui Lenin ca să caute critici la adresa lui Troţki şi a găsit calificative de genul „carierist sordid", „ticălos", „escroc" şi „porc"[22].

Urmaşii lui Lenin au trecut cu vederea toate aprecierile lui favorabile despre Troţki care au rămas nepublicate pînă în anii '60.

De exemplu, în legătură cu alegerile pentru Adunarea Constituantă, Lenin a scris: „Nimeni nu va contesta candidatura lui Troţki, în primul rînd pentru că, imediat după întoarcerea sa în Rusia, Troţki a adoptat o poziţie internaţionalistă, în al doilea rînd, a dus o campanie susţinută printre membrii Interdistrictului pentru fuziunea cu noi, în al treilea rînd, în perioadele dificile din iulie s-a ridicat la înălţimea situaţiei"[23]. La una din şedinţele Comitetului Central din 1917, atunci cînd Zinoviev a propus ca social-revoluţionarii de dreapta şi menşevicii să fie cooptaţi în guvern, iar Troţki a obiectat, Lenin a avut cuvinte de laudă la adresa lui: „Troţki a afirmat cu mult timp în urmă că unificarea nu este posibilă. Troţki a înţeles şi de atunci n-a existat bolşevic mai bun decît el"[24].

Merită să mai citãm şi un alt exemplu menit să ilustreze aprecierea de care se bucura Troţki în ochii lui Lenin. În 1919 Biroul Politic dezbătea ordinul lui Troţki de a fi împuşcat un comandant şi comisar de pe front pentru că îşi retrăsese regimentul. Lenin i-a luat partea lui Troţki. Alţi vorbitori l-au blamat pentru gestul său şi Troţki iritat le-a amintit de incidentul petrecut în 1918, adăugînd că dacă n-ar fi luat acele măsuri drastice la Sviiajsk „acum n-am mai fi aici, în Biroul Politic!" „Absolut corect!", a exclamat Lenin şi a scris cîteva rînduri pe o hîrtie cu antetul Sovnarkomului, pe care i-a întins-o lui Troţki. Biletul cuprindea următorul mesaj: „Tovarăşi, cunoscînd justeţea ordinelor date de tovarăşul Troţki, îmi exprim convingerea nestrămutată în corectitudinea, urgenţa şi necesitatea ordinului în discuţie şi îl aprob fără rezerve". Lenin a mai adăugat: „Pot să-ţi dau oricîte formulare dintr-astea doreşti!"[25] Este clar că Lenin avea o încredere absolută în Troţki şi în capacitatea lui de a îndeplini funcţiile dictaturii. Troţki era „comisarul lui de fier" şi Lenin îl aprecia pentru atitudinea lui neîndurătoare.

Însă Troţki absorbise ceva mai mult decît Lenin din tradiţiile social-democraţiei europene şi a fost primul care a sesizat pericolul birocraţiei în continuă creştere, prorocind sumbra naştere a totalitarismului. Lenin l-a văzut în clipa cînd a fost prea tîrziu, cînd nu mai avea nici forţa, nici timpul necesar ca să lupte împotriva lui. Mai tîrziu, aflîndu-se în exil, Troţki folosea conceptul de „birocraţie stalinistă" pentru a descrie stadiul pe care-l parcurgea societatea sovietică. În viziunea teoreticienilor stalinişti, stratul social nu există. Ei vorbesc numai de „leninism", de o conducere atemporală, de tradiţia ideologică, de

spiritul bolşevismului, de o linie generală „dar despre faptul că există un funcţionar viu, plămădit din carne şi oase, care răsuceşte această linie aşa cum răsuceşte un pompier furtunul, nu veţi auzi nici un cuvînt. Şi sînt milioane de asemenea funcţionari, în număr mai mare decît erau muncitorii în timpul revoluţiei din octombrie. S-a construit o maşină birocratică puternică, aflată deasupra maselor, cărora le pretinde o supunere absolută“[26].

Troţki a fost unul din puţinii care au sesizat sursa cultului lui Lenin şi a leninismului. În 1927, el avertiza: „Adevărata primejdie începe atunci cînd birocraţia transformă atitudinea faţă de Lenin şi de învăţătura lui într-o formă de respect automat“[27]. Bineînţeles că avea dreptate, dar a eşuat lamentabil cînd a fost vorba să pună în aplicare acest concept şi s-a făcut el însuşi vinovat de idolatrizarea lui Lenin în ultima perioadă a vieţii acestuia. La o şedinţă a VŢIK din 2 septembrie 1918, Troţki a declarat: „Printre noi se află un om care a fost creat pentru epoca noastră de sînge şi fier. Acesta este Lenin, cea mai proeminentă personalitate a epocii noastre revoluţionare“[28]. Admiraţia lui Troţki, deşi sinceră, i-a adus un cîştig moral: istoria avea să rezerve un loc special omului care era al doilea după „cel mai mare“.

Lenin şi-a dat seama că Troţki mai juca şi alt rol, în afara celor pe care le îndeplinea formal în cadrul Comisariatului Poporului pentru Armată şi Marina militară şi în calitate de Preşedinte al Consiliului Revoluţionar Militar, că energia lui vulcanică şi excepţionalele sale capacităţi organizatorice făceau din el un factotum al regimului. Ori de cîte ori izbucnea o criză, fie că era vorba de front, transporturi sau de sectorul alimentar, Lenin făcea apel la Troţki, convins că acesta va găsi o soluţie. Troţki, care era copleşit de o avalanşă de responsabilităţi, refuza de multe ori sarcinile suplimentare. De exemplu, în iulie 1921, Biroul Politic a vrut să-i încredinţeze şi postul de Comisar al Poporului pentru aprovizionarea cu alimente. Troţki a refuzat şi l-a convins pe Lenin şi, cîteva zile mai tîrziu, şi Biroul Politic, că avea dreptate să procedeze aşa[29].

Lenin era pe deplin conştient de ostilitatea dintre Troţki şi Stalin şi a încercat în repetate rînduri să normalizeze relaţiile dintre ei. Deşi se mai întîmpla să ia partea unuia sau a celuilalt, în general încerca să se menţină deasupra disputei şi uneori îi critica pe amîndoi chiar în public. De exemplu, la Congresul al X-lea şi-a exprimat dezacordul cu Troţki

Bunicul dinspre mamă al lui Lenin, Alexandr Dmitrievici Blank, care a murit în anul naşterii lui Lenin.

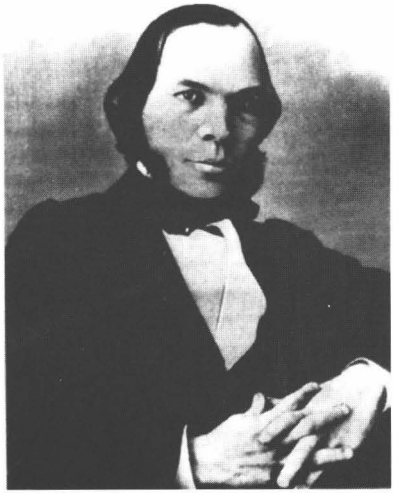

Tatăl lui Lenin, Ilia Nikolaevici Ulianov (1831 – 1886), la vîrsta de treizeci şi doi de ani.

Familia Ulianov în 1879. În dreapta jos, Vladimir; fratele său mai mare, Alexandr, în picioare între părinţii săi; Dmitri în centru; Anna în picioare în dreapta; Olga în extrema stîngă, iar Maria în braţele mamei sale.

Primul guvern sovietic, Consiliul Comisarilor Poporului (Sovnarkom), în timpul unei şedinţe la Institutul Smolnîi, Petrograd, 30 ianuarie 1918.

Lenin în ianuarie 1918.

Lenin ţinînd o cuvîntare în faţa monumentului provizoriu al lui Marx şi Engels, în Piaţa Voskresenskaia (denumită ulterior Piaţa Revoluţiei), Moscova, 7 noiembrie 1918.

Fania Kaplan, arestată şi executată pentru tentativa de asasinat împotriva lui Lenin, în august 1918. Fotografia a fost făcută de Inspectoratul închisorilor din provincia Kiev, în 1907, după arestarea ei pentru un act terorist.

Cadavrele soldaţilor Albi de sub comanda amiralului Kolceak, împuşcaţi de Roşii la Omsk, în Siberia, 1919.

Refugiaţi – victime ale foametei din regiunea Volgăi, 1921.

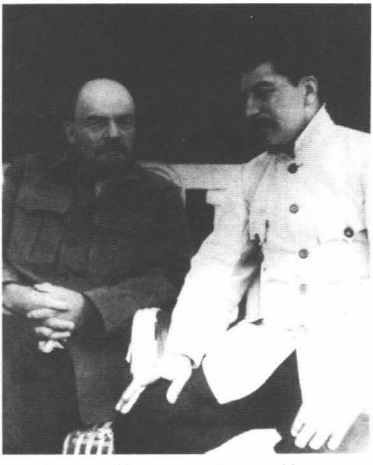

Lenin şi Stalin în localitatea Gorki, la reşedinţa de la ţară a lui Lenin. Această fotografie a făcut obiectul unor speculaţii, în sensul că ar fi fost „trucată" de Stalin pentru a ilustra intimitatea lui cu conducătorul. Negativul original, care se păstrează în arhive, dovedeşte că fotografia, făcută de sora lui Lenin, Maria, este autentică.

Lenin şi şeful armatei, Kliment Voroşilov, printre soldaţii Armatei Roşii, care tocmai participaseră la înăbuşirea revoltei din Kronstadt, 22 martie 1921. Insula-fortăreaţă Kronstadt, care fusese în avangarda luptei bolşevice în 1917, s-a revoltat în 1921, cerînd formarea unui guvern cu o largă bază socialistă. Cincizeci de mii de soldaţi ai Armatei Roşii au înăbuşit în sînge revolta.

Triumviratul Stalin, Kamenev şi Zinoviev la Moscova, la începutul anului 1920, împreună cu Rîkov (lîngă Stalin).

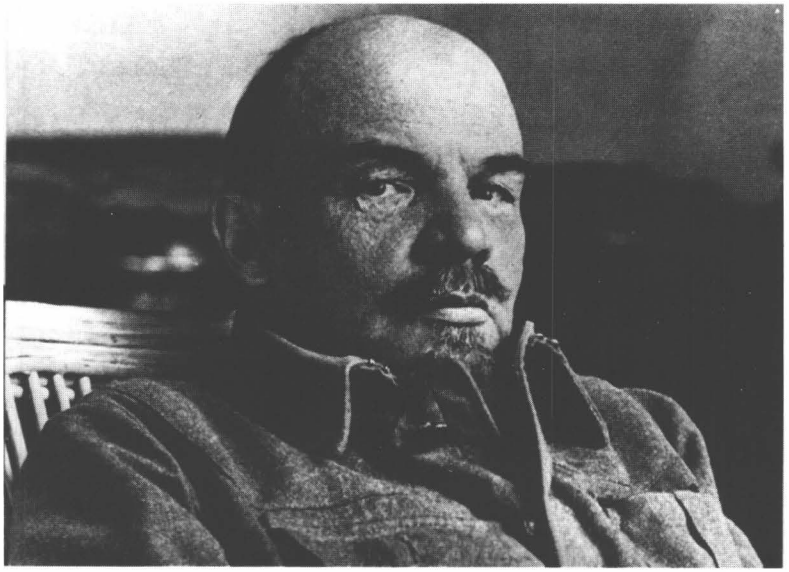

Lenin la începutul lui august 1922.

Lenin şi Krupskaia la Gorki, cu telescopul lor, în august – septembrie 1922.

Lenin şi Krupskaia plimbîndu-se cu maşina prin Gorki, împreună cu garda lor de corp, P.P. Pokaln şi şoferul P.S. Kosmacev, august – septembrie 1922.

Lenin în localitatea Gorki, în iulie – august 1923, prezentînd semne clare de deteriorare a stării sale de sănătate, comparativ cu vara perecedentă. Alături, sora sa Maria. Bărbatul nu a fost identificat; probabil, unul din doctori.

Lenin în parc, la Gorki, împreună cu P.P. şi M.M. Pokaln, în vara anului 1923.

Lenin în vara anului 1923.
Unele din ultimele sale fotografii.

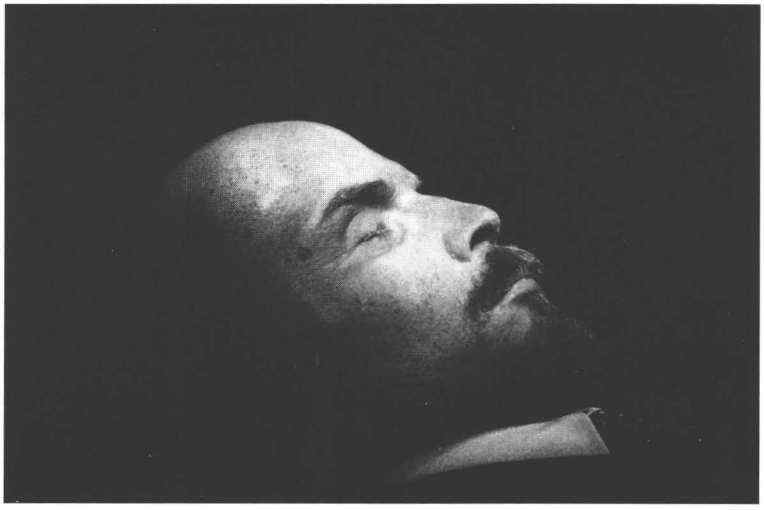

Lenin pe catafalc.

Pe catafalc. Lîngă el se află şeful poliţiei secrete, Felix Dzerzynski (al treilea din stînga), şi Voroşilov (în uniformă militară).

în legătură cu sindicatele, însă într-o manieră atît de prevenitoare, încît abia dacă puteai recunoaşte stilul leninist: „Tovarăşul Troţki a avut astăzi o discuţie deosebit de politicoasă cu mine şi m-a contrazis, reproşîndu-mi că sînt excesiv de precaut. Trebuie să-i mulţumesc pentru acest compliment şi să-mi exprim regretul că n-am posibilitatea să i-l întorc. Dimpotrivă, mă văd nevoit să vorbesc despre prietenul meu nesăbuit"[30].

După lovitura de stat din octombrie, între Lenin şi Troţki au existat relaţii de egalitate, însă după îmbolnăvirea liderului bolşevic, în 1922, acesta a strîns legăturile cu alte personalităţi ale vieţii politice în detrimentul lui Troţki. El îl vizita mai rar decît, să zicem, Stalin sau Buharin. Pe de altă parte, Troţki, care stătuse de vorbă cu medicii lui Lenin, se pare că şi-a dat seama mai devreme decît ceilalţi că Lenin nu avea să-şi reia prea curînd funcţiile sale de preşedinte al Sovnarkomului. Şi în sinea lui era convins că Lenin nu putea trece bagheta conducerii nimănui altcuiva decît lui. Se simţea pregătit din punct de vedere psihologic să-l înlocuiască pe lider, dar greşea foarte grav. Îşi atrăsese neîncrederea şi antipatia colegilor săi prin afişarea ostentativă a superiorităţii sale intelectuale.

Pe măsură ce boala lui Lenin se agrava, Troţki privea cu scepticism eforturile bolnavului de a se adresa Partidului prin intermediul presei. La 5 martie 1923, cînd Lenin l-a rugat să „pledeze în favoarea afacerii georgiene în cadrul Comitetului Central" întrucît nu se putea bizui pe imparţialitatea lui Stalin şi Dzerzynski[31], Troţki a refuzat din motive de sănătate. Poate că voia să evite deteriorarea şi mai gravă a relaţiilor lui cu Stalin sau considera dorinţele lui Lenin simple capricii. În orice caz, a refuzat să îndeplinească ultima rugăminte a liderului său.

În ciuda relaţiilor bune pe care le avea cu Lenin, uneori Troţki simţea că trecutul lui nu fusese cu totul dat uitării şi că ar putea fi folosit în orice clipă împotriva lui. Într-adevăr, în *Testamentul* său, Lenin a amintit Partidului de trecutul non-bolşevic al lui Troţki, dar tonul lui nu era acuzator. Chiar dacă între ei a existat o intimitate politică, nu se poate vorbi şi de o strînsă relaţie de prietenie. Natalia Sedova, soţia lui Troţki, n-o vizita pe Krupskaia, şi Troţki, spre deosebire de Kamenev, Zinoviev, Buharin şi Stalin, nu era invitat de Lenin acasă. Nu l-a vizitat nici cînd zăcea pe patul de suferinţă, spre deosebire de ceilalţi care erau mai tot timpul acolo.

S-ar putea ca Lenin să fi manifestat, conştient sau inconştient, un

anumit grad de neîncredere față de Troțki, așa cum sugerează o serie de documente încă nepublicate. În diverse ocazii a scris note personale și enigmatice adresate lui Kamenev, Zinoviev și Stalin în care le sugera să facă presiuni asupra lui Troțki ca să-și schimbe opiniile în legătură cu o chestiune sau alta. În ziua de 14 martie 1921, Lenin i-a scris lui Kamenev îndemnîndu-l ca la Congresul al X-lea „Să spui că abordarea lui Troțki este *complet eronată* și că practica va dovedi greșeala pe care a comis-o (spune că ești pentru și că se va analiza la alt punct)"[32]. Lui Lenin nu-i convenea să facă publică „greșeala" lui Troțki, dar îl încuraja pe Kamenev să procedeze așa. În mod similar, în timpul unei discuții pe o altă temă în cadrul Biroului Politic, i-a scris lui Kamenev: „Nu-l băga în seamă pe Kalinin; lasă-l în seama mea. Ocupă-te numai de Troțki"[33]. De astă dată este clar că Lenin se folosea de Kamenev ca să-l influențeze pe Troțki într-un fel în care el însuși nu era pregătit s-o facă.

Cînd a auzit că, în pofida poverii administrative considerabile pe care o purta deja, Biroul Politic voia să-i încredințeze și trezoreria statului din subordinea Comisariatului pentru Finanțe, Troțki a refuzat, înaintînd o notă explicativă. Lenin a reacționat prompt printr-o adresă trimisă Biroului Politic. „Scrisoarea lui Troțki este neclară. Dacă *refuză*, Biroul Politic trebuie să ia o decizie. Propun respingerea demisiei lui"[34]. Și de astă dată, Lenin a evitat confruntarea deschisă cu Troțki, preferînd să transfere responsabilitatea celorlalți membri ai conducerii. În ziua de 18 iulie 1922, pe cînd se afla în convalescență la Gorki, Lenin i-a scris lui Stalin și i-a cerut să-i împărtășească părerea lui și a lui Kamenev despre Troțki[35]. S-ar putea ca inițiativa acestor discuții să-i fi aparținut lui Stalin, care a acționat de comun acord cu ceilalți membri ai Biroului Politic îngrijorați din cauza puterii crescînde a lui Troțki. Așadar, se punea problema eliberării lui dintr-o funcție sau două, după cum reiese dintr-o scrisoare a lui Lenin către Kamenev:

„Cred că vom reuși să evităm exagerările. Reiau afirmația voastră potrivit căreia «Comitetul Central aruncă sau are intenția să arunce peste bord o armă sănătoasă». Cu siguranță că este vorba de o mare exagerare. A-l arunca pe Troțki peste bord – căci asta ați vrut să spuneți – ar fi culmea absurdității. Cum vă puteți gîndi la așa ceva???"[36]

Lenin simțea, evident, că opoziția împotriva lui Troțki depășea anumite limite și îi lua apărarea.

În general, Lenin își folosea autoritatea ca să aplaneze animozitățile din sînul conducerii care ar fi putut duce la scindarea partidului, chiar dacă atitudinea lui față de Troțki nu era întotdeauna foarte sinceră. Și-a exprimat adesea uimirea fără rezerve și admirația pentru bravura militară a lui Troțki. Acesta le-a trimis lui Lenin și lui Sverdlov cópii după majoritatea instrucțiunilor lui operaționale și multe dintre ele s-au bucurat de aprecierea lui Lenin formulată în scris. Într-o telegramă adresată la 26 noiembrie 1918 Consiliului Revoluționar de război din Balașov, Troțki scria: „Trebuie să recurgeți la un pumn de fier ca să-i forțați pe comandanții de divizie și de regiment să pornească imedit la atac. Dacă situația nu se schimbă în cursul acestei săptămîni, voi fi nevoit să iau măsuri severe de represiune împotriva comandantului Armatei a noua. 1 decembrie este ultimul termen la care Consiliul revoluționar de război al Armatei a noua urmează să-mi trimită lista exactă a tuturor unităților care nu și-au îndeplinit ordinele de luptă"[37].

Uneori, Lenin considera telegramele primite de la Troțki drept revendicări categorice pe care – știind cît de critică era situația – chiar el se străduia să le satisfacă cît mai repede cu putință. Într-o telegramă adresată lui Lenin în ziua de 28 decembrie 1918, Troțki a declarat: „Atrag atenția Consiliului Apărării asupra scutirilor repetate de serviciul militar a așa-numiților funcționari de neînlocuit. Situația dificilă din domeniul căilor ferate se explică, în principal, prin absența unor lucrători pricepuți, care sînt înlocuiți de oameni înspăimîntați și isterici, incapabili să ducă o treabă la bun sfîrșit"[38]. Formula „Atrag atenția Consiliului Apărării" seamănă cu ordinul unui șef către un organ inferior. Dar Lenin nu s-a simțit jignit, știind foarte bine că Troțki era cheia succesului sau a eșecului războiului civil. Transportul constituia un domeniu extrem de deficitar și Lenin sprijinea fără rezerve propunerile dure făcute de Troțki în vederea ameliorării situației. De exemplu, în februarie 1920, Lenin dădea instrucțiuni Consiliului Apărării în sensul următor: „Rația individuală de pîine trebuie *redusă* pentru cei care nu lucrează în transporturi și *mărită* pentru cei care își desfășoară activitatea în acest sector. Pot să mai moară cîteva mii, țara va fi salvată"[39].

Troțki era în elementul său în timpul revoluției și al războiului civil. Nu se temea să-și asume responsabilitatea pentru măsuri și acțiuni care puteau avea consecințe în perspectivă. De exemplu, în ultima zi

a negocierilor de pace de la Brest-Litovsk, a depăşit limitele instrucţiunilor date de Lenin şi a luat decizia care i s-a părut cea mai potrivită, punînd astfel pentru prima dată Petrogradul şi Berlinul pe picior de egalitate. I-a telegrafiat apoi lui Lenin: „Discuţiile s-au încheiat. Astăzi după ce a socotit inacceptabile condiţiile austro-germane, delegaţia noastră a declarat că ieşim din războiul imperialist şi refuzăm să semnăm tratatul anexionist. În consecinţă, puteţi da imediat ordinul de încetare a războiului cu Germania, Austro-Ungaria, Turcia şi Bulgaria, şi de demobilizare generală"[40].

Lenin era impresionat de încrederea nestrămutată a lui Troţki în iminenţa revoluţiei proletare mondiale. După doi ani de război civil, ambii lideri s-au declarat de acord că nu pot aprinde imediat flacăra unei mişcări internaţionale: lucrul acesta trebuia să se facă treptat. O asemenea abordare graduală s-a concretizat în formarea de partide comuniste în întreaga lume, în organizarea de agenţii ilegale în ţările capitaliste, în promovarea mişcărilor muncitoreşti şi a răscoalelor de eliberare naţională. Noua formulă tactică prevedea înlocuirea asaltului cu asediul – asediu care avea să dureze şaptezeci de ani.

În istoria omenirii sînt foarte puţine individualităţile care au exercitat o influenţă de natură globală: cîţiva cuceritori, cîţiva mari filosofi şi personalităţi din domeniul religiei. Printre aceştia, fără îndoială, Lenin şi Troţki ocupă un loc de primă mărime.

Cu şase luni înainte de asasinarea lui, care a avut loc în 1940, Troţki scria în testamentul său: „Indiferent care vor fi împrejurările morţii mele, voi închide ochii cu încrederea de nezdruncinat în viitorul comunist"[41]. Nu şi-a pierdut niciodată credinţa în utopia comunistă a revoluţiei mondiale. Ca şi cînd ar fi ştiut că nu mai are mult de trăit, în ultimul an de viaţă, Troţki a iniţiat o campanie frenetică împotriva lui Stalin. În scrisoarea-manifest către muncitorii sovietici intitulată *Vă păcălesc!*, Troţki scria: „Scopul Internaţionalei a IV-a îl constituie răspîndirea revoluţiei din octombrie în întreaga lume, ceea ce va permite regenerarea URSS, prin curăţirea ei de o birocraţie parazitară. Acest lucru se poate realiza numai prin revolta muncitorilor, a ţăranilor, a Armatei Roşii şi a Marinei Roşii împotriva noii caste de exploatatori şi de paraziţi"[42].

Oricît de deosebiţi au fost unul de altul într-o serie de privinţe, Lenin şi Troţki au descoperit o cauză comună în arena revoluţionară.

Amîndoi au crezut că numai forţa şi hotărîrea pot salva revoluţia. Ei au reuşit să conlucreze în timpul revoluţiei şi al războiului civil, lăsînd deoparte toate divergenţele anterioare. Dar au greşit amîndoi într-o chestiune fundamentală: au crezut că dictatura pe care au creat-o putea să aducă fericire poporului. Lenin considera că principala fisură a regimului o constituia slăbirea principiului proletar. Troţki aprecia că principalul pericol îl reprezentau Stalin şi ceea ce personifica acesta. Nici unul dintre ei nu a înţeles însă că primejdia – pentru regim, pentru ei înşişi şi pentru viitor – venea din partea sistemului însuşi, un sistem pe care chiar ei îl inventaseră.

Un pasaj din *Jurnalul* lui Troţki ilustrează legătura dintre cei doi bărbaţi: „Pe cînd mă pregăteam să fac prima inspecţie pe front, între căderea Simbirskului şi cea a Kazanului, Lenin era într-o dispoziţie proastă. «Ruşii sînt prea blînzi, aş putea spune chiar blegi; reprezintă o adunătură de flecari, nu o dictatură». Eu i-am ripostat: «La temelia unităţilor noastre militare ar trebui să se afle nuclee revoluţionare dure, menite să sprijine disciplina de fier *din interior;* este imperios necesar să creăm detaşamente de securitate de nădejde care vor acţiona *din afară* în cooperare cu nucleul revoluţionar intern al detaşamentului şi care nu vor ezita să-i împuşte pe dezertori. Vom asigura o conducere competentă numai în măsura în care vom pune un comisar înarmat cu un revolver deasupra fiecărui ofiţer ţarist. Va trebui să înfiinţăm tribunale militare revoluţionare şi să instituim decoraţii pentru bravura individuală în timpul luptelor». Lenin a răspuns ceva cam în genul acesta: «Ai perfectă dreptate, dar nu dispunem de suficient timp. Dacă acţionăm în forţă (ceea ce este absolut necesar), va interveni propriul nostru Partid. Or să înceapă să se lamenteze, telefoanele or să sune mereu, or să ne tragă de pulpanele hainelor – pe scurt, or să se amestece în treburile noastre. Bineînţeles, revoluţia are nevoie de oameni duri, dar sîntem în criză de timp...». După ce s-a convins din discuţiile noastre că eu credeam în succesul cauzei, m-a ajutat să fac toate aranjamentele în vederea deplasării mele, şi-a manifestat îngrijorarea şi m-a întrebat la telefon de zece ori pe zi cum se desfăşoară pregătirile, dacă n-ar trebui să luăm şi un avion etc."

La întoarcerea de pe front, Troţki s-a dus în localitatea Gorki ca să-l informeze pe Lenin cu privire la victoriile repurtate la Kazan. Lenin „a ascultat cu atenţie şi a respirat uşurat de mai multe ori, aproape radiind de fericire. «Jocul e cîştigat», a spus el. «Dacă am reuşit să

întronăm ordinea în armată înseamnă că vom putea s-o restabilim peste tot. Iar revoluția – însoțită de ordine – va fi de neînvins»"[43].

Lenin și Troțki nu erau nici „trîndavi", nici „blînzi". Credeau amîndoi că numai teroarea și violența vor salva regimul bolșevic. La 12 ianuarie 1920 a vorbit la o ședință a facțiunii comuniste a sindicatelor. În cuvîntarea sa, ce cuprinde numeroase referiri la teroare și care n-a fost inclusă în Operele lui „complete", Lenin a spus: „Troțki a introdus pedeapsa cu moartea și noi o vom aproba"[44]. Încrederea nestrămutată în violența revoluționară a făcut din cei doi bărbați atît de diferiți doi aliați pragmatici însă, deși ocupa locul al doilea în ierarhie, Troțki n-avea o poziție solidă. Era singur.

Omul cu puteri nelimitate

Dintre cei trei conducători bolșevici – Lenin, Troțki și Stalin – istoria a vrut ca, după Lenin, Stalin să joace rolul cel mai sinistru în evenimentele secolului al XX-lea. Fiecare din cei trei conducători a avut un rol distinct: Lenin a fost inspiratorul, Troțki agitatorul și Stalin executorul, cel care a pus în practică schema lui Lenin de dictatură a proletariatului. Troțki, omul azvîrlit peste bord, visa în schimb să răspîndească această schemă în întreaga lume, într-o formă îmbunătățită.

Toți cei trei lideri au strîns o cantitate imensă de material documentar, la care accesul a fost strict controlat pînă nu demult (cu excepția documentelor pe care Troțki a reușit să le ia cu el peste graniță). Miile de cărți, monografii, memorii, studii de toate felurile și miscelanee scrise fie de ei înșiși, fie de alții, au fost citite de un număr extrem de mic de oameni. În afară de un minimum necesar pentru promovarea examenelor, cele mai multe din operele lui Lenin prezintă interes numai pentru specialiștii în propagandă. Întrucît orice fel de altă filosofie era interzisă, sistemul a folosit scrierile lui Lenin pentru a da populației educația politică de bază.

Lucrările lui Lenin au fost publicate de discipolii săi. Se pare că cei condamnați să le citească n-au sesizat numărul mare de banalități incluse în *Opere*: bilete fără însemnătate, adnotări marginale, schițe de plan. Iată, spre exemplu, instrucțiunile lui Lenin cu privire la *Regulamentul sanitar pentru locuitorii Kremlinului*: „Toți cei care sosesc (cu trenul), înainte de a intra în locuință trebuie să facă o baie și să predea hainele murdare responsabilului cu dezinfecția (la baie).

Oricine refuză să respecte regulamentul sanitar va fi expulzat imediat din Kremlin şi judecat sub acuzaţia de a fi provocat prejudicii sociale"[45]. Există sute de asemenea exemple, interesante poate pentru istoric, dar semnificative mai curînd pentru profilul unui supraveghetor de grad inferior decît pentru un lider revoluţionar.

După moartea sa, Lenin devenise şi mai important pentru Stalin deoarece întreaga moştenire leninistă putea fi pusă în slujba sistemului. Tot ceea ce „nu mergea" era ţinut ascuns în arhivele ultrasecrete. În 1933, într-o scrisoare adresată lui Stalin, Viktor Tihomirnov, unul dintre culegătorii materialelor elaborate de Lenin, îi raporta că „secretul depozitării lor este complet garantat"[46]. Documentele lui Lenin au fost cercetate decenii de-a rîndul, oferindu-se preţuri exorbitante în străinătate în schimbul unor scrisori disparate, al unor cărţi cu semnătura sa, sau pentru însemnări zilnice. Expediţii întregi au luat calea străinătăţii pentru a da de urma *Leniniadei*. Directorul Institutului de Marxism-leninism, V. Adoraţki, îi scria victorios lui Stalin în 1936: „După eforturi serioase, tovarăşul Ganeţki a reuşit să obţină aproximativ patruzeci de cărţi cu semnătura lui Lenin şi optzeci şi cinci de cărţi de la biblioteca din Cracovia (cu ştampila lui, dar fără siglă)"[47].

Stalin a răspuns uneia din persoanele însărcinate cu păstrarea arhivelor: „Se pot face achiziţii, dar trebuie să cunoaştem natura materialului de arhivă. Nu vrem să cumpărăm mîţa în sac. Să ne dea o listă a documentelor din arhivă cu o scurtă descriere a conţinutului şi, dacă prezintă interes puteţi să cheltuiţi 50 000 de ruble"[48]. O echipă formată din Buharin, Adoraţki, Arosev şi Tihomirnov i-a raportat lui Stalin de la Paris în aprilie 1936 că un anume „Rolan" le-a oferit un manuscris al lui Lenin în schimbul unei sume exorbitante; „Roland doreşte 3 000 000 de franci francezi (aproximativ 240 000 ruble aur). Credem că ar fi mai înţelept, dacă reuşim să încheiem tîrgul, să reducem partea lui la aproximativ 100 000 de ruble-aur, adică 1 250 000 franci francezi. «Roland» ne-a acordat sprijinul său şi în alt domeniu, nu numai în achiziţionarea materialelor de arhivă şi ne-ar putea fi de folos şi în viitor"[49].

Pe cînd se afla la Paris, Tihomirnov a purtat discuţii directe în legătură cu anumite documente ale lui Lenin cu un anume G. Alexinski, fost bolşevic implicat în elucidarea problemei banilor germani primiţi de Lenin în 1917. Într-o scrisoare ce purta şi ştampila STRICT

SECRET, Tihomirnov îi raporta lui Stalin: „La prima noastră întîlnire, Alexinski mi-a arătat cu mari precauții ceea ce părea a fi niște scrisori scrise de Lenin. Scrisul, din cîte mi-am putut da seama, căci Alexinski nu mi le-a arătat de aproape – pare să-i aparțină lui Lenin. Alexinski susține că Lenin a trimis scrisorile respective unei scriitoare cu care avea relații foarte apropiate, dar aceasta nu era o chestiune de partid. Persoana în cauză nu vrea să ne dea scrisorile atîta timp cît Nadejda Konstantinovna Krupskaia este în viață. Femeia o duce foarte bine, întrucît a primit bani de la noi, de la Moscova, prin intermediul lui Menjinski sau al lui Dzerzynski și acum i se achită regulat o sumă corespunzătoare de bani prin intermediul unui depozit bancar"[50].

Conducerea nu se uita la bani atunci cînd era vorba de recuperarea *Leniniadei* și tot ceea ce se încadra în schema ideologiei leniniste și staliniste vedea lumina tiparului fiind însoțit de un comentariu adecvat. Tot ce nu corespundea era zăvorît *sine die* în arhivele partidului.

Arhivele lui Stalin nu sînt mai puțin voluminoase decît cele ale lui Lenin și includ absolut totul, de la faza de manuscris a primelor lui articole pînă la rapoartele lui Beria referitoare la îndeplinirea ordinelor date de „conducătorul infailibil". Se află, acolo, de exemplu, minutele Biroului Politic din 5 martie 1940, referitoare la confecționarea unui sarcofag nou pentru trupul îmbălsămat al luiLenin. În aceeași ședință s-a aprobat ordinul – semnat de Stalin și de alți cîțiva membri, așa cum se obișnuia – de a fi exterminați 20 000 de ofițeri, soldați, preoți și civili polonezi care fuseseră internați în momentul împărțirii Poloniei, în septembrie 1939[51].

Din documente reiese că relațiile dintre conducători erau uneori foarte tensionate. Lucrul acesta a devenit deosebit de evident în momentul în care Lenin s-a îmbolnăvit, în 1922. Un an mai tîrziu, toată conducerea și-a dat seama că Lenin nu mai avea nici o șansă de însănătoșire. Se nesocoteau multe dintre dorințele lui, în timp ce altele erau răstălmăcite. Lenin i-a dictat lui Kamenev un memorandum despre principiile organizării unui stat federativ și l-a rugat să-l prezinte celorlalți membri ai Biroului Politic. După ce a citit memorandumul, Stalin i-a spus lui Kamenev: „După părerea mea, tovarășul Lenin «s-a pripit» cerînd fuzionarea Comisariatelor Poporului în comisariate federale... O asemenea măsură ar da apă la moară «independenților»... Cred că amendamentul lui Lenin la clauza 5 nu e necesar..."[52]. Și a continuat în același fel, respingînd propunerile lui Lenin aproape punct cu punct.

În public, Stalin a continuat să-şi manifeste loialitatea faţă de Lenin pînă la moartea acestuia, dar în sinea lui se pare că îl îngropase de mult, aşa cum făcuse şi Troţki. Aceasta nu l-a împiedicat să speculeze relaţia apropiată pe care o stabilisc cu liderul muribund spre a-şi consolida propria poziţie. Se întorcea din localitatea Gorki – unde devenise cel mai asiduu vizitator – la Biroul Politic, ale cărui şedinţe erau conduse, în absenţa lui Lenin, de Kamenev şi transmitea „salutări de la Ilici", vorbea despre indicaţiile lui Lenin şi despre punctul lui de vedere, întărind impresia generală că era cel mai de încredere agent al lui Lenin. Uneori le arăta celorlalţi şi însemnări ale lui Lenin, scrise sau dictate de el. Astfel, la 19 mai 1922, a dat citire următorului bilet: „Tovarăşe Stalin, n-ar fi timpul să înfiinţăm nişte sanatorii la minimum şase sute de kilometri de Moscova? O să cheltuim ceva aur cu asta, dar risipim şi în clipa de faţă destui bani cu călătoriile în Germania. Mă gîndesc la nişte *sanatorii model*, în care să avem doctori şi administratori capabili – în locul ticăloşilor noştri sovietici". Manifestîndu-şi astfel grija pentru conducerea de partid – căci numai ea urma să beneficieze de aceste sanatorii – într-un mod care avea să devină tradiţional, Lenin a mai adăugat un post-scriptum, intitulat „Secret". „La Zubalovo, unde ai construit cîte o vilă pentru dumneata, Kamenev şi Dzerzynski şi unde se va înălţa şi pentru mine una care va fi gata la toamnă, ar trebui reparată calea ferată. În felul acesta vom putea avea un serviciu rapid şi *secret* pe tot timpul anului. Scrie şi verifică! Şi ferma din apropiere ar trebui pusă pe picioare"[53].

Lenin părea foarte preocupat de sănătatea şi bunăstarea tovarăşilor săi de luptă. Astfel, în 1922 el scria: „Tovarăşe Stalin, nu-mi place cum arăţi. Sugerez ca Biroul Politic să emită următoarea instrucţiune: Stalin trebuie somat să petreacă cinci zile la Zubalovo – de joi seara pînă marţi dimineaţa"[54]. Toate acestea serveau la întărirea impresiei pe care Stalin voia s-o lase membrilor Biroului Politic, cu privire la natura specială a relaţiei dintre Lenin şi „minunatul lui georgian", sugerînd astfel posibilitatea desemnării lui Stalin drept succesor. În ceea ce-l priveşte, după şedinţe, Stalin îi trimitea lui Lenin un bilet în care îl întreba, de exemplu, cînd ar putea să-i acorde douăzeci de minute ca să-l pună la curent cu ceea ce se petrecea „la centru": „1) fie astăzi (deşi nu prea cred, căci sînt deja foarte obosit), 2) fie mîine, dacă o să se ţină şedinţa, 3) sau poate sîmbătă?" Parcă pentru a-şi scoate în evidenţă loialitatea, adăuga uneori: „Pentru mine nu

contează cînd; important e cînd vă convine dumneavoastră. (*Pot să părăsesc şedinţa*, dacă asta este dorinţa dumneavoastră)"[56].

Lenin a început să preţuiască devotamentul lui Stalin şi să se bizuie din ce în ce mai mult pe el. La 10 martie 1922, Stalin i-a scris pentru a-l informa că o verificare efectuată de Elizaveta Rozmirovici la Administraţia financiară a Comisariatului Poporului pentru afacerile interne a scos la iveală omisiuni majore şi că Lev Karahan, adjunct al comisarului, şi Nikolai Gorbunov, administratorul şef al Sovnarkomului, ar putea fi deferiţi justiţiei. „Care este părerea dumneavoastră?" a întrebat Stalin. Lenin a răspuns prompt: „Atîta timp cît n-aveţi dubii, iar anchetatorul a emis un ordin formal în acest sens, trebuie să-i judecăm. Nu putem să muşamalizăm lucrurile"[57].

Cu timpul, s-a accentuat impresia că Lenin prefera să conducă treburile statului prin intermediul biletelor. Scria o mulţime de bilete despre cele mai diferite subiecte, banale sau importante, mai mult sau mai puţin urgente. Lui Kamenev i-a scris aproximativ trei sute de bilete şi scrisori, lui Troţki peste o sută, lui Zinoviev vreo trei sute, lui Stalin peste două sute. Multe din aceste bilete dovedesc că Lenin a fost strămoşul viitorilor şefi de partid, care se identificau cu regimul absolutist şi priveau proprietatea de stat ca pe un bun personal. Astfel, i-a scris lui Enukidze, secretarul VŢIK, cerîndu-i să urgenteze „trimiterea lemnelor de foc pentru A. I. Elizarova" (sora mai mare a lui Lenin)[58].

În anii aceia de început, Stalin s-a obişnuit să îndeplinească rugăminţile lui Lenin. În aprilie 1922, de exemplu, Lenin a primit o scrisoare de la G. L. Şklovski, un vechi bolşevic care locuia în Germania şi care îi cerea un loc de muncă confortabil. În timpul războiului, Şklovski fusese agentul special al lui Lenin pentru diverse scopuri: îi tria corespondenţa, transmitea documentele şi în mai multe rînduri şi-a pus la dispoziţie apartamentul pentru întîlniri de afaceri, dar, în special, se ocupase de afacerile financiare ale lui Lenin şi ale Partidului. În timpul disputei legate de „moştenirea Schmidt", Şklovski contactase avocaţi, transmiţînd instrucţiunile lui Lenin cu privire la pregătirea pledoariei şi a acţionat ca factotum. În timp ce liderul bolşevic făcea preparativele necesare pentru a pleca din Elveţia, Şklovski a fost rugat să recupereze cei 100 de franci pe care îi dăduse poliţiei din Zürich în gaj pentru obţinerea permisului de rezidenţă.

Printre numeroasele sarcini pe care le-a îndeplinit Şklovski pentru

Lenin s-a numărat şi propaganda în rîndurile prizonierilor ruşi de război. Şklovski a vrut să fie sigur că aceştia „se vor întoarce în Rusia ca adepţi ai bolşevismului". Tot el a asigurat tratamentul medical pentru F. I. Samoilov, deputat bolşevic în cea de-a patra Dumă. Acum, după revoluţie, cînd Şklovski l-a rugat pe Lenin să-i găsească un post confortabil, Lenin l-a delegat pe Stalin să rezolve problema: „Şklovski este un vechi om al Partidului... e îngrijorat, se teme să nu fie «lăsat pe dinafară» etc. (Are familie, copii, nu-i vine prea uşor să se obişnuiască cu frigul şi cu foamea din Rusia.)". Lenin îl ruga pe Stalin să afle ce nevoi avea Şklovski şi încheia scrisoarea astfel: „Nu trebuie să-i respingem pe oameni; avem datoria morală să ne purtăm atent cu ei"[59].

Stalin i-a scris lui Şklovski: „Scrisoarea adresată de dumneavoastră tovarăşului Lenin mi-a fost remisă mie cu indicaţia de a vă chestiona în privinţa locului şi felului de muncă pe care aţi dori s-o prestaţi. Vă asigur că Partidul nu va refuza să vă satisfacă dorinţele"[60]. Doleanţele lui Şklovski s-au dovedit extrem de practice şi de concrete. Voia ca familia lui să rămînă în străinătate şi să primească salariul lui actual, în timp ce el urma să se stabilească în Rusia ca să facă „numai muncă de partid" sau „să lucreze în domeniul administraţiei învăţămîntului profesional, sau la Comisariatul pentru pămînt, sau la Comintern, sau la Comisariatul pentru externe". În concluzie, spunea: „Cea mai bună soluţie din punctul meu de vedere ar fi, totuşi, să fiu trimis ca reprezentant în Elveţia". Stalin l-a informat pe Lenin că Şklovski „cere să plece în Elveţia... noi nu avem reprezentanţă comercială în Elveţia, există doar Crucea Roşie, dar nu ştiu dacă Şklovski o să vrea să lucreze acolo, întrucît nu este medic. Trebuie să clarific acest lucru"[61].

Dorinţa lui Şklovski a fost îndeplinită. A lucrat în diplomaţie pînă în 1925, cînd s-a întors acasă şi a devenit activist de partid. Curînd s-a trezit însă etichetat drept troţkist şi, în 1937, fără să se mai ţină seama de toate serviciile pe care i le făcuse lui Lenin, a fost împuşcat.

Lenin a scris nenumărate bilete, solicitînd asistenţă sau sprijin pentru oamenii care îi făcuseră diverse servicii. În anii următori, numirea oamenilor în funcţii superioare de partid şi de stat a continuat să depindă de voinţa şi de dorinţa liderului Partidului. Stalin considera că înfăptuieşte un act de „justiţie ierarhică" dacă le găseşte un loc călduţ tuturor acelora care îi fuseseră de folos lui Lenin.

Prin acţiunile sale, Lenin a constituit pentru succesorul său un

exemplu de neîndurare şi viclenie, transmiţîndu-i, totodată, obstinaţia în urmărirea scopului propus şi abilitatea de a „lucra cu cadrele". Stalin s-a dovedit un elev excelent. Şi-a dat seama repede că Lenin era bolnav pe moarte, dar în acelaşi timp a intuit faptul că avea să-i fie şi mai folositor după ce va fi mort, dar canonizat, decît viu. Încă în 1920, cu ocazia celei de-a cincizecea aniversări a lui Lenin, Stalin a scris că „pe măsura consolidării epocii revoluţionare, cînd conducătorilor li se cere pragmatism şi spirit revoluţionar, teoreticienii părăsesc scena, lăsînd locul unor oameni noi"[62]. Exemplele de teoreticieni care părăseau scena erau Plehanov şi Kautski, căci la data respectivă nimeni nu bănuia că insignifiantul Stalin avea să fie curînd noul conducător. Stalin a mai scris, pe cînd Lenin era încă în viaţă, că „numai cei care îmbină teoria cu experienţa practică, organizatorică pot deţine funcţia de conducător al revoluţiei proletare şi al partidului proletar"[63].

Apropierea de Lenin l-a învăţat probabil pe Stalin să fie intolerant faţă de funcţionarii necorespunzători. Nu putea să uite biletul primit de el şi Kamenev în februarie 1922, în care Lenin tuna şi fulgera împotriva experţilor financiari proaspăt angajaţi. Lenin scrisese: „Vom putea găsi întotdeauna nişte experţi de doi bani. Hai să încercăm să căutăm unii inteligenţi... trebuie să scapi de porcul ăsta inutil care habar n-are să ţină o evidenţă contabilă. Învaţă-i pe nătărăi ăştia ce înseamnă răspunderea pentru prezentarea unor situaţii complete şi exacte..."[64].

Deşi Stalin îl cunoscuse pe Lenin în 1905, la Conferinţa Partidului de la Tammerfors, în Finlanda, nu au stabilit relaţii mai strînse înainte de 1917. În 1915 Lenin nici măcar nu-şi mai amintea numele viitorului lider. În iulie l-a întrebat pe Zinoviev cum îl chema şi în noiembrie îi scria lui Karpinski să-i facă „un mare serviciu: află de la Stepko (N. D. Kiknadze) sau de la Miha (M. G. Ţhakaia) numele lui «Koba» (e cumva Iosif Dju...? am uitat). Este foarte important!!!"[65]

Ulterior, după sosirea lui Lenin la Beloostrov în ziua de 3/16 aprilie 1917 şi mai ales după lovitura de stat din octombrie, Stalin a devenit una din persoanele apropiate de liderul bolşevic. Însă sub aspectul relaţiilor interpersonale, Lenin îi prefera pe Kamenev şi Zinoviev.

În timpul loviturii propriu-zise, Stalin a strălucit prin absenţă. În nici unul din documentele emise în această perioadă – în afară de falsurile executate în era stalinistă – nu se fac referiri la rolul lui în

acele zile dramatice. Abia în ziua de 26 octombrie/8 noiembrie, cînd Lenin i-a propus postul de Comisar al Poporului pentru naţionalităţi în cadrul noului guvern, Stalin a ieşit din nou la suprafaţă. În timpul tratativelor de la Brest-Litovsk, Stalin nu s-a angajat în dispute. La 23 februarie 1918, cînd Comitetul Central a pus în discuţie ultimatumul german, a încercat să temporizeze adoptarea unei hotărîri, propunînd ca tratativele să continue „dar nu trebuie să semnăm tratatul". Răspunsul lui Lenin este bine cunoscut: „Stalin greşeşte atunci cînd crede că nu trebuie să semnăm tratatul... Dacă nu-l ratificăm, semnăm sentinţa de condamnare la moarte a regimului sovietic în mai puţin de trei săptămîni"[66]. Stalin a avut grijă să nu mai facă niciodată o greşeală asemănătoare şi din acel moment s-a asigurat de fiecare dată că este de partea conducătorului.

După ce s-a remarcat ca executor sîrguincios al ordinelor lui Lenin în timpul războiului civil, Stalin a fost numit, la propunerea liderului bolşevic, în Biroul Politic (Politbiuro) şi în Biroul Organizatoric (Orgbiuro). Cele două organisme fuseseră create de Lenin în martie 1919 pentru a ocoli Comitetul Central al Partidului, care era mult mai mare şi mai greu de mînuit. Atribuţiile acestora au fost descrise foarte succint de către Lenin. „Biroul organizatoric alocă fondurile, Biroul Politic decide politica"[67]. Favorizîndu-l făţiş pe Stalin, Lenin a verificat personal dacă i s-a repartizat un apartament la Kremlin şi dacă i s-au dat raţiile alimentare adecvate (tip Kremlin). La 15 octombrie 1920 a emis un al doilea permis – primul i-l eliberase lui Troţki – care-i recunoştea lui Stalin dreptul de a folosi un tren special[68]. Lenin l-a numit pe Stalin şi Comisar al Poporului pentru Inspecţia muncitorilor şi a ţăranilor, apoi în multe alte funcţii care au culminat, la 3 aprilie 1922, cu aceea de secretar general al Comitetului Central. Deşi propunerea a fost făcută de Kamenev la o şedinţă plenară a Comitetului Central, de bună seamă că problema fusese discutată în prealabil cu Lenin. Cele două comisariate existau mai mult cu numele, căci Stalin era atît de absorbit de problemele de pe front, încît nu mai avea timp să se ocupe şi de ele. Într-o scrisoare adresată lui Ioffe, Lenin observa că „destinul nu i-a permis lui Stalin *nici măcar o dată*, în trei ani şi jumătate, să fie Comisar al Poporului pentru Inspecţia ţăranilor şi a muncitorilor, şi nici Comisar pentru problemele Naţionalităţilor. E o situaţie de fapt"[69].

În calitate de secretar general, Stalin era obligat să stabilească

relaţii şi mai strînse cu Lenin; îl vizita frecvent ca să-l informeze despre situaţia din cadrul conducerii şi pentru a controla accesul altor funcţionari de stat şi de partid la el. Cîteodată, Lenin reglementa el însuşi fluxul de vizitatori. În august 1922, de exemplu, l-a rugat pe Stalin să fixeze o întîlnire de o jumătate de oră, fie la amiază, fie la ora cinci, cu Krasin, Rîkov, Kamenev, Miron Vladimirov şi Ivan Smilga, urmînd ca doctorii să fie informaţi de fiecare întrevedere prin intermediul lui Abel Enukidze[70].

Pînă la sfîrşitul anului 1922, relaţiile lui Stalin cu Lenin au fost foarte strînse. De la sfîrşitul lui mai pînă la începutul lui octombrie în acel an, Stalin l-a vizitat pe Lenin în localitatea Gorki de douăsprezece ori, mai des decît oricare altă persoană. După cum reiese din scrisoarea adresată de sora lui Lenin, Maria, Prezidiului de la Plenara Comună a Comitetului Central şi a Comisiei Centrale de Control din 26 iulie 1926:

„V. I. Lenin îl aprecia foarte mult pe Stalin. El obişnuia să-l cheme şi să-i dea instrucţiuni cu caracter personal, de genul acelora pe care nu le poţi încredinţa decît unei persoane de încredere, ce s-a remarcat ca un revoluţionar sincer şi un tovarăş de nădejde. Într-adevăr, după ce s-a îmbolnăvit, l-a invitat cel mai des pe tovarăşul Stalin, care a fost singurul membru al Comitetului Central acceptat de Lenin în faza critică a bolii sale"[71].

Deşi această scrisoare a fost concepută în ideea de a-l sprijini pe Stalin în lupta sălbatică din sînul conducerii bolşevice, ea reflectă realitatea.

Chiar şi atunci cînd era grav bolnav, Lenin n-a renunţat la obsesia de a „curăţa Rusia pentru multă vreme" şi a continuat să-i dea lui Stalin instrucţiuni cu privire la aplicarea pedepselor prin intermediul Cekăi[72]. Stalin a urmat sfatul lui Lenin în anii '30, dar şi-a depăşit „maestrul" trimiţînd nu sute, ci milioane de oameni, şi nu în străinătate, ci în lagăre de concentrare, în colţurile cele mai îndepărtate ale uriaşei ţări. Învăţase mult de la Lenin. Din momentul în care acesta a semnat, în mai 1918, ordinul de numire a lui Stalin în funcţia de controlor al producţiei de alimente din sudul Rusiei şi îl investea cu „puteri extraordinare"[73], noul potentat s-a obişnuit să ia decizii fără să ţină seama de justiţie, de morală, de sentimentele umane elementare sau de milă.

Totuşi, cel care a iniţiat politica asasinatelor din străinătate a fost

Stalin, nu Lenin. Stalin a regretat amarnic că i-a permis lui Troţki să părăsească Uniunea Sovietică în 1929 şi a trasat NKVD-ului – succesorul Cekăi şi al OGPU – sarcina de a-l elimina pe duşmanul lui de moarte aproape imediat după ieşirea acestuia din jurisdicţia sovietică[74]. Echipa de asasini a lui Stalin l-a urmărit pas cu pas pe Troţki, dar timp de mai mulţi ani n-a reuşit să-şi atingă ţinta.

În iunie 1937, Troţki încă mai spera într-o reconciliere. Telegrafiase din Mexic la Moscova: „Politica lui Stalin este falimentară, atît pe plan intern, cît şi extern. Singura salvare o constituie o cotitură radicală spre democraţia sovietică, începînd cu ultimele procese. Îmi ofer tot sprijinul pentru a-i imprima un asemenea curs". Comentariul scris de Stalin pe telegramă nu lasă nici un fel de dubiu cu privire la intenţiile sale: „Masca unui spion! Este un spion insolent al lui Hitler!". Molotov, Kliment Voroşilov, Anastas Mikoian şi Andrei Jdanov şi-au pus şi ei semnăturile dedesubt[75]. În aceeaşi zi, Stalin a ordonat intensificarea acţiunii de lichidare a lui Troţki, dar misiunea avea să fie îndeplinită abia în august 1940. A doua zi după eveniment, lui Stalin i-a fost arătată copia articolului ce urma să apară în *Pravda* sub titlul *Moartea unui spion internaţional*. Stalin l-a aprobat, dar a făcut cîteva adnotări cu creionul, care, deşi puţine la număr, sînt foarte grăitoare. Astfel, îl califică pe Troţki drept „organizator de asasinate" şi susţine că „i-a învăţat pe oameni cum să ucidă pe la spate" şi „a organizat asasinatele josnice ale lui Serghei Kirov, Valerian Kuibîşev şi Gorki... poartă pecetea de spion şi asasin internaţional"[76].

În timp ce ordona lichidarea a milioane de oameni, Stalin îl acuza pe Troţki de crime. Obsesia asasinatului se manifesta tot mai pregnant. Nu se născuse cu această trăsătură, ci o dobîndise în procesul sîngeroasei practici bolşevice. În timp ce Lenin era încă în viaţă, Stalin şi-a modelat caracterul unui conducător absolut. Prin educaţie şi pregătire, Lenin era jurist şi avocat, dar se purta mai degrabă ca un procuror. Spiritul acuzator al lui Stalin s-a dezvoltat sub influenţa directă a lui Lenin şi acţiunile pe care le-a organizat mai tîrziu, în calitate de dictator absolut, purtau pecetea acestei influenţe – evident, într-o formă simplificată.

Registrul de documente primite şi expediate de Stalin ilustrează în mod elocvent stilul lui de conducere. În decembrie 1937, în legătură cu alegerile pentru funcţia de preşedinte a Comitetului Executiv calmîc, Stalin a scris NKVD-ului local: „Dacă Homutnikov candidează din

partea Sovietului Suprem, nu are rost să-l arestaţi acum (vă puteţi ocupa de el după alegeri). Dacă este candidat, arestaţi-l peste două săptămîni". În aceeaşi lună, după ce a citit raportul lui Ejov referitor la interogarea unui anume tovarăş Land, a scris funcţionarilor din Secţia Politică a Armatei Roşii: „Examinaţi cu atenţie probele din cazul Land. Evident că toţi oamenii pe care îi pomeneşte (cu excepţia lui Mereţkov), sînt nişte ticăloşi". În decembrie 1938, răspunzînd unei note referitoare la lipsurile şi neregulile din activitatea NKVD din Bielorusia a scris „*personal* către Molotov şi Beria: Trebuie să facem curăţenie la nivelul organelor bieloruse ale NKVD. Murdăria domneşte şi în alte republici şi regiuni". În acelaşi timp, i-a scris lui Beria despre „cercul de spioni Rohlin": „Ştiu de mult timp că Rohlin este un porc. I-am spus lui Baghirov acum un an că trebuie să ne descotorosim de Rohlin. E ciudat că le-a trebuit aşa de mult timp pînă să-l aresteze"[77].

Lenin nu ţinea un asemenea jurnal, însă deciziile laconice, observaţiile şi ordinele telegrafiate seamănă foarte mult cu cele ale discipolului său. Este suficient să amintim ordinul „de a nu se lua ostatici, ci de a fi numiţi" şi de acela că „este nevoie de o campanie militară nemiloasă împotriva burgheziei rurale", sau de afirmaţia că „planul de strîngere a grînelor cu ajutorul mitralierelor este strălucit", „trebuie să încurajăm teroarea masivă şi energică", „alcătuiţi liste regionale cu cei mai înstăriţi ţărani care vor răspunde cu vieţile lor de surplusurile de grîne", „spînzuraţi-i pe conducătorii cercurilor chiaburești", „împuşcaţi-i pe conspiratori şi pe şovăielnici fără să întrebaţi pe nimeni", „închideţi-i pe cei dubioşi în lagăre de concentrare"[78] sau biletul trimis lui Stalin şi lui Unşliht în care le cerea să dea un exemplu pentru hoţi „prinzînd cîţiva şi împuşcîndu-i"[79].

Stalin a ordonat personal executarea lui Nikolai Suhanov, cronicarul menşevic al revoluţiei, exilat în Siberia din 1920 şi pînă la 27 august 1939, cînd Stalin a semnat ordinul[80]. „Adevărat leninist" şi antisemit convins, Stalin a iniţiat o serie de „cazuri" începînd cu acela al lui Solomon Lozovski, vechi bolşevic şi fost şef al Internaţionalei comuniste a sindicatelor şi continuînd cu alţi doisprezece evrei acuzaţi de spionaj, ordonînd executarea lor (cu o excepţie) la 12 august 1952[81].

Lenin şi Stalin nu se deosebeau cu nimic în ceea ce priveşte încrederea în forţele proprii, abilitatea de a manevra masele, precauţia şi viclenia, lipsa de milă. În acelaşi timp, însă, erau persoane foarte diferite sub aspectul comportamentului lor individual. Lui Lenin nu-i

plăcea să fie fotografiat, în timp ce Stalin considera absolut necesar acest lucru. Lenin avea o slăbiciune pentru dicţionarele de limbi străine şi îi plăcea să le frunzărească înainte de culcare. Lecturile lui Stalin în acest moment al zilei erau alcătuite din manuscrise ale manualelor şi hîrtii care necesitau aprobarea lui. Arhivele sînt pline de asemenea texte însoţite de aprecierile lui peremptorii. Lenin era rezervat în privinţa băuturii, deşi îi plăcea o bere bună. Stalin prefera votca şi coniacul, dar spre sfîrşitul vieţii obişnuia să bea numai vin georgian. Nici unul din ei nu a avut prieteni apropiaţi cînd a ajuns la putere, dar lucrul acesta nu este surprinzător: legăturile morale ale prieteniei nu rezistă restricţiilor ierarhice. Buharin, de exemplu, a încercat să se salveze scriindu-i lui Stalin nenumărate scrisori în care i se adresa cu hipocoristicul familiar „dragă Koba" şi se semna cu diminitivul său. Dar a fost o corespondenţă unilaterală: Buharin pleda, se umilea, striga „Koba", dar asta nu l-a salvat.

Lenin era necruţător din punct de vedere ideologic, politic, filosofic şi viclean în relaţie cu duşmanii politici, dar nu dădea dovadă de cruzime în raport cu alte persoane. A manifestat grijă pentru sănătatea lui Stalin, pentru condiţiile lui de viaţă, ca şi pentru modul în care se odihnea. I-a scris lui Enukidze: „Nu s-ar putea ca apartamentul repartizat lui Stalin să fie eliberat mai repede? Te rog să te ocupi de acest lucru şi *să-mi telefonezi personal*"[82]. În ianuarie 1921, cînd Stalin a fost supus unei intervenţii chirurgicale minore, Lenin i-a scris chirurgului său, V. A. Obuh: „Vrei, te rog, să-i trimiţi lui Stalin patru sticle de vin roşu de cea mai bună calitate? Trebuie să-şi recapete puterile înainte de operaţie"[83].

Vacanţele au marcat perioade importante din viaţa lui Lenin în străinătate, dar după 1917 şi-a luat concediu numai din motive de sănătate. După venirea sa la putere, Stalin a plecat în fiecare an în concediu, la sfîrşitul verii şi la începutul toamnei, în staţiunile balneare din sudul Rusiei. După cel de-al doilea război mondial, conştient de faptul că „istoria i-a confirmat raţionamentele" şi-a mărit numărul vacanţelor, dar chiar şi în anii '30 petrecea două sau trei luni pe an în casele speciale de odihnă de la Soci, Gagri, Muhalatka şi în alte staţiuni, conducînd ţara în pauzele dintre plimbările pe malul mării, în parcuri sau pe terasele vechilor palate. Între 1949 şi 1952, Stalin a petrecut patru luni şi jumătate de vacanţă neîntreruptă în fiecare an, din august şi pînă la 21 decembrie, ziua lui de naştere[84].

În 1922 Zinoviev a scris un articol intitulat *Tovarăşul Lenin în vacanţă. Însemnări*, din care reiese că, înainte de revoluţie, Lenin obişnuia să se plimbe la Paris, Berna, Zürich, Cracovia, Kuokkola şi în alte locuri. Patinajul, ciclismul, alpinismul, înotul şi vînătoarea erau ocupaţiile lui preferate în timpul vacanţelor, dar cel mai mult îi plăcea „să fie singur, în mijlocul naturii". Pe cînd se aflau în Munţii Tatra, Zinoviev îşi aminteşte că „i se părea normal să ne ducă peste optzeci de kilometri pînă în Ungaria ca să ne întoarcem apoi cu trofeul: o sticlă de vin unguresc"[85]. Acest articol n-a văzut lumina tiparului. În acelaşi timp, *Pravda* l-a rugat pe Stalin să scrie un articol similar, chiar cu acelaşi titlu.* Tonul compunerii lui era total diferit: „Am cunoscut pe front mulţi soldaţi care, după cîteva zile de luptă continuă, fără nici o clipă de răgaz, se prăbuşeau într-un somn ca de plumb, pentru ca după cîteva ore să se scoale înviorati şi s-o pornească din nou la atac. Aceeaşi impresie îmi face şi tovarăşul Lenin". Stalin scria că pe Lenin îl interesa totul, de la recoltă la cursul rublei, bugetul, Antanta, rolul Americii, social-revoluţionarii de stînga, menşevicii.

În decembrie 1922, sistemul nervos al lui Lenin a suferit o deteriorare gravă. Plenara Comitetului Central a votat o rezoluţie specială prin care Stalin era însărcinat să le dea tot concursul medicilor pentru a accelera procesul de refacere a lui Lenin. În ciuda mai multor crize pe care le-a avut începînd din 20 decembrie, Lenin continua să dicteze scrisori şi instrucţiuni. Din această perioadă datează, printre altele, *Scrisoarea către Congres* şi vestitul *Post-scriptum* în care se referea la cruzimea lui Stalin şi declara că „acest defect, care este tolerabil în cercul nostru şi atunci cînd avem de-a face cu comuniştii, devine inacceptabil pentru un secretar general. De aceea propun ca tovarăşii să se gîndească la o modalitate de a-l îndepărta pe Stalin din această funcţie înlocuindu-l cu o persoană total diferită, cu alte cuvinte să fie mai răbdătoare, mai loială, mai respectuoasă şi mai atentă cu tovarăşii săi, mai puţin capricioasă etc."[87].

Cînd a aflat că doctorii îi permiseseră lui Lenin să dicteze, Stalin a început să strige în telefon la Krupskaia. După ce a ascultat cu ochii în lacrimi tirada lui, Krupskaia i-a scris imediat lui Kamenev: „Din cauza unei scrisori scurte pe care am scris-o la dictarea lui Vladimir

*Scopul articolului îl constituia dezmintirea zvonurilor care circulau în Occident şi printre emigranţi despre moartea lui Lenin. Tovarăşul Lenin, scria Stalin, a zîmbit şi a spus: „Lasă-i să rîdă dacă asta le face plăcere; e unica lor consolare"[86].

Ilici şi cu acordul medicilor, Stalin m-a făcut ieri cu ou şi cu oţet"[88]. Nu i-a pomenit lui Lenin despre acest incident decît în 5 martie 1923, cînd se părea că sănătatea lui se îmbunătăţise. Lenin s-a înfuriat cumplit şi în ziua următoare a dictat ultima scrisoare din viaţa lui, admonestîndu-l pe Stalin pentru comportarea lui ireverenţioasă faţă de soţia sa şi insistînd să-şi ceară scuze dacă nu vrea să rupă orice relaţii cu el[89]*.

Două zile mai tîrziu, în noaptea de 8 martie 1923, starea lui Lenin s-a înrăutăţit brusc. Probabil că n-a mai văzut răspunsul destul de impertinent al lui Stalin la scrisoarea lui, datat 7 martie. Pe trei pagini rupte dintr-un blocnotes cu antetul şi ştampila lui, Stalin nega, practic, ceea ce spusese Krupskaia şi conchidea ireverenţios: „Dacă dumneavoastră consideraţi că pentru «a menţine relaţii» ar trebui să-mi retrag cuvintele, nu e nici o problemă, însă nu reuşesc să înţeleg ce vor oamenii de la mine". Era semnată simplu „I. Stalin"[90].

La scurt timp după moartea lui Lenin, survenită un an mai tîrziu, a schimbat denumirea Institutului Marx-Engels în Marx-Engels-Lenin. În baza unei decizii speciale a Comitetului Central a făcut aranjamentele necesare pentru depozitarea tuturor documentelor şi scrisorilor lui Lenin, inclusiv actelor de natură personală, în acest nou centru de „cercetare a moştenirii lui Lenin". A fost creată astfel o arhivă Lenin cuprinzînd 4 500 de documente, după cum l-a informat Tihomirnov pe Stalin la începutul anului 1933. Aceasta avea să ajungă curînd la 26 000. Din ordinul lui Stalin, toate scrisorile adresate de Lenin lui Buharin, Zinoviev, Kamenev şi celorlalte personalităţi din conducere au fost transferate aici[91]; în acelaşi timp, Ganeţki, Adoraţki şi Tihomirnov au scotocit Viena, Varşovia, Cracovia, Zürichul, Parisul şi Bruxellesul în căutarea altor materiale elaborate de Lenin[92]. În martie 1946, de exemplu, Comisarul adjunct de la Externe, A. Lozovski, îi transmitea lui Stalin ştirea că în „arhivele recent răposatei «Ortodoxe» Liubov Isakovna Akselrod existau două scrisori de la Lenin şi mai multe de la Plehanov. Cred că Institutul Marx-Engels-Lenin ar trebui să primească instrucţiuni cu privire la procurarea acestor scrisori de la moştenitorii ei în schimbul unei recompense generoase"[93].

Puţini au fost aceia care au înţeles ce se ascundea dincolo de căutările neobosite ale lucrărilor lui Lenin, cu atît mai mult cu cît o mare parte din ele au dispărut în depozitele lui Stalin de îndată ce au

*Incidentul este prezentat pe larg în capitolul 7.

fost descoperite. Stalin dorea, pur şi simplu, să exercite un control deplin asupra materialelor elaborate de Lenin, pentru a avea la dispoziţie un obiect de şantaj şi de intimidare. De asemenea, a sustras studiului ştiinţific mii de documente originale. Aşa cum s-a mai menţionat, în 1991, depozitele speciale conţineau 3 724 documente leniniste nepublicate şi aproximativ 3 000 de hîrtii oficiale ale Sovnarkomului purtînd semnătura lui. Cel mai mare secret al invulnerabilităţii lui Stalin, puterea lui diabolică avea la bază monopolul lui asupra lui Lenin, asupra interpretării şi „apărării" moştenirii lui Lenin. Aceasta a fost una din rădăcinile stabilităţii sistemului totalitar creat de Lenin şi ale imposibilităţii de a fi reformat. Stalin a asigurat deopotrivă îmbălmăsarea trupului lui Lenin şi a ideilor sale.

Tandemul bolşevic

În ziua de 24 august 1936, sala tribunalului era aglomerată, aerul încins şi stătut, de parcă vara solidificase atmosfera. Preşedintele Colegiului Militar al Curţii Supreme a URSS, judecătorul militar V. V. Ulrih a dat citire verdictului:

„A fost stabilită vinovăţia următorilor: 1. Zinoviev, G.I., 2. Kamenev, L. B..." ş.a.m.d., pînă cînd au fost enumerate toate cele şaisprezece nume.

Ulrih şi-a şters fruntea cu batista şi a continuat să-şi rostească cuvintele, care sunau ca nişte focuri de revolver în liniştea aceea încremenită.

„...pentru că a) au organizat un centru terorist troţkisto-zinovievist în vederea lichidării liderilor guvernului sovietic şi ai Partidului comunist; b) au pregătit asasinarea mîrşavă, la 1 decembrie 1934, a tovarăşului S. M. Kirov, cu ajutorul unui grup terorist ilegal din Leningrad; c) au organizat mai multe grupări teroriste cu scopul de a-i lichida pe tovarăşii Stalin, Voroşilov, Jdanov, Kaganovici, Ordjonikidze, Kosior şi Postîşev, adică au pus la cale crime care cad sub incidenţa articolelor 58 – 8 şi 58 – 11 din Codul Penal al RSFSR... în temeiul celor de mai sus... Colegiul Militar îi condamnă pe 1. Zinoviev, Grigori Evseevici, 2. Kamenev, Lev Borisovici" şi aşa mai departe pînă se rostesc toate cele şaisprezece nume... „la moarte prin împuşcare şi la confiscarea întregii averi"[94].

Condamnaţii au fost conduşi afară din sala tribunalului. Kamenev

îl sprijinea pe Zinoviev care murmura în neştire: „A promis, a promis.. Stalin a promis. Trebuie să-i spunem lui Stalin... a promis".

Persoanele oficiale s-au împrăştiat, vorbind între ele în şoaptă. Şi Kamenev şi Zinoviev mai nutreau o oarecare speranţă. Stalin le promisese, într-adevăr, că le va cruţa vieţile dacă vor face „mărturisiri complete" şi îşi vor exprima regretul. Nu şi-au dat seama că totul fusese hotărît dinainte.

Cei şaisprezece bărbaţi condamnaţi, cu excepţia unuia, au făcut cereri de graţiere. Excepţia a constituit-o Eduard Solomonovici Goltman, al unsprezecelea pe listă, care a declarat în scris că nu are intenţia să ceară graţierea[95]. Poate era convins că nimic nu mai poate schimba deznodămîntul tragic. Ceilalţi mai sperau totuşi, îndeosebi Zinoviev şi Kamenev. La urma urmelor, fuseseră scoşi la un moment dat din închisoare ca să discute cu Stalin, şi acesta le promisese că le va cruţa vieţile. Şi Natan Lazarievici Lurie spera, deşi scrisese în cererea de graţiere că „pregătise în repetate rînduri acte teroriste împotriva lui Voroşilov, Ordjonikidze şi Jdanov şi fusese înarmat în acest scop". Ce mai putea spera un asemenea „terorist" care repeta în scris minciunile rostite în faţa tribunalului?[96]

Nici unul dintre cei şaisprezece nu ştia că în dosarul ce conţinea actul de acuzare se afla şi un ordin guvernamental, semnat de Unşliht, în care se preciza că orice „cerere de graţiere trebuie respinsă". Ulrih nu trebuia decît să-l dateze. De asemenea, a mai semnat un ordin adresat Comandantului Colegiului Militar, căpitan I. G. Ignatiev, prin care îi cerea să execute imediat sentinţa de condamnare la moarte împotriva lui Zinoviev şi a lui Kamenev şi să-l informeze după aceea pe Ulrih[97]. În ziua de 25 august la ora 2 noaptea, după cîteva ore de la încheierea şedinţei de judecată, în prezenţa lui Ulrih însuşi, a Comisarului Adjunct pentru Afaceri interne Agranov, a Procurorului şef Vîşinski şi a lui Ignatiev, condamnaţii au fost executaţi în subsolul clădirii în care avusese loc procesul lor[98].

Aşa şi-au sfîrşit viaţa Zinoviev şi Kamenev, doi tovarăşi nedespărţiţi care, în planul relaţiilor interpersonale, fuseseră mai apropiaţi de Lenin decît oricine altcineva. Însă Lenin nu a uitat nici o clipă „trădarea" lor atunci cînd au refuzat să sprijine planul lui de insurecţie armată din octombrie 1917. În scrisoarea sa către bolşevici din 18/31 octombrie 1917, el a tunat şi fulgerat, susţinînd că asta „este de o mie de ori mai josnic şi de un milion de ori mai dăunător

decît toate cuvîntările lui Plehanov din presa nonpartinică între anii 1906–1907. Ar fi ruşinos dacă, în virtutea prieteniei mele cu ei, aş şovăi şi nu i-aş condamna. Declar deschis că nu-i mai consider tovarăşi"[99]. Acesta a fost episodul pe care îl evoca în *Scrisoarea către Congres* din decembrie 1922 atunci cînd scria: „Voi aminti că ceea ce s-a petrecut în octombrie cu Zinoviev şi Kamenev nu a fost, bineînţeles, accidental, dar ei nu pot fi învinovăţiţi personal în mai mare măsură decît Troţki pentru non-bolşevismul lui"[100].

Vieţile acestor membri ai „tandemului bolşevic" au fost curmate de succesorul lui Lenin, pe care Zinoviev şi Kamenev îl porecliseră „Asiaticul". Au căzut între pietrele morii care se construise şi cu ajutorul lor. Ajunşi în vîrful ierarhiei bolşevice în timpul vieţii lui Lenin, după moartea acestuia s-au menţinut acolo numai în măsura în care i-au fost necesari lui Stalin în competiţia cu Troţki, apoi s-au luptat cu disperare vreme de încă un deceniu să-şi recapete poziţia privilegiată.

Grigori Evseevici Zinoviev şi Lev Borisovici Kamenev s-au născut în acelaşi an, 1883. Zinoviev (pe numele său adevărat Radomyslski) era fiul unui ţăran evreu din apropiere de Elizavetgrad – numit ulterior Zinovievsk, apoi (denumire în vigoare încă în 1994) Kirovograd din Ucraina. Kamenev (pe numele său adevărat Rozenfeld) s-a născut la Moscova, în familia unui muncitor calificat evreu. Amîndoi au îmbrăţişat de timpuriu marxismul. Nu s-au alăturat nici unei organizaţii revoluţionare evreieşti existente la vremea respectivă, însă, în pofida numelor ruseşti adoptate, nu s-au dezis de apartenenţa lor etnică. Ca mulţi alţi intelectuali ruşi evrei din generaţia lor, vedeau în mişcarea revoluţionară rusă cea mai vastă şi mai generoasă arenă de luptă. Ca şi Lenin, nici unul din ei nu a lucrat vreo zi pentru bani, îmbrăţişînd fără rezerve cariera de „revoluţionar de profesie". Amîndoi, dar mai ales Zinoviev, aveau reputaţia de a fi teoreticieni marxişti: într-un articol intitulat *Despre bolşevism*, Lenin i-a enumerat printre „scriitorii bolşevici de frunte", categorie în care, evident, se includea şi pe sine[101]. Producţia literară a lui Zinoviev este cu mult mai bogată decît aceea a lui Kamenev, mai ales după revoluţie. Lucrările lui, incluse în cele şaisprezece volume de „Opere Complete" cu capul lui gravat în relief pe copertă au fost publicate aproape concomitent cu acelea ale lui Troţki. În comparaţie cu acestea din urmă, scrierile lui Zinoviev sînt lipsite de personalitate, deşi nu i se poate contesta un oarecare fler

autorului lor. Din punctul de vedere al unui istoric, cea mai interesantă dintre lucrările lui este culegerea de memorii, scrise la puțin timp după moartea lui Lenin, dar ținute în arhive pînă în 1989. În paginile ei, Zinoviev face referiri la Conferința de la Praga din 1912, ciocnirile legate de încercările de demascare a agentului dublu bolșevic Roman Malinovski și întîlnirile sale cu Lenin[102].

Între 1918 și 1925, Zinoviev a vorbit de nenumărate ori la Sovnarkom, în fabrici, la Comintern, la Comitetul Central și la diferite conferințe. Fiecare cuvînt a fost consemnat cu grijă de personalul lui înainte de a fi dat publicității. Arhivele speciale conțin două volume de note și însemnări de la ședințele Biroului Politic. Cu ajutorul unor „negri" a scris nenumărate apologii ale lui Lenin *V. Ulianov (Lenin)*, două volume, *Despre istoria bolșevismului*, două volume, și *Un an de revoluție: februarie 1917 – 1918*, precum și alte cărți. Scrierile lui sînt un admirabil exemplu al rapidității cu care s-a birocratizat partidul. În deceniile următoare, cuvîntările și cărțile conducătorilor de partid aveau să fie compilate de referenți și asistenți fără chip. Cel puțin pe vremea lui Lenin, Zinoviev și alții asemenea lui și-au scris majoritatea textelor cu mîna lor. Conducătorii de mai tîrziu, de la Hrușciov pînă la Gorbaciov, n-au făcut în general decît să ajusteze puțin tonul scrierilor și să semneze lucrările. Prostituția intelectuală avea să devină normă.

Dintre cei doi „gemeni bolșevici", Kamenev era, fără îndoială, mai atrăgător și, în același timp, mai curajos. I s-a opus lui Lenin și și-a publicat protestul împotriva plănuitei lovituri de stat din octombrie 1917 în revista lui Gorki *Novaia Jizni* (Viața nouă), apoi a încercat să i se împotrivească și lui Stalin. La Congresul al XIV-lea al Partidului din decembrie 1925, întîmplător chiar de ziua lui Stalin, Kamenev a declarat:

„Sîntem împotriva creării unui «lider», după cum nu putem accepta nici situarea Secretariatului deasupra organului politic. Dorim ca puterea organului nostru suprem să fie reprezentată de Biroul Politic, în jurul căruia se vor uni toți politicienii partidului nostru. Secretariatul urmează să se subordoneze Biroului Politic și să execute ordinele acestuia la nivel tehnic... Personal, propun ca secretarul nostru general să fie o persoană capabilă să reunească în jurul său pe toți vechii bolșevici. Pe baza discuțiilor purtate cu tovarășul Stalin și cu un grup de tovarăși leniniști, am ajuns la concluzia că tovarășul Stalin e

incapabil să consolidez puterea bolşevică. La începutul cuvîntării ne-am declarat împotriva teoriei conducerii de către un singur om şi a creării unui lider!"[103]

Privind acum în urmă, din perspectiva prezentului, s-ar putea spune că încercarea lui Kamenev, sprijinită de Zinoviev, din octombrie 1917 de a împiedica ascensiunea violentă a bolşevicilor a fost în mod fatal respinsă, iar cuvîntarea rostită în 1925 a reprezentat un avertisment similar care, din păcate, n-a stîrnit nici un ecou.

Kamenev era un scriitor mai puţin inspirat decît Zinoviev, şi articolele pe care le-a scris la începutul carierei sale bolşevice, la fel ca şi cele referitoare la luptele interne din patrie sînt greu de citit. În august 1909, Lenin i-a mărturisit lui Zinoviev că întîmpină dificultăţi redacţionale, în publicarea lucrării lui Kamenev: „ultimele două treimi ale articolului sînt prost scrise şi nu pot fi refăcute. Am revizuit prima parte, dar nu mă simt în stare să cercetez şi restul, căci îmi dau seama că ar trebui să *rescriu totul*"[104]. Poate că, într-adevăr, stilul lui Kamenev nu era prea fluent, dar ceea ce a lăsat posterităţii nu confirmă observaţiile lui Lenin. Scurta lui lucrare despre Cernîşevski din colecţia *Vieţile oamenilor de seamă* prezintă reale virtuţi literare, singurul scriitor mai valoros din cadrul grupului fiind Troţki.

Între Zinoviev şi Kamenev exista o strînsă legătură sufletească. În morală, politică, literatură şi în alte cîteva privinţe Kamenev îi era superior lui Zinoviev. Acesta fusese unul din exponenţii terorii bolşevice, în timp ce Kamenev nu s-a implicat personal în această problemă. Totuşi, dintre cei doi, Zinoviev era figura proeminentă în vreme ce Kamenev venea docil în urma lui.

În timpul şederii sale în străinătate, înainte de revoluţie, Zinoviev a fost în termeni foarte buni cu Lenin şi, o vreme, soţia lui Zinoviev, Zlata Ionovna Liliana, o frecventa asiduu pe Krupskaia, care la rîndul ei a făcut dese referiri la cei doi în memoriile sale. Zinoviev s-a remarcat ca unul dintre cei mai activi şi mai de încredere agenţi ai lui Lenin şi fără îndoială devotamentul lui l-a impresionat cel mai mult pe Lenin: după lovitura din octombrie, dubiile lui au dispărut, şi cei doi au rămas în termeni foarte buni. Totuşi, înainte de octombrie, toate scrisorile lui Lenin către Zinoviev încep cu „Dragă prietene" sau „Dragă Grigori", în timp ce după octombrie se adresa cu apelativul formal „Tovarăşe Zinoviev"[105].

În spatele acestei personalităţi remarcabile se ascunde totuşi o

figură enigmatică. Calificat de menşevici drept „scutierul lui Lenin". Zinoviev a suferit un declin rapid după moartea liderului. Scund şi îndesat, acest bărbat aparent flegmatic se transfigura ori de cîte ori lua cuvîntul şi vorbea cu o uimitoare uşurinţă. Vocea lui puternică, răsunătoare, domina sala de şedinţe, iar cînd vorbea în aer liber lăsa impresia că e născut pentru mitinguri. După cum spunea Lunacearski „Firește că discursurile lui Zinoviev nu sînt la fel de bogate în conţinut ca acelea ale adevăratului conducător al revoluţiei, Lenin, şi scrierile sale nu se ridică la nivelul atins de Troţki, dar cu excepţia acestor doi oratori, Zinoviev nu are egal"[106]. Era la fel de elocvent în germană, cînd lua cuvîntul la un congres al Cominternului sau al partidului german, dar, în pofida faptului că a scris mult şi a ţinut numeroase cuvîntări, nu poate fi calificat drept un scriitor sau comentator profund.

În ciuda lipsei lor de culoare, cărţile lui Zinoviev – sau mai degrabă materialele elaborate spre a fi incluse în lucrările despre Lenin – conţin multe afirmaţii interesante. În memoriile sale, redactate în anii '20 şi păstrate în arhivele partidului pînă la sfîşitul anilor '80, scria că încă de la vîrsta de douăzeci şi cinci de ani, Lenin „se simţea responsabil pentru întreaga omenire şi se vedea în postura de conducător (în cel mai bun sens al cuvîntului) al clasei muncitoare şi al partidului." A mai adăugat că, după părerea lui, Lenin are o vocaţie adevărată pentru rolul pe care şi-l alesese: „Da, o avea!! Fără ea, n-ar fi devenit Lenin"[107]. Zinoviev şi-a scris memoriile după ce a trecut de apogeul carierei sale, în perioada de ascensiune rapidă a lui Stalin. Marx a murit cu adevărat, spunea Zinoviev, o dată cu dispariţia succesorului său, Engels. „În privinţa lui Lenin, situaţia era diferită, căci nu exista un Engels care să-i urmeze, aşa că el n-a murit de tot... Dar în multe privinţe, lucrurile au luat o întorsătură mai proastă decît în cazul lui Marx". În continuare, a fost ceva mai explicit: era vorba de „greşeala" din testament: „Avea o percepţie greşită despre felul cum vor evolua lucrurile după moartea sa"[108].

Cu alte cuvinte, Zinoviev încerca să spună că Stalin nu era Engels şi că situaţia s-a înrăutăţit. Se pare că Zinoviev, la fel ca şi Kamenev, Troţki şi, fără îndoială, Buharin şi alţi cîţiva, nu-şi puteau ierta faptul că lăsaseră cîrma uriaşei corăbii a statului să ajungă în mîna unui pirat care, după ce se proclamase succesorul ideologic al lui Lenin, a devenit rapid dictator absolut. Zinoviev nu putea uita că în 1917 şi după aceea îl tratase pe Stalin cu condescendenţă, ca pe un adevărat

reprezentant al minorităților naționale. Stalin, așteptînd să-i vină apa la moară, a răspuns rareori la remarcile usturătoare ale lui Zinoviev. Cînd s-a pus problema să fie desemnat președintele Cominternului, Zinoviev a remarcat: „Vrem pe cineva cu cultură europeană, care să știe limbi străine". Și el a devenit primul președinte al Cominternului. Era un avocat înflăcărat al exportului de revoluție, mai ales în Germania, strategie încurajată și de Lenin. În ianuarie 1920 a declarat într-o cuvîntare: „Crimeea trebuie să fie eliberată cît mai curînd, căci războiul civil ne va obliga să ne mișcăm spre vest, ca să-i ajutăm pe comuniștii de acolo"[109].

În timpul celui de-al doilea congres al Cominternului, în vara anului 1920, Lenin a lansat o companie militară pentru ocuparea Varșoviei: Rusia era în război cu recent eliberata Polonie din aprilie 1920, cînd polonezii lansaseră o campanie pentru recuperarea Ucrainei, pe care o considerau în mod tradițional un teritoriu polonez. Zinoviev aranjase ca pe scena Teatrului Mare din Moscova să fie atîrnată o uriașă hartă politică a lumii, în fața delegaților „partidului mondial al revoluției socialiste" care își ținea acolo lucrările. În fiecare dimineață delegații se uitau la steguițele mici roșii care erau mutate în așa fel încît să marcheze înaintarea Armatei Roșii, în timp ce Zinoviev făcea comentarii emoționante, promițîndu-le că viitorul lor congres se va desfășura la Berlin, apoi la Paris, apoi la Londra... Cuvintele lui erau acoperite de o furtună de aplauze.

În memoriile lui Zinoviev despre Leniun apar uneori mici detalii sau anecdote neașteptate și interesante. Astfel, el își amintește că „am auzit o glumă foarte bună la familia Plehanov: au spus că Lenin este un filosof de clasa întîi în sensul că la filosofie este încă în clasa întîi". Sau: „Lui Lenin îi plăcea să ne sperie. Dacă făceam greșeli, spunea: O s-o luăm la sănătoasa!" Sau: „Odată, la Paris, beam un pahar pentru a sărbători apariția unei noi cărți a lui și am rămas pînă tîrziu la cafenea (deși, ca să fiu sincer, nu-mi imaginez cine o s-o citească în afară de o mînă de social-democrați)"[110].

Din păcate, cuvintele de duh ale lui Zinoviev se pierd în aluatul tern al unor afirmații de tipul „Lenin s-a născut geniu"[111], „Lenin are o intuiție genială", „Lenin este geniul revoluției mondiale", ba chiar și „Lenin este geniul leninismului"[112]. Au existat și cîteva rare împrejurări după revoluție, cînd Zinoviev și-a permis să-l critice pe Lenin în cuvîntările sale. La 27 noiembrie 1923, la un Congres al

lucrătorilor din domeniul învățământului, cînd Lenin era deja bolnav, Zinoviev s-a referit la greșcala comisă de Marx și Engels atunci cînd au estimat momentul declanșării revoluției socialiste și a adăugat: „Din păcate, V. I. Lenin a făcut aceeași greșeală"[113]. În ansamblu, însă, glorificarea lui Lenin a devenit nu numai o obligație pentru Zinoviev, ci și o dovadă a loialității lui partinice.

După 1926, cînd a fost dat afară din Biroul Politic, Zinoviev și-a împărțit timpul între încercarea de a i se opune lui Stalin, exprimarea remușcărilor și îndeplinirea sarcinilor de mîna a doua pe care i le încredința Stalin. În 1930, în ciuda faptului că nu avea studii superioare, a devenit rector al Universității din Kazan, iar în decembrie 1931 adjunctul președintelui Consiliului Științific de Stat. Dar a păstrat vie amintirea apropierii de odinioară dintre el și Lenin și a crezut întotdeauna că, mai devreme sau mai tîrziu, avea să-și reia locul din vîrful scării ierarhice a puterii.

Kamenev nu a locuit împreună cu Lenin, nici nu s-a ascuns în aceleași locuri ca el, n-a împărțit cu el coliba pescarului și nici nu s-a întors cu el în Rusia în vestitul „tren sigilat". Cu toate acestea, există temeiuri să credem că sentimentele lui Lenin pentru Kamenev erau mai profunde decît cele pe care i le inspira Zinoviev. Nu fiindcă primul era adjunctul lui la Sovnarkom și la Consiliul Muncii și al Apărării, ci poate mai degrabă pentru că Lev Kamenev se distingea printr-o înaltă morală. Kamenev era un bolșevic adevărat, dar, la fel ca Piatakov, Lunacearski și Rîkov, n-avea acea duritate indispensabilă sau cruzime care reprezenta semnul de recunoaștere al bolșevismului. Era în stare să ridice vocea împotriva unei conduceri arbitrare și să ia apărarea semenilor săi aflați în suferință cu o sensibilitate total străină bolșevicilor. Cînd autoritățile i-au făcut greutăți văduvei lui Kropotkin, nepermițîndu-i să părăsească țara după moartea bătrînului anarhist, survenită în 1921, Kamenev a intervenit în favoarea ei și l-a convins pe Lenin să-i aprobe plecarea.

Întîlnirile lui Lenin cu Kamenev în anii 1921 și 1922 au fost foarte frecvente[114] și, după toate probabilitățile, atitudinea moderată și stăpînită a lui Kamenev, rezerva și calmul său au avut o anumită influență asupra liderului bolșevic, căruia îi lipseau tocmai aceste calități. Lunacearski observa că Lev Kamenev era privit ca o persoană relativ blîndă, ca un om cu suflet bun. Aceasta reprezenta mai curînd o laudă decît un reproș, dar poate este adevărat și faptul că, în

comparație cu oameni ca Lenin, Troțki sau Sverdlov, „era un intelectual influențabil, cu o fire șovăitoare"[115].

Lenin l-a cunoscut îndeaproape pe Kamenev în timpul negocierilor cu cei care se ocupau de fondurile partidului. Deși era căsătorit cu sora lui Troțki, Kamenev a devenit un însoțitor aproape permanent al lui Lenin și al Nadejdei Krupskaia. În aprilie 1913, Lenin îi scria: „Așadar, ne vom vedea în vara asta. Te rog să vii neapărat. Am închiriat o vilă lîngă Zakopane (4–6 ore de la Cracovia, gara Poronin) de la 1 mai pînă la 1 octombrie. Este loc și pentru dumneata. Zinovievii locuiesc în apropiere..."[116]

Se pare că Lenin ținea foarte mult la Kamenev, pentru că n-a ezitat nici o clipă după ciocnirea lor din octombrie 1917, să-l numească președinte al noului guvern, VȚIK. Lenin i-a încredințat adesea lui Kamenev sarcini dificile, de exemplu l-a trimis, la propunerea lui Troțki, într-o misiune secretă în Anglia și în Franța în februarie 1918, în timp ce la Brest-Litovsk negocierile erau în plină desfășurare, ca să le solicite sprijinul Aliaților împotriva ofensivei germane. Călătoria s-a terminat cu un eșec. Imunitatea diplomatică a lui Kamenev a fost nesocotită de britanici, care i-au confiscat geanta diplomatică și un cec în valoare de 5 000 de lire înainte de a-l expedia înapoi. Francezii nu l-au lăsat nici măcar să pună piciorul pe pămîntul lor[117]. Sarcinile lui depășeau adesea chestiunile de partid și de stat, reprezentînd uneori simple corvezi familiale. În iarna anului 1920, Lenin îi scria: „Gorki sosește pe 12 sau pe 13. Poți să-i faci rost de lemne de foc?"[118] Scrisoarea aceasta a fost urmată de alta: „Evident, comanda dumitale pentru lemne de foc n-a fost onorată. Hrănim oamenii cu promisiuni. Tovarășul Guilbeau s-a plîns că are o temperatură de zero grade în apartament. Persoana care s-a făcut vinovată de neîndeplinirea ordinelor dumitale ar trebui dată în judecată"[119]. Și tot pe Kamenev l-a rugat Lenin să facă rost de bani ca să-i ajute pe copiii Inessei Armand să îngrijească mormîntul mamei lor[120].

Cel mai mare serviciu pe care i l-a făcut însă Kamenev lui Lenin a fost acela de editor al operelor lui. Încă în 1907 a inițiat publicarea unei culegeri în trei volume a scrierilor lui Lenin începînd din 1895, intitulată *În doisprezece ani*. A semnat o înțelegere cu editura social-democrată Zerno din St. Petersburg, dar inițiativa a eșuat din mai multe motive, cel mai important fiind acela că nu s-a găsit nici un cumpărător pentru primul volum la data apariției. În anul 1920 au început să apară la Moscova

Operele complete ale lui Lenin, în douăzeci de volume. Ultimul volum a apărut postum în 1926. Kamenev a răspuns de publicare şi a rezolvat semnele de întrebare cu autorul pe măsură ce lucrarea avansa. Războiul civil continua să facă ravagii, în ţară domnea haosul, întunericul şi foametea, dar Lenin, Troţki şi Zinoviev nu mai puteau aştepta cu publicarea lucrărilor lor într-un mare număr de volume.

După excluderea sa din Biroul Politic în 1926, Kamenev a fost trimis de Stalin în diverse posturi îndepărtate ale „construcţiei socialismului". A îndeplinit pe rînd funcţiile de Comisar al Poporului pentru comerţ, reprezentant în Japonia, apoi în Italia, membru al colegiului Institutului Lenin. El a văzut cel dintîi arhiva personală a lui Lenin, ce reprezenta nucleul colecţiei Institutului Lenin şi numirea lui în acest post a fost o hotărîre înţelceaptă. Ca redactor responsabil al primei ediţii a lucrărilor lui Lenin, „plivise" deja o mare parte din materialul care nu corespundea canoanelor leninismului, stabilind, de fapt, tradiţia bolşevică de a nu se da publicităţii decît ceea ce îl punea pe Lenin într-o lumină favorabilă. În 1934 a fost numit director al Institutului de Literatură unde s-ar fi părut că ar fi în stare, în sfîrşit, să realizeze ceva. Surse indirecte indică faptul că intenţiona să strîngă amintiri despre Lenin, căci era mai familiarizat ca nimeni altul cu moştenirea literară a conducătorului.

Kamenev nu a lăsat „lucrări" proprii, deşi dispunea de suficient material pentru cinci sau şase volume. Cuvîntările pe care le-a elaborat în memoria lui Lenin, prefeţele la scrierile lui Lenin, reflecţiile cu privire la Martov, materialele constituind, de fapt, o cronică a divergenţelor interne de partid, corespondenţa lui cu Stalin, toate acestea merită o atenţie specială. Dacă articolele lui politice sînt lipsite de originalitate, eseurile literare sînt de o calitate net superioară. În afară de lucrarea pe care i-a consacrat-o lui Cernîşevski, a mai scris un articol despre Goethe, o prefaţă la una din nuvelele lui Turgheniev şi mai multe recenzii de cărţi [121].

În conflictul intern care a urmat după moartea lui Lenin, atît Zinoviev, cît şi Kamenev au făcut raţionamente greşite. În primul rînd l-au ajutat pe Stalin să-l izoleze pe Troţki, apoi au căzut ei înşişi sub roţile căruţei noului lider. Distrugerea „vechii gărzi" bolşevice nu poate fi explicată numai prin divergenţele politice, competiţia dintre „deviaţii" sau platforme. Lenin crease un sistem care nu admitea decît un singur conducător în frunte. La început au fost însă mai mulţi

pretendenţi. Cînd Stalin a ajuns în vîrful ierarhiei, şi-a amintit că Lenin încercase să evite favoritismele şi îşi menţinuse toţi membrii anturajului aproximativ pe aceeaşi linie. Stalin nu se putea împăca cu gîndul că în multe privinţe Zinoviev, Kamenev şi ceilalţi „conducători din octombrie" avuseseră relaţii mai strînse cu Lenin decît el. Vedea în ei potenţiali rivali, şi acest lucru le-a pecetluit soarta. Inventarea conspiraţiilor absurde şi a centrelor secrete nu era decît aspectul exterior al unui proces care a condus în final la confirmarea monopolului lui Stalin asupra lui Lenin şi a moştenirii lui.

La început, „gemenii" şi, mai ales, Zinoviev au sperat că vor fi rechemaţi să participe la treburile statului. La 6 noiembrie 1929, Zinoviev declara într-o discuţie cu membrii celulei de partid a Uniunii Centrale a societăţilor de consum: „Cu timpul (şi sper că acest timp nu e prea departe), Comitetul Central îmi va oferi posibilitatea să-mi extind domeniul de activitate"[122]. Era clar că nu studiase metodele celui mai bun elev al lui Lenin. Stalin nu putea uita că, în timpul vieţii lui Lenin, Zinoviev fusese lăudat mult mai mult decît el. În 1918, Troţki îşi încheia un discurs ţinut în faţa Sovietului din Petrograd cu următoarele cuvinte: „Noi sîntem cu toţii elevi ai lui Lenin, ne străduim din răsputeri să fim şi noi la fel ca această tribună înflăcărată a Comunismului internaţional, asemenea celui mai mare apostol al revoluţiei socialiste". S-a aşezat apoi pe scaun în „aplauzele furtunoase" ale asistenţei. Dar pe vremea aceea preşedintele adunării, un anume Zorin, a exclamat: „Trăiască cel mai bun elev al tovarăşului Lenin, tovarăşul Zinoviev"! şi, după cum reiese din minutele şedinţei, cei de faţă au izbucnit în „aplauze furtunoase"[123]. Nici chiar Troţki nu ştia să-l elogieze pe Lenin cu dibăcia lui Zinoviev. La moartea conducătorului, Zinoviev a declarat: „Lenin este Lenin. Puternic ca oceanul, sumbru şi inaccesibil ca Mont Blanc, blînd ca soarele Sudului, măreţ ca lumea, omenesc ca un copil"[124]. Stalin nu putea accepta ca alţii să-l rechiziţioneze pe Lenin mort şi „leninismul" lui.

Simţind cum i se strînge în jurul gîtului gheara lui Stalin, Zinoviev a încetat să-şi mai facă iluzii cu privire la recîştigarea gloriei de odinioară, concentrîndu-se doar asupra găsirii unei căi de supravieţuire. Văzînd că cererile lui (şi ale lui Kamenev) de audienţă sînt ignorate, şi-a dat seama că nu-i rămîne decît să se alăture celor care îl adorau în cor pe noul lider, rol pentru care dovedise o adevărată vocaţie. La cea de-a zecea comemorare a morţii lui Lenin, în ianuarie 1934, Zinoviev

i-a dedicat un articol pe care n-a putut să-l publice. După ce îl citasc pe Lenin, adăugase: „Tovarăşul Stalin, continuatorul cauzei lui Lenin putea să confirme la începutul anului 1933 îndeplinirea cu succes a primului plan cincinal". După aceea a introdus cuvîntul „mare" înainte de „continuator"[125]. Cînd a apărut lucrarea lui Stalin *Marxismul şi chestiunea naţional-colonială*, Zinoviev a scris imediat un articol intitulat *Din rezerva de aur a marxism-leninismului*. Articolul începea pe un ton emfatic: „În tezaurul marxism-leninismului există cîteva cărţi indispensabile unui marxist, care constituie rezerva de aur a comunismului mondial. Asemenea cărţi nu sînt prea numeroase. Dar, de fapt, nu cantitatea contează. Aşa puţine cum sînt, ele reprezintă bunul cel mai de preţ al mişcării muncitoreşti mondiale. În acest «teanc măreţ», una din lucrările tovarăşului Stalin ocupă pe drept cuvînt un loc de frunte. Ne referim, desigur, la *Fundamentele leninismului*. Iată că acum o nouă carte se adaugă suitei de lucrări remarcabile ale marxism-leninismului..."[126] Dar nici această recenzie n-a văzut lumina tiparului.

După asasinarea şefului partidului din Leningrad, Serghei Kirov, survenită la 1 decembrie 1934, atît Zinoviev, cît şi Kamenev au fost arestaţi. Kamenev a încercat să se disocieze de Zinoviev, sperînd că în felul acesta îşi va uşura soarta. Cînd a fost întrebat de anchetatorul Rutkovski despre prietenia lui cu Zinoviev, Kamenev a răspuns: „În relaţiile mele cu Zinoviev a survenit o răcire. Însă anumite considerente de ordin casnic (locuim în aceeaşi vilă) au făcut imposibilă o ruptură totală. Consider necesar să menţionez că, deşi am locuit în acecaşi vilă în vara anului 1934, am avut viaţa noastră separată şi nu ne-am întîlnit decît rareori. Evdokimov, şi poate şi Kuklin, care îi făceau vizite, erau oaspeţii lui, nu ai mei. Considerînd totuşi că această situaţie nu mai poate fi tolerată, cu prima ocazie am început să-mi construiesc o nouă vilă, pe o altă linie de cale ferată. În timpul luptelor interne de partid nu l-am considerat niciodată pe Zinoviev capabil să conducă partidul. Ultimii ani mi-au întărit convingerea că nu posedă calităţi de conducător"[127].

Între timp, Zinoviev implora cu lacrimi în ochi mila lui Stalin, Iagoda şi Agranov. Într-o scrisoare adresată lui Stalin scria: „Nu-mi fac iluzii. Încă de la începutul lui ianuarie 1935, cînd eram în arestul preventiv din Leningrad, Ejov, secretarul Comitetului Central, care a fost de faţă în timpul unuia din interogatoriile mele, mi-a spus: «Din

punct de vedere politic ai fost deja executat». Vă implor să mă credeţi: nu am ştiut absolut nimic, nu am auzit nimic şi n-aş fi putut să aud nimic despre existenţa unui grup antipartinic sau de o organizaţie antipartinică la Leningrad". A refuzat să vorbească despre Kamenev[128]. Indiferent de măsura în care acest fapt a influenţat decizia curţii, la 16 ianuarie 1935, Ulrih dădea citire verdictului: „Ca urmare a activităţii contrarevoluţionare a «Centrului Moscova» în diverse branşe ale organizaţiei clandestine contrarevoluţionare zinovieviste, s-au folosit metode pur fasciste de luptă, îndreptate împotriva conducerii partidului şi a guvernului, ceea ce a condus la asasinarea tovarăşului S. M. Kirov".

Ca „organizator şef şi cel mai activ lider al «Centrului Moscova»" – o ficţiune creată pentru a da consistenţă aşa-zisului complot – Zinoviev a primit zece ani de închisoare. Kamenev, despre care s-a spus că este „unul din membrii conducători ai «Centrului Moscova», dar în ultimii ani n-a participat activ la acţiunile acestuia", a primit cinci ani[129].

Zece zile mai tîrziu, Zinoviev a fost trimis în lagărul de la Verhne-Uralsk, iar Kamenev la Celeabinsk. Dar cu acesta n-a luat sfîrşit odiseea lor, cei doi fiind curînd aduşi înapoi pentru următoarea fază a anchetei. Stalin era hotărît să-i lichideze pe toţi foştii tovarăşi ai lui Lenin şi, în acest sens, le-a transmis telegrafic diferite instrucţiuni celor care îi aveau în custodie. Şeful NKVD-ului din Moscova, Molceanov, i-a ordonat directorului închisorii de la Verhne-Uralsk: „Să-l trimiţi pe Zinoviev la mine, la Moscova, într-un vagon de cale ferată separat şi cu o escortă numeroasă, sub comanda adjunctului dumitale. După două zile să mi-l trimiţi pe Kamenev în aceleaşi condiţii, însoţit chiar de dumneata. Îţi revine obligaţia să asiguri secretul absolut al transferului lui Zinoviev şi Kamenev, atît faţă de ceilalţi deţinuţi, cît şi faţă de personalul penitenciarului şi să-i supraveghezi cu atenţie în timpul deplasării. Telegrafiază-mi ora plecării trenului şi numerele vagoanelor"[130].

La cel de-al doilea proces al lor, în august 1936, „gemenii bolşevici" au fost mai docili, căci Stalin le promisese că le va cruţa vieţile în schimbul recunoaşterii tuturor acelor învinuiri fanteziste. Au fost aduşi amîndoi la Kremlin la începutul investigaţiilor, dar conţinutul convorbirii lor cu Stalin nu poate fi decît dedus. În Occident s-au făcut speculaţii pe marginea ameninţărilor proferate de cei doi la primul lor proces împotriva lui Stalin, potrivit cărora, dacă vor fi condamnaţi

„prietenii lor din Occident vor publica materiale compromițătoare despre el"[131]. Fie că Stalin nu se temea de așa ceva, fie că asemenea documente nu existau, cert este că drama s-a jucat după scenariul lui.

În timpul interogatoriului din 28 iulie 1936, Zinoviev a fost întrebat: „Anchetatorii au constatat că centrul organizației dumneavoastră a elaborat cu multă grijă planul unei conspirații. Ce probe ne puteți oferi în legătură cu aceasta?" El a răspuns: „Scopul politic al complotului l-a constituit răsturnarea Comitetului Central și a guvernului sovietic, astfel încît să ne putem crea propriul comitet central și propriul guvern format din troțkiști, zinovieviști și cei de dreapta. Concret, planul loviturii a fost următorul: am calculat că asasinarea lui Stalin (și a celorlalți conducători de partid și de stat) va provoca confuzie în cadrul conducerii de partid. Doream ca, în aceste împrejurări, Kamenev, Zinoviev, I. N. Smirnov, Rîkov, Sokolnikov, Tomski, Evdokimov, Smilga, Mracikovski și ceilalți să-și reia posturile de conducere în cadrul partidului și al guvernului... În conformitate cu acest plan, Troțki, cu și Kamenev va fi trebuit să preluăm conducerea partidului și a statului..."[132].

În scrisorile sale din închisoare adresate lui Stalin, Zinoviev s-a coborît pînă la treptele cele mai de jos ale umilinței: „Am ajuns să stau ore întregi, cu ochii ațintiți asupra portretului dumneavoastră din ziare și asupra celorlalți membri ai Biroului Politic și să-mi spun: dragii mei, priviți în inima mea și cu siguranță veți vedea că nu mai sînt dușmanul vostru; vă aparțin, cu trup și suflet...". Își semna scrisorile „Cu tot sufletul, acum sînt al vostru, G. Zinoviev"[133].

Leniniștii îi lichidau pe leniniști; sistemul își devora fără remușcări proprii creatori. Cine va mai rămîne ca să audă în iunie 1988 decizia de „clasare a cazului în absența oricărui corp delict?" Rudele lui Zinoviev au dispărut fără urmă, în schimb, un nepot al lui Kamenev și fiul lui cel mai mic au supraviețuit...

Preferatul partidului

Aprecierea făcută de Lenin lui Nikolai Ivanovici Buharin este ciudată, în pofida faptului că îl aprecia în mod deosebit. Într-o seară cenușie și vîntoasă de 24 decembrie 1922 i-a dictat uneia din cele patru stenografe ale lui, M. A. Volodiceva, o caracterizare care, departe de a clarifica lucrurile, le încețoșează și mai mult:

„Dintre membrii mai tineri ai Comitetului Central, aş dori să mă opresc în mod special asupra lui Buharin şi Piatakov. După părerea mea, ei reprezintă forţele cele mai remarcabile (dintre cele mai tinere) în privinţa cărora trebuie să reţinem următoarele lucruri: Buharin este cel mai important şi mai valoros teoretician al partidului, situat pe primul loc în preferinţele membrilor de partid, dar mă îndoiesc că opiniile sale pot fi considerate întru totul marxiste, căci are în el ceva scolastic (nu a studiat niciodată dialectica şi cred că nici n-a înţeles-o prea bine)"[134].

Cum se poate împăca afirmaţia potrivit căreia Buharin era cel mai apreciat şi mai important teoretician al partidului cu incapacitatea lui de a înţelege dialectica? Pe de altă parte, uneia din „forţele cele mai remarcabile ale Partidului" i se reproşa că „nu este pe de-a-ntregul marxist". Cum ajunsese acest „Buharin scolastic preferatul întregului Partid?" Afirmaţia aceasta ne spune mai multe despre Lenin decît despre Buharin. Propria „dialectică" îi permitea lui Lenin să transforme dictatura unei clase în dictatura unui partid şi apoi în dictatura unui singur om. Incapacitatea lui Buharin de a înţelege dialectica însemna, de fapt, că era cel mai blînd dintre liderii bolşevici, şi această trăsătură nu putea fi acceptată de Lenin. Cît despre faptul că era preferatul Partidului, ni se pare puţin probabil ca membrii de rînd ai partidului să fi ştiut de existenţa lui: mintea lui ageră, energia lui de scriitor politic, devotamentul faţă de idealurile comuniste şi, mai ales, loialitatea faţă de Lenin erau suficiente ca să-şi atragă simpatia conducătorului.

Buharin s-a născut la Moscova în 1888, într-o familie de oameni foarte instruiţi. Ambii părinţi erau profesori. Buharin şi-a început activitatea politică în timpul revoluţiei din 1905, iar în anii următori s-a alăturat bolşevicilor, atras de efervescenţa activităţii lor revoluţionare. Din 1907 pînă în 1910 a studiat la Universitatea din Moscova, însă a fost adesori arestat şi în cele din urmă exilat în 1911 în nordul îndepărtat, de unde a fugit şi a ajuns în Germania. Anii de exil şi i-a petrecut în Germania, Austria, Danemarca, Suedia, Norvegia şi SUA.

În 1912 l-a întîlnit pentru prima oară pe Lenin, care locuia la acea dată în Cracovia, în Polonia austriacă. Relaţiile dintre ei au fost, în general, cordiale, deşi aveau opinii diferite în problema naţională. Aflat la New York în momentul izbucnirii revoluţiei din februarie,

Buharin s-a întors în mai 1917 în Rusia, unde vederile sale de stînga i-au asigurat un loc fruntaş în ierarhia de partid bolşevică. Şi-a menţinut această poziţie pînă la sfîşitul anilor '20, cînd a fost acuzat de „deviaţie de dreapta", ceea ce a dus la izolarea sa, urmată în 1938 de execuţie.

În anii imediat următori loviturii de stat din 1917, Buharin s-a remarcat ca un exponent al comunismului de stînga, care punea accentul pe revoluţia mondială şi pe necesitatea dictaturii proletariatului. Zece ani mai tîrziu devenea liderul comuniştilor de dreapta, care pledau pentru o evoluţie treptată, compromis şi moderaţie. Această trecere de la un pol la celălalt nu s-a făcut peste noapte. Care au fost opiniile lui în anii intermediari? Un răspuns satisfăcător poate fi găsit în lucrarea sa puţin cunoscută *Despre revoluţia mondială, ţara noastră, cultură etc.*[135]. Concepută sub forma unor răspunsuri adresate academicianului Ivan Pavlov, care îşi expunea în anii '20 teoria reflexelor condiţionate, broşura de şaizeci de pagini ne dezvăluie vederile lui Buharin.

Pavlov, cu curajul omului de ştiinţă, declarase în cursul său universitar introductiv că „marxismul şi comunismul nu sînt adevăruri absolute: ele pot fi parţial adevărate şi parţial neadevărate". Se îndoia de victoria revoluţiei mondiale şi nu vedea nimic pozitiv în revoluţie, în general, conştient de faptul că regimul pornea pe străzi înfundate care nu duceau decît la degradarea culturii. Se opunea războiului civil ca mijloc de atingere a unui scop politic.

Buharin şi-a propus să demoleze afirmaţiile lui Pavlov, analizînd ceea ce numise Pavlov „străzile înfundate" ale bolşevicilor. Îndoiala cu privire la victoria revoluţiei mondiale era pentru Pavlov „fundătura numărul unu". Buharin recurge la următoarea argumentaţie:

„Este limpede că revoluţia mondială reprezintă un *fapt*. Actuala fază de dezvoltare, cînd proletariatul a luat puterea numai pe a şasea parte din suprafaţa lumii şi nu pe şase şesimi este, de asemenea, un fapt."

Profundă reflecţie din partea „teoreticianului de frunte al partidului"!

Buharin a respins cea de-a doua „fundătură" a lui Pavlov, reprezentată de efectele negative ale revoluţiei ruse, subliniind că: „Revoluţia bolşevică a salvat ţara de la înfrîngere, preîntîmpinînd transformarea ei într-o colonie. Numai ieşirea din război şi neplata datoriilor (ţariste) au redresat situaţia".

Cu alte cuvinte, efectul pozitiv al revoluţiei era prea evident ca să mai necesite o demonstraţie, iar neplata datoriilor ţării ar fi trebuit

să-l convingă pe Pavlov de cîştigul adus de revoluţie. Argumentele lui Buharin reflectau logica banditească a bolşevicilor.

Pavlov se temea de consecinţele catastrofale ale unui război civil. Buharin a replicat prompt şi în acest caz: „Dacă nu vom distruge puterea capitalului, vom pieri – asta să intre bine în mintea tuturor. Şi în numele salvării omenirii *trebuie* să facem sacrificiile cerute de revoluţie".

Acestea erau, de fapt, argumentele lui Lenin în favoarea violenţei revoluţionare „în numele omenirii", dar Buharin nu avea cum să ştie că între 1929 şi 1935 Rusia sovietică urma să facă 21,5 milioane de „sacrificii", adică victime politice, printre care se va număra şi el.

Oare revoluţia ducea cultura în prăpastie, aşa cum afirmase Pavlov referindu-se la cea de-a patra „fundătură"? Buharin era foarte iritat din cauza cîtorva dintre exemplele citate de Pavlov, şi anume că „Rusia sovietică cheltuieşte sume exorbitante de bani pentru a ajuta revoluţia în Japonia, în timp ce laboratorul nostru primeşte o alocaţie de trei ruble-aur pe lună". „De unde a aflat academicianul Pavlov", întreabă Buharin, „de aceste sume exorbitante de bani pentru Japonia?" În realitate, Buharin ştia că se împrăştie sute de milioane de ruble în diverse ţări, nu numai în Japonia, pentru scopurile identificate de Pavlov. Buharin îi dădea lecţii academicianului: „Dacă rezultatul pozitiv al luptei este premisa necesară pentru *orice altceva*, nu avem de ales: trebuie să sacrificăm *totul*". Cu alte cuvinte, se accepta orice sacrificiu în numele puterii. Nu înţelegem unde mai încăpea şi cultura în această a patra „fundătură". Întreaga argumentaţie se referă la sacrificiile pe deplin justificate, după părerea lui Buharin. Pavlov nu era de acord cu aplicarea criteriului apartenenţei de clasă la admiterea în învăţămîntul superior, dar şi aici Buharin i-a dat o explicaţie strălucită: dacă n-am proceda aşa, am aluneca „spre scopurile burgheziei liberale", ceea ce înseamnă „degenerare".

Buharin cataloga întrebările şi îndoielile academicienilor şi ale profesorilor drept „ideologia epocii de piatră"[136]. Răspunsurile date de el lui Pavlov reflectă, în esenţă, vederile teoreticianului Buharin, vederi pe care le apăra în 1918 şi le mai avea încă şi în 1929. Personalitatea sa atrăgătoare, mintea lui ageră, îmbinate cu demnitatea cu care a înfruntat tribunalul în 1938 i-au făcut pe unii să creadă că şi vederile lui erau de natură liberală. Dar asta ar însemna să-l judecăm greşit. Am putea să ne întrebăm foarte bine cine se afla într-o „fundătură", Pavlov sau Buharin?

Arestat în 1937, în martie, pentru spionaj și defăimare, timp de trei luni Buharin a refuzat să ofere dovezile care-l incriminau pentru participarea la complot. În cele din urmă, în iunie, a fost silit să facă următoarea declarație:

„După ezitări îndelungi am ajuns la concluzia că trebuie să-mi recunosc vinovăția în fața Partidului, a clasei muncitoare și a țării și să termin o dată pentru totdeauna cu trecutul meu contrarevoluționar. Mărturisesc că, pînă de curînd, am făcut parte dintr-o organizație de dreapta și am fost, împreună cu Rîkov și Tomski, membru al centrului organizației, că această organizație avea drept scop răsturnarea violentă a regimului sovietic (prin lovitură de stat, insurecție, teroare) și că am activat într-un bloc al organizației trotskisto-zinovieviste. Voi oferi amănunte în această privință"[137].

A început cu considerații de ordin teoretic, menite să demonstreze că soarta lui, la fel ca aceea a milioanelor de oameni, nu era accidentală, ci profund sistematică, întemeiată pe marxism-leninism, care își fundamenta teoretic crimele. „Dovezile personale" ale lui Buharin prilejuiesc o lectură uluitoare. Era gata să recunoască orice în timpul interogatoriilor conduse de căpitanul securității statului, Kogan. Întrucît cekiștii nu reușeau să înțeleagă „erorile" teoretice ale lui Buharin, i-au cerut să le aștearnă el însuși pe hîrtie. Buharin a făcut acest lucru sub forma unui tratat filosofic: „1. Vederile mele teoretice antileniniste generale. 2. Teoria statului și teoria dictaturii. 3. Teoria luptei de clasă în condițiile dictaturii proletare. 4. Teoria capitalismului organizat". Abia la sfîrșitul „tratatului" său elaborat în închisoarea NKVD-ului a vorbit despre chestiunile politice: lupta lui împotriva partidului, originile „școlii" sale contrarevoluționare etc.

Voluminoasele „probe teoretice" ale lui Buharin reprezintă probabil cazul fără precedent al unui acuzat care-i ajută pe anchetatorii săi scriind *manu propria* o depoziție în care dezvăluie lacunele din vederile sale teoretice. „După cum se știe", începe el, „*testamentul* lui Lenin demonstrează că eu n-am înțeles dialectica și n-am studiat-o niciodată serios. Acest lucru este întru totul adevărat. Prin schematismul meu abstract m-am depărtat de viața în continuă transformare și am abordat greșit procesele istoriei și ale realității istorice. Aici se află rădăcinile marilor mele erori politice, care s-au transformat, în anumite împrejurări, în crime politice". Buharin a mărturisit nu numai că este „scolastic", dar și antileninist. „După cum se știe, V. I. Lenin m-a

acuzat că-mi concentrez întreaga atenţie asupra distrugerii statului burghez, pe de o parte, şi asupra societăţii fără clase, pe de altă parte. Exact aici se găseşte rădăcina uneia din recentele ideologii ale Dreptei. Puterea aparatului de stat al dictaturii abia născute şi pe cale de a se întări a fost subestimată"[138].

Este adevărat că Buharin a subapreciat forţa monstruoasă a dictaturii teroriste. Sistemul funcţiona în conformitate cu legile regimului totalitar. Acum, cînd capul lui inteligent se afla sub ghilotina lui Stalin, putea înţelege mai bine forţa satanică a „aparatului de stat". Cu toate acestea, repeta papagaliceşte după Lenin ideea dispariţiei statului: „Am greşit fundamental cînd am afirmat că, după distrugerea moşierilor şi a capitaliştilor, va urma o perioadă de «echilibru» între proletari şi ţărani în care va dispărea lupta de clasă. De aceea, în loc să îndemn la distrugerea chiaburilor, am ajuns să transform această chemare într-o lozincă paşnică: îmbogăţiţi-vă!"[139]

Bineînţeles că ceea ce a scris Buharin în închisoare nu reflectă modul lui de gîndire. Sistemul nu avea nevoie de teorie, ci de o religie de tip sectar şi de inchizitori care să-i păzească puritatea. De remarcat că Buharin şi-a redactat „mărturisirile" într-un mod foarte profesionist. Cele cîteva zeci de pagini ale „depoziţiei sale" sînt mai importante decît multe din lucrările lui Lenin, pentru că scot în evidenţă tragedia întregii aventuri bolşevice. Ne dezvăluie un om deosebit de inteligent care se dedică unei idei utopice. Şi erau milioane de asemenea oameni.

Poate că cea mai onestă perioadă din viaţa lui Buharin a coincis cu aceea a tratativelor de la Brest-Litovsk. El şi susţinerii lui, comuniştii de stînga, au tremurat fără îndoială cînd, în martie 1918, Lenin a declarat că generalul Hoffmann s-ar putea să nu ia Petrogradul sau Moscova „în clipa de faţă": „Dar este foarte posibil să facă asta mîine. Parcurgem o perioadă dificilă, în care am suferit înfrîngeri severe; asta e realitatea şi trebuie să ţinem seama de ea. Ne revine obligaţia să fim pregătiţi pentru o muncă îndîrjită în ilegalitate, în condiţiile unui anumit sclavagism faţă de germani"[140]. În vreme ce stătea întins pe patul lui de lemn din închisoare, s-ar putea ca Buharin să-şi fi amintit cum strigase la Congresul al VII-lea al Partidului: „Nu merită să plătim un asemenea preţ pentru un răgaz care n-o să servească la nimic. Tovarăşi, nu putem accepta perspectiva oferită de tovarăşul Lenin"[141]. Atunci era sincer cu sine însuşi, aşa cum i-a şi scris lui Stalin din închisoare, la 15 aprilie 1937: „Am crezut cu adevărat că

Brestul ne va provoca mult rău. Am fost sincer atunci cînd am afirmat că politica dumneavoastră din anii `28–`29 era extrem de periculoasă. Am pornit de la politică la persoană, şi nu invers. Unde a fost eroarea mea? Gîndire antidialectică, schematism, căutarea unor efecte literare, abstracţionism, exprimare livrească"[142].

Lenin afirmase că nu se împăca cu dialectica, şi acum Buharin se căia de „antidialecticismul" lui, în faţa gardienilor din închisoare, a preotului nehirotonisit Stalin şi a cretinului Ejov în timpul interogatoriilor. Nu numai împrejurările l-au zdrobit pe acest bărbat, ci şi credinţa lui naivă că dacă se va căi pentru nişte păcate inexistente va obţine iertarea. La urma urmelor, Lenin îl iubise. Îi scrisese mai puţin decît altor membri din anturajul lui pentru că preferase o discuţie între patru ochi. A manifestat adesea o grijă părintească faţă de bărbatul mai tînăr.

De îndată ce şi-au dat seama că vor rămîne la putere, bolşevicii au început să se îngrijească de propria sănătate. În 1920, conducătorii de partid făceau călătorii regulate în Germania pentru tratament medical, îi convocau pe specialiştii germani sau comandau medicamente scumpe din străinătate. Îşi luau, de asemenea, concedii de două-trei luni la rînd. Printre cei care apreciau în mod deosebit vacanţele lungi se numărau Troţki, Zinoviev, Buharin şi Ioffe. În primăvara anului 1922, Buharin şi soţia lui au făcut o călătorie în Germania, iar la 26 aprilie, Lenin îi scria lui Nikolai Krestinski, ambasadorul sovietic din Germania: „Vă mulţumesc foarte mult pentru medicamentul pe care mi l-aţi trimis. Aş vrea să vă spun ceva despre Buharcik. Am aflat de la Smilga că nu e cuminte. Nu ia în serios tratamentul. Zvonurile despre atentatele la viaţa lui l-au scos din minţi. În aceste condiţii, vă propun următoarele:

– Buharin trebuie convocat aici. Într-o lună (sau şase săptămîni) îl vom trimite înapoi, la soţia sa.

– În această perioadă vom lua următoarele măsuri:

1. O vom transfera pe soţia lui într-un alt sanatoriu în vecinătatea căruia sînt mai puţin Albi şi mai mulţi comunişti germani. Fără îndoială că există asemenea locuri în Saxonia.

2. Vom găsi trei muncitori comunişti discreţi pe care îi vom instala *fără ştirea lui Buharin* în apropierea sanatoriului lui ca să-l păzească. Asta o să ne crească unele probleme, pentru că sînt palavragii, lăudăroşi şi fanfaroni, toţi pînă la unul, dar trebuie găsită o soluţie.

3. Consider necesar ca soţia lui Buharin să-şi reia numele de fată.

Are dreptul să facă acest lucru în conformitate cu legislaţia în vigoare.

Vă cer să vă ocupaţi de această chestiune cu maximum de *tact* şi *seriozitate*"[143].

Lenin pusese la cale toată această operaţiune numai ca să se asigure că Buharin şi soţia lui se vor odihni în condiţii optime în sanatoriul german, şi asta într-o perioadă în care ruinele războiului civil mai fumegau încă în Rusia.

Buharin era considerat aristocratul partidului. Se pregătise temeinic, avea cunoştinţe vaste, studiase „clasicii" marxişti şi se simţea superior din punct de vedere intelectual lui Voroşilov, Molotov, Kaganovici şi celorlalţi asemeni lor din anturajul său. În perioada imediat următoare revoluţiei, Buharin fusese ca şi Lenin „ortodox". În lucrarea sa *Teoria dictaturii proletariatului*, scrisă în 1919, şi-a manifestat inflexibilitatea faţă de compromisuri: membrii Internaţionalei a doua erau „nişte oameni de paie care trăncănesc în pustiu". Pe Kautsky, unul dintre ei, îl catalogase drept „linge-cizme". Liga Naţiunilor era „aiureală". „Proletariatul nu numai că nu asigură nici un fel de libertăţi burgheziei, dar ia cele mai severe măsuri represive împotriva ei – îi desfiinţează ziarele, uniunile, distruge prin forţă încercările ei de sabotaj"[144]. Ca şi Lenin, Buharin propovăduia principiul luptei de clasă, monopolul unui partid unic, natura iluzorie a burgheziei. S-a declarat în favoarea unei economii strict centralizate şi planificate. Nu se disocia de Lenin în nici o privinţă.

În anii maturităţii, Buharin şi-a modificat concepţia economică, introducînd un element nou, aproape liberal, ceea ce i-a periclitat poziţia politică şi i-a redus prestigiul în cadrul partidului. Într-o cuvîntare asupra testamentului politic al lui Lenin, ţinută la 21 ianuarie 1929, el a afirmat că industrializarea ţării nu trebuie efectuată prin „supraîncărcarea ţărănimii, care se va angaja cu bună ştiinţă în acest proces şi că trebuie să se ţină seama de propriile ei interese"[145]. Nu este de mirare că Buharin n-a reuşit să scape de acuzaţia de a-i fi ajutat pe „chiaburi", de a fi „încurajat interesul pentru proprietatea particulară" şi de a fi pledat pentru „îmbogăţirea personală".

Buharin nu era nici eretic, nici oportunist. Abia dacă reuşea să vadă absurditatea respingerii locomotivei progresului economic, reprezentată de interesul personal. Voia să facă numai cîteva „mici modificări" ale vederilor tradiţionale, dar mai mult decît atît, dorea ca linia partidului să reflecte aceste modificări. Astfel, a devenit rapid

„deviaţionist" şi, în conformitate cu logica gîndirii bolşevice, „a trecut de la lupta teoretică la cea politică şi apoi la cea teroristă". A încercat în fel şi chip să iasă din această situaţie dificilă, apărîndu-şi nu numai vederile devenite treptat eretice, dar şi propria persoană. Metoda pe care a folosit-o a fost, de asemenea, tipic bolşevică: l-a atacat pe Troţki, mai precis declaraţia lui din iulie 1928 în legătură cu „pericolul de dreapta" pe care îl consideră extrem de „defăimător şi isteric"[146]. În încercarea sa disperată de a se menţine pe linia de plutire, l-a lovit fără milă pe Troţki în momentul în care acesta era căzut la pămînt şi pe punctul de a fi deportat.

În ceea ce-l privea, Troţki adoptase o atitudine condescendentă faţă de Buharin, deşi îşi mai şi bătea joc de el în termeni sarcastici. „Lupta lui Buharin cu opoziţia", scria el în toamna anului 1927, „aminteşte în mod penibil de modul în care un soldat trage cu puşca atunci cînd este speriat de moarte: îşi rostogoleşte ochii în cap, ridică arma, trage în toate direcţiile şi nu nimereşte absolut nimic. Strigătele lui furioase asurzesc mai întîi oponentul şi ar putea chiar să-l înspăimînte pe cel care nu ştie că trăgătorul este Buharin, la rîndul său, speriat de moarte"[147]. Mai tîrziu, în exil, Troţki a scris un comentariu interesant despre Buharin, observîndu-l prin prisma atitudinii lui Lenin faţă de el.

„În caracterul lui Buharin este ceva copilăresc", afirma Troţki, „şi asta a făcut din el preferatul partidului, ca să citäm expresia folosită de Lenin. Polemiza adesea şi foarte pătimaş cu Lenin, care îi replica sever, dar binevoitor. Ascuţimea polemicii nu a distrus niciodată prietenia dintre ei." Apoi Troţki îşi aminteşte de un incident petrecut în sînul Biroului Politic.

„Cînd Anglia şi-a schimbat brusc atitudinea faţă de sovietici, propunîndu-i încheierea unui tratat comercial, toată lumea, din cîte îmi amintesc, s-a gîndit la acelaşi lucru: este vorba de o cotitură serioasă. Dintr-o dată, Buharin a exclamat: «Ce chestie! Lucrurile stau cu capul în jos!». S-a uitat la mine, iar eu am răspuns: «N-ai decît să stai şi tu în cap!». La care Buharin s-a ridicat, s-a repezit spre o canapea de piele şi a stat în cap. După un minut sau două s-a întors triumfător la masă, noi am rîs cu toţii şi Lenin a continuat şedinţa. Acesta era Buharin, în teorie la fel ca şi în politică. Adesea, în pofida calităţilor lui excepţionale, stătea cu picioarele în aer"[148].

Soarta lui Buharin, ca şi aceea a multora dintre tovarăşii de luptă ai

lui Lenin, a fost tristă. Poate că lucrul acesta, la care s-a adăugat şi imaginea lui de moderat, i-a făcut pe mulţi să creadă în caracterul progresist al ideilor lui. Dar studierea mai atentă a celor scrise de el şi abordarea mai puţin pătimaşă a descoperirilor trecutului demonstrează că ideile lui Buharin nu se deosebeau prea mult de cele promovate de linia oficială, poate cu excepţia tacticii şi a ritmului. În calitate de redactor al ziarului *Izvestia*, el a intuit că o politică de industrializare rapidă şi de colectivizare forţată ar avea consecinţe dezastruoase, dar nu putea decît să facă vagi aluzii la aceasta.

Timp de cîţiva ani după ce Dreapta a fost zdrobită, Stalin i-a permis lui Buharin să rămînă dacă nu „preferatul partidului", cel puţin o persoană folositoare acestuia. În anii '30 pînă la arestarea lui, şi, evident, şi după aceea, a încercat să reintre în graţia lui Stalin, umilindu-se şi dedicîndu-i chiar un poem. Obişnuia să i se adreseze lui Stalin cu apelativul „Koba", sperînd probabil că familiaritatea va reuşi să restabilească bunele lor relaţii. Uneori, Buharin întrezărea cîte o luminiţă de speranţă, atunci cînd Stalin îşi mai slăbea strînsoarea. Urmau apoi semne rău prevestitoare sub formă de persecuţii şi arestări. Buharin a scris o lungă scrisoare (nedatată) explicativă, prin care îşi exprimă cele mai sincere sentimente faţă de conducător:

„Dragă Koba,

... Printre altele mi-ai reproşat că nu-mi fac decît rareori apariţia în biroul de la editură. De fapt, sînt acolo în fiecare zi. Adesea mă duc acasă numai după ce lucrez toată noaptea. E adevărat că în ultimele zile n-am fost la Moscova. Mi s-a cerut să scriu în trei zile o broşură despre Kalinin. Anexez broşura pe care tocmai am terminat-o, în sprijinul afirmaţiei mele. Se pare că eşti informat în privinţa anumitor prieteni care au interese speciale. Nu te supăra că îţi scriu sincer şi deschis. Dacă consideri că sînt prea „familiar" şi nu mă comport cum se cuvine faţă de tine, te rog să-mi spui[149].

Buharin voia să reînvie vremurile de odinioară, cînd liderii se adresau unul altuia pe numele mic, preocupaţi numai de profilul lor politic şi străini de metodele perfide ale lui Stalin. Corespondenţa unilaterală a lui Buharin cu Stalin este remarcabilă atît prin volumul ei, cît şi prin ardoarea cu care implora iertare. I-a scris nu numai lui Stalin, ci şi celorlalţi tovarăşi de arme. La 1 septembrie 1936, după procesul lui Zinoviev şi Kamenev, i s-a adresat lui Voroşilov: „Ai primit fără îndoială scrisoarea mea adresată

membrilor Biroului Politic şi lui Vîşinski: am scris-o aseară în secretariatul tovarăşului Stalin cu rugămintea să fie transmisă tuturor; conţine tot ce este important în legătură cu monstruoasele acuzaţii aduse lui Kamenev. Mă bucur foarte mult că dulăii au fost împuşcaţi. Dacă o să mai fim în viaţă cînd va izbucni războiul, voi cere să fiu trimis să lupt, chiar şi ca soldat de rînd. Scuză-mă pentru scrisoarea aceasta confuză: prin minte îmi galopează sute de gînduri ca nişte cai sălbatici şi nu am frîie prea puternice, ca să le struncsc. Te îmbrăţişez cu căldură"[150].

Buharin stătea nopţi întregi întins pe patul din celula sa cu privirile aţintite în tavan. Spre deosebire de Lenin, Stalin nu avusese încredere în el. I se perindau prin faţa ochilor momente din viaţă. Înainte de arestare, scrisese: „Declar şi de astă dată 1) că nici prin cuvînt, nici prin faptă şi nici prin gînd nu am avut şi nu am nimic comun cu teroriştii, indiferent de culoarea lor. Chiar şi o simplă aluzie în acest sens mi se pare o monstruozitate. 2) În orice împrejurare îmi voi clama nevinovăţia chiar dacă bîrfitorii se vor înghesui să depună mărturii defăimătoare împotriva mea"[151].

Ca urmare a acestei scrisori, criticile au părut să înceteze. Buharin nu prea îndrăznea să spere: poate că şi Koba îşi dăduse seama cum stăteau lucrurile. N-avea să afle niciodată că Stalin trimisese scrisoarea lui L. Z. Mehlis, redactor şef al ziarului *Pravda*, după ce zmîngălise pe ea: „Problema foştilor «de dreapta» (Rîkov, Buharin) a fost amînată pînă la următoarea plenară a Comitetului Central. În consecinţă, criticile la adresa lui Buharin (şi Rîkov) trebuie să înceteze pînă la acea dată. Nu e nevoie de multă inteligenţă ca să se înţeleagă acest lucru"[152]. De asemenea, Buharin nu ştia că Stalin operează după un anumit program. În februarie 1937, în apropierea plenarei Comitetului Central, noul val de critici la adresa lui Buharin l-a descumpănit definitiv. Nu putea să înţeleagă că tocmai el, împreună cu Lenin, Troţki, Stalin şi cei care se pregăteau acum să-l judece edificaseră acest sistem lipsit de cea mai elementară moralitate. Era vorba de o sacrificare rituală. Trebuia să existe duşmani, spioni şi terorişti, preferabil din cele mai înalte eşaloane ale puterii. Pentru a rezista ca o fortăreaţă asediată, era necesar ca sistemul să distrugă tot ceea ce ar fi putut să-i submineze rezistenţa. Şi Buharin contribuise la construirea acestei fortăreţe.

Îşi amintea că în ziua de 20 februarie 1937 îşi adunase puterile şi scrisese din nou Biroului Politic, adresîndu-se tuturor cu „Dragi

tovarăşi": „Am trimis Comitetului Central o «declaraţie» de aproximativ 100 de pagini ca răspuns la mormanul de bîrfe conţinute în depoziţii. Nervii mei sînt întinşi la maximum. Moartea lui Sergo (Ordjonikidze), pe care l-am iubit ca pe un frate, mi-a stors ultimele puteri. Vă jur încă o dată, pe ultima răsuflare a lui Ilici, care a murit în braţele mele..." Această ultimă pagină a fost subliniată cu un creion albastru de Stalin care a făcut şi o însemnare pe margine: „Minte".

Care era adevărul? În ultimele sale luni de viaţă, Lenin a fost vizitat de foarte puţini tovarăşi. Întrucît îşi pierduse capacitatea de a vorbi, practic, nu se putea duce o conversaţie cu el. În memoriile „strict secrete" ale Nadejdei Krupskaia, care au rămas zăvorîte decenii la rînd în cele mai secrete arhive ale partidului, aceasta îşi aminteşte: „Cînd a fost întrebat dacă vrea să-l vadă pe Buharin, care îl vizita mai asiduu decît ceilalţi tovarăşi, a clătinat din cap, ştiind că îi va fi insuportabil de greu"[153].

Dar, aşa cum se menţiona în paginile ziarelor din ianuarie 1924, Buharin l-a vizitat, într-adevăr, pe Lenin în localitatea Gorki în ziua de 21 ianuarie 1924. În acea după-amiază, la locuinţa lui Lenin se aflau profesorii O. Foerster şi V. P. Osipov. Aceştia l-au examinat cu atenţie şi nu au descoperit simptome îngrijorătoare[154], deşi, în realitate, lui Lenin îi rămăseseră mai puţin de două ore de viaţă. Cînd a început să aibă convulsii, medicii i-au permis lui Buharin să intre în încăpere.

Buharin evoca acest episod în scrisoarea lui, cu speranţa că memoria conducătorului mort îl va salva în acel moment de cumpănă. Buharin continua: „Nu-mi mai rămîne decît să fiu reabilitat sau să părăsesc scena. În aceste împrejurări cu totul excepţionale, intenţionez ca de mîine să intru în greva foamei, pînă cînd vor fi înlăturate acuzaţiile de trădare, sabotaj şi terorism. Dacă trebuie să merg pînă la capătul acestui drum al suferinţei, lăsaţi-mă să mor aici, nu mă tîrîţi în altă parte. Să aveţi parte numai de victorii!"[155].

Evident că nu i se va îngădui să meargă pe drumul pe care îl alesese. Poate că în acele momente de restriştе îşi amintise şi de luna septembrie a anului 1919, cînd Biroul Politic discutase problema arestării cadeţilor şi a intelectualilor burghezi. Soseau apeluri cu nemiluita, şi Lenin îi delegase pe Buharin, Dzerzynski şi Kamenev să se ocupe de ele. Aşa cum atestă scrisoarea lui Lenin adresată lui Gorki la 15 septembrie 1919, acesta considera oportună politica sa dură: „Am hotărît să-i numim pe Kamenev şi pe Buharin ca să verifice arestările în rîndul intelectualilor burghezi de genul cadeţilor şi să le dea drumul tuturor acelora care

îndeplinesc condiţiile spre a fi eliberaţi. E drept că s-au făcut unele greşeli. Dar nu încape nici o îndoială că reţinerea cadeţilor şi a celor asemănători lor a fost şi necesară, şi corectă"[156].

La şase săptămîni după arestarea lui, în noaptea de 15 aprilie 1937, Buharin îi scria din nou lui Stalin, de astă dată o scrisoare de douăzeci şi două de pagini. Încă de la început îşi exprima rugămintea ca scrisoarea să-i fie trimisă direct lui Stalin „fără ca altcineva s-o citească în prealabil". Iată conţinutul ei:

„La plenară m-am simţit ca un om nevinovat ţintuit la stîlpul infamiei. În disperarea mea, am jurat pe ora morţii lui Ilici. De fapt, ştii că l-am iubit din toată inima. Am făcut *apel* la memoria lui. Dar mi s-a spus că profit de numele lui, ba chiar că *am minţit* atunci cînd am afirmat că am fost acolo în ultimele lui clipe de viaţă şi s-a prezentat chiar un «document» (un articol al lui Zinoviev). Adevărul este că, după moartea lui Ilici, am plecat din Gorki la Moscova şi apoi m-am întors cu toţi ceilalţi, aşa cum se spune în articol. Nu voi ascunde faptul că am visat să fiu în relaţii cît mai strînse cu conducerea şi cu tine. Îmi *lipseau* oamenii importanţi, îmi lipsea un cîmp larg de activitate. Este acesta un păcat? Este o crimă? Am învăţat nu numai să te respect din nou, dar să te şi iubesc din toată inima şi iarăşi, oricine nu mă crede n-are decît să chicotească, dar acesta este adevărul). Aveam mare nevoie de încrederea ta. Acum însă totul e praf şi pulbere, iar eu mă zvîrcolesc ca un vierme pe patul meu de închisoare.

În timp ce stăteam pe canapea la tine acasă complotam împotriva ta? Fleacuri! Am să-ţi spun eu ce s-a întîmplat înainte de anul 1928. *Am crezut* sincer că acţionai în chip leninist. Am citat multe referinţe ale lui Ilici. Aşadar, ce se întîmplă? Realitatea este că am luat testamentul lui Ilici (nu despre personalităţi, ci linia lui) *ad litteram* şi *formal*... În 1928 s-a creat o situaţie *specială* care nu a intrat în sfera preocupărilor lui Lenin. Dar, ca un elev de şcoală, am sesizat numai litera, ignorînd spiritul. În anii 1928–29 am văzut în tine întruchiparea tacticii *antileniniste*. Am dat dovadă de prostie, dar asta a fost realitatea".

Buharin voia să spună că Lenin nu văzuse lucrurile în perspectivă şi implicit recunoştea că Stalin avusese dreptate să „dezvolte" învăţătura lui Lenin. Capitula pe toate fronturile. Cînd se referea la Lenin şi la propriile lui greşeli, Buharin revenea invariabil la Stalin:

„Îmi făcea o plăcere deosebită să mă aflu în compania ta. Am început să simt față de tine ceea ce simțeam față de Ilici, o dragoste profundă, o încredere nemărginită, căci văd în tine omul căruia poți să-i spui orice, cu care poți împărți totul, știind că vei găsi întotdeauna înțelegere."

Buharin pomenește de ultima sa carte pe care dorea să i-o dedice lui Stalin, pentru că acum simțea că este „elevul lui". Declară încă o dată că „nimic nu mă va face să rostesc bîrfe defăimătoare la adresa mea însumi" și încheie patetic: „Celulele sînt întunecoase, deși lumina electrică arde zi și noapte. Frec podeaua, fac curățenie, vărs oala fără să crîcnesc, dar mi se frînge inima la gîndul că toate acestea se petrec într-o închisoare *sovietică*. Durerea și suferința mea sînt nemărginite... Rămîi sănătos"[157].

Stalin a arătat scrisoarea lui Buharin celorlalți membri ai Biroului Politic. Fiecare a semnat-o și a adăugat un mic comentariu. Molotov: „După părerea mea, este scrisă de un escroc". Kaganovici: „Vechiul refren: Cine, domnule? Eu, domnule? Nu, domnule!". Mikoian: „Buharin continuă să-și joace piesa de provincie excelînd la capitolul ipocrizie". Andreev: „Tipic pentru duplicitatea lui Buharin" etc., etc.

Deși era la pămînt, Buharin avea să-i mai scrie o scrisoare lui Stalin. De astă dată, nu l-a pomenit pe Lenin. Acesta făcea parte din trecutul depărtat și întunecos. Se agăța cu disperare de viață și probabil că, întrucît se predase, întrevedea un licăr de speranță. Acum și „Koba", și modalitatea familiară de adresare dispăruseră, fiind înlocuite cu „Salutări, Iosif Vissarionovici":

„Am avut halucinația (mi se întîmplă uneori) să stau de vorbă cu dumneavoastră ore în șir – dumneavoastră ședeați pe patul meu de lemn și îmi dădeați mîna. Din nefericire, nu era decît o iluzie...

Voiam să vă spun că aș vrea să clarific totul cu dumneavoastră pentru ultima dată în viață, dar *numai* cu dumneavoastră. Știu că acest lucru este fără precedent. Nu-mi fac nici un fel de iluzii în privința deciziei dumneavoastră, dar cel puțin știți că o aștept așa cum așteptau israeliții mana din cer. Nu voi retracta nici una din afirmațiile pe care le-am făcut, nu vreau să mă plîng de nimeni.

Nu scriu toate astea pentru că aș vrea să obțin ceva pentru mine. Din punct de vedere politic, mă consider un om mort. Am scris (în afară de lucrarea mea științifică) și o carte de poezii (250–300 pagini). Primele lucrări mi se par acum puerile (dar urmează să le mai revăd).

cu excepţia celei intitulate *Poezie despre Stalin*, pe care v-am trimis-o înainte de arestarea mea. Vă asigur că, în privinţa *conţinutului*, depăşeşte tot ce s-a scris pînă acum în materie de literatură rusă".

Transformarea lumii este titlul unei alte cărţi scrise în închisoare (care continuă să fie păstrată în arhive). Capitolele *Epoca marilor lucrări* şi *Viitorul (Comunismul)* ocupă un loc însemnat: „Am scris-o mai mult noaptea şi literalmente cu sînge din inima mea... Iosif Vissarionovici, cunoscînd gusturile dumneavoastră rafinate în materie de literatură, vă rog să nu lăsaţi cartea să piară. Cuvintele mele s-ar putea să vi se pară monstruoase, dar adevărul este că vă iubesc din toată inima!"[158]

Finalul dramei lui Buharin l-a constituit scrisoarea lui din 13 martie 1938, adresată prezidiului Sovietului Suprem, de la „N. Buharin, condamnat la moarte". Era o pledoarie pentru clemenţă:

„Consider sentinţa Curţii drept răsplata bine meritată pentru crimele grave pe care le-am comis împotriva patriei sovietice, a poporului ei, a partidului şi a guvernului. Nu am de rostit nici un cuvînt de protest. Ar trebui să fiu împuşcat de zece ori pentru crimele de care m-am făcut vinovat. Sînt ferm convins că în anii ce vor veni sub conducerea lui Stalin, se vor înfăptui realizări măreţe şi nu veţi regreta actul de clemenţă pe care îl cer: Mă voi strădui din răsputeri să vă dovedesc că acest gest de mărinimie proletară a fost îndreptăţit"[159].

Dar soarta lui Buharin fusese deja decisă. Apelul i s-a respins şi, la 15 martie, a fost executat[160].

Este meritul lui Buharin de a fi prevăzut cu mult înainte de moartea sa unde poate să ducă violenţa de stat neînfrînată. În decembrie 1924 îi scrisese lui Dzerzynski – „Felix cel de fier" – referitor la opinia sa despre GPU care fusese prezentată Comitetului Central în absenţa sa:

„Consider că trebuie să mergem *mai repede* spre o formă «liberală» de putere sovietică: mai puţine arestări, mai multă legalitate, un număr mai mare de discuţii, deplasarea accentului spre autoguvernare (evident, sub conducerea partidului) ş.a.m.d. Această linie este susţinută în articolul meu din *Bolşevik* pe care l-aţi aprobat. De aceea m-am pronunţat uneori împotriva extinderii prerogativelor GPU etc. Vă rog să mă credeţi, dragă Felix Edmundovici – ştiţi cît de mult vă simpatizez –, că nu aveţi temeiuri să mă suspectaţi de nici un fel de resentimente faţă de dumneavoastră personal sau faţă de GPU ca instituţie. Este vorba numai de o chestiune de *principiu*"[161].

A-i scrie o asemenea scrisoare lui Dzerzynski, personificarea violenței în stat, era o dovadă de curaj, și în același timp de discernământ. Însă Dzerzynski i-a înmînat-o lui Menjinski, sinistrul său adjunct, cu indicația scrisă „a nu se copia", urmînd ca scrisoarea să-i fie restituită lui Buharin după ce va fi citită. Iată în ce termeni comenta el chestiunea principiului abordat:

„Trebuie neapărat să luăm în considerare și asemenea atitudini manifestate de cercurile conducătoare ale Comitetului Central. Ar fi o mare greșeală politică dacă, într-o chestiune de principiu, cum este GPU, Partidul ar da, sau ar putea să dea cîștig de cauză filistinilor. Ar însemna să cedăm în fața NEP-men-ilor, a filistinilor care încearcă să nege valorile bolșevismului. Ar însemna victoria trotkiștilor și abandonarea pozițiilor noastre"[162].

Dzerzynski nu fusese întîmplător poreclit „Felix de fier". Pe de altă parte, este foarte probabil ca majoritatea membrilor Comitetului Central să fi împărtășit mai curînd părerile lui, decît pe cele ale lui Buharin. Lucrul acesta i s-a mai întîmplat în repetate rînduri. La începutul anului 1921, de exemplu, cînd în provincia Tambov a izbucnit o puternică răscoală țărănească, Lenin i-a trasat lui Buharin sarcina de a analiza situația și de a informa Biroul Politic în privința măsurilor ce trebuie luate pentru înăbușirea ei. În raportul său din 2 februarie 1921, Buharin a încercat și, într-o oarecare măsură a și reușit – cel puțin în planul intențiilor – să reducă volumul confiscărilor de produse alimentare, pentru a ușura întrucîtva situația țăranilor. Biroul Politic a aprobat măsura, dar Lenin a propus să fie trimis acolo Antonov-Ovseenko ca să asigure și sprijinul militar în aplicarea măsurilor economice[163].

Cu toate acestea, răscoala a luat amploare. Măsurile „moderate" ale lui Buharin n-au avut efect. Așa cum se așteptau Lenin și ceilalți membri ai Biroului Politic, numai măsurile represive se dovedeau eficiente. La următoarea întîlnire a Biroului Politic, pe 27 aprilie, Buharin n-a fost convocat. S-a hotărît ca Mihail Tuhacevski – care avea să ajungă la gradul de mareșal în 1935 numai ca să fie executat ca spion în 1937 – să fie numit comandant al forțelor de represiune din districtul Tambov, cu responsabilități atît în sfera politică, cît și în cea militară. Lui îi revenea sarcina de a înfrînge rezistența țăranilor într-o lună „și de a nu permite nimănui să se amestece în acțiunea sa"[164]. Răscoala a fost înăbușită într-o mare de sînge.

Buharin pur şi simplu nu era făcut pentru astfel de acţiuni, dar atunci cînd regimul a abandonat politica comunismului de război, influenţa lui a crescut. Ideile lui s-au bucurat de o apreciere deosebită la Congresul al XIV-lea al Partidului, unde a afirmat printre altele: „Vom construi socialismul chiar şi în condiţiile actualei sărăcii, ne vom tîrî în ritm de melc, dar vom construi socialismul"[165]. A propus ca, în mediul rural, NEP (Noua Politică Economică) să fie baza lărgită a dezvoltării ţărănimii înstărite, o formă de tranziţie de la războiul civil la pacea civilă.

Şi-a exprimat şi mai clar opiniile la conferinţa regională de Partid de la Moscova, în 17 aprilie 1925: „Politica noastră la sate trebuie să vizeze înlăturarea restricţiilor care frînează creşterea bunăstării ţăranilor înstăriţi şi a chiaburilor. Trebuie să le spunem tuturor ţăranilor: îmbogăţiţi-vă, dezvoltaţi-vă economia fără teama că se vor face presiuni asupra voastră". Cît de des îi vor fi aruncate în faţă aceste „vorbe eretice" şi de cîte ori va trebui să-şi justifice „degenerarea burgheză"? În 1925, vederile lui erau împărtăşite de mulţi oameni, inclusiv de Stalin. La 9 mai, Secretarul General a luat cuvîntul la o şedinţă a membrilor de partid din Moscova, unde a declarat fără nici un echivoc: „Unii tovarăşi, văzînd diferenţierile existente în mediul rural, au ajuns la concluzia că principala sarcină a partidului o constituie atîţarea luptei de clasă la sate. Acestea sînt vorbe de clacă, tovarăşi".

O scurtă perioadă de timp, interpretarea dată de Buharin Noii Politici Economice a cîştigat teren, dar Biroul Politic a revenit curînd la politica intensificării luptei de clasă la sate, spoliindu-i pe chiaburi şi trecînd apoi la colectivizare. Acum, cînd Troţki fusese înlăturat, Stalin a preluat concepţia lui radicală de construire a socialismului la oraşe şi sate. În 1929, văzînd în Buharin o frînă, Stalin l-a exclus din Biroul Politic.

Buharin s-a resimţit foarte tare de pe urma acestei lovituri şi a încercat cu disperare să restabilească relaţiile cu Stalin, dezicîndu-se de toate opiniile sale anterioare referitoare la economie şi cerîndu-i audienţe - dar era prea tîrziu. În această privinţă, Lenin îi făcuse o caracterizare destul de apropiată de realitate: „Este un foarte bun economist, dar ca politician mi se pare îngrozitor de *instabil*"[166]. În realitate, Buharin întruchipa tipul de om slab care nici măcar nu doreşte să salveze aparenţele. Mintea lui excepţională era eclipsată de slăbiciunea voinţei. În sistemul creat de Lenin, Stalin nu se putea

înconjura decît de oameni docili, care-i aprobau „deciziile înțelepte". Membrii mai vechi ai partidului se întreceau care mai de care să-l elogieze, dar membrilor Biroului Politic li se cerea să facă un efort special, căci aveau norocul de a face parte din „avangarda leninistă".

Biroul Politic leninist

Decenii la rînd, Biroul Politic a reprezentat un organism misterios, secret, puternic și adesea sinistru. Cînd avea loc o plenară a Comitetului Central, populația aștepta cu neliniște să audă numele celor nou aleși, ca și cînd aceasta le-ar fi putut afecta în vreun fel viața. Cînd limuzina mare, neagră a unuia din membri Biroului Politic trecea prin apropiere, miliția oprea circulația cu mult timp înainte și lua poziție de drepți pînă cînd mașina se depărta. Vilele de la țară ale acestor înalte personalități oficiale, cu gardurile lor verzi înalte și porțile cu sistem electric de deschidere semănau cu niște moșii princiare, cu personal de serviciu, piscină, terenuri de tenis și, adesea, și cu săli de proiecție pentru filme. În rîndul populației lihnite de foame circulau fel de fel de legende cu privire la mîncarea consumată în aceste stabilimente. Și cînd te gîndești că la început totul fusese atît de simplu.

La o întîlnire a Comitetului Central din Petrograd, în seara zilei de 10/23 octombrie 1917, s-a căzut de acord să se înființeze un „birou politic, alcătuit din șapte membri: Len., Zin., Kam., Tr., Sok., St., Bubn." (Lenin, Zinoviev, Kamenev, Trotki, Sokolnikov, Stalin, Andrei Bubnov)[167]. Întîlnirea a avut loc pe Cheiul Karpovka 32/1, apartamentul 31, loc transformat curînd în muzeu. Aici și-a făcut Lenin apariția pentru prima oară după ce stătuse ascuns. Dar nici în timpul revoluției și nici în perioada imediat următoare, acest organism nu s-a remarcat în mod special. După toate probabilitățile, ar fi dispărut chiar din amintire dacă Lenin n-ar fi considerat Comitetul Central un organism de conducere prea puțin operativ. În aceste condiții a decis că era nevoie de un nucleu care să funcționeze pe o bază permanentă.

La Congresul al VIII-lea din martie 1919, Zinoviev a propus ca și efectivul Comitetului Central să se extindă la nouăsprezece membri, ceea ce va permite înființarea unui birou politic, a unui birou organizatoric și a unui secretariat. Nu au existat obiecții, și, la 25 martie, s-au creat noile organisme[168].

Biroul Politic, în forma în care avea să devină cunoscut, s-a întrunit

pe data de 16 aprilie 1919. Au fost votate mai multe rezoluţii referitoare la înfiinţarea biroului şi sistemului de funcţionare, dar nu s-a discutat despre atribuţiile acestuia. S-a presupus încă de la bun început că erau nelimitate. La propunerea lui Krestinski ca şedinţele Biroului Politic să fie regulate, s-a căzut de acord ca acestea să fie convocate joia. S-au mai făcut unele încercări de a se muta şedinţele miercurea, la ora 11 dimineaţa, însă adunările de joi au rămas o „tradiţie leninistă"[169].

Acest mic grup de oameni, lipsit de experienţă în domeniul guvernării, care se ocupa de un evantai larg de probleme – sociale, economice, politice, Cominternul, Ceka, armata, diplomaţia, finanţele, producţia de alimente şi chestiunile culturale, neinteligibile pentru mulţi dintre ei – decideau soarta a milioane şi milioane de oameni. Troţki a încercat să reglementeze numărul de probleme discutate de Biroul Politic în fiecare săptămînă, dar, în general, evita munca de birou dedicînd un mare volum de timp redactării discursurilor, odihnei şi scrisului.

În pofida deciziei din 20 ianuarie 1922 potrivit căreia Biroul Politic urma să se ocupe de chestiuni specifice organelor superioare numai dacă acestea nu reuşeau să le soluţioneze[170], practic, a devenit un organ decizional în toate chestiunile şi a dobîndit încă de la bun început statutul de cel mai înalt organ de stat. Problemele vieţii interne de partid au ocupat întotdeauna o pondere extrem de mică pe ordinea de zi (deşi acestea ar fi trebuit să reprezinte principala lor preocupare). La 3 aprilie 1922, o plenară a Comitetului Central a hotărît crearea funcţiei de Secretar General şi a celor de secretari, în număr de doi, numindu-l pe Stalin ca Secretar General, pe Molotov şi pe Kuibîşev secretari. Din acel moment, regulamentul Biroului Politic a devenit şi mai strict: „La propunerea tovarăşului Lenin, Comitetul Central ordonă secretariatului să fixeze orele de audienţă oficiale şi să exercite un control riguros asupra respectării programului. Tovarăşul Stalin trebuie să-şi găsească imediat adjuncţi şi asistenţi, din acest moment fiind eliberat din funcţiile deţinute în instituţiile guvernului (cu excepţia controlului politic)[171].

Cu toate acestea, încă nu era clar că noul stat proletar îşi va extrage puterea principală dintr-o birocraţie la fel de impenetrabilă ca betonul armat, din monopolul Biroului Politic asupra puterii şi din inflexibilitatea membrilor de partid. Puterea de stat fusese transferată

unui aşa-numit organ de stat care era, în realitate, principalul instrument al dictaturii bolşevice. Secretarul General a stabilit rapid noi regulamente de lucru pentru Biroul Politic, fixîndu-i „şedinţe obligatorii lunea şi joia la ora 11 dimineaţa". La acestea se adăugau şedinţele de miercuri, ora 12, ale troicii Biroului Politic, formată din tovarăşii Kamenov, Stalin şi Molotov"[172]. Lenin a modificat acest regulament la sfîrşitul anului 1922, lăsînd numai întîlnirea de joi în programul Biroului Politic „de la ora 11 şi numai pînă la ora 14". A propus ca ordinea de zi să fie adusă la cunoştinţa tuturor membrilor pînă cel mai tîrziu miercuri la ora 12; problemele suplimentare urmau să fie introduse pe ordinea de zi numai dacă reprezentau o urgenţă absolută, „atîta timp cît nici un membru nu ridică vreo obiecţie"[173]. Aşa cum s-a stabilit prin consens, Comitetul Central nu va avea alt personal permanent decît secretarii, iar preşedintele lui va fi ales la fiecare şedinţă[174]. În anii de început, Kamenev a prezidat adeseori şedinţele, în absenţa lui Lenin.

În februarie 1923, cînd Lenin era prea bolnav ca să-şi mai îndeplinească îndatoririle, Zinoviev a propus o diviziune a muncii între membrii Biroului Politic, pentru ca să fie acoperite „toate ramurile majore", cum ar fi Prezidiul VŢIK, Consiliul Militar Revoluţionar al Republicii, Cominternul, Consiliul Sindicatelor, Comisariatul pentru Externe, Comisariatul pentru Comerţul Exterior, Cooperativele, Consiliul Economic Naţional[175]. Ca organ de partid care îşi asumase deja rolul de control al statului, Biroul Politic îşi întindea tentaculele în toate sferele vieţii publice. Pentru a conferi un caracter planificat muncii Biroului Politic, Zinoviev a propus ca peste trei luni să se analizeze activitatea Comisariatelor pentru Finanţe şi Alimente, exportul de grîne, comerţul exterior în general, Armata Roşie, Consiliul Economic Naţional, Comisariatele pentru Transport şi Educaţie. De asemenea, a avansat propunerea ca activitatea acestor ramuri principale să intre în atribuţiile membrilor Biroului Politic, în mod individual[176].

La 14 iunie1923, Biroul Politic a adoptat un plan de trei luni, semnat de Stalin, pentru stabilirea diviziunii muncii între membrii acestuia, ceea ce a avut drept rezultat restructurarea activităţilor şi a responsabilităţilor membrilor. Zinoviev a primit sarcina să elaboreze materialele de politică externă. Troţki trebuia să facă acelaşi lucru pentru comerţul exterior şi pentru comisia de concesiuni, ca şi pentru acţiunile îndreptate împotriva menşevicilor şi a social-revoluţionarilor. Toate chestiunile economice generale ţineau de competenţa lui

Kamenev şi Rîkov. Stalin urma să pregătească materialele referitoare la problema naţionalităţilor şi a educaţiei. Buharin răspundea de tineret, presă şi publicaţiile statului, Radzutak de mişcarea cooperatistă, Molotov de chestiunile interne de partid, Kalinin de situaţia de la sate, de starea şi atitudinea ţărănimii, iar Tomski trebuia să răspundă de problematica muncitorească[177].

Începînd cu anii '30, Biroul Politic a fost adesea numit „leninist". S-a întrunit cu o regularitate exemplară, chiar dacă nu erau prezenţi decît trei dintre membrii săi. La 28 mai 1919, de exemplu, Lenin, Kamenev şi Krestinski, consultîndu-se cu Piatakov şi Bubnov, au decis singuri „mobilizarea generală în Ucraina" şi au refuzat cererea – de altfel surprinzătoare a lui Dzerzynski – de eliberare a fostului comisar pentru justiţie, social-revoluţionarul Ştcinberg, care fusese arestat. În continuare au soluţionat la fel de expeditiv o duzină de alte probleme[178]. Uneori, mai ales în timpul războiului civil, deciziile lui semănau mai curînd cu acelea emise de un tribunal revoluţionar, nu de un partid politic. De pildă, la 24 iunie 1919, a ordonat ca toate persoanele care nu predau arma într-un anumit interval de timp să fie supuse unor pedepse severe, inclusiv execuţia"[179]. De asemenea, la 14 mai 1921, a elaborat un proiect de lege pentru Sovnarkom cu privire la extinderea atribuţiilor Ceka pentru a permite aplicarea pedepsei cu moartea în cazul furturilor din depozitele şi fabricile de stat[180]. În alte împrejurări, Biroul Politic a autorizat luarea unor măsuri samavolnice la nivel local: la 2 februarie 1922, Kamenev, Molotov şi Stalin au instruit Ceka din Samara să aplice pedeapsa cu moartea fără să mai ceară avizul Cekăi pe întreaga Uniune[181]. Această aprobare „simplifica" foarte mult lucrurile, transformînd „represiunea revoluţionară" într-o instituţie locală. În decurs de o lună a apărut ordinul care permitea GPU să aplice sentinţe fără judecată, „să-i izoleze pe străini în lagăre" şi să rezolve pe loc cazurile persoanelor arestate din cauza portului ilegal de armă[182].

La 27 martie 1922, la Congresul al XI-lea al Partidului, referindu-se la introducerea temporară a Noii Politici Economice (NEP), Lenin a făcut o analogie cu armata: „Cînd o armată adevărată execută un ordin similar de retragere, de fapt montează mitralierele, iar atunci cînd totul se dovedeşte o diversiune, ordonă să se tragă şi mi se pare corect să procedeze aşa"[183]. Cu aprobarea lui Lenin, Troţki folosise într-adevăr procedeul blocării unităţilor pe front pentru a împiedica retragerea trupelor.

Lenin considera că Biroul Politic trebuie să dea tonul în privinţa suprimării dure a tuturor acelora „care nu erau de acord cu revoluţia". La 6 iulie 1922, i-a sfătuit pe cei de pe frontul din Turkestan „să oblige Biroul Asiei Centrale din cadrul Comitetului Central să-i reţină pe şefii de trib basmaci şi să-i predea imediat pentru a fi judecaţi de tribunalul revoluţionar, avîndu-se în vedere pedeapsa cu moartea"[184].

Una din atribuţiile cele mai importante ale Biroului Politic a devenit treptat angajarea personalului. Toate numirile, începînd de la instructorul regional de Partid pînă la ministru adjunct, comandant militar regional sau director al unei fabrici mari, necesitau aprobarea Biroului Politic. Bolşevicii au înţeles foarte repede că selecţionarea personalului era o chestiune de importanţă majoră. Lista numirilor programate pentru ziua de 19 aprilie 1921, de exemplu, ne poate oferi o imagine generală cu privire la amploarea controlului exercitat de Biroul Politic: Consiliul Şcolii Tehnice Superioare din Moscova, Consiliul pentru Problemele Financiare Generale, numirea lui O. I. Şmidt în consiliul de conducere al Comisariatului pentru Finanţe, numirea lui Smirnov în consiliul de conducere al Comisariatului pentru Justiţie, a lui Lutovinov la Comisariatul pentru Externe, ale lui Kriucikov, Skvorţov şi Freiman la Securitatea Socială etc.[185]. Aceasta era o ordine de zi tipică pentru şedinţele Biroului Politic: cu timpul, toţi lucrătorii din întreaga ţară au înţeles că principiul ideologic, de partid şi politic reprezenta factorul decisiv în selectarea personalului. Loialitatea faţă de partid era mai importantă decît capacitatea profesională, şi aceasta, cu sprijinul comitetelor de partid de la nivelurile inferioare, a devenit o normă respectată cu sfinţenie de regimul sovietic.

În 1925, Biroul Politic a votat două rezoluţii speciale care înfiinţau „Nomenklatura nr. 1" şi „Nomenklatura nr. 2". *Nomenklatură* în acest context înseamnă lista posturilor importante în care urmau să fie plasate persoanele corespunzătoare.

În posturile din prima categorie, oamenii erau numiţi de Biroul Politic şi confirmaţi de Comitetul Central. Aici intrau primii secretari ai comitetelor centrale republicane, comitetele regionale, comitetele districtuale, comisarii poporului, comandanţii regiunilor militare, ambasadorii din ţările importante[186]. Candidaţii pentru aceste posturi aveau discuţii cu personalităţi importante ale statului şi ale Partidului. Lui Stalin i se părea deosebit de important să-i privească drept în ochi pe viitorii secretari regionali ai Partidului, pe comandanţii armatei şi

pe comisarii poporului şi să le pună cîteva întrebări, cum ar fi: „Cum luptaţi dumneavoastră personal împotriva troţkismului?", „Comisariatul dumneavoastră are posibilitatea să îndeplinească planul cincinal în patru ani?", „Cum se comportă foştii specialişti militari (ţarişti) în armata dumneavoastră?". Lista nomenklaturii, cu rare excepţii, nu-i includea pe cei care fuseseră membri ai altor partide.

Posturile din cea de-a doua categorie reuneau directori de diferite trusturi, şefi industriali şi adjuncţi ai comisarilor poporului. Acestea nu erau aprobate de Biroul Politic, ci de diversele departamente ale Comitetului Central.

Biroul Politic manifesta o atitudine extrem de dură îndeosebi faţă de menşevici. În cuvîntarea sa la cel de-al XI-lea Congres, Lenin, care a vorbit destul de calm despre planurile şi măsurile NEP-ului, de unitatea cu ţăranii şi întrecerea în producţie, şi-a schimbat imediat tonul cînd s-a referit la menşevici. „Cînd un menşevic spune: «Acum vă retrageţi; sînt de acord cu voi, hai să ne retragem împreună» se cuvine să-i dăm următorul răspuns: «Tribunalele noastre revoluţionare trebuie să vă împuşte pentru că recunoaşteţi public că sînteţi menşevic»"[187].

Ura lui Lenin faţă de menşevici este nemărginită. În mai multe decizii care nu se refereau direct la ei, Lenin i-a ales drept ţintă a atacurilor sale. În noiembrie 1921, Ceka a primit informaţii potrivit cărora la Moscova şi la Petrograd se pregăteau revolte. Lenin a reacţionat imediat ordonînd ca menşevicii aflaţi în detenţie să nu fie eliberaţi, iar arestările să se înmulţească[188]. În martie 1923, cînd Lenin zăcea bolnav, Biroul Politic şi-a extins „programul" de rezolvare a problemei menşevice la scara întregii ţări. Toţi menşevicii trebuiau expulzaţi din instituţiile şi întreprinderile de stat, fiind consideraţi meşevici chiar şi cei care părăsiseră Partidul după octombrie 1917. Studenţii menşevici urmau să fie eliminaţi din institutele de învăţămînt superior. Menşevicii adulţi trebuiau trimişi în lagărele din regiunea Narîm, din apropiere de Tomsk, în Siberia Occidentală, în timp ce copiii lor aveau să fie deportaţi la Pecera, la nord de Arhanghelsk, în zona arctică[189]. Partidul social-democrat al muncitorilor din Rusia era lichidat în mod sistematic. Dorinţa menşevicilor de a imprima un caracter democratic socialismului reprezenta un păcat capital în ochii bolşevicilor, la fel ca şi apartenenţa la burghezie sau la familia regală. S-ar fi putut crede că această campanie era dusă împotriva teroriştilor,

a complotiştilor sau a criminalilor de stat, nu a unor oameni care făcuseră cîndva parte din acelaşi partid. Dacă lui Lenin i s-ar fi spus cu cîţiva ani mai înainte că îi va arunca pe aceşti oameni în închisoare sau îi va trimite în exil şi îi va da pe mîinile necruţătoare ale Cekăi, ar fi respins astfel de acuzaţii, socotindu-le simple calomnii. Şi, cu toate acestea, el şi Biroul lui „leninist" au călcat în picioare multe dintre principiile democraţiei sociale pe care jurascră să le respecte.

Lenin a prezentat foarte rar rapoarte în faţa Biroului Politic. Acorda mai multă atenţie Sovnarkomului decît organelor de partid, deşi nu începea nici o îndoială că le considera organele supreme ale regimului bolşevic. Adesea, în timpul şedinţelor părea preocupat, îşi făcea mici însemnări şi scria bileţele celorlalţi membri, dar se înviora de îndată ce observa că cineva lasă în jos „scutul de clasă". Nu o dată i-a cerut lui Lunacearski să răspundă pentru „licenţele sale democratice". De exemplu, a respins violent cererea lui Lunacearski ca vestitul cîntăreţ Fedor Chaliapine (am folosit transcrierea franceză a numelui acestuia, aşa cum a adoptat-o chiar el) să poată pleca într-un turneu în străinătate, etichetînd-o drept „nesocotită". În ultimă instanţă s-a ajuns la un compromis: „Şaliapin avea libertatea să părăsească ţara dacă Ceka garanta întoarcerea lui. În cazul în care Ceka formula vreo obiecţie, chestiunea urma să fie revizuită"[190]. Se pare că, în ciuda obstrucţiilor făcute de Ceka, la 31 martie 1922, la trei săptămîni după dezbaterea acestei chestiuni, marele cîntăreţ a fost eliberat din colivia bolşevică. Nu avea să se mai întoarcă niciodată, decît pentru a fi reînhumat la Moscova, în 1983.

În timpul scurt cît s-a aflat la conducerea guvernului sovietic, Lenin a dus o luptă necruţătoare împotriva birocraţiei şi a fenomenului de corupţie. Cînd a aflat că o comisie a confirmat acuzaţiile de corupţie împotriva secţiei locative a Consiliului Municipal Moscova şi că Comitetul de Partid Moscova îi apărase pe vinovaţi, Lenin s-a adresat furios Biroului Politic: „Nu este pentru prima oară cînd Comitetul Moscova dă dovadă de indulgenţă faţă de comuniştii criminali care ar trebui spînzuraţi. Susţin că s-a comis o «greşeală», dar este vorba de o «greşeală» gigantică. Propun ca întregul Comitet orăşenesc Moscova să fie sever criticat pentru atitudinea sa *indulgentă* faţă de comunişti"[191]. Se pare că Lenin nu înţelegea esenţa sistemului creat de el, care îmbrăca forma totalitarismului birocratic. Sesiza numai cîteva dintre trăsăturile de suprafaţă ale birocraţiei, însă răul sălăşluia în adîncurile societăţii

pe care o întemeiase. Însemnările şi instrucţiunile sale nu făceau decît să scoată în evidenţă o formă mai rafinată a acestei racile.

Întrucît unul dintre scopurile primare ale regimului îl constituia promovarea şi facilitarea izbucnirii revoluţiei în întreaga lume, problemele Cominternului şi ale Comisariatului pentru Externe se bucurau de o atenţie specială din partea Biroului Politic. În aceste chestiuni, fiecare membru era specializat, şi dezbaterile deveneau foarte animate. Printre cele mai elocvente ilustrări ale politicii bolşevice ca şi ale consecinţelor sale istorice, se număra şi consensul Biroului Politic cu privire la cererea adresată Germaniei de a relua cursurile de pregătire a ofiţerilor în Rusia Sovietică, pentru a se eluda astfel clauzele Tratatului de la Versailles. Troţki şi Dzerzynski au fost însărcinaţi să găsească amplasamente convenabile în afara Moscovei[192].

Problemele Cominternului erau tratate de Biroul Politic în strînsă legătură de cele ale politicii externe şi ca un domeniu în care nici măcar nu era nevoie să se păstreze aparenţele democraţiei. Elocvent pentru modul în care se implica Cominternul în afacerile externe este faptul că la 27 iulie 1922, cînd se discuta tratatul diplomatic cu Japonia, s-a hotărît ca, întrucît Japonia „parcurgea o perioadă revoluţionară", comuniştii „să încerce subordonarea tratativelor unor scopuri propagandistice"[193]. Biroul Politic a decis, fără să mai păstreze nici măcar aparenţele democraţiei ca „tovarăşul Radzutak să fie numit Secretar General al Profintern", Internaţionala Sindicatelor Comuniste[194], şi să se fixeze pînă şi ziua şi ora şedinţei (miercuri, ora 11.00)[195].

Iată alte exemple de cazuri mărunte cu care se ocupa Biroul Politic: Deborin, Liubov Axelrod şi Bazarov cer permisiunea să ţină prelegeri de filosofie marxistă. I se va acorda numai ultimului, nu însă şi primilor doi[196]; o cerere din partea lui Krasin „de a publica în străinătate scrisorile şi jurnalul fostei împărătese, Alexandra"[197]; „excluderea totală din protocolul diplomatic a dejunurilor, cinelor, ceaiurilor etc"[198]. Biroul Politic se ocupa, de asemenea, de problemele concediilor de odihnă, ale deplasărilor în străinătate pentru membrii săi şi pentru primul eşalon.

Într-adevăr, din momentul în care a început să se întîlnească regulat, Biroul Politic al lui Lenin a devenit un super-guvern. Chestiunile de partid au trecut pe planul al doilea. Multe dintre trăsăturile stilului de muncă leninist au devenit o tradiţie respectată cu stricteţe de toţi viitorii

secretari generali. Cu alte cuvinte, deciziile Biroului Politic se situau deasupra legii şi chiar a Constituţiei, care pentru acest organism nu reprezentau decît nişte instrumente auxiliare. Cetăţenii uriaşului stat vedeau în Biroul Politic însăşi întruchiparea legii. Tot de la Lenin s-a preluat şi regula secretului absolut. De exemplu, cine a ştiut că Biroul Politic se afla în spatele masacrului de la Katyn, al creării unităţilor teroriste din ţară şi din străinătate, al crizei Berlinului, al aventurii cubaneze, al invadării Ungariei, Cehoslovaciei sau Afghanistanului, ori că se pregătea să invadeze Polonia în 1981? După schimbările dramatice din ultimii ani, multe lucruri au fost scoase la iveală, dar nici pe departe toate.

Aşa cum am văzut, chiar şi pe vremea lui Lenin, Biroul Politic devenise deja un super-guvern şi, pe măsura trecerii timpului, şi-a consolidat acest statut. Prin rezoluţia specială din 8 februarie 1947 (între timp, comisarii poporului fuseseră numiţi din nou miniştri) s-a stabilit ca „problemele legate de Ministerul de Externe, de Ministerul Comerţului Exterior, de Ministerul Securităţii Statului, de circulaţia monetară, de valuta forte şi alte chestiuni importante de competenţa Ministerului Forţelor Armate, să fie concentrate la Biroul Politic"[199]. De atunci, ca urmare a deciziilor luate de Brejnev, Andropov, Cernenko şi Gorbaciov, sferele de activitate a membrilor Biroului Politic au fost mereu definite şi redefinite, în termenii „examinării preliminare, a pregătirii şi a supervizării unui anumit număr de probleme".

Biroul Politic a funcţionat diferit în funcţie de particularităţile momentului. Pe vremea lui Stalin el a fost „consultativ", un organ de yes-meni cărora le revenea sarcina de a sanctifica acţiunile liderului suprem. Pentru lumea exterioară, Biroul Politic era în continuare un sanctuar, dar pentru Stalin nu mai reprezenta nimic altceva decît o simplă adunare menită să confere statut legal voinţei lui. Acţionînd după preceptul străvechi al dictatorilor, îşi lichidase toţi vechii tovarăşi de arme care îi cunoscuseră lipsurile şi slăbiciunile, iar în locul lor pusese alţi „tovarăşi de arme" care îi datorau totul şi din acest motiv erau nişte executanţi cît se poate de zeloşi. Lenin transformase dictatura proletariatului în dictatura Partidului, iar Stalin a mers şi mai departe, transformînd-o în dictatura unui singur om. În acelaşi timp, Biroul Politic rămînea principala pîrghie pentru menţinerea aparenţelor unei conduceri colective, cînd, de fapt, era un organism docil şi aservit, ai cărui membri se întreceau care mai de care să-i aducă osanale Conducătorului.

Această situaţie a fost generată de decizia lui Lenin de a concentra toată puterea în mîinile Partidului. Stalin a desăvîrşit construirea piramidei puterii totalitare şi, sub conducerea lui, Biroul Politic a ajuns să semene cu o curte a Inchiziţiei. La 3 decembrie 1934, Biroul Politic a decis ca organele securităţii să primească împuternicirea de a-şi intensifica acţiunile împotriva „teroriştilor" urmînd ca tribunalele „să nu întîrzie executarea sentinţelor de condamnare la moarte din cauza cererilor de graţiere, căci nu se admite examinarea unor astfel de cereri"[200]. Această decizie era un ecou la ordinul lui Lenin „să fie împuşcaţi complotiştii şi şovăielnicii fără nici un fel de întrebări stupide"[201]. Dar Lenin recursese la asemenea măsuri extreme pe vreme de război, în timp ce Stalin se pregătea să facă acelaşi lucru în condiţii de pace. Biroul lui politic „leninist" a mers chiar mai departe: la 5 iulie 1937 a hotărît „să se elaboreze o procedură prin care toate soţiile troţkiştilor de dreapta demascaţi, ale spionilor şi trădătorilor să fie internate în lagăre de concentrare pentru cel puţin 5 – 8 ani"[202]. Dar aceasta nu era, de fapt, decît continuarea practicii statornicite în timpul războiului civil, cînd Troţki ceruse să se încredinţeze comanda trupelor numai ofiţerilor ţarişti ale căror familii rămăseseră în interiorul graniţelor Uniunii Sovietice şi să li se atragă atenţia că răspund pentru viaţa familiilor lor[203]. Lenin nu a avut nici un fel de obiecţii la această măsură, întrucît chiar el introdusese metoda luării de ostatici – dar, repetăm, în condiţii de război, în timp ce lui Stalin nu i se poate acorda o asemenea scuză. Stalin era, într-adevăr, potrivit sloganului la modă în vremea sa, „Lenin al zilelor noastre".

La puţin timp după invadarea Uniunii Sovietice de către armatele hitleriste, în iunie 1941, Biroul Politic se pregătea să încheie un al doilea tratat de la Brest-Litovsk cu Germania. Stalin părea dispus să urmeze exemplul maestrului său. I-a ordonat lui Beria să-l contacteze pe ambasadorul bulgar Stamenov, care era agent al NKVD, şi, prin intermediul lui să stabilească legătura cu Berlinul şi să-i propună lui Hitler următoarea înţelegere: „În schimbul încetării acţiunilor militare, Uniunea Sovietică va ceda Ucraina, Bielorusia, Statele Baltice, Karelia, Basarabia şi Bucovina". Beria l-a însărcinat pe agentul lui, Sudoplatov, să negocieze cu Stamenov[204]. Biroul Politic propunea aruncarea a zeci de milioane de oameni în sclavia nazistă.

Nici o metodă nu era exagerată, nici o măsură inacceptabilă pentru Biroul Politic. Este suficient să amintim că atunci cînd s-a simţit

puternic amenințat de naziști, a făcut apel la sprijinul Bisericii Ruse, pe care o distrusese aproape în întregime, la oamenii de știință și arhitecții pe care îi azvîrlise în lagărele de concentrare și la populația evreiască ce pătimise de pe urma antisemitismului sovietic. Însă după înfrîngerea lui Hitler, Biroul Politic a ajuns la concluzia că în timpul războiului se făcuseră prea multe concesii, mai ales în problema evreiască. Deși își exprima în public simpatia pentru cauza evreiască, inclusiv pentru întemeierea statului Israel, în culise, Biroul Politic rescria scenariul. Încă din septembrie 1946, dictatorul culturii sovietice, Andrei Jdanov, a pus la cale un atac împotriva criticii teatrale evreiești, urmat de arestări, execuții, asasinate de stradă și închiderea instituțiilor evreiești[205].

Puterea lui Stalin era atît de mare și atît de nelimitată, încît adesea nici nu se mai obosea să-și camufleze acțiunile cu frunza de viță de vie reprezentată de Biroul Politic. În mod surprinzător, în afară de Stalin, numai Molotov a mai știut de negocierile Ribbentrop din 23, 28 august și 28 septembrie 1939, care au culminat cu cinica măcelărire a mai multor țări. În timpul nopților lungi petrecute în jurul mesei de seară, Stalin lansa idei și făcea planuri împreună cu tovarășii săi de băutură. În dimineața următoare, lui Malenkov nu-i rămînea decît să formuleze „înțeleapta decizie" ca pe un ordin al Biroului Politic.

Printre nenumăratele crime comise de Biroul Politic, una se remarcă în mod deosebit prin cruzimea și cinismul său – masacrul de la Katyn.* La 5 martie 1940, Biroul Politic a dat instrucțiuni NKVD-ului: „Cazurile celor 14 700 de foști ofițeri polonezi, funcționari civili, moșieri, polițiști, ofițeri de spionaj, jandarmi, persoane strămutate (adică țărani polonezi din Ucraina de vest și din Bielorusia), gardieni de închisoare, precum și cazurile celor 11 000 de membri ai diverselor organizații contrarevoluționare de spionaj și de sabotaj, ale foștilor moșieri, proprietari de fabrici, funcționari publici și dezertori care sînt deținuți în prezent în închisorile din regiunile vestice ale Ucrainei și ale Bielorusiei să fie revăzute și să se aplice pedeapsa cu moartea prin împușcare". În continuare, se ordona ca: „Toate cazurile să fie rezolvate fără convocarea celor care erau deținuți în prezent în închisori și fără să li se aducă la cunoștință acuzațiile, fără să se ordone cercetarea sau să se formuleze acuzațiile"[206]. Oamenii la care se

*Autorul rîndurilor de față a făcut parte din echipa de patru membri care a căutat și a găsit dovezile menite să elucideze acest caz.

referea aceste instrucțiuni nu erau nici prizonieri de război și nici nu comiseseră vreun delict împotriva Uniunii Sovietice. La fel ca mulți alții constituiau o potențială forță antisovietică ce trebuia eliminată.

Aparent, nu există minute ale discuțiilor Biroului Politic pe această temă. Însă, în ciuda tuturor dezmințirilor date de conducătorii ulteriori și a afirmațiilor că nu există nici un fel de documente care să ateste implicarea Biroului Politic, aceștia nu erau străini de problemă. Hrușciov le-a examinat în martie 1939, Andropov în aprilie 1981, iar asistentul lui Gorbaciov, V. I. Boldin, în aprilie 1988, probabil cu intenția de a-l informa pe secretarul general în legătură cu conținutul lor. Există aproximativ o duzină de instrucțiuni diferite, emise de Biroul Politic începînd cu anul 1971, în vederea acoperirii sau a camuflării acestei crime. Acestea îi incriminează pe Brejnev, Andropov, Cernenko și Gromîko, precum și pe alți conducători de partid care mai sînt și astăzi în viață[207].

Hrușciov a fost acela care a reintrodus în circulație conceptul de „adevărat leninist", în contradicție cu acela de „adevărat stalinist". După demascarea lui Stalin la Congresul al XX-lea, a urmat o luptă tacită la nivelul celui mai înalt eșalon al URSS, respectiv al Partidului, între suporterii stalinismului clasic și cei care doreau să-l păstreze, dar într-o formă mai liberalizată. Totul s-a încheiat cu plenara din iunie 1957, care a condamnat așa-numitul grup antipartinic, format din Malenkov, Molotov, Kaganovici, Bulganin, Pervuhin, Șepilov și alții. Minutele acestei ședințe, care cuprind 344 de pagini, reprezintă un document unic, elocvent atît pentru morala comuniștilor, cît și pentru moralitatea Comitetului Central[208]. Acuzîndu-i pe Molotov și pe Kaganovici că au luat parte la represiunile din 1937–1938, mareșalul Jukov a citit un document potrivit căruia aceștia, împreună cu Stalin, au aprobat executarea a 38 679 de funcționari superiori, personalități culturale și comandanți de armată. Ei bifaseră cazurile în care trebuia aplicată pedeapsa capitală lăsînd în seama Colegiului Militar numai executarea condamnării. Spre exemplificare, Jukov a menționat faptul că într-o singură zi, 12 noiembrie 1938, Stalin și Molotov au ordonat executarea a 3 167 personalități marcante[209]. Un alt membru al Comitetului Central, Dudorov, a declarat că mulți dintre secretarii Partidului, convocați de Malenkov, au fost arestați în momentul în care au intrat în biroul lui, ceilalți fiind reținuți după audiența acordată de acesta[210]. Forul suprem al Partidului nu organiza numai teroarea

împotriva poporului, ci reprezenta în acelaşi timp un organ al poliţiei politice.

Şi totuşi, după ce au aflat de crimele comise de regimul lui Stalin, s-au găsit unii care să spună, aşa cum a făcut Kaganovici: „L-am iubit pe Stalin şi merita să fie iubit – a fost un mare marxist. Fiecare comunist ar trebui să fie mîndru de el. L-am demitizat pe Stalin şi, fără să ne dăm seama, am călcat în picioare treizeci de ani de muncă, munca noastră"[211]. Leninismul în forma sa stalinistă a devenit o caracteristică sovietică, o modalitate de gîndire şi de acţiune impregnată de fanatism. În întreaga ţară, dogmatismul cunoscuse o mare înflorire. Iar dogmatismul este calea cea mai scurtă spre dictatură.

După dramaticul Congres al XX-lea, cînd Hruşciov a smuls cu curaj vălul ce acoperea crimele serviciilor speciale, în viaţa Biroului Politic „leninist" a început o eră nouă. Tactica lui s-a schimbat: numai Stalin, Beria şi NKVD-ul pot fi făcuţi răspunzători de „violarea legalităţii revoluţionare", în timp ce Partidul şi, cu atît mai mult Biroul Politic, sînt nevinovaţi. Orice încercare de analiză a originii regimului terorist a fost reprimată sever.

Hruşciov a simţit pe pielea sa efectele acestui nou regim. Cînd a fost înlăturat de la putere în 1964, printr-o lovitură de palat, a beneficiat, poate chiar fără să-şi dea seama, de consecinţele gestului său curajos din 1956, pentru că el n-a suferit nici un fel de privaţiuni, permiţîndu-i-se să-şi sfîrşească zilele în pace, retras. Dar de îndată ce fostul prim secretar al Comitetului Central – denumirea funcţiei de Secretar General a fost schimbată în 1953, însă din 1966 s-a revenit la ea – a tras adînc în piept aerul libertăţii, a renunţat la orice intenţii de a se retrage graţios şi definitiv. Ca mulţi oameni bătrîni care au dus o viaţă furtunoasă, s-a hotărît să-şi scrie memoriile. Cu puţină şcoală şi cultură, dar cu mult talent nativ şi o mare doză de curaj, s-a apucat să-şi dicteze amintirile.

În scurtă vreme, lucrul acesta a fost adus la cunoştinţa Biroului Politic. La 25 martie 1970, preşedintele KGB, Iuri Andropov, a raportat Comitetului Central într-o notă strict secretă:

„De cîtva timp H. S. Hruşciov a început să lucreze la memoriile sale din perioada cînd a ocupat funcţii importante pe linie de partid şi de stat. Aceste memorii dictate cuprind informaţii detaliate care constituie secrete de stat şi de partid referitoare la chestiuni specifice, cum ar fi capacitatea de apărare a statului sovietic, dezvoltarea

industriei, a agriculturii, a economiei în general, stadiul realizărilor tehnice şi ştiinţifice, evoluţia organelor de securitate, a relaţiilor dintre Partidul Comunist al Uniunii Sovietice şi partidele frăţeşti din ţările socialiste şi capitaliste etc. De asemenea, dezvăluie conţinutul discuţiilor purtate la şedinţele închise ale Biroului Politic. În aceste condiţii este necesar să se ia măsuri urgente pentru stoparea lucrării lui Hruşciov şi pentru prevenirea scurgerilor de informaţii în străinătate, cu privire la secretele de stat şi de partid. Din aceste considerente, este necesar să se stabilească o supraveghere strictă a lui Hruşciov şi a fiului său, Serghei. De asemenea, ar fi de dorit ca N. S. Hruşciov să fie convocat la Comitetul Central, unde i se va atrage atenţia asupra răspunderii pentru publicarea şi dezvăluirea secretelor de stat şi i se va cere să tragă concluziile de rigoare"[212].

Biroul Politic era îngrijorat. Hruşciov îl punea într-o situaţie fără precedent. La 27 martie, I. V. Kapitonov şi Andropov au fost însărcinaţi să-l informeze pe Hruşciov în legătură cu „schimbul de opinii din cadrul Biroului Politic"[213]. Singurul rezultat al demersului lor l-a constituit faptul că Hruşciov şi fiul său şi-au luat măsuri suplimentare de precauţie. Cu toate acestea, KGB-ul a reuşit să pună mîna pe mai mult de 2 000 de pagini transcrise după dictare. Era însă numai o copie, căci originalul fusese trimis de Serghei în Occident prin intermediul unei cunoştinţe, fără ştirea lui Hruşciov. Cînd a devenit clar că nu se mai putea împiedica publicarea memoriilor, s-au făcut presiuni asupra bătrînului „leninist" ca să declare în public că materialul fusese contrafăcut.

De astă dată, însuşi preşedintele Comisiei de Control a Partidului, A. I. Pelşe, şi alţi doi membri ai acesteia, S. O. Postovalov şi R. E. Melnikov, au discutat cu recalcitrantul lor ex-tovarăş. Conversaţia a durat o oră şi a fost înregistrată cu scrupulozitate de două stenografe. Seamănă cu un scenariu de cinema şi, deşi este mult prea lungă pentru a fi reprodusă în întregime, merită să fie citată *in extenso* căci ilustrează cît se poate de grăitor moralitatea comunistă şi climatul de investigaţie politică instituit de Biroul Politic, precum şi comportamentul curajos al lui Hruşciov.

PELŞE: După cum afirmă ambasadorul nostru, tovarăşul Dobrînin, la 6 noiembrie (1970), reprezentanţii editurii americane *Times* au anunţat oficial că sînt în posesia „memoriilor lui N. S. Hruşciov". Vreţi să ne spuneţi cui aţi înmînat acest material pentru a fi publicat în străinătate?

HRUŞCIOV: Protestez, tovarăşe Pelşe. Am şi eu demnitatea mea N-am dat nimănui materialul. Nu sînt mai puţin comunist decît dumneata.

PELŞE: Vă informez că materialul este acolo.

HRUŞCIOV: Să-mi spuneţi voi cum a ajuns acolo. De altfel, nici nu cred că e adevărat. Mai degrabă este vorba de o provocare.

PELŞE: Vă aflaţi la sediul Partidului...

HRUŞCIOV: N-am dat nimănui memoriile mele şi n-aş fi permis în ruptul capului aşa ceva. Cît despre faptul că mi-am dictat amintirile, consider că este un drept al fiecărui cetăţean şi membru de partid.

PELŞE: Am mai spus şi altădată, într-o discuţie cu dumneavoastră, că scrierea memoriilor, un gen care prezintă interes pentru un cerc larg de oameni, nu este o metodă potrivită...

HRUŞCIOV: Daţi-i drumul, arestaţi-mă, împuşcaţi-mă! M-am săturat de viaţă. Cînd oamenii mă întreabă, le spun că viaţa nu-mi aduce nici o bucurie. Am auzit ieri la radio că a murit de Gaulle. Îl invidiez...

PELŞE: Spuneţi-ne cum putem ieşi din această situaţie.

HRUŞCIOV: Nu ştiu. Este greşeala voastră. Nu a dumitale personal, dar a întregii conduceri... Ştiu că înainte de a fi convocat, au trimis agenţi...

PELŞE: La Moscova sînt o mulţime de oameni care au aflat că dictaţi memoriile.

HRUŞCIOV: Am şaptezeci şi şapte de ani. Gîndesc încă limpede şi îmi asum răspunderea pentru toate cuvintele şi acţiunile mele...

PELŞE: Cum o să ieşim din situaţia asta?

HRUŞCIOV: Nu ştiu, eu sînt total izolat. Practic am fost arestat la domiciliu. Ambele porţi sînt păzite. Am ajuns la capătul răbdării.Scutiţi-mă de această suferinţă.

PELŞE: Nimeni nu încearcă să vă facă vreun rău.

HRUŞCIOV: Tortura morală este cea mai cumplită.

PELŞE: Aţi spus că, după ce-o să terminaţi de dictat, o să înmînaţi materialul Comitetului Central.

HRUŞCIOV: N-am spus asta. Tovarăşul Kirilenko mi-a propus să renunţ la scris. Am afirmat că nu pot face asta, este dreptul meu.

PELŞE: Noi nu vrem să muriţi.

HRUŞCIOV: Eu vreau moartea.

MELNIKOV: Poate v-a înşelat cineva?

HRUŞCIOV: Dragă tovarăşe, îmi asum răspunderea pentru cuvintele mele. N-am dat nimănui nici un material şi nici n-aş fi putut face asta.

MELNIKOV: În afara fiului dumneavoastră, au mai văzut materialul şi dactilografa, pe care dumneavoastră n-o cunoaşteţi şi redactorul, care nu este membru de partid şi alţii.

HRUŞCIOV: Toţi aceştia sînt cetăţeni sovietici, oameni de încredere.

MELNIKOV: Nu este nevoie să bateţi din picior şi să strigaţi. Vă aflaţi în faţa Comisiei de Control a Partidului şi ar trebui să vă controlaţi comportamentul...

HRUŞCIOV: Nervii sînt de vină. Nu strig. Sînt într-o situaţie diferită şi la o vîrstă diferită.

PELŞE: Nu contează nici vîrsta, nici nervii. Fiecare membru de partid trebuie să răspundă pentru faptele sale.

HRUŞCIOV: Aveţi perfectă dreptate, tovarăşe Pelşe. Sînt gata să-mi primesc pedcapsa, chiar condamnarea la moarte.

PELŞE: Comisia de Control nu emite sentinţe de condamnare la moarte.

HRUŞCIOV: Aşa se obişnuia. Cîte mii de oameni au pierit? Cîţi au fost împuşcaţi? Şi acum se înalţă monumente „duşmanilor poporului".

PELŞE: La 23 noiembrie, adică peste treisprezece zile, memoriile vor fi în librării. În momentul de faţă se află în tipografie...

HRUŞCIOV: Declar că n-am dat memoriile nici unui editor occidental sau sovietic şi nici nu intenţionez să le public. Vă rog să scrieţi lucrul acesta.

POSTOVALOV: Trebuie să ne gîndim, mai ales dumneavoastră, ce fel de anunţ veţi face, ce-o să le spuneţi...

HRUŞCIOV: O să declar că tot ceea ce am dictat este purul adevăr. Nimic cosmetizat, nimic exagerat, ba dimpotrivă, pe alocuri am atenuat cîte ceva. La urma urmelor, s-au publicat şi memoriile lui Jukov. Soţia lui mi-a spus la telefon că: Jukov e bolnav şi nu poate vorbi direct cu mine, dar vrea să ştie ce părere am despre carte. I-am mărturisit că n-am citit-o, dar oamenii mi-au vorbit despre ea. Am adăugat că ceea ce a scris despre Stalin este dezgustător, aşa că n-o să citesc cartea. Jukov este un militar, cinstit, dar are mintea înfierbîntată...

POSTOVALOV: Dar aţi afirmat că n-aţi citit cartea.

HRUŞCIOV: Am auzit părerea oamenilor despre ea.

POSTOVALOV: Nu ne-am întîlnit să discutăm despre Jukov.

HRUŞCIOV: Tovarăşul Pelşe nu m-a lăsat să termin ce voiam să spun. Întreruperea interlocutorului ţine de stilul stalinist.

PELŞE: Acesta este obiceiul dumneavoastră.

HRUŞCIOV: Am fost şi eu contaminat de Stalin, dar m-am eliberat, în timp ce dumneata...

MELNIKOV: Tovarăşe Hruşciov, puteţi înainta un protest dacă vă simţiţi jignit.

HRUŞCIOV: Ascultaţi ce vă spun, nu mă faceţi să mint la bătrîneţe.

PELŞE: Astăzi am auzit că editura americană *Times* a intrat în posesia memoriilor lui Hruşciov şi intenţionează să le publice. Astea sînt faptele. Am dori să vă precizaţi atitudinea faţă de această chestiune, să vă exprimaţi indignarea şi să recunoaşteţi că n-aţi dat nimănui vreun material...

HRUŞCIOV: Rog stenografa să consemneze declaraţia mea. Din relatările presei străine, mai ales din Statele Unite ale Americii şi din alte ţări burgheze, reiese că urmează să fie publicate memoriile lui Hruşciov. Sînt indignat de această afirmaţie, întrucît nu am dat manuscrisul nimănui, nici editurii *Times*, nici altei edituri, nici măcar editurilor sovietice. De aceea consider că este vorba de o mistificare pe care presa burgheză intenţionează s-o publice...[214]

Trebuie să recunoaştem meritul lui Hruşciov care nu a recunoscut, în ciuda presiunilor exercitate asupra lui, decît faptul că nu a dat nimănui manuscrisul. Nu a dezavuat conţinutul memoriilor. Lungul dialog dintre „leninistul" căzut în dizgraţie şi inchizitorii Partidului pune sub semnul întrebării moralitatea celui mai înalt for al puterii – Biroul Politic. Încă de pe vremea lui Lenin, falsul a devenit una din principalele metode politice ale partidului. Cuvintele lui Hruşciov „nu mă faceţi să mint la bătrîneţe" reflectă la nivel individual regula falsului şi a minciunii care reprezentau arsenalul de luptă al partidului. Se impune însă precizarea că majoritatea oamenilor credeau minciunile şi ajutau la răspîndirea lor.

În felul acesta, după Congresul al XX-lea al Partidului, Biroul Politic nu şi-a pierdut deloc din putere, şi-a schimbat numai forma de exercitare a influenţei. În loc să folosească teroarea fizică, pe faţă, acum făcea uz de teroarea mentală, recurgînd la manipularea opiniei

publice şi la „perfecţionarea" birocratizării totalitare a societăţii. Rămăsese în continuare un super-guvern, organul suprem care decidea totul.

Biroul Politic se sprijinea pe vastul aparat al Comitetului Central. În timp ce Comitetul Central, ca atare, număra circa trei sute de membri şi aproximativ o sută cincizeci de membri supleanţi, miile lui de funcţionari se situau deasupra guvernului, a ministerelor, a universităţilor, a industriei, culturii, sportului, diplomaţiei, armatei, poliţiei secrete şi a serviciilor de informaţii. Şi acest lucru era valabil pentru toate regiunile şi districtele. Organizaţia Comitetului Central avea peste douăzeci de secţii şi la fel de multe subsecţii, împărţite, la rîndul lor, în 180–190 de sectoare[215]. Existau sectoare pentru fiecare republică în parte, un departament internaţional care se ocupa de relaţiile cu celelalte ţări socialiste, ziare, filosofie, munca în rîndul studenţilor, cinematografia, ingineria generală şi specializată, electronica defensivă, colhozurile, securitatea statului, instituţiile sovietice din ţările capitaliste etc., etc. În ultimă instanţă, aparatul de partid – adică organele sale operative – număra între 150 000 şi 200 000 de oameni, abstracţie făcînd de membrii de partid obişnuiţi. Această structură piramidală, de la cea mai mică celulă reprezentată de organizaţia de bază pînă la Biroul Politic însuşi, stătea ca o schelă în jurul guvernului oficial, respectiv al Sovietului, controlînd, stimulînd şi îndrumînd întreaga activitate prin intermediul membrilor de partid, cărora le revenea sarcina de a asigura implementarea politicii Biroului Politic.

Instituirea de către Lenin a sistemului unipartid a condus, în cele din urmă, la lichidarea partidului politic în sensul curent al cuvîntului. Acesta a devenit un ordin al celor privilegiaţi care respectau ierarhia chiar mai strict decît cadrele militare, avînd în vîrf Biroul Politic, un clan de indivizi inviolabili care nu răspundeau în faţa nimănui. Dar cei aflaţi în vîrful ierarhiei puteau fi daţi jos treaptă cu treaptă pe scara autorităţii pînă la capătul de jos al acesteia – uneori şi cu un vot de blam – de către Secretarul General cu invariabilul sprijin unanim al celorlalţi. Ideea aceasta a fost exprimată clar în următorul schimb de replici din 17 iunie 1971: Ghennadi Voronov, membru al Biroului Politic, a propus ca secretarii organizaţiilor regionale de partid şi preşedinţii sovietelor să fie confirmaţi în funcţie de Consiliul de Miniştri „sau cel puţin acesta să le dea aprobarea". Stalin îi

transformase pe comisarii poporului în miniştri în 1943, şi Consiliul de Miniştri ocupa locul Sovnarkomului de odinioară (ceea ce nu înseamnă că exercita aceeaşi autoritate – departe de aşa ceva, întrucît Stalin nu avea nevoie de nici unul din aceste organisme ca să conducă ţara, preferînd chiar secretariatul său personal şi organele de securitate). Colegul lui Voronov, Andrei Kirilenko, a luat imediat cuvîntul: „Aş dori să-i amintesc lui Voronov că în Rusia avem Comitetul Central al PCUS care decide în astfel de chestiuni, inclusiv în cele de personal. Situaţia aceasta a existat dintotdeauna şi nu văd de ce ar trebui s-o schimbăm, solicitînd acordul Consiliului de Miniştri în asemenea chestiuni". Podgornîi a mai adăugat: De ce să mai supunem problemele acestea aprobării altor organe?"[216]

La 7 ianuarie 1974, în timpul unei discuţii de două ore în legătură cu disidentul sovietic, scriitorul Alexandr Soljeniţîn, Brejnev a declarat: „După cum relatează reprezentanţii noştri din America şi presa străină, în Franţa şi în S.U.A. urmează să apară o nouă lucrare a lui Soljeniţîn, *Arhipelagul Gulag*. Nimeni nu a citit-o încă, dar se ştie că este o carte profund antisovietică. Trebuie să decidem ce e de făcut. Legile noastre ne permit să-l trimitem pe Soljeniţîn la închisoare chiar în momentul de faţă, pentru că l-a atacat pe sanctitatea sa Lenin, implicit sistemul nostru sovietic. După ce au luat cuvîntul şi Kosîghin, Andropov, Kirilenko şi Suslov, Biroul Politic a discutat îndelung înainte de a decide dacă e cazul să-l judece pe Soljeniţîn sau să-l expulzeze din ţară. Pînă la urmă au optat pentru cea de-a doua variantă"[217]. Din punctul lor de vedere, un pericol intelectual era la fel de ameninţător ca şi unul nuclear.

Chiar şi atunci cînd se confruntau cu o problemă umanitară, erau incapabili să se ridice deasupra prejudecăţilor lor bolşevice. La 31 august 1983, un avion sovietic a doborît un avion de pasageri sud-corean care survolase spaţiul aerian al Uniunii Sovietice în Extremul Orient. Biroul Politic a ţinut o şedinţă foarte lungă în ziua de 2 septembrie, iar unul din membrii săi a exclamat: „A fost o provocare antisovietică", „Piloţii noştri au acţionat în strictă conformitate cu regulamentele", „Trebuie să dăm dovadă de hotărîre şi prezenţă de spirit", „Nu ne rămîne altceva de făcut decît să susţinem versiunea prezentată în presă" etc. Toate gîndurile lor se îndreptau spre găsirea unei modalităţi de escamotare a adevărului. Numai Solomenţev şi Gromîko au spus, printre altele: „Poate că ar trebui să ne exprimăm compasiunea faţă de familiile victimelor?". Gorbaciov a fost de părere că „Nu putem să procedăm aşa. Trebuie să adoptăm o poziţie ofensivă"[218].

Frapant pentru acest schimb de replici este faptul că, în timp ce toată lumea era şocată de moartea celor 269 de victime inocente, de lipsa de sens şi de sălbăticia actului comis, Biroul Politic încerca doar să găsească o modalitate de a ieşi basma curată, de a se justifica, de a adopta o poziţie „ofensivă".

Chiar şi în perioada *perestroikăi*, cînd se pare că toată lumea recunoscuse, în sfîrşit, necesitatea unor reforme fundamentale, principalul obiectiv al Biroului Politic îl reprezenta cosmetizarea sistemului, schimbarea faţadei în condiţiile menţinerii esenţei. Nu le-a trecut nici o clipă prin minte că sistemul totalitar, creat de Lenin, nu permitea reformele. Privit prin această prismă, rolul istoric al lui Gorbaciov ne apare într-o lumină diferită. Nu putem spune că el a distrus sistemul totalitar, ci mai degrabă că n-a împiedicat autodistrugerea lui. Şedinţa Biroului Politic din 15 octombrie 1987, care a durat trei ore, a avut înscrisă pe ordinea de zi un singur punct – discutarea chestiunilor legate de proiectul de raport ce urma să fie prezentat la cea de-a 70-a aniversare a Revoluţiei din Octombrie, dată semnificativă în calendarul comunist din fiecare an, dar mai ales acum, cînd apăruse această schimbare de atmosferă.

RÎŞKOV: Mi se pare corect că raportul să-i sancţioneze pe aceia care invocă democraţia pentru a face rău Partidului nostru şi intereselor generale ale statului.

GORBACIOV: Noi nu simţim nevoia unui pluralism burghez. Avem pluralismul socialist, pentru că ţinem seama de interesele diferite ale oamenilor şi de diversitatea punctelor de vedere.

RÎŞKOV: Asta ar trebui menţionat în raport... La urma urmelor, fiecare cuvînt poate fi folosit ca muniţie; „Aha, pluralism!". Hai să mai facem un partid, şi încă unul şi tot aşa.

LIHACIOV: Este foarte important ca exact în momentul de faţă să se facă o evaluare corectă, principială, a marxism-leninismului şi a luptei partidului împotriva troţkismului în ideologie.

GROMÎKO: Nici nu se poate vorbi de evoluţie dacă n-am fi avut agricultura socialistă, colectivă. Cum ar fi arătat ţara în timpul războiului şi în ce situaţie ar fi ajuns la sfîrşitul acestuia? Trebuie să recunoaştem că, fără Lenin, ne-ar fi fost foarte greu să învingem forţele întunericului care doreau să distrugă Partidul...

GORBACIOV: ...Geniul lui Lenin se manifestă şi mai pregnant prin faptul că toţi tovarăşii lui de arme îi erau inferiori cu o clasă. Pot să spun în acest cerc că, pînă la întoarcerea lui Lenin la Petrograd, Stalin şi toţi

ceilalţi erau încrezători în viitor, închipuindu-şi că va exista o opoziţie legală. Iar ei se vor afla în opoziţie. Se pregeteau deja să se constituie într-un partid legal de opoziţie. În acel moment a apărut Lenin şi a spus pe nerăsuflate: „Trăiască revoluţia socialistă!".

ŞEVARDNADZE: Mă îngrijorează puţin o propoziţie, deşi, în principiu, reflectă realitatea. În raport se spune: „Politica lichidării chiaburilor a fost corectă". Poate că ar trebui să înlocuim „lichidarea" cu un alt termen.

CEBRIKOV: Există o grupare care nu reflectă starea de spirit a populaţiei, dar împarte manifeste în legătură cu necesitatea elaborării unei noi constituţii. Într-unul din ele se afirmă că actuala constituţie nu corespunde *perestroikăi*, că este constituţia unui regim totalitar, asemănătoare cu un regulament militar, întreaga ţară fiind comparată cu o cazarmă. De asemenea, se contestă şi articolul 6, cu privire la rolul conducător al partidului.

Ceilalţi membri ai Biroului Politic şi-au exprimat opinii similare. Populaţia se elibera încet de bolşevism, de socialismul nivelator la treapta cea mai de jos pe scara evoluţiei de ostilitate faţă de cei care gîndeau în mod diferit, dar Biroul Politic era şi mai retrograd. În acest sens, Biroul Politic conserva tradiţia leninistă.

De asemenea, a menţinut şi tradiţia grijii pentru proprii oameni. La o sesiune specială din 28 iulie 1966 s-a decis că „membrii Biroului Politic şi membrii supleanţi, secretarii Comitetului Central şi preşedinţii adjuncţi ai Consiliului de Miniştri, îşi desfăşoară activitatea între orele 9–17, cu o pauză obligatorie pentru masa de prînz" şi că fiecare va avea o vacanţă de vară de şase săptămîni şi una de iarnă de patru săptămîni[219]. La 24 martie 1983 s-a adăugat privilegiul începerii lucrului la ora 10 dimineaţa pentru toţi membrii şi supleanţii în vîrstă de peste şaizeci şi cinci de ani – la momentul respectiv toţi fiind, practic, incluşi în această categorie[220]. Trei ani mai tîrziu, pensiile membrilor au fost revizuite şi fixate la opt sute de ruble pe lună (un muncitor calificat cîştiga aproximativ două sute), plus vila (dacea) cu un personal compus din cinci persoane, limuzine Ceaika şi Volga etc.[221]. Toate aceste informaţii erau păstrate în „dosare speciale" care nu puteau fi deschise decît cu permisiunea Secretarului General al PCUS[222].

Orice putere este vicioasă, dar puterea bolşevică a întrecut chiar şi cele mai sumbre aşteptări. Elocvente în acest sens sînt acţiunile Biroului Politic, care au reprezentat apocalipsa regimului în zorii revoluţiei.

6

SOCIETATEA UNIDIMENSIONALĂ

Bolşevismul a distrus totul în Rusia, începînd cu anemicul şi ineficientul Guvern Provizoriu; continuînd apoi cu proprietatea particulară, comunitatea ţărănească şi Biserica. Tot ceea ce se leagă de numele lui Lenin este anticapitalist, antidemocratic, antiliberal, antireformist, antiuman, anticreştin. Cu greu s-ar putea găsi în istoria omenirii un alt om care să fi fost în stare să schimbe o societate de dimensiunile celei ruseşti atît de profund şi pe o scară atît de largă.

Trăsătura cea mai caracteristică a noii societăţi o constituia unidimensionalitatea ei, uniformitatea ei. Varietatea infinită a vieţii sociale şi intelectuale, cultura, tradiţia istorică şi potenţialul creator a milioane de oameni, toate acestea au fost reduse la paradigma dură, uniformă a ideologiei leniniste. Gîndirea dogmatică, birocraţia totalitaristă, autoritarismul şi frica iraţională au devenit trăsăturile caracteristice ale noii societăţi.

Filele de istorie sovietică de după 1924 conţin invariabil apelul: „Înapoi, la Lenin!". În momentele critice, succesorii lui ridicau ochii spre icoana zeului sovietic şi îi implorau spiritul să le vină în ajutor. În octombrie 1927, în timp ce pulveriza opoziţia troţkistă la Congresul al XV-lea, Stalin l-a chemat pe Lenin în sprijinul său, ca aliat: „Ştiţi", a spus el, „în 1921, Lenin a propus ca Şleapnikov să fie exclus din Partid numai pentru că a îndrăznit să facă nişte remarci critice cu privire la Consiliul Naţional al Economiei în cadrul unei celule de partid." Considerînd motivul suficient de întemeiat, Stalin a continuat: „Oamenii vorbesc despre arestarea elementelor turbulente care desfăşoară acum activitate antisovietică. Da, vom continua să-i arestăm, dacă nu vor înceta să submineze partidul şi regimul sovietic". Observaţiile sale au fost întîmpinate cu strigăte de „Foarte bine! Just!"[1]. Se desprinde concluzia că şi Stalin, şi ceilalţi factori de decizie trebuiau să fie la fel de nemiloşi faţă de duşmani aşa cum fusese şi Lenin.

Reîntoarcerea la Lenin şi la forma lui agresivă de „apărare" a devenit o regulă a vieţii de partid: „Lenin ne învaţă...", „Lenin a spus...", „calea leninistă de a proceda în acest caz presupune...". La

25 februarie 1956, cînd Hruşciov şi-a rostit la Kremlin vestita cuvîntare despre *Cultul personalităţii şi consecinţele acestuia*, umbra lui Lenin domina sala. Şi, într-adevăr, cu capul dat pe spate, Hruşciov a spus: „Lenin ne-a învăţat...", „Lenin a subliniat întotdeauna rolul poporului...", „În timpul lui Lenin, Comitetul Central al Partidului era expresia conducerii colective...".

Întronarea cultului personalităţii se explica prin faptul că Stalin uitase învăţătura lui Lenin. Chiar şi cruzimea lui Lenin, după părerea lui Hruşciov, se deosebea de aceea a lui Stalin: „Şi cine va spune că Lenin nu a recurs la cele mai crude măsuri împotriva duşmanilor revoluţiei, atunci cînd era realmente necesar? Nu, nimeni nu poate afirma acest lucru. Vladimir Ilici a cerut pedepsirea aspră a duşmanilor revoluţiei şi ai clasei muncitoare şi cînd a fost nevoie a recurs fără ezitare la astfel de metode. Amintiţi-vă lupta lui Lenin împotriva organizatorilor social-revoluţionari ai răscoalelor antisovietice, împotriva contrarevoluţionarilor chiaburi din 1918 şi multe altele. Dar Lenin folosea asemenea măsuri împotriva adevăraţilor duşmani de clasă..."[2]. Dacă duşmanul de clasă era un duşman „real", atunci admitea orice mijloc.

La 27 aprilie 1921, Biroul Politic, sub conducerea lui Lenin, la numit pe Tuhacevksi comandant şef al regiunii Tambov. I s-a dat termen de o lună ca să înăbuşe răscoala ţărănească şi i s-a cerut să raporteze în scris, în fiecare săptămînă, ce progrese înregistra. Tuhacevski n-a putut respecta termenul limită, dar s-a străduit din răsputeri să-şi îndeplinească misiunea. La 12 iunie 1921 a dat următoarele ordine:

„Resturile bandelor înfrînte şi banditii individuali se adună în păduri şi atacă populaţia paşnică. 1. Pădurile în care se ascund banditii trebuie curăţate cu gaze asfixiante. E necesar un calcul foarte precis, pentru ca norul de gaz asfixiant să se răspîndească în toată pădurea şi să omoare orice vietate se ascunde acolo. 2. Inspectorul de artilerie trebuie să elibereze de îndată numărul corespunzător de baloane cu gaz asfixiant şi să pună la dispoziţie specialiştii necesari în fiecare localitate"[3].

E greu de imaginat cum arătau acei ţărani desemnaţi drept „adevăraţi duşmani de clasă" de către regim, dar şi în alte părţi Biroul Politic adoptase măsuri similare.

Cuvîntarea lui Hruşciov din 1956 continua astfel: „Stalin a dat dovadă de lipsă de respect faţă de memoria lui Lenin. Nu este

întîmplător faptul că Palatul Congreselor, care, aşa cum s-a stabilit în urmă cu treizeci de ani, urma să fie un monument închinat lui Vladimir Ilici încă n-a fost construit, şi pînă la urmă s-a abandonat un asemenea proiect. Trebuie să îndreptăm situaţia şi să înălţăm acest monument în cinstea lui Vladimir Ilici". În acel moment, adunarea l-a întrerupt pe vorbitor cu „aplauze furtunoase, prelungite"[4] ca şi cînd ţara n-ar fi fost inundată de monumente ale lui Lenin. Cu greu s-ar fi găsit vreun sat, oricît de izolat, în care să nu se afle un monument de ghips, de beton sau de bronz al lui Lenin în biroul şefului colhozului, la club sau în piaţa satului. Exista o reţea densă de muzee ale lui Lenin, de camere memoriale, străzi, biblioteci, colhozuri şi sovhozuri, oraşe şi regiuni legate de numele conducătorului. Giganticul Muzeu Central Lenin avea filiale peste tot. S-au amenajat o mulţime de case şi apartamente-muzeu acolo unde locuiseră Lenin sau membrii familiei sale. Un vas-muzeu a luat naştere pe Enisei, un şopron-muzeu şi un muzeu în casa pescarului de la Razliv; memoriale ale lui Lenin au fost înfiinţate şi peste hotare, la Paris, Praga, Leipzig, Helsinki, Cracovia şi în alte locuri, chiar şi acolo unde Lenin nu fusese niciodată – Bratislava, Ulan-Bator, Aden, Havana. Nici unui sfînt, autocrat sau lider militar nu i se acordaseră vreodată atîtea onoruri. Mulţi oameni, tulburaţi de dimensiunea măreţiei lui, credeau în sanctitatea liderului bolşevic.

Perestroika era o idee adînc înrădăcinată cînd Biroul Politic discuta raportul ce urma să fie prezentat la cea de-a 70-a aniversare a Revoluţiei din Octombrie. Secretarul General, Gorbaciov, ridicînd în slăvi geniul lui Lenin, a spus: „Vrem să construim un pod peste timp, ca să legăm ideile leniniste şi abordările leniniste ale evenimentelor din acei ani cu problemele din ziua noastră. La urma urmelor, dialectica folosită de Lenin reprezintă cheia rezolvării sarcinilor de astăzi"[5]. Aşadar noi, ruşii, am avut în mînă cheia, dar n-am reuşit să deschidem uşa spre libertate, prosperitate şi respectarea drepturilor omului, rămînînd tot mai în urmă faţă de caravana civilizaţiei.

La începutul secolului, Lenin spusese: „Daţi-ne o organizaţie de revoluţionari de profesie şi vom răsturna Rusia". Organizaţia a existat şi Rusia s-a întors în întregime cu susul în jos. Imoralul a devenit moral, josnicul a cedat locul sublimului, catastrofele au fost proclamate mari realizări, înfrîngerea ţării – o mare victorie revoluţionară. Ca urmare, a apărut societatea unidimensională cu o personalitate unidimensională. Mijloacele de realizare a acestei societăţi au fost diferite, dar pe primul

plan s-a situat distrugerea proprietăţii particulare. Lenin nu a înţeles că proprietatea particulară în sine este un mecanism complex universal al autoreglării economiei. Trecerea la conducerea centralizată a economiei a impus în mod automat înlocuirea pîrghiilor economice cu altele administrative, ceea ce a generat birocraţia totalitară. Şi, întrucît birocraţia nu poate funcţiona fără dogmatism, au fost înălţaţi stîlpii cei mai importanţi ai societăţii unidimensionale. Toate componentele societăţii au avut de suferit şi nu trebuie să uităm că asta urma să fie soarta întregii lumi. Aşa cum atacarea Varşoviei era o încercare „de a sonda cu baioneta gradul de pregătire al Poloniei pentru revoluţia socială"[6], după care aveau să izbucnească revoluţii în Germania şi în restul lumii.

Avangarda dezamăgită

„De la A. Zedmiko către tovarăşul Beria: În scopul dezvoltării localităţii, cer să se mai înfiinţeze un lagăr pentru 5 000 de oameni, cu 30 000 m. de pînză gudronată pentru corturi şi cincizeci de tone de sîrmă ghimpată. 22 martie 1947"[7]. Beria, la fel ca şi ceilalţi miniştri, era obişnuit să semneze astfel de ordine pentru alocarea de sclavi suplimentari care trebuiau să construiască „societatea socialistă". În spatele kilometrilor de sîrmă ghimpată, milioane de oameni bătătoreau calea leninistă, construind şosele, poduri, săpînd mine şi înălţînd centrale electrice, lucrînd în laboratoarele ştiinţifce sau la planşetă. Beria, în calitate de ministru de Interne, era, practic, „cel mai mare producător al ţării: angajase efective imense de muncitori, cu toţii lipsiţi de orice fel de drepturi. Rapoartele lui către Stalin curgeau în flux continuu: „La 13 aprilie ora 17.00 NKVD-ul de la Magnitstroi a predat Unitatea nr. 4, constînd din şaizeci şi cinci de cuptoare pentru producţia industrială de cocs chimic la fabrica din Nijne-Taghilsk. Aceasta va furniza 450 000 de tone pe an de cocs metalurgic pentru industria sovietică. S-a încheiat construcţia furnalului de suflare nr. 3 cu o capacitate de 1 050 metri cubi şi o producţie anuală de 450 000 de tone de fier turnat care va intra în funcţiune în ultimele zece zile ale lunii aprilie 1944"[8].

Arhivele gem de asemenea rapoarte, lăsînd impresia că aproape întreaga clasă muncitoare fusese transferată în mizerabilele lagăre de concentrare ale NKVD-ului. Această muncă silnică, prestată de milioane de oameni, a fost încununată de multe ori cu succese uimitoare. În anul morţii lui Stalin, sutele de mii de oameni care munceau în

minele aurifere ale Uniunii Sovietice au făcut să crească rezervele de aur ale statului la 2 049,8 tone, cea mai înaltă cifră atinsă vreodată. Succesorii lui Stalin nu au reuşit nici măcar să se apropie de asemenea cifre, ba mai mult, au consumat ceea ce se obţinuse prin efortul sclavilor, astfel că în 1991, rezervele scăzuseră la 250 de tone.

La deschiderea Congresului al XII-lea al Partidului, în ziua de 17 aprilie 1923, Kamenev declara:

„Am străbătut împreună cu clasa muncitoare, sub conducerea lui Vladimir Ilici un drum lung, unic, fără precedent în istorie... Sîntem singurul partid comunist care nu mai luptă pentru putere, ci îşi organizează regimul muncitorilor şi al ţăranilor, singurul partid cu şansa de a pune străvechiul instrument al asupririi în slujba clasei muncitoare. Pentru prima dată în istorie, statul nostru a încercat să transforme toate aceste pîrghii – sănătatea naţională, pămîntul, şcolile şi educaţia în instrumente ale emancipării muncitorilor şi să le predea în mîinile clasei muncitoare" (aplauze)[9].

Era oare adevărat că clasa muncitoare se transformase într-un instrument al emancipării universale? Reprezenta el într-adevăr avangarda revoluţiei? Lenin, bineînţeles, nu dăduse răspuns afirmativ la aceste întrebări. În lucrarea sa *Statul şi revoluţia*, scrisă în ajunul lui octombrie 1917 şi publicată în 1918, considerase proletariatul „clasă specială", singura chemată „să fie conducătoarea tuturor maselor de muncitori exploataţi, însă ea nu este capabilă să lupte pentru emanciparea sa *în mod independent*"[10]. Ca politician versat, ştia că trebuie să atragă de partea sa clasa muncitoare dacă voia să-şi atingă scopurile. Şi, într-adevăr, în ajunul loviturii din octombrie, optzeci la sută din organizaţia bolşevică din Petrograd era alcătuită din muncitori. Acest lucru i-a permis lui Lenin să transforme un complot oarecum hazardat în realitate; în continuare, nu-i mai rămînea decît să pună în funcţiune uriaşa forţă a muncitorilor care ajunseseră să creadă că îşi luaseră soarta în propriile mîini. Într-o scrisoare adresată lui Pavel Akselrod la 19 noiembrie, Martov recunoştea că „aproape întreg proletariatul este de partea lui Lenin şi speră ca lovitura de stat să ducă la emanciparea lor socială"[11]. Încrederea muncitorilor în Lenin şi în bolşevici a prefigurat succesul loviturii de stat.

Devenise oare proletariatul o „forţă dominantă"? Ce a cîştigat clasa muncitoare de pe urma „dictaturii proletariatului"? În primul rînd, se impune precizarea că, de regulă, avea să fie condusă de membri ai

intelectualității pe care Lenin îi disprețuia. Practic, toate funcțiile de conducere erau deținute de oameni care nu fuseseră în viața lor într-o fabrică sau într-un atelier și își petrecuseră cei mai mulți ani din viață în străinătate. Majoritatea „revoluționarilor de profesie" nu proveneau din rîndul proletarilor, dar de îndată ce au ajuns la putere s-au grăbit să aducă „reprezentanți" ai clasei muncitoare în Comitetul Central, pentru a-și crea un fel de anturaj politic. În realitate, din octombrie 1917 pînă în august 1991, partidul și țara au fost conduse mai întîi de „revoluționarii de profesie", apoi de „oficialitățile de partid" ale *nomenklaturii*. Evident că oamenii cu origine muncitorească, de regulă ingineri din fabrici, reușeau adesea să se ridice pînă la funcții înalte, dar sistemul era structurat în așa fel, încît persoanele respective își pierdeau repede statutul de proletari, fiind asimilați în cadrul birocrației de partid. Involuntar, clasa muncitoare își delegase puterea unui strat tenace, imperios și atoatevăzător de membri profesioniști ai Partidului Leninist.

În nenumărate ocazii, Lenin a vorbit despre transferul potențialului industrial al statului în mîinile muncitorilor, susținînd că „muncitorii, după ce vor cîștiga puterea politică, vor zdrobi din temelii vechea mașină birocratică și o vor înlocui cu alta reprezentată de aceiași muncitori și funcționari, împotriva cărora se vor lua măsuri drastice pentru a se preîntîmpina transformarea lor în birocrați"[12]. Naivitatea acestui concept a ieșit repede la iveală atunci cînd muncitorii, după ce au preluat fabricile, au dus-o și mai greu ca înainte. Totul a fost declarat proprietate de stat, iar muncitorilor de rînd li s-a atribuit un singur drept: acela de a lucra neîntrerupt, fără să facă grevă („sabotaj burghez"), sau să formuleze revendicări de ordin social sau economic. Lenin și partidul său i-au înstrăinat complet pe muncitori de mijloacele de producție. Între timp, mașina birocratică, creată din nou, a depășit-o pe cea veche în totalitarism și cruzime. Se părea că dictatura proletariatului avea să le asigure muncitorilor o poziție dominantă în conducerea industriei și a statului. Asta era într-adevăr ceea ce înțelesese Lenin prin democrație revoluționară. Democrația, a declarat el, reprezintă o formă de stat a cărei esență constă în „folosirea sistematică și organizată a coerciției"[13]. În această privință a fost un adevărat profet; violența și coerciția aveau să fie exercitate excesiv împotriva clasei muncitoare. Succesorul lui îi va aresta pe muncitori pentru absenteism și întîrzieri, va confisca buletinele de identitate ale țăranilor ca să nu poată fugi de la sate la

oraş, le va interzice muncitorilor să se mute dintr-un loc de muncă în altul.

La scurt timp după revoluţie, „avangarda" era exploatată mai crîncen decît pe vremea ţarismului. Invocarea repetată a dreptului muncitorilor de a conduce şi de a lua decizii reprezenta o formă de camuflaj politic. Cei care conduceau erau funcţionarii partidului, „revoluţionarii de profesie", adevăraţii apostoli ai dictaturii proletariatului. Clasa muncitoare a constituit cel mai important instrument de masă pentru introducerea forţată a socialismului în Rusia. Aşa cum scria Karl Kautsky, „Socialismul sovietic nu are nimic comun cu socialismul propriu-zis pentru că nu s-a grefat pe abundenţă şi «dezvoltarea forţelor de producţie», ci pe lipsuri şi înapoiere; comunismul militarizat nu este rezultatul unui proces revoluţionar, ci al dezintegrării provocate de războiul din ţară şi din străinătate"[14]. Lenin s-a folosit, într-adevăr, de clasa muncitoare ca de principala forţă de reconstrucţie a Rusiei după principiul socialist.

Cuvîntul „muncitor" părea să exercite un efect magic asupra lui Lenin. Formula „de origine muncitorească" trezea în el o încredere deplină în semenii săi din această categorie. Uneori, a fost crunt dezamăgit. Roman Malinovski reprezintă un exemplu edificator. Malinovski, conducătorul unei uniuni a metalurgiştilor din St. Petersburg în ajunul primului război mondial, s-a bucurat în cel mai înalt grad de încrederea lui Lenin. La recomandarea liderului bolşevic, acest talentat orator şi organizator a fost numit în Comitetul Central al Partidului la Conferinţa de la Praga din ianuarie 1912. A călătorit împreună cu Lenin la Leipzig şi, aşa cum îşi aminteşte Zinoviev, la întoarcere Lenin a avut cuvinte de apreciere la adresa lui Malinovski. A fost aşa de impresionat de personalitatea lui Malinovski, încît a propus ca acesta să candideze din partea bolşevicilor pentru viitorul parlament rus, Duma de stat. În realitate, în mai 1910, Malinovski fusese recrutat de Ohrana, poliţia secretă ţaristă, pe care o informase cu regularitate asupra evenimentelor din tabăra bolşevică. Pe baza rapoartelor lui au fost arestaţi mai mulţi bolşevici, inclusiv Stalin. Ohrana i-a netezit drumul victoriei în alegeri la sfîrşitul acelui an, încredinţîndu-i sarcina de a menţine dezbinarea dintre bolşevici şi menşevici, pentru a le slăbi forţele.

Cînd au apărut anumite bănuieli, comisia formată din Ganeţki, Zinoviev şi Lenin n-a putut găsi nici o dovadă compromiţătoare. Într-un articol pe această temă, Lenin a scris că ticăloşii care au aruncat o umbră asupra imaginii lui Malinovski „împroşcau cu venin şi calomnii, dar clasa muncitoare îi ignora"[15].

În timpul războiului, Malinovski a luptat în armata rusă. În 1915 a căzut prizonier şi, din lagărul unde se afla, a stabilit rapid legătura cu Lenin, în Elveţia. După revoluţia din februarie, cînd au fost date în vileag dovezile referitoare la trădarea lui Malinovski, Lenin a declarat în faţa comisiei de cercetare a Guvernului Provizoriu că poliţia secretă n-a făcut decît să consolideze legăturile dintre operaţiunile ilegale ale bolşevicilor şi ziarul lor legal, *Pravda*[16]. În octombrie 1918, Malinovski s-a întors de bună voie din prizonierat şi a fost arestat. Lenin s-a mulţumit să comenteze: „Ce porc! Ne-a tras pe sfoară. Trădătorul! Moartea prin împuşcare este prea blîndă pentru el!"[17]. Dar în noiembrie 1918, aceasta a fost sentinţa. Episodul Malinovski ar fi trebuit să-i dovedească lui Lenin că originea muncitorească nu reprezintă garanţia loialităţii.

La scurt timp după preluarea puterii de către bolşevici, construirea bazei industriale a socialismului a avut un caracter coercitiv. Multe investiţii – dacă nu majoritatea – s-au realizat cu ajutorul prizonierilor care, de la sfîrşitul anilor '20 au atins permanent un număr de cîteva milioane. În august 1933, de exemplu, după terminarea Canalului Marea Albă–Marea Baltică, s-a hotărît ca NKVD-ul să preia întreaga zonă şi s-o populeze cu noi contingente de prizonieri pentru exploatarea zăcămintelor minerale şi construirea barjelor şi şlepurilor[18]. Peste nouăzeci la sută din lucrările din zona canalului au fost executate prin munca deţinuţilor.

Mai întîi Menjinski, apoi Iagoda şi Beria, în calitate de comisari responsabili cu forţa specială, au asigurat braţe de muncă în continuă creştere pentru fiecare proiect – canalul în sine, şoselele, podurile şi minele; toate acestea s-au realizat cu preţul a mii de vieţi omeneşti. Stalin dorea în mod deosebit ca acest cazan al infernului să fiarbă neîntrerupt. Cînd Ordjonikidze, comisarul pentru industria grea, i s-a plîns că Iagoda nu ţine pasul cu furnizarea mîinii de lucru în proporţiile cerute, Stalin a luat imediat măsuri[19].

În august 1937, Biroul Politic a aprobat construirea căii ferate Baikal–Amur, iar în anul următor s-a fixat traseul exact al uriaşului proiect. Dar NKVD-ul avea să sprijine şi să răspundă pentru aceste lucrări, ba chiar şi pentru furnizarea a mii de cai[20]. De asemenea, NKVD-ul a supravegheat construcţia minelor de la Norilsk, a uriaşei hidrocentrale de pe Nipru şi a altora similare.

Ar fi improprie afirmaţia potrivit căreia Lenin a iniţiat folosirea muncii forţate, totuşi el a fost acela care a recurs pentru prima oară la

ea, ca mijloc rapid de transformare a economici socialiste. Confruntat cu haosul creat de revoluţie, Lenin nu a văzut altă soluţie pentru construirea socialismului decît regulamentele dure, coerciţia şi controlul, politici prezentate drept o nouă structură definitivă prin sintagma „comunismul de război". Comunismul de război a fost asociat întotdeauna cu războiul civil şi considerat drept o politică temporară care a putut fi abandonată şi înlocuită prin NEP (Noua Politică Economică) la fel de uşor cum fusese adoptată. În realitate, aceasta era esenţa politicii lui Lenin şi numai prăbuşirea ei totală l-a determinat pe liderul bolşevic să se agaţe de colacul de salvare al NEP-ului. Comunismul de război nu a murit însă cu totul, ci a supravieţuit în diferite forme pînă la sfîrşitul anilor '80.

Dominaţia statului asupra societăţii, aprobată de Lenin în pofida declaraţiilor sale anterioare, potrivit cărora „statul va dispărea treptat" a permis introducerea conceptului de comunism de război. Lenin credea că prin concentrarea industriei şi a finanţelor, prin asigurarea monopolului de stat asupra producţiei, comerţului şi preţurilor, socialismul va fi edificat mai repede. Dar în realitate s-a construit doar cazarma comunismului de război şi, în pofida fazei temporare a NEP-ului, Stalin a revenit la formula iniţială atunci cînd a aplicat ideile lui Lenin cu privire la colectivizarea agriculturii, la militarizarea industriei, la impunerea GULAG-ului asupra întregii economii naţionale.

După părerea lui Lenin, comunismul de război reprezenta faza de tranziţie spre un viitor stat-comună, o comună pătrunsă de conştiinţa proletară pe care avea s-o imprime – deşi nici el nu prea credea în aşa ceva. Imaginea viitorului descrisă în *Statul şi revoluţia* continuă să şocheze chiar şi în zilele noastre.

„Cu cît mai democratic va fi statul compus din muncitori înarmaţi, cu atît mai rapidă va fi dispariţia acestuia. Căci în acel moment toată lumea va şti să conducă economia şi să-i depisteze pe paraziţii, pe fiii celor bogaţi, pe escroci şi pe ceilalţi «apărători ai tradiţiilor capitaliste». Atunci va fi atît de greu să scapi de controlul naţional (căci muncitorii înarmaţi ştiu ce înseamnă viaţa adevărată, nu sînt nişte intelectuali sentimentali şi nu se vor lăsa păcăliţi de nimeni), încît respectarea regulilor simple, fundamentale ale oricărei societăţi umane se va transforma curînd într-o obişnuinţă"[21].

Lenin avea dreptate cel puţin într-o privinţă: în scurtă vreme, poporul

rus a ajuns să considere firești metodele aplicate care au intrat treptat în obișnuință. Din acest motiv, afirmația potrivit căreia comunismul de război reprezintă o fază temporară a construcției socialiste sovietice nu are acoperire. După scurta înflorire a NEP-ului, Stalin a reintrodus conceptul comunismului de război al lui Lenin, pe care l-a modernizat și adaptat potrivit propriei strategii „leniniste". Pînă și afirmația monstruoasă a lui Stalin că „pe măsură ce ne mișcăm înainte și înregistrăm mai multe succese, reprezentanții claselor exploatatoare vor recurge la forme din ce în ce mai acute de luptă"[22], este o consecință logică a modului de gîndire propriu comunismului de război.

În ciuda prăbușirii comunismului de război, Lenin și apoi Stalin l-au considerat un stadiu firesc al revoluției. Chiar în vara anului 1917, Lenin a declarat în public că socialismul nu va fi posibil fără genul de coerciție și forță propriu comunismului de război. Într-un interviu acordat ziarului burghez *Déni* (Ziua), a declarat deschis: „Istoricii proletariatului consideră iacobinismul unul dintre stadiile de avînt ale clasei oprimate în lupta pentru emancipare"[23]. Alții au întrevăzut în politica lui Lenin un viitor militarist pentru Rusia, nu numai obiectivul „izolării capitaliștilor". În lucrarea sa *Reflecții asupra revoluției ruse*, Peter Struve, fostul revoluționar marxist care a devenit după aceea politician liberal și, în cele din urmă, filosof religios, scria în 1921: „Este important să notăm că tipul de comunism sovietic este, într-o oarecare măsură, moștenitorul direct a ceea ce obișnuiam să numim economie de război, socialism de război sau regulamente de război. Socialismul de război reglementa sărăcia mai mult sau mai puțin relativă"[24].

Comunismul sovietic putea să concureze cu democrațiile occidentale numai în domeniul militar, căci principalul atu al țării era puterea sa și, mai ales, puterea militară. Dar invariabil, bumerangul se întoarce, totuși, înapoi, astfel că, modul de gîndire și de acțiune militaristă a devenit unul din motivele erodării „cauzei lui Lenin". În vederea stimulării producției s-a găsit un înlocuitor eficient pentru interesul material personal – întrecerea socialistă. Atîta timp cît poporul continua să facă genuflexiuni în fața „Ideii", acest stimul, de bine de rău, a funcționat. Milioane de oameni au crezut că săvîrșesc o „faptă măreață" luptînd „pentru onoare", ascultînd de „îndemnurile lui Lenin". În anii '30, Stalin a recurs la exemple individuale stimulative, menite să determine milioanele de oameni ai muncii să-și îndeplinească și să-și depășească sarcinile trasate. Acesta a fost, probabil, apogeul moral al comunismului de război în

încercarea sa de a găsi stimuli non economici pentru creşterea producţiei.

Exemplul lui Alexei Stahanov este bine cunoscut. În 1935, la mina de cărbune Irmino, el a stabilit un record fantastic al producţiei de cărbune. Cu sprijinul organizaţiilor locale de partid, eforturile lui Stahanov au fost folosite ca mijloc de stimulare a productivităţii în alte sectoare. În curînd A. Busîghin, un fierar, a obţinut alt record, apoi P. Krivonos, strungar, urmat de M. Mazai, metalurgist ş.a.m.d. Pentru Stalin nu conta numărul tot mai mare de accidente de muncă şi cantitatea crescîndă de rebuturi, deşi avea să le eticheteze drept acte de sabotaj la Plenara din 3 martie. Stahanov devenise întemeietorul simbolic al noii mişcări comuniste. Comitetul Central le-a cerut propagandiştilor să se scrie broşuri cu titluri ca: *Metoda mea, Un an în patria mişcării stahanoviste, Poveste despre mine însumi, Povestea vieţii mele*, toate semnate, dar, în realitate, nici măcar citite de Stahanov. Acesta era modul în care înţelegea Stalin să răspundă la întrebarea lui Lenin *Cum să organizăm întrecerea?*

Mişcarea stahanovistă a constituit o încercare de folosire a metodelor noneconomice, a mijloacelor ideologice şi a presiunii partidului pentru creşterea rapidă a producţiei industriale. Fără îndoială că Stahanov şi adepţii lui merită tot respectul, căci au crezut sincer că, prin munca lor, vor aduce mai aproape viitorul luminos. Puţini îşi dădeau seama că uriaşele lacune din economie nu puteau fi ascunse la nesfîrşit prin asemenea eforturi şi, deşi funcţionarii partidului s-au străduit din răsputeri să reînvie „întrecerea socialistă", nu au reuşit. Legile economice, ca şi legile naturii, nu pot fi eludate la nesfîrşit.

Recurgînd din nou la învăţătura lui Lenin, Stalin a deplasat accentul de la stimulentele materiale la cele morale. Astfel, au apărut nenumăraţi medaliaţi, eroi şi eroine ale muncii, muncitori fruntaşi. În anul 1939 s-a raportat că pentru munca lor „stahanovistă", 18 519 lucrători din industrie au fost decoraţi, iar 4 138 profesori de la ţară au primit medalii, la fel ca şi 1 147 de artişti şi sportivi. După cum susţinea propaganda oficială: „Acest lucru nu se poate întîmpla decît în ţara noastră, unde oamenii muncesc pentru ei înşişi. Conducătorul poporului, tovarăşul Stalin, a spus că mişcarea stahanovistă «conţine în sine sămînţa creşterii culturale şi tehnologice a clasei muncitoare, şi ne arată calea, singura cale prin care putem atinge cei mai înalţi indicatori de creştere a productivităţii muncii»"[25]. Subliniind importanţa mişcării stahanoviste, Stalin îşi expunea propria teorie pentru perioadele de criză. Astfel de metode – exploatarea entuziasmului, a patriotismului şi folosirea stimulilor morali – nu pot

produce decît rezultate trecătoare. Argumentele materiale aveau să înlocuiască mai devreme sau mai tîrziu ideea.

Istoria este un judecător obiectiv. Morile sale macină încet, dar fără întrerupere. „Grăuntele comunismului" pe care Stahanov şi cei ca el au crezut că îl cultivă nu a produs recolte uimitoare. În ciuda faptului că milioane de oameni cinstiţi, conduşi de „avangarda revoluţiei", au muncit din răsputeri, utopia a rămas o poveste cu zîne. Nici măcar nucleul raţional al ideii de justiţie socială nu şi-a găsit o expresie corespunzătoare. Politica nivelării făcea ca şi cele mai mici cîştiguri să fie reduse prin scăderile periodice ale salariilor, care se ascundeau în spatele conceptului de „redistribuire a veniturilor".

Clasa muncitoare a devenit servitoarea oligarhiei de partid. Ţăranii primeau încă şi mai puţin. Vorbind în faţa Congresului al IV-lea al Cominternului, la 13 noiembrie 1922, Lenin a afirmat într-un acces de sinceritate: „Ţăranii înţeleg că am preluat puterea pentru muncitori şi obiectivul nostru îl constituie edificarea orînduirii socialiste cu ajutorul puterii lor"[26]. Sincer, dar nu foarte ingenios. Nu a preluat puterea pentru muncitori, ci pentru oligarhia de partid.

Jefuitorii ţărănimii

După moartea lui Stalin, succesorii lui au considerat importul de cereale una din principalele lor priorităţi. Nu că pe timpul lui Stalin s-ar fi produs mai multe cereale – dimpotrivă –, dar Stalin fusese în stare să menţină raţii scăzute în ţară şi, în general, considerase neesenţială lipsa de cereale. Hruşciov, Brejnev şi ceilalţi „adevăraţi leninişti", după ce repudiaseră excesele lui Stalin, nu mai puteau adopta aceeaşi atitudine faţă de o sursă de bază a alimentaţiei populaţiei şi a furajării animalelor. Începînd cu anul 1957, au fost achiziţionate mari cantităţi de cereale din SUA, Canada şi din alte ţări.

La 16 august 1975, Brejnev studia o notă de la şeful Departamentului comerţului exterior, N. Patolicev. Era genul de note pe care le primise şi Hruşciov, cînd fusese la putere: „În afara celor 15,95 milioane tone cereale (raportate săptămîna trecută) am reuşit să mai importăm 1,95 milioane tone". Patolicev adăuga că, pe lîngă grîul cumpărat din SUA, mai fuseseră importate alte cantităţi din Canada, Argentina, România şi Australia şi că se purtau tratative pentru noi achiziţii din Franţa, Germania de Vest, Ungaria, Iugoslavia,

Argentina, Brazilia şi Australia. Scopul urmărit de el, conchidea Patolicev, îl constituia totalizarea unei cantităţi de treizeci de milioane de tone[27]. Într-o altă notă se menţiona că grîul va costa Uniunea Sovietică 4,934 miliarde dolari şi se propunea ca suma să fie obţinută din vînzarea a cincisprezece milioane tone de petrol, 1,6 milioane tone combustibil diesel, carburanţi şi, mai ales, 397 tone de aur. În anii precedenţi, achiziţionările de grîu fuseseră acoperite prin vînzarea a numai 265 tone de aur[28]. Între timp, finanţiştii sovietici se plîngeau că în momentul de faţă, „vînzarea aurului este extrem de dificilă. S-a înregistrat o scădere pronunţată a preţurilor pe piaţa mondială, întrucît cererea s-a redus simţitor. În timp ce, în decembrie 1974, o uncie de aur se vindea cu 180–200 dolari, astăzi ea valorează numai 141–146 de dolari"[29].

Achiziţionarea grîului devenise o problemă atît de importantă a conducătorilor Partidului, încît era planificată cu ani de zile înainte. De exemplu, în iunie 1977, Biroul Politic a primit un program de achiziţionare a grîului din străinătate, bazat pe estimările furnizate de Agenţia de stat a planificării, Gosplan, care menţiona un necesar de 47,4 milioane de tone pentru următorii patru ani. În aceeaşi perioadă, producţia internă era evaluată la aproximativ 362 milioane de tone. Împreună cu grîul importat, autorii raportului conchideau că „Vom putea să acoperim necesarul de cereale pentru consum şi însămînţări, precum şi livrările către Cuba, Vietnam, Republica Populară Mongolă, Coreea de Nord. Raportul este împodobit cu toate semnăturile membrilor Biroului Politic, de la Brejnev şi Suslov, pînă la Romanov şi Şcerniţki[30]. Producţia de cereale din acei ani a fost, evident, mai mică decît se estimase, iar importurile mult mai mari.

Aceste cifre explică într-o oarecare măsură unde se ducea toată valuta forte a ţării. În conformitate cu memorandumurile aprobate de Biroul Politic înainte de 1977, s-au vîndut 1 214 tone de aur pentru a se cumpăra grîu[31]. Bineînţeles, acesta s-a dovedit insuficient, pentru că a mai fost suplimentat cu vînzări de petrol, uleiuri, carburanţi, lubrifianţi, cupru, zinc, magneziu, minereu de crom, aluminiu, celuloză, cărbune, diamante industriale, bumbac, automobile, tractoare, maşini unelte şi multe, multe alte produse.

Din toate aceste date se desprinde foarte clar eşecul planurilor bolşevicilor în privinţa agriculturii. Rusia a fost transformată dintr-un exportator important de cereale într-un importator permanent. În ultimii douăzeci şi cinci de ani în care URSS a cumpărat cereale din străinătate,

Moscova a finanțat, într-adevăr, dezvoltarea agriculturii din alte țări, în loc să-și rezolve propriile probleme în acest domeniu. De asemenea, URSS a transferat aproximativ 9 000 de tone de aur în băncile occidentale. Numai o parte din acest aur a fost destinat achiziționării grînelor – s-a mai cumpărat și carne, unt și alte produse agricole. Numai în 1977, de exemplu, și numai pentru „suplimentarea" furnizărilor de carne, Biroul Politic a trebuit să vîndă în plus patruzeci și două de tone de aur[32]. În realitate, tot aurul pe care îl producea țara, plus rezervele sale ascunse, au fost înstrăinate pentru a se cumpăra alimente. Dacă sistemul economic n-ar fi funcționat atît de prost, aceste sume astronomice s-ar fi putut folosi pentru transformarea sectorului agricol al țării într-un model de producție echilibrată și profitabilă. Dacă, așa cum s-a arătat, cele mai mari rezerve de aur atinse în 1953 reprezentau 2 049,8 tone[33], tot aurul extras în anii următori, aproximativ 200 – 300 de tone anual, a fost vîndut pentru a se acoperi necesarul de hrană.

Înainte de 1953 s-a produs mult mai puțin grîu decît după acest an. Cea mai mare producție de grîu înregistrată în timpul lui Stalin a atins 34,7 milioane tone, în 1952. În această perioadă nu se făceau achiziții masive din străinătate, în ciuda faptului că anii 1945 și 1946 multe regiuni au fost bîntuite de foamete. De exemplu, Comisarul pentru afaceri interne al Republicii Tătare, Gorbulin, i-a raportat lui Beria că 46 000 de oameni sufereau de malnutriție și aveau nevoie de ajutor[34]. În timpul lui Stalin, singurul grîu care provenea din străinătate era o anumită cantitate trimisă de SUA la sfîrșitul celui de-al doilea război mondial. Stalin dispunea de alte mijloace pentru ridicarea producției de grîu. În iulie 1947 a primit un raport că „22 678 oameni au fost judecați pentru hoție, risipă și stricarea grîului". Aceștia erau, de regulă, șefi ai colhozurilor, ai punctelor de colectare și ai silozurilor. „Un număr extrem de mare de furturi s-a înregistrat în Ucraina, unde s-a făcut dovada unei mari risipe. Numai în iulie Ministerul de Interne al Ucrainei a trimis în judecată 10 511 oameni"[35]. În realitate, aceasta era una din modalitățile de acoperire a lipsurilor de grîne: arestări, mușamalizarea problemei, rații infime.

După 1953, s-a produs mai puțin grîu decît s-a consumat în optsprezece din cei douăzeci și patru de ani pînă în 1977, lipsurile fiind acoperite prin importuri masive, pe seama rezervelor naționale. În 1975, de exemplu, s-au produs 50,2 milioane tone, în timp ce consumul a atins 89,4 milioane tone[36].

La 16 octombrie 1978, Ministrul Aprovizionării de Stat, G. S. Zolotuhin,

i-a prezentat lui Leonid Brejnev un raport în care îi înfăţişa tabloul sumbru al livrărilor de grîu din 1940 pînă în 1977. Brejnev a citit raportul, care nu era altceva decît o condamnare a întregului sistem agricol bolşevic, şi i-a semnat pur şi simplu. S-ar putea să nu-l fi înţeles, deşi nu era exclus să se fi obişnuit cu asemenea eşecuri.

Stalin nu intenţionase să-şi vîndă marile rezerve de aur pentru grîu, pentru că pe el nu-l interesa dacă jumătate din populaţie urma să moară de foame: el nu avea de gînd să îngenuncheze niciodată în faţa capitalismului. Mai mult chiar, în 1953, milioane de sclavi trudeau în GULAG-uri: aurul sovietic era pătat de sîngele deţinuţilor sovietici ale căror vieţi au fost sacrificate în pustiurile îngheţate din Kolîma. Luînd în considerare uriaşul consum de forţe din rezervele statului, atît în resurse umane, cît şi materiale, nu este de mirare că toate cifrele citate mai sus au fost ţinute ascunse ca secrete de stat de maximă importanţă. Ele erau, într-adevăr, un act de acuzare a sistemului, a „planului cooperatist al lui Lenin".

La 8 noiembrie 1917 (stil nou), în raportul prezentat în faţa Congresului al II-lea al sovietelor în legătură cu pămîntul şi cu decretul lui asupra pămîntului, Lenin a afirmat că această chestiune „poate fi hotărîtă numai de Adunarea Constituantă". În continuare a declarat că „pînă se vor realiza marile schimbări în agricultură, pînă se va găsi o soluţie finală de către Adunarea Constituantă, trebuie să fie aplicat următorul mandat ţărănesc, compilat pe baza a 242 de mandate ţărăneşti locale"[37]. A dat apoi citire celor opt puncte ale decretului său, care includeau abolirea dreptului de proprietate asupra pămîntului. Acesta trebuia să intre în patrimoniul statului, să fie distribuit de autorităţile centrale şi locale, fondurile agricole urmînd să fie redistribuite din cînd în cînd, în conformitate cu sporul natural al populaţiei. În sală s-au auzit exclamaţii dezaprobatoare. Lenin a şovăit, apoi a replicat: „Aici se spune că atît decretul, cît şi mandatul au fost elaborate de revoluţionarii socialişti. Şi ce-i cu asta? Nu contează cine le-a întocmit, dar noi ca guvern democratic nu putem ignora un decret care vine de la bază"[38].

Lenin era încîntat că programul social-revoluţionarilor, deşi socialist în esenţă, nu pomenea nimic despre dictatura proletariatului şi aborda problema pămîntului în contextul comunei tradiţionale ţărăneşti. Social-revoluţionarii vedeau statul ca pe un element auxiliar. Lenin avea să-şi spună părerea asupra acestui subiect la Congresul

al III-lea al sovietelor unde a afirmat că uniunea dintre bolşevici şi social-revoluţionarii de stînga „a fost creată pe o bază fermă şi devenea tot mai puternică, nu pe zi ce trece, ci pe oră ce trece"[39]. Cu toate acestea, a lăsat să se înţeleagă foarte clar că ţăranii trebuie să se împace cu gîndul că „nu există alt drum spre socialism decît acela al dictaturii proletariatului şi al lichidării fără milă a supremaţiei exploatatorilor"[40]. De-abia scăpaţi de un jug, ţăranii aveau să intre acum sub altul, proletar, sau, mai exact, bolşevic.

În ultimă analiză, atitudinea lor faţă de ţărani i-a împins pe bolşevici pe un drum înfundat. Într-una din ultimele sale lucrări, *Despre cooperative*, Lenin şi-a definit conceptul atragerii ţăranilor în socialism. Articolul conţine cîteva idei valoroase, cum ar fi faptul că NEP-ul a constituit o modalitate de îmbinare a interesului particular cu interesul general sau că agricultura cooperatistă era o chestiune de tranziţie care nu va dura decît unul sau două decenii. Lenin a mai vorbit şi despre necesitatea unei revoluţii culturale. A minimalizat însă toate aceste idei subliniindu-şi motivaţia de tip iacobin: „asigurarea conducerii ţărănimii de către proletariat", „trecerea proprietăţii asupra mijloacelor de producţie în mîna statului" ş.a.m.d. Într-adevăr, a renunţat la atitudinea sa raţională atunci cînd a declarat că ar fi de-a dreptul vulgar să ne imaginăm că „prin simplul cooperativism îi putem transforma pe duşmanii noştri de clasă în colaboratori, iar lupta de clasă ar fi înlocuită de o aşa-numită pace civilă"[41].

Toate bunele intenţii ale revoluţionarilor se evaporau atunci cînd bolşevicii începeau să fredoneze melodia lor preferată despre lupta de clasă, dictatura proletariatului, coerciţia în mediul rural. Nu lăsau loc pentru libertate politică şi economică, nici pentru tradiţiile străvechi ale vieţii din sînul comunei nonbolşevice. Lenin şi-a dezvăluit punctul de vedere în chestiunea ţărănească în timpul războiului civil. Practic, el milita pentru o politică de decimare a ţărănimii, de aţîţare a războiului civil la sate. Oricît de cumplită ar fi fost lipsa de alimente, aceasta nu justifică cruzimea manifestată de Lenin faţă de cele mai productive elemente din rîndul ţărănimii. Vorbea întotdeauna despre „chiaburi" spumegînd de furie. Însă dacă nu şi-ar fi vîndut moşia de la Alakaevka, ar fi fost printre primii care ar fi suferit consecinţele procesului de „deschiaburire".

În mai 1918, Lenin şi-a elaborat punctele fundamentale ale decretului

său asupra alimentelor. Cerea ca decretul să includă ideea „luptei nemiloase teroriste şi a războiului împotriva ţăranilor şi a celorlalţi burghezi care doresc surplusurile". Insista să li se explice clar „posesorilor de cereale care au surplusuri şi nu le aduc în punctele de colectare şi de încărcare că vor fi declaraţi *duşmani ai poporului* şi condamnaţi la cel puţin zece ani închisoare cu confiscarea tuturor bunurilor şi excluderea definitivă din comunitate"[42]. A scris despre cei pe care îi numea chiaburi cu o ură nedisimulată. „Sătui şi automulţumiţi, cu casele de bani umplute pînă la refuz de pe urma cîştigurilor realizate în timpul războiului, burghezii ţărani sînt surzi şi indiferenţi la strigătele muncitorilor şi ale ţăranilor săraci care mor de foame. Trebuie să punem capăt încăpăţînării chiaburilor lacomi de la sate – jefuitorii ţărănimii – şi să-i lichidăm"[43]. Normal ar fi fost ca acest element al satelor să fie păstrat pentru a-i ajuta pe cei săraci prin mijloace economice, financiare, fiscale sau de altă natură. De ce să fie reduşi la nivelul celor mai săraci? Pentru că aceasta ar fi subminat dictatura lui Lenin, dictatura proletariatului şi ar fi contravenit principiului luptei de clasă. Lenin a expus clar această idee la Congresul al III-lea al Sovietelor cînd a declarat: „A ne imagina că socialiştii ne vor servi socialismul pe tavă, cu toate condimentele, este o greşeală. Aşa ceva nu se va întîmpla. Nici un aspect al luptei de clasă n-a fost rezolvat în istorie altfel decît prin forţă. Forţa, în forma care porneşte din rîndul oamenilor muncii, al maselor exploatate împotriva exploatatorilor, da, sîntem în favoarea unei astfel de forţe!" (Aplauze furtunoase)[44].

În războiul pe care îl ducea împotriva chiaburilor, Lenin a introdus termenul de „duşman al poporului", a iniţiat luarea de ostatici, a înfiinţat tribunalele militare şi lagărele de concentrare. După cum afirma Viktor Cernov, „era un adevărat Robespierre"[45]. Făcînd în permanenţă apel la „împuşcarea pe loc"[46], a legiferat acordarea unei jumătăţi din valoarea grîului găsit drept recompensă pentru dezvăluirea existenţei unui surplus sau pentru o simplă informaţie referitoare la vecin[47].

Întreaga povară a experimentului bolşevic a căzut pe umerii ţăranilor, mai ales ai celor înstăriţi. Satele au reacţionat mai întîi printr-o rezistenţă tacită, apoi prin numeroase răscoale care au fost înăbuşite fără milă în sînge. Raziile detaşamentelor însărcinate cu rechiziţionarea alimentelor au devenit o operaţie de rutină, ceea ce a

favorizat izbucnirea foametei din anii 1921–1922. O răscoală de o deosebită amploare – au mai existat multe alte – a fost cea din regiunea Tambov, care a început în august 1921. Moscova a trebuit să facă uz de forţe serioase şi, aşa cum am văzut, de gaze asfixiante ca s-o înăbuşe.

În mod ciudat, Lenin avea o atitudine mai temperată în privinţa intervenţiei Aliaţilor, ba chiar şi faţă de liderii alb-gardişti Kolceak, Denikin şi Vranghel, decît faţă de ţărani şi de cazaci, pe care i-a tratat cu o cruzime înspăimîntătoare. De exemplu, la 11 iunie 1921, cu aprobarea Biroului Politic s-a emis următorul ordin:

„Banda lui Antonov (din Tambov) a fost zdrobită prin acţiunea hotărîtă a trupelor noastre, iar membrii ei capturaţi. Pentru a smulge definitiv rădăcinile tuturor bandiţilor social-revoluţionari, Comitetul Executiv pe întreaga Uniune ordonă următoarele: 1. Cetăţenii care refuză să-şi spună numele vor fi împuşcaţi pe loc fără judecată. 2. Se vor lua ostatici care vor fi împuşcaţi dacă răsculaţii nu predau armele. 3. În cazul în care vor fi găsite arme ascunse, va fi împuşcat pe loc capul familiei, fără judecată. 4. Orice familie care adăposteşte un bandit va fi arestată şi deportată, cu confiscarea tuturor bunurilor, iar capul familiei va fi împuşcat pe loc, fără judecată. 5. Capul familiei care adăposteşte membri ai familiei sau bunuri ale bandiţilor va fi împuşcat pe loc, fără judecată. 6. Dacă familia unui bandit fuge, bunurile ei vor fi împărţite ţăranilor loiali regimului sovietic, iar casele părăsite vor fi arse sau demolate. 7. Acest ordin trebuie adus întocmai la îndeplinire. Va fi citit la şedinţele sătenilor"[48].

Biroul Politic a aprobat cu seninătate masacrul care se comitea în provincii. Numai rareori se auzea cîte o voce slabă de protest. În septembrie 1921, Vera Figner*, şefa Comitetului Crucii Roşii din Moscova a scris Tribunalului Revoluţionar al Republicii:

„În momentul de faţă, în centrele de detenţie din Moscova se află un mare număr de ţărani din provincia Tambov, trimişi aici ca ostatici înainte de lichidarea bandei lui Antonov. Sînt 56 de persoane în lagărul de la Novo Peskov, 13 la Semenov, 295 la Kojuhov, 29 de oameni peste şaizeci de ani, 158 de tineri sub şaptesprezece ani şi 47 sub zece ani, 5 sub un an. Au sosit cu toţii la Moscova pe jumătate goi şi atît de flămînzi, încît copiii scormonesc în grămezile de gunoi ca să găsească

*Vera Figner era cunoscută sub apelativul de „bătrîna doamnă a terorismului" în anii '70 şi '80 ai secolului trecut. A fost condamnată la moarte în 1884, însă sentinţa i s-a comutat în închisoare pe viaţă. A petrecut douăzeci de ani în fortăreaţa Şluselberg din St. Petersburg. Eliberată în 1904, o vreme a făcut parte din mişcarea social-revoluţionară, dar şi-a dedicat tot restul vieţii cauzei femeilor. A murit la Moscova în 1943, în vîrstă de nouăzeci de ani.

ceva de mîncare. Crucea Roşie politică cere eliberarea ostaticilor şi trimiterea lor acasă"[49].

Dar regimul era complet surd la asemenea cereri.

În mai 1921, Tuhacevski avea la dispoziţia sa peste 50 000 de soldaţi din trupele regulate, trei trenuri blindate, trei unităţi blindate, mai multe unităţi mobile dotate cu mitraliere, aproximativ şaptezeci de tunuri de cîmp, sute de mitraliere şi o unitate de aviaţie. În cazul în care se opunea rezistenţă, soldaţii ardeau satele în întregime, trăgeau direct în colibele sătenilor şi nu luau prizonieri. După înfrîngerea sa, Antonov a încercat să reînvie rezistenţa şi a mai continuat să-i ţină ocupaţi pe bolşevici încă vreo cîteva luni. În mai 1922, ca urmare a unui denunţ, a fost prins în cursă într-o colibă, împreună cu fratele său. Au rezistat aproape o oră, dar cînd armata a dat foc colibei, au făcut o spărtură şi au luat-o la fugă, spre pădure, fiind împuşcaţi în timp ce alergau. Au urmat apoi numeroase execuţii ale celor suspectaţi de a-l fi ajutat pe Antonov.

Răscoale mai puţin puternice şi de mai mică amploare decît cea condusă de Antonov au izbucnit în multe provincii. În 1921, Armata Roşie a pierdut 171 185 de oameni în acţiunea de reprimare a răscoalelor, fără a mai pune la socoteală trupele Ceka şi pe cele ale unităţilor speciale. Pe parcursul anilor 1921 – 1922 s-a declarat stare de război în treizeci şi şase de provincii[50].

Satele distruse nu mai puteau hrăni populaţia. Foametea a început să facă ravagii în multe provincii, însă guvernul continua să vîndă grîne în străinătate. De exemplu, la sfîrşitul anului 1920, Comisariatul pentru Externe propunea ca „un al doilea transport de grîne să fie trimis în Italia". Comitetul Central a hotărît că „era foarte important din punct de vedere politic, să se livreze Italiei o cantitate suplimentară de grîne. Cantitatea exactă şi condiţiile concrete de livrare vor fi stabilite de Comisia pentru Alimentaţie şi de Comisariatul pentru Comerţ Exterior"[51].

Treizeci şi şase de milioane de oameni mureau de foame, cîteva mii piereau în fiecare zi şi totuşi, la 7 decembrie 1922, Biroul Politic, sub preşedinţia lui Lenin, a luat decizia de a exporta aproape un milion de tone de grîu"[52]. Aşa cum spunea Berdeaev: „Bolşevicii parcă sînt veniţi de pe altă lume, au ceva străin în ei. Asta îi face să fie înfricoşători"[53]. Ţara murea de foame, lumea civilizată trimitea ajutoare alimentare în Rusia, iar guvernul vindea mari cantităţi de grîu peste hotare.

Foametea s-a accentuat. În vara anului 1921, guvernul SUA a hotărît

să trimită alimente Rusiei prin Administrația Ajutorului American, condusă de Herbert Hoover. Programul de alimentare a continuat pînă în vara anului 1923, salvînd peste douăzeci și cinci de milioane de oameni numai în regiunea Volgăi. Însă în timp ce Ajutorul American trimitea alimente, Biroul Politic rechiziționa obiectele de valoare ale celor din pătura mijlocie, jefuia bisericile și utiliza rezervele de aur ale țării aparent ca să achiziționeze grîu din străinătate, în realitate, pentru a finanța revoluția în toată lumea și pentru a înființa cu forța tot mai multe partide comuniste. La 15 octombrie 1921 s-a decretat că „nu se poate umbla la rezervele de aur ale Rusiei fără un ordin special al Biroului Politic"[54]. Numărul agenților din străinătate cărora li s-au trimis imense sume de bani – practic din momentul în care bolșevicii au preluat puterea – este infinit. Raportul tipic pentru o lună oarecare începe cu Ungaria și continuă cu Cehoslovacia, Germania, Italia, America (inclusiv 1 008 dolari SUA lunar pentru John Reed), Anglia, Balcani, Suedia și Elveția. Asemenea alocații se plăteau lună de lună"[55].

În acest răstimp, Lenin părea să vadă în organizațiile internaționale de ajutorare mai mult niște „intrigi ale burgheziei imperialiste" decît niște agenții umanitare. Într-una din însemnările sale, datată 23 august 1921, el își exprima temerile în acest sens: „Tovarășe Molotov, ca urmare a înțelegerii cu americanul Hoover va urma un influx de americani. Trebuie să ne gîndim cum să-i supraveghem și să culegem cît mai multe informații în privința lor. Propun ca Biroul Politic să ordone înființarea unei comisii cu sarcina de a pregăti și de a exercita supravegherea străinilor prin intermediul Ceka și al celorlalte organe. Comisia trebuie să fie alcătuită din Molotov, Unșliht și Cicerin"[56]. A doua zi au fost emise ordinele corespunzătoare.

Dintr-o serie de documente semnate de Stalin, Trotki și Kamenev reiese că americanilor li se puneau intenționat piedici, cum ar fi limitarea cantității de alimente distribuite cetățenilor particulari și perceperea de taxe pentru utilizarea drumurilor și a spațiilor de depozitare[57]. Bolșevicii păreau incapabili să înțeleagă motivele umanitare ale străinilor. Americanii erau „burghezi" și ca atare nu se puteau aștepta la nimic bun din partea lor.

Social-revoluționarii de stînga, care erau priviți ca apărători ai intereselor țăranilor, îi criticau foarte sever pe bolșevici. În 1921, Comitetul lor Central a publicat o broșură ilegală intitulată *Ce au dat bolșevicii poporului?* în care se afirma printre altele:

„De la întemeierea imperiului lor blestemat, bolşevicii s-au manifestat ca duşmani ai ţărănimii. Au trimis detaşamente înarmate la sate ca să ia grînele. Ţăranii nu pot respira liber. Confiscări, corvoadă la încărcarea grînelor, tăierile de arbori pentru armată, rechiziţionarea căruţelor şi a vitelor. În Rusia sînt nouăzeci de milioane de ţărani, ceea ce înseamnă covîrşitoarea majoritate a populaţiei. Dar ce rol au ei în conducerea statului?"[58]

Social-revoluţionarii de stînga nu puteau face însă nimic. Lichidarea răscoalelor însemna şi lichidarea Partidului social-revoluţionarilor. Bolşevicii se împăcaseră formal cu programul agrarian al social-revoluţionarilor şi, practic, îl preluaseră, dar nu au acceptat niciodată punctul central al acestuia, referitor la proprietatea comunei asupra pămîntului. Bolşevicii considerau pămîntul proprietatea exclusivă a statului şi într-adevăr, Legea pămîntului stipula în mod clar acest lucru. Cît despre ţărani, aceştia aveau să devină un apendice viu al proprietăţii de stat. Terenul colectivizării fusese netezit. Transformînd comuna şi pe ţărani în proprietate de stat, Lenin îi pregătea pentru o nouă formă de înrobire socială, bazată pe „principiile socialiste". NEP-ul n-a fost altceva decît o şansă oferită cîtorva oameni de a mai trage o gură de aer înainte ca ţăranii să fie încarceraţi în sistemul gospodăriilor colective ale unei adevărate iobăgii, unde viaţa şi munca lor de zi cu zi aveau să fie dictate nu de cererile producţiei agricole, ci de hotărîrile Partidului Comunist.

Colectivizarea a început în conformitate cu metodele formulate, în esenţă, de Lenin. Forţa era permisă, ba chiar inevitabilă. Urma să se pună bazele unei agriculturi cooperatiste, dar sub dictatura proletariatului. Lenin a reuşit să cucerească satele mai ales pentru că bolşevicii îi asmuţiseră pe ţărani unii împotriva altora, instigîndu-i pe cei săraci, fără pămînt şi leneşi, împotriva celor înstăriţi. Au extins războiul civil în mediul rural şi, cu preţul a milioane de vieţi omeneşti, au pacificat lumea satelor şi au orientat-o spre „o cale nouă". Vorbind la o şedinţă comună a plenului Comitetului Central şi a Comisiei de Control a Partidului, în ziua de 7 ianuarie 1933, despre realizările cincinalului în agricultură pe ultimii patru ani, Stalin l-a invocat pe Lenin:

„Lenin a spus că «dacă vom continua cu gospodăriile mici, chiar dacă vom fi cetăţeni liberi într-o ţară liberă, vom ajunge în mod inevitabil la dezastru». Lenin a afirmat că «Numai cu ajutorul muncii tovărăşeşti, în comun, vom ieşi din criza în care ne-a băgat războiul

imperialist». Lenin a spus că «Este esenţial să trecem la cultivarea pămîntului în gospodării mari, model. Altfel nu vom depăşi dezordinea, situaţia disperată în care se află Rusia în momentul de faţă, sincer vorbind»"[59].

A declarat că în agricultură planul cincinal fusese depăşit de trei ori şi a dezvăluit chiar un secret de stat potrivit logicii bolşevice: „Partidul a reuşit să facă în aşa fel încît, în locul celor 8–9 milioane de tone de grîu destinat vînzării care se obţinea în perioada gospodăriilor individuale, să putem livra în prezent 10–20 milioane de tone de grîu anual"[60]. Dacă era adevărat, atunci de ce trebuiau să moară oamenii de foame? Gospodăriile colective reprezentau o înlesnire pentru stat întrucît acesta putea să preia în întregime producţia de grîu, dacă dorea, la un preţ simbolic. Nu era nevoie decît să se dea ordin. Forma „leninistă de conducere" a devenit unica modalitate de achiziţionare a surplusului de produse – uneori mai mult decît atît – practic, pe gratis. Stalin a atras atenţia asupra principalului obiectiv al comuniştilor rurali „dirijarea campaniei de strîngere a grînelor". Singurele obstacole în calea lor erau „jefuitorii ţărănimii", cum îi etichetase Lenin pe chiaburi, care fuseseră „zdrobiţi" potrivit spuselor lui Stalin, „dar încă nu ajunseseră să fie lichidaţi total"[61]. Acesta va fi, însă, un lucru simplu, a conchis el, „căci *noi* sîntem la putere, *noi* dispunem de resursele statului, *noi* hotărîm cum să conducem colhozurile şi *noi* trebuie să ne asumăm răspunderea pentru tot ceea ce se întîmplă la sate"[62].

Chiar în timp ce Stalin îşi rostea discursul despre colhozuri, chiaburii erau „lichidaţi definitiv". La 16 ianuarie 1933, Stalin a aprobat propunerea lui Kaganovici şi a lui Baliţki de a deporta cinci sute de familii de chiaburi din provincia Odesa[63]. În aceeaşi zi a semnat o propunere a lui Kosior de a evacua trei sute de familii de chiaburi din Cernigov. Ordine similare se refereau la şapte sute de familii din Dnepropetrovsk şi patru sute din Harkov[64], o mie de familii de „ţărani răuvoitori" din Başkiria, trei sau patru sute dintre „cei mai recalcitranţi sabotori" din regiunea Volgăi de Jos, la care se adăugau 30 000 de chiaburi din Caucazul de nord şi alte patru sute de familii care urmau să fie deportate în lagărele de concentrare din nordul Rusiei[65]. Toţi comuniştii care fuseseră excluşi din partid pentru sabotarea aprovizionării cu cereale aveau să fie trimişi în nord „la fel ca şi chiaburii"[66]. Documentele atestă că Biroul Politic a ordonat

strămutarea unui alt milion de oameni din teritoriile de nord ale Siberiei. Singurele cereri care veneau de la autoritățile locale se refereau la trimiterea mai multor trupe ale GPU și acordarea dreptului de a aplica pedeapsa cu moartea după bunul lor plac[67].

Răspunzînd la remarca supărătoare a lui Șevardnadze din 1987 în legătură cu „lichidarea chiaburilor", Gorbaciov a declarat: „Lichidarea chiaburilor ca clasă a fost o politică corectă. De ce să schimbăm cuvintele? Asta este ceea ce s-a întîmplat. Nu putem fi însă de acord cu abuzurile comise în timpul deschiaburirii. Întrecerea între activiști și ritmul forțat al colectivizării i-au afectat pe mulți țărani mijlocași. Acestea erau lucruri diferite. Dar în ceea ce-i privește pe chiaburi, s-a aplicat o politică corectă"[68]. Acestea sînt cuvintele unui reformator, care, după toate probabilitățile, trebuia să se dezbare de dogmatismul leninist.

Țăranii au fost cei care au suferit cel mai mult atît în războiul civil, cît și în timpul „transformărilor socialiste". Sloganurile lui Lenin n-aveau nici un înțeles pentru ei, dar tot ei erau trimiși cel mai adesea pe front, lor li se rechiziționau cele mai multe bunuri, ei erau de cele mai multe ori arestați și deportați. Bolșevicii nu acceptau nici o îmbunătățire a vieții la sate. Orice semn de bunăstare era perceput ca o tendință spre „îmburghezire", o creștere a numărului de chiaburi. Dogma le răpea bolșevicilor bunul-simț. Preobrajenski, de exemplu, a declarat că țăranii mijlocași se transformau în producători individuali ca urmare a creșterii productivității, dar că aceasta era calea spre „chiaburism". Nu putea să spună mai clar că productivitatea și crearea bunăstării la sate nu reprezentau obiectivul politicii bolșevice în mediul rural.

În același timp, bolșevicii vedeau în țărani o sursă de finanțare a industriei, lucru pe care l-au recunoscut succesorii lui Lenin. La 9 iulie 1928, Stalin s-a adresat plenarei Comitetului Central: Țăranul, a spus el „plătește statului nu numai impozitele directe și indirecte, ci și contravaloarea – relativ dispoporționată – a produselor industriale, în primul rînd. În al doilea rînd, el primește mai puțin pentru produsele sale agricole. Acesta este un impozit adițional asupra țărănimii în interesul creșterii industriei. Este un fel de «tribut», un super-impozit"[69].

Invocînd ideologia leninistă în sprijinul afirmațiilor sale, Stalin a vorbit despre necesitatea de a se „aplica măsuri extreme" la sate. A apreciat revoluția colhozurilor drept „cea mai profundă schimbare

revoluționară, egală prin consecințele ei cu marea revoluție din octombrie 1917"[70]. În vederea declanșării „revoluției colhozurilor", adică a colectivizării, Stalin a instituit o stare de necesitate în întreaga țară, stare ce avea să dureze cîțiva ani – a învățat de la Lenin că în situații de criză era nevoie de măsuri extreme. În primăvara anului 1918, de exemplu, cînd transporturile de grîne au încetat să mai vină din Ucraina aflată sub ocupație germană, Lenin a propus transformarea Comisariatului de război într-un Comisariat al Războiului alimentar, „să se consacre nouă zecimi din activitatea Comisariatului de Război pregătirii armatei în vederea participării la războiul grînelor și pentru cîștigarea acestuia". A propus ca încălcarea disciplinei în cadrul acestui război să fie pedepsită cu execuția. „Detașamentele de luptă trebuie înființate și pregătite pentru a lua parte la războiul grînelor"[71].

La momentul potrivit, și Stalin a dat semnalul de război în lumea satelor. La 27 decembrie 1929, la o conferință a agronomilor marxiști, el a declarat: „Am trecut de la politica de *limitare* a tendințelor exploatatoare ale chiaburilor la o politică de *lichidare* a chiaburimii ca clasă"[72]. Dar cu numai doi ani înainte de rostirea acestui discurs, chiaburii produseseră peste unsprezece milioane de tone de grîu, aproape de opt ori mai mult decît colhozurile și sovhozurile. Supărător era însă faptul că grîul trebuia cumpărat de la chiaburi, în timp ce de la colhozuri era luat pur și simplu.

În acea perioadă printre documentele pregătite de Stalin pentru Biroul Politic, figura și o directivă „asupra metodelor de lichidare a gospodăriilor chiaburești în districtele cu colectivizare totală". Era un document lung și detaliat a cărui aplicare în practică avea să pună capăt o dată pentru totdeauna existenței celei mai productive și mai harnice părți a țărănimii ruse. Stalin în persoană a elaborat un material referitor la urgența acestor măsuri.

Biroul Politic a identificat trei categorii de chiaburi: 1) Activiștii chiaburi contrarevoluționari care trebuie lichidați imediat prin închiderea în închisori și lagăre de concentrare, folosindu-se la nevoie și pedeapsa cu moartea. 2) Chiaburii rămași care trebuie deportați în regiuni îndepărtate ale URSS. 3) Ceilalți chiaburi. În anexă este specificat numărul de persoane ce trebuie deportate în nordul și estul țării, în funcție de locul lor de origine, dar, întrucît erau luați în calcul numai capii de familie, cifrele reale probabil că sînt de cinci pînă la șapte ori mai mari:

Locul de origine	*Lagăre*	*Exil*
Volga mijlocie	3 – 4 000	8 – 10 000
Caucazul de nord	6 – 8 000	20 000
Ucraina	15 000	30 – 35 000
Zona Cernoziomurilor Centrale	3 – 5 000	10 – 15 000
Volga inferioară	4 – 6 000	10 – 12 000
Bielorusia	4 – 5 000	6 – 7 000
Urali	4 – 5 000	10 – 15 000
Kazahstan	5 – 6 000	10 – 15 000

În ceea ce priveşte celelalte *oblasti* (regiuni) şi republici, OGPU trebuia să aplice o schemă similară de comun acord cu secretarii locali de partid şi cu Comitetul Central. Pentru exil urmau să fie alese locuri nelocuite sau cu populaţie rară. În cadrul localităţilor respective chiaburii deportaţi trebuiau grupaţi în aşezări mici conduse de un comandant. Pământul confiscat de la chiaburi devenea cotă parte indiviză din bunurile colhozurilor. Pe durata campaniei, OGPU va fi învestit cu puteri depline, inclusiv extrajudiciare, pentru rezolvarea tuturor problemelor[73].

În această schemă aveau să fie incluşi aproape două milioane de oameni, bărbaţi, femei şi copii. Dar luînd în considerare şi alte date am ajuns la concluzia că în total au fost „deschiaburiţi" între opt milioane şi jumătate şi nouă milioane de oameni. Aproape un sfert din ei au murit în primele luni şi alt sfert în decurs de un an.

Versiunea acestei oribile afaceri pe care i-a prezentat-o Stalin lui Churchill în timpul vizitei acestuia la Moscova, în 1942, oferă o imagine cu totul diferită: „Toată povestea a durat patru ani. A fost un rău necesar pentru Rusia, dacă doream să scăpăm de foametea periodică şi să arăm pământul cu tractorul. Mulţi ţărani au acceptat să treacă de partea noastră. Unii dintre ei au primit cîte un lot de pământ ca să-l cultive în regiunile Tomsk, Irkutsk sau chiar şi mai la nord, dar în general nu erau priviţi cu ochi buni şi pînă la urmă au fost alungaţi de ţăranii cei mai săraci"[74]. O mare parte din populaţie – nu numai bolşevicii – au crezut că aceste măsuri drastice vor rezolva rapid o sumedenie de probleme. Acesta a fost preţul monstruos al planului lui Stalin de „introducere a socialismului la sate". Ţăranii au devenit nişte semisclavi ai statului „socialist", în timp ce pătura cea mai activă

şi mai eficientă a populaţiei rurale – „jefuitorii ţărănimii" cum îi numea Lenin – a fost lichidată.

Slăbiţi din cauza rechiziţiilor şi a altor poveri impuse de regim, ţăranii ajunseseră la capătul puterilor. Ici-colo au izbucnit răscoale. Ca reacţie la revolta ţăranilor din Daghestan, Stalin a spus Biroului Politic că „ar fi bine să se lichideze treptat tulburările prin izolarea regiunii de lumea exterioară. Iagoda se va îngriji ca OGPU-ul să-i someze pe capii răscoalei să se predea"[75]. Ca şi în Tambov şi în alte părţi, asemenea mişcări de protest se încheiau cu arestări, exil şi detenţie în lagărele de concentrare.

Ţărănimea a fost zdrobită definitiv de foametea cumplită care a izbucnit în stadiul final al colectivizării. Statul, aşa cum am văzut, le confisca şi ultimul grăunte, inclusiv seminţele. În 1932 recolta a fost mai mică decît în anii precedenţi, dar statul a luat, practic, aceeaşi cantitate de grîu de la colhozuri, recurgînd la cele mai drastice mijloace. Comitetul Central al Partidului Comunist Ucrainean avea o listă neagră cu satele care „sabotau mişelește aprovizionarea cu cereale". La 6 decembrie 1932[76] au fost identificate şase asemenea sate, pe care le aşteptau următoarele pedepse: interzicerea vînzării produselor alimentare proprii, suspendarea livrărilor pentru gospodărie, somaţia de plată imediată a creditelor şi, bineînţeles, o vizită din partea OGPU „pentru curăţarea colhozului de elementele ostile".

În anii 1932–33 în Ucraina, în zona Cernoziomurilor Centrale, în Kuban, în Caucazul de nord, în regiunea Volgăi şi în Kazahstan foametea făcea ravagii. Între timp, „chiaburii" şi elementele duşmănoase erau strămutaţi în zona Canalului Marea Albă – Marea Baltică, precum şi în noile aşezări din Siberia şi din Nordul îndepărtat[77]. Pe alocuri, foametea era chiar mai cumplită decît în perioada războiului civil. Mii de oameni au încercat să fugă la oraşe, dar cekiştii blocaseră drumurile şi căile ferate. Astfel, în decembrie 1932, regimul a impus o altă restricţie: ţăranii erau deposedaţi de actele lor de identitate, ceea ce i-a transformat, practic, în iobagi sovietici.

Ţăranii şi copiii lor ajunseseră să se hrănească cu iarbă, buruieni şi paiele rămase pe miriște după secerat. Statul, care nu-i scăpa o clipă din ochi, a emis la 7 august 1932, un ordin, cunoscut de populaţie sub denumirea de „legea miriştii", potrivit căreia: „Pentru însuşirea ilegală (furtul) bunurilor colhozurilor sau ale sovhozurilor, se vor aplica cele mai severe măsuri de represiune socială, şi anume execuţia cu

confiscarea tuturor bunurilor sau privaţiunea de libertate pe cel puţin zece ani şi poprirea pe avere în cazul în care existau circumstanţe atenuante"[78]. De regulă, ţăranii nu erau împuşcaţi pentru culegerea mirişte, dar mulţi dintre ei au primit zece ani închisoare. Pe lîngă zecile de mii de ţărani trimişi în lagăre, alte trei milioane şi jumătate au murit de foame. Între timp, grîul era vîndut în străinătate cu sutele de tone.

Cu toate acestea, Stalin, principalul iniţiator al „planului cooperatist" al lui Lenin, nu-şi făcea probleme. Maşina propagandei lucra din plin. În culmea foametei, în februarie 1933, a fost convocat un congres la care au participat 1 500 de colhoznici fruntaşi, loiali OGPU-ului. Au luat cuvîntul Molotov, Kaganovici, Kalinin şi Voroşilov, precum şi comandantul Cavaleriei Roşii, Budionnîi. În discursul său rostit la 19 februarie, Stalin a pomenit de foamete numai în treacăt. Constatînd că realizările muncitorilor se dovediseră superioare celor înregistrate de colhoznici, el a continuat: „Dar ştiţi cu ce preţ au obţinut muncitorii din Leningrad şi din Moscova aceste rezultate. Ce privaţiuni au suferit". Au fost perioade cînd muncitorii au primit numai 60 de grame de pîine neagră, mai mult tărîţe. Şi lucrul acesta s-a întîmplat nu o lună sau o jumătate de an, ci doi ani la rînd"[79]. Stalin dădea de înţeles că el considera aceste privaţiuni drept ceva normal, necesar şi chiar inevitabil. Muncitorii avuseseră de suferit – dar asta a fost singura lui referire la perioada de foamete.

Foametea reprezenta un incident. Important era ca toţi colhoznicii fruntaşi să-şi facă datoria: „Vi se cere doar să munciţi cinstit, să împărţiţi veniturile colhozului în funcţie de munca prestată, să apăraţi bunurile colhozului, să aveţi grijă de tractoare şi de maşini, să vă îngrijiţi de cai, să aduceţi la îndeplinire sarcinile trasate de statul muncitorilor şi al ţăranilor, să întăriţi colhozul şi să-i expulzaţi pe chiaburi şi pe acoliţii lor, dacă s-au strecurat printre voi"[80].

În timp ce se desfăşurau lucrările Congresului, secretarii regionali de partid din Ucraina încercau să vină în ajutorul miilor de oameni ce mureau de foame. Secretarul de partid al regiunii Kiev a ordonat ca „toţi oamenii, copii şi adulţi în egală măsură, care au abdomenul umflat şi au ajuns într-o stare de prostraţie din cauza foamei" să fie puşi pe picioare pînă la 5 martie. Aceştia au fost transferaţi în locuinţe speciale unde au primit o hrană corespunzătoare. Totodată, „este interzisă cu desăvîrşire risipirea fondurilor colhozurilor, sub ameninţarea unei

pedepse severe". În conformitate cu ordinele primite de la Moscova, acest funcţionar vedea cauza foametei în „abuzurile săvîrşite în colhozuri, trîndăvie, încălcarea disciplinei muncii etc."[81]. Cu astfel de ordine contradictorii, foametea continua să facă ravagii în Ucraina, ţara abundenţei.

Lenin spunea că „pentru noi, creşterea gospodăriei ţărăneşti este o condiţie a dezvoltării socialismului"[82], iar Stalin a numit colhozul cea mai acceptabilă formă de agricultură colectivă. Aceasta a reuşit să distrugă comunitatea ţărănească şi să-i transforme pe locuitorii ei în iobagi ai statului. Sistemul comunist a încercat cu perseverenţă diabolică să pună sub semnul egalităţii între munca silnică din colhoz şi munca liber consimţită. Dar indiferent de plenarele „istorice" ţinute de Comitetul Central, de investiţiile şi tehnologia trimise la sate, de stratagemele folosite pentru cointeresarea şefilor de colhozuri, nu s-au obţinut niciodată rezultatele scontate.

Ţara care, înainte de război, era a patra exportatoare de cereale din lume, a devenit cel mai mare importator. Acest singur fapt este suficient pentru a condamna experimentul sovietic. Bineînţeles că Stalin nu avea de gînd să cumpere grîu din afară: moartea cîtorva milioane de cetăţeni ai ţării lui nu era decît un incident pe drumul glorios către viitorul luminos. Hruşciov şi succesorii lui au devenit mari importatori de grîu, dar în fiecare an trebuiau să-şi stoarcă creierii ca să vadă ce ar mai putea vinde pentru a obţine valuta forte necesară, pe lîngă cele trei sute de tone de aur pe care le înstrăinau anual. Brejnev nu a cerut decît o singură dată un raport referitor la aprovizionarea şi consumul de cereale pe o perioadă mai îndelungată. După ce i s-a aplicat ştampila „Foarte important" acesta a fost băgat imediat într-un „dosar special". Pe două pagini, într-un stil de o concizie necruţătoare, materialul dezvăluia marele secret al partidului: de-a lungul întregii perioade sovietice, ţara a suferit de lipsuri de grîne practic, în fiecare an[83]. Situaţia fusese rezolvată în două feluri: în timpul lui Stalin oamenii au murit de foame, iar după el guvernele au cumpărat cereale de la capitalişti, care, contrar profeţiei lui Lenin, nu suferiseră nici un „colaps".

Brejnev a meditat multă vreme la conţinutul raportului. Însemna oare aceasta că sistemul cooperatist nu poate hrăni ţara? Îndemnul lui Lenin de a fi lichidaţi „jefuitorii ţăranimii" fusese de mult pus în aplicare, totuşi nu erau destule grîne. Iar Uniunea Sovietică trebuia să

le cumpere în fiecare an de la capitaliști. Cum rămîne cu întrecerea socialistă? Pămînturile vigine? Milioanele de medalii acordate? Chiar de curînd primise o propunere de la Kiev să se instituie încă o medalie de Erou al Muncii Socialiste, iar el să fie primul distins cu ea, bineînțeles. Din 1957, țara importase grîu în permanență. Sute, mii de tone de aur, petrol, metal – totul pentru grîne.

Brejnev nota, de regulă, pe marginea documentului „să fie transmis celorlalți membri ai Biroului Politic". Acum însă nu a făcut decît să se semneze și să adauge data, 17 octombrie 1978. Nu voia să discute o problemă de o asemenea gravitate cu Biroul Politic. Ce rost ar fi avut ca această informație să se scurgă în afara zidurilor Kremlinului? A pus deoparte raportul și s-a apucat să semneze un teanc mare de ordine prin care se acordau decorații învingătorilor în întrecerea socialistă în cinstea Marii Revoluții din Octombrie.

Tragedia intelectualității

Lenin a fost deopotrivă un demon al distrugerii și un demiurg. A vrut să implementeze socialismul în cîteva luni, „să construiască" comunismul în cîțiva ani. Ideile lui erau radicale și impulsive. La propunerea lui, la 12 aprilie 1918, Sovnarkomul a aprobat un decret de „îndepărtare a monumentelor ridicate în onoarea țarilor și a slugilor lor și de elaborare a unor proiecte de monumente închinate revoluției socialiste ruse". Se cerea ca machetele să fie gata pînă la 1 mai. Dar s-a dovedit mult mai simplu detronarea țarului și a slujitorilor lui decît înlocuirea lor cu noi idoli. La sfîrșitul lunii iulie, academicianul Pokrovski a prezentat Sovnarkomului un raport în care cerea înălțarea „a cincizeci de monumente închinate activității revoluționare și sociale, filosofiei, literaturii și artei". Lenin a propus să fie prezentate Sovnarkomului liste de candidați în termen de „cinci zile".

Lunacearski a primit un raport în care i se cerea să îndeplinească urgent, „ordinul Sovnarkomului de a se împodobi străzile, clădirile publice etc., cu inscripții și citate". După două zile, lista a fost aprobată. Două luni mai tîrziu Lenin a dorit să știe în ce măsură fusese îndeplinit ordinul Sovnarkomului și s-a declarat foarte nemulțumit de răspuns. Nu se făcuse mai nimic. L-a convocat pe Lunacearski, însă acesta se afla la Petrograd. I-a telegrafiat imediat: „Am ascultat raportul lui Vinogradov despre busturi și monumente și sînt profund indignat. Nu

s-a făcut nimic de luni de zile. Nu există nici un bust al lui Marx şi nici lozinci sau inscripţii de propagandă pe străzi. Te admonestez pentru neglijenţa dumitale criminală. Să-mi trimiţi de urgenţă lista vinovaţilor pentru a fi trimişi în judecată. Ruşine sabotorilor şi tîlharilor"[84].

Ţara zăcea în ruine, poporul murea de foame, criminalitatea atinsese cele mai înalte cote, iar Lenin dorea să scape cît mai repede de vestigiile trecutului, înlocuindu-le cu idoli turnaţi din fier. Incapabil să înţeleagă că, în istorie, nimic nu dispare, încerca să şteargă pur şi simplu amintirea „idiotului de Nikolai al II-lea", de exemplu. Şaptezeci şi cinci de ani mai tîrziu, ţarul avea să-l depăşească în popularitate pe Lenin, şi asta prin eforturile conjugate ale bolşevicilor. Memoria şi conştiinţa publică funcţionează după propriile legi, nu după cele stabilite de Biroul Politic sau de către Sovnarkom.

Episodul monumentelor ilustrează cît se poate de grăitor pragmatismul lui Lenin în evaluarea culturii spiritului: totul trebuie să servească revoluţiei şi pentru atingerea acestui scop se impune ca educaţia să se situeze în fruntea listei de priorităţi.

Răspunzînd la un chestionar al Institutului de Neurologie, Krupskaia remarca în 1935: „El (Lenin) iubea foarte mult teatrul, întotdeauna îi produsese o puternică impresie"[85]. Această afirmaţie contrazicea însă amintirile evocate anterior în care notase că, în timp ce locuiau în străinătate, înainte de revoluţie „mergeam la teatru şi plecam după primul act". La Moscova, Lenin se ducea numai rareori la teatru şi Krupskaia îşi aminteşte că, în mijlocul unei piese după un roman al lui Dickens, s-a plictisit şi a plecat. „Dragostea" lui pentru teatru nu l-a împiedicat să aprobe închiderea Teatrului Mare. Biroul Politic a discutat în repetate rînduri această chestiune şi a fost de acord cu decizia adoptată[86]. Lunacearski a protestat chiar înainte ca problema să ajungă la Sovnarkom, dar Lenin a fost foarte insistent. I-a scris lui Molotov:

„Am auzit de la Kamenev că Sovnarkomul a acceptat propunerea obscenă a lui Lunacearski de a salva Bolşoi Teatr. În această situaţie propun ca Biroul Politic să emită următoarele ordine: 1) Prezidiul VŢIK să anuleze ordinul Sovnarkomului. 2) Se vor păstra cîteva zeci de artişti la Moscova şi la Petrograd ca să dea spectacole (ca dansatori şi cîntăreţi) pe bază de autofinanţare, astfel încît să evităm cheltuielile mari legate de întreţinere etc. 3) Jumătatea de miliard care se economiseşte în acest fel urmează să fie destinată lichidării

analfabetismului şi amenajării sălilor de lectură. 4) Lunacearski va fi convocat la o audiere de cinci minute ca să-şi spună ultimul cuvînt înainte de a fi sancţionat"[87].

Această ultimă remarcă atestă indulgenţa lui Lenin faţă de cosmopolitul Lunacearski, dar în rest, mesajul era cît se poate de limpede. Cine ar fi putut să se opună unei campanii împotriva analfabetismului – dar cu preţul sacrificării Teatrului Mare şi a altor sanctuare ale culturii naţionale?

Pe Lenin nu-l neliniştea chestiunea aceasta. Scăderea nivelului intelectual al populaţiei va fi preţul plătit pentru creşterea conştiinţei ei în asemenea măsură încît să poată fi mai uşor manipulată.

În decembrie 1918, Lenin a elaborat următoarele instrucţiuni:

„Sarcină: în două săptămîni să se elaboreze o carte pentru muncitori şi ţărani. Teme: construirea regimului sovietic, politica lui internă şi externă. Exemple: Esenţa regimului sovietic. Cum este guvernată ţara? Legea pămîntului. Consiliile economice. Naţionalizarea fabricilor. Disciplina muncii. Imperialismul. Războiul imperialist. Tratatele secrete. Cum am propus pacea. Pentru ce luptăm noi acum? Ce este comunismul? Separarea bisericii de stat ş.a.m.d."[88].

Pînă şi campania împotriva analfabetismului era politizată. Nu trebuia să se pomenească nici un cuvînt despre trecut, ca şi cînd acesta ar fi fost confiscat şi aruncat la lada de gunoi a istoriei. Muncitorii şi ţăranii trebuiau să ştie în primul rînd care este esenţa comunismului. Un om cu un intelect dezvoltat, aşa cum era Lenin, îşi dădea seama că mintea reprezintă cel mai puternic bastion. Nu va fi uşor de stăpînit, nici chiar cu ajutorul OGPU. De aceea se impunea mobilizarea Partidului şi a secţiilor mici ale intelectualităţii care acceptaseră bolşevismul. Lenin preconiza aşadar introducerea controlului de partid în sînul intelectualităţii, pentru ca aceasta să fie pusă în slujba revoluţiei. Cînd Biroul Politic a discutat problema unui congres al Proletkult-ului*, Lenin, Stalin, Kamenev, Krestinski şi Buharin au susţinut în unanimitate subordonarea Proletkult-ului faţă de Partid[89].

În 1925, Troţki, care, spre deosebire de ceilalţi lideri manifesta interes pentru literatură şi artă, avea să le spună scriitorilor şi poeţilor

* Organizaţie întemeiată de bolşevici şi sprijinită de Lunacearski în calitatea sa de Comisar pentru Educaţie (Învăţămînt public), în vederea stimulării eforturilor creatoare ale muncitorilor, cărora li se inocula un spirit comunist, dar şi autonomie. În realitate, a reprezentat o tendinţă pluralistă în cadrul bolşevismului şi căreia i-a revenit un rol foarte important în prefigurarea evenimentelor ulterioare.

moscoviți: „Dispunem de o fabrică pentru crearea noilor poeți și artiști proletari, dar aceasta nu este nici MAPP, nici VAPP, ci RKP.* Tovarășii trebuie să se înscrie în partid și să studieze. Partidul îl educă pe poetul proletar, creează adevăratul scriitor-artist. De aceea scriitorul comunist, ca membru de partid, trebuie să se concentreze asupra creativității în interiorul organizației de bază"[90].

Tragedia culturii ruse și a intelectualității sale începuse. Atitudinea partinică avea să înăbușe libertatea de creație a reprezentanților ei. Mintea nu este numai o fortăreață, dar și ultima oază a libertății. Pentru a forma o națiune capabilă să gîndească la un nivel elementar, bolșevicii au prescris populației un regim generos de alimentație intelectuală primitivă. Domeniile literare interzise cititorului sovietic s-au extins considerabil, atingînd proporții absurde în următorii șaptezeci de ani. Educația intelectualității sovietice avea să fie una din principalele sarcini bolșevice, și programul ei a fost schițat de Lenin într-unul din articolele pe care le-a scris încă în 1905, intitulat *Organizația de partid și literatura de partid*. Lenin afirmă fără echivoc că literatura trebuie să fie o chestiune de partid, că ziarele vor fi controlate de organizațiile de partid, iar scriitorii au obligația să se înscrie în partid[91]. De îndată ce a ajuns la putere, opinia lui a devenit lege.

Mai întîi, intelectualii trebuiau triați. Cei care – probabil majoritatea – se dovedeau incapabili să răspună cerințelor revoluției, au luat calea exilului. Mulți au plătit cu viața, au fugit în străinătate sau au fost exilați, așa cum s-a întîmplat cu zeci de mii dintre cei mai buni. În iunie 1922, Biroul Politic a discutat un raport prezentat de Iosif Unșliht, principalul adjunct al lui Dzerzynski, despre „grupările antisovietice" în care se propunea expulzarea din țară a tuturor acelora care nu manifestă atașament față de partid. Se preconiza formarea unei comisii speciale, alcătuită din reprezentanți ai NKVD-ului și ai Comisariatului pentru Justiție care aveau dreptul, atunci cînd nu se putea recurge la măsuri mai energice, să comute pedepsele în exil peste granițe sau în anumite localități ale Federației ruse[92].

Omnipotentul GPU a făcut o listă cu cei pe care îi considera primejdioși pentru revoluție, de fapt, elita societății ruse. La 2 august, Unșliht definitivase lista „intelectualilor antisovietici din Moscova și din Petrograd. Tuturor personalităților notabile li se va oferi

* MAPP – Asociația Scriitorilor proletari din Moscova. VAPP – Asociația unională a scriitorilor proletari – RKP – Partidul comunist rus.

posibilitatea să părăsească ţara pe proprie cheltuială. Dacă refuză, va plăti GPU". În acelaşi timp, „ziarele contrarevoluţionare *Ştirile agricole*, *Gîndul* şi *Renaşterea economică* vor fi desfiinţate pentru că publică opinii idealiste şi antisovietice"[91].

GPU îşi cunoştea meseria: selectase cele mai strălucite nume din cadrul elitei intelectuale ruse, dar se orientase în alegerea sa şi după sugestiile lui Lenin, căci politica drenării societăţii de resursele sale intelectuale îi aparţinea în mare măsură. Listele i-au fost prezentate de mai multe ori spre a fi corectate, suplimentate sau completate cu observaţii şi întrebări, înainte de a fi înaintate la GPU, lui Dzerzynski, Stalin şi Unşliht pentru definitivare. Cînd primul contingent a fost gata de deportare, în toamna anului 1922, Lenin era în convalescenţă, dar continua să se intereseze de expulzările ce urmau să aibă loc în viitor. La 17 septembrie i-a scris lui Unşliht: „Te rog să iei măsuri ca toate documentele să fie trimise înapoi la mine cu comentarii şi precizări: cine a fost deportat, cine este la închisoare, cine a scăpat de deportare etc. Poţi să faci scurte comentarii *pe această scrisoare*"[94]. În seara următoare, întrucît Unşliht era plecat, adjunctul lui, Iagoda, a răspuns: „În conformitate cu instrucţiunile dumneavoastră, ataşez lista cu comentariile şi numele oamenilor (pe o listă separată) care au rămas la Moscova sau la Petrograd dintr-un motiv sau altul". A mai adăugat că „primul contingent părăseşte Moscova vineri, 22 septembrie"[95]. Listele lui Lenin erau lungi şi purtau subtitluri ca acestea: profesori la prima universitate din Moscova; profesori la Academia Agricolă Petrovsko-Razumovski; profesori la Institutul de Căi Ferate implicaţi în cazul Societăţii Economice Libere; profesori antisovietici de la Institutul de arheologie; profesori şi intelectuali care-şi desfăşoară activitatea la editura Bereg; persoane implicate în cazul 813 (Cazul Abrikosov); agronomi antisovietici şi cooperativişti; medici; ingineri antisovietici; scriitori; scriitori din Petrograd. La acestea se adăuga o listă specială de intelectuali antisovietici din Petrograd.

Primul contingent număra 120 de oameni. Documentul de expulzare a lor a fost semnat la 31 iulie 1922 de Kamenev, Kurski şi Unşliht. După lista acelor nume răsunătoare urma un comentariu al lui Iagoda: „În conformitate cu decizia Biroului Politic, comisia condusă de tovarăşul Dzerzynski a examinat cererile de anulare a deportării în cazul persoanelor considerate de neînlocuit în domeniul lor de activitate, pentru care instituţiile respective au cerut permisiunea să fie menţinute în posturi". Elocvent în acest sens este comentariul făcut

de GPU cu privire la filosoful Nikolai Berdeaev: „E un colaborator apropiat al editurii Bereg, anchetat în legătură cu centrul tactic; monarhist, cadet de dreapta, membru în Sutele Negre (extremă dreapta), religios, implicat în contrarevoluția bisericii. Exil"[96].

Merită consemnat faptul că Lenin lua aceste decizii la numai o lună după ce Krupskaia îl ajutase să facă cele mai simple exerciții mentale, și anume înmulțirea numerelor cu două cifre. Acoperise un caiet de școală de douăzeci de pagini cu un scris copilăresc[97].

Viitorul unei întregi generații, soarta intelectualității Rusiei erau decise de un om care abia dacă reușea să rezolve probleme de aritmetică pentru copiii din clasa întîi. În cele douăsprezece volume ale *Cronicii vieții lui Lenin* nu se pomenește nimic de această perioadă. Sînt înfățișate numai părțile luminoase ale existenței marelui conducător. În ziua în care a examinat listele cu deportații, *Cronica* pretinde că ar fi comandat „plicuri și lipici de cea mai bună calitate"[98].

Două zile mai devreme, la 15 septembrie, Lenin îi trimisese o scrisoare lungă lui Gorki, care îi scrisese foarte îngrijorat din Germania, în momentul în care auzise de arestările în rîndul intelectualilor. Scrisoarea lui Lenin, care reflectă, în esență, atitudinea sa față de intelectualitate, i-a inspirat, fără îndoială, pe succesorii săi în încercarea de a-i reduce pe intelectualii sovietici la rolul de slujitori obedienți. După cum susține Elena Kuskova, fostă lideră a liberalilor, în 1922, Gorki, emigrant și observator critic foarte fin al scenei sovietice, avea unele ezitări: îi era dor de patrie, dar auzea lucruri înfricoșătoare despre execuțiile care se țineau lanț[99]. Presat puternic de Moscova să se întoarcă, Gorki, a cărui viață reflectă într-un anume fel tragedia intelectualității ruse, încerca să reziste tentației. Pentru a-și păstra libertatea artistică, ar fi trebuit să rămînă în străinătate, dar era mai mult decît putea îndura. Scrisoarea de protest adresată lui Lenin în care îl ruga să apere intelectualitatea, pare un ultim spasm al libertății lui.

Răspunsul lui Lenin a fost dogmatic, furios, peremptoriu și dur. Lăsa impresia că ar fi aflat deja că Gorki și, o dată cu el, tot restul intelectualității care mai rămăsese în țară aveau să fie învinși și distruși. Deși recunoștea că „se făcuseră unele greșeli" în timpul arestărilor, Lenin a conchis că „arestarea cadeților și a celor apropiați lor era și necesară, și corectă". În continuare îi ținea o adevărată prelegere lui Gorki:

„Ar fi o greșeală să confunzi forțele intelectuale ale poporului cu

forţele burgheziei intelectuale. Îl iau drept exemplu pe scriitorul Vladimir Korolenko: Am citit de curînd broşura lui *Război, patrie şi omenire*, pe care a scris-o în august 1917. Este probabil un exponent de frunte al celor «aproape cadeţi», practic, un menşevic. Dar ce apologie dezgustătoare a războiului imperialist face dincolo de frazele lui siropoase! Este un filistin jalnic, prins în capcana prejudecăţilor burgheze! Pentru gentlemeni ca acesta, zece milioane de morţi în timpul războiului imperialist nu înseamnă mare lucru, în vreme ce moartea a sute de mii de oameni într-un război *drept* împotriva moşierilor şi a capitaliştilor le trezeşte compasiunea provocîndu-le chiar accese de isterie".

Lenin continuă: „Forţele intelectuale ale muncitorilor şi ţăranilor se consolidează în lupta pentru răsturnarea burgheziei şi a complicilor acesteia, a intelectualilor, a lacheilor capitalului, care cred că sînt creierul naţiunii. În realitate, nu sînt creierul, ci dejecţiile ei". Lenin şi-a exprimat cum nu se poate mai plastic sentimentele pe care i le inspirau Rusia şi intelectualitatea sa. Nu putea să-şi încheie scrisoarea fără să lanseze un atac la persoană împotriva lui Gorki.

„Nu o dată, şi la Capri şi în alte împrejurări ţi-am atras atenţia că te complaci în compania celor mai dăunătoare elemente ale intelectualităţii ruse şi că cedezi în faţa capriciilor lor. Ştiu că după părerea ta, Roşii sînt în aceeaşi măsură duşmani ai poporului ca şi Albii (luptătorii pentru răsturnarea capitaliştilor şi a moşierilor puşi pe picior de egalitate cu moşierii şi capitaliştii) şi că nu ţi-ai pierdut credinţa în Dumnezeu Atotputernic şi în Ţar, Tătuca ţarul. Înţeleg perfect punctul tău de vedere.

Aşa este, vei pieri (aici Lenin a adăugat o notă: Pentru că nu scrii. Îţi iroseşti timpul făcîndu-ţi griji din cauza unor intelectuali nenorociţi şi nu scrii; or, asta înseamnă moartea pentru un scriitor) dacă nu te smulgi din acest mediu de intelectuali burghezi! Îţi doresc din toată inima să te disociezi de ei cît mai repede.

Cu cele mai bune urări, al dumitale, Lenin"[100]

E mai puţin relevant faptul că un individ poate avea o părere atît de urîtă despre intelectualitatea rusă, dar e dezastruos ca ea să fie împărtăşită de un lider bolşevic aflat în fruntea Partidului. Lenin afirmase mai de mult că nu are încredere în intelectualitate şi că „problema literaturii trebuie să devină parte componentă a muncii de partid". Din clipa în care a acceptat marxismul ca adevăr suprem, a

negat dreptul la existenţă al oricărui alt punct de vedere. Prin analogie cu un fanatic religios, respingea orice încercare de analiză intelectuală a argumentelor pro şi contra Roşiilor şi a Albilor. Şi, evident, în calitate de arhitect al experimentului din Octombrie, avea autoritatea de a cere şi celorlalţi să urmeze aceeaşi linie.

Într-un lung memoriu adresat lui Stalin în toamna anului 1922, Lenin dădea numele indivizilor implicaţi în editarea publicaţiilor antibolşevice, precum şi ale acelora pe care îi considera oponenţi înverşunaţi ai regimului său. Memoriul dădea expresie grijii obsesive a lui Lenin de a se debarasa de asemenea oameni:

„În legătură cu problema excluderii menşevicilor, a popular-socialiştilor, a cadeţilor etc., aş vrea să pun cîteva întrebări, întrucît această chestiune, abordată înainte ca eu să plec în concediu, a rămas neelucidată. S-a decis să fie „smulşi din rădăcină" toţi popular-socialiştii? Peşehonov, Miakotin, Gornfeld? Petrişcev şi *ceilalţi?* Cred că trebuie expulzaţi cu toţii. Îi consider mai periculoşi decît oricare alţi social-revoluţionari, pentru că sînt mai vicleni. La fel şi A. N. Potresov, Izgoev şi *toţi* cei de la revista *Ekonomist (Ozerov şi mulţi, mulţi alţii*). Menşevicii Rozanov (medic, viclean), Vidgorocik (Migulo sau cam aşa ceva), Liubov Nikolaevna Radcenko şi fiica ei (cele mai mari duşmance ale bolşevismului); N.A. Rojkov (trebuie exclus, este incorigibil); S. L. Frank (autorul *Metodologiei*). Comisia Manţev-Medding trebuie să facă liste cu numele acestor domni ce urmează să fie deportaţi fără milă din ţară. Vom curăţa Rusia o dată pentru totdeauna.

Cît despre Lejnev... trebuie să ne mai gîndim: n-ar fi cazul să-l expulzăm şi pe el? Dă dovadă de o abilitate deosebită, aşa cum reiese din articolele lui. Ca toţi cei de la *Ekonomist*, Ozerov este un duşman înverşunat. Toţi trebuie îmbrînciţi afară din Rusia, şi asta cît mai repede cu putinţă. De îndată ce se încheie procesul socialrevoluţionarilor, nu mai tîrziu şi fără nici un fel de explicaţii în privinţa motivelor.

Aceeaşi soartă o vor avea şi autorii de la Casa scriitorilor şi de la *Mîsl* (Gîndul) din Petrograd. Trebuie să cercetăm şi Harkovul, căci nu ştim ce se întîmplă acolo, de parcă ar fi „o ţară străină" pentru noi. Trebuie curăţat repede, înainte de încheierea procesului socialrevoluţionarilor. Atenţie la scriitorii din Petrograd (adresele lor sînt în *Novaia russkaia kniga*, nr. 4, 1922, p.37) şi la lista editurilor particulare (p.29)"[101].

Instrucţiunile poliţieneşti ale lui Lenin, ce par aşternute pe hîrtie

dintr-o singură răsuflare au fost trimise imediat lui Dzerzynsky, însoțite de o adnotare marginală a lui Stalin. Timp de douăzeci și cinci de ani după Congresul al XX-lea, rușii s-au întrebat de unde a învățat Stalin să fie atît de crud față de conaționalii săi. Nici unul dintre noi – inclusiv autorul rîndurilor de față – nu și-a imaginat vreo clipă că Lenin a fost părintele terorismului intern din Rusia, al terorismului totalitar și nemilos. Cum se explică însă cruzimea lui Lenin? Spre deosebire de Stalin, a avut o copilărie fericită și a dus o viață lipsită de griji în străinătate. Numai filosofia „legii și moralității revoluționare" putea să-i inspire lui Lenin ideea că totul este permis în numele atingerii scopului. Așa cum a scris Macchiavelli: „Conducătorii sînt judecați după rezultate, de aceea trebuie să încerce să păstreze puterea și să repurteze victorii. Indiferent de mijloacele folosite pentru atingerea scopului, acestea vor fi întotdeauna considerate corecte și vor fi aprobate"[102]. Credința fanatică potrivit căreia istoria va justifica orice fel de mijloace cu condiția realizării obiectivului propus era adînc înrădăcinată în mintea lui Lenin atunci cînd, pe neașteptate, a pus mîna pe putere.

Conducătorul partidului, un adevărat șef al poliției secrete, îi învăța pe cekiști cum să procedeze în cazul neglijării directivelor de partid. A revenit la tema deportărilor la sfîrșitul anului 1922 cînd i-a telefonat un ordin lui Stalin, prin intermediul secretarei sale Lidia Fotieva, în legătură cu un alt liber cugetător, N. A. Rojkov: „Propun, mai întîi, ca Rojkov să fie expulzat în străinătate; în al doilea rînd, dacă acest lucru e imposibil (invocîndu-se, de exemplu, vîrsta lui), atunci trimiteți-l la Pskov să trăiască în condiții acceptabile, cu mijloace adecvate. Dar trebuie ținut sub strictă supraveghere pentru că este și va rămîne de-a pururi dușmanul nostru"[103].

În felul acesta, Lenin se implica personal în aplicarea formulei sinistre: „Vom curăța Rusia pentru mult timp de aici înainte". Cu alte cuvinte, o vom curăța de o conștiință intelectuală. Nu s-a jenat să arate victimele cu degetul, deși cunoștea personal multe din ele. În scrisoarea lui Gorki și-a exprimat atitudinea față de intelectualitate, apoi în nota către Stalin a formulat instrucțiuni concrete. În august 1922, Biroul Politic a urmat linia trasată de lider atunci cînd a aprobat propunerea lui Unșliht „de a expulza din țară elementele contrarevoluționare din rîndul studențimii" și de „a forma o comisie alcătuită din Kamenev, Unșliht și Preobrajenski"[104]. Bolșevicii priveau în viitor și rupeau mlădițele verzi ale viitoarei generații de intelectuali.

Lenin şi-a exprimat vederile cu privire la artistul creator în 1908, atunci a analizat opera lui Lev Tolstoi[105]. Articolul său, *Lev Tolstoi ca oglindă a revoluţiei ruse* este edificator în acest sens, căci dovedeşte că incapacitatea lui Lenin de a-l vedea pe marele scriitor altfel decît în termenii revoluţiei. Spicuim din conţinutul articolului său:

„Pe de-o parte, este un artist de geniu care a lăsat posterităţii nu numai tablouri remarcabile ale vieţii ruse, ci şi lucrări de primă mărime ale literaturii universale. Pe de altă parte, este moşier, un idiot întru Cristos. Pe de-o parte, exprimă un protest energic, direct şi sincer împotriva minciunilor sociale şi a ipocriziei, iar pe de altă parte este «tolstoian», adică un smiorcăit demodat şi isteric, un aşa-zis intelectual rus, care se bate cu pumnii în piept şi spune: «Sînt rău, sînt ticălos, dar mă ocup de autoperfecţionarea mea morală. Am renunţat la carne şi mă hrănesc numai cu chiftele de orez»"[106].

Lenin a rămas ţintuit în tranşeea lui de clasă, vădind o înţelegere superficială a lui Tolstoi, în timp ce marele scriitor a pledat pentru valorile universal umane. Tolstoi îi era însă necesar lui Lenin pentru a scoate în evidenţă inutilitatea şi lipsa de importanţă a intelectualităţii ruse. Aceasta era, bineînţeles, diversificată, şi reducerea ei la un conglomerat de „smiorcăiţi isterici şi demodaţi" echivala cu adoptarea unui punct de vedere îngust, de clasă.

Un număr important de scriitori, academicieni, ingineri ş.a., trezindu-se în această situaţie disperată, au încercat să părăsească ţara din proprie iniţiativă, dar Biroul Politic şi GPU au reacţionat prompt. Iagoda scria că agenţia lui avea „declaraţii semnate de mai mulţi scriitori, Zinaida Vengherova, Alexandr Blok, Fedor Sologub, din care reieşea că aceştia doreau să plece din ţară". Iagoda trage un semnal de alarmă: „Ţinînd seama de faptul că scriitorii transfugi duc o campanie foarte activă împotriva Rusiei sovietice şi că unii dintre ei, cum ar fi Konstantin Balmont, Alexandr Kuprin, Ivan Bunin, recurg la cele mai mîrşave iniţiative, Ceka nu recomandă aprobarea acestor cereri"[107].

Situaţia artiştilor şi a intelectualilor renumiţi a devenit o problemă deosebit de spinoasă – şi de mare importanţă în relaţiile publice –, căci Uniunea Sovietică încerca să dobîndească recunoaşterea diplomatică şi acceptarea ei ca stat la începutul anilor '20, astfel că, în scurt timp, tuturor celor menţionaţi mai sus li s-a permis să

părăsească ţara. Intelectualitatea ucraineană avea să beneficieze de un tratament oarecum diferit: Biroul Politic a acceptat propunerea lui Unşliht ca aceştia „să fie deportaţi în zone îndepărtate ale RSFSR"[108].

Mulţi doreau să plece, mai ales aceia care nu vedeau nici un fel de perspective de a-şi continua activitatea creatoare în Rusia sovietică. Şi într-adevăr, după cîţiva ani, în străinătate a înflorit o literatură rusă regenerată, caracterizată prin originalitate, dragoste de libertate şi onestitate, în spiritul tradiţiei literare a Rusiei. Criticul Gleb Struve se întreba pe drept cuvînt: Ce are literatura rusă comparabil cu *Viețile lui Arseniev* de N. Bunin, cu lucrările lui Remizov din perioada emigraţiei, cu romanele filosofico-istorice ale lui Aldanov, cu poezia lui Hodaseevici şi a Ţvetaevei sau cu originalele romane ale lui Nabokov?"[109] Numele multor altor scriitori şi filosofi ar putea fi adăugate la această listă, dar, gîndindu-ne la expulzarea lor din patrie, nu putem să nu ne exprimăm temerea că, dacă n-ar fi fost izgoniţi de Lenin, ar fi sucombat fără îndoială sub ghilotina lui Stalin un deceniu mai tîrziu.

Oamenii au încercat să părăsească ţara şi în grupuri. În mai 1921, Biroul Politic a discutat o cerere de plecare în străinătate adresată de Studioul Unu al Teatrului de Artă din Moscova şi a decis amînarea deciziei pînă cînd Lunacearski le va raporta cîţi dintre artiştii şi oamenii de ştiinţă cărora li se permisese să plece în străinătate se mai întorseseră acasă[110]. Într-adevăr, circulaţia era, în mare măsură, în sens unic şi îndreptată spre vest. În 1921–22, artiştii care salutaseră revoluţia ca pe un eveniment favorabil libertăţii de creaţie se pregăteau să părăsească ţara pentru un mediu mai tolerant, adesea la Paris şi la Berlin. Încă o dată, cîteva din cele mai cunoscute nume ale lumii artistice ruse aveau să găsească cîmp de afirmare în afara patriei lor: Chagall, Kandinsky, Soutine, Diaghilev şi Baletul său rus, compozitorii Prokofiev şi Stravinski.

Această emigrare în masă a celor mai reprezentative personalităţi sovietice a fost, fără îndoială, o mărturie elocventă a deficienţelor sistemului. Chiar şi pe vremea lui Lenin, guvernul bolşevic a sesizat efectele nefavorabile ale exodului intelectualităţii asupra multor domenii ale economiei; la 9 august 1923 Biroul Politic, sub preşedinţia lui Kamenev, a discutat un memorandum al lui Dzerzynski, în care se spunea printre altele: „Există cîţiva specialişti ruşi importanţi incapabili să se adapteze condiţiilor de viaţă din străinătate care ar

dori să se întoarcă în Rusia ca să-şi reia lucrul. Ducem mare lipsă de specialişti. Nu-i avem decît pe cei preluaţi de la Kolceak, Denikin şi Vranghel, care, dintr-un motiv sau altul, n-au fost împuşcaţi. Aceştia (cei din străinătate) ar trebui să facă cereri individuale pentru acordarea cetăţeniei sovietice". S-a hotărît ca „specialiştilor ruşi să li se permită întoarcerea în ţară şi să li se ofere un loc de muncă"[111]. Dacă în timpul războiului civil, intelectualitatea a părăsit masiv ţara, cei care s-au întors puteau fi număraţi pe degete. Dar, evident, mai rămîneau şi aceia care „din diverse motive nu fuseseră împuşcaţi".

În 1923, Biroul Politic a dat instrucţiuni Cekăi „să dezintegreze emigraţia alb-gardistă şi să-i folosească pe cîţiva din reprezentanţii ei în interesul regimului sovietic". La vremea cuvenită s-a creat o secţie specială a OGPU care a îndeplinit misiuni importante în sînul emigraţiei ruse, inclusiv „lichidarea" unor „duşmani deosebit de periculoşi ai regimului sovietic". Din rapoartele agenţilor din capitalele occidentale reiese că autorităţile au expulzat mai întîi mase întregi de intelectuali, apoi au făcut tot ce au putut ca să-i dezbine, recurgînd la scandaluri, mituiri şi aţîţarea unui grup împotriva altuia. Au fost deschise dosare ale savanţilor, scriitorilor şi, evident, ale personalităţilor politice de marcă, în care erau înregistrate toate mişcările şi toate cuvintele lor, dosare reunite sub denumirea generală „Emigraţia rusă".

Este interesant de notat că serviciile secrete sovietice au încercat să se infiltreze în cercul lui Berdeaev şi să se folosească de numele şi influenţa acestuia. După cum susţine agentul Kal, Berdeaev e total inutil, deoarece „critică comunismul, este un duşman hotărît al filosofiei materialiste şi nu doreşte să discute decît despre teologie". Poate că din acest motiv Berdeaev apare în dosarele secţiei Externe sub numele de „Confesorul"[112]. După mai multe încercări, agenţii lui Menjinski au renunţat şi l-au lăsat în pace pe filosof.

Regimul sovietic era îngrijorat şi din cauza faptului că emigranţii ruşi, deşi îşi pierduseră ţara şi trebuiau adesea să supravieţuiască în sărăcie, şi-au înfiinţat curînd propriile edituri şi ziare, la care colaborau personalităţi de prestigiu. S-au luat măsuri preventive pentru ca cetăţenii sovietici să fie protejaţi de „influenţa burgheziei putrede" interzicîndu-se pătrunderea în ţară a publicaţiilor respective.

Pentru intelectualitatea expulzată, cea mai mare tragedie o constituia pierderea patriei, în timp ce intelectualii rămaşi în Rusia sovietică erau privaţi în primul rînd de libertatea de creaţie. Cei care

nu au acceptat revoluţia au încercat să schimbe lucrurile din ţară, străduindu-se, în acelaşi timp, să se adapteze la noua şi trista realitate. Elocvent în acest sens este „cazul doctorilor"*.

În vara anului 1922, s-a ţinut la Moscova Congresul medicilor din întreaga Rusie. Comisarul pentru sănătate îi raporta lui Lenin şi Biroului Politic:

„Recentul congres al medicilor a scos la iveală tendinţe atît de periculoase, încît consider necesar să-i informez în acest sens pe membrii Biroului Politic... La congres s-a dus o campanie susţinută împotriva medicinii sovietice şi a fost elogiată medicina practicată la nivel local. Delegaţii au discutat despre eforturile făcute pentru sprijinirea cadeţilor şi a menşevicilor, ca şi despre înfiinţarea unei publicaţii periodice proprii. GPU ar trebui să fie consultat în ce priveşte îndepărtarea conducătorilor medicilor, Granovski, Manul, Vidgorcik şi Livin. Dacă i-am aresta, nu le-ar creşte popularitatea?"[113]

Lenin a întrevăzut un pericol şi mai mare în gîndirea liberă a doctorilor, drept care a făcut următorul comentariu pe marginea raportului lui Semaşko: „Către tovarăşul Stalin. Cred că trebuie arătat lui Dzerzynski şi tuturor membrilor Biroului Politic, fără să se facă cópii, apoi să se adopte hotărîrea adecvată"[114]. Două şedinţe ale Biroului Politic au fost dedicate „Cazului doctorilor", prima în 28 mai şi a doua pe 8 iunie. Numai Tomski s-a abţinut la votarea măsurilor represive, declarînd că „problemele congresului medicilor necesită o abordare diferenţiată. Sîntem în mare măsură vinovaţi". În final, însă, s-a votat rezoluţia lui Lenin cu privire la „grupările antisovietice din rîndurile intelectualităţii sovietice"[115].

Aceste măsuri poliţieneşti prefigurau consolidarea tendinţelor totalitare. Partidul a început să hotărască în toate probleme vieţii intelectuale – ce se putea scrie, cine avea dreptul să publice, cine putea fi lăudat, cine trebuia detestat, şi cine putea fi recompensat. Astfel, la 13 septembrie 1922, Biroul Politic, sub preşedinţia lui Lenin, a dezbătut o problemă ridicată de Pokrovski în legătură cu persoanele care aveau dreptul de a ţine prelegeri la Institutul Profesorilor Roşii. S-a decis ca „lui Deborin şi Liubov Axelrod să li se acorde permisiunea de a preda cursuri de filosofie marxistă, dar lui Bazarov i s-a interzis să vorbească despre capital"[116]. În februarie 1921, Biroul Politic a

* Nu este vorba de vestitul „complot al doctorilor" din 1953, ci de evenimente mai puţin cunoscute din 1922.

consacrat mai mult timp problemei ridicate de Krasin în legătură cu vînzarea în străinătate a scrisorilor şi a jurnalelor defunctei împărătese decît arzătoarei chestiuni a foametei[117]. Orice lucru care avea chiar şi cea mai vagă conotaţie ideologică era privit de bolşevici ca o problemă de ordin strategic. Generalului alb Slaşcev i s-a permis să se întoarcă în ţară cu condiţia să-şi scrie „memoriile despre perioada luptei sale cu Rusia sovietică"[118], firește cu scopul de a „demasca" mişcarea alb-gardistă. I s-au pus la dispoziţie şi stenodactilografe – dar nimic din toate acestea nu a împiedicat asasinarea înaltului ofiţer în 1929, probabil cu încuviinţarea tacită a poliţiei secrete.

Intelectualii erau ultimii purtători ai stindardului liberal, şi liberalismul, atîta timp cît mai putea exercita o oarecare influenţă politică, reprezenta o garanţie împotriva excesele dictaturii proletariatului. Lenin a înţeles acest lucru mai bine decît oricine altcineva şi de aceea, cu mult timp înainte de evenimentul din octombrie 1917, a lansat un atac sălbatic împotriva burgheziei liberale. La începutul anului 1905, într-un articol intitulat *Democraţia muncitorilor şi democraţia burgheză* scrisese că social-democraţia se compune din două aripi: una proletară şi intelectuală, iar cealaltă liberală şi incapabilă să ia decizii revoluţionare. Liberalismul reprezenta o mişcare a burgheziei şi lucrul acesta e cît se poate de grăitor. Intelectualii liberali erau capabili numai să facă o alianţă cu burghezia[119].

Întrucît dintre social-democraţi, cei mai aproape de liberalism erau menşevicii, ei au fost cei dintîi etichetaţi drept „împăciuitorişti". Lenin ştia foarte bine că o doctrină radicală ca bolşevismul nu avea şanse într-o luptă parlamentară „normală" sau în cadrul unei Adunări Constituante. Lenin şi Biroul Politic condus de el au continuat aşadar să lovească în liberalism şi în exponenţii acestuia, intelectualii ruşi. La 11 ianuarie 1923, Biroul Politic a emis un ordin către GPU „să intensifice supravegherea persoanelor care exercită profesii liberale şi, în acelaşi timp, să ia măsuri pentru a-i neutraliza pe duşmanii regimului sovietic"[120].

Expulzarea din ţară a reprezentanţilor intelectualităţii şi deportarea lor în locuri îndepărtate constituiau forme de atac sistematic, însă intelectualitatea, deşi călcată în picioare, de regulă nu a replicat în acelaşi fel: şi-a păstrat demnitatea care o caracteriza. În 1931, primul editorial al unei noi reviste liberale, *Novîi grad*, publicată la Paris, insera în paginile sale următoarea declaraţie: „O generaţie crescută în baia de sînge crede în puterea salvatoare a violenţei". Autorii făceau

apel la cititorii lor să nu cedeze în faţa dorinţei de răzbunare, ci să apere adevărul etern al libertăţii individului şi al umanitarismului. „Nu se întrevede nici un viitor pentru călăii Rusiei. Numai pe calea creştinătăţii este posibilă justiţia socială"[121]. Nici nu se punea problema ca Lenin, personificarea dictaturii proletariatului, să găsească un limbaj comun cu cei care exprimau o asemenea opinie. Tragedia intelectualităţii a fost predeterminată de incompatibilitatea dictaturii bolşevice cu noţiunea de libertate. Regimul avea nevoie de o intelectualitate obedientă, supusă.

Atît în perioada leninistă, cît şi în cea imediat următoare, aceste caracteristici au fost induse prin metode foarte simple şi, după cum s-a văzut, foarte eficiente. De exemplu, la 15 iulie 1937, Ejov îi scria lui Stalin: „Vă trimit un raport din 4 iulie 1937 din partea tovarăşului Dmitriev, şeful NKVD-ului din regiunea Sverdlovsk, în legătură cu scriitorul V. V. Kamenski. Cred că este cazul ca V. V. Kamenski să fie arestat. Vă cer aprobarea". Dmitriev raportase că „V. V. Kamenski îi simpatizează pe futurişti (poeţi şi scriitori de avangardă). Buharin îl aprecia în mod special. Nişte rude mai îndepărtate de-ale lui erau proprietari de vapoare. S-a împrietenit cu Govin care a fost demascat ca troţkist"[122]. În faţa unor argumente atît de convingătoare, Stalin nu putea decît să aprobe arestarea lui Kamenski.

După Congresul al XX-lea trebuiau găsite alte metode de a ţine captivă mintea omenească, pentru ca intelectul să rămînă în continuare sub controlul vigilent al Partidului şi al serviciilor speciale. Sistemul pe care l-a creat Lenin a rămas în vigoare decenii la rînd după dispariţia lui şi cea mai mică încercare de depăşire a limitelor admise stîrnea o reacţie promptă din partea succesorilor săi. Următoarele extrase abreviate din şedinţa Secretariatului Comitetului Central din 26 aprilie 1983 sînt edificatoare. La şedinţă s-a discutat piesa Liudmilei Razumovskaia *Dragă Elena Sergheevna*.

GORBACIOV: Este o problemă serioasă. I-am rugat pe şefii de secţie de la Comitetul Central, pe reprezentanţii Ministerului Culturii ai URSS şi ai RSFSR şi pe membrii Consiliului de miniştri ai Federaţiei Ruse să rămînă pe loc pentru a putea discuta chestiunea pe toate feţele. Tovarăşe Barabaş, te rog să ne spui cum a fost posibil ca o piesă cu un conţinut ideologic atît de dăunător să fie prezentată pe scenele teatrelor atîtea luni de zile? Cum se face că nu Ministerul Culturii a propus suspendarea ei, ci Comitetul Securităţii Statului (KGB)?

BARABAŞ (prim adjunct al ministrului Culturii URSS): Punerea în scenă a piesei Liudmilei Razumovskaia, *Dragă Elena Sergheevna*, a reprezentat o gravă greşeală din partea Ministerului Culturii al URSS, a organelor sale din republici şi din localităţi. Ministerul Culturii RSFSR a ordonat organelor sale locale să decidă în ce măsură piesa Liudmilei Razumovskaia va mai putea fi prezentată pe scenă. În momentul de faţă piesa se rescrie, aşa că nu se pune problema să fie jucată în forma actuală.

GORBACIOV: Faptul că această chestiune a fost supusă atenţiei Comitetului Central este deja o anomalie. Nu avem de gînd să discutăm la nivelul Comitetului Central al Partidului toate piesele care se pun în scenă. Cei care au comis asemenea greşeli trebuie pedepsiţi cu asprime.

BARBAŞ: Îmi permit să vă amintesc că în majoritatea teatrelor, textul piesei a fost corectat, schimbat şi refăcut.

PONOMARIOV: Ce se poate reface într-o piesă atît de murdară şi, în general, ce rost are să ne batem capul cu ea?

GORBACIOV: Ministerul Culturii s-a eschivat de la sarcina dificilă a pregătirii scriitorilor. Oare cît timp o să ne mai temem noi, comuniştii, să apărăm poziţiile Partidului, morala noastră comunistă?

PONOMARIOV: Cine este această Razumovskaia?

BARABAŞ: Este o femeie de treizeci şi cinci de ani, care predă la o şcoală tehnică. Nu e membră de partid. A mai scris şi alte patru piese înainte de aceasta, dar nici una nu a fost pusă în scenă.

GORBACIOV: Ministerul Culturii n-a suflat un cuvînt timp de un an întreg, pe parcursul căruia piesa s-a jucat în multe teatre din ţară.

RÎJKOV: A apărut vreun comentariu despre piesă?

BARABAŞ: Viktor Rozov i-a adus cuvinte de laudă în *Literaturnaia gazeta*. Şi *Sovetskaia kultura* a publicat o recenzie favorabilă.

ZIMEANIN: Nu se pune numai problema acestei piese. Au mai fost şi alte încercări de criticare a unor fenomene negative din viaţa noastră care au degenerat în defăimarea realităţilor sovietice. Politica Partidului cere ca asemenea încercări să fie înăbuşite din faşă, să se colaboreze îndeaproape cu scriitorii şi cu dramaturgii şi să li se corecteze lucrările pe parcursul elaborării lor. După terminarea piesei, aceasta urmează să fie evaluată de comisiile pentru repertoriu. În plus, mai există şi Glavlit căruia îi revine sarcina de a veghea să nu apară nici o lucrare cu caracter antisovietic.

SOLOMENȚEV: Personalul din Ministerul Culturii nu vrea să-și strice relațiile cu dramaturgii și cu scriitorii. Preferă să transfere întreaga responsabilitate personalului secției culturale de la Comitetul Central al Partidului.

ȘAURO (șeful secției culturale din Comitetul Central): Din păcate, Ministerul Culturii al URSS și Ministerul Culturii din Federația Rusă, Lituania, Estonia, Georgia nu lucrează în bune condiții cu dramaturgii. Au nevoie de ajutor ca să înțeleagă fenomenele complicate ale realității din punctul de vedere al Partidului. *Dragă Elena Sergheevna* a fost prezentată, în total, de nouăzeci și opt de ori și au văzut-o aproximativ 50 000 de oameni. După părerea mea, nu este nevoie să se refacă piesa. Practic, lucrul acesta e imposibil.

GORBACIOV: Așadar, se constată nereguli în toate sferele importante ale activității ideologice.

KOCEMASOV (președintele adjunct al Consiliului de Miniștri al RSFSR): De fapt, au apărut articole nu numai în presa centrală, ci și în cea locală. Cele mai multe cronici au fost favorabile. Numai ziarul Komsomolului din Irkutsk a criticat aspru piesa Liudmilei Razumovskaia, considerînd-o dăunătoare din punct de vedere ideologic.

GORBACIOV: De ce n-ați pornit de la acest articol, de ce nu ați tras concluziile care se cuveneau?

KOCEMASOV: Mi-e teamă că aceasta este greșeala mea. A sosit momentul să ne restructurăm modul de lucru cu oamenii din cultură și să-i tragem la răspundere.

GORBACIOV: Dacă sînteți conștient de lucrul acesta, de ce nu vă restructurați?

KOCEMASOV: În acest caz, sistemul nostru de control a fost depășit pur și simplu.

GORBACIOV: Și, totuși, cum este posibil ca o piesă dăunătoare din punct de vedere ideologic să fie bine primită de ziarele noastre?

STUKALIN (șeful secției de propagandă din cadrul Comitetului Central): În secție nu s-a știut nimic despre această piesă și nici despre articolul lui Rozov din *Literaturnaia gazeta*.

SOLOMENȚEV: Cînd Viktor Rozov laudă vreo lucrare, trebuie să fim atenți.

ZAMIATIN: Și eu sînt de părere că cei din Comisia pentru repertorii nu vor să se certe cu dramaturgii. Chiar în momentul de față, în

Moscova sînt nouă piese care au fost scoase de pe afiş, şi toate au trecut pe la Comisia pentru repertorii.

BOBKOV (preşedintele adjunct al KGB): Singura explicaţie pentru punerea în scenă a unei piese atît de dăunătoare din punct de vedere ideologic o constituie absenţa controlului. Dar trebuie să mai ţinem seama şi de faptul că adesea, o piesă cu un text adecvat poate deveni dăunătoare din punct de vedere ideologic în momentul în care este pusă în scenă, datorită modificărilor făcute de regizor.

SOLOMENŢEV: Această problemă trebuie examinată într-un context mai larg. Am mai avut de-a face şi altă dată cu lucrări dăunătoare din punct de vedere ideologic care vizează un public imatur – tineretul. De exemplu, cine are nevoie de o piesă ca aceea care se joacă acum la Teatrul de artă din Moscova, *Raţa împuşcată* a lui Vampilov? Defăimează tot sistemul nostru.

GORBACIOV: Fără a absolutiza incidentul de faţă, trebuie să ne asumăm obligaţia de a lupta împotriva unor astfel de fenomene, fără să desprindem nici o clipă piciorul de pe frînă. Ascultaţi numai ce spune unul dintre personaje în dialogul cu tatăl său: „Te întreb, tati, care sînt idealurile astea care îi fac pe oameni să rîdă de tine? Ei bine, dă-mi şi mie măcar un exemplu! Se zguduie toţi de rîs. Crede-mă, oamenii au devenit nişte porci. Burghezi şi animale. Nu au nimic sfînt. Păi, zic eu, nu contează, astea sînt vremurile pe care le trăim". Cum putem rămîne nepăsători la auzul unui astfel de discurs? E suficient să aud o asemenea declaraţie pentru ca cetăţeanul sovietic din mine să intre în alertă. Cu atît mai mult cei din sfera culturală sau cenzorii. În concluzie, se manifestă o regretabilă lipsă de control şi absenţa vigilenţei politice[123].

După decenii întregi de control, intelectualitatea tot mai era în stare să protesteze, fie şi numai în formă pasivă. Ca şi în anii anteriori, conducerea de partid urmărea să-şi menţină monopolul nu numai asupra puterii, ci şi asupra gîndirii, chiar în pragul *perestroikăi*. Pînă şi Gorbaciov, care vedea mai departe şi mai în profunzime decît colegii săi din Biroul Politic, se simţea constrîns să acţioneze ca şi înainte în conformitate cu principiile leninismului.

„Electricitatea va lua locul lui Dumnezeu. Ţăranii n-au decît să se roage la zeul electricităţii, vor simţi mai bine puterea autorităţilor centrale", spunea Lenin în 1918, în timpul unei discuţii cu Leonid Krasin referitoare la electrificarea Rusiei[124].

Ţăranul a acceptat imediat electricitatea, dar aceasta nu l-a putut înlocui pe Dumnezeu. Îl purta pe Dumnezeu în inimă încă din copilărie, cînd se simţea impresionat de splendoarea ceremoniei religioase şi de frumuseţea liturghiei. Poate că Dumnezeu ar fi fost înrădăcinat şi mai adînc în inima ţăranului dacă opinia publică nu l-ar fi asociat atît de des cu ţarul. O dată cu căderea acestuia, şi credinţa în Dumnezeu a fost zdruncinată. Lenin a examinat cu multă atenţie dualitatea rusă religie – monarhie. Spre deosebire de marxiştii anteriori, Struve şi Berdeaev, nu s-a lansat în meditaţii nesfîrşite asupra chestiunii, ci şi-a expus opiniile despre religie şi societate în cîteva broşuri propagandistice de la începutul secolului şi în cîteva directive de partid.

G. M. Krjijanovski relatează că, potrivit spuselor lui Lenin, „încă din clasa a cincea de liceu (la şaisprezece ani) am rupt-o cu toate problemele legate de religie: mi-am smuls crucea de la gît şi am aruncat-o în lada de gunoi"[125]. În ciuda (sau poate tocmai din cauza) faptului că ambii lui părinţi erau foarte credincioşi[126], iar la şcoală i se cerea să frecventeze biserica, Lenin era fără îndoială ateu convins încă din anii adolescenţei.

În principiu, Lenin recunoştea libertatea de conştiinţă – dar nu şi libertatea de credinţă, pentru că vedea religia ca „o formă de asuprire spirituală" şi, repetînd papagaliceşte după Marx, „opiumul popoarelor"[127]. Întrucît nu a cochetat niciodată cu religia, trecerea de la atitudinea reţinută faţă de credinţă din anii de şcoală la materialism a fost uşoară şi aproape imperceptibilă. Netulburat de faptul că problemele vieţii nu pot fi explicate numai prin determinismul economic şi materialismul dialectic, Lenin nu s-a întrebat niciodată de ce explicaţiile „simple" ale marxismului sugerau adesea incantaţia mistică, făcînd apel la credinţă aproape în aceeaşi măsură ca şi religia formală.

Religia, susţinea el, trebuie să fie o chestiune personală. Lăsînd impresia unui adevărat liberal, Lenin scria: „Cerem separarea completă

a bisericii de stat pentru a combate credinţa oarbă în Dumnezeu cu arme pur ideologice şi numai ideologice, cu presa şi cu cuvintele noastre"[128]. În 1905, nimeni nu acorda prea multă atenţie declaraţiilor lui Lenin în această chestiune, dar, o dată ajuns la putere, el s-a apucat să-şi transpună ideile în practică. Biserica a fost, într-adevăr, separată de stat. Presa bolşevică a proferat, în mod previzibil, insulte la adresa clerului – „contrarevoluţionarii în sutane" –, dar se părea că lucrurile se vor opri aici. La urma urmelor, Lenin promisese că va folosi numai arma ideologică pentru a combate influenţa Bisericii. Ţinînd seama de politica sa în alte domenii, pare surprinzător faptul că a aplicat lovitura fatală împotriva Bisericii abia în 1922, cînd propriile sale resurse fizice se epuizau rapid. Biserica încercase să nu se facă prea mult remarcată. Guvernul Provizoriu restabilise poziţia Patriarhului Rusiei, abolită de Petru cel Mare în secolul al XVIII-lea, şi noul Patriarh, Tihon, avea un spirit independent. Refuzase să binecuvînteze mişcarea Albilor în 1918, intuind probabil apropierea Terorii Roşii şi poate şi eşecul Albilor. În orice caz, a păstrat o atitudine cît mai neutră.

Patriarhul dorise să se întîlnească cu Lenin ca să discute problema mănăstirii Troiţki-Serghievski din afara Moscovei, pe care Lenin o transformase în muzeu al ateismului. Tihon a protestat, s-a rugat, a implorat, a trimis scrisori, dar totul a fost zadarnic. Bolşevicii credeau că pînă şi o legătură de afaceri cu membrii clerului era de natură să-i compromită. Pentru a le demonstra cum trebuie să se comporte faţă de Biserică, Lenin a refuzat să se întîlnească atît cu patriarhul, cît şi cu alţi prelaţi superiori care căutau un *modus vivendi* cu noile autorităţi. Nu dorea să poarte discuţii nici măcar cu oamenii pe care se pregătea să-i lichideze.

În Rusia erau aproximativ 80 000 de biserici, majoritatea ortodoxe. Unşliht i-a amintit în repetate rînduri de „tezaurele fabuloase" pe care le adăpostesc. În cele din urmă s-a ivit ocazia de a se rezolva şi problema Bisericii, şi asta s-a întîmplat în timpul foametei din anii 1921–1922. Dacă foametea de la începutul deceniului al treilea a fost creată în mod artificial de regim şi ascunsă cu grijă de lumea din afară, ba chiar şi faţă de o mare parte a populaţiei, foametea leninistă era expusă vederii tuturor. Pînă şi Cominternul s-a mobilizat, făcînd apel la muncitori să cedeze salariul lor pe o zi pentru a veni în ajutorul celor care mureau de foame în Rusia. Primul care le-a dat ideea a fost chiar Patriarhul Tihon. Într-un apel către popor, acesta scria: „Hoiturile

au devenit o delicatesă pentru populaţia lihnită de foame, dar nici acestea nu se mai găsesc. Peste tot se aud strigăte şi gemete. S-a ajuns chiar la canibalism. Din cele treisprezece milioane de oameni care mor de foame, numai două milioane au primit ajutor. Întindeţi mîna şi ajutaţi-i pe fraţii şi pe surorile voastre aflate în suferinţă! Cu asentimentul credincioşilor, puteţi folosi tezaurele din biserici ca să curmaţi foametea (inele, lanţuri şi brăţări care împodobesc sfintele icoane, odoare de argint şi de aur)"[129].

Biroul Politic a discutat iniţiativa Patriarhului la 7 iulie 1921 şi a fost de acord să transmită prin radio apelul lui. Dintre membrii conducerii, erau de faţă numai Lenin, Troţki şi Molotov, care au purtat o discuţie aprinsă. Troţki voia să publice apelul Patriarhului şi în presa bolşevică, însă Lenin, care gîndea în perspectivă, căuta o modalitate de a exploata criza pentru a confisca bogăţiile bisericii, tăindu-i astfel aripile o dată pentru totdeauna.

În august, Tihon a făcut din nou apel la creştinii ortodocşi. S-a înfiinţat un Comitet al Bisericii care urma să vină în ajutorul muritorilor de foame şi toţi preoţii au fost rugaţi să renunţe la odoarele bisericii care „nu erau folosite în timpul liturghiei". În acelaşi timp elementele liberale au înfiinţat un comitet public pentru foamete. Condus de S. N. Prokopovici, I. D. Kuskova şi N. M. Kişkin, acesta a devenit în scurt timp cunoscut sub porecla Prokukiş şi dosarele legate de el poartă numele de Kukiş, un termen cu încărcătură peiorativă[130]. La 27 august 1921, Lenin a ordonat arestarea imediată a lui Prokopovici şi a tuturor membrilor nebolşevici ai Comitetului de Ajutorare[131]. Nu voia să lase nici o portiţă „burgheziei îndărătnice", care, potrivit rapoartelor lui Unşliht, avea legături cu social-revoluţionarii de stînga şi făcea o propagandă antisovietică. Bolşevicii erau destul de nemulţumiţi de faptul că ajutorul împotriva foametei le venea din partea Bisericii şi a organizaţiilor de caritate din Occident şi nu mai accepta şi sprijinul burgheziei.

În conformitate cu unele date incomplete, în anii 1921–1922 în Rusia au suferit de foame aproximativ douăzeci şi cinci de milioane de oameni. În această perioadă, conducerea Partidului trimitea sume importante de bani şi o mare cantiate de aur şi obiecte de valoare partidelor comuniste din străinătate, pentru a sprijini declanşarea revoluţiei mondiale. Potrivit aceloraşi date, pe parcursul anului 1922 au fost înstrăinate apreciabile cantităţi de aur şi obiecte din aur, cele

mai multe provenind din patrimoniul bisericilor, în valoare de peste nouăsprezece milioane de ruble-aur. Emisarii Moscovei duceau bani în China, India, Persia, Ungaria, Italia, Franţa, Anglia, Germania, Finlanda şi în alte ţări, din dorinţa de a da un nou impuls procesului revoluţionar.

Între timp, foametea făcea ravagii. Oamenii se hrăneau cu hoituri, deşi Biroul Politic a interzis să se pomenească de canibalism în presă. La 23 februarie 1922, ziarele au anunţat emiterea unui decret al guvernului referitor la confiscarea cu forţa a tuturor obiectelor de valoare aparţinînd bisericilor ruse. Nu se spunea că decretul respectiv fusese mai întîi aprobat de Lenin şi confirmat de Biroul Politic.

Organizaţiile de Partid, GPU şi unităţi special constituite au dat buzna în biserici, unde au citit decretul şi au cerut să li se predea de bună voie întregul tezaur. Preoţii erau dispuşi să dea totul, cu excepţia obiectelor euharistice. Ateii locali i-au brutalizat sau i-au arestat pe preoţi şi au confiscat totul, aşa cum înţelegeau ei. A fost un jaf sistematic, comis cu sprijinul elementelor certate cu legea.

În multe locuri, credincioşii au opus rezistenţă. La mijlocul lui martie, Lenin a primit un raport de la GPU, referitor la izbucnirea unei mişcări de protest în orăşelul Şuia, din apropiere de Ivanovo. După jefuirea a trei bisericuţe şi inventarierea obiectelor luate din sinagoga din Şuia, a venit la biserică o comisie de partid, însoţită de miliţie. S-au produs ciocniri între locuitorii orăşelului adunaţi în număr mare, şi miliţie. A fost chemată jumătate din compania 146 de infanterie. S-a tras cu mitralierele şi au murit mai mulţi oameni. În aceeaşi seară, congregaţia bisericii a adus aproximativ cincizeci de kilograme de obiecte de argint la Comitetul de partid din localitate. Comisia pentru confiscări nu a fost însă satisfăcută şi a mai confiscat 180 kilograme de argint şi o mare cantitate de obiecte de aur şi pietre preţioase.

Ceka a raportat că tulburările au fost organizate de „clerul din Sutele negre" deşi, la fel ca şi în alte locuri, protestul fusese spontan. Lenin turba de furie. De regulă era în stare să se controleze, dar acum tuna şi fulgera – asta pînă cînd şi-a dat seama că i se oferea o ocazie nemaipomenită de a lichida clerul şi mai ales pe Patriarhul Tihon, care reacţionase la decretul referitor la confiscare cu un alt apel către popor. Reiterînd angajamentul Bisericii de a-i ajuta pe cei înfometaţi, Tihon cataloga acţiunile de confiscare drept sacrilegii. Biserica, scria

el, „a permis predarea tuturor obiectelor bisericeşti care nu sînt folosite pentru euharistie. Dar nu putem fi de acord cu scoaterea din biserici chiar şi de bună voie, a obiectelor sfinte, a căror folosinţă în scopuri noneuharistice este interzisă de canoanele Bisericii Universale, fiind pedepsită prin excomunicarea pentru laici şi expulzarea din ordinele sfinte pentru preoţi"[132].

Lenin a interpretat apelul lui Tihon ca o chemare la organizarea rezistenţei şi o provocare la adresa regimului, drept care a început să elaboreze politica Partidului de zdrobire a Bisericii. Îşi petrecea una din numeroasele sale vacanţe în satul Korzinkino din apropiere de Troiţko-Lîkovo, în provincia Moscovei, iar Krupskaia îşi aminteşte că în timpul plimbărilor lor, Lenin discuta adesea pe teme antireligioase. A scris şi un articol important pentru revista *Pod zanamenem marksizma* (Sub steagul marxismului), intitulat *Despre semnificaţia materialismului militant*:

La 11 martie 1922 i-a scris lui Troţki rugîndu-l să verifice dacă Biroul Politic a elaborat instrucţiunile necesare pentru stabilirea cifrelor referitoare numărului de biserici „curăţate", adică jefuite[133]. În acelaşi timp, a cerut să fie informat cu regularitate cu privire la numărul clericilor arestaţi şi executaţi. Ceka i-a trimis mai multe rapoarte în cea de-a doua jumătate a lunii martie în legătură cu „reprimarea revoluţionară a preoţilor şi a altor funcţionari religioşi". Biroul Politic dăduse deja curs propunerii lui Lenin „de a furniza informaţii cu privire la mişcările preoţilor rebeli" şi de a-i împuşca pe conducători[134], iar la 4 mai a votat un decret oficial care consfinţea „pedeapsa cu moartea pentru preoţi"[135].

Conţinutul scrisorii de şase pagini pe marginea evenimentelor de la Şuia pe care Lenin i-a adresat-o lui Molotov în calitate de secretar al Comitetului Central, cu indicaţia de a o transmite membrilor Biroului Politic n-a fost dezvăluit nici chiar adevăraţilor leninişti. *Cronica biografică* consemnează în numai cinci rînduri că „se consideră esenţial ca decretul VŢIK din 23 februarie 1922 cu privire la ridicarea obiectelor de valoare ale bisericilor să fie adus cît mai repede la îndeplinire"[136]. În *Operele Complete*, scrisorii îi sînt rezervate şase rînduri, într-un apendice din care răzbat unele accente de sinceritate: „În scrisoarea sa către membrii Biroului Politic, Lenin a afirmat că este necesar să se înfrîngă rezistenţa clerului prin decretul..."[137].

În ultimii săi ani de viaţă, Lenin se mărginea adesea la note şi

comentarii mîzgălite în grabă pe un petic de hîrtie. Această scrisoare lungă şi foarte elaborată, scrisă în ziua de 19 martie, a constituit o excepţie. Lenin avea întotdeauna mare grijă ca asemenea materiale să rămînă secrete, drept care a ataşat la scrisoare o notă preliminară foarte importantă: „Cer în mod expres să nu se facă cópii, iar membrii Biroului Politic, inclusiv tovarăşul Kalinin, să-şi consemneze comentariile pe aceeaşi scrisoare". Ştia că ceea ce avea de gînd să scrie nu putea fi justificat de „nevoile revoluţiei". Pana lui era condusă de mîna unui inchizitor. Scrisoarea nu exprimă doar atitudinea sa faţă de biserică, ci oglindeşte personalitatea lui politică şi morală. Este prea mare pentru a fi reprodusă în întregime, dar cîteva extrase vor fi suficiente pentru transmiterea mesajului.

„Ca urmare a evenimentelor de la Şuia, care urmează să fie discutate de Biroul Politic, cred că trebuie să se ia o decizie fermă chiar acum în legătură cu planul general de luptă pe acest front. Dacă coroborăm informaţiile din ziare despre atitudinea clerului faţă de decretul referitor la preluarea obiectelor de valoare din biserici cu ceea ce ştim din apelul ilegal al Patriarhului Tihon, reiese foarte clar că clerul din cadrul Sutelor negre, sub conducerea liderului lor, se pregătesc să dea o bătălie decisivă exact în acest moment".

În stilul său caracteristic, Lenin a răstălmăcit bunele intenţii ale lui Tihon. Fără îndoială că el, Lenin, şi nu Patriarhul plănuia să dea o lovitură zdrobitoare Bisericii. Măsurile pe care le considera esenţiale erau enumerate mai departe, în scrisoare.

„Există nouăzeci şi nouă la sută şanse să zdrobim duşmanul lovindu-l direct în cap cu garantarea poziţiilor noastre, esenţială pentru multe decenii de acum înainte. În condiţiile în care foametea face ravagii în atîtea localităţi, iar drumurile sînt presărate de sute dacă nu mii de cadavre, consider că numai acum putem (şi de aceea trebuie) să confiscăm obiectele de valoare ale bisericilor fără să ne precupeţim eforturile. Ne putem asigura un fond de cîteva milioane de ruble-aur (gîndiţi-vă la bogăţiile unor mănăstiri). Fără un asemenea fond, nici un fel de lucrare de stat, în general, nici o construcţie economică, în particular, şi nici apărarea poziţiei noastre nu sînt posibile (la Conferinţa de la Genova din 1922, unde Rusia şi Aliaţii au încercat fără succes să ajungă la o reconciliere). Trebuie să punem mîna cu orice preţ pe sutele de milioane de ruble (poate chiar cîteva miliarde)".

Nu se pomeneşte nici un cuvînt despre ajutorarea celor înfometaţi.

Şi s-ar putea pune întrebarea: cum intenţiona Lenin „să construiască socialismul" de vreme ce declara că nici o construcţie economică nu este de conceput fără confiscarea bunurilor Bisericii? În toţi anii cît a deţinut puterea se pare că Lenin a fost obsedat de ideea confiscării şi a rechiziţiilor: fabrici, bănci, grîne, drumuri, bunuri personale de valoare, case, haine (s-au dat decrete speciale pentru rechiziţionarea de haine călduroase şi încălţăminte de la burghezie), teatre, şcoli, presă – un vast proces de spoliere.

Scrisoarea continua:

„... un înţelept autor, specialist în problemele statului, a spus, pe bună dreptate, că, dacă cineva trebuie să comită acte de cruzime pentru a atinge un anumit scop politic, este esenţial să le înfăptuiască cît mai energic şi în timpul cel mai scurt, pentru că poporul nu va suporta aplicarea unor măsuri aspre pe termen lung".

Aici Lenin greşea. Poporul pe care îl conducea Lenin spre comunism a îndurat măsuri incredibil de dure timp de cîteva decenii la rînd. Numai războiul civil a costat Rusia treisprezece milioane de vieţi omeneşti. În perioada dintre războiul civil şi colectivizare, în „anii fericiţi ai NEP-ului" circa un milion de oameni şi-au pierdut viaţa în lagăre sau în cadrul programului de zdrobire a rezistenţei antisovietice din interior. Ulterior, între 1929 şi 1935, după ce a murit „primul leninist" au mai pierit încă 21,5 milioane.

În scrisoarea sa, Lenin aprecia că situaţia internaţională era favorabilă unei acţiuni represive împotriva Bisericii „de o asemenea ferocitate, încît să nu fie dată uitării în deceniile care vor veni"[138]. Într-adevăr, Biserica a fost transformată în servitoarea Partidului, care şi-a infiltrat numeroşi activişti în personalul ei. Din aproximativ 80 000 de biserici în 1905, în 1950 mai rămăseseră 11 525, în ciuda înviorării survenite în timpul celui de-al doilea război mondial, cînd Stalin a cerut sprijinul Bisericii[139].

Masacrul comis de Lenin împotriva Bisericii Ruse se poate compara cu acela al lui Stalin împotriva ţărănimii. Probabil că Biserica a îndurat mai multe suferinţe spirituale şi fizice decît a cunoscut în oricare altă perioadă a istoriei sale. În conformitate cu datele furnizate de surse diferite, au fost împuşcaţi între paisprezece şi douăzeci de mii de clerici şi laici activi. Nu era o cifră mare în raport cu standardele lui Lenin, mai ales că în scrisoarea sa afirmase că „cu cît va fi mai mare numărul victimelor din rîndul clericilor reacţionari şi burghezi, cu atît mai bine".

Cît despre Şuia, Lenin a recomandat Biroului Politic să dea o directivă

„pentru ca procesul rebelilor de la Şuia, care s-au opus ajutorării celor înfometaţi, să fie judecat cît mai repede şi să se încheie cu împuşcarea unui mare număr dintre cei mai influenţi şi mai periculoşi membri ai Sutelor negre din Şuia şi, dacă se poate, nu numai din acest oraş, ci şi din Moscova şi din alte cîteva centre spirituale"[140].

Lenin a dictat textul acestei scrisori prin telefon secretarei sale Lidia Fotieva, în ziua şedinţei Biroului Politic la care nu intenţiona să participe. Biroul Politic s-a întrunit de mai multe ori pentru a discuta această scrisoare, întrucît problema Bisericii prezenta o importanţă deosebită. La 20 martie, Kamenev, Stalin, Troţki şi Molotov au analizat proiectul de decret întocmit de Troţki, ca preşedinte al Consiliului revoluţionar de război, document care a fost aprobat cu cîteva amendamente. S-a format o comisie centrală alcătuită din Iakovlev, Sapronov, Unşliht, Krasikov, Vinokurov şi Bazilievici, sub conducerea lui Troţki. Comisii similare au fost create şi la nivelul regiunilor. Trebuia acordată o atenţie specială pentru ca nu cumva „componenţa etnică a acestor comisii oficiale să favorizeze propaganda şovină". Astfel, Troţki, deşi se afla în fruntea comisiei centrale, nu se număra printre membrii ei oficiali din cauza originii sale evreieşti.

S-a luat hotărîrea să se facă o agitaţie de proporţii şi să se dezbine Biserica, acordîndu-se sprijin aşa-numitei „Biserici vii" sau aripii reformatoare care se opunea presupusului refuz al lui Tihon de a-i ajuta pe cei înfometaţi. Campania să se desfăşoare într-un ritm cît mai rapid şi să se încheie cu arestarea reprezentanţilor de frunte ai clerului. În timpul confiscărilor, soldaţii, comuniştii şi personalul dizlocat în scopuri speciale trebuia să se afle în apropierea respectivei biserici[141]. Jaful abia începuse, cînd Troţki l-a informat pe Lenin: „Pînă în prezent, activitatea de preluarea a bunurilor s-a desfăşurat în mănăstiri părăsite, muzee, depozite etc. Prada este imensă, dar acţiunea e departe de a fi încheiată"[142].

Procesul de la Şuia fusese instrumentat cu viteza luminii. La şedinţa Biroului Politic din 22 martie s-a hotărît să se declare că „arestarea sinodului şi a Patriarhului este necesară, nu acum, dar peste cincisprezece – douăzeci de zile. Faptele petrecute la Şuia trebuie date publicităţii, preoţii urmînd să fie acuzaţi, iar laicii judecaţi în decurs de o săptămînă. Şefii rebeliunii vor fi împuşcaţi"[143]. Unşliht insista ca Patriarhul să fie arestat imediat. Într-o notă a GPU către Biroul Politic se spunea că „Patriarhul Tihon şi banda lui se opun

fățiș preluării bunurilor bisericii... Există probe suficiente pentru ca Tihon să fie arestat, împreună cu cei mai reacționari membri ai Sinodului. GPU consideră că: 1) arestarea Sinodului și a Patriarhului este binevenită în acest moment; 2) nu trebuie să se permită alegerea unui nou Sinod (după ce actualul va fi arestat); 3) orice preot care se opune preluării bunurilor va fi deportat în regiunile unde bîntuie cea mai puternică foamete, pe Volga, ca dușman al poporului"[144].

Pentru a accelera ritmul confiscărilor, Biroul Politic a alocat comisiei cinci milioane de ruble ca să plătească „asistența tehnică"[145]. Mulți dintre noii asistenți ai comisiilor erau foști deținuți ce suferiseră condamnări, pentru jaf cu mînă înarmată.

În întreaga țară s-au organizat expediții în stil militar împotriva bisericilor și a clerului. Sinagogile evreiești, geamiile musulmane și bisericile romano-catolice nu au fost nici ele cruțate. Noaptea, în subsolurile Ceka sau în pădurile din apropiere se puteau auzi focuri de revolvere. Preoții și laicii executați erau stivuiți apoi în prăpăstii și rîpe. Pe tot cuprinsul țării clopotele bisericilor au încetat să mai bată. Liderii locali ai partidului, cekiștii și membrii comisiilor numărau înfrigurați aurul și obiectele de preț pe care le îndesau în lăzi.

Nu se cunoaște cantitatea totală de obiecte de valoare strînse atunci, dar conținutul unei liste de obiecte strînse pînă la 1 noiembrie 1922 ne oferă o imagine de ansamblu cu privire la scara întregii operațiuni: 610 kilograme aur, 414 137,5 kilograme argint, 35 670 diamante, 71 762 obiecte de valori nespecificate, 268 kilograme geme, 3 115 ruble de aur, 19 155 ruble de argint, 1 902 „diverse obiecte de preț". „Pe lîngă bunurile bisericii enumerate mai sus, au mai fost rechiziționate 964 antichități care urmează a fi evaluate"[146]. La Moscova s-a făcut trierea lăzilor înainte de a fi transportate la Depozitul de Stat: cea mai mare parte din pradă a fost pusă imediat la dispoziția Biroului Politic pentru fondul Cominternului, pentru nevoile GPU și pentru „construcția de stat", iar restul s-a folosit pentru achiziționarea alimentelor. Biroul Politic a hotărît ca o mare parte din obiectele confiscate să rămînă la regiuni, pentru a fi folosite de autoritățile locale. Multe dintre ele au fost alocate nevoilor ierarhiei de Partid: mii de case rechiziționate de la burghezia din Moscova erau împodobite acum cu mobilele confiscate.

Jefuitorii nu s-au limitat numai la tezaurul Bisericii, ci au pus mîna și pe obiectele sacre. De exemplu, P. Krasikov, funcționar în Comisariatul pentru Justiție și colaborator apropiat al lui Lenin raporta

dc la Kostroma despre necesitatea de a se confisca racla de argint care conţine relicvele Sf. Barnabas din Vetluga: „Trebuie deschis mormîntul pentru a se putea lua aceste aşa-zise relicve. Dacă presupuneţi că se vor ivi complicaţii, trebuie să informaţi imediat GPU". Biroul Politic a aprobat rechiziţionarea raclei[147], iar Lenin a ordonat Comisarului pentru Justiţie să dea un decret de „lichidare a relicvelor".

Sf. Barnabas a fost numai una dintre victimele zeloşilor vînători de tezaure. Acelaşi tratament au suferit şi relicvele Sf. Serghei din Radonej, conducător al Bisericii din secolul al XIV-lea care întruchipa rezistenţa ruşilor împotriva tătarilor. Krasikov dorea să facă un film de propagandă consacrat exhumării Sf. Serghei. Patriarhul Tihon a protestat împotriva acestui sacrilegiu, dar fără rezultat. Mănăstirea din subsolurile Kievului, datînd din secolul al XI-lea, unul dintre cele mai vestite lăcaşuri de cult ale Bisericii, a fost jefuită. Comisiile locale ucrainene voiau să reţină tezaurul sub pretextul ajutorării copiilor, dar Moscova a ordonat ca toate bunurile confiscate să fie predate imediat autorităţilor centrale şi numai douăzeci şi cinci la sută din ele să fie reţinute „pentru copii"[148].

Între timp, procesul împotriva clerului superior se desfăşura în regim de urgenţă. La începutul lui mai, Biroul Politic ordona tribunalului din Moscova: „1) să-l judece imediat pe Tihon; 2) să-i condamne pe preoţi la moarte"[149]. Autorităţile speraseră că procesul se va încheia în mare grabă, dar s-a stîrnit un val de proteste internaţionale. S-au primit numeroase telegrame din partea Papei, a socialiştilor germani şi a pacifiştilor suedezi, a lui Fridtjof Nansen, exploratorul şi politicianul norvegian care fusese numit înalt comisar al Naţiunilor Unite pentru refugiaţi. Biroul Politic a decis amînarea procesului şi pregătirea mai temeinică a dosarului. Principalul ateu al partidului, Iaroslavski, a propus ca, în cazul în care Tihon îşi va exprima regretul pentru afirmaţiile făcute, să i se permită să se retragă la biserica Balaam, pentru a se dedica lucrărilor bisericeşti[150].

Între timp, la 8 mai, s-a încheiat procesul preoţilor şi laicilor de la Şuia, prin pronunţarea a unsprezece sentinţe de condamnare la moarte şi diverse termene de închisoare pentru ceilalţi. Dintre apelurile la clemenţă înaintate la Biroul Politic, şase au fost acceptate şi cinci respinse. Cei care şi-au pierdut viaţa au lungit lista celor cîteva mii de oameni executaţi deja fără judecată.

La 8 octombrie 1922, Tuhlov, „curatorul" GPU pentru problemele Bisericii, şeful departamentului 6 al secţiei secrete a GPU, raporta Biroului Politic:

„În legătură cu cazul Tihon. S-a format un grup de aşa-numiţi reprezentanţi ai «bisericii vii», compus în principal din „clerul alb" (adică preoţii căsătoriţi, spre deosebire de călugări, cunoscuţi sub numele de „clerul negru"), un prilej excelent pentru a provoca o ceartă între preoţi şi episcopi, ca între soldaţi şi generali, deoarece între clerul alb şi cel negru există o anumită ostilitate. Ne străduim să-i îndepărtăm pe tihoniţi din patriarhat şi din parohii. Am creat grupuri de «aderenţi ai reformiştilor». În urma discursului rostit de preotul Krasniţki în Biserica Mîntuitorului, doisprezece laici s-au alăturat grupului"[151].

Aflat în detenţie la mănăstirea Donskoi, Tihon era supus tratamentului standard: interogatorii, ameninţări, presiuni şi mită. Interogatoriile au continuat şi după ce Lenin şi-a pierdut facultăţile mintale, iar instrucţiunile lui cu privire la tratamentul ce trebuia aplicat bisericii au fost respectate *ad litteram*. În vara anului 1923, Biroul Politic a aprobat propunerile lui Iaroslavski: 1) investigarea cazului lui Tihon să continue pînă la noi ordine; 2) Tihon să fie informat că sentinţa lui poate fi modificată dacă: a) face o declaraţie în care îşi exprimă regretul pentru crimele comise împotriva regimului sovietic; b) recunoaşte tribunalul; c) se disociază de alb-gardişti şi de celelalte organizaţii contrarevoluţionare; d) manifestă o atitudine negativă faţă de Biserica Catolică. În cazul în care îşi exprimă acordul, va fi eliberat"[152].

Însă înainte de aceasta, „reformiştii" GPU-ului au convocat a doua adunare pe întreaga Rusie şi au votat înlăturarea lui Tihon din ordinele sale sfinte, mişcare pe care acesta şi adepţii lui au considerat-o ilegală. Însă activiştii GPU-ului şi-au dus treaba la bun sfîrşit, astfel că la 6 iunie 1923, Patriarhul a semnat o declaraţie, evident scrisă sau dictată de ei. Redăm în continuare conţinutul documentului:

„Din partea lui Tihon, Vasili Ivanovici Belavin, reţinut pentru cercetări. Întrucît m-am format într-o societate monarhistă, iar în perioada care a precedat arestarea mea m-am aflat sub influenţa unor persoane antisovietice, am luat atitudine împotriva regimului sovietic... ostilitatea mea îmbrăcînd uneori forme active, ca, de exemplu, discursul rostit în legătură cu Tratatul de la Brest-Litovsk, anatemizarea autorităţilor în acelaşi an, şi, în sfîrşit, un apel împotriva preluării

bunurilor Bisericii în 1922. Cu cîteva amendamente, toate acţiunile mele antisovietice se regăsesc în sentinţa Curţii Supreme. Consider corectă decizia Curţii de a mă traduce în faţa justiţiei şi declar următoarele: regret sincer toate crimele comise împotriva ordinii de stat şi rog Curtea Supremă să-mi modifice sentinţa, în sensul eliberării mele din detenţie. Mai mult chiar, declar în faţa Curţii Supreme că din acest moment nu mai sînt duşmanul regimului sovietic. Mă disociez clar şi hotărît de contrarevoluţia alb-gardistă din străinătate şi din ţară"[153].

Au mai trecut cîteva luni pînă cînd Biroul Politic a luat în considerare declaraţia lui Tihon şi la 18 martie 1924, adică după moartea lui Lenin, s-a decis închiderea cazului[154]. Tihon a murit la numai un an după aceste evenimente, în stare de arest la domiciliu. Dispariţia lui a fost anunţată de şeful secţiei secrete a OGPU, Deribas: „La 7 aprilie 1925, ora 23.45, Patriarhul Tihon a murit din cauza unei crize de anginã pectorală la spitalul Bakunin de pe strada Ostajenka, nr. 19, în timp ce era îngrijit de doctorii E. N. Bakunina şi I. S. Şcelkan şi de propriul lui servitor, Paskevici. Înmormîntarea a avut loc la mănăstirea Donskoi"[155]. Instrucţiunile lui Lenin fuseseră clare: cu cît vor fi împuşcaţi mai mulţi clerici şi burghezi reacţionari, cu atît va fi mai bine". Întrucît se ajunsese la concluzia că Tihon nu trebuia să fie ucis, Ceka s-a văzut nevoită să găsească o altă modalitate ca să se asigure că Patriarhul în vîrstă de şaizeci de ani nu va supravieţui prea mult timp.

Cea mai mare parte a banilor obţinuţi din vînzarea bunurilor confiscate a fost destinată satisfacerii nevoilor partidului. Comitetul Central a combătut foametea cu sprijinul Administraţiei Ajutorului American şi al revistei *Bezbojnik* (Ateul). *Bezbojnik* a criticat atitudinea adoptată de Biserică pe care a acuzat-o, practic, de provocarea foametei. Comisia Comitetului Central pentru separarea Bisericii de stat şi-a instruit membrii „să scrie cel puţin două articole pe lună pentru această revistă"[156].

Biserica nu s-a mai refăcut după lovitura cumplită pe care i-a dat-o Lenin. În loc să funcţioneze ca biserică, a devenit un ornament al statului – pentru a nu intra în conflict cu Occidentul – lipsită de libertate spirituală şi infiltrată cu agenţi ai GPU. Tribulaţiile ei, însă, nu se încheiaseră şi jafurile aveau să continue încă mult timp de acum

înainte. Punctul 8 al ordinului Biroului Politic din 30 ianuarie 1930, cu privire la „măsurile de lichidare a gospodăriilor chiabureşti în districtele unde s-a încheiat colectivizarea" sună astfel: „Legislaţia referitoare la comunităţile religioase trebuie revizuită urgent pentru a preîntîmpina eventualitatea ca organele de conducere ale acestor comunităţi (consilii bisericeşti, comune sectare etc.) să devină capete de pod ale chiaburilor. Orgbiuro-ul are ordin să emită o directivă cu privire la închiderea bisericilor"[157].

Din iniţiativa Consiliului pentru Muncă şi Apărare şi cu aprobarea Biroului Politic, s-a început îndepărtarea clopotelor bisericilor. În fiecare an se elabora un plan special pentru strîngerea unei anumite cantităţi de bronz. În mai 1933, de exemplu, Biroul Politic a confirmat faptul că „în scopul asigurării bronzului necesar pentru industria tractoarelor, planul anual de producţie a acestuia va fi mărit de la 5 200 de tone la 6 300 de tone", specificînd cantitatea de bronz ce trebuia strînsă din fiecare regiune în parte[158].

Bisericile au fost închise, iar catedralele abandonate. Din cînd în cînd, din străfundurile conştiinţei religioase masacrate, se aprindea scînteia unui protest.

În septembrie 1938, Comisarul adjunct pentru Afaceri Interne, Beria, îi raporta lui Stalin că în districtul Nekrasov din regiunea Iaroslavl, Comitetul de Partid a decis să închidă biserica din satul Cernaia Zavod şi să-i confişte clopotele. Cînd au sosit şefii districtului, o mulţime de oameni i-a întîmpinat cu strigăte: „Hoţii!", „Tîlharii!" „Au venit banditii beţivi!". Autorităţile bisericeşti au instituit o gardă de douăzeci şi patru de ore în jurul bisericii. Stalin, fără să citească măcar documentul pînă la capăt, a zmîngălit pe el rezoluţia: „Tovarăşe Malenkov, te rog să verifici şi să-mi raportezi. Arestează-i pe organizatori"[159].

În ajunul celui de-al doilea război mondial, regimul s-a grăbit să preia controlul asupra teritoriilor recent anexate din Ucraina de vest, Moldova şi Republicile Baltice: Estonia, Letonia şi Lituania. Toate se remarcau printr-o bogată tradiţie religioasă. În octombrie 1940, Hruşciov, secretar al Comitetului Central al Partidului din Ucraina, i-a trimis lui Stalin următorul raport: „În conformitate cu vechea tradiţie evreiască, timp de zece zile pe an Dumnezeu înregistrează toate acţiunile comise de fiecare evreu în anul precedent. Timp de nouă zile evreii se roagă la Dumnezeu şi îi cer iertare pentru păcatele săvîrşite.

În tot acest răstimp le este interzis să muncească. În cea de-a zecea zi, «Ziua ispăşirii», care în 1940 cade sîmbătă 12 octombrie, evreii nu lucrează niciodată. Tovarăşul Grişciuk, secretarul Comitetului de Partid din districtul Lvov a primit multe cereri de la locuitorii evrei în care solicitau permisiunea să nu lucreze în ziua de 12 octombrie 1940. Cer instrucţiuni cum să procedez". În ajunul Zilei ispăşirii, Stalin, într-un moment de rară toleranţă religioasă, a dat mărinimosul ordin: „Cererea se aprobă. Spuneţi-i lui Hruşciov"[160].

Conducerea în noile provincii diocezane a fost stabilită, firește, cu ajutorul serviciilor secrete. Elocvent în acest sens este raportul primit de Stalin în martie 1941 de la B. Merkulov, Comisar al Poporului pentru Securitatea de Stat a URSS.

„În prezent, pe teritoriile republicilor Letonă, Lituaniană şi Estonă există biserici autocefale (autonome) conduse de mitropoliţi locali, numiţi de guvernele burgheze.

În RSS Letonă, numărul enoriaşilor ortodocşi se ridică la 175 000. Elementele antisovietice, foştii membri ai organizaţiei fasciste *Perkanirust*, sînt grupaţi în jurul şefului Sinodului, Augustin.

În RSS Estonă există 40 000 de ortodocşi. Şeful eparhiei a murit. Arhiepiscopul Fedosei Fedoseev, care conduce un grup de clerici antisovietici, încearcă să pună mîna pe această funcţie.

NKGB preconizează adoptarea următoarelor măsuri:

1) Printr-o agenţie a NKGB vom soma patriarhatul din Moscova să dea o rezoluţie prin care să-şi subordoneze bisericile ortodoxe din Letonia, Lituania şi Estonia invocînd în sprijinul acestei acţiuni o declaraţie din partea clerului de jos.

2) Printr-o decizie a patriarhatului din Moscova vom numi ca eparh pe arhiepiscopul Dmitri Nikolaevici Voskresenski (agent al NKGB al URSS), ca răspuns la cererea formulată de clerul local care se va găsi la patriarhatul din Moscova"[161].

Acest document ilustrează cît de întemeiată era convingerea lui Lenin că „victoria noastră împotriva clerului este asigurată". Într-adevăr, victoria fusese atît de deplină, încît ulterior Stalin şi complicii lui nu-şi mai dădeau seama dacă cineva era preot sau agent al NKVD în sutană. În timp ce vorbea cu emfază despre libertatea de conştiinţă şi cita declaraţiile ipocrite ale lui Lenin despre umanitarismul cu care socialismul trata religia, regimul bolşevic, prin folosirea amplă a violenţei, a transformat lăcaşul credinţei într-un bîrlog al poliţiei.

În iulie 1937, Biroul Politic a ordonat creşterea impozitelor aplicate preoţilor, întrucît aceste „persoane beneficiază de un venit nemuncit". Bisericile şi mănăstirile trebuiau să plătească şi impozite în natură – grîne, cartofi – ca şi cînd ar fi fost gospodării particulare[162]. Aceste măsuri au condus la lichidarea definitivă a parohiilor. Înainte de moartea lui Stalin, în URSS nu mai erau decît 12 490 de preoţi[163]. Biserica fusese ucisă de o molimă lansată de Lenin. Dosarul acţiunilor sale împotriva bisericii este monstruos de impresionant: la scurt timp după lovitura din octombrie a avut loc închiderea mănăstirilor, apoi încercarea de dezbinare a Bisericii, deshumarea relicvelor şi, în cele din urmă, jefuirea odoarelor bisericeşti şi anihilarea fizică a clerului.

Situaţia Bisericii în perioada postbelică este înfăţişată într-un memoriu din iulie 1953 înaintat lui Hruşciov de Karpov, preşedintele Consiliului pentru problemele ortodoxe, de pe lîngă Consiliul de Miniştri. Karpov raportează că au supravieţuit acţiunilor de distrugere şi strămutare 19 000 de biserici inactive. Dintre acestea, 13 000 erau folosite ca depozite, restul ca ateliere industriale sau cluburi. Aproximativ 3 000 dintre ele mai aveau instrumentele religioase, dar acestea erau ţinute încuiate şi nu se foloseau la slujbe. În continuare, Karpov afirmă că „atîta timp cît clădirile bisericilor inactive sînt lăsate în pace sau se folosesc în alte scopuri (ca depozite etc.) şi nu se pune problema remobilării lor, credincioşii rămîn pasivi, însă la prima tentativă de remobilare sau înlăturare a clădirii unei biserici inactive, se stîrneşte agitaţie"[164].

Dezastrul Bisericii Ruse nu a fost în întregime opera lui Lenin şi a bolşevicilor, deşi apogeul tragediei li se datorează în exclusivitate. Prin tradiţie, Biserica Ortodoxă din Rusia a fost la cheremul monarhilor, iar independenţa ei iluzorie. Uneori, Biserica se identifica parţial cu monarhia, ceea ce explică, într-o oarecare măsură, profunda criză pe care a cunoscut-o această instituţie după 1917. O dată cu prăbuşirea autocraţiei Biserica a devenit neputincioasă şi vulnerabilă. Declinul rapid al Bisericii în Rusia sovietică a creat un vacuum în opinia publică, în care a fost pompat imediat materialismul cu miturile sale. Ateismul a reprezentat o componentă importantă a noii religii de stat, bolşevismul, şi generaţii la rînd au crescut în credinţa cea nouă, în spiritul antagonismului de clasă şi al nesocotirii valorilor eterne pe care Biserica le-a propovăduit dintotdeauna.

Profetul Cominternului

23 iulie 1920 a fost o zi încărcată, ca de obicei, pe care Lenin şi-o petrecea lucrînd singur la Kremlin. Dar evenimentul cel mai important legat de această dată urma să aibă loc abia seara – al doilea Congres al Cominternului, pe care avea să-l prezideze el[165]. Asista la un proces de declanşare a revoluţiei în alte ţări, de creare a noilor partide comuniste, de creştere a sprijinului internaţional pentru măreaţa cauză pe care o iniţiaseră el şi partidul lui. Steagul roşu ca sîngele flutura deja în multe capitale. Cu numai trei ani în urmă ar fi părut o idee imposibilă, de-a dreptul fantastică, deşi în iulie 1918, într-un articol intitulat *Cuvinte profetice*, Lenin scrisese: „Nimeni nu mai crede în miracole, slavă Domnului. Profeţia care ţine de miracol este o poveste. Dar cea fundamentată ştiinţific constituie o realitate"[166]. Revoluţia mondială iminentă nu era o poveste. Pentru Lenin, ea reprezenta o realitate apropiată.

Sub influenţa Congresului Cominternului care tocmai îşi deschisese lucrările la Moscova, a rapoartelor din străinătate şi a propriei analize cu privire la situaţia mondială, inspirat şi de marşul Armatei Roşii împotriva Varşoviei în deschiderea campaniei sovietice din cadrul războiului împotriva Poloniei, în acea seară, Lenin i-a trimis lui Stalin, la Harkov, o telegramă codificată: „Situaţia din Comintern este excelentă. Zinoviev, Buharin şi cu mine considerăm că este timpul să încurajăm declanşarea revoluţiei din Italia. După părerea mea, acest lucru presupune sovietizarea Ungariei, poate şi a ţărilor cehe şi a României. Trebuie să analizăm cu atenţie această eventualitate. Trimite-mi concluziile dumitale detaliate. Comuniştii germani estimează că Germania poate să mobilizeze 300 000 de oameni împotriva noastră"[167].

Între timp se luase decizia, aşa cum s-a exprimat Trotki, „de a se împunge cu baioneta Polonia burghezo-moşierească la iniţiativa lui Lenin"[168]. În luna septembrie a aceluiaşi an, Lenin avea să-şi exprime clar punctul de vedere: atacînd Polonia „vom contribui la sovietizarea Lituaniei şi a Poloniei" şi la revoluţionarea Germaniei. În raportul lui politic la Conferinţa a IX-a a Partidului el avertiza: „Vă rog să nu luaţi prea multe notiţe; lucrurile acestea nu trebuie să ajungă la urechile ziarelor"[169]. Dar a conchis că nici eşecul din Polonia nu era de natură

să-i demobilizeze: „Ne va învăța ce înseamnă războiul defensiv. Vom ajuta Ungaria, Italia și la fiecare pas ne vom aminti unde trebuie să ne oprim"[170].

Toate aceste eforturi vizau împlinirea profeției lui Lenin. El credea în revoluția mondială, deși nu voia să zăbovească prea mult asupra eșecurilor sale. Campania împotriva Poloniei (și continuarea marșului Armatei Roșii pînă la frontiera cu Germania pentru a revigora revoluția de acolo) s-a desfășurat la inițiativa lui Lenin. N-a recunoscut niciodată că decizia lui s-a încheiat cu înfrîngerea umilitoare a Armatei Roșii de la Varșovia, în septembrie 1920. În urma Tratatului de la Riga, semnat de Rusia sovietică și Polonia în martie 1921, Rusia a pierdut teritoriile de vest, cuprinzînd aproape patru milioane de locuitori și a fost silită să plătească despăgubiri importante Poloniei. Cînd a sosit vremea să achite prima tranșă, Moscova a optat pentru plata ei în pietre prețioase, după ce le-a mărit de șapte ori valoarea. Varșovia a protestat violent, iar Comisarul pentru Externe, Cicerin, s-a grăbit să-l informeze pe Lenin:

„La 1 noiembrie 1921 am fost nevoit să plătim Poloniei zece milioane de ruble în aur și diamante. Experții polonezi au apreciat diamantele pe care le-am înmînat la 2,5 milioane ruble-aur. Nu mai avem alte pietre pregătite pentru plată. Polonezul Olszewski ne avertizează că acest fals monstruos va fi amplu comentat în presă... ni se va aduce un mare afront.

O altă soluție ar putea fi plata imediată a diferenței în aur, dar am face un efort peste puteri dacă am achita 7,5 milioane în aur. Ar mai exista și posibilitatea de a le oferi în schimb pietre prețioase. Avem multe pietre prețioase, dar nu sînt sortate și evaluate. Nu dispunem de oameni necesari. Fostul șef al Băncii de împrumut, Levițki, este arestat. Și Alexandrov, principalul lui evaluator, se află de asemenea, în închisoare. E nevoie de o decizie a Biroului Politic pentru a-i caza în condiții corespunzătoare"[171].

Lenin a fost de acord, dar se pare că nu și-a făcut nici un fel de mustrări de conștiință pentru aventura poloneză. Era la fel de puțin tulburat de pierderea milioanelor de ruble din tezaurul țării ca și de sacrificarea miilor de vieți omenești, pentru satisfacerea capriciului său revoluționar.

În vara anului 1917, în timp ce se ascundea de Guvernul Provizoriu, Lenin se amăgea la gîndul iminentei sosiri a comunismului[172]. Doi ani

mai tîrziu, la 1 mai 1919, în Piaţa Roşie, el declara: „Cei mai mulţi dintre dumneavoastră, care n-aţi depăşit vîrsta de treizeci şi cinci de ani veţi trăi în comunism“[173]. Optsprezece luni mai tîrziu era la fel de înflăcărat cînd încheia discursul la Congresul al III-lea al tineretului comunist: „Generaţia care are acum cincisprezece ani va trăi peste zece sau douăzeci de ani într-o societate comunistă“[174].

Marxismul sovietic l-a descris invariabil pe Lenin ca pe un profet şi a susţinut că secolul al XX-lea s-a dezvoltat în conformitate cu predicţiile lui, ceea ce reprezintă o altă dovadă a genialităţii sale. Însă nici istoricii, nici filosofii sovietici n-au îndrăznit să dezvăluie falsitatea prezicerilor lui epocale. Nici măcar una nu s-a adeverit. Sfîrşitul capitalismului? Nimeni nu ia în serios această afirmaţie. Multe ţări „capitaliste“ au dezvoltat un „socialism“ mai avansat decît şi-ar fi putut imagina Lenin vreodată. Dacă Marx s-ar fi sculat din mormînt şi ar fi vizitat, să spunem, Stuttgartul şi oraşul Cita din Siberia răsăriteană şi ar fi fost întrebat unde există mai mult „socialism“, răspunsul lui ar fi sunat cît se poate de clar: în occidentul capitalist domneşte cu adevărat socialismul promis cetăţenilor sovietici. Ideea întemeierii unei Federaţii sovietice mondiale a sucombat în condiţii total diferite de cele prezise de Lenin. Ce-i drept, a declarat chiar el că „orice încercare de estimare a ocaziilor viitorului cu deplină acurateţe este fie şarlatenie, fie pedanterie fără rost“[175].

Ca teoretician, Lenin era profund contradictoriu, şi din acest motiv succesorii săi i-au păstrat o recunoştinţă mută, căci de fiecare dată găseau un citat potrivit în sprijinul unei idei diametral opuse faţă de cele susţinute anterior. Lenin prezisese cu certitudine că „socialismul va institui ziua de lucru de opt ore, va crea condiţii egale pentru toată lumea în exercitarea «funcţiilor de stat»“[176] şi declarase ulterior că „noi nu pretindem că Marx şi marxiştii cunosc drumul socialismului în detaliu; acesta este un nonsens“[177].

Rolul profetic al lui Lenin îşi găseşte o expresie desăvîrşită în problematica revoluţiei mondiale, chestiune care i-a solicitat eforturi deosebite. O revoluţie mondială presupunea totuşi un instrument mondial. În afară de Partidul Comunist Rus, în Europa exista o asemenea formaţiune politică doar în Germania, căci nu puteau fi luate în calcul embrioanele care se înfiinţaseră în celelalte ţări. Lenin i-a ordonat lui Cicerin, Comisarul pentru Afaceri Externe, să-i invite pe toţi comuniştii din Asia şi din Europa la o conferinţă la Moscova, în

mai 1919. Invitaţiile lui Cicerin n-au prea fost onorate căci n-avea cine să răspundă la ele; numai cîţiva prizonieri de război rămaşi în Rusia şi alţi cîţiva străini, printre care şi Hugo Eberlein, reprezentant al Partidului Comunist German au participat la lucrările Conferinţei. Manifestarea a durat aproape o săptămînă, reunind un grup mic care abia dacă trecea de treizeci de persoane. În final s-a decis ca această „Conferinţă Comunistă Internaţională să înfiinţeze cea de-a treia Internaţională Comunistă", cunoscută de atunci sub numele de Comintern. Şaptesprezece delegaţi, majoritatea aleşi la întîmplare şi total necunoscuţi, au semnat manifestul, iar Lenin le-a precizat care le era sarcina: să lupte pentru instaurarea dictaturii mondiale a proletariatului.

Încă de la bun început, acest organism a devenit o acoperire pentru activităţile desfăşurate de Partidul Comunist Rus în arena internaţională. Numit preşedinte al noii organizaţii, mai întîi de Biroul Politic şi apoi „confirmat" de Comitetul Executiv al Internaţionalei Comuniste (ECCI), Zinoviev a declarat în repetate rînduri că victoria revoluţiei comuniste în Europa este garantată şi că steagul roşu va flutura curînd în întreaga lume. Îşi asumase sarcina de a sprijini îndeaproape organizarea unei insurecţii armate peste tot unde „situaţia revoluţionraă era coaptă". Curînd s-a constatat că acest lucru este imposibil, ca, de exemplu, în Germania, în 1921, cînd grevele şi încercările de revoltă înarmată, lipsite de o conducere competentă au eşuat în confruntarea cu un guvern foarte hotărît. Pretutindeni, puciurile şi comploturile au fost înăbuşite. În timp ce poliţia şi armata germană făceau razii şi îi arestau pe conspiratori, Zinoviev, aflat la Moscova, striga de pe podiumul tribunei: „Înarmaţi-vă, proletari germani! Formaţi soviete! Alcătuiţi o Armată Roşie! Trăiască revoluţia proletară din Germania şi din întreaga lume!". În acelaşi timp, încerca să convingă Biroul Politic că „germenii revoluţiei mondiale" existau deja în principalele ţări capitaliste.

Între timp, Comitetul Central pregătea programul noilor partide, formulînd cele „Douăzeci şi unu de condiţii" necesare pentru primirea în Comintern[178] şi trimiţînd lăzi întregi de aur şi alte obiecte preţioase în Germania, Italia, Ungaria şi în alte ţări pentru sprijinirea revoluţiei. Conducerea bolşevică credea cu obstinaţie că, din moment ce torţa revoluţiei fusese aprinsă în Rusia, vechiul edificiu al civilizaţiei mondiale avea să fie curînd înghiţit de flăcări şi va arde pînă în temelii ca un şopron de lemne.

La 6 martie 1920, la o festivitate prilejuită de aniversarea unui an de la întemeierea Cominternului, Lenin a garantat victoria revoluției comuniste, afirmînd că nu este prea departe acea zi[179]. Nici Don Quijote, luptîndu-se cu morile de vînt, nici fantezistul Hlestakov imortalizat de Gogol nu dădeau dovadă de mai multă irresponsabilitate. Bolșevicii plănuiau nu numai să controleze, dar să și creeze situații revoluționare prin intermediul Cominternului. În acest scop, încă de la început, Lenin a trebuit să pună întreaga povară financiară a Partidului Comunist Internațional pe umerii Rusiei Sovietice care abia mai sulfa, sfîrșită din cauza foamei, bolilor și războiului. Încă din ziua de 8 octombrie 1918, Lenin și Comitetul Central au creat un Birou al Partidului Comunist Rus pentru „munca în străinătate" format din Balabanova, Vorovski, Buharin și Axelrod[180]. Aceasta le-a permis să afirme, în mai 1919, că Internaționala a treia a fost creată, de fapt, în 1918, cînd partidele din cîteva țări au trebuit să-și unească eforturile[181]. În realitate, după cum scria Ioffe, „pariul cu revoluția mondială, chiar dacă urma să fie întîrziată, reprezenta cheia de boltă a întregii tactici a lui Lenin în timpul tratativelor de la Brest-Litovsk și după aceea"[182].

Toate operațiunile financiare erau conduse prin intermediul Biroului, sub conducerea lui Zinoviev, deși Comisariatul pentru Afaceri Externe exercita, de asemenea, un oarecare control. Acesta a încetat să se mai ocupe de problemele Cominternului, din dispoziția Biroului Politic, în clipa în care Zinoviev s-a plîns de „rivalitatea" lui Cicerin. Din acel moment, Biroul a căpătat independență financiară. El era, evident, subordonat Comitetului Central, și dependența lui financiară îl făcea un instrument docil pentru realizarea planurilor bolșevice. Practic, Biroul Politic hotăra totul: unde și cînd va avea loc congresul Cominternului, ce puncte vor fi înscrise pe ordinea de zi, precum și chestiuni mărunte ca, de exemplu, în ce măsură Karl Radek, care răspundea de relațiile bolșevicilor cu delegațiile comuniste străine putea să primească douăsprezece rații suplimentare pentru „nevoile delegaților săi". Abel Enukidze, Nikolai Skleanski și Efraim Briuhanov au fost însărcinați să se ocupe de cazarea participanților, îmbunătățirea aprovizionării muncitorilor care lucrau la tipografia Cominternului și multe alte asemenea chestiuni de rutină[183].

Încă de la început, Cominternul a avut relații strînse cu GPU, care a creat serviciul de informații al URSS din străinătate. S-au stabilit legături cu secțiunile Cominternului, s-au finanțat operații, s-au

întocmit documente personale, a fost recrutat personalul. Administratorul Comitetului Executiv al Cominternului, un anume Blake*, a scris Biroului Politic la 24 noiembrie 1920 „despre tehnicile ilegale", referindu-se la lipsa hîrtiei de scris, a hîrtiei fotografice etc. Printre altele, a menţionat şi faptul că „va trebui să avem grijă de personal şi de familiile acestora recurgînd la fondurile secrete ale Cominternului". Lenin a făcut următoarea însemnare pe nota lui Blake: „Despre conspiraţie – raportul lui Blake. Secret"[184].

Secţiile naţionale ale Cominternului, adică partidele non-ruse, aveau nu numai sarcina să recruteze noi membri şi să facă propagandă, dar să şi organizeze greve, demonstraţii, marşuri de protest şi răscoale ori de cîte ori li se oferea posibilitatea. Sub acoperirea Cominternului, Biroul Politic a reuşit să-şi creeze cîteva baze în străinătate. De exemplu, un reprezentant din Turkestan i-a scris lui Karahan, Comisar adjunct la Externe, ca să întrebe Biroul Politic: a) dacă este de acord cu înfiinţarea unei baze indiene în Turkestan, în colaborare cu propriul Turkbiuro al Comitetului Central; 2) cui trebuiau predate cele două milioane de ruble aur?" Răspunsurile lui Lenin la aceste întrebări erau transmise oral, documentul purtînd doar semnătura lui, cu cerneală roşie[185]. Pînă să se aloce Cominternului un buget propriu – care urma să fie format din fondurile Comiteului Central şi ale OGPU – cele mai multe decizii în chestiunile financiare erau luate direct de Lenin. De exemplu, Ivan Rahja, bolşevicul finlandez care îi găsise o ascunzătoare în vara anului 1917 şi care devenise între timp unul din liderii Partidului Comunist finlandez, i-a cerut lui Lenin zece milioane de mărci finlandeze în obiecte de valoare necesare partidului său. Lenin n-a avut nici o obiecţie[186]. Din Bengal a sosit o scrisoare prin intermediul lui Cicerin în care se solicitau bani şi literatură de propagandă menită să contribuie la răsturnarea rajahului britanic: „Vă rog să transmiteţi salutările mele tuturor tovarăşilor care luptă atît de vitejeşte pentru eliberarea omenirii: Lenin, Troţki, Cicerin. Semnat Virendranat Chattopadia". Secţia răsăriteană a Comisariatului pentru Externe a notat pe acest document: „Dacă ne gîndim serios la declanşarea unei revoluţii în India, ar trebui să ne bizuim pe populaţia nemusulmană. Cît despre cererea lui Ch., nu încape nici o îndoială că individul s-a lăsat corupt de viaţa europeană, căci a trăit mult timp pe banii nemţilor"[187]. Sînt însă numeroase cazurile de aşa-zişi „revoluţionari" care au beneficiat de bani ruseşti.

* Un pseudonim, evident. Nu s-a putut stabili despre cine este vorba.

Moscova irosea astfel milioane de ruble-aur, dolari, lire, mărci, coroane etc., toate obținute prin vînzarea rezervelor de aur ale țarului, sau a odoarelor bisericești confiscate. Se pare că ECCI nu ținea o evidență strictă a finanțării operațiunilor sale ilegale. Elocventă în acest sens este corespondența dintre Stalin și Zinoviev, pe de o parte, și Litvinov, pe atunci adjunct al Comisarului pentru Externe și Osip Piatnițki, responsabil pentru valuta forte a ECCI, pe de altă parte. Aceasta se referea la banii care se scurseseră printre degetele unuia dintre emisarii Comisariatului pentru Externe, Carlo, pe numele său real Liubarski. Se pare că acest Carlo înmînase Partidului Comunist Italian numai 288 000 din cele 750 000 de lire care îi fuseseră încredințate, reușind în același timp să deturneze și vreo 124 487 coroane cehe și o mare cantitate de lire sterline. Litvinov voia ca omul să fie judecat, dar Piatnițki considera că e suficient să fie concediat[188]. După toate probabilitățile, existau mulți astfel de oameni care foloseau ardoarea revoluționară a conducerii bolșevice ca să-și umple propriile buzunare.

Lenin nu s-a mulțumit numai să facă profeții, ci s-a străduit din răsputeri să le transpună în realitate. S-au depus eforturi susținute, mai ales într-o serie de țări asiatice, pentru a se radicaliza influența Cominternului. Karahan a propus, de exemplu, trimiterea periodică de agitatori cărora urma să li se asigure salarii fixe. Se pare că acești agenți care luptau pentru idealurile comuniste preferau să primească recompense materiale, nu morale. Karahan i-a scris lui Lenin: „Se propune alocarea a 200 000 de ruble pentru primul trimestru al anului, ianuarie – martie 1919, Comisariatului pentru Externe în vederea sprijinirii organizațiilor muncitorești din Asia, unde urmează să fie trimiși agitatori. Prezentăm în continuare costurile pentru fiecare propagandist, plus prima ce i se cuvine la întoarcerea în țară: Coreea de Nord și Coreea – 10 000 ruble; China de sud 20 000 ruble; misiuni similare sînt avute în vedere pentru Persia și India"[189]. Așadar, înainte de întemeierea Comintérnului, Comisariatul pentru externe răspundea de răspîndirea ideilor revoluționare.

Lenin a dorit de la bun început să incorporeze principiile bolșevice în Comintern. Întrucît preluase puterea cu o forță relativ mică, a crezut că un partid centralizat și disciplinat va contribui la împlinirea profeției sale cu privire la revoluția mondială. La cererea lui, Troțki a scris Manifestul celui de-al doilea Congres al

Cominternului, pe care Lenin l-a aprobat. Stilul era tipic pentru Troţki:

„Trebuie să ucidem capitalismul pentru ca specia umană să poată supravieţui. Demodatul parlamentarism german, un avorton al revoluţiei burgheze, care, la rîndul său, este un avorton al istoriei, suferă în anii copilăriei de toate bolile dulăului bătrîn... Internaţionala Comunistă reprezintă partidul internaţional al insurecţiei proletare şi al dictaturii proletariatului. Sistemul sovietic este un aparat de clasă care va distruge prin luptă parlamentarismul şi îi va lua locul..."[190].

În aceste cîteva rînduri, Troţki a expus scopurile şi strategia politicii internaţionale bolşevice. Victoria lor uşoară din octombrie 1917 le provocase o stare de euforie, întărindu-le convingerea că pot să-şi atingă scopurile prin orice mijloace.

Rolul armatei şi al forţelor armate în revoluţie a reprezentat un element important al gîndirii bolşevice despre felul în care trebuia iniţiată revoluţia mondială. În mai 1924, Troţki vorbea Academiei Armatei Roşii despre nevoia de a se pregăti din timp pentru războiul civil. Se impunea elaborarea unui „statut al războiului civil" care urma să ia în considerare doi factori interdependenţi: mai întîi, invazia armată din afară şi războiul civil din interior şi, în al doilea rînd, referirea constantă la leninism care, după părerea lui Troţki, determină împrejurările politice ale luptei[191]. Deşi era conştient de faptul că în 1924 revoluţia bătea în retragere, îşi îndemna tovarăşii să fie pregătiţi pentru bătăliile viitoare.

În timp ce se desfăşurau lucrările celui de-al VIII-lea Congres al Partidului, s-a anunţat formarea Republicii Sovietice Ungare. Entuziasmaţi, participanţii la Congres l-au rugat pe Lenin să transmită felicitări Budapestei, lucru pe care liderul bolşevic l-a făcut cu plăcere: „Congresul nostru este convins că în curînd comunismul va fi victorios în întreaga lume. Trăiască Republica comunistă internaţională!"[192].

O lună mai tîrziu a sosit un alt anunţ îmbucurător; în Bavaria venise la putere un guvern comunist sub conducerea lui Eugen Leviné, care iniţiase măsurile necesare pentru instaurarea dictaturii proletariatului: naţionalizarea băncilor, înfiinţarea Armatei Roşii, introducerea zilei de muncă de opt ore, înarmarea muncitorilor, izolarea burgheziei. De astă dată, mesajul lui Lenin a avut mai mult caracterul unor instrucţiuni: „I-aţi înarmat pe muncitori, aţi dezarmat burghezia, aţi dublat şi triplat salariile muncitorilor agricoli şi ale marinarilor, aţi confiscat toată

hîrtia şi toate tipografiile... aţi expulzat burghezia din München ca să asiguraţi instalarea imediată a muncitorilor în apartamente confortabile... aţi luat ostateci din rîndul burgheziei... aţi mobilizat muncitorii pînă la unul pentru apărare şi pentru muncă ideologică la sate?"[193]

Convins de faptul că revoluţia europeană începuse, Lenin ar fi dorit ca aceasta să izbucnească mai ales în Germania. Aşa cum avea să scrie Torţki: „Germania sovietică unită cu Rusia sovietică ar fi devenit mai puternică decît toate ţările capitaliste la un loc"[194].

Între timp, emisarii Cominternului călătoreau prin Europa şi prin alte părţi ale lumii cu valizele doldora de valută forte şi diverse obiecte de valoare. Angelika Balabanova, secretara Cominternului, îşi aminteşte că la puţin timp după revoluţie a fost trimisă la Stockholm ca să stabilească legături cu organizaţiile de stînga din Europa:

„Vapoarele soseau la Stockholm în fiecare sîmbătă. Mi se aduceau sume mari de bani pe care i-am depus la o bancă. Nu înţelegeam scopul acestor transferuri, căci biroul meu nu avea nevoie de atîţia bani. Mă simţeam stingherită şi am profitat de toate ocaziile ca să-i cer lui Lenin instrucţiuni. Acesta mi-a expediat următoarea scrisoare: «Dragă tovarăşă Balabanova, Excelent, excelent (subliniat de trei ori – obiceiul lui Lenin atunci cînd voia să accentueze ceva în mod special). Eşti colaboratoarea noastră cea mai capabilă şi mai merituoasă. Dar te rog să nu faci economii. Cheltuieşte milioane, multe, multe milioane»".

Cînd, în cele din urmă, Balabanova s-a întîlnit cu Lenin, acesta i-a explicat că a survenit o neînţelegere. Văzuse în ea o bună revoluţionară, chiar dacă nu era bolşevică şi presupusese că-i aprobă metodele: corupţie şi defăimare ca să submineze oponenţii şi să scindeze organizaţiile. Balabanova şi-a dat imediat demisia, pe care n-a făcut-o publică, astfel că bolşevicii au continuat să se folosească de numele ei[195].

Între timp, Lenin trimitea telegrame în toate locurile pe care le considera fierbinţi: „Lui Bela Kun la Budapesta: Te rog să ne spui ce garanţii aveţi că noul guvern va fi într-adevăr comunist şi nu socialist, adică alcătuit din trădători socialişti?"[196]. În mai 1919 s-a adresat comuniştilor unguri prin intermediul ziarului *Pravda*, avertizîndu-i că trebuie să fie „fermi. Dacă socialiştii care vi s-au alăturat ieri sau mica burghezie încep să şovăie, striviţi-i fără milă. Împuşcarea este

singura atitudine corectă faţă de un laş în timp de război"[197]. S-ar putea ca aceste directive iacobine să-i fi speriat pe comuniştii unguri şi bavarezi, nicidecum să-i încurajeze, însă pentru Lenin zgomotul împuşcăturilor în subsolurile din Budapesta sau pe vastele cîmpii germane era un semn că revoluţia fusese „confirmată" în ţările respective.

Declaraţia sa către Ungaria la Congresul al VIII-lea al Partidului potrivit căreia „clasa muncitoare din Rusia se grăbeşte să vină în ajutor cu toate mijloacele de care dispune" nu reprezenta un gest gratuit. S-au expediat bani şi literatură de propagandă, s-au făcut chiar încercări de a se trimite arme. În mai, Podvoiski l-a informat pe Lenin de la Kiev că începuse formarea unei divizii internaţionale cu scopul de a-i ajuta pe unguri[198]. Lenin a dispus să se trimită de urgenţă bani pentru a sprijini această iniţiativă.

În timp ce se pregăteau unităţi pentru Ungaria, în Rusia domnea haosul, iar armata se destabilizase. Extrase din rapoartele Ceka cu privire la situaţia politică din Ucraina între 1 ianuarie şi 15 mai 1919, exact în zona de unde urmau să plece trupele în Ungaria, indică o debandadă generală:

„Berdicev: Atac împotriva Ceka. Furturi de arme. Vasilkov: Răscoală în oraş. Înăbuşită de un tren blindat şi 300 de soldaţi. Şpola: Garnizoana locală arestează oameni, percheziţionează şi măcelăreşte populaţia. Kazatin: Soldaţii Armatei Roşii din Regimentul 4 Nejini i-au împrăştiat pe cekişti. Oster: Răscoală în satul Novo-Glîbovo şi Sovorota. Înăbuşită de o unitate Ceka. Patru oameni omoriţi. Starodub: Răscoală în satul Vitelin, înăbuşită de o unitate de 400 oameni. Douăzeci de morţi. Răscoală în satul Antonovka. Înăbuşită de o unitate Ceka. Trei conducători împuşcaţi".

Şi aşa la nesfîrşit, inclusiv situaţii în care s-a folosit artileria şi unde, ca în Gomel, de pildă, autorităţile au fost puse pe fugă[199].

Bolşevicii s-au menţinut la putere numai prin folosirea neîntreruptă a terorii, principala lor preocupare fiind transportarea cît mai rapidă a războiului civil în alte ţări. Nutreau convingerea fermă că suporterii din străinătate vor veni la putere numai prin folosirea forţei şi a terorii. În Manifestul către Congresul al II-lea al Cominternului, se face o declaraţie clară în acest sens: „Internaţionala Comunistă nu poate recunoaşte acele organizaţii care, deşi includ dictatura proletariatului în programele lor, duc o politică de soluţionare paşnică a crizelor istorice"[200].

În nenumărate discursuri, liderii bolşevici au subliniat necesitatea insurecţiei armate şi a atragerii armatei de partea lor. Au încercat să aplice această politică de jur-împrejurul Rusiei sovietice. Cînd speranţele din Ungaria s-au năruit, şi-au îndreptat atenţia către răsărit. Troţki scria: „În sfera europeană a politicii mondiale, Armata noastră Roşie are dimensiuni modeste, atît pentru scopuri ofensive, cît şi defensive. Poziţia noastră este total diferită dacă ne raportăm la Orient. În momentul de faţă, drumul spre India pare mai uşor şi mai scurt comparativ cu acela ce duce în Ungaria"[201]. În continuare, Troţki sugera înfiinţarea unei puternice baze militare în Urali menită să revoluţioneze Orientul. Prezicea că „Asia ar putea deveni arena insurecţiei timpurii" şi, de aceea, sovieticii să se pregătească pentru un salt asupra Indiei via Afghanistan. În acest sens, feldmareşalul Lebedev „ să ducă toată aparatura militară necesară în Afghanistan"[202].

Între timp, nu trebuia neglijată nici Persia, care tindea „să devină roşie". Fedor Raskolnikov, comandantul regional al Armatei Roşii, a raportat la Moscova, la întoarcerea sa de la Enzel, că situaţia din Persia era extrem de favorabilă: „Întreaga populaţie ne-a salutat cu entuziasm. Mai întîi s-au văzut steaguri roşii numai în cîteva locuri, dar acum flutură deasupra tuturor clădirilor din oraş. Cazacii persani au trecut sub comanda noastră. L-am arestat pe ofiţerul rus care răspundea de ei şi am numit pe unul din oamenii noştri în locul lui. Cer instrucţiuni pentru următoarele acţiuni în Persia. Să mă consider împuternicit să înaintez în teritoriu dacă izbucneşte o revoluţie şi un nou guvern ne va cere ajutorul?"[203]

Chestiunea persană a ajuns curînd într-un punct mort, deşi s-au făcut mari eforturi pentru salvarea revoluţiei de acolo. Emisarul Comitetului Central, Abukov, i-a cerut sprijinul lui Mirza Kuchuk, aliatul Moscovei: „Este nevoie de ajutor în arme, aur, argint. Deocamdată Kuchuk controlează numai două oraşe... Raskolnikov i-a promis personal recunoaşterea oficială"[204].

Din toate părţile curgeau propuneri în legătură cu următoarele acţiuni; mişcarea revoluţionară era sprijinită în Coreea, China şi India. În august 1919, preşedintele Comitetului Executiv calmîc, Ceapceaev, propunea trimiterea unităţilor armate în India „din partea cealaltă", adică prin Mongolia şi prin Tibet. O să fie nevoie de aur şi de arme spre a fi distribuite populaţiei locale. Ca să nu dea de bănuit, vor pretinde că participă la o expediţie ştiinţifică. Lenin a ordonat

să se ia măsuri concrete pentru realizarea acestor propuneri[205].

Liderul bolşevic a fost însă ceva mai precaut cu o delegaţie coreeană care i-a cerut audienţă. I-a cerut conducătorului Cominternului, Matyas Rakosi – refugiat din recent înfrînta Ungarie sovietică – să primească el delegaţia şi să-i raporteze despre ce este vorba[206]. Coreenii solicitau ajutorul direct al Moscovei în lupta împotriva japonezilor. Cicerin s-a opus: „Nu putem să le azvîrlim o asemenea provocare japonezilor. Bineînţeles că o să le dăm ajutor partizanilor coreeni. Dar nu trebuie să manifestăm o atitudine deschisă, demonstrativă". Lenin a notat pe raport: „Tovarăşe Molotov, sînt întru totul de acord cu Cicerin. Ajutorul nu trebuie să fie făţiş, cu atît mai puţin demonstrativ. Transmite instrucţiuni ca din partea Cominternului Central"[207].

Rusia se zbătea în ghearele războiului civil, ale bolilor şi foametei, dar milioane de ruble-aur erau înghiţite de nisipurile mişcătoare ale revoluţiei mondiale. Aşa după cum am văzut, multe dintre ele au fost transmise prin filiere nesigure, iar Lenin a primit rapoarte întîmplătoare despre vînzarea obiectelor de valoare. Abia în septembrie 1921, Biroul Politic a creat un buget al ECCI şi o comisie a bugetului, formată din Zinoviev, Solţ şi Mihailov ca adjunct al lui Molotov.

Lenin s-a interesat îndeaproape de finanţarea organizaţiilor şi a anumitor persoane din străinătate. În noiembrie 1921, P. I. Stucika solicita fonduri pentru crearea unui buget al Partidului Comunist Leton „întrucît această chestiune trenează de la 1 august, iar tovarăşii noştri nu primesc nimic altceva decît refuzuri". Lenin a notat: „Tovarăşe Molotov, e o adevărată ruşine. Pregăteşte materialul pentru întîlnirea de joi a Biroului Politic"[208].

Un extras din procesul verbal al şedinţei Comisiei pentru buget din martie 1922 ne oferă o imagine de ansamblu asupra lucrărilor sale:

1 Bugetul pentru PC German: Brandler, Popov, Humbert-Droz şi Piatnikov au votat pentru o sumă de 446 592 ruble-aur pe 1922 (42 872 832 mărci germane); Solţ şi Molotov, pentru 400 000 de ruble.

2 Bugetul pentru PC Francez: vot unanim pentru 100 000 ruble-aur (638 000 franci francezi).

3 Bugetul pentru PC Italian: 360 842 ruble-aur sau 4 306 000 lire.

4 Bugetul pentru PC Cehoslovac: (Humbert-Droz a plecat)

Popov, Brandler şi Piatniţki au votat pentru 250 000 ruble-aur (7 970 000 coroane cehe) Solţ şi Mihailov pentru 200 000.

5 Bugetul pentru PC Englez: vot unanim 200 000 ruble-aur"[209].

Şi lista continuă.

Lenin şi bolşevicii au sprijinit toate partidele care au acceptat programul Cominternului şi condiţiile impuse de acesta. Importante sume de bani au umplut seifurile partidelor comuniste din SUA, Polonia, Austria, Elveţia, Suedia, Ungaria, Iugoslavia, România, Luxemburg, Olanda, Grecia, Turcia, Persia, India, China, Coreea, Japonia, Germania, Belgia, Spania, Argentina, Italia, Africa de Sud, Estonia, Letonia, Lituania, Finlanda, Norvegia şi altele. Comisia Cominternului a distribuit, de asemenea, mari sume de bani organizaţiilor internaţionale de tineret, sindicatelor comuniste, editurilor şi altor organisme, majoritatea fondurilor fiind destinate Germaniei. Bugetele stabilite erau suplimentate cu plăţi adiţionale, căci, în general, Moscova satisfăcea tot fluxul de cereri. Banii alocaţi în cadrul şedinţei citate mai sus se cifrau la 5 536 400 ruble-aur, o sumă exorbitantă. Din analiza datelor pe care le avem la dispoziţie reiese că, în acel an, Biroul Politic a cheltuit nu mai mult de o treime din această sumă pentru hrana populaţiei muritoare de foame din Rusia – iar fluviul de aur al Cominternului, *nota bene*, avea să curgă încă multă vreme de acum înainte. Moscova se va dovedi extrem de generoasă mai ales în perioada postbelică, achitînd sume uriaşe, ilustrate doar în mică măsură în lista următoare (toate cifrele sînt date în dolari SUA):

– în 1945: Bulgariei (Kostov) – 100 000

– în 1946: Chinei (Chou En-lai) – 50 000; României (Gheorghiu Dej) – 500 000

– în 1947: Greciei (Zachariades) – 100 000

– în 1948: Franţei (Thorez) – 258 350; Italiei (Secchia) – 40 000, Olandei (Groot) – 50 000, Greciei (Zachariades) – 100 000[210].

După revoluţie a devenit o practică curentă ca diplomaţii sovietici, reprezentanţi de diferite feluri şi „plenipotenţiari" să ceară de la Kremlin tot mai multe fonduri pentru a impulsiona procesele revoluţionare din străinătate şi pentru a consolida poziţia Rusiei sovietice în diverse ţări. În ianuarie 1920, de exemplu, Ioffe, care aspirase să conducă mişcarea revoluţionară din Germania în 1919, îi scria lui Cicerin plîngîndu-se de risipă: „Întrucît am plătit Estoniei un

surplus de 15 milioane, vom trimite banii înapoi foarte repede". Îi amintea lui Cicerin că „atunci cînd Kolceak a scos peste graniţă aproape 800 milioane ruble-aur, abia dacă am clipit din ochi. I-am văzut pe agenţii noştri din Lituania şi din Bielorusia aruncînd milioane în stînga şi în dreapta..."[211]

În aprilie 1922, Biroul Politic a aprobat bugetul Cominternului, iar ordinul semnat de Stalin a fost transmis Comisariatului de finanţe pentru a fi îndeplinit.[212] Aşa cum am văzut însă, bugetul oficial reprezenta numai o parte din cheltuielile totale, căci cererile neîntrerupte de bani erau onorate din „fondul de rezervă", fondul Biroului Politic şi bugetul OGPU. Astfel, Karahan îi raporta lui Stalin în aprilie 1922, chiar în luna în care fusese definitivat bugetul, că în numele Comisariatului pentru Externe transferase coreenilor 600 000 de ruble-aur şi patru milioane de ruble în bancnote ţariste pentru a-i ajuta să-şi deschidă tipografii la Shanghai şi Beijing şi a-i sprijini în desfăşurarea unor acţiuni subversive împotriva japonezilor din Coreea, inclusiv în organizarea unei insurecţii armate[213]. (Timp de mai mulţi ani, Biroul Politic a continuat să folosească bancnotele ţariste pentru operaţiunile sale secrete din Orient.)

Lenin aştepta nerăbdător să vadă vreun rezultat de pe urma acestor investiţii financiare, dar în zadar. La scurt timp după înfiinţarea comisiei pentru buget, au început să curgă rapoartele despre corupţie, deturnări de fonduri şi dispariţia unor sume mari din banii Cominternului. Safarov îi raporta lui Stalin că au fost înmînaţi bani şi obiecte de valoare „unor persoane iresponsabile din diverse grupuri" şi cita cazul celor 200 000 de ruble-aur care fuseseră date unui anume Jun Hu-nam şi lui Lee Ko-chi pentru a sprijini mişcarea naţională din Coreea dar, în realitate, avuseseră ca destinaţie întreţinerea disputelor dintre diferitele grupuri de emigranţi coreeni din Manciuria[214].

În dorinţa de a mai strînge puţin şurubul organizaţiei, Stalin i-a scris o notă personală lui Zinoviev, cerîndu-i explicaţii în legătură cu acest „fond Frankfurt" din Germania. Cine îl finanţa? Pentru ce? Zinoviev, care nu ştia despre ce e vorba, a promis să se intereseze, dar Piatniţki şi Fotieva au mărturisit adevărul[215]. S-a aflat că afacerile financiare ale Cominternului în Germania erau conduse de un anume James (Iakov) Reich, cunoscut în partid sub numele de „Tovarăşul Thomas", căruia Moscova îi trimitea mari sume de bani. Numai pentru insurecţia armată a Partidului Comunist German

din 1921, tovarăşul Thomas a cheltuit 22 milioane ruble-aur din care a reţinut aproximativ 500 000 sub controlul său în „fondul Frankfurt".

Cînd Piatniţki a examinat afacerile Cominternului, misteriosul tovarăş Thomas n-a reuşit să deconteze cîteva milioane de mărci[216]. O femeie din personalul operativ al Cominternului care lucra în organizaţia lui Thomas avea să-şi amintească mai tîrziu: „De regulă, banii se ţineau în apartamentul tovarăşului Thomas. Erau depozitaţi în cufere şi în valize, în bufet şi uneori în dosare groase, puse pe rafturi sau în spatele cărţilor. Banii se aduceau în apartamentul nostru noaptea tîrziu, în cutii de carton, care cîntăreau între zece şi cincisprezece kilograme fiecare"[217]. Cînd o comisie înfiinţată de Stalin şi condusă de Krestinski nu a reuşit să găsească chitanţe pentru mari sume de bani, s-a decis ca „pe viitor să nu i se mai încredinţeze tovarăşului Thomas nici un fel de chestiuni financiare"[218]. Mai tîrziu s-a aflat că „tovarăşul" Thomas nici măcar nu era membru de partid, ci pur şi simplu o persoană care s-a nimerit să lucreze în organizaţia financiară a Cominternului, într-o funcţie relativ importantă.

La sfîrşitul anului, o comisie a Biroului Politic formată din Troţki, Kuibîşev, Piatniţki şi Sokolnikov a mai cerut 2 196 500 ruble-aur pentru „subsidii suplimentare acordate partidelor". În timp ce pleda cu înverşunare pentru executarea sabotorilor, a speculanţilor şi a comercianţilor de pe piaţa neagră, Lenin se dovedea total incapabil să pună ordine în operaţiunile financiare ale propriei organizaţii. Arunca pur şi simplu banii peste graniţă, în speranţa că aceştia vor contribui la germinarea propriei ideologii. Însă în noiembrie 1921 a publicat un articol intitulat *Despre importanţa aurului*, în care scria: „RSFSR trebuie să aibă grijă de aurul său, să-l vîndă mai scump şi să cumpere mai ieftin în schimbul lui"[219]. Nu era pentru prima oară cînd una zicea şi alta făcea.

Se pare că o singură dată a făcut explozie, atunci cînd i s-a raportat pierderea unei mari sume de bani a Cominternului. A scris un „proiect de scrisoare secretă adresată Comitetului Central" în care, printre altele, spunea: „Fără îndoială că ajutorul financiar pe care îl dă Cominternul partidelor comuniste din ţările burgheze, deşi este perfect legitim şi necesar, uneori generează o conduită josnică şi abuzuri dezgustătoare". Enumera apoi pedepsele partidului pentru furt, ascundere sau însuşirea banilor Cominternului, de la mustrare pînă la

demiterea din funcţie, excluderea din Partid şi adesea arestare. În plus, cerea să i se prezinte deconturi amănunţite „pînă la ultima copeică"[220]. Deşartă speranţă!

Cheltuielile Cominternului au fost supravegheate ceva mai sever în timpul lui Stalin, scopurile lor fiind mai clar definite. De exemplu, scriitorul francez Henri Barbusse a venit la Moscova şi a declarat că intenţionează să scrie o carte despre Stalin. Evident, Moscova l-a încurajat, oferindu-i un avans de 40 000 de franci[221]. Nu era o sumă mare, însă Barbusse avea să primească un onorariu mult mai generos după apariţia cărţii, în 1936. Cînd Gheorghi Dimitrov, ultimul secretar general al Cominternului din 1935 pînă în 1943, dorea să definitiveze bugetul, trebuia să se ducă la Stalin care nu-şi mai făcea mari iluzii în privinţa Cominternului, astfel încît îi oferea doar atît cît să se menţină pe linia de plutire. În acea perioadă, partidele străine erau subvenţionate numai prin intermediul NKVD, evitîndu-se Cominternul. Astfel, în timp ce bugetul ECCI pentru 1937 i se prezenta lui Stalin spre aprobare – 12 048 028 în valută forte (nespecificată) şi 18 658 762 ruble sovietice – cheltuielile NKVD-ului pentru Comintern se prelucrau după un sistem sofisticat, întrucît nu mai erau în joc chestiuni de partid, ci probleme de spionaj şi terorism[222]. Cominternul devenise mai util NKVD-ului ca resursă umană pentru operaţiuni de diversiune în ţările capitaliste, decît mişcării comuniste. Evident, comunismul internaţional rămînea una din pîrghiile politicii externe sovietice, dar era una din pîrghiile slabe, întrucît toată lumea ştia ce se petrece în culise.

Cînd a devenit clar că revoluţia mondială nu avea să urmeze imediat după cea rusă, bolşevicii au început să-şi caute noi aliaţi. Pe neaşteptate li s-a ivit o ocazie ispititoare. În ianuarie 1922, liderii Internaţionalei Socialiste – cunoscută sub numele de Doi-şi-jumătate, adică nici a Doua Internaţională Socialistă şi nici a Treia Internaţională Comunistă – au propus organizarea unui congres internaţional al tuturor celor trei Internaţionale, cu scopul de a coordona lupta comună a clasei muncitoare împotriva reacţiunii internaţionale. Biroul Politic a discutat problema în cadrul unei şedinţe lungi, în timpul căreia Lenin şi-a exprimat speranţa că vor reuşi să-şi exercite influenţa asupra celorlalte două organizaţii. Liderii Internaţionalei a Doua, cu lunga şi amara lor experienţă în privinţa bolşevicilor şi a conducătorilor lor, ştiau perfect ce turnură vor lua evenimentele.

Lenin nu şi-a ascuns intenţiile: „Dacă încă mai sînt oameni care

nu înţeleg că tactica unui front unit ne va ajuta să-i răsturnăm pe liderii ambelor Internaţionale, trebuie să frecventeze mai des cercurile de lectură şi conferinţele"[223].

La o conferinţă comună, liderii Internaţionalei nebolşevice au cerut legalizarea Partidului Menşevic din Rusia, încetarea executării social-revoluţionarilor de stînga etc. S-a format o comisie pentru convocarea Congresului, dar aceasta s-a întrunit o singură dată. Lenin a criticat sever „indulgenţa" manifestată de delegaţia Cominternului, condusă de Radek, şi a descris acordurile ca pe „nişte concesii politice făcute burgheziei internaţionale". Social-democraţii occidentali şi-au dat seama că, pentru Lenin, termenul „cooperare" nu însemna nimic altceva decît subordonare faţă de Comintern, astfel că iniţiativa a eşuat.

Atît Occidentul, cît şi Orientul ştiau ce înseamnă Cominternul, pe marginea căruia s-a vorbit şi s-a scris foarte mult. De aceea, la 26 aprilie 1928, Stalin şi Biroul Politic au hotărît să înlăture semnele vizibile ale dependenţei organizaţiilor Cominternului de statul sovietic. Buharin şi Piatniţki au fost instruiţi să inventeze o acoperire menită să lase impresia că banii plătiţi unor partide străine nu veneau de la Moscova, ci de la Berlin (Zapbiuro – Biroul de vest) şi de la Irkuţk (Vostbiuro – Biroul de răsărit), „oricum prin intermediul unor tovarăşi străini". Problema a fost preluată curînd de NKVD, ceea ce însemna că această instituţie (şi spionajul său militar) devenea şi mai organic integrată în Comintern.

Unul dintre cele mai notorii cazuri de spionaj a fost acela al lui Richard Sorge. Născut în 1895 la Baku, dintr-un tată german şi o mamă rusoaică, Sorge a crescut în Germania, a luptat în armata germană în timpul primului război mondial şi, la fel ca mulţi alţi refugiaţi din centrul şi din estul Europei, ca urmare a eşecului revoluţiilor comuniste, a devenit funcţionar al Cominternului din Moscova, în anii '20. În 1929 a fost transferat la serviciul de informaţii al armatei şi trimis peste hotare ca ziarist. De la Shanghai, între 1929 şi 1933, apoi de la Tokyo, din 1933 şi pînă la arestarea sa de către japonezi în octombrie 1941, a trimis informaţii de mare importanţă şefilor săi de la Moscova. Dar, ca şi alţi ofiţeri operativi îndrăzneţi, care lucrau pentru Comintern, NKVD sau pentru spionajul militar din străinătate, Sorge a fost amestecat în intrigile criminale care se ţeseau la Moscova la mijlocul anilor '30.

Concomitent cu elaborarea dosarului împotriva lui Buharin şi

Radek şi încercarea de înlăturare a lui Jan Berzin, fostul şef al spionajului militar şi a lui Piatniţki, şeful Internaţionalei Sindicatelor Comuniste, în vara anului 1937 a fost arestat un ex-agent al spionajului militar, pe nume Valin-Gailis. În depoziţia sa din 19 august 1937, a declarat că Sorge era „fără îndoială" agent german sau germano-sovietic. Potrivit mărturiei lui Valin, Stalin îl depistase pe Sorge încă din 1936 şi îi atrăsese atenţia asupra faptului că trimitea la Moscova dezinformări germane. Valin descria informaţiile lui Sorge drept material de rutină care putea fi extras din presa zilnică. Acest beţivan afemeiat, după cum îl caracterizează Valin, era tovarăşul de petreceri al colonelului Ott, şeful spionajului german din Tokyo, în tovărăşia căruia vorbea vrute şi nevrute. Se pare că, din cauza comportamentului prea provocator al lui Sorge, Berzin fusese nevoit să-şi închidă agenţia de la Tokyo, distrugînd astfel o sursă deosebit de valoroasă de informaţii străine[224]. În aceste condiţii, Berzin putea fi acuzat de sabotaj, comis cu ajutorul unuia din principalii săi agenţi.

Deşi cei vizaţi în primul rînd au fost lichidaţi în 1938, Sorge a reuşit să rămînă la Tokyo şi a continuat să trimită informări. În ianuarie, martie şi mai 1941 i-a raportat lui Stalin că Germania se pregătea să atace Uniunea Sovietică, apoi, la 15 iunie i-a comunicat data exactă. Nu ne puteam pronunţa în privinţa motivelor care l-au determinat pe Stalin să ignore avertismentul primit. Dar, indiferent dacă-l considera neloial sau dacă informaţiile lui nu se potriveau cu propria sa agendă, cert este că Sorge şi toată reţeaua lui au fost arestaţi în octombrie 1941 la Tokyo şi judecaţi în 1942. Ironia sorţii a făcut ca să fie condamnaţi la moarte prin spînzurătoare pe 7 noiembrie 1942, în ziua aniversării revoluţiei bolşevice. Soţia lui Sorge a fost arestată de NKVD în septembrie 1942 la Moscova şi exilată cinci ani în Siberia, la Krasnoiarsk, tot sub acuzaţia de spionaj. La 28 mai 1943 a murit, chipurile de hemoragie cerebrală, la vîrsta de treizeci şi opt de ani[225].

La scurt timp după moartea lui Lenin, Cominternul s-a transformat într-un executant servil, la care se apela pentru servicii speciale. De exemplu, cînd a trebuit să fie înlăturat Zinoviev, Stalin a dat ordin să se asigure sprijinul necesar. Imediat „partidele comuniste independente" au adresat Comitetului Central cereri de demitere a lui Zinoviev din postul de preşedinte al Cominternului şi de desfiinţare a postului său. Primul care a reacţionat a fost credinciosul Partid Comunist din Germania, care a declarat că „sprijină fără rezerve

hotărîrea plenarei Comitetului Central şi face apel la masele Partidului să lupte cu hotărîre împotriva noii opoziţii. Considera că deviaţia tovarăşului Zinoviev de la leninism face imposibilă menţinerea lui în continuare în fruntea Internaţionalei"[226]. În noiembrie 1926, Zinoviev a fost eliberat din funcţia pe care, în secret, spera s-o transforme cîndva în aceea de preşedinte al Federaţiei Socialiste Mondiale. Stalin i-a găsit un alt post ca membru al prezidiului Gosplan-ului, însărciant cu supravegherea activităţii comisariatelor pentru administraţia culturală"[227].

În ajunul războiului, Cominternul vegeta, căci Stalin avea dubii tot mai mari în privinţa raţiunii lui de a exista şi doar NKVD-ul îl mai folosea ca pepinieră de recrutare a viitorilor săi agenţi pentru spionajul extern. Dimitrov trebuia să cerşească cu lacrimi în ochi fondurile necesare pentru a-şi menţine aparatul. În 1937 i se alocase un buget de 21 milioane ruble şi 3,5 milioane ruble în valută forte, dar în 1938, acesta s-a redus la o treime din această sumă[228]. În ianuarie 1924, pe cînd Lenin mai era încă în viaţă, alocaţia fusese de o sută de ori mai mare. Stalin s-a depărtat tot mai mult de Comintern, pînă cînd, cu oarecare regret, a desfiinţat fructul gîndirii lui Lenin în 1943.

Stalin îşi schimbase părerea cu privire la revoluţia mondială. Obiectivul transformării globului pămîntesc într-o planetă roşie mai era de actualitate, dar metodele pentru atingerea lui se cereau revizuite. În clipa în care s-a decis desfiinţarea Cominternului, acest lucru a trecut aproape neobservat. La 31 octombrie 1941, Dimitrov îi scria lui Stalin:

Dragă tovarăşe Stalin,

O dată cu transferarea ECCI la Ufa (în Urali), se ridică o serie de probleme legate de statutul instituţiei noastre. În situaţia actuală, ar fi mai înţelept să acţionăm sub egida Cominternului sau să ne continuăm existenţa la Ufa ca organizaţie diferită? Personal cred că ar fi bine să ne desfăşurăm activitatea sub un alt nume, de exemplu, Institutul pentru studierea problemelor internaţionale...[229]

Între timp, „partidul internaţional al revoltei proletare şi dictatura proletariatului" deveniseră o umbră palidă a ideii grandioase a lui Lenin şi nu reprezentau doar un pion în mîna lui Stalin. Înainte să plece „cîteva zile la Ufa, la Kuibîşev şi la organizaţia mea", Dimitrov trebuia să-i ceară permisiunea lui Stalin[230].

Este adevărat că în 1947 Stalin a încercat să reînvie Cominternul

sub forma Cominformului (Biroul Comunist de Informații), dar și acesta s-a dovedit un fiasco. A mers pînă acolo încît a propus înființarea postului de Secretar General al Cominformului, pe care i l-a oferit lui Palmiro Togliatti, liderul comunist italian. Răspunsul a fost un neașteptat refuz, politicos, dar ferm:

Dragă tovarășe Stalin,

M-am gîndit mult timp la oferta referitoare la postul de Secretar General al Cominformului. Îmi vine foarte greu să-mi exprim o părere care nu coincide cu a dumneavoastră. Dar am impresia că Partidul Comunist Italian nu poate fi de acord cu această propunere.

Togliatti enumera apoi șapte considerente suficient de întemeiate pentru a-și motiva refuzul[231]. A omis însă să spună esențialul, și anume că încetase de mult să mai creadă în utopia lui Lenin cu privire la revoluția mondială. O vreme îndelungată nimeni nu a vorbit cu voce tare despre asta. Nu se cuvenea.

Este puțin probabil că Stalin însuși mai credea în succesul revoluției mondiale. Dintre toți liderii revoluției din octombrie, numai Trotki mai putea să declare (cu șase luni înainte să fie asasinat, în 1940): „Credința mea în viitorul comunsit al omenirii nu numai că n-a fost zdruncinată, dar a devenit chiar mai puternică decît era în tinerețea mea"[232].

Stalin se orientase pe un alt făgaș. Pas cu pas, smulgînd cîte o țară din lumea veche, folosind comploturile și violența, calculul subtil și viclean, a exploatat consecințele celui de-al doilea război mondial pentru a-și consolida dictatura totalitară. A continuat să jure pe Lenin, care îi fusese atît de folositor în ultimii treizeci de ani, dar era perfect conștient de faptul că planul lui Lenin de a lua cu asalt citadela capitalistă fusese o utopie. „Primul leninist" prefera tactica asediului prelungit. Era și mult mai precaut decît Lenin în formularea predicțiilor, mai ales în legătură cu momentul instaurării comunismului în Uniunea Sovietică.

7

MAUSOLEUL LENINISMULUI

În seara zilei de 23 aprilie 1924, Kamenov, Troţki şi Radek îşi depănau amintirile şi din tonul discuţiilor părea să răzbată o rară sinceritate, într-o perioadă cînd încă nu se instituise cultul personalităţii lui Lenin.

Radek, unul dintre cele mai originale şi mai amuzante personaje din conducerea partidului, a spus că Lenin a fost „primul om care a crezut în ceea ce a scris, convins fiind că era vorba de un lucru concret, nicidecum de evenimente ce vor surveni peste o sută de ani: Măreţia lui Lenin, a continuat el, consta în faptul că „a reuşit să învingă toate ezitările şi să conducă partidul în lupta pentru putere". Pentru a-i ilustra măreţia, a citat un discurs din 1921 în care liderul declarase că ideea comunismului de război fusese o greşeală:

„I-am telefonat şi i-am zis că nu sînt de acord cu raţionamentul lui. M-a invitat acasă să stăm de vorbă: «...cine ţi-a spus dumitale că un istoric e deţinătorul adevărului? Partidul şi-a dus politica sa (comunismul de război) timp de trei ani, iar acum priveşte NEP-ul ca pe un păcat. N-ai decît să scrii o sută de articole teoretice şi să afirmi că nu este păcat, dar în sufletul tău ştii că aşa stau lucrurile. Trebuie să-ţi spui că a fost o prostie şi după aceea, un an mai tîrziu, n-ai decît să scrii broşuri istorice favorabile NEP-ului, considerîndu-l o politică genială»"[1].

Ar fi greu de imaginat o atitudine mai cinică, dar aceasta nu reprezenta o noutate: cinismul lui Lenin era bine cunoscut camarazilor lui încă dinainte de revoluţia din octombrie. Interesant este însă faptul că ei considerau pragmatismul lui un semn al „măreţiei". Probabil că la această caracteristică se gîndea Potresov atunci cînd vorbea despre „geniul diabolic al lui Lenin". Şi, în 1910, cînd Pavel Axelrod a fost întrebat la Congresul Internaţionalei Socialiste, cum putea un singur om să provoace toate acele sciziuni şi scandaluri în partid, a răspuns că Lenin nu se gîndea la nimic altceva decît la revoluţie, zi şi noapte, ba chiar şi visa la ea: cu un asemenea om era greu să te înţelegi.

Dar şi mai important este faptul că Lenin avea capacitatea de a-şi

transmite crezul utopic unui mare număr de oameni. A reuşit să facă aceasta, în ciuda caracterului iluzoriu al ideii. Iluzia a devenit realitate, s-a materializat sub forma statului sovietic, ca nou mod de viaţă şi în noile instituţii sovietice. Leninismul, termen utilizat de Martov în 1904[2], s-a încetăţenit pentru foarte multă vreme. Cît despre societatea pe care s-a apucat s-o construiască, nu a reuşit decît să-i toarne fundaţiile pînă în momentul cînd s-a îmbolnăvit. Se pune întrebarea în ce măsură boala i-a afectat capacitatea de gîndire şi reacţie, mai ales între anii 1921–1922?

Regimul şi boala

În decembrie 1935, şeful administraţiei medicale a Kremlinului, Hodorovski, a descoperit într-o arhivă secretă însemnările neurologului care îl tratase pe Lenin, răposatul profesor Kramer. Bineînţeles că Hodorovski a informat imediat autorităţile, dar acestea nu intenţionau să scoată la iveală trecutul îngropat de mult şi au încredinţat însemnările lui Kramer arhivelor secrete ale Comitetului Central, unde au rămas neatinse timp de peste cincizeci de ani.

Kramer scrisese că boala fatală a lui Lenin „durase în total vreo doi ani şi jumătate, şi prezentase nişte simptome care, după părerea medicilor, atît ruşi, cît şi străini, nu erau caracteristice pentru boala convenţională a sistemului nervos[3]. Lenin se îmbolnăvise grav încă din a doua jumătate a anului 1921, însă lucra la fel de intens ca şi mai înainte, în condiţii de stres prelungit. Un exemplu edificator în acest sens ne este oferit de programul lui în ziua de 21 iunie 1921.

La ora 11.00 a sosit cu maşina direct de la reşedinţa sa din Gorki şi a participat la şedinţa Biroului Politic, a cărei ordine de zi includea epurarea Partidului, foametea, Congresul al III-lea al Cominternului, impozitele, sosirea unui senator american, apropiata conferinţă a partidului, propunerea guvernului chinez de a le preda nişte alb-gardişti, problema ataşatului britanic la Petrograd, confirmarea lui Viktor Kopp ca reprezentant al Rusiei la Berlin şi altele. Biroul Politic rezolva, de regulă, douăzeci pînă la patruzeci de puncte. Lenin a ascultat mai mult decît a vorbit şi şi-a petrecut o mare parte din timp semnînd un teanc de hîrtii ale Sovnarkomului şi ale partidului.

În intervalul de dinaintea şedinţei de seară, care a început la ora 18.00, s-a îndeletnicit cu ocupaţia sa preferată: scrierea sau dictarea

notelor. În acea zi a scris unui număr de cel puţin douăsprezece persoane oficiale ale guvernului cu privire la chestiuni diferite, de la procurarea de alimente în Caucazul de Nord, pînă la problemele de comerţ exterior, folosirea pămîntului şi politica educaţională. A citit scrisori şi telegrame, a dat numeroase telefoane etc. Seara a condus şedinţa Sovnarkomului, unde s-au discutat cîteva zeci de probleme. Şi-a luat notiţe, a semnat documente, i-a întrerupt pe vorbitorii care depăşeau timpul afectat, a cerut să se facă linişte de cîteva ori, dădea semne de iritare dacă cineva părăsea încăperea şi reintra.

Stresul, mai ales pentru o persoană care descoperise abia la vîrsta de patruzeci şi opt de ani ce înseamnă serviciul în slujba statului, era enorm. Sănătatea lui Lenin s-a deteriorat din cauza tensiunii provocate de faptul că trebuia mereu să-şi comute atenţia de la chestiunile economice la cele politice, de la problemele partidului la cele diplomatice, din cauza numărului nesfîrşit de vizitatori şi datorită faptului că trebuia să se gîndească la chestiunile curente sau de masă, poreclite „vermicelli" de cei inundaţi de ele. După ce-şi abandonase statutul de emigrant rus spectator al vieţii publice ruse şi cel mai aspru critic al ei, se trezise în epicentrul răscoalelor şi al tumultului creat de însăşi politica lui.

Sistemul lui nervos era suprasolicitat şi probabil că niciodată nu fusese prea puternic echilibrat. Lenin îşi pierdea întotdeauna capul şi se făcea alb la faţă dacă auzea de evenimente dramatice sau de un nou pericol. Radek îşi amintea că, în timp ce trenul lor traversa frontiera suedeză, în aprilie 1917, şi soldaţii intraseră în compartimentul lor, „Ilici a început să vorbească cu ei despre război, apoi s-a făcut îngrozitor de alb la faţă"[4]. Sunetul unei viori îi încorda nervii la maximum şi nu suporta zgomote din exterior. Lidia Fotieva îşi aminteşte că, în iulie 1921, pe cînd i se pregătea apartamentul din Kremlin, dăduse ordin ca pereţii despărţitori să fie perfect izolaţi fonic, iar pardoseala să nu scîrţîie deloc. Oamenii care stăteau de vorbă în timpul unei şedinţe îl scoteau din sărite.

Lenin se plîngea adesea din cauza stărilor lui de nervozitate. În februarie 1917 i-a scris surorii sale Maria: „Abia dacă pot face ceva din pricina nervilor mei blestemaţi"[5]. Ştia probabil de mai multă vreme că suferă de o boală de nervi, căci printre hîrtiile lui figurează adresele unor specialişti în boli nervoase pe care se pare că i-a consultat la Stuttgart în 1900[6]. Cînd se emoţiona ajungea într-o stare de

hiperexcitabilitate şi era în stare să ia măsuri extreme, de-a dreptul crude. În timpul revoluţiei din 1905, sub imperiul unei asemenea stări, i-a îndemnat pe revoluţionari să adopte tactici pe care majoritatea oamenilor le-ar fi considerat anormale şi cumplite: pentru a lupta împotriva cazacilor, a făcut apel la folosirea cuţitelor, bastoanelor, cîrpelor înmuiate în parafină, cuielor, apei fierbinţi, a pietrelor şi a acidului „care să fie aruncate peste poliţişti". I-a îndemnat pe insurgenţi să-i bată pînă la sînge pe membrii Sutelor Negre, să-i atace pe cazacii care fuseseră accidental separaţi de grupul lor etc.[7]. Evantaiul tacticilor sălbatice este aşa de mare şi atît de elaborat, încît pare greu de crezut că emanau de la un om cu educaţie, scriitor şi ziarist. De regulă, Lenin îndemna la cruzime în momentele de stres mental, de excitaţie nervoasă sau în împrejurări extreme. În asemenea împrejurări mintea lui puternică era pur şi simplu dominată de intransigenţă revoluţionară.

Au fost suficienţi cîţiva ani de putere bolşevică, cu presiunile ei adiacente, pentru ca vulnerabilitatea lui Lenin să iasă la suprafaţă. Aceasta s-a manifestat mai ales după prima criză din mai 1922, cînd profesorul Kramer notează: „La baza bolii lui nu se află numai suprasolicitarea creierului, ci şi o perturbare gravă a circulaţiei craniene"[8]. Tulburările în irigarea cu sînge a creierului sînt strîns legate de disfuncţia mentală, ceea ce explică de ce majoritatea medicilor care l-au tratat pe Lenin în 1922 şi în 1923 erau psihiatri şi neurologi. După cum se specifică în literatura medicală de specialitate, boala mentală, atunci cînd este cauzată de deteriorarea arterelor craniene, se manifestă prin dureri de cap persistente, iritabilitate, anxietate, depresiune, idei fixe. Lenin prezenta toate aceste simptome.

Este puţin probabil să putem stabili vreodată efectul bolii lui Lenin asupra acţiunilor sale în calitate de şef al statului. Era capabil să emită ordine de o cruzime neobişnuită şi înainte de instalarea bolii sale, de exemplu, în 1918. Dar el adopta aceste hotărîri în momente de tensiune nervoasă crescută: cu cît era mai mare stresul, cu atît mai radicale şi mai dure deveneau deciziile lui. Mai mult ca sigur că puterea uriaşă, nelimitată i-a exacerbat tendinţele patologice la nivelul sistemului nervos.

Am văzut că în august şi septembrie 1922 Lenin a iniţiat expulzarea intelectualităţii ruse. Ideea deportării – de fapt a lichidării – elitei culturale ruseşti nu putea să-i treacă prin minte decît unei persoane bolnave. Dar cu numai o lună sau două înainte de aceste evenimente.

cu ajutorul Nadejdei Krupskaia, Lenin reînvăţa să scrie, să rezolve exerciţii de aritmetică elementară şi să scrie dictările cele mai simple. Acoperea pagini întregi cu un scris distorsionat, abia lizibil[9]. După criza din mai avea serioase lapsusuri însoţite de slăbirea capacităţii de reacţie. Era distrat. Profesorul Kramer nota: „Nu este în stare să efectueze nici cele mai simple operaţii aritmetice şi uită pînă şi propoziţiile scurte, deşi şi-a păstrat intactă capacitatea mentală"[10].

Avem unele motive să ne îndoim de afirmaţia neurologului potrivit căreia Lenin şi-a păstrat în întregime capacitatea mentală. Sora lui, Maria, îşi aminteşte că la 30 mai „doctorii i-au cerut să înmulţească 12 cu 7, iar el s-a simţit foarte deprimat fiindcă n-a reuşit. Dar ceva mai tîrziu propria lui încăpăţînare şi-a spus cuvîntul. După plecarea doctorilor s-a luptat timp de trei ore cu problema şi a rezolvat-o prin adunare (12 + 12 = 24, 24 + 12 = 36 etc.)"[11]. Şi totuşi, peste o lună, Lenin lua decizii cu consecinţe atît de grave, ca aceea a expulzării intelectualităţii, aproba „măsurile extrajuridice ale GPU, inclusiv execuţiile"[12], şi hotăra tactica şi strategia Cominternului.

Lenin era foarte grav bolnav. Biroul Politic a convocat medici din străinătate. Stalin i-a transmis instrucţiuni ambasadorului sovietic de la Berlin, Nikolai Krestinski: „Faceţi toate demersurile necesare pentru ca guvernul german să aprobe venirea medicilor Foerster şi Klemperer la Moscova în vara aceasta. Daţi-i lui Foerster 50 000 de ruble-aur (Klemperer şi le va primi pe ale lui la Moscova). Pot să-şi aducă şi familiile, li se vor asigura cele mai bune condiţii"[13]. O dată ajunşi la Moscova, doctorii l-au copleşit pe Lenin cu procedurile lor medicale. Lenin i-a scris lui Stalin: „Te implor să mă scapi de Klemperer şi Foerster. Sînt mai fericit cu medicii mei, Kramer şi Kojevnikov"[14]. Însă tovarăşii lui – după cum reiese din bileţelele pe care şi le trimiteau unii altora – nu erau deloc înclinaţi să ţină seama de dorinţele lui. Zinoviev a propus ca „doctorii germani să fie lăsaţi în pace, iar lui Ilici să i se dea asigurări că s-a planificat un nou control medical al tuturor celor opt tovarăşi examinaţi anterior de germani". Biroul Politic a fost de acord cu această propunere[15].

Lenin insista să fie ţinut la curent cu problemele politice. I-a scris lui Stalin:

„Se pare că doctorii au creat o legendă, care nu poate rămîne inatacabilă. Şi-au pierdut capul cînd am avut vineri o criză mai serioasă şi au făcut o mare prostie: au încercat să-mi interzică «întîlnirile

politice» (neştiind prea bine ce înseamnă asta). Am fost extrem de supărat şi i-am dat afară. Kamenev a venit să mă vadă joi. Am avut o conversaţie politică foarte animată. În caz că boala se agravează şi *nu mai am timp* să-ţi spun lucrul acesta, reţine că numai nişte idioţi pot să dea vina pe discuţiile politice. Dacă uneori devin agitat, motivul trebuie căutat în absenţa conversaţiei competente la momentul potrivit. Sper că înţelegi şi că mă vei scăpa de idiotul ăsta de profesor german şi de suita lui. Vino să-mi povesteşti despre plenara Comitetului Central sau trimite-mi pe unul din participanţi"[16].

Pentru Lenin, viaţa era politică şi politica îl trezea la viaţă.

În pofida bolii sale, Lenin n-a fost solicitat în mod oficial să-şi dea demisia. În timpul unei conversaţii din vara anului 1922 a menţionat în cîteva rînduri că dacă nu va putea continua viaţa politică, se va apuca de agricultură. Sora lui, Maria, îşi aminteşte că vorbea despre cultivarea ciupercilor şi de creşterea iepurilor de casă, dar evident că nu avea asemenea intenţii. Lenin suferea la fel de mult din cauza desprinderii sale de realitate ca şi de pe urma bolii propriu-zise. Îşi dădea seama că, pe măsură ce creştea îngrijorarea tovarăşilor săi pentru sănătatea lui, îl depărtau tot mai mult de conducere şi, ca urmare, starea de deprimare i se accentua. Pentru el, puterea a dat întotdeauna sens vieţii şi, indiferent cît ar fi fost de bolnav, nu avea de gînd să renunţe.

Nu concepea însă puterea ca pe un atribut personal, văzînd în ea ceva mai mult decît participarea individuală la conducere. Ioffe i-a scris odată spunîndu-i că este personificarea Comitetului Central. Lenin i-a răspuns în termeni emfatici: „Greşeşti atunci cînd afirmi (chiar de mai multe ori) «Comitetul Central – acesta sînt eu» (variaţiune pe tema «l'Etat, c'est moi»). Asta nu se putea scrie decît într-o stare de mare agitaţie şi epuizare nervoasă"[17]. Ioffe făcuse această remarcă cu intenţia de a reliefa uriaşa influenţă a lui Lenin, precum şi faptul că, în calitate de preşedinte al Sovnarkomului şi al Consiliului pentru Muncă şi Apărare şi ca membru al Biroului Politic, producea o puternică impresie asupra celor din jurul său. După cum spunea V. S. Voitinski, „tovarăşii lui priveau lumea cu ochii lui Ilici"[18].

Deprimat din cauza durerilor de cap permanente, Lenin nu-şi făcea prea multe iluzii în privinţa şanselor de vindecare. La 14 iunie 1922, după un scurt spasm cerebral, i-a spus lui Kojevnikov: „Ei, asta e. O să urmeze o criză". La începutul iernii anului 1923, tot aşa, după un

spasm care durase cîteva minute, le-a spus lui Kramer şi Kojevnikov: „Într-o bună zi o să am un atac de apoplexie, exact aşa cum mi-a spus odată un ţăran cu mulţi ani în urmă. «Cît despre dumneata, Ilici, ai să mori de apoplexie». Cînd l-am întrebat de ce credea aşa, mi-a răspuns: «Din cauza gîtului dumitale teribil de scurt»". Deşi Lenin încerca să ia lucrurile în glumă, s-ar putea să-i fi dat dreptate ţăranului[19].

Era apăsat de presimţiri funeste, accentuate şi de pierderea capacităţii de muncă intelectuale pe care o avusese cîndva. L-a convocat pe profesorul Dorşkevici şi i-a spus că suferă de insomnie şi de depresie psihică. Dorşkevici a observat: „Mai întîi o serie de fenomene neurastenice foarte grave, care îl lipsesc în totalitate de posibilitatea de a munci aşa cum obişnuia şi, în al doilea rînd, mai multe obsesii care îi provoacă pacientului o stare de anxietate". „Asta nu înseamnă nebunie?", a întrebat Lenin. Dorşkevici a răspuns: „Obsesiile sînt greu de suportat de către pacient, dar nu implică niciodată tulburări mentale"[20].

Numeroşii doctori care l-au îngrijit pe Lenin după 1921 au început să înregistreze evoluţia cazului său începînd din 29 mai 1922. Kojevnikov, un medic foarte receptiv, a ţinut jurnalul acesta timp de un an, profesorul Kramer din 6 mai pînă în 4 iulie 1923, iar profesorul Osipov, fost şef al serviciului de psihiatrie al Academiei medicale a armatei din St. Petersburg şi unul dintre cei mai de seamă specialişti în acest domeniu, a înregistrat faza finală a bolii.

Aşa cum reiese din aceste jurnale, chiar şi după cea de-a doua criză, gîndurile lui Lenin se îndreptau spre Biroul Politic, Sovnarkom, Kremlin. Nu-i venea să creadă că puterea pe care o dobîndise atît de neaşteptat avea să treacă în mîinile altora din cauza bolii sale. S-a luptat împotriva acesteia, sperînd să revină în vîrful ierarhiei. Însemnările din perioada cuprinsă între 3 octombrie 1922, o fază de relativă refacere, şi cea de-a doua criză din decembrie acelaşi an sînt edificatoare. Datele indică scurte perioade de timp, nu observaţii zilnice.

10 octombrie: Kojevnikov şi Kramer au stat de vorbă cu Lenin după şedinţa de seară a Sovnarkomului. „Durerea de dinţi a dispărut aproape complet, dar nervii i-au fost zdruncinaţi de boala anterioară şi îi vine mereu să plîngă; lacrimile i se adună în ochi, însă Vladimir Ilici reuşeşte cumva să le alunge. Nu a plîns nici măcar o dată.

29 octombrie: Doctorii erau la Kamenev, unde mai veniseră Stalin

şi Zinoviev. „Kamenev a raportat că la ultima şedinţă a Sovnarkomului, Vladimir Ilici a criticat un punct din proiectul de lege, apoi n-a observat că a trecut la alt punct de pe aceeaşi pagină şi l-a criticat fără să-şi dea seama că acesta avea un conţinut total diferit".

31 octombrie: La ora 12.00 Lenin a vorbit la VŢIK – prima sa apariţie în public după criza din mai. „A vorbit clar şi tare, era calm şi nu a făcut nici o greşeală. Acasă a ascultat muzică de pian şi n-a fost supărat, căci numai vioara avea darul să-l irite".

13 noiembrie: „Vladimir Ilici a vorbit la plenara Congresului Cominternului şi a rostit un discurs în germană care a durat o oră. A vorbit fluent, fără să se poticnească. După discurs i-a spus doctorului Kojevnikov că, la un moment dat, şi-a pierdut şirul. În ziua următoare îşi simţise piciorul drept paralizat".

În cuvîntarea rostită la Congresul Cominternului, într-un acces de sinceritate, Lenin a făcut următoarea mărturisire: „Am comis şi vom mai comite un mare număr de prostii. Nimeni nu e mai conştient ca mine de lucrul acesta." După o succesiune de înfrîngeri internaţionale, evident, se mai liniştise în privinţa revoluţiei mondiale. Considera „favorabile" perspectivele acesteia, dar nu insista asupra lor. La sfîrşitul cuvîntării a făcut cîteva observaţii precaute asupra fascismului italian, care ar putea să aducă „servicii mari", subliniind că „ţara lor nu este apărată de Sutele Negre"[21]. Nimic din această cuvîntare nu lasă se se întrevadă că fusese scrisă şi rostită de un om bolnav. Dar a însemnat pentru el un uriaş efort de voinţă. Doctorii au continuat să-l ţină sub observaţie şi să-i prescrie tratamentul necesar. Spicuim din jurnalul medicilor de serviciu:

25 noiembrie: În timp ce mergea de-a lungul coridorului nu l-au mai ţinut picioarele şi a căzut. S-a ridicat cu dificultate. Medicii s-au consultat între ei şi au decis ca Lenin să nu participe la şedinţele Congresului şi să se odihnească toată săptămîna.

12 decembrie: S-a întors în biroul lui de la Kremlin, unde s-a întîlnit cu Rîkov, Kamenev, Ţiurupa, Dzerzynski şi Stomoneanov. A aprobat prin telefon expulzarea mai multor „elemente antisovietice". O zi normală de lucru.

13 decembrie: „Doctorul Kojevnikov şi profesorul Kramer l-au vizitat pe Vladimir Ilici. Are atacuri de paralizie în fiecare zi. În dimineaţa aceasta a avut o scurtă criză de paralizie în pat şi o alta în timpul băii de şezut. Vladimir Ilici este îngrijorat din cauza deteriorării sănătăţii sale".

16 decembrie: „Starea lui s-a înrăutăţit. Scrie cu dificultate, iar

ceea ce aşterne pe hîrtie este ilizibil, căci literele se încalecă unele peste altele. Timp de treizeci şi cinci de minute a avut braţul şi piciorul drept paralizate. Nu şi-a putut atinge vîrful nasului cu vîrful degetului"[22].

Aproape în fiecare zi, doctorii notau „a devenit agitat spre seară", „dispoziţia sufletească este proastă" etc. Izolarea de viaţa politică era un chin; practic nu i se mai aduceau la semnat nici un fel de documente sau adrese, chiar dacă mai participa din cînd în cînd la şedinţele Biroului Politic şi ale Sovnarkomului. Doctorii şi tovarăşii săi de partid îl protejau de tumultul evenimentelor din Rusia, înălţînd în jurul lui un zid de vată. La 20 iulie 1922, Biroul Politic a decis că tovarăşul Lenin nu trebuie să aibă nici un fel de întîlniri fără încuviinţarea sa[23]. Lui Stalin i s-a încredinţat sarcina de a veghea ca această regulă să fie respectată. După o uşoară ameliorare survenită în octombrie, oamenii au început să-l viziteze din nou. Părea că revine în normal. Dar era deprimat. Îşi dădea seama de faptul că starea fizică i se deteriorase considerabil.

Lenin se grăbea. Rămăseseră o sumedenie de lucruri pe care dorea să le facă sau să le spună. Mai era încă în stare să vorbească, aşa că s-a apucat să dicteze ultimele note şi scrisori, din 23 decembrie 1922 pînă în 2 martie 1923. La 23 decembrie i-a dictat secretarei sale, M. A. Volodiceva, o parte din faimoasa sa *Scrisoare către Congres*. Aceasta începea cu o propunere ce prevestea o schimbare radicală a cursului evenimentelor: „Propun insistent ca prezentul Congres să adopte o serie de modificări ale sistemului nostru politic". În realitate, Lenin nu era în stare să facă asemenea schimbări. În ultimă instanţă acest sistem instituit de el îi dădea puterea şi speranţa să atingă scopurile revoluţiei. Nu voia să schimbe nimic din strategia partidului, în afara unor aspecte de natură operaţională şi tactică, esenţiale pentru creşterea efectivului de partid prin atragerea unui număr mai mare de muncitori.

În ziua următoare, doctorii s-au dus să-i vadă pe Stalin, Kamenev şi Buharin. Le-au raportat care este starea sănătăţii lui Lenin, precum şi faptul că în ziua precedentă dictase. Cei trei au decis ulterior că pacientul „are voie să dicteze în fiecare zi cinci sau zece minute, dar nu scrisori, ci simple note, la care nu trebuie să aştepte răspuns"[24]. Lenin a continuat să dicteze *Scrisoarea către Congres* în zilele de 24, 25 şi 26 decembrie, revenind la ea în 4 ianuarie 1923, data vestitului

post-scriptum referitor la calităţile tovarăşilor săi, mai ales ale lui Stalin şi Troţki.

Ce voia să spună prin toate acestea? Îl îngrijora, în primul rînd, unitatea Partidului, pericolul unei sciziuni a Comitetului Central şi caracterul birocratic al administraţiei, deşi nu părea să fie conştient de rădăcinile acestuia din urmă. Era obsedat de o idee, şi anume de atragerea unui număr mai mare de muncitori şi ţărani printre membrii Comitetului Central şi în organizaţia de partid, în *aparat*. Credea că „muncitorii, din momentul în care vor lua parte la şedinţele Comitetului Central, la întrunirile Biroului Politic şi vor citi toate documentele Comitetului Central vor deveni nişte sprijinitori devotaţi ai sistemului sovietic"[25]. La baza acestei propuneri se afla ideea naivă potrivit căreia, prin schimbarea personalului, se vor putea face modificări radicale. Stalin, Hruşciov, Brejnev, Andropov, Cernenko şi Gorbaciov aveau cu toţii origine ţărănească sau muncitorească, ca majoritatea membrilor Biroului Politic şi ai Comitetului Central, însă birocraţia a devenit curînd esenţa sistemului leninist. Nu indivizii şi originea lor socială reprezentau adevărata problemă.

Deşi *Scrisoarea către Congres* nu-l desemnează pe succesorul lui Lenin, îi numeşte totuşi pe aceia care, după părerea lui, nu sînt potriviţi pentru un asemenea rol. Dorea ca acest document, care ulterior a fost cunoscut sub numele de *Testamentul lui Lenin*, să fie ţinut secret. A ordonat ca cinci cópii să fie păstrate în plicuri sigilate pe care numai Krupskaia avea voie să le deschidă după moartea sa, dar Volodiceva nu a scris aceste instrucţiuni pe plicuri. Lenin încetase să mai existe nu numai pentru tovarăşii lui, dar şi pentru secretarele sale tehnice. Fotieva, secretara şefă a Sovnarkomului, l-a informat pe Stalin şi, la puţin timp după aceea şi pe alţi cîţiva membri ai Biroului Politic, în legătură cu conţinutul însemnărilor lui Lenin, dîndu-i astfel posibilitatea lui Stalin să le neutralizeze efectul. Întrucît Lenin era încă în viaţă în timpul Congresului al XII-lea, însemnările lui trebuiau să rămînă „secrete". Stalin, prevenit, a avut timp să-şi asigure sprijinul tovarăşilor săi înainte de Congresul al XIII-lea.

Încă înainte de *Scrisoarea către Congres*, din 21 decembrie, Lenin îi dictase lui Troţki o notă referitoare la monopolul asupra comerţului exterior. Auzind acest lucru, Stalin, care de la 18 decembrie răspundea de respectarea regimului medical prescris lui Lenin, i-a adresat vorbe grele Nadejdei Krupskaia, aşa cum am văzut într-un capitol anterior.

La 23 decembrie, ea i-a raportat incidentul lui Kamenev, susţinînd că era chiar mai în măsură decît doctorii să decidă despre ce subiecte se putea discuta cu Lenin „căci eu ştiu ce îl supără şi ce nu, oricum mult mai bine decît Stalin. Sînt şi eu o fiinţă omenească şi am nervii întinşi la maximum“[26]. Abia la începutul lui martie 1923 i-a spus lui Lenin ce se întîmplase.

Scrisoarea lui Lenin a jucat un rol primordial în intensificarea luptei pentru putere. Oricine citeşte textul, înţelege clar că Troţki, în ciuda aroganţei sale excesive, trecea „drept cel mai capabil om din actualul Comitet Central“, în timp ce Stalin era „prea grosolan“ şi imprudent în exercitarea puterii[27]. În final, deşi încercase să evite o sciziune, practic, Lenin a mărit probabilitatea unei asemenea consecinţe.

Scrisoarea a avut un efect dramatic. A fost prezentată delegaţilor la Congresul al XIII-lea, însoţită de recomandarea ca Stalin să preia postul de secretar general, cu condiţia să-şi corecteze defectele menţionate de Lenin. După aceea, a fost îngropată decenii la rînd în cele mai tainice sertare ale arhivelor partidului. Sistemul creat de Lenin şi-ar fi găsit oricum un Stalin. Ar fi fost posibil ca ţara să fie cruţată de monstruoasele experimente staliniste, dar „dictatura unipartinică a proletariatului“ ar fi dus în mod inevitabil la instituirea unui regim autoritar. De aceea, considerăm că importanţa *Scrisorii* lui Lenin a fost supraestimată, întrucît el nu propunea „schimbări în sistemul nostru politic“.

Pînă la începutul lui martie 1923, Lenin a dictat scrisori şi articole în legătură cu funcţiunile legislative ale Agenţiei de Stat a Planificării, cu problema naţională, a cooperativelor agricole, a particularităţilor revoluţiei şi a Inspectoratului Muncitorilor şi Ţăranilor, în fruntea căruia se afla Stalin în calitatea sa de membru al Biroului Politic responsabil de recrutarea noilor membri de partid. În 1929, la comemorarea a cinci ani de la moartea lui Lenin, Buharin a rostit un discurs despre *Testamentul lui Lenin*, pe care l-a considerat „un viitor plan pentru întreaga noastră activitate comunistă“ şi „planul leninist de construcţie socialistă“[28]. Aceste definiţii au fost utilizate decenii la rînd, fără să fie citat autorul lor, mai ales atunci cînd nenorocosul Buharin aştepta executarea sentinţei.

Deşi nu pot fi contestate unele merite politice şi practice ale ultimelor idei exprimate de Lenin, mai ales în privinţa cooperativelor,

şi deşi a vorbit chiar şi despre „schimbarea întregii noastre viziuni despre socialism"[29], multe din afirmaţiile sale şi-au pierdut din valoare din cauza aberantei sale motivaţii politice: „întreaga lume făcea o cotitură care trebuia să ducă la revoluţia socialistă mondială"[30].

Este remarcabil faptul că Lenin a reuşit să dicteze lucrări aşa de lungi într-un interval de timp atît de scurt, mai ales dacă ţinem seama de deteriorarea gravă a stării sănătăţii lui, care s-a produs în noaptea de 16 şi apoi de 22 decembrie. Profesorul Kramer menţionează chiar că în aceste împrejurări Lenin a prezentat simptome de amnezie. Forma „ondulatorie" a bolii şi „cursul ei neobişnuit" au fost, de asemenea, consemnate şi de alţi medici: Strumpfell, Hentschell, Nonne, Bumke, Foerster, Kojevnikov şi Elistratov[31]. Se părea că natura îi mai dăduse o ultimă şansă lui Lenin să-şi spună cuvîntul şi el se agăţase de ea cu toate puterile. În realitate, se temea mai mult de moartea politică decît de cea fizică şi, deşi tovarăşii de partid priveau ultimele lui note drept convulsiile morţii sale politice, Lenin continua să lupte. Nu putea renunţa la scopul şi sensul existenţei sale – lupta politică, conducerea politică.

Biroul Politic i-a acorat lui Lenin concediu prelungit, care a intrat în vigoare de la mijlocul anului 1921. La sfîrşitul lunii mai 1922, mulţi membri ai Biroului Politic nu se mai aşteptau ca el să se refacă şi au încercat să se replieze în cadrul noului raport de forţe. Regulamentul Comitetului Central referitor la „regimul medical al lui Lenin", care, practic, îl izola de viaţa socială şi politică, nu părea prea altruist în intenţii. În timp ce Lenin învăţa din nou să vorbească şi să scrie în localitatea Gorki, ceilalţi conducători îşi pregăteau terenul înainte de lovitura decisivă pentru puterea şi influenţa personală. Stalin, Kamenev şi Zinoviev nu şi-au ascuns temerile în legătură cu Troţki, care părea convins că ar fi succesorul firesc al lui Lenin, potrivit logicii istoriei.

Lenin, deşi tot mai spera că se va reface, se gîndea din ce în ce mai des la moarte. În discuţiile cu Krupskaia a evocat de mai multe ori sinuciderea comună a fiicei mai mici a lui Marx, Laura, şi a soţului acesteia, Paul Lafargue, din 1911. A început să consulte literatura medicală şi a rugat-o pe Krupskaia să-i dea otravă dacă starea lui va deveni disperată. Adeseori îi întîmpina pe medici cu ostilitate. Evident, toată lumea îl încuraja, asigurîndu-l că se va reface complet.

Lenin a început să se intereseze de părerile oamenilor despre el. A recitit articolul lui Gorki *Vladimir Ilici Lenin* şi a cerut un exemplar

al lucrării lui Troţki *Elementul naţional la Lenin*, precum şi articole elogioase, scrise de Buharin şi alţi tovarăşi. Voia să audă mesajele şi urările de grabnică însănătoşire care îi veneau din toată ţara, ceea ce nu-l preocupase niciodată pînă atunci. Se întreba ce a dat el poporului, ce a realizat de-a lungul întregii sale vieţi.

Lenin avea acum posibilitatea să se detaşeze de trecutul său şi să-şi abordeze existenţa în mod filosofic. Ultimele lui discuţii, note şi articole nu exprimă nici o urmă de regret. Considera erorile, calculele greşite şi eşecurile drept o componentă firească a procesului. Nu simţea nici un fel de remuşcări pentru că îi îngropase pe social-democraţii din Rusia, distrusese dinastia Romanov, o executase pe Fania Kaplan, îi eliminase pe social-revoluţionarii de stînga, interzisese presa non-bolşevică, expulzase intelectualitatea rusă, distrusese administraţia provincială, risipise o mare parte din averea ţării pentru revoluţia mondială. Din punctul lui de vedere, scopul a justificat întotdeauna mijloacele.

Lunga agonie

Lenin nu mai avea nici un control asupra propriului destin. Profesorul Kramer îşi aminteşte că speranţa de refacere a dăinuit pînă în martie 1923, deşi în februarie reapăruseră semnele de „discontinuitate în vorbire", la început neglijabile, apoi tot mai vizibile, deşi întotdeauna trecătoare. Lui Vladimir Ilici îi venea greu să găsească un cuvînt, nu putea să citească ceea ce dictase secretarei sau vorbea incoerent"[32]. Krupskaia a fost cea mai bună „interpretă" a lui şi şi-a dus povara cu un stoicism remarcabil.

După acea memorabilă convorbire telefonică, Stalin n-a mai deranjat-o. Pur şi simplu a ignorat-o. Sigur acum de faptul că soarta lui Lenin era pecetluită, nu mai voia să-şi asume nişte responsabilităţi pe care le considera inacceptabile. La 1 februarie 1923 a citit o declaraţie în faţa Biroului Politic prin care cerea să fie eliberat de însărcinarea „de a supraveghea respectarea regimului impus tovarăşului Lenin de către doctori". Răspunsul a fost un NU unanim[33].

La începutul lui martie 1923, Lenin s-a ocupat de aşa-numita „afacere georgiană". În toamna trecută izbucnise un conflict generat de planul lui Stalin, comisarul pentru naţionalităţi, de a incorpora cele trei republici caucaziene, Azerbaijanul, Armenia şi Georgia ca unităţi autonome în cadrul Federaţiei Ruse. (Planul lui includea şi alte

republici, dar conflictul a izbucnit în Caucaz.) Bolşevicii georgieni, deşi acceptau integrarea economică a regiunii, au militat vehement pentru păstrarea independenţei lor politice. Ca urmare a conflictului, Lenin a propus un aranjament care a dus, de fapt, la întemeierea URSS, în decembrie 1922. În loc să unească republicile cu Federaţia Rusă, le oferea un statut aparent egal de republici federale în cadrul unei uniuni. Aceasta urma să fie guvernată de Rusia şi nu invers. Stalin s-a cramponat însă de ideea lui, şi conflictul din Georgia s-a transformat într-o dispută a liderului suferind cu locotenentul său.

În martie 1923, situaţia din Georgia se deteriorase în asemenea măsură, încît Ordjonikidze, exasperat de rezistenţa locală şi de tergiversările interminabile, l-a agresat fizic pe un bolşevic local. Lenin a considerat acest incident o formă gravă de asuprire naţională: străinii asimilaţi erau mai răi decît ruşii. Lenin nu îmbrăţişa cauza naţionalismului bolşevic georgian, dar în acel moment îl considera un rău mai mic decît „marele şovinism de stat". Privea politica naţională – bazată pe menţinerea marii ţări multinaţionale la un loc – ca o chestiune de importanţă primordială, drept care în nota adresată lui Troţki îi cerea „să apere personal chestiunea georgiană la Comitetul Central. În prezent, această chestiune este *urmărită* de Stalin şi Dzerzynski şi nu mă pot bizui pe imparţialitatea lor"[34]. Troţki, dîndu-şi seama, fără îndoială, că dacă ar fi acceptat, ar fi intrat în conflict cu Stalin, a refuzat invitaţia, sub pretextul că este bolnav. Prefera să aştepte.

În ziua următoare, aflînd de refuzul lui Troţki, Lenin a dictat ultima scrisoare din viaţa sa. Era adresată bolşevicilor georgieni: „Urmăresc cazul vostru cu mult interes. Sînt uluit de cruzimea lui Ordjonikidze şi de îngăduinţa cu care îl privesc Stalin şi Dzerzynski. Pregătesc nişte însemnări şi un discurs pentru voi"[35]. Dar nu va mai apuca să-şi respecte această promisiune.

Cu o zi înainte se petrecuse un eveniment important, deşi fusese trecut cu vederea. Enervat de felul în care se comportase Stalin în problema georgiană şi simţindu-se cumva arestat la domiciliu din ordinul secretarului general, Lenin îi împărtăşea soţiei sale aceste gînduri tulburătoare. În vreme ce-i asculta plîngerile incoerente, Krupskaia nu s-a mai putut stăpîni şi i-a mărturisit cît de tare o insultase Stalin la telefon în urmă cu două luni şi jumătate. Sora lui Lenin, Maria, descrie această împrejurare în însemnările sale. „Stalin i-a

telefonat şi, bazîndu-se probabil pe faptul că vorbele lui nu vor ajunge la urechile lui V. I., i-a spus pe un ton foarte dur că nu are dreptul să discute chestiuni de serviciu cu V. I., dacă nu vrea să ajungă în faţa Comisiei de Control a Partidului. N. K. a fost teribil de furioasă; plîngea cu sughiţuri şi se tăvălea pe covor"[36].

Lenin s-a enervat la culme cînd a auzit de acest incident. Fără să ia în seamă rugăminţile Nadejdei, a dictat o scrisoare în care şi-a spus părerea despre Stalin. Scrisoarea, care începe cu o formulă de adresare oficială, a fost marcată STRICT SECRET şi PERSONAL, dar Kamenev şi Zinoviev au primit cîte o copie.

Stimate tovarăşe Stalin,

Ai avut tupeul să-i telefonezi soţiei mele şi s-o copleşeşti cu insulte. Deşi a fost de acord să uite ce s-a întîmplat, le-a făcut totuşi confidenţe lui Zinoviev şi Kamenev. Nu am intenţia să trec cu vederea vreun afront la adresa mea, şi se înţelege de la sine că o acţiune îndreptată împotriva soţiei mele mă afectează direct şi personal. Te întreb, aşadar, dacă eşti dispus să-ţi retragi cuvintele şi să-ţi ceri scuze, în caz contrar încetează orice relaţie dintre noi.

Cu respect,
Lenin[37]

Lenin tensionase la maximum relaţiile cu Stalin şi, fără să-şi dea seama, o expusese pe Krupskaia răutăţii succesorului său pînă la sfîrşitul vieţii. Un asemenea stres depăşea cu mult limita de suportabilitate a unui sistem nervos grav afectat. După cum a notat Kramer, stările tot mai frecvente de afazie şi paraliziile membrelor „au fost urmate la 6 martie, fără nici un motiv aparent, de o criză de două ore, manifestată printr-o afazie totală şi hemiplegie dreapta"[38]. Doctorii nu ştiau, bineînţeles, de conflictul dintre Lenin şi Stalin. Între timp, acesta i-a trimis răspunsul prin intermediul secretarei sale, Volodiceva, dar acesta nu i-a fost adus la cunoştinţă din cauza stării grave în care se afla.

Scrisoarea a rămas în arhiva secretă a lui Stalin decenii la rînd. Scrisă de mînă pe hîrtia specială cu antetul personal de secretar general, începe brusc, fără obişnuitul „Stimate" sau alte formule introductive şi este redactată pe un ton evident lipsit de respect:

Tovarăşe Lenin,

Acum cinci săptămîni am avut o discuţie cu tovarăşa Nadejda Konstantinovna, care nu este numai soţia dumneavoastră, ci şi o

veche tovarăşă de partid, şi i-am spus, în mare, următoarele: „doctorii ne-au interzis să-i dăm lui Ilici informaţii politice, întrucît consideră că aceasta este unica lui şansă de vindecare. Am impresia, N. K., că nu respectaţi acest regim. Nu avem voie să ne jucăm cu viaţa lui Ilici etc.". Nimic din ceea ce i-am spus nu mi se pare crud sau nepermis, sau îndreptat împotriva dumneavoastră, pentru că nu m-am gîndit decît la grabnica dumneavoastră însănătoşire. Mai mult chiar, am considerat de datoria mea să veghez ca acest regim să fie respectat. Conversaţia mea cu N. K. mi-a dovedit că bănuielile mele erau neîntemeiate, şi nici nu puteau fi altfel. Cu toate acestea, dacă consideraţi că pentru a menţine „relaţiile" noastre ar trebui să-mi retrag cuvintele, nu e nici o problemă, deşi nu reuşesc să înţeleg cu ce am greşit şi ce vor oamenii de la mine.

I.Stalin[39]

Krupskaia scrie în memoriile sale *Ultimele şase luni din viaţa lui Vladimir Ilici* (publicate abia în 1989) că „boala lui Ilici a înregistrat două perioade. Cea care a început în iulie a avut consecinţe mai grave datorită faptului că a fost legată de multă suferinţă fizică şi de frustrări"[40]. În ziua de 7 şi 8 martie îşi revenise de pe urma crizei suferite pe 6 martie, iar pe 10 i-a dat de înţeles Nadejdei că se simte mai bine[41]. Din însemnările doctorului Kramer reieşea însă că în acea seară a suferit o nouă criză, care a condus la „instalarea unor tulburări de vorbire şi disfuncţii ale braţului şi piciorului drept cu caracter permanent[42].

De îndată ce conducerea a aflat de această criză, Zinoviev a convocat o şedinţă, la care au participat, după cum arată minutele, „membrii aflaţi la dispoziţie". În afară de Zinoviev au mai fost de faţă Troţki, Molotov şi Rîkov. S-au trimis telegrame lui Kalinin, Kamenev, Kuibîşev şi tuturor membrilor Comitetului Central, în care li s-a comunicat deteriorarea stării de sănătate a lui Lenin[43]. I s-a telefonat lui Krestinski la Berlin, ca să se ia legătura cu cei mai buni terapeuţi, neurologi şi psihiatri. La 15 martie Biroul Politic a fost de acord „să-i aducă pe toţi experţii medicali care ar putea fi de folos în stabilirea diagnosticului şi a tratamentului tovarăşului Lenin"[44]. Krestinski a raportat de la Berlin că profesorii Minkovski, Strumpfell, Bumke şi Nonne erau deja în drum spre Moscova şi că încerca să mai contacteze şi alţi specialişti. S-a convenit ca aceştia să fie plătiţi în lire sterline, dolari sau mărci[45]. Se pare că experţii respectivi nu erau de ajuns.

căci Stalin i-a telegrafiat unui emisar sovietic din Suedia, Simanoski, ca să-l angajeze pe vestitul specialist Hentschell. Acesta a cerut un onorariu de 25 000 de coroane suedeze, pe care Moscova l-a acceptat imediat[46].

După 11 martie, cînd au început să se publice regulat buletine cu privire la starea sănătăţii lui Lenin, s-a propus să mai fie convocaţi şi alţi doctori. De exemplu, Clara Zetkin a atras atenţia Kremlinului asupra profesorului Oskar Vogt, „care i-a tratat pe Adolf Heck, Jules Guesde, Wurm şi pe alţii". Era, după cum spunea ea „comunist din convingere şi se bucura de o faimă mondială"[47]. Biroul Politic a sprijinit propunerea Clarei Zetkin, dar după cum afirmă Zinoviev, cînd i s-a cerut părerea profesorului Foerster, acesta a fost împotrivă[48]. Consulul sovietic din Mongolia a raportat că Partidul Poporului dorea să trimită un doctor tibetan şi adăuga că, „din motive politice, ar fi de dorit să meargă la Moscova"[49].

La 21 martie, Hentschell, Bumke, Nonne, Foerster, Kojevnikov, Elistratov şi Kramer au raportat că starea sănătăţii lui Lenin s-a agravat. La data respectivă avea dificultăţi de înţelegere a mesajelor care i se transmiteau. Tot atunci s-a produs un alt incident care a scos în evidenţă starea de spirit a lui Lenin.

Maria Ulianova scrie în memoriile sale că „în iarna anilor 1920–21 şi 1921–22 V. I. s-a simţit foarte, foarte rău. Durerile de cap şi incapacitatea de a lucra îl afectau profund. Nu-mi amintesc exact cînd, dar cam în această perioadă, V. I. i-a cerut lui Stalin ca, în cazul în care va sfîrşi paralizat, aşa cum bănuia, să-şi dea cuvîntul că îl va ajuta să ia cianură de potasiu. Stalin i-a promis. De ce l-a rugat V. I. pe Stalin? Pentru că îl cunoştea ca pe un om ferm, de oţel, lipsit de sentimente. N-ar fi putut cere aşa ceva nimănui altcuiva".

Autoarea revine asupra acestui subiect şi cu altă ocazie:

„V. I. i-a cerut acelaşi lucru lui Stalin în mai 1922, după prima criză. V. I. a hotărît că este un om terminat şi l-a rugat pe Stalin să vină la el cît mai curînd cu putinţă. Stalin a cedat insistenţelor lui Lenin, dar n-a stat cu el mai mult de cinci minute. Cînd a ieşit, mi-a spus mie şi lui Buharin că V. I. îi ceruse să-i facă rost de nişte otravă şi că sosise timpul să-şi ţină promisiunea. Ulterior, am decis că trebuie să-l încurajăm pe V. I., aşa că Stalin s-a întors la V. I. şi i-a spus că în urma discuţiilor cu doctorii, a ajuns la concluzia că nu era totul pierdut. Vizibil uşurat, V. I. s-a declarat de acord, deşi i-a zis lui Stalin: «Nu

cumva vrei să mă păcăleşti?». Acesta i-a răspuns prompt: «Cînd am mai încercat eu să păcălesc pe cineva?»"[50].

Memoriile Mariei, deşi nu sînt întotdeauna exacte, demonstrează totuşi că Lenin s-a gîndit la sinucidere încă din momentul cînd s-a declanşat boala.

Arhivele conţin un document ce prezintă mai multă încredere – o scrisoare „strict secretă" a lui Stalin către Biroul Politic, datată martie 1923:

„Sîmbătă 17 martie, în cel mai mare secret, tovarăşa Ulianova N. K. (Krupskaia) mi-a vorbit despre cererea lui Vladimir Ilici ca eu, Stalin, să-mi asum răspunderea de a găsi şi de a-i administra o doză de cianură de potasiu. În discuţia noastră, N. K. a spus, printre altele, că «Vladimir Ilici suferă îngrozitor» şi a insistat să «nu refuz cererea lui Ilici». Ţinînd seama de acest lucru ca şi de faptul că V. Ilici cerea acordul meu (V. I. ne-a întrerupt de două ori discuţia pe care o purtam cu ea în birou ca s-o cheme şi să-i ceară emoţional «acordul lui Stalin»), m-am simţit incapabil să-l refuz şi am declarat: «Îl asigur pe V. Ilici că, dacă va fi necesar, îi voi îndeplini cererea fără ezitare».

Trebuie însă să declar că nu am puterea să-i satisfac această dorinţă lui V. Ilici, aşa că mă văd nevoit să refuz această misiune, indiferent cît de umană şi necesară ar putea fi".

Reacţiile Biroului Politic îşi găsesc expresia într-o rezoluţie neoficială: „Am citit. Propun ca «nehotărîrea» lui Stalin să fie considerată justificată. Trebuie să facem un schimb de opinii numai între membrii Biroului Politic. Fără secretarele tehnice. Semnat Tomski, G. Zinoviev, Molotov, N. Buharin, Troţki, L. Kamenev"[51].

Stalin le scrisese lui Zinoviev şi lui Kamenev, încă din 17 martie, în legătură cu acea vizită: „Nadejda Konstantinovna m-a convocat şi mi-a spus în cel mai strict secret că Ilici este într-o stare «teribilă», că nu mai vrea să trăiască şi cere să i se dea neîntîrziat cianură de potasiu. Mi-a mărturisit că a încercat să-i dea chiar ea cianura, dar «n-a avut puterea», de aceea cere «sprijinul lui Stalin»". Zinoviev şi Kamenev au scris pe nota lui Stalin: „Asta *nu trebuie* să se întîmple. Foerster nu şi-a pierdut speranţa. Cum să facem aşa ceva? Şi chiar dacă ar fi condamnat! Asta nu trebuie, nu trebuie să se întîmple!"[52]

Există anumite aspecte în aceste scrisori care necesită explicaţii suplimentare. Este neclar, de exemplu, cum de a fost în stare Lenin, care nu mai putea să vorbească, să ceară „o doză de cianură de

potasiu". Poate o fi recurs la limbajul semnelor? Stalin subliniază de mai multe ori că Nadejda Konstantinovna a insistat să i se dea cianură, ba chiar că a încercat să i-o administreze ea însăşi. Dar de unde ar fi putut obţine ea otrava? Fusese pregătită din timp? O adusese Stalin? Sînt întrebări care rămîn fără răspuns.

Şi mai este o altă chestiune la fel de importantă: de fiecare dată Stalin a promis că îi va da otrava „fără ezitare". Ba mai mult, considera acest gest „o misiune umană şi necesară". Îndeplinirea acestei misiuni ar fi accelerat procesul numirii succesorului lui Lenin, căci între timp, Biroul Politic devenise scena unei acerbe lupte pentru putere. Nu se precupeţea nici un efort pentru ajutorarea lui Lenin, dar asta se făcea probabil mai mult pentru a se demonstra loialitatea faţă de leninism, faţă de idee, faţă de cauza conducătorului, decît cu speranţa reală într-o vindecare. Cel care depunea cele mai multe eforturi avea să fie considerat cel mai loial[53].

Din buletinele publicate nu ne putem da seama de adevărata stare a lui Lenin. La 14 martie 1923 s-a raportat că avea dificultăţi de vorbire şi îşi mişca cu greutate braţul şi piciorul drept, dar că „starea generală a sănătăţii lui se îmbunătăţise; avea temperatura 37.0, pulsul 90, permanent şi regulat". La 17 martie „pe lîngă ameliorarea continuă a funcţiei vorbirii şi recuperarea braţului drept este vizibil un proces de refacere a piciorului drept. Starea generală a sănătăţii continuă să fie bună"[54].

Mulţi credeau că problemele de sănătate ale lui Lenin se datorau pur şi simplu oboselii. Organizaţiile de partid trimiteau telegrame la Kremlin în care se interesau de sănătatea lui. De la Tbilisi, Ordjonikidze i-a telegrafiat lui Stalin: „Spune-mi care este adevărata stare a lui Ilici"[55]. Între timp, Comitetul Central devenise expert în manipularea informaţiilor, astfel că dădea publicităţii un minimum necesar pentru a menţine calmul politic. Luînd cuvîntul la cea de-a şaptea Conferinţă a partidului din Ucraina, la 5 aprilie 1923, Troţki a declarat: „În martie, cînd am discutat primul buletin oficial referitor la starea sănătăţii lui Lenin, ne-am gîndit şi la impactul pe care îl va avea aceasta asupra pulsului politic al clasei muncitoare şi al partidului nostru". Troţki a făcut primele aprecieri asupra rolului jucat de Lenin: „Nimeni în întreaga istorie nu a exercitat o influenţă comparabilă cu importanţa istorică a lui Lenin"[56].

Fiecare conducător se străduia să-şi demonstreze loialitatea faţă

de Lenin, față de ideile și aspirațiile lui, deși era clar pentru toată lumea că viața lui politică se încheiase.

Jurnalul medicului de serviciu dă amănunte asupra stării lui Lenin după criza din 10 martie 1923:

11 martie: Doctorul Kojevnikov l-a vizitat pe Lenin la ora 11.15. Avea fața palidă, obrajii supți, figura tristă. Se străduia să spună ceva, dar nu emitea decît sunete scurte, nearticulate. Astăzi, mai ales spre seară, a întîmpinat dificultăți în înțelegerea cuvintelor care i se adresau: astfel, a răspuns de cîteva ori „nu", în loc să spună „da".

12 martie: Astăzi au venit profesorii Minkovski și Foerster. Doctorul Kojevnikov i-a luat de la gară de unde au mers la Biroul Politic, înainte de a-l vedea pe Lenin. Pare perfect conștient, dar este complet afazic. Nu înțelege întrebările care i se adresează. I s-a arătat un stilou, ochelarii și un coupe-papier. Cînd i s-au cerut ochelarii, s-a conformat, dar cînd i s-a indicat stiloul, a dat din nou ochelarii (erau mai aproape de el). După vizită, medicii s-au întors la Biroul Politic*.

17 martie: După vizita doctorilor, Lenin a mîncat bine. La un moment dat, a dorit să exprime o idee sau o dorință, dar nici sora, nici Maria Ilinicina, nici Nadejda Krupskaia nu l-au putut înțelege. A devenit agitat, i s-a administrat bromură și Maria Ilinicina l-a chemat pe doctorul Kojevnikov.

21 martie: S-a organizat un consult, la care a participat și dr. Hentschell. După aceea au plecat cu toții la Kremlin. Vladimir Ilici i-a salutat pe toți: Strumpfell, Hentschell, Bumke și Nonne, dar în mod clar era deranjat de această invazie. Strumpfell a efectuat examenul pacientului, ceilalți au asistat doar. Cînd Nonne s-a apropiat de Vladimir Ilici, acesta a făcut un gest cu mîna, cerîndu-i parcă să-l lase în pace...[57]

Pacientul își pierdea încrederea în medicii săi.

În mai se pare totuși că și-a mai revenit. Era scos afară pe veranda apartamentului său din Kremlin și, în ziua de 15, a fost transportat, cu o echipă de medici, în localitatea Gorki. Kojevnikov nota că „și-a recăpătat întrucîtva puterile, a început să manifeste interes pentru

* Deși membrii Biroului Politic nu vegheau la căpătîiul lui Lenin, asumîndu-și rolul de controlori ai tratamentului medical, au creat un precedent care avea să se repete cu aproape treizeci de ani mai tîrziu, la moartea lui Stalin. Timp de peste zece ore după ce a făcut o criză, Stalin a zăcut fără nici o asistență medicală, pentru că nimeni nu era împuternicit să cheme un doctor fără permisiunea lui Beria, iar acesta nu putea fi găsit. Practic, grupul de medici înspăimîntați care îl îngrijeau nu puteau lua nici o decizie fără aprobarea Biroului Politic.

propria stare fizică, precum şi pentru obiectele din jur, şi-a revenit după criza de afazie şi a început să vorbească"[58]. S.M. Dobrogaev, medic specialist în logopedie, a lucrat cu Krupskaia care, ulterior, şi-a asumat sarcina de a-l reînvăţa pe Lenin să vorbească[59].

După cum reiese din însemnările medicale şi cercetările efectuate de B. Radvin[60], la 10 martie, vocabularul lui Lenin era limitat la cîteva cuvinte monosilabice. *Vot-vot* (uite-uite) a devenit un termen general pe care îl folosea ca să-şi exprime acordul, obiecţiile, o cerere, o supărare, sau pentru a continua, pur şi simplu, conversaţia. De regulă, utiliza accidental cuvinte disparate şi chiar şi atunci cînd le repeta, erau lipsite de sens. Urmînd instrucţiunile Nadejdei, a învăţat să spună „congres", „celulă", „ţăran", „muncitor", „popor" şi „revoluţie". Krupskaia folosea cartoane cu alfabetul şi exerciţii de bază, dar fără ajutorul ei nu putea să rostească nici un cuvînt pe care îl repetase deja după ea. Creierul lui era în agonie.

Artistul Iuri Annenkov, care a pictat un portret al lui Lenin în 1921, a lăsat o relatare interesantă a vizitei făcute acestuia în decembrie 1923: „Kamenev m-a dus în localitatea Gorki ca să-i fac lui Lenin un portret, sau, mai degrabă, o schiţă. Krupskaia ne-a ieşit în întîmpinare. A spus că nici nu putea fi vorba de aşa ceva; şi, într-adevăr, Lenin şedea întins pe un şezlong înfăşurat într-o pătură, cu zîmbetul crispat şi infantil al omului aflat la cea de-a doua copilărie. Lenin nu putea servi decît ca o ilustrare o bolii lui, nu ca model pentru un portret"[61].

Se pare că numeroasele „amintiri" ale întîlnirilor şi „conversaţiilor" avute cu Lenin după luna martie 1923 au fost mistificări sau falsuri cu motivaţie politică. Uneori, acestea urmăreau să demonstreze că Lenin se va întoarce curînd la cîrma partidului şi a statului. Aşa cum a notat Ravdin, într-un discurs rostit în mai 1923 la Tomsk, Lunacearski a declarat: „Vladimir Ilici avea braţul şi piciorul drept uşor paralizate, dar acum şi-a revenit. Vorbirea, care la un moment dat îi devenise neclară, se restabileşte şi ea. Ilici a putut să stea mult timp pe un scaun, să ducă o conversaţie calmă, în timp ce înainte vorbea de multe ori incoerent"[62].

După moartea lui Lenin au existat multe exemple de relatări oficiale menite să ilustreze nu tragedia lui umană, ci „măreţia conducătorului bolnav". De exemplu, una din gărzile lui de corp, S. P. Sokolov, povestea că în toamna anului 1923 în localitatea Gorki, a fost adus un fotoliu oferit în dar de către Partidul Comunist al Marii Britanii. Lenin

a reflectat o clipă, apoi a menţionat numele unui comisar care îşi pierduse ambele picioare pe front: „Să-i trimitem lui fotoliul. El n-o să mai meargă niciodată şi, pentru moment, eu n-am nevoie de el“[63]. Producţia în serie a miturilor începuse.

După criza din 10 martie, Lenin şi-a pierdut complet capacitatea de a se cufunda într-una din cele mai plăcute îndeletniciri ale sale, aceea de a scrie bilete şi note. Survenită după instalarea afaziei, aceasta însemna pierderea totală a capacităţii de comunicare. Cu eforturi disperate, Krupskaia a încercat să reînvie un minimum de cunoştinţe impuse de viaţa socială elementară. A făcut aproape în fiecare zi exerciţii cu Lenin pentru folosirea mîinii stîngi, care, la fel ca şi vederea, nu funcţionau bine (mîna dreaptă îi era complet paralizată). În jurnalul medicului de serviciu se consemnează faptul că lui Lenin „i se dădeau biscuiţi, dar mult timp nu reuşea să pună mîna pe farfurie şi o aşeza mereu alături“[64].

Obstacolele pe care le înfruntau pacientul şi soţia lui suferindă sînt uşor de imaginat. Profesoară de meserie, Krupskaia a încercat să refacă din resturi şi rămăşiţe capacitatea lui Lenin de a vorbi şi de a scrie. Primele cuvinte pe care le-a scris, cu mîna condusă de aceea a Nadejdei, au fost „mamă“ şi „tată“. După cum se afirmă în biografia lui oficială, „datorită excepţionalei sale puteri de voinţă, curajului şi perseverenţei a realizat într-un timp relativ scurt o ameliorare care, în mod normal, ar fi durat luni de zile“[65]. În realitate nici una din aceste „ameliorări“ nu s-a soldat cu recăpătarea deprinderii de a vorbi sau de a scrie.

Eforturile Nadejdei Krupskaia şi ale medicilor au dus totuşi la o oarecare ameliorare în cea de-a doua jumătate a anului 1923. Lenin reuşea acum să meargă tîrîndu-şi picioarele şi sprijinindu-se într-un baston. Cu ajutorul semnelor şi al exclamaţiei *vot-vot* putea să comunice într-un mod elementar. Profesorul Kramer nota: „În noiembrie şi mai ales în decembrie, era în stare să spună cîteva cuvinte fără să fie ajutat, a învăţat să scrie mai bine cu mîna stîngă, putea să citească sau cel puţin să se uite prin ziar, indicînd întotdeauna cu precizie ceea ce îl interesa“[66].

Funcţiile de bază îi reveneau încet lui Lenin, dar nu exista nici un semn de refacere a capacităţii sale intelectuale. Declaraţiile pentru presă şi pentru organizaţia de partid, care se menţinuseră într-o notă optimistă, au încetat după 16 mai 1923 cu buletinul nr. 35. Oamenii

îşi închipuiau că Lenin trebuie să se fi refăcut şi că în curînd va fi complet restabilit. În culise, adevărul era însă cunoscut în toată grozăvia lui. La 26 septembrie, Zinoviev a raportat la o şedinţă de partid:

„Începînd din 20 iulie sănătatea lui V. I. a început să se îmbunătăţească şi a continuat să se amelioreze cu fiecare zi... Timp de trei zile a reuşit să meargă, sprijinit de cineva, pentru orice eventualitate... a fost plecat cu maşina... mai prost stă cu vorbirea, dar chiar şi aici s-au înregistrat unele ameliorări. Mai înainte nu putea să formeze nici măcar o silabă de două litere. Acum, şi acest aspect s-a îmbunătăţit.

S-a pus problema mutării lui undeva spre sud. Noi toţi am sugerat sudul, dar medicii au fost împotrivă, ca şi V. I. de altfel. Profesorul Osipov afirmă că este conservator în privinţa vieţii sale personale şi nu suportă ideea unei călătorii în sud.

Lui Vladimir Ilici i se citesc titlurile de articole din ziare, iar el îl alege pe acela care îl interesează. Nadejda Konstantinovna i-a spus că germanii au reocupat regiunea Ruhrului, apoi i-a citit un articol pe această temă. Nu a părut prea surprins. Mai degrabă l-a nemulţumit faptul că în Ucraina, ţăranilor bogaţi li se confiscă surplusurile, ceea ce nu s-a întîmplat mai înainte. Este perfect conştient de starea în care se află şi supraveghează îndeaproape respectarea tratamentului prescris.

Îi alungă pe doctori şi le face greutăţi cînd trebuie să-l examineze. La sfîrşitul lui iunie au întocmit buletine medicale foarte pesimiste, dîndu-i şanse de vindecare de unu la sută. De la mijlocul lui iulie însă, situaţia s-a ameliorat simţitor"[67].

Era o relatare mai mult sau mai puţin exactă despre starea sănătăţii lui Lenin la momentul respectiv, deşi probabil că indica la întîmplare articolele din ziar pe care voia să le audă. Starea lui devenise stabilă, dar rămăsese cu o hemipareză ca o consecinţă a unor leziuni grave ale creierului. Îngrijirea medicală timp de douăzeci şi patru de ore din douăzeci şi patru a fost suspendată.

Lenin şi-a exprimat de mai multe ori dorinţa să meargă la Moscova şi, în cele din urmă, în seara de 18 octombrie 1923, a făcut această călătorie. Spicuim din însemnările Nadejdei Krupskaia: „Într-o zi s-a dus la garaj, s-a urcat în maşină şi a insistat să meargă la Moscova". În afară de Krupskaia, l-au mai însoţit sora sa, Maria, profesorii Osipov şi Rozanov şi gărzile de corp. Personalul de la Kremlin aştepta. Lenin

a urcat cu greu pînă în apartamentul său, a inspectat obiectele de acolo şi cărţile şi s-a întins apoi ca să se odihnească după călătoria care durase o oră şi jumătate.

În ziua următoare şi-a vizitat pentru ultima oară biroul, s-a uitat la sala pustie a Sovnarkomului şi a ieşit. După ce a luat cîteva cărţi din bibliotecă a făcut semn să fie plimbat cu maşina prin Moscova. Au plecat cu toţii spre Expoziţia realizărilor agricole, dar a început să plouă, aşa că s-au întors în localitatea Gorki[68].

Dacă Lenin era sau nu în stare să formuleze şi să le comunice celorlalţi dorinţa de a merge la Moscova pentru a-şi lua rămas-bun de la oraş, aşa cum s-a sugerat uneori, rămîne un mister; cert este că la autopsie, creierul lui prezenta leziuni atît de grave, încît mulţi specialişti s-au mirat că îşi mai păstrase chiar şi o capacitate rudimentară de comunicare. Comisarul pentru sănătate, Semaşko, a confirmat pe baza autopsiei că „scleroza cerebrală era atît de avansată, încît vasele i se calcifiaseră. Pereţii acestora erau aşa de îngroşaţi încît prin lumenul lor nu se putea introduce nici măcar un fir de păr. Astfel, porţiuni mari ale creierului rămîneau neirigate cu sînge"[69]. Era un om grav bolnav, menţinut în viaţă cu eforturi susţinute din partea unei reputate echipe de medici.

Iuri Annenkov, invitat în 1924 să aleagă fotografii şi desene pentru cărţile despre Lenin, a văzut un borcan de sticlă la Institutul Lenin: „înăuntru se afla creierul lui Lenin conservat în alcool... o emisferă era sănătoasă şi avea dimensiuni normale, cu circumvoluţiile bine conturate; cealaltă care atîrna parcă legată cu o panglică, era zbîrcită, chircită şi nu mai mare decît o nucă"[70].

După criza pe care a avut-o în martie, Lenin şi-a văzut numai rareori tovarăşii. În decembrie 1922, Biroul Politic a acceptat propunerea lui Stalin ca „Vladimir Ilici să nu fie tulburat de vizitele din afară şi să nu mai primească corespondenţa"[71]. Pînă şi membrii personalului numeros al casei lui, bucătarul, grădinarul, femeile de serviciu, infirmierele şi gărzile de corp nu aveau voie să stea în preajma pacientului fără un motiv întemeiat. Cînd Lenin era plimbat prin curte în căruciorul lui cu rotile împins de o infirmieră sau de şeful pazei lui, P. P. Pokaln, membrii personalului dispăreau rapid din cîmpul lui vizual, ca nu cumva o întîlnire neaşteptată cu ei să-l supere. Cei care l-au văzut în acea perioadă s-au simţit cutremuraţi. În locul bărbatului care cu numai optsprezece luni în urmă fusese creierul şi inima

revoluției aveau în fața ochilor o siluetă aproape imobilă, cu chipul trist și cu o jumătate de zîmbet jalnic întipărit pe față.

În iulie l-a vizitat fratele său Dmitri, dar, în afară de medici și de personalul casnic, numai o mînă de oameni au mai venit să-l vadă. „Fiecare vizită îl tulbura", își amintește Krupskaia. „Se vedea din felul în care mișca scaunul cu rotile după plecarea musafirului sau smucea cu violență planșeta de desen și apuca creta. Cînd era întrebat dacă ar vrea să-l vadă pe Buharin, care ne vizita cel mai des, sau pe vreunul din ceilalți tovarăși... scutura din cap, ca și cum ar fi știut cît de penibilă va fi întrevederea"[72].

Uneori mai veneau să-l vadă unii membri ai Biroului Politic și ai Sovnarkomului, dar se uitau la el de la distanță, cînd era împins prin grădină în scaunul cu rotile sau cînd se odihnea în casă. La fel ca și Stalin și Troțki, nu suporta o întrevedere care excludea o comunicare firească. Troțki și-a manifestat solicitudinea, trimițîndu-i Nadejdei Krupskaia o propunere de tratament american, deși afirma că „personal, nu am prea mare încredere în el"[73]. Krupskaia era considerată acum pe drept cuvînt drept „managerul" lui Lenin. Numai ea reușea să înțeleagă ce dorea el să spună sau ghicea înțelesul „întrebărilor lui". Își amintea că „atunci cînd ai petrecut o viață întreagă împreună cu un om, știi ce asociații de idei poate evoca fiecare cuvînt. Dacă spun *Kalmîkova*, întrebarea lui – Ce? – îmi dă de înțeles că vrea să știe despre Potresov și despre poziția lui politică în momentul respectiv. Acesta era singurul nostru mod particular de comunicare"[74]. În biografia lui oficială este evocat același episod pentru a sugera o conversație obișnuită: „Lenin asculta cu interes în timp ce Nadejda Krupskaia îi povestea despre viața și activitatea cunoscutei activiste sociale ruse, A. M. Kalmîkova. A întrebat-o apoi despre actuala funcție politică a lui A. N. Potresov"[75].

Și dispoziția sufletească a Nadejdei Krupskaia oscila între speranță și resemnare, nemulțumire și epuizare fizică. Din scrisorile ei către fiicele Inessei Armand, mai ales către cea mai mare, Inna, aflăm mai mult decît din memoriile sale despre ultimele luni ale lui Lenin. La 6 mai 1923, a scris: „Mă ține în viață numai faptul că Volodea se bucură cînd mă vede dimineața, mă ia de mînă și uneori stăm de vorbă – fără să rostim vreun cuvînt – despre diferite lucruri care, oricum, nu au nici un nume". 2 septembrie: „Acum petrec zile întregi cu Volodea care se reface rapid, dar seara simt că înnebunesc și nu mai sînt în

stare să scriu scrisorile". 13 septembrie: „Ameliorarea continuă, dar merge îngrozitor de încet". 28 octombrie: „Obţine în fiecare zi cîte o victorie, dar sînt microscopice, şi ne zbatem, în continuare, între viaţă şi moarte. După părerea doctorilor, toate semnele indică faptul că se reface, dar acum ştiu sigur că habar n-au de nimic şi nici n-ar avea cum să ştie ceva"[76].

N-ar fi fost exclus ca starea „stabilizată" a lui Lenin să dureze mult timp. În Biroul Politic exista o înţelegere tacită potrivit căreia, la fel de puţin probabil erau şi o recuperare totală, şi moartea lui Lenin, atîta timp cît boala rămînea stabilizată.

La mijlocul lui ianuarie 1924 s-au deschis lucrările celei de-a treia Conferinţe a partidului. Krupskaia i-a citit lui Lenin documentele lucrărilor. Lenin a fost ales membru în prezidiu, *in absentia*. În timpul Conferinţei, Stepanov, care fusese în localitatea Gorki la 29 noiembrie 1923, i-a telefonat Nadejdei Krupskaia la rugămintea lui Kamenev şi în ziua închiderii lucrărilor i-a transmis acestuia următorul mesaj: „Lev Borisovici, cred că cel mai bun lucru ar fi să spui dumneata cîteva cuvinte despre starea sănătăţii lui V. I. în cuvîntul de încheiere, dar fără prea multe amănunte". A făcut apoi precizarea că nu e necesar ca stenografele să-l înregistreze, şi nici ziariştilor să nu li se comunice nimic despre starea lui Lenin. Textul pe care Skvorţov Stepanov l-a scris pentru Kamenev este următorul:

„Procesul de recuperare se desfăşoară în mod satisfăcător. Merge destul de bine cu bastonul, dar nu poate sta în picioare fără să fie susţinut. Reuşeşte să pronunţe cuvinte separate, să repete orice cuvînt şi, evident, înţelege sensurile. A citit cuvîntarea lui Rîkov şi o scrisoare de la Troţki. După cum afirmă Nadejda Konstantinovna, cei din jurul lui pot să-şi dea seama după diverse semne ce părere are despre dezbaterile din cadrul conferinţei, dar ea preferă să nu facă nici un fel de deducţii în această privinţă"[77].

Krupskaia nu făcea decît să repete ceea ce membrii Biroului Politic ştiau deja. Cît despre „propriile ei deducţii", acestea erau simple presupuneri. Totuşi, în memoriile sale, Krupskaia, amintindu-şi că îi spusese lui Skvorţov Stepanov că recuperarea se desfăşura în mod satisfăcător, a adăugat: „Începînd de joi 17 ianuarie, mi-am dat seama că urma să se întîmple ceva. V. I. avea un aer chinuit. Închidea deseori ochii şi pălea la faţă, dar m-a izbit mai ales faptul că privirea lui părea aceea a unui orb"[78]. În seara de 20 ianuarie 1924, profesorul M. I. Averbah l-a

examinat pe Lenin care se plîngea de ochi, dar n-a descoperit nici o anomalie. În ziua următoare, după masa de prînz, l-au văzut profesorii Foerster şi Osipov. Fusese extrem de apatic, avusese nevoie de două ori de ajutor ca să se ridice din pat şi se culcase apoi imediat. La cincisprezece minute după ce l-a părăsit Osipov, Lenin a făcut o ultimă criză. I s-a dat supă şi cafea. „A băut însetat şi s-a simţit ceva mai bine dar, după aceea a început să horcăie", îşi aminteşte Krupskaia. „Horcăitul devenea din ce în ce mai puternic. Infirmierul şi şeful securităţii îl ridicau mereu în capul oaselor. Din cînd în cînd, un tremur îi traversa trupul. La început l-am ţinut de mîna umedă, fierbinte, apoi am văzut cum prosopul se înroşeşte de sînge şi pecetea morţii se aşterne pe chipul lui palid. Profesorul Foerster şi doctorul Elistratov au încercat să-i facă respiraţie artificială şi au împrăştiat camfor peste el, dar n-a mai putut fi salvat"[79].

La ora 18.50, în ziua de luni, 21 ianuarie 1924, Lenin a murit.

Mumia şi îmbălsămarea ideilor

În conformitate cu anunţul oficial din 23 ianuarie 1924, semnat de şase medici şi de Comisarul pentru Sănătate, Semaşko, cauza morţii lui Lenin a fost „o afecţiune incurabilă a vaselor sangvine"[80]. Pe baza autopsiei, ipoteza – sugerată uneori – că boala ar fi fost de natură sifilitică – nu stă în picioare. Sifilisul ar fi provocat modificări la nivelul vaselor mici de la baza creierului, în timp ce în cazul de faţă erau afectate vasele mari, ceea ce provoca crizele de care suferise Lenin[81]. Pare mai plauzibilă concluzia că Lenin a murit din mai multe cauze, dintre care cea mai importantă a fost o predispoziţie congenitală la ateroscleroză. Moartea tatălui, a celor două surori şi a fratelui, toate sugerează o boală genetică a vaselor de sînge.

Un alt factor care a grăbit sfîrşitul lui Lenin l-a constituit lipsa lui de pregătire fizică pentru solicitarea imensă la care a fost supus după octombrie 1917, cînd şi-a asumat sarcini uriaşe în domenii prea puţin cunoscute. Prin 1920 era deja evident că începe să cedeze din cauza stresului. Pleca mereu în vacanţă, dar tot nu reuşea să se restabilească. Practic, a doua jumătate a anului 1921 şi întregul an 1922 au fost „infernali". Obişnuit înainte cu activitatea literară, cu vacanţele la munte şi cu ciorovăiala de partid din exil, Lenin era complet nepregătit pentru un asemenea stil de viaţă. Stresul puterii l-a doborît.

Conducătorii partidului au văzut în simplul act al înmormîntării lui Lenin o ocazie de a consolida regimul. La început, nimeni nu s-a gîndit la un cavou sau la îmbălmăsare. Urma să fie îngropat pur şi simplu. A doua zi după moartea lui, Comitetul Central a convocat o şedinţă funerară a Congresului Sovietelor, a organizat demonstraţii de doliu şi a hotărît ca înmormîntarea să aibă loc sîmbătă după-amiază. Trupul neînsufleţit urma să fie adus la Moscova însoţit de două sute de delegaţi ai Congresului şi conducători de partid. Totodată, trebuia să se ia măsurile necesare pentru preîntîmpinarea manifestărilor de panică în ţară. Trupul neînsufleţit avea să fie depus la Casa Sovietelor, înmormîntarea urmînd să aibă loc în Piaţa Roşie[82].

În aceeaşi zi, Comitetul Executiv Central a format o comisie pentru organizarea funeraliilor, compusă din Dzerzynski, în calitate de preşedinte , Muralov, Laşevici, Bonci-Bruevici, Voroşilov, Molotov, Zelenski şi Enukidze[83]. Stalin a comunicat moartea lui Lenin tuturor comitetelor republicane şi regionale de partid şi a cerut să se ia imediat măsuri pentru prevenirea panicii şi menţinerea ordinei[84]. Printre altele, Stalin a trimis la Tiflis o telegramă codificată: „Spuneţi tovarăşului Troţki că la 21 ianuarie ora 18.50 tovarăşul Lenin a murit subit. Moartea a fost cauzată de paralizia centrilor respiratori. Înmormîntarea sîmbătă 26 ianuarie 1924"[85].

În fiecare zi, pînă la înmormîntare, Biroul Politic, Comisia centrală de control şi Comisia pentru funeralii au ţinut şedinţe interminabile. S-a luat hotărîrea să se distribuie discursurile şi biografia lui Lenin: încă înainte de a i se transforma trupul într-o relicvă bolşevică, se luaseră măsuri pentru îmbălsămarea ideilor. Dacă tentativa de asasinat împotriva lui Lenin din 1918 fusese folosită pentru lansarea terorii în masă, moartea lui a determinat leninizarea vieţii spirituale şi intelectuale a ţării. În scurt timp avea să înceapă campania de sanctificare a conducătorului. S-au dat ordine să i se toarne busturi în bronz. La iniţiativa bolşevicilor din Petrograd, Biroul Politic a aprobat schimbarea denumirii oraşului în Leningrad; s-a emis ordinul de serviciu pentru Congresul Sovietelor şi înmormîntarea a fost amînată pentru duminică[86]*.

Încă nu se pomenise de mumificarea trupului. Săpăturile începuseră deja în Piaţa Roşie, cînd Comisia pentru funeralii a propus amînarea

* Troţki, care se presupunea că nu va reuşi să ajungă la Moscova la timp pentru înmormîntarea de sîmbătă, era astfel împiedicat să ia parte la acest eveniment politic important.

înmormîntării, oferind astfel timp ideii absurde a îmbălsămării să se înfiripe. Imediat după moartea lui Lenin, A. I. Abrikosov a făcut îmbălsămarea obişnuită, cu scopul de a păstra trupul timp de şase sau şapte zile. La 24 ianuarie, Biroul Politic a analizat diverse modalităţi de păstrare a trupului lui Lenin „ceva mai mult" sub una din cupolele din zidul Kremlinului. Nici Nadejda Krupskaia, nici surorile şi fratele lui nu fuseseră de acord cu conservarea trupului, fie ea temporară. Biroul Politic i-a delegat pe Buharin şi pe Zinoviev „s-o convingă pe Nadejda Konstantinovna: dacă nu va fi de acord, chestiunea urma să fie discutată din nou peste o lună"[87]. Cadavrul lui Lenin devenise obiect de dispută politică şi ideologică.

La început, Stalin nu şi-a exprimat punctul de vedere în legătură cu mumificarea trupului lui Lenin, dar reflectînd mai îndeaproape, a ajuns să vadă în el o relicvă bolşevică laică, cu un uriaş potenţial propagandistic. La 24 ianuarie, din ordinul Biroului Politic, au fost emise următoarele instrucţiuni:

1) Sicriul cu trupul neînsufleţit al lui V. I. Lenin urmează să fie depus sub bolta din zidul Kremlinului care va trebui să fie accesibilă vizitatorilor.

2) Bolta va fi săpată în zidul Kremlinului, din Piaţa Roşie, printre mormintele comune ale luptătorilor revoluţiei din octombrie. O comisie va fi înfiinţată astăzi pentru construirea unui mausoleu (deocamdată temporar). Academicianul A. B. Şciusev este desemnat să facă proiectul edificiului[88].

Şedinţa funerară a celui de-al doilea Congres Unional al Sovietelor s-a deschis în ziua de 26 ianuarie, la ora 11 dimineaţa. În biografia oficială se afirmă că printre vorbitori s-au numărat Stalin, Clara Zetkin, Narimanov, Sergheev, Kraiuşkin, Voroşilov, Smorodin, Oldenburg şi „alţii"[89]. Aceştia din urmă erau Zinoviev, Buharin şi Kamenev. În ziua următoare, *Pravda* a publicat numai douăzeci şi opt de rînduri din cuvîntarea lui Stalin. A doua zi, mai puţin decît în cazul tuturor celorlalţi vorbitori. Două zile mai tîrziu, după ce Stalin a stat de vorbă cu ei, redactorii ziarului au revenit asupra subiectului şi au publicat integral discursurile. Ulterior, ele au fost publicate sub formă de broşuri, iar cel rostit de Stalin a apărut în operele lui complete. Îl descria pe Lenin drept „un geniu al geniilor printre liderii proletariatului", după ce hotărîse, evident, că el avea să fie principalul lui discipol: postura de moştenitor al „geniului geniilor" îi surîdea în

cel mai înalt grad. Cunoscînd proiectul construirii unui mausoleu „temporar", Stalin a prezis: „În scurt timp veţi vedea un pelerinaj al reprezentanţilor oamenilor muncii la mormîntul tovarăşului Lenin". Într-un discurs de o oră, Zinoviev a confirmat că în ziua următoare „îl vom coborî pe Vladimir Ilici în mormînt". Credea că acea boltă cu acces la Lenin era, într-adevăr, o soluţie temporară.

La ce s-o fi gîndit Buharin în celula sa, în timp ce aştepta să fie executat în 1938? Îşi mai amintea oare ce spusese la şedinţa de doliu? „Revoluţionar tactician de geniu, Vladimir Ilici a condus corabia statului nostru printre stînci şi bancuri de nisip primejdioase şi aceasta înseamnă că nouă zecimi din munca fundamentală pusă în slujba patriei noastre a fost îndeplinită". Kamenev a afirmat că Lenin „cucerise lumea" cu ajutorul ideilor. Anumite părţi ale discursului său par ambigue, cînd sînt privite din perspectiva timpului. A vorbit pe larg, de exemplu, despre „drumul de sînge" străbătut de Lenin înainte de a prelua puterea. Se gîndea la sîngele pe care îl vărsase Lenin însuşi pentru cauză. Astăzi însă putem interpreta cuvintele lui *ad litteram:* la urma urmei, Lenin însuşi spusese, într-un discurs rostit în faţa facţiunii comuniste a sindicatelor la 2 ianuarie 1920: „Nu vom ezita să împuşcăm mii de oameni"[90]. Kamenev, la fel ca şi Zinoviev, credea că înmormîntarea va fi obişnuită: „ne înclinăm acum capul în faţa mormîntului conducătorului nostru"[91].

Ediţia pe jumătate „avortată" a ziarului *Pravda* merită să fie citată. În declaraţia sa către ţară, Comitetul Central spune că, datorită lui Lenin „stăm cu picioarele bine înfipte în pămînt. Printre ruinele Europei, noi sîntem singura ţară care poate privi cu încredere la viitorul său luminos". ECCI a confirmat că revoluţia mondială mărşăluieşte înainte „cu paşi gigantici". Într-un articol intitulat *Tovarăşul*, Buharin scria: „Nu vom mai vedea niciodată acea frunte mare, capul minunat care radia energie revoluţionară în toate direcţiile". Lenin „a fost un dictator în cel mai bun sens al cuvîntului", înzestrat cu o minte puternică, o mînă de fier şi „un temperament vulcanic". Kamenev l-a numit pe Lenin „un mare rebel", Zinoviev a amintit de el ca de „un rebel printre rebeli, un gînditor printre gînditori", în timp ce Troţki, care era în Caucaz, îi îndemna pe oameni să preia „lampa lui Lenin". Pînă şi mitropolitului Moscovei, Evdokim, i s-a oferit prilejul să-şi spună cuvîntul. Mai profetic decît cei mai mulţi dintre ei, a prezis că „acest mormînt va da naştere la milioane de noi Lenini şi îi va uni pe

toţi într-o familie frăţească invincibilă... Acest mormînt va deveni, peste generaţii, o tribună permanentă". Istoricul M. Pokrovski, ignorînd recenta expulzare a multora dintre colegii săi, a declarat că Lenin „a salvat învăţămîntul superior de distrugere, cerînd ca cei care nu trec examenul de marxism să nu fie admişi în învăţămînt". Tributuri similare au fost aduse şi de alţi bolşevici proeminenţi. Ziarele au publicat, de asemenea, decretul referitor la construcţia bolţii şi a monumentelor lui Lenin la Moscova, Leningrad şi în alte locuri. Congresul Sovietelor a luat decizia să publice operele alese ale lui Lenin în „milioane de exemplare", iar Institutul Lenin a început publicarea Operelor Complete[92].

În *Pravda* au apărut aproape în fiecare zi articole semnate de Zinoviev. Iată în ce cuvinte a descris el „înmormîntarea":

„Într-o zi geroasă de iarnă – parcă intenţionat se lăsase un ger de minus 26 de grade – un milion de oameni au venit în Piaţa Roşie... Ce bine că ne-am hotărît să-l înmormîntăm pe Ilici sub o boltă! N-am fi putut îndura să-l coborîm în pămînt. Deasupra boltei se află o inscripţie scurtă, dar cît se poate de potrivită: LENIN. Alături se va înălţa un muzeu închinat conducătorului. Treptat, întreaga piaţă va deveni un cartier Lenin. La ora 16.00 coborîm sicriul sub boltă în bubuitul salvelor de tun. Lenin a murit, dar leninismul trăieşte. Cînd revoluţia proletară va cuceri lumea, aceasta va reprezenta, în primul rînd, o victorie a leninismului[93].

Un film foarte preţios, făcut în timpul funeraliilor, ne înfăţişează un tablou tipic rusesc. Mii, zeci de mii de oameni au venit în acea zi geroasă de ianuarie să-l îngroape pe ţarul sovietic. Unii dintre ei purtau pancarte pe care era scrisă lozinca profetică „Mormîntul lui Lenin este leagănul revoluţiei". Pe chipurile lor se citeşte încrederea în conducător, accentuată şi de faptul că împotriva lui avusese loc o tentativă de asasinat, iar la sfîrşitul vieţii suferise atît de mult. Credinţa tradiţională rusă că liderul lor le-a vrut binele a transformat înmormîntarea într-un important pas către mitul unui sfînt nou, laic.

Din ziua înmormîntării lui Lenin a început şi „îmbălsămarea" ideilor lui, probabil una din cele mai nefericite consecinţe ale morţii lui. S-a declanşat un proces aparent imposibil de oprit: s-au înfiinţat muzee, s-au înălţat statui şi s-au publicat nenumărate cărţi şi reviste, iar numele lui a fost dat unor oraşe, străzi, fabrici, vapoare şi ateliere. Krupskaia, care avea mult bun-simţ, şi-a dat seama că Lenin e pe cale

să fie transformat într-un zeu pământean. La numai două zile după înmormîntare, *Pravda* a publicat cîteva rînduri scrise de ea la auzul ştirii că s-a instituit Fondul Lenin pentru construirea monumentelor închinate lui: „Vreau să vă adresez o mare rugăminte: nu lăsaţi ca durerea provocată de moartea lui Lenin să îmbrace haina unui respect exterior pentru personalitatea lui. Nu-i înălţaţi monumente, nu ridicaţi palate în numele lui, nu organizaţi ceremonii măreţe în memoria lui etc. În timpul vieţii n-a avut timp pentru asemenea lucruri, le considera lipsite de importanţă"[94].

Aceste cuvinte au fost adesea citate pentru a sublinia modestia şi simplitatea lui Lenin, calităţi imposibil de contestat. Lenin nu poate fi făcut răspunzător pentru „îmbălsămarea" ideilor sale sau pentru imortalizarea numelui său. Cu toate acestea, încă din timpul vieţii, cartierul moscovit Rogojskaia a fost numit Poarta Ilici, a existat o stradă Ulianov, un tren de propagandă *Vladimir Ilici*, precum şi regiunea Lenin în provincia Petrograd etc. S-ar putea ca Biroul Politic leninist din anii următori să nu fi auzit de cuvintele Nadejdei Krupskaia, căci a aprobat ridicarea tot mai multor monumente şi busturi ale conducătorului. Decrete după decrete dispuneau înălţarea de monumente închinate lui Lenin în întreaga Uniune Sovietică, ca să nu mai vorbim de efortul făcut pentru instituirea acestei practici şi în afara URSS. În acest scop s-au construit studiouri şi topitorii speciale cărora li s-au alocat sute de milioane de ruble în vederea aprovizionării cu mii de metri cubi de granit, marmură, oţel inoxidabil şi bronz[95].

Muzeul temporar, ca şi cel permanent de mai tîrziu au devenit curînd un loc de pelerinaj nu numai pentru comunişti, dar şi – poate în primul rînd – pentru oamenii curioşi. Cu timpul, vizitele la mausoleul lui Lenin s-au transformat într-un ritual indispensabil pentru toate delegaţiile sosite la Moscova. Este greu de imaginat ce impresie a făcut acest lucru asupra familiei lui Lenin, care nu s-a putut împăca niciodată cu ideea mausoleului. Krupskaia a fost prima care a vizitat locul odihnei temporare a lui Lenin, împreună cu fratele acestuia, Dmitri, în ziua de 26 mai 1924. În general, avea să-l viziteze foarte rar, nici măcar o dată pe an, din cauza tulburării pe care i-o provoca. Supraveghetorul mumiei, B. I. Zbarvski, îşi amintea că Nadejda Krupskaia a vizitat ultima dată mausoleul în 1938, cu numai cîteva luni înainte de moartea sa, survenită în februarie 1939. Se spune că a stat o clipă lîngă catafalc, murmurînd încet: „Este exact la fel, dar ia te uită cum am îmbătrînit eu".

Creînd prima relicvă, bolşevicii au făcut un pas decisiv spre transformarea ideilor lui Lenin într-o religie laică, religie comparabilă prin supunerea absolută a aderenţilor săi numai cu fundamentaliştii islamici. Aşa cum scria Winston Churchill, poporul rus a fost condus de bolşevici şi de Lenin într-o mlaştină. „Cel mai mare ghinion al lor a fost naşterea conducătorului; următorul mare nenoroc l-a constituit moartea lui "[96]. Prin dispariţia lui Lenin, Rusia nu s-a eliberat de el. Cetăţenii ţării au fost nevoiţi să-i „îndeplinească poruncile".

În primul decret al Comitetului Central după moartea lui Lenin se afirma că toată conducerea de partid „luptă pentru construirea societăţii comuniste" şi va face din mumia lui Lenin şi din tot ceea ce este legat de ea unul din cele mai importante instrumente pentru îndeplinirea acestei sarcini. Un prim pas a fost „înrolarea leninistă", intrarea în partid a unui sfert de milion de muncitori din fabrici. Aceasta a marcat apariţia unui nou element în viaţa oamenilor: „lupta pentru puritatea leninismului" şi pentru dezvoltarea lui. Bătălia internă acerbă din anii '20 a avut ca miză monopolul asupra moştenirii lui Lenin.

Motivul l-a constituit Stalin. Ca să-şi asigure succesiunea, probabil că Stalin a studiat lucrările lui Lenin cu mai multă atenţie decît oricine altcineva şi cu rezultate net superioare. Inferior din mai multe puncte de vedere lui Troţki, Zinoviev, Kamenev şi Buharin, a reuşit să ajungă în vîrful piramidei puterii tocmai pentru că a folosit drept armă principală „apărarea" leninismului şi s-a considerat principalul interpret al ideilor lui Lenin. În nenumărate împrejurări a folosit această armă ca argument căruia curînd nu i s-a mai putut răspunde în condiţiile sovietice. De exemplu, la 1 august 1927, vorbind la o şedinţă comună a Comitetului Central şi a Comisiei Centrale de Revizie şi-a neutralizat oponenţii cu spada leninistă: „Mai întîi trebuie să resping declaraţia întru totul falsă a lui Zinoviev şi Troţki care pretind că, la Congresul al VIII-lea al Partidului am făcut parte din aşa-numita «opoziţie militară». Nici pomeneală de aşa ceva, tovarăşi! Sînt calomnii inventate de Zinoviev şi de Troţki care nu au nimic altceva mai bun de făcut. Din minutele Congresului reiese clar că m-am declarat împotriva aşa-numitei «opoziţii militare»". Asemenea artificii folosite cu abilitate au convins partidul că Stalin era „apărătorul lui Lenin", cînd, de fapt, el îşi urmărea propriile interese. Aşa cum a spus în aceeaşi cuvîntare de trei ore: „Noi aducem la îndeplinire comandamentele lui Lenin, în timp ce liderii opoziţiei le-au dat uitării"[97].

Mumificarea lui Lenin şi „îmbălsămarea" ideilor lui au contribuit la consolidarea unui mod de gîndire dogmatic şi la formarea caracterului membrilor de partid. La început, s-a încercat să se explice decizia de conservare a trupului lui Lenin invocîndu-se argumente rezonabile. Astfel, A. E. Enukidze, secretar al ŢIK, a declarat la Comisia pentru perpetuarea memoriei lui V. I. Ulianov – Lenin: „Nu am vrut să facem din rămăşiţele pămînteşti ale lui Vladimir Ilici un fel de «relicvă», o modalitate de conservare a memoriei lui. Am acordat şi acordăm în continuare cea mai mare importanţă păstrării imaginii acestui lider remarcabil pentru generaţiile următoare, dar şi pentru sutele de mii de oameni, poate chiar milioane, care vor fi fericiţi să vadă chipul acestui om"[98]. Este puţin probabil ca cei 150 de milioane de oameni care au trecut pe lîngă sarcofagul lui Lenin de-a lungul anilor să se fi simţit fericiţi la vederea acestuia.

În timp ce Biroul Politic coordona editarea scrierilor lui Lenin, ascundea totodată mari cantităţi din materialele elaborate de el în cele mai puţin accesibile dulapuri ale arhivelor. De exemplu, la 28 ianuarie 1924, cînd Comisia pentru funeralii a cerut Biroului Politic permisiunea „să asigure informarea corectă şi cît mai completă asupra vieţii lui Ilici şi istoria bolii lui, mai ales a ultimelor luni"[99], s-a lovit de un zid de piatră, căci aceste chestiuni deveniseră deja secrete de stat.

Lenin însuşi era secretoman şi statul creat de el i-a urmat cu strictеţe comandamentele în acest domeniu. De exemplu, costurile legate de angajarea unor specialişti străini care să-l îngrijească au fost un secret de stat major. În total, la numeroasele sale examinări au luat parte douăzeci şi şase de medici: profesorii Dorşkevici, Foerster, Klemperer, Borchhardt, Keamer, Rossolino, Minkovski, Strumpfell, Nonne, Bumke, Obuh, Veisbord, Averbah, Osipov, Behterev, Krol, Feldberg, Kojevnikov, Levin, Gautier, Elistratov, Rozanov, Dobrogaev, Popov şi Comisarul pentru Sănătate, Semaşko. Toţi străinii, bineînţeles, au fost plătiţi. În iunie 1924, şeful OGPU, G. I. Bokîi, s-a interesat de valoarea onorariilor şi a primit informaţii detaliate de la Brodovski, aflat la Ambasada sovietică din Berlin: Borchhardt – 220 000 mărci germane; Foerster – 11 900 lire sterline; Minkovski – 4 400 lire sterline; Bumke – 29 000 lire sterline; Strumpfell – 9 500 lire sterline; Hentschell – 25 000 coroane suedeze etc.[100].

Moscova a purtat o corespondenţă asiduă cu reprezentanţii ei din străinătate în legătură cu medicii care trebuie invitaţi şi onorariile ce

li se cuvin, acestea fiind acceptate fără nici o ezitare. Trimişii sovietici au oferit sugestii în ambele cazuri. De exemplu, Krestinski le scria de la Berlin lui Stalin, Troţki şi Molotov că „Foerster a primit deja de două ori un onorariu bun de la noi. Bineînţeles că toate cele trei deplasări îi vor fi plătite. Cred că Minkovski se va mulţumi cu o sumă mai mică decît aceea pe care i-o veţi da lui Foerster"[101]. Nici una din aceste practici nu era neobişnuită şi, dacă documentele n-ar fi fost închise în arhivele secrete, chestiunea ar fi fost lipsită de importanţă.

După ciudata înmormîntare, Biroul Politic, împreună cu Dzerzynski, Krasin şi oamenii de ştiinţă, a început să caute modalităţi de a-l conserva pe liderul mort, ba chiar au dezbătut şi aspectele tehnice ale problemei[102]. La 13 martie 1924, după ce a ascultat rapoartele lui Molotov şi Krasin, Biroul Politic a decis: „Întrucît nu există alte metode de conservare a trupului lui V. I. Lenin, comisia va cere să se recurgă la conservarea prin congelare"[103]. Însă foarte curînd Biroul Politic a aprobat un sistem proiectat de V. P. Vorobiev, chimist de la Harkov, căruia la 24 iulie 1924 i-a oferit în semn de omagiu titlul de Profesor de Onoare[104].

Procesul de îmbălsămare a durat patru luni. Între timp, A. V. Şciusev, arhitectul însărcinat cu proiectarea mausoleului a preluat ideea lui Krasin referitoare la „o tribună a poporului", care şi-a găsit expresia în toate schiţele lui, atît pentru monumentul temporar făcut din lemn de brad, cît şi pentru cel mai durabil din lemn de stejar şi apoi pentru cel etern, de granit. Cu toate acestea, Biroul Politic a hotărît să organizeze un concurs dotat cu patru premii pentru cele mai bune proiecte: premiul întîi urma să fie de 1 000 de ruble, premiul doi – 750, al treilea şi al patrulea 600 şi 500[105] – sume foarte modeste în comparaţie cu onorariile plătite specialiştilor străini care l-au îngrijit pe Lenin.

Însă abia la 4 iulie 1929, după nenumărate revizii şi discuţii, Biroul Politic a hotărît să purceadă la construirea structurii permanente[106]. Din raţiuni practice, pînă în acel moment conservarea mumiei intrase în atribuţiile poliţiei politice OGPU, şi cea mai mică aluzie critică la acest subiect era pedepsită cu asprime. De exemplu, în iulie 1929, cînd Lazar Şaţkin, a scris în *Komsomolskaia Pravda* despre *Filistinismul de partid* punînd sub semnul îndoielii ideea construirii mausoleului, Biroul Politic a apreciat poziţia sa drept „o gravă eroare politică" şi a luat măsurile administrative, adică punitive, corespunzătoare[107]: în scurt timp Şaţkin a fost exclus din partid pentru

„acțiune facțională și condamnat la moarte în 1937. Nu încape nici o îndoială că „eroarea" lui din 1929 figura în actul de acuzare.

Stalin primea rapoarte regulate în legătură cu măsurile luate pentru conservarea mumiei lui Lenin, precum și cu evacuarea ei în timpul războiului la Tiumen, în Siberia occidentală, din 1941 pînă în 1945. Profesorul Boris Ilici Zbarski care răspundea de serviciile de securitate pentru îngrijirea mumiei lui Lenin, a fost decorat în 1934 împreună cu Vorobiov; de asemenea, au primit fiecare cîte un automobil în folosință, privilegiu extrem de rar pe vremea aceea. În noiembrie 1939, lui Zbarski i s-a pus la dispoziție un laborator nou la inițiativa lui Beria[108], iar în 1944 a devenit academician – dar nici lucrările, nici poziția lui nu l-au salvat de arestare în timpul terorii postbelice.

La începutul anilor '70, în acest laborator lucrau douăzeci și șapte de oameni de știință cercetători și treizeci și trei de tehnicieni, inclusiv trei academicieni, un membru corespondent al Academiei de Științe, trei doctori în științe și doisprezece licențiați în științe. Specialiștii în îmbălsămare urmăreau cu atenție toate semnele de pe pielea mumiei – „cojirea nasului", „închiderea la culoare" etc. De exemplu, în februarie 1940, Beria a raportat Biroului Politic că o examinare recentă scosese la iveală o asimetrie a feței, „deschiderea cicatricei de la autopsie de pe cap, închiderea la culoare a nasului"[109]. În 1972, salariile angajaților laboratorului au fost mărite cu 25%[110]. Mumiei i se acorda mai multă atenție decît asistenței medicale din țară, aflată într-o stare deplorabilă.

În martie 1940, Biroul Politic a aprobat propunerea lui Beria de a se construi un nou sarcofag. Zbarski trebuia să prezinte planuri și modele „de formă artistică" pînă la 15 aprilie și să le definitiveze pînă la 20 octombrie. Însărcinări speciale în această privință au primit și Comisarul pentru centrale electrice și industria electrică, M.G.Pervuhin și Comisarul pentru armament, B.L.Vannikov[111].

În anii '70 s-a confecționat un sarcofag îmbunătățit. Nouăzeci și șase de oameni au primit medalii și alte cîteva zeci de premii speciale pentru executarea acestuia.

Mausoleul era adesea renovat. De exemplu, în 1974, reamenajarea lui a costat 5,5 milioane ruble și patru sute de persoane au primit medalii și premii.

Treptat, s-a alcătuit un întreg mecanism pentru îngrijirea mumiei lui Lenin, care devenise absolut necesar nu atît pentru valoarea sa propagandistică, cît pentru efectul exercitat asupra psihologiei maselor.

Într-adevăr, oamenii s-au obişnuit cu el, privindu-l ca pe o trăsătură specifică a culturii politice sovietice. Este limpede că mumia nu putea exista decît într-o societate dominată de dogmatism; astfel, ea a devenit expresia fizică a naturii „eterne" a ideilor lui Lenin. Reinstalată în 1933 într-un mausoleu de granit, mumia a fost din nou expusă, iar exploatarea ei ideologică s-a dovedit benefică o lungă perioadă de timp. Pentru bolşevici reprezenta un mijloc de personificare a „imortalităţii" preceptelor lui Lenin, în pragul secolului al XXI-lea, fără să sugereze ideea de măreţie a omului. De fapt, este un memento al eşecului istoric al ţării. Decenii la rînd, sute de milioane de ruble au fost cheltuite cu conservarea relicvelor lui Lenin. Pentru conducerea sovietică n-avea importanţă faptul că rănăşiţele pămînteşti a mii de soldaţi rămăseseră neîngropate după cel de-al doilea război mondial, nici că invalizii de război – învingătorii – trăiau în condiţii mult mai grele decît învinşii lor. Mii de răniţi şi veterani din războiul din Afghanistan nu puteau să obţină ajutor medical calificat, locuinţe sau fotolii cu rotile, în schimb, fondurile pentru mumie, pentru mausoleu şi pentru laboratorul acestuia nu lipseau niciodată.

Trebuie să recunoaştem că, de-a lungul anilor, s-au făcut cîteva încercări de a se evidenţia absurditatea mausoleului, dar toate acestea s-au dovedit inutile. De mai multe ori, în Piaţa Roşie au fost răspîndite manifeste de protest împotriva faptului că „cel mai mare calomniator al Rusiei" era găzduit în zidul sfînt al Kremlinului. La 20 martie 1959, un vizitator a aruncat un ciocan în sarcofag şi a spart geamul. A fost arestat şi probabil că a murit în vreun azil de nebuni. La 1 septembrie 1963, un alt vizitator şi-a pierdut viaţa ca urmare a explodării dispozitivului pe care îl ascunsese sub haină.

Încă din 1925 Biroul Politic a înfiinţat un laborator special pentru studierea creierului lui Lenin. Cercetătorii urmau să demonstreze întregii lumi că ideile măreţe se născuseră într-o minte extraordinară, şi aceasta confirma atît adevărul absolut, cît şi calitatea lor specială. În 1927 laboratorul a devenit Institutul Creierului sub conducerea profesorului Vogt şi, ulterior, a profesorului Sarkisov. În mai 1936 Comitetul pentru conducerea cercetării şi a instituţiilor de învăţămînt a raportat Comitetului Central că Institutul Creierului şi-a îndeplinit „în decurs de zece ani sarcina fundamentală pentru care fusese înfiinţat". Aceasta consta din 153 pagini dactilografiate şi cincisprezece

albume conţinînd 750 de microfotografii, tabele şi diagrame[112].

Conducerea partidului spera, evident, să primească rezultate care să confirme superioritatea creierului lui Lenin în comparaţie cu acela al altor oameni – în ciuda faptului că fusese atît de bolnav. Într-un raport secret adresat lui Stalin în mai 1936, Sarkisov scria că, în funcţie de mai mulţi indicatori, cum ar fi calitatea cutelor şi a circumvoluţiunilor, s-ar putea spune că „creierul lui V. I. Lenin dispunea de un grad deosebit de înalt de organizare". Creierul lui Lenin, scria Sarkisov, putea fi comparat cu zece emisfere ale creierului „unor oameni medii", precum şi cu acelea ale bolşevicului Svorţov Stepanov, al poetului Vladimir Maiakovski şi al binecunoscutului filosof şi fost bolşevic Aleksandr Bogdanov. Creierul lui Lenin, continua autorul raportului, „a fost conservat în formalină şi alcool, secţionat şi introdus în parafină. Secţiunile, în număr de 30 963, se păstrează toate la Institut". După afirmaţiile lui Sarkisov, creierul lui Lenin avea un număr mai mare de cute pe lobii centrali decît creierele lui Kuibîşev, Lunacearski, Menjinski, Bogdanov, Miciurin (părintele geneticii ruse), Maiakovski, Pavlov, Clara Zetkin, academicianul, savantul Ţiolkovski... şi lista continuă. Această activitate a fost continuată şi după Sarkisov, succesorii lui cercetînd creier după creier, inclusiv acela al lui Stalin.

Chiar dacă exista un sîmbure de adevăr ştiinţific în aceste afirmaţii, realitatea era viciată de intenţia vădită de a se demonstra superioritatea creierului lui Lenin faţă de acela al altor oameni. Cine ştie – poate că tocmai cutele de pe creierul lui Maiakovski au făcut din el un poet mai bun decît Lenin şi, dacă aşa stau lucrurile, creierul lui este superior faţă de acela al lui Lenin.

Un creier uman cîntăreşte, în medie, 1 300 şi 1 400 de grame, iar al lui Lenin n-a depăşit 1 340. Raportul lui Sarkisov nu pomeneşte nici un cuvînt despre anomaliile provocate de boală. Dimpotrivă, el declară că „creierul lui V.I. avea un grad atît de înalt de organizare, încît chiar şi în timpul bolii, în ciuda gravelor leziuni suferite, şi-a menţinut parametrii superiori de dezvoltare"[113]. În realitate, în ianuarie 1994, dr. Oleg Adrianov, cel mai recent director al institutului, a anunţat că „structura anatomică a creierului lui Lenin nu se remarcă prin nimic senzaţional"[114].

Un merit indiscutabil al institutului îl constituie faptul că a colecţionat creierele unui mare număr de oameni, procurîndu-şi astfel

un „material anatomic bogat" pentru cercetările sale. În afara celor menționate anterior, a analizat creierul lui Sen Katayama, reprezentantul japonez în Comintern, al scriitorului francez Henri Barbusse, al scriitorului Andrei Belîi, al poetului Eduard Bagriţki, al compozitorului Mihail Ippolitov-Ivanov, al cîntăreţului de operă Leonid Sobinov şi ale altora. Nu se ştie în ce măsură posesorii acestor creiere şi-au dat consimţămîntul pentru efectuarea cercetărilor respective.

Ideea unei dictaturi de partid i-a aparţinut lui Lenin, dar aceasta este de neconceput fără un conducător, şi Lenin a fost, fără îndoială, primul ei lider. De aceea, zeificarea postumă nu trebuie privită ca o deviere de la normele gîndirii de partid. Mai degrabă a constituit rezultatul firesc al unei dictaturi de partid prestabilite. Fără să vrea, Lenin a fost creatorul imortalităţii sale groteşti. Dacă printr-o fericită răsturnare a evenimentelor Congresul Sovietelor din 1924 ar fi avut în componenţa sa şi menşevici, social-revoluţionari şi cadeţi, acesta nu ar fi permis niciodată organizarea unor ceremonii funerare aberante, construirea mausoleului şi a miilor de monumente şi, în nici un caz, crearea unei noi forme de relicvă sfîntă.

N-ar fi exclus ca ideea mumificării lui Lenin să fie spontană, poate chiar accidentală, însă transformarea conducătorului dictaturii partidului într-un idol ideologic nu a mai fost deloc întîmplătoare. A reprezentat expresia firească a unei gîndiri totalitare. Lozinca „Lenin este mai viu decît toţi cei în viaţă" a fost luată aproape *ad litteram*. La şedinţa Biroului Politic din februarie 1973 s-a discutat problema „preschimbării carnetelor de membru". Această măsură s-a adoptat pentru a se putea emite următorul decret: „Carnetul de partid cu nr. 00000001, formatul din 1973, va avea scris în interior numele întemeietorului Partidului Comunist al Uniunii Sovietice şi al statului sovietic, V.I.Lenin. Carnetul va purta semnătura Secretarului General al Comitetului Central al PCUS, tovarăşul Brejnev, L. I. Membrii Biroului Politic, membrii supleanţi şi secretarii Comitetului Central trebuie să fie prezenţi la ceremonia semnării"[115]. Carnetul cu numărul 00000002 a fost eliberat celuilalt „Ilici": Leonid Ilici Brejnev.

Moştenirea şi moştenitorii

Datorită eforturilor lui Lenin în mod special, bolşevicii au reuşit să convingă poporul rus că drumul spre fericire trecea prin fărădelege, guvernare arbitrară şi violenţă. Aceasta fusese o temă constantă în cuvîntările lui vreme de mulţi ani. În 1906 a formulat doctrina de la

care nu s-a abătut niciodată: „Dictatura nu este nimic altceva decît puterea absolută, nelimitată de legi, neîngrădită de nici un fel de reguli şi bazată direct pe forţă"[116]. Statul totalitar sovietic a fost construit pe principiile leniniste şi, deşi după Congresul al XX-lea al Partidului din 1956 a cunoscut o oarecare liberalizare, n-a devenit niciodată democratic. Descris de Hruşciov ca un stat al întregului popor, acesta păstra caracteristicile aceleiaşi dictaturi leniniste exercitate de un singur partid, Partidul Comunist al Uniunii Sovietice. Ultima Constituţie sovietică, promulgată în 1977, consfinţeşte adesea puterea poporului, dar era de ajuns să pui o simplă întrebare: De ce la alegeri nu exista niciodată opoziţie? pentru ca iluzia democraţiei să fie spulberată. Ideea centrală şi conţinutul principal al statului sovietic îl constituia „rolul conducător şi îndrumător al Partidului". În contradicţie cu afirmaţiile făcute de liderul bolşevic în *Statul şi revoluţia*, esenţa statului leninist a fost crearea *societăţii partocratice*, societate condusă de un partid politic, a cărui dictatură este consfinţită de Constituţie.

Aşadar, principala moştenire a lui Lenin a reprezentat-o un sistem partocratic puternic, bazat pe un aparat birocratic, militar şi politic. Mai mult chiar, politica oficială susţinea că rolul partidului va creşte în continuare: „Pe măsură ce poporul sovietic va rezolva sarcini tot mai complexe şi mai de răspundere în construirea comunismului", spunea Brejnev, „rolul Partidului Comunist va creşte din ce în ce mai mult"[117]. Merită să atragem atenţia asupra faptului că Brejnev, nu numai că şi-a schimbat din nou denumirea funcţiei în aceea de Secretar General, dar s-a autointitulat şi preşedinte al Sovietului Suprem în 1977, după ce l-a înlăturat pe Podgornîi. Toţi succesorii lui i-au urmat exemplul, scurtînd din ce în ce mai mult intervalul dintre asumarea postului de lider de partid şi a aceluia de şef al statului. Controlul partidului asupra statului a fost recunoscut, aşadar, în acest mod, neinstituţional. Conducerea de către partid a asigurat, pe măsura trecerii timpului, formarea unui clan omnipotent al şefilor de partid la nivel central şi în provincii. Singura raţiune de a fi a organelor de stat, începînd chiar cu guvernul, o constituia îndeplinirea ordinelor emise de Biroul Politic.

Accederea în acest cerc restrîns presupunea verificări foarte amănunţite. Secretarul General şi şefii serviciului de securitate aveau mape secrete cu materiale compromiţătoare despre toţi membrii Biroului Politic. Acestea erau sigilate în „Dosare Speciale", la care

avea acces numai Secretarul General. Pînă şi temutul M. A. Suslov avea ceva de ascuns: ca secretar de partid al regiunii Stavropol în timpul războiului, se pare că a fugit din oraşul ameninţat de invazia germană rechiziţionînd mai multe maşini în scop personal şi abandonînd soldaţii răniţi. La Moscova a abuzat de accesul său la anumite magazine speciale şi a cumpărat mari cantităţi de alimente şi alte bunuri deficitare la preţ redus[118].

Existau asemenea materiale compromiţătoare despre fiecare membru al Biroului Politic. Unul avea dosarul pătat din cauza unui preot în familie; altul rostise cuvinte nechibzuite în prezenţa personalului; altul dispreţuia morala comunistă şi avea legături cu femeile din personalul său etc. În realitate, despre fiecare membru al Biroului Politic se ştia cîte un amănunt ce putea fi utilizat pentru îndepărtarea lui în momentul în care nu i-ar mai fi fost pe plac şefului. Aleksandr Şelepin, care a fost preşedinte al KGB din 1958 pînă în 1961, apoi şef al Sindicatelor, şi-a pierdut funcţia de membru al Biroului Politic în 1975 pentru că afişase, după cum s-a exprimat Brejnev, „un fals democratism": îşi petrecuse concediul într-o casă de odihnă obişnuită şi nu într-una din vilele rezervate special pentru demnitari, ba mai mult, mîncase în sala de mese comună. Adevăratul motiv al dizgraţiei lui a fost marea demonstraţie a ucrainenilor şi a evreilor care îl întîmpinase ceva mai devreme în cursul aceluiaşi an în timpul unei deplasări la Londra.

Minutele Biroului Politic fac o trecere în revistă a moştenitorilor lui Lenin şi îmbracă toate aspectele imaginabile – şi inimaginabile – ale vieţii uriaşului stat. Pe ordinea de zi a unei singure şedinţe puteau să figureze rezultatele unei experienţe nucleare, măsuri practice pentru pregătirea apărării împotriva armelor nucleare şi biologice, metode de accelerare a producţiei la construcţia magistralei de cale ferată Baikal-Amur, problemele educaţiei ateiste, întărirea organelor de securitate, vînzările de petrol şi gaze şi, de foarte multe ori, sărbătorirea jubileelor lui Lenin. Pentru discutarea chestiunilor legate de Lenin se găsea timp întotdeauna. Aşa cum a declarat Brejnev la 20 iunie 1968, „problema principală o constituie apărarea leninismului în toate stadiile, împotriva oricăror atacuri. După cum ştiţi, ne-am organizat viaţa şi munca în conformitate cu învăţătura lui Lenin. Acestea nu sînt vorbe goale, ci reflectă realitatea vieţii noastre"[119].

Într-adevăr, tot ce s-a făcut în Rusia sovietică după moartea lui

Lenin s-a conformat schiţelor, preceptelor şi principiilor lui: statul totalitar, societatea birocratică, dominaţia unei singure ideologii, ateismul militant, economia planificată, incredibila exploatare a forţei de muncă, militarizarea ţării, căutarea neobosită de noi duşmani. Cetăţeanul sovietic obişnuit s-a adaptat la condiţii de viaţă modeste, cu unele înlesniri sociale sub forma educaţiei, a asistenţei medicale şi a concediilor – un minimum demn de un cerşetor într-o ţară fabulos de bogată. Dar oamenii erau obişnuiţi cu această viaţă şi nu cunoşteau alta mai bună. Pentru ei gîndea şi hotăra altcineva. Chiar şi atunci cînd frîiele conducerii au mai slăbit puţin după încheierea represaliilor în masă din anii '50, tot au mai rămas cîţiva oameni din eşaloanele superioare ale puterii cărora li s-au aplicat metode staliniste adoptate la momentul respectiv, cum ar fi exilul şi izolarea. De exemplu, Biroul Politic a discutat raportul lui Şelepin, preşedinte KGB, cu privire la Kaganovici, membru al „grupului antipartinic" care fusese exilat de la Moscova la Kalinin în timpul tentativei de lovitură de stat împotriva lui Hruşciov, efectuată de foştii stalinişti din Biroul Politic, conduşi de Molotov în 1957. Aşa cum reiese din raport, Kaganovici venise ilegal în capitală şi îşi vizitase cîţiva prieteni mai vechi, în speranţa că îl vor ajuta să-şi scrie memoriile. „Vechii lui prieteni", toţi pînă la unul, au raportat aceste „legături neautorizate" KGB-ului, menţionînd pînă şi cele mai mici detalii: Kaganovici „s-a plîns că are o pensie mică, numai 1 158 ruble" şi a comentat cu sarcasm: „n-au putut să-mi dea măcar 1200 (pensia maximă de stat), fiindcă n-am avut destulă vechime". Era jignit şi de faptul că i se dăduse de înţeles că nu poate locui decît la Kalinin[120]. Ca răspuns la plîngerile lui Kaganovici, Biroul Politic l-a supravegheat şi mai sever, l-a trimis apoi în Urali ca director de fabrică şi l-a readus la Moscova în 1961 numai ca să-l excludă din partid. Cu toate acestea, a reuşit să învingă sistemul şi a locuit tot restul vieţii sale în capitală, al cărei metrou îi purtase cîndva numele. A murit în 1991 în vîrstă de nouăzeci şi nouă de ani[121].

A devenit o tradiţie ca la sfîrşit de an, Secretarul General să prezinte Biroului Politic un raport despre activitatea desfăşurată. În decembrie 1973, Brejnev le spunea colegilor săi că la cele cincizeci şi trei de şedinţe discutaseră 615 chestiuni direct şi se ocupaseră de alte 3256 prin corespondenţă. Dintre acestea, 2 062 se refereau la politica externă şi la comerţul exterior. 165 de chestiuni au vizat agricultura, 163 industria, 70 nivelul de trai. A mai adăugat că în ceea ce priveşte

ideologia, „lucrurile nu stau la fel de bine", întrucît au fost ridicate numai 64 de probleme ideologice. E adevărat, spunea el, că „sîntem adesea obosiţi, supraîncărcaţi, dar totul, tovarăşi, este pentru binele ţării noastre, pentru a sluji măreţul partid leninist". Chiar şi în acest sanctuar îngust, refrenul ideologic era obligatoriu: „Tovarăşi, noi muncim în spiritul comandamentelor lui Lenin. Pe vremea lui Lenin, în partidul nostru erau opozanţi împotriva cărora Lenin a luptat cu hotărîre. Acum avem unitate totală... De exemplu, uneori semnez decrete cu care nu sînt de acord. E adevărat că nu se întîmplă prea des. Dar fac acest lucru pentru că majoritatea membrilor Biroului Politic a votat pentru ele"[122].

Ce fel de oameni au fost moştenitorii lui Lenin? El personal nu a deţinut funcţia de Secretar General al Partidului, dar se bucura de o autoritate aşa de mare, încît era considerat atît şef al Partidului, cît şi al statului. Ca urmare, în interpretarea stalinistă, şeful partidului deţinea deopotrivă funcţia de şef al statului şi al guvernului. I-am acordat deja multă atenţie lui Stalin ca prim succesor al lui Lenin. Să ne ocupăm de ceilalţi, de la Hruşciov la Gorbaciov şi de modul în care au continuat, au apărat şi au dezvoltat ideile şi metodologia lui Lenin. Trebuie să notăm că, spre deosebire de părintele lor ideologic (ca şi de Stalin), ei nu şi-au elaborat singuri lucrările despre Lenin şi leninism, indiferent că era vorba de articole, culegeri de articole sau chiar cărţi, ci au recurs la autori anonimi de discursuri, practică încetăţenită puternic în cadrul *nomenklaturii* de partid. Chiar şi primii secretari regionali de partid care îşi scriau singuri cuvîntările erau o raritate.

În această privinţă, Lenin a fost net superior succesorilor săi. Chiar dacă stilul lui era impenetrabil şi repetitiv, cel puţin îi aparţinea. Cu excepţia lui Gorbaciov, se pare că succesorii lui Lenin nu-i cunoşteau foarte bine operele, chiar dacă erau încîntaţi să-l citeze. El reprezenta Sfînta Scriptură marxistă la care se putea recurge în orice împrejurare. Un citat din Lenin avea o semnificaţie mistică, dar era, mai presus de orice, o modalitate sigură de a evita critica din cauza lipsei de idei.

După moartea lui Stalin, în 1953, şedinţa comună a Comitetului Central, a Consiliului de Miniştri al URSS şi a Prezidiului Sovietului Suprem al URSS a hotărît că Nikita Hruşciov trebuie să se concentreze asupra activităţii din cadrul Comitetului Central al Partidului şi, la 7 septembrie 1953, a fost numit Prim Secretar, echivalentul funcţiei de

Secretar General. Energic, impulsiv şi inegal, Hruşciov era totuşi un politician curajos care va rămîne pentru totdeauna în istorie prin faptul că a dat prima şi cea mai puternică lovitură stalinismului. Fiind el însuşi un produs al sistemului stalinist, a condamnat numai manifestările stalinismului, nu însă şi originea şi cauzele acestora. Dimpotrivă, în cuvîntarea rostită în faţa Congresului al XX-lea al Partidului din 1956 – scrisă pentru el de P. N. Pospelov, secretar al Comitetului Central şi echipa lui – a afirmat că Lenin este idealul de la care s-a îndepărtat Stalin.

Hruşciov a declarat că Stalin introdusese conceptul de „duşman al poporului" fără să-şi dea seama că de fapt, Lenin fusese acela. „În ianuarie 1920", a continuat el, „Lenin a ordonat să se pună capăt terorii în masă şi să fie abolită pedeapsa cu moartea". A omis să adauge că în martie 1922 Lenin a declarat că „cu cît împuşcăm mai mulţi membri ai Sutelor Negre şi mai mulţi preoţi, cu atît va fi mai bine". Hruşciov l-a demascat pe Stalin, dar a îndepărtat numai stratul exterior al defectelor sale politice şi sociale, uitînd că el însuşi se numărase printre cei care contribuiseră la crearea cultului personalităţii lui Stalin. În luările sale de cuvînt la şedinţele electorale din Moscova, în 1936, Hruşciov îl lăudase în repetate rînduri pe Stalin: „Partidul nostru a îndeplinit comandamentele lui Lenin sub conducerea marelui nostru Stalin... Sînt mîndru şi mă consider norocos că mi se oferă şansa de a lucra în subordinea tovarăşului Stalin. Jur că nu mă voi abate nici un pas de la linia promovată de marele nostru Stalin"[123]. Toate cuvîntările de acest fel erau întîmpinate cu ropote de aplauze. Pe vremea aceea, Hruşciov credea sincer că transpunerea în practică a planurilor lui Lenin de către înţeleptul conducător îi va asigura poporului rus un viitor strălucit.

Deşi se autointitula leninist ortodox, Hruşciov apela la Lenin – pe care nu-l citise – ca să-l combată pe Stalin, ca şi cînd Lenin n-ar fi fost părintele spiritual al lui Stalin. Lui Hruşciov nu i-ar fi trecut nici o clipă prin minte că Lenin ar fi putut greşi în vreo privinţă. Ascultătorii lui acceptau faptul că Lenin era un sfînt infailibil şi că Stalin fusese acela care îi încălcase comandamentele. Astfel, atunci cînd Hruşciov a declarat că Stalin dovedise lipsă de respect faţă de Lenin transformînd Palatul Sovietelor într-un monument închinat lui Lenin, audienţa a amuţit. Dar cînd a declarat că „trebuie să corectăm această situaţie şi să-i ridicăm un monument lui Vladimir Ilici", cuvintele lui au fost acoperite de o furtună de aplauze.

Foarte edificatoare pentru felul de a fi al lui Hruşciov este discuţia lui cu Mao Tse-dung din ziua de 2 octombrie 1959, la Beijing. Convorbirea a durat două ore, iar cînd s-a ajuns la disputa teritorială dintre China şi India, Hruşciov a declarat: „Dacă au pătruns cinci kilometri sau mai puţin, asta nu contează. Eu îl iau ca exemplu pe Lenin, care a dat Turciei Karsul, Ardaganul şi Araratul. Pînă în ziua de astăzi mai sînt oameni dezrădăcinaţi în Transcaucazia din cauza deciziei luate de Lenin". Apoi a continuat: „Cît despre faptul că DalaiLama a plecat din Tibet, dacă am fi fost în locul vostru, nu i-am fi permis să facă aşa ceva. Mai bine putrezea în mormînt. Acum este în India şi s-ar putea să plece în SUA. Cu siguranţă că acest lucru o să dăuneze statelor socialiste".

Răspunzînd obiecţiilor chinezilor şi ignorînd amabilităţile diplomatice, Hruşciov a spus multe lucruri revelatoare: „Cît despre Ungaria (în 1956) trebuie să înţelegeţi că aveam o armată în Ungaria şi îl sprijineam pe idiotul acela de Rakoszi, asta a fost greşeala noastră, nu a Statelor Unite. Dacă s-ar fi spart ferestrele ambasadelor americană şi vest-germană de la Moscova, pe noi ne-ar fi făcut răspunzători de lucrul acesta".

În timpul convorbirilor a avut loc o confruntare violentă între Hruşciov şi mareşalul Chen Yi:

„HRUŞCIOV: Dacă îţi închipui că ne plecăm după cum bate vîntul, tovarăşe Chen Yi, să nu-mi dai mîna fiindcă n-am să ţi-o strîng.

CHEN YI: Nici eu. Vă atrag atenţia că furia dumneavoastră nu mă sperie.

HRUŞCIOV: Nu încerca să ne scuipi de acolo de sus, mareşale. Nu ai suficient scuipat. Am doborît o sumedenie de avioane americane şi de fiecare dată am declarat că s-au prăbuşit singure. N-ai dreptul să ne spui că ne plecăm după cum bate vîntul"[124].

Stilul direct, necizelat, al lui Hruşciov avea toate caracteristicile leninismului. Dar tot spiritul lui Lenin l-a înlăturat pe Hruşciov din funcţie la 14 octombrie 1964. Raportul plenarei Comitetului Central pe această temă are şaptezeci şi cinci de pagini şi este plin cu citate din Lenin începînd cu *Scrisoarea către Congres* ca argument străvechi împotriva „recentelor afirmaţii referitoare la un nou cult al personalităţii". S-au citat pasaje cu privire la daunele şi nefericirea provocate de „entuziaştii restructurărilor de orice fel sau în orice fel", la „necesitatea unei înţelepciuni de stat", la importanţa calităţilor „personale ale

conducătorului", la „rolul sovietelor" etc. Lenin era invocat acum împotriva lui Hruşciov la fel cum procedase şi Hruşciov în cazul lui Stalin.

Iată ce-şi amintea unul din invitaţii la o recepţie de amploare cu peste 2 000 de participanţi, mulţi dintre ei străini: „Hruşciov a declarat că nu clasa muncitoare şi soldaţii înarmaţi au înfăptuit revoluţia din octombrie, ci babele. Nu avem oare de-a face cu o încercare de diminuare a rolului lui Vladimir Ilici în dorinţa de a-şi scoate în evidenţă propria valoare? Cum a fost posibil să se rostească vorbe atît de defăimătoare?"[125].

Plenara l-a învinovăţit, firește, pe Hruşciov pentru tot ceea ce nu mergea bine în ţară – diminuarea producţiei industriale înregistrată după moartea lui Stalin, ritmul lent al progresului tehnico-ştiinţific, problemele din agricultură –, dar mai ales pentru necontenitele lui tentative reformatoare. „Adevăratul leninist" era criticat îndeosebi pentru frecventele lui călătorii în străinătate. I s-a reproşat că numai în 1963 petrecuse 170 zile în afara graniţelor ţării – pe deasupra, şi cu nevasta. S-a vorbit de toate darurile făcute şefilor de state şi de cele primite în schimb. Era mult prea mult pentru moralitatea de suprafaţă a Partidului. În timp ce îi călcau în picioare demnitatea, omiteau faptul că ei fuseseră aceia care îl puseseră în acea funcţie.

A fost condamnat şi pentru limbajul „colorat" pe care îl folosea în mod obişnuit, adesea în ocaziile cele mai nepotrivite: „Vocabularul lui Hruşciov a făcut să roşească pînă şi stîlpii de fier: prost, leneş, putoare, împuţit, muscă jegoasă, găină plouată, ticălos, rahat, gaură de fund – acestea sînt numai cîteva dintre invectivele care pot fi tipărite. Nu există hîrtie suficient de groasă ca să suporte cuvintele rostite de el". Atacul lui împotriva lui Stalin a fost reconsiderat, şi cu această ocazie i s-au acordat unele circumstanţe atenuante dictatorului. „Se poate oare afirma că Stalin a recurs în mod frecvent la bîtă şi spînzurătoare? În ce lumină apare poporul şi partidul care l-au tolerat atît timp în fruntea statului? Serviciile aduse de Stalin nu trebuie minimalizate, cu atît mai puţin anulate"[126].

Hruşciov a fost înlăturat de la putere nu din cauza greşelilor sale – destul de numeroase –, ci mai ales din răzbunare pentru atitudinea adoptată în 1956, pentru lovitura pe care o dăduse stalinismului. Practic, toţi „leniniştii" din acele zile doreau un regim stalinist fără teroare şi îndepărtarea lui Hruşciov consfinţea dăinuirea stalinismului.

Era o formă de bolşevism leninist cu rădăcini adînci pe care Hruşciov le vătămase, dar nu reuşise să le smulgă din solul totalitar.

Cu „adevărat leninist", Hruşciov era un fiu al regimului său. Şirul lung de ani consacraţi studierii leninismului, pe care nu-l înţelegea decît foarte vag, atîrnă mai greu în balanţă decît capacităţile, educaţia şi cultura sa. Ca şi Lenin, se hazarda în pronosticuri utopice şi efemere şi, la fel ca şi eroul său, era în stare să fixeze data (1981) cînd poporul sovietic va păşi pe Pămîntul făgăduinţei. Deşi a declanşat criza rachetelor din Cuba în 1962 – probabil momentul cînd omenirea fusese cel mai aproape de o catastrofă nucleară – a avut curajul politic să se retragă. Dar nu din acest motiv va rămîne în amintirea poporului sovietic, ci în primul rînd ca eliberatorul ţării de sub asuprirea stalinistă; indiferent cît de incompletă, inconsistentă şi superficială s-a dovedit aceasta, a fost totuşi o eliberare. La fel ca şi succesorii lui mai norocoşi, care s-au menţinut în funcţie pînă la moarte, după 1956, Hruşciov a rămas cu privirea aţintită asupra lui Lenin, căci era limpede că sistemul funcţiona fără conducătorul său „sfînt". Aceeaşi atitudine a adoptat şi omul mediocru care a preluat puterea în 1964, Leonid Ilici Brejnev.

Brejnev nu a făcut nici un pas fără să se consulte cu Lenin. A mers mai departe decît oricare din succesorii acestuia, în promovarea ideii Cominternului referitoare la răspîndirea comunismului în întreaga lume. La 16 aprilie 1970, la inaugurarea unui complex memorial al lui Lenin la Ulianovsk (care, în 1994, încă nu revenise la numele său de Simbirsk) a declarat că „crede ferm în triumful universal al cauzei socialismului" şi că nu mai era nevoie decît de un mic efort ca să se ajungă la o victorie categorică. Datorită lui Lenin, a continuat el, în scurt timp nu va mai rămîne nici un petic de pămînt în lume în care să existe exploatare"[127]. O dată în plus, conducerea sovietică vorbea despre continente şi epoci în speranţa că extinderea socialismului pe întregul glob va avea drept consecinţă restrîngerea lumii capitaliste. Sprijinul acordat de Brejnev mişcărilor naţionale şi antiimperialiste a însemnat un uriaş efort financiar din partea URSS. Egiptul, Etiopia, Yemenul, Angola, Afghanistanul, Nicaragua, Libia, Irakul, Siria şi multe alte ţări au beneficiat de ajutor, atîta timp cît au promovat o politică antiamericană.

Puţinii istorici care au analizat declinul Imperiului Rus au rezistat tentaţiei de a cita jurnalul lui Nikolai al II-lea spre a dovedi nivelul intelectual scăzut al omului aflat în fruntea ţării. La 10 aprilie 1916,

de exemplu, Nikolai a scris: „Dormit pînă la 10. Vremea a fost călduroasă. Am primit două rapoarte. Birilev a venit la micul dejun. Făcut plimbare lungă. La 6 primit Fedorov. Citit. Stana a venit la masă, a călărit cu noi şi a rămas peste noapte“[128]. Se pare că ultimul ţar nu era foarte ocupat. Dar cel puţin citea şi putea face acest lucru în mai multe limbi.

Şi Brejnev a ţinut un jurnal, în care a scris zilnic între zece şi douăzeci de rînduri. Deschizînd jurnalul la aceeaşi dată cu cea din jurnalul lui Nikolai citat mai sus, însă cu şaizeci şi unu de ani mai tîrziu, aflăm următoarele: „Fost la vilă, luat masa de prînz. Borş cu varză proaspătă. Odihnă, plimbare, citit cîteva ziare. Privit televizor, hochei, URSS – Suedia, cîştigat URSS 4–2. Privit programul *Vremea* (Timpul). Masa de seară, somn.“ Însemnarea din 21 ianuarie este mai bogată în informaţii: „Odihnă acasă prima jumătate a zilei, masa acasă. Greutate 85,2. A doua jumătate lucrat la Kremlin, semnat minute PB (Biroul Politic) din 20 ianuarie. Bogoliubov a raportat...

16 februarie: Lucru acasă.

18 martie: Gimnastică. Discuţii cu Cernenko. Apoi cu tovarăşii Gromîko, A. A., Andropov, Ustinov. Citit materiale despre vizita lui Vance. Telefonat Pavlov, G.S. în legătură cu costurile (următorul cuvînt tăiat). Citit tot felul de materiale cu Galea Doroşina. Mers la circ.

13 aprilie: Dimineaţa treburi casnice obişnuite. Mi-au luat sînge dintr-o venă. De la ora 11 conversaţie cu Daoud. Problema întîlnirii unu-cu-unu a căzut. Odihnit bine – (prînz). Lucrat cu Doroşina.

14 aprilie: Tolea m-a spălat pe cap. Greutate 86,7. Discuţii cu Podgornîi să-mi dăruiască carnetul de Komsomol nr. 1. Cuvîntare Teajelnikov, cuvîntarea mea. Galea citit serial din *Pravda* despre limitarea armamentelor nucleare. Cine sînt autorii acestui material? Prînz, odihnă 2.30 – 4.10.

15 aprilie: Zavidovo 4 raţe, al 33-lea mistreţ.

22 aprilie: 86,4. Ora cinci şedinţa consacrată zilei lui de naştere (a lui Lenin) Discutat cu Grişin, Gromîko, Cernenko, Doroşina.

23–24 aprilie: Zile libere.

3 mai: Greutate 85,3. Discutat cu Reabenko. Convorbire telefonică cu Storojev? Ştiu ce vrea. Discuţie cu Cernenko K. U.? Despre agenda BP. *Croitori* – dat costumul gri, primit jacheta de piele la două rînduri. Telefonat I. V. Andropov – venit acasă şi discutat. Lucrat cu Doroşina.

3 iunie: Primit Cernenko – semnat minute, lucrat cu Galea Doroşina. Odihnă, zburat Zavidovo – cinci mistreţi".

Şi continuă tot aşa: „N-am fost nicăieri – nimeni n-a telefonat – m-am tuns şi m-am bărbierit dimineaţă, m-am spălat pe cap, m-am plimbat puţin – corespondenţa. Privit meci Clubul Sportiv Central al Armatei care a pierdut în faţa lui Spartak – băieţi buni, au jucat bine"; „Înotat. 1.30 la bazin. Bărbierit. Taifas cu Podgornîi. După discuţia cu Ceauşescu vorbit cu Şevarnadze (sic). Vînat seara la Astrahan, omorît 34 gîşte. Am făcut un duş bun. Am discutat cu Podgornîi despre fotbal şi hochei şi puţin despre constituţie"; „Convins K.U.Cernenko să reducă numărul de tancuri din filmul *Comuniştii*"[129]. Jurnalul continuă în acelaşi stil pe sute de pagini. În comparaţie cu bîlbîiala lui Brejnev, faptul divers relatat de Nikolai al II-lea capătă o consistenţă incontestabilă.

Esenţial este că sistemul leninist al monopolului puterii a favorizat chiar promovarea oamenilor fără culoare, mediocri şi semianalfabeţi, cu un potenţial intelectual extrem de redus. Toată lumea ştia acest lucru şi-l accepta ca atare.

Jurnalul patetic al lui Brejnev nu face decît să crească compătimirea pentru soarta ţării. Ultima dată l-am văzut în noiembrie 1982, cu o săptămînă înainte să moară. Mareşalul Ustinov l-a adus – practic, era purtat pe braţe de un bărbat tînăr şi vînjos – în Sala Sverdlov de la Kremlin, unde erau adunaţi reprezentanţii de frunte ai armatei. Fiindcă nu se putea urca pe podiumul unde stătea prezidiul, Brejnev a fost condus spre o tribună – special amenajată. Apucîndu-se cu mîinile tremurînde de marginile pupitrului, vorbitorul a încercat să citească discursul ce-i fusese pregătit. Generalii din sală au lăsat capetele în jos. Le era ruşine pentru ţară şi îl compătimeau pe Brejnev, un om bolnav care ajunsese în vîrf prin tertipuri organizatorice. Au urmat douăzeci de minute de discurs incoerent.

Şi totuşi era acelaşi om care declarase nu de mult, într-o cuvîntare despre victoria cauzei lui Lenin: „Indiferent cît de contradictorie ar fi imaginea lumii de astăzi, cursul decisiv al evoluţiei este acela prezis de Lenin. Oricît de diferite ar fi statele lumii, fiecare dintre ele se îndreaptă – şi în ultimă analiză nu poate să se îndrepte decît – spre comunism!" Afirmaţia aceasta fusese făcută nu în 1919 la Congresul Cominternului, ci în aprilie 1970. Succesorii lui Lenin au pierdut orice simţ al realităţii, trăind într-o lume iluzorie dominată de miturile ideologice ale leninismului.

Întreaga țară se amuza pe seama pasiunii lui Brejnev pentru decorații. Era erou al tuturor țărilor socialiste care creaseră acest ordin; în 1973 i s-a decernat Premiul Lenin „pentru întărirea păcii între popoare"; a primit Medalia Păcii Frederic Joliot Curie și Medalia Karl Marx, cea mai înaltă distincție atribuită de Academia Sovietică de Științe pentru „activitate extraordinară în dezvoltarea teoriei marxist-leniniste". Dorea foarte mult să fie mareșal și și-a acordat singur acest grad. Și-a conferit toate decorațiile imaginabile, toate titlurile și rangurile. Vanitatea lui frizînd absurdul devenise sursa bancurilor populației, însă oamenii din anturajul lui nu conteneau să inventeze noi medalii pe care i le prindeau în piept. S-a ajuns chiar pînă acolo că Biroul Politic i-a conferit de mai multe ori ordine lui Brejnev, iar Sovietul Suprem a emis ulterior decretul de decernare.

Lenin a dorit întotdeauna ca în conducerea partidului să fie reprezentați în număr tot mai mare muncitorii și țăranii. În realitate, erau revoluționari de profesie, tradiție pe care șefii de partid o păstrau cu sfințenie, din dorința de a se menține la putere. Deși toți proveneau din familii de muncitori și de țărani, intraseră din tinerețe în rîndurile Komsomolului sau ale partidului și avansaseră apoi pe scară ierarhică pînă cînd obținuseră un post în Kremlin.

Pentru a-și putea menține sateliții est-europeni, toți secretarii generali se bazau nu numai pe o ideologie comună și multe tancuri, ci erau pregătiți să acorde credite fără dobîndă, petrol, gaze, metale și arme la prețuri sub cele practicate pe piața mondială. Cînd Brejnev s-a întîlnit cu Edward Gierek, Gustav Husak, Todor Jivkov, Janos Kadar și Erich Honecker – conducătorii statelor est-comuniste – la Budapesta, în ziua de 18 martie 1975, discuția a ajuns repede la petrol și la problemele legate de acesta:

HUSAK: Planificatorii noștri spun că mai avem nevoie de aproximativ o jumătate de milion de tone.

BREJNEV: Ați devenit lacomi. Pe vremuri, Slovnaft al vostru primea trei milioane de tone pe an, acum însă vrea șase sau șapte.

HUSAK: Nu primim decît șaisprezece milioane de tone.

ȘCERBIȚKI: Aceasta reprezintă întreaga producție a Ucrainei.

BREJNEV: Avem probleme cu găsirea unor noi depozite. Livrăm și în Cuba, a cărei armată o îmbrăcăm pe gratis. În plus, le oferim un preț avantajos pentru zahăr. Livrăm grîne în diverse țări. Polonia și RDG nu-și pot acoperi nevoile de cereale din propria producție[130].

Modul de gîndire al Cominternului funcţiona în acelaşi mod şi, ca şi înainte, costa scump Uniunea Sovietică, într-o perioadă în care nivelul de trai al poporului sovietic era foarte scăzut.

Intrînd în Olimpul Partidului, fiecare secretar general trebuia să se impună prin acţiunile sale şi, după moartea acestuia, partidul avea datoria să-i continue opera în conformitate cu tradiţia leninistă. De exemplu, după moartea lui Brejnev, survenită la 10 noiembrie 1982, Biroul Politic a căutat multă vreme o modalitate de a imortaliza numele acestui „mare leninist". Voiau să schimbe denumirea oraşului Zaporoje şi să-i spună „Brejnev", însă succesorul lui Brejnev, Secretarul General Iuri Andropov s-a opus: „Oraşul este legat de cazacii zaporojeni şi cazacii vor protesta etc. N-ar fi mai bine să-i spunem «Naberejnîe Celnî»?" „Bărcile de pe rîu". Silabele *be-rej* care intrau în componenţa primului cuvînt aminteau de numele răposatului conducător. Cînd Biroul Politic a sugerat apoi să se dea numele lui Brejnev unui centru spaţial, Andropov a dovedit şi de astă dată mai multă înţelepciune decît ceilalţi: „Chiar să-i legăm numele de rachete? Poate că ar fi mai bine să-l atribuim districtului Şcelkovsk din regiunea Moscova."

Nikolai Tihonov, preşedintele Consiliului de Miniştri, a propus ca numele fostului conducător să fie dat centralei electrice de la Nurek şi minei Raspad din regiunea Kemerovo. Din nou, Andropov a formulat obiecţii gîndindu-se la posibilele asocieri: „De curînd s-a produs un grav accident la minele Raspad; o mulţime de oameni au fost omoriţi". Tihonov a înţeles, şi-a retras propunerea şi a sugerat ca noul spărgător de gheaţă *Arktika* să fie numit *Leonid Ilici Brejnev*. Candidatura fabricii Novolipeţk a căzut şi ea, în schimb, a fost onorată uzina metalurgică din Oskolsk. Multe pieţe din diverse oraşe au primit numele lui Brejnev. Din motive greu de înţeles, ministrul Apărării, Ustinov, a considerat că „numele lui Brejnev poate fi dat unui vas de pasageri, dar pe moment nu trebuie să-l folosim pentru transportul fluvial". Dîndu-şi seama că Biroul Politic era în criză de idei, Andropov a propus ca „numele lui Brejnev să fie dat mai multor întreprinderi, dar vom hotărî în această privinţă ceva mai tîrziu". Toată lumea a fost de acord[131].

Spre deosebire de predecesorul său, Iuri Andropov era înzestrat cu o inteligenţă excepţională. Îşi dedicase o mare parte din viaţă muncii în cadrul KGB, petrecuse patru ani, între 1953 şi 1957 la Budapesta, unde lucrase în diplomaţie şi îşi consacrase restul carierei împlinirii

comandamentelor leniniste privitoare la combaterea diversiunii politice şi a disidenţilor, precum şi la subminarea imperialismului[132]. De exemplu, la şedinţa din 7 noiembrie 1974 Biroul Politic s-a decis în unanimitate asupra măsurilor ce trebuiau luate împotriva lui Alexandr Soljeniţîn. După cum arată minutele, Andropov a fost cel care a dat tonul, fiind urmat apoi de restul Biroului Politic:

BREJNEV: Trebuie să ţinem seama de faptul că Soljeniţîn nici măcar nu s-a dus în străinătate să-şi ia Premiul Nobel.

ANDROPOV: Cînd i s-a sugerat acest lucru, a cerut garanţii că i se va permite reîntoarcerea în ţară. Tovarăşi, îl urmăresc pe Soljeniţîn din 1965. În clipa de faţă încearcă să formeze în interiorul Uniunii Sovietice o organizaţie alcătuită din foşti deţinuţi. A luat atitudine împotriva lui Lenin, împotriva Revoluţiei din Octombrie, împotriva sistemului socialist. În ţară sînt zeci de mii de vlasoviţi (colaboratori ai germanilor din timpul războiului, numiţi astfel după Vlasov, generalul lor), naţionalişti ucraineni şi alte asemenea elemente ostile, în rîndul cărora Soljeniţîn poate găsi sprijin. Cred că trebuie să-l dăm în judecată în conformitate cu legislaţia sovietică. În cazul în care Soljeniţîn acţionează făţiş împotriva regimului, consider necesară aplicarea măsurilor, despre care am scris Comitetului Central, adică expulzarea din ţară[133].

Fără îndoială, se mai făcea auzită chemarea lui Lenin la „curăţarea Rusiei" de intelectualitate.

Andropov vorbea cu plăcere despre democraţie aşa cum s-a întîmplat, de pildă, cu ocazia celei de a 106-a aniversari a naşterii lui Lenin, în 1976. După ce a dat tributul cuvenit dictaturii proletariatului şi după ce a subliniat că „nu există democraţie, ca atare", ci numai „democraţie burgheză sau democraţie socialistă", Andropov a declarat că: „Progresele uriaşe realizate în regimul de democraţie socialistă au aşezat de mult timp socialismul înaintea statelor democratice burgheze"[134].

Dintre toţi succesorii lui Lenin, Andropov poate fi considerat cel mai apropiat de maestrul său. Avea o minte puternică, era cinstit, scria chiar şi poezii în timpul liber. Combativitatea, permanenta căutare a duşmanilor, abordarea îngustă, de clasă, secretomania, austeritatea regimului de viaţă personală, spiritul inventiv, toate acesta făceau din

el un „adevărat leninist". Înainte ca Andropov să devină secretar general, trimitea adesea note confidențiale șefilor săi. Într-un bilet adresat lui Brejnev în timpul războiului Yom Kippur din 1973, i-a scris că americanii atrag în mod deliberat atenția lumii asupra Orientului Mijlociu, pentru ca Uniunea Sovietică să-și neglijeze propriile interese. În această situație, „Dumneavoastră personal nu puteți face nimic altceva", scria el, „decît să lăsați totul la o parte și să vă ocupați numai de această problemă pînă dimineață. Personal, cred că este o diversiune, menită să ne atragă atenția asupra conflictului arabo-israelian. În această situație sînteți silit să amînați multe alte chestiuni nu mai puțin importante decît Orientul Mijlociu, cum ar fi, de exemplu, pregătirea vizitei dumneavoastră în India"[135].

Astfel de note, foarte multe la număr, dovedesc că, în calitate de șef al KGB-ului, Andropov încerca să-l controleze pe Brejnev, care avea o gîndire mai simplă. Văzînd spioni și provocări peste tot, în maniera tipic leninistă, el îi bănuia pe americani că atentează la prețioasa sănătate a secretarului general înălțînd o perdea de fum la adăpostul căreia comit tot soiul de fapte murdare. Poate că văzuse nota „strict secretă" a lui Lenin în care îi recomanda lui Cicerin să sprijine în public Conferința din 1922 de la Genoa, dar s-o submineze în secret[136].

Devenind secretar general la 12 noiembrie 1982, în mai puțin de un an, Andropov a făcut eforturi uriașe ca să schimbe lucrurile atît în Partid, cît și în țară. Cunoștea mai bine decît oricine altcineva din conducere problemele cu care se confrunta societatea. Indicatorii principali arătau o creștere zero, iar economia era ținută pe linia de plutire cu ajutorul miliardelor de dolari proveniți din exportul de petrol, gaze naturale și alte materii prime. După ce dispusese trimiterea trupelor sovietice în Afghanistan în 1979, Andropov vedea acum o capcană politică-militară tipică în acel episod. Conducerea de partid și de stat, mai ales în republici, era coruptă pînă în măduva oaselor. În mintea oamenilor încolțise neîncrederea. Dornici să afle ce se întîmplă în propria lor țară și în străinătate, milioane de cetățeni ascultau în secret posturile de radio străine.

Numai Cortina de Fier, sîrma ghimpată și obstacolele insurmontabile îi opreau pe majoritatea oamenilor să părăsească țara, patria GULAG-ului, Rusia îngenuncheată. Cînd Andropov a cerut să

i se prezinte date cu privire la numărul transfugilor, chiar şi statisticile incomplete l-au uimit. Oameni de ştiinţă, artişti, sportivi, ofiţeri de informaţii, marinari, diplomaţi, scriitori, piloţi şi multe alte categorii plecaseră legal din ţară şi după aceea rămăseseră în străinătate. Dar mai erau şi trecerile ilegale – peste frontieră, peste zidul Berlinului, ca să nu mai vorbim de marinarii care îşi abandonau vasele la adăpostul întunericului, atraşi de mirajul libertăţii. Din 1946, numai numărul soldaţilor fugiţi era suficient pentru a forma o legiune. După ce a terminat de citit toată lista de nume, Andropov a închis cu zgomot dosarul şi s-a gîndit la măsurile ce se impuneau pentru a înăspri controlul ieşirii din ţară şi pentru a intensifica activitatea de prevenire şi de alertare.

Om inteligent, dar marxist convins, Andropov îşi dădea seama că trebuia să acţioneze urgent pentru a opri prăbuşirea, pentru a da un suflu nou vechilor idealuri. Dar în calitatea sa de bolşevic de tip leninist, nu se putea gîndi la altă modalitate de redresare decît prin „a face ordine". La scurt timp după desemnarea lui în funcţia de secretar general, patrulele au început să-i aresteze pe oameni pentru vagabondaj, mii de cerşetori fără locuinţă au fost adunaţi de miliţie, disciplina la locurile de muncă s-a înăsprit. În general, populaţia privea cu înţelegere asemenea măsuri, deşi nu-şi dădea seama că boala regimului se află în înseşi temeliile lui: economia centralizată, monopolul puterii, lipsa de libertate. Aşa cum era de aşteptat, măsurile lui Andropov au dat numai rezultate temporare. Stagnarea a devenit o caracteristică a vieţii social-economice.

În timpul scurtei perioade cît s-a aflat la putere, Andropov a fost foarte bolnav, suferind de rinichi. A participat foarte rar la şedinţele Biroului Politic, iar în republici sau în provincii aproape că n-a fost văzut niciodată. În schimb, a încercat să conducă cu ajutorul notelor. La 4 august 1983, Biroul Politic a discutat nota lui referitoare la rachetele americane din Europa Occidentală. Andropov nu a menţionat că utilizarea de către URSS a rachetelor mobile tip SS-22 provocase o reacţie din partea SUA şi NATO. În schimb, a propus să fie folosite toate mijloacele posibile pentru a se exercita presiuni asupra guvernelor şi parlamentelor ţărilor din NATO ca să ia atitudine împotriva extinderii rachetelor americane în Europa[137]. Şi de astă dată ţara a pierdut miliarde de ruble în timp ce conducerea de partid îşi disputa supremaţia strategică în domeniul rachetelor cu rază medie de acţiune, numai

pentru a accepta să le retragă ca să le distrugă şi declarînd apoi că aceasta fusese o victorie a „politicii externe leniniste".

Chiar şi atunci cînd a rămas ţintuit în pat, Andropov a continuat să trimită note Biroului Politic. În octombrie 1983, a expediat una deosebit de importantă, un adevărat document-program, în care punea problema combaterii „departamentalismului şi a birocraţiei". Îi sfătuia pe colegii săi să se gîndească la o „îmbunătăţire fundamentală în domeniul organizatoric". Pentru elucidarea acestui punct ce avea să figureze în fruntea ordinii de zi a Comitetului Central, s-a instituit o comisie condusă de Mihail Sergheevici Gorbaciov[138]. Andropov, la fel ca şi mulţi alţii înaintea lui, se amăgea la gîndul că birocraţia poate fi eradicată prin măsuri administrative. Dar oamenii începeau să-şi dea seama de caracterul iluzoriu al acestei abordări, ca şi de inutilitatea citatelor din opera lui Lenin. Se întrevedea criza totală a sistemului leninist.

„Adevăratul leninist" care i-a urmat lui Andropov cînd acesta a murit, la 9 februarie 1984, a fost Konstantin Ustinovici Cernenko, a cărui stea licărise aproape neobservată pe firmamentul politic. Oamenii se aşteptau ca, după dispariţia lui Andropov, să se încheie parada gerontocraţilor, însă Biroul Politic avea alte idei. Cernenko a deschis chiar el şedinţa Biroului Politic din 13 februarie 1984 din fotoliul preşedintelui, apoi s-a dus demonstrativ la locul său obişnuit şi a spus: „Sînt propuneri? Vă rog să vă exprimaţi punctul de vedere". I-a aruncat apoi o privire plină de înţelesuri lui Tihonov, care a luat cuvîntul:

„Tovarăşi, trecem cu toţii prin momente grele. Secretarul general al Comitetului Central al PCUS şi preşedinte al Prezidiului Sovietic Suprem, Iuri Vladimirovici Andropov a părăsit această viaţă. Însă Partidul nostru are la dispoziţie un mare număr de cadre bine pregătite. Cred că printre membrii Biroului Politic se află tovarăşi extrem de valoroşi. De aceea, propun ca următoarea Plenară a Partidului să-l numească pe tovarăşul Cernenko, Konstantin Ustinovici în funcţia de secretar general..."[139]

Calea principală fusese netezită, şi celorlalţi nu le rămînea altceva de făcut decît să-şi manifeste acordul. Oricine ar fi propus acum alt candidat ar fi fost acuzat că atentează la unitatea conducerii. După Tihonov, care şedea chiar lîngă Cernenko, Gromîko, Ustinov şi Grişin şi-au exprimat adeziunea. A venit apoi rîndul lui Gorbaciov:

„Situaţia actuală cere ca Partidul nostru şi, mai ales, organele sale de conducere, Biroul Politic şi Secretariatul, să fie mai unite ca oricînd. Şi fără îndoială că noi toţi cei din Biroul Politic, plus membrii supleanţi şi secretarii Comitetului Central, vom respecta principiul succesiunii dacă ne vom ralia propunerii de desemnare a lui Konstantin Ustinovici Cernenko în funcţia de secretar general. Unanimitatea cu care am acceptat astăzi candidatura lui Konstantin Ustinovici este o mărturie a unităţii de vederi din cadrul Biroului Politic".

Ca şi ceilalţi, Gorbaciov juca rolul care îi fusese atribuit în acest scenariu. Toţi cei care au vorbit după el n-au făcut decît să găsească alte formulări pentru a repeta spusele lui Tihonov.

În timp ce Andropov a încercat să schimbe cursul inevitabil al evenimentelor, Cernenko, un exemplu tipic de om mediocru ce putea fi găsit în organizaţia de partid, era incapabil să avanseze o singură idee. Colecţia nr. 83 din Arhivele prezidenţiale, conţinînd 428 dosare, prezintă cariera unui activist de partid devotat. În calitate de şef al Secretariatului Prezidiului Sovietului Suprem şi director al Departamentului General al Comitetului Central, Cernenko avea acces zilnic la eşaloanele de vîrf ale Partidului şi Statului. Înzestrat cu prea puţine calităţi în afară de zel, a devenit favoritul lui Brejnev atunci cînd acesta se îmbolnăvise, astfel că spre sfîrşitul carierei, Cernenko a cunoscut o ascensiune meteoritică. În 1977 a devenit membru supleant al Biroului Politic şi membru plin în anul următor. La 13 februarie 1984 i s-a încredinţat funcţia de secretar general. A fost de trei ori Erou al Muncii Socialiste şi a primit numeroase decoraţii, inclusiv Premiul Lenin[140]. Faptul că un activist de partid de calibrul lui Cernenko ajunsese şef de stat şi conducător al Partidului reprezenta un indiciu sigur al dezintegrării sistemului leninist.

Singura realizare a lui Cernenko a constat în redistribuirea sarcinilor în cadrul Biroului Politic. Urmînd tradiţia Comitetului Central s-a autodesemnat şef al apărării, al securităţii statului şi al personalului Partidului şi şi-a mai atribuit sieşi şi vechilor săi prieteni din aparat răspunderea pentru Departamentul General şi Administraţia problemelor Comitetului Central[141]. Funcţionar de carieră, a trimis chiar şi o directivă tuturor organelor executive din ţară, în care se specifica lăţimea marginii ce trebuie lăsată în stînga paginilor dactilografiate ale documentelor. Documentele care nu aveau marginea regulamentară nu erau luate în considerare. Fiecare membru al Biroului

Politic avea şi obligaţia de a fi „teoretician". Editura partidului, Politizdat, inunda sistematic librăriile şi bibliotecile cu volume groase scrise, bineînţeles, nu de „leniniştii" înşişi, ci de autorii de cuvîntări. Cernenko şi-a adus şi el partea sa de contribuţie. Deşi cei care îi scriau lucrările erau conştienţi de predilecţia lui spre birocraţie, au săpat adînc prin manuscrisele lui Lenin, în speranţa că vor găsi ceva care să-l pună într-o lumină „leninistă", nebirocratică. În cele din urmă au descoperit o scrisoare puţin cunoscută scrisă de Lenin lui Stomoneanov în septembrie 1921 cu care au înfrumuseţat articolul lui Cernenko despre *Rolul crescînd al Partidului*. Lenin spusese: „Vă doboară munca. Nu este corect. Faceţi o greşeală care ar putea deveni fatală. În cazul chestiunilor importante e absolut necesar să vă concentraţi asupra esenţialului şi să-i încărcaţi pe alţii cu problemele secundare. Organizaţi lucrurile în aşa fel, încît să vă limitaţi doar la sarcinile de conducere şi control. Altfel vă veţi prăbuşi"[142]. Era paradoxal ca Lenin, care timp de trei ani nu făcuse decît să decidă totul de unul singur, să afirme că un conducător trebuie să ştie cum să-i pună pe alţii să muncească.

Ultima dată l-am văzut pe Cernenko în noiembrie 1984, cu patru luni înainte să moară. Urma să citească un text oficial la o mare recepţie guvernamentală cu ocazia aniversării revoluţiei. Îi tremurau mîinile, se clătina şi articula cuvintele cu greutate. A sărit mai multe rînduri. Oamenii din sală simţeau un fel de jenă amestecată cu milă. Secretarul general se sfîrşea, practic, sub ochii lor şi, o dată cu el, murea şi perioada de stagnare.

Venise timpul lui Gorbaciov, un timp al speranţelor, al euforiei. În sfîrşit apăruse un conducător care părea demn de această mare naţiune. Mai întîi, uimise poporul sovietic vorbind fără text scris şi făcînd-o în mod coerent şi inteligent. Nimeni nu-şi amintea să mai fi văzut aşa ceva pînă atunci. Evident, erau şi oameni care simţeau că, deşi Gorbaciov ţinea cuvîntări diferite în faţa unui public diversificat, părea să spună de fiecare dată acelaşi lucru. Se poate aduce ca argument împotriva acestei obiecţii faptul că era obsedat de ideea reformei şi dorea ca întreaga ţară să înţeleagă acest lucru şi să-i acorde sprijin.

E greu să scrii despre Gorbaciov, ultimul dintre secretarii generali. În Occident au apărut zeci de elogii şi fără îndoială că vor mai vedea şi altele lumina tiparului, în vreme ce la el în ţară este supus unor critici severe, dacă nu e de-a dreptul calomniat. În ceea ce mă priveşte,

am fost unul dintre suporterii fervenți ai lui Gorbaciov și mai cred și acum că ruși îi vor aprecia rolul jucat în istorie ceva mai tîrziu, din perspectiva timpului. Dar m-am numărat și printre primii membri ai parlamentului care l-au criticat pentru atitudinea sa „contemplativă față de reformă, pentru pasivitatea față de conflictul izbucnit în Caucaz la începutul anului 1988 între Armenia și Azerbaigean în legătură cu enclava armeană Nagorno-Karabah și multe altele. În ziua următoare, în calitate de general-colonel activ am fost convocat la Ministerul Apărării, unde mi s-a cerut să-mi prezint demisia din postul de director al Institutului de istorie militară.

Mandatul ultimului secretar general a început sub auspicii bune. Întreg Biroul Politic s-a întrunit la 11 martie 1985, dar de astă dată pînă și generalii conservatori ai armatei păreau îngroziți la gîndul că va fi numit un alt om în vîrstă, că va continua era înmormîntărilor. Exista teama reală că succesorul lui Cernenko va fi ori șeful Moscovei, Grișin, ori, încă mai rău, actualul ministru al Apărării, Grigorii Romanov, care, deși avea numai șaizeci și doi de ani, era considerat un birocrat înveterat.

Ca președinte al Comisiei pentru funeralii – funcție întotdeauna importantă și semn al unei apropiate avansări – Gorbaciov l-a rugat pe neașteptate pe ministrul Sănătății, Ceazov, să prezinte împrejurările morții lui Cernenko, pe care toată lumea le cunoștea: în ziua de 10 martie, la ora 3 dimineața, Cernenko și-a pierdut cunoștința și a murit în aceeași zi, la ora 19.20. Apoi Gorbaciov s-a adresat conducătorilor prezenți în sală: „Trebuie să decidem mai întîi problema postului de secretar general al Comitetului Central al PCUS. Îi rog pe tovarăși să-și exprime părerea cu privire la această chestiune".

Andrei Gromîko, pe atunci ministru de Externe și care avea să devină în iunie șeful statului, a ridicat imediat mîna: „Indiferent de ceea ce simțim în acest moment, trebuie să privim spre viitor fără să ne pierdem încrederea în justețea teoriei și practicii noastre. Am să spun lucrurilor pe nume. Cînd ne gîndim la candidatura pentru postul de secretar general, evident că îl avem în vedere pe tovarășul Mihail Serghcevici Gorbaciov. După părerea mea, aceasta ar fi alegerea cea mai potrivită. Și încă ceva. Cînd privim spre viitor, și nu voi ascunde faptul că multora dintre noi lucrul acesta li se pare greu de făcut, trebuie să avem simțul perspectivei. Și în numele acestei perspective ne revine sarcina de a veghea la menținerea unității noastre de monolit".

Totul s-a desfăşurat ca de obicei. Primul vorbitor a dat tonul: şi Gromîko recursese tot la argumentul leninist al unităţii partidului. Ceilalţi membri nu puteau decît să fie de acord. Ca şi cînd ar fi vrut să se scuze pentru că îl propusese cu puţin timp în urmă pe Cernenko, Tihonov a spus că Gorbaciov era omul cel mai potrivit pentru această funcţie. Unul după altul, au afirmat cam acelaşi lucru. Demicev, ministrul Culturii, l-a sprijinit pe Gorbaciov pentru contribuţia sa la „dezvoltarea complexului nostru agro-industrial". Ultimul care a luat cuvîntul, Cebrikov, şeful KGB, a declarat: „Cekiştii mi-au spus să-l nominalizez pe tovarăşul Gorbaciov. Înţelegeţi că vocea KGB-ului, vocea echipei noastre este vocea poporului". Într-un stat poliţienesc s-ar putea să fi avut dreptate.

Gorbaciov a rostit cîteva cuvinte de mulţumire pentru nominalizarea sa care mai trebuia doar să fie trimisă Comitetului Central pentru a fi ştampilată, însă o parte din discursul lui de cinci minute merită o atenţie specială: „Cei nouă ani de muncă în regiunea Stavropol şi cei şapte de cînd lucrez aici mi-au arătat clar că Partidul nostru are un uriaş potenţial creator. Nu e nevoie să ne schimbăm politica. Este o politică adevărată, corectă, leninistă. Trebuie să accelerăm ritmul, să mergem înainte, să dăm la iveală lipsurile şi să le depăşim, să vedem clar viitorul nostru strălucitor"[143].

Aşadar, la început, Gorbaciov a urmat modelul tuturor celorlalţi secretari generali jurînd loialitate leninismului. În acel moment, înainte de alegerea sa, e greu de crezut că ar fi putut face altceva. Era o persoană oficială din cadrul partidului care simţea totuşi acut nevoia de schimbare a ţării. De asemenea, intuia pericolul unor cotituri foarte bruşte. Se pare însă că Gorbaciov n-a avut intenţia să lichideze vechiul sistem, ci dorise numai să-i facă cîteva reparaţii capitale. Chiar şi acesta era un pas deosebit de îndrăzneţ, într-o societate atît de rigidă, dogmatică şi birocrată şi, într-adevăr, paşii mici pe care i-a făcut la început au revoluţionat sistemul.

La sfîrşitul şedinţei Biroului Politic din 4 aprilie 1985, Gorbaciov a ţinut – pe neaşteptate şi fără să prevină pe nimeni – o cuvîntare în care lua atitudine împotriva ostentaţiei, a aroganţei, a glorificării liderilor şi a linguşelilor. Spre a-şi uşura sarcina, a citit o scrisoare lungă, expediată de un anume V. A. Zavealov, vechi comunist din Leningrad, care îşi bătea joc de Brejnev pentru stelele lui de aur şi critica practica idolatrizării secretarilor generali. Gorbaciov a conchis: „Lenin a vorbit despre autoritatea conducerii, despre autoritatea liderilor, dar aceasta nu trebuie

confundată cu autoritatea Partidului. La urma urmelor nu este un secret faptul că, atunci cînd Hruşciov l-a criticat excesiv pe Stalin, a făcut numai rău şi, într-o oarecare măsură, suportăm şi astăzi consecinţele gestului său"[144]. Punctul de vedere al lui Gorbaciov era cît se poate de limpede: pleda pentru o abordare leninistă, opusă stalinismului şi în favoarea unui criticism precaut faţă de un trecut deja devalorizat. Nu se ştie ce poziţie ar fi putut lua în altă perioadă decît în acest moment destul de echivoc.

Gorbaciov a respectat ritualul citării lui Lenin, dar fără exagerare: Nici măcar declaraţia sa program de la Plenara Comitetului Central din 23 aprilie 1985 nu conţine prea multe exemple de acest fel: „Întregul curs al istoriei confirmă în cel mai înalt grad justeţea gîndirii lui Lenin"[145]. Indiferent însă cît de ponderate au fost referirile lui Gorbaciov la Lenin, nu există nici un semn că ar fi intenţionat să supună chiar şi celei mai slabe critici predicţiile nefondate ale conducătorului. Înţelegea nevoia vitală de schimbare, de restructurare – *perestroika* –, dar majoritatea măsurilor lui au fost indecise şi uneori ambigue.

În repetate rînduri, Gorbaciov a acţionat cu o admirabilă măiestrie de om de stat: atunci cînd a retras trupele din Afghanistan, cînd l-a rechemat din exil pe Andrei Saharov, în ianuarie 1987, cînd a luat decizii dure după ce tînărul german Mathias Rust a străpuns frontiera sovietică şi a aterizat cu avionul său în Piaţa Roşie în cursul aceluiaşi an. Uneori, hotărîrea lui a dus la rezultate dubioase. Astfel, atunci cînd primul adjunct al ministrului Finanţelor, V. V. Demenţev, a încercat în timpul unei şedinţe a Biroului Politic să obiecteze împotriva reducerii vînzărilor de votcă, Gorbaciov s-a răstit la el: „Nu spui nici o noutate. Ştim cu toţii că nu avem cu ce să acoperim banii din circulaţie. Dar n-ai altă propunere în afara transformării oamenilor în beţivani? Aşadar, prezintă-ţi ideile mai succint: aici nu eşti la Ministerul de Finanţe, ci la o şedinţă a Biroului Politic"[146].

Înainte să devină secretar general, Gorbaciov se comportase ca un „luptător ideologic" tipic, preocupat să nu iasă din cuvîntul superiorilor săi. În septembrie 1983, în timpul unei discuţii din cadrul Biroului Politic în legătură cu doborîrea avionului Korean Air Lines 747 care pătrunsese din greşeală în spaţiul aerian sovietic, acţiune soldată cu moartea celor 269 de pasageri şi a echipajului, a ripostat indignat: „Sînt sigur că acţiunile noastre au fost justificate. La urma urmelor, avionul se afla deasupra teritoriului sovietic de vreo două ore, aşa că pare puţin probabilă supoziţia că era vorba de o acţiune neplanificată.

Acum nu mai putem să tăcem, trebuie să adoptăm o atitudine ofensivă. Nu ne rămîne decît să dezvoltăm versiunea pe care o susţinem în prezent"[147].

Deşi Gorbaciov nu s-a putut dezbăra de toate obiceiurile dobîndite în organizaţia de partid, în multe privinţe a reprezentat un nou gen de secretar general, care în anii '90 s-a eliberat de principalele trăsături ale provincialismului. Gorbaciov este, în general, învinuit de destrămarea Uniunii Sovietice, dar, în realitate, el a încercat s-o salveze pînă în ultima clipă.

În vara anului 1991, comuniştii tradiţionalişti ştiau că guvernul reformist al Rusiei aflat sub conducerea lui Boris Elţîn se pregătea să negocieze un nou tratat unional cu republicile, menit să garanteze dispariţia Uniunii Sovietice în forma ei leninistă. Tratatul urma să recunoască formal sfîrşitul conducerii comuniste, permiţîndu-le naţionalităţilor să-şi hotărască singure viitorul. Pentru a împiedica acest lucru, un grup de conspiratori, printre care primul ministru, ministrul apărării şi alte oficialităţi de frunte, au încercat să ocupe cu forţa clădirea guvernului şi să declare stare de necesitate. Nu au luat încă în calcul popularitatea de care se bucura guvernul lui Elţîn şi nici faptul că armata nu intenţiona să tragă în cetăţenii ruşi. În timp ce lumea întreagă privea la televizor clădirea guvernului, Casa Albă, înconjurată de mii de apărători civili, lovitura de stat a eşuat într-o atmosferă de confuzie generală. Tentativa, departe de a opri procesul modificării relaţiilor Rusiei cu celelalte republici, l-a accelerat în asemenea măsură, încît, la sfîrşitul anului, însăşi Uniunea Sovietică a încetat să mai existe.

Dispariţia Uniunii a reprezentat o mare nenorocire, căci sub formă de confederaţie ar fi fost viabilă şi poate că va mai fi. Dar nu Gorbaciov şi Elţîn au provocat destrămarea Uniunii Sovietice. În ultimă instanţă, prăbuşirea Uniunii s-a datorat mîniei pe care Lenin a aşezat-o adînc, în structura ei, în 1920, atunci cînd Biroul Politic a început să lichideze provinciile şi să creeze în locul lor entităţi naţionale. În cadrul unei dictaturi, lucrul acesta nu prezenta nici o primejdie pentru unitatea ţării, dar o dată început procesul democratic, forţele centrifuge au intrat în acţiune, şi dorinţa îndelung reprimată a fiecărei republici naţionale de a-şi dobîndi independenţa politică a crescut ca un val uriaş, irezistibil. După şaptezeci de ani de dominaţie a Moscovei, era inevitabilă

declanşarea acestui proces, dar logica istorică spune că, în loc de ruptură, s-ar fi putut face un alt aranjament între republici – poate o Federaţie Democrată.

Lenin şi istoria

La cumpăna dintre veacuri, Lenin era un social-democrat rus aproape tipic. El putea să observe Rusia din străinătate şi să creeze scenarii abstracte, să-l insulte pe ţar şi să dea sfaturi cu privire la organizarea acţiunii revoluţionare. S-a disociat însă de tendinţa liberală manifestată în cadrul social-democraţiei în favoarea unei atitudini mai radicale. Încă din timpul revoluţiei din 1905 s-au înteţit considerabil atacurile lui împotriva intelectualităţii liberale, căci vedea în politicienii liberali principalul obstacol în calea realizării planurilor sale. Anti-liberalismul lui a fost o marcă a antipatiei sale generale faţă de libertate ca valoare politică şi morală.

„Bolşevizarea" i-a invadat apoi gîndirea. Nu se vedea întorcîndu-se în Rusia decît în condiţiile izbucnirii unei revoluţii, dar în ianuarie 1917 încă nu credea că acest lucru era posibil. Dacă nu s-ar fi declanşat primul război mondial şi revoluţia din februarie, Lenin ar fi putut să-şi ducă zilele vegetînd în continuare la Zürich sau Geneva. Lenin a fost unul din puţinii social-democraţi care au văzut în război un aliat al cauzei sale. Acesta a reprezentat factorul principal al căderii ţarului, dar Guvernul Provizoriu care i-a luat locul n-a ştiut cum să iasă onorabil din război. Lenin a reuşit acest lucru, fără să-şi facă probleme de conştiinţă în privinţa onoarei. A ajuns la concluzia că războiul trebuie înmormîntat, chiar cu preţul înfrîngerii Rusiei şi a mers mai departe, cerînd ca războiul dintre naţiuni să fie transformat într-un război în interiorul naţiunilor, în război civil. Acest lucru prezintă o importanţă crucială pentru înţelegerea lui Lenin: ca să-şi atingă scopul era gata să calce în picioare patriotismul, onoarea naţională şi umanitatea.

Cînd a preluat controlul asupra guvernului revoluţionar, Lenin era înarmat numai cu planuri teoretice şi n-avea nici o experienţă în materie de conducere. Se simţea pur şi simplu neajutorat cînd s-a confruntat cu noianul de probleme ale Rusiei. Nu se putea gîndi la altceva decît să confişte, să rechiziţioneze şi să exproprieze totul. Pentru aceasta avea nevoie de un singur dispozitiv: o dictatură necruţătoare. Cu numai două sau trei luni înainte vorbise despre dispariţia treptată a statului

şi acum înfiinţa armată, tribunale, comisari ai poporului, un inspectorat, departamente secrete şi un serviciu diplomatic. Noua structură de stat putea fi pusă în funcţiune numai cu ajutorul mult disprețuiților „experţi" burghezi.

S-ar putea ca dispoziţiile lui Lenin ca întemeietor şi conducător al noului stat să fi fost superficiale, hazardate şi întrucîtva retrograde, dar s-au caracterizat deopotrivă şi prin cruzime. După părerea mea, n-a fost acel Janus despre care s-a vorbit adesea: caracterul lui era dintr-o singură bucată. Acest bolşevic total îmbina în sine mai multe trăsături care îl făceau unic. Era devotat revoluţiei pînă la fanatism şi numai ceea ce Viktor Cernov numea „bunul-simţ irațional" al lui Lenin l-a salvat pe el şi partidul lui în situaţii fără ieşire[148].

Era capabil să comită acte de o cruzime înspăimîntătoare în numele revoluţiei. Deşi n-avea o fire răzbunătoare, ca Stalin, nutrea convingerea că revoluţia se va prăbuşi dacă pietrele de moară ale istoriei se vor opri din măcinat fie şi numai pentru o clipă. Deşi această perspectivă iacobină nu era cu mult mai bună decît brutalitatea lui Stalin, ea pare să confere un fel de scop nobil, o anume aură revoluţionară forţei şi cruzimii.

Într-o scrisoare adresată lui Troţki la 22 octombrie 1919, Lenin scria că singura modalitate de „a-l termina pe generalul alb Iudenici era să se mobilizeze încă 20 000 de muncitori din Petrograd plus 10 000 de burghezi, să fie împuşcaţi cîteva sute şi să se facă puternice presiuni asupra lui Iudenici[149]. Douăzeci şi doi de ani mai tîrziu, în toamna anului 1941, cînd Jukov şi Jdanov i-au raportat lui Stalin că nemţii înaintau împotriva apărătorilor Leningradului în spatele unui scut viu alcătuit de civili ruşi (bătrînii, femeile şi copii strigau: „Nu trageţi, sîntem de-ai voştri!"), Stalin a ripostat prompt: „Sfatul meu este să nu ne lăsăm copleşiţi de sentimentalism. Loviţi-i peste bot pe duşmani şi pe complicii lor. Daţi-le nemţilor şi delegaţilor lor ceea ce merită, indiferent cine sînt"[150].

Pornind de la premisa „tot ceea ce contribuie la victoria comunismului este moral", Lenin era gata să sacrifice strategia pe termen lung în favoarea unei tactici pe termen scurt. Apărînd excesele comunismului de război, în ianuarie 1920, împotriva argumentelor lui Troţki, care ajunsese la concluzia că trebuia schimbat cursul, a spus: „Am sacrificat zeci de mii dintre cei mai buni comunişti pentru 10 000 de ofiţeri albi, şi asta a salvat ţara. Va trebui să aplicăm şi acum aceleaşi măsuri, căci altfel nu vom avea grîu"[151]. Numai după ce au mai murit alte

cîteva sute de mii de oameni, răpuşi de foame, dar, mai ales executaţi în timpul rebeliunilor, Lenin a cedat şi a recurs la NEP, soluţie menită să resusciteze economia.

Ideile lui Lenin referitoare la crearea societăţii comuniste egalitare erau utopice, dar aveau totuşi logica lor de fier. În viziunea lui, revoluţia rusă reprezenta numai începutul. Rusia era numai detonatorul revoluţiei mondiale. Lenin nu ezita să sacrifice Rusia pentru a declanşa conflagraţia continentală. Campania împotriva Poloniei, care a fost iniţiativa lui, „a costat scump ţara", după cum spunea Troţki, iar rezultatul ei, Tratatul de la Riga, „ne-a rupt de Germania şi a impulsionat consolidarea burgheziei europene". Cu toatea acestea, Troţki, nu mai puţin iacobin decît Lenin, considera că scopul merită asumarea riscului[152]. N-a menţionat că această politică absurdă a costat vieţile a mii de soldaţi ruşi şi despăgubiri plătite Poloniei în valoare de peste treizeci de milioane ruble-aur[153]. La fel de absurdă s-a dovedit şi măsura transferării la Berlin a nouăzeci şi trei de tone din aurul ţarist în noiembrie 1918, cu numai două luni înainte de capitularea Germaniei.

Lenin visa o planetă roşie, dar visul lui se întemeia pe o gîndire falsă, ce încolţise în perioada cînd era izolat şi făcea scheme pentru revoluţia comunistă, fără să ţină seama de factorii etnici, naţionali, religioşi, geografici sau culturali. Singura valoare pe care se pregătea s-o apere era puterea. Nu există nici o urmă cît de vagă în vastul material arhivistic care să sugereze că l-ar fi mustrat conştiinţa din cauza listei lungi de măsuri represive pe care le-a luat. Ca persoană, Lenin nu era vanitos, dar fără îndoială că se identifica cu ideea în care credea. Întrucît iluziile sale reflectau, într-o oarecare măsură, valorile universale ale justiţiei sociale, a reuşit să le transforme în program şi să-l impună cu forţa milioanelor de oameni.

Aşa cum am văzut, Partidul a păstrat vii atît iluziile, cît şi imaginea lui Lenin, considerîndu-le bunul său cel mai de preţ. În aprilie 1970, centenarul naşterii lui a fost marcat cu deosebită pompă. Timp de doi ani înainte de eveniment, Biroul Politic a discutat toate detaliile sărbătoririi. De exemplu, la 20 iunie 1968, Ghennadii Voronov, membru al Biroului Politic, obiecta împotriva nesocotirii planului cooperatist al lui Lenin, deşi „a reprezentat un stadiu foarte important în viaţa Partidului şi unul din comandamentele majore ale lui Lenin".

Primul ministru Kosîghin a atras atenţia asupra formulării eronate „Partidul a devenit forţa conducătoare. Cred că este greşit, pentru că a fost întotdeauna forţa conducătoare". Însumînd toate declaraţiile care se făcuseră în acest sens, Brejnev a spus: „Lenin se află la temelia vieţii şi muncii noastre"[154]. Cu ocazia centenarului s-au iniţiat diverse acţiuni comemorative: statui şi busturi, cărţi şi filme, festivaluri, conferinţe, vizitarea locurilor pe unde fusese Lenin, alte muzee, mărci poştale, discuri etc. Oficialităţile Partidului s-au strîns la Kremlin ca să primească decoraţii speciale. În vreme ce prindea un nou disc de aur la reverul hainei lui Brejnev, Podgornîi a remarcat: „Nu ştiu sigur dacă Lenin a ţinut şedinţe sau dacă a lucrat în această încăpere, dar să ne imaginăm că se află printre noi într-un asemenea moment festiv"[155]. Cuvintele i-au fost întîmpinate cu obişnuitul ropot de aplauze.

Evenimentul care a durat două zile, 21 şi 22 aprilie 1970, a reunit la Kremlin şaizeci şi şase de delegaţii comuniste şi muncitoreşti din ţările capitaliste şi în curs de dezvoltare, din ţările de democraţie socialistă, delegaţii socialiste şi multe altele aparţinînd unor organizaţii ilegale şi semilegale, a căror prezenţă la Moscova a fost asigurată de serviciile speciale. Conducerea sovietică voia să uimească lumea prin amploarea manifestaţiilor, prin numărul mare de leniniști care locuiau pe planetă. Nu s-a spus, evident, absolut nimic despre faptul că majoritatea acestor partide şi grupări erau sprijinite material de Moscova de ani de zile, că mulţi dintre „secretarii generali" veniseră la Moscova cu speranţa că vor primi infuzii proaspete de valută forte.

În perioada imediat următoare Congresului al XX-lea, poporul rus a scos un oftat de uşurare şi a aşteptat să se emancipeze. Însă perioada post-stalinistă avea să mai dureze încă treizeci de ani. În acest timp, oamenii s-au adaptat cumva, străduindu-se să nu se facă remarcaţi, dar mai ales muncind şi sperînd. Vechea carapace birocratică a rămas aceeaşi, dar sub ea apăreau semne tot mai evidente ale unei gîndiri libere, ale disidenţei interne, recurgîndu-se adesea la limbajul esopian. A apărut noul fenomen al „sincerităţii de bucătărie". Eroziunea leninismului era pe drum, iar fisurile din monolit se adînciseră considerabil. Conducerea de la toate nivelurile se străduia să oprească procesul de descompunere şi să păstreze „puritatea" leninismului.

Încă în 1966, la sfîrşitul unei şedinţe a Secretariatului Comitetului Central, ministrul Apărării Ustinov a anunţat că vrea să discute

nominalizările pentru Premiul Lenin (pentru literatură şi artă): „Lista candidaţilor a fost publicată de curînd şi în mod surprinzător, ea cuprinde şi numele poetului Evtuşenko, precum şi alte cîteva, care nu merită această înaltă distincţie". Demikov i-a împărtăşit punctul de vedere: „Bineînţeles, masele nu vor înţelege de ce i se acordă lui Evtuşenko Premiul Lenin. Scriitorii manifestă anumite tendinţe nesănătoase, aşa cum s-a văzut cu ocazia întîlnirii de la monumentul lui Maiakovski. O mulţime din lucrurile care se publică în *Iunosti* (Tinereţea) şi în *Novîi mir* (Lumea nouă) au un efect nefavorabil asupra cititorilor, mai ales asupra tineretului. Cred că Tvardovski (redactorul revistei *Novîi mir*) nu trebuie să mai fie membru al Comitetului Central". În final, Evtuşenko nu a primit Premiul Lenin, iar Tvardovski a fost exclus din Comitetul Central.

În iunie 1981, Comitetul Central a hotărît că era momentul să înceapă publicarea unei noi ediţii a *Operelor complete* ale lui Lenin, cea de-a şasea. Întrucît fiecare din ediţiile anterioare fusese cu zece-cincisprezece volume mai mare decît precedenta, actuala ar fi trebuit să ajungă la vreo şaptezeci de volume. Este totuşi puţin probabil ca majoritatea celor 3 725 documente depozitate în secret în arhivele Partidului să fi văzut vreodată lumina tiparului. Pentru ca să se întîmple acest lucru, mai întîi trebuia ca Lenin să fie dat jos de pe piedestalul său. Însă probabil că noua ediţie ar fi incorporat materialele publicate în „miscelaneele Lenin", întrucît ediţia a cincea a operelor sale apăruse în anii '60. Gorbaciov, care se afla atunci la începutul carierei sale politice a propus să „lăsăm ediţia a cincea şi să publicăm materialele noi într-o colecţie sau ca supliment la ediţia a cincea", însă nu i s-a acceptat sugestia. Între timp, Institutul de marxism-leninism a primit instrucţiuni să se ocupe de ediţia a şasea, cu însărcinarea suplimentară de a pregăti o colecţie de memorii în zece volume, care să fie gata pentru cea de-a 120-a aniversare a naşterii lui Lenin din 1990: cinci din aceste volume au şi fost publicate. Într-o manieră care anticipa *glasnost*-ul, editorii şi-au permis să includă în memorii şi extrase „aranjate" în mod corespunzător din amintirile lui Troţki, Martov, Valentinov, Kautsky şi alţi cîţiva eretici[156].

Între timp însă, devotamentul faţă de idealurile leniniste nu mai era împărtăşit de o mare parte a populaţiei. Leninismul trecea printr-un lung proces de eroziune. Evident că autorităţile îşi dădeau seama de acest lucru. În vreme ce Brejnev şedea la Kremlin şi îşi citea discursul

despre geniul lui Lenin sau îşi semna poate noul carnet de partid, la Lubianka se scriau altfel de rapoarte. KGB-ul a colecţionat ani la rînd materiale despre lupta sa împotriva antileninismului. Raportul lui Andropov prezentat în 1982 Comitetului Central menţionează:

„Anul trecut în ţară au fost distribuite 10 407 documente anonime şi 770 de broşuri cu caracter naţionalist şi politic dăunător, scrise de 1 688 de persoane. Cea mai mare parte din documentele anti-sovietice au fost scrise cu diverse dispozitive, cum ar fi tipografice, şabloane sau prin reproducere fotografică. Printre persoanele reţinute s-au numărat 118 membri de partid şi candidaţi de partid, 204 membri de Komsomol. 498 de vinovaţi au acţionat sub influenţa sabotajului ideologic al duşmanului, 228 erau bolnavi psihic, 220 huligani, 37 protestau împotriva condiţiilor de viaţă"[157].

Conducerea nu se putea împăca cu gîndul că societatea sovietică manifesta ostilitate psihologică şi îndoieli cu privire la valorile care fuseseră pînă atunci unanim acceptate. Prăpastia dintre ceea ce spuneau oamenii în public şi ceea ce gîndeau cu adevărat se lărgea tot mai mult. Opinia publică era precum starea fizică a lui Lenin după martie 1923. Aparent viu, leninismul devenise incapabil să emită vreo idee nouă. La începutul perioadei de *perestroika*, iniţiată de Gorbaciov, leninismul intrase în agonie. Poporul rus încă nu înţelesese că leninismul nu este compatibil cu reformele: ori rămîne aşa cum a fost decenii la rînd, ori e total abolit.

POST-SCRIPTUM

Înfrîngere în victorie

Cei care au rămas tributari modului de gîndire marxist au crezut adesea că, dacă Lenin ar fi trăit ceva mai mult, ar fi condus corabia proletariatului pe drumul cel bun. Imaginea sfîntă creată de propaganda de Partid ni-l înfăţişează pe Lenin ca pe un om căruia i-a fost furată viaţa la o vîrstă timpurie, ceea ce l-a împiedicat să-şi desăvîrşească opera începută. Era o amăgire.

Într-un discurs ţinut la un congres al inginerilor mineri în ziua de 23 aprilie 1924, la două luni după moartea lui Lenin, Kamenev a declarat că fericirea viitoare va fi asigurată „dacă se vor îndeplini riguros comandamentele leniniste; urmînd neabătuţi calea leninismului, într-o bună zi vom putea merge la mausoleul lui Lenin din Piaţa Roşie să-i ducem vestea îmbucurătoare că acum comunismul proletar a cucerit lumea"[1]. Inutil să mai spunem că nimeni nu a dus acest mesaj la mausoleu şi că probabil nici mumia nu va mai rămîne multă vreme acolo.

Chiar şi la mijlocul anilor '80, mulţi dintre noi mai credeam că nu trebuie decît „să ne întoarcem la Lenin" pentru ca iluzoria pasăre a focului comunist să ne aterizeze în palmă. În 1987, Gorbaciov vorbea cu convingere în faţa Biroului Politic, susţinînd că „trebuie să se construiască un pod pînă la Lenin, să racordăm ideile lui Lenin la problemele zilelor noastre. Aceasta a fost, la urma urmelor, dialectica ce i-a permis lui Lenin să soluţioneze problemele şi, în acelaşi timp, reprezintă cheia rezolvării sarcinilor noastre actuale"[2]. Propaganda de partid ne-a inculcat imaginea unui Lenin care a făcut o cotitură istorică spre un mod de viaţă nou şi echitabil, a creatorului NEP-ului şi a ideologului agriculturii cooperatiste, a iniţiatorului coexistenţei paşnice şi a luptei neobosite împotriva birocraţiei. Nu ni s-a permis niciodată să reflectăm la adevărul acestor mituri.

Nici unuia dintre noi nu i-a trecut prin minte că acea „cotitură" din octombrie 1917 s-ar fi putut să fie o contrarevoluţie, raportată la evenimentele din februarie, acelaşi an. Nici nu ne-am dat seama că NEP-ul n-a fost o strategie economică, ci o simplă manevră tactică

impusă lui Lenin de colapsul politicii pur leniniste a comunismului de război. Departe de a fi fost inițiatorul NEP-ului, Lenin a reprezentat, în realitate, dușmanul acestuia. Vorbind la 5 decembrie 1919 la cel de-al șaptelea Congres al Sovietelor din întreaga Rusie, le-a atras atenția celor care vor să schimbe „libertatea pentru pîine" că fac o mare greșeală: „Vom lupta împotriva acestei mentalități pînă la ultima picătură de sînge. Asemenea concesii sînt inadmisibile"[3]. Și-a uitat însă jurămîntul în momentul în care se pregătea să introducă NEP-ul, în martie 1921.

Nu ne-am dat seama că, în ciuda unor idei din planul lui de gospodărire colectivă a agriculturii, Lenin avea o atitudine ostilă față de țărani. Chiar și înainte de venirea lui la putere, în 1916, în Rusia existau 10 500 000 de membri ai cooperativelor. Făcîndu-i dependenți de clasa muncitoare, Lenin i-a condamnat pe țărani să fie numai cărămizile din care se va clădi edificiul comunist pe care îl avea în minte. Țăranii au fost aceia care au dus povara războiului civil. Așa cum am văzut, Lenin le dăduse instrucțiuni bolșevicilor din Livnîi „să-i organizeze pe țăranii săraci din regiune, să confişte toate grînele și toate bunurile chiaburilor rebeli, să-i spînzure pe conducătorii acestora, să-i mobilizeze și să-i înarmeze pe țăranii săraci și să le aducă conducători de nădejde dintre ai noștri, să ia ostatici dintre cei bogați și să-i țină în arest pînă cînd se vor strînge și încărca surplusurile din regiunea lor"[4]. Aceasta era calea indicată de Lenin pentru înfăptuirea planului cooperatist și pentru industrializarea socialistă. În numele unui asemenea obiectiv, oamenii au fost împușcați cu miile[5]. Însă în 1916, cînd socialistul suedez Zeth Höglund avea să fie arestat și ținut la închisoare timp de cîteva lunii, deoarece propovăduise defetismul, Lenin i-a scris Alexandrei Kollontai: „Această sălbăticie este fără precedent. E de-a dreptul incredibil!!!"[6].

Nu ne-am dat seama că așa-zisa coexistență pașnică cu lumea exterioară a fost impusă de eșuarea tentativei de atac imediat împotriva citadelelor capitaliste. Iată ce scria Adolf Ioffe în memoriile sale nepublicate:

„Revoluția mondială părea (și chiar a fost) atît de aproape, încît orice înțelegere cu burghezia era privită ca ceva temporar, așadar, fără consecințe. Nu conta ceea ce se putea obține în discuțiile cu burghezia, cît mai ales ca înțelegerea propriu-zisă să aibă un impact revoluționar cît mai puternic asupra maselor largi. În felul acesta

devenea de două ori mai clar că, de fapt, conținutul lor era imaterial, iar caracterul efemer. La sfîrșitul convorbirilor, cînd i-am adus lui Vladimir Ilici copia tratatului, a mijit din ochi cu viclenie, a trîntit manuscrisul și m-a întrebat: «Ai reușit să bagi multe șmecherii murdare în el?»"

După părerea lui Ioffe, numai ritmul lent al revoluției impunea o orientare temporară către „ofensiva pașnică". Lenin n-a respins niciodată ideea revoluționării viitoare a întregii planete. Iată ce scria în acest sens Ioffe: „În 1921, cînd Comitetul Central m-a trimis în Turkestan, Vladimir Ilici mi-a atras atenția, atît în discuțiile avute înainte de plecare, cît și în scrisorile pe care mi le-a trimis la Taşkent, asupra următorului aspect: «Turkestanul este politica noastră mondială. Turkestanul înseamnă India»"[7].

Lenin părea incapabil să înțeleagă că revoluția din Germania a eșuat nu din cauza „renegatului Kautski" și a social-democraților germani, ci pentru că muncitorii n-au crezut în ea, intelectualitatea n-a dorit-o, iar țăranii nu aveau timp de așa ceva. Inutil să mai spunem că armata și clasele de mijloc erau de-a dreptul ostile ideii de revoluție. În timp ce aurul german l-a ajutat pe Lenin să declanșeze revoluția din Rusia, milioanele pe care le-au pompat bolșevicii în Germania s-au dus pe apa sîmbetei. În timp ce revoluția din Rusia a reușit în mare parte pentru că Lenin a contribuit la subminarea armatei ruse, în Germania armata, deși sucombase în confruntarea cu forțele Aliaților, era încă puternică și hotărîtă să zdrobească revoluția. Dezamăgirile pe plan extern se succedau cu repeziciune căci Finlanda, Ungaria, Persia, India, China, Polonia și alte țări n-au reușit să aprindă și să mențină torța revoluționară. „Revoluția mondială" scria Ioffe, „a fost întîrziată"[8].

S-au înregistrat eșecuri pe plan intern: politica comunismului de război s-a dovedit imposibil de susținut, mari părți ale populației respingeau tacit bolșevismul și nu exista nici acea unitate a Partidului pe care se străduise s-o mențină Lenin. Înfrîngerea suferită de leninism la șaptezeci de ani după revoluție se prefigurase încă din timpul vieții lui Lenin. Acest lucru reiese clar din faptul că încă din primele zile, structurile socialiste au fost înlocuite de instituții ale statului. În parte spontan, bolșevicii au început să folosească vastul arsenal al puterii de stat: birocrația, centralizarea strictă, înregimentarea vieții publice și a ideologiei ca substitut al religiei. Astfel, bolșevicii au păstrat stilul

de conducere ţarist. După ce a distrus mai întîi dictatura ţaristă, apoi pe cea burgheză, Lenin le-a înlocuit cu dictatura partidului său. Întrucît tradiţiile istorice statornicite de bolşevici nu puteau evolua, o formă de opresiune a fost înlocuită de alta, mai dură şi mai respingătoare.

După toate probabilităţile, Lenin nu şi-ar fi exterminat tovarăşii din Biroul Politic, aşa cum a făcut Stalin, n-ar fi introdus colectivizarea cu preţul a milioane de vieţi ţărăneşti şi nici nu i-ar fi eliminat pe disidenţi – chiar şi pe cei potenţiali – prin metodele folosite de Stalin la sfîrşitul anilor '30. Dar chiar şi o formă mai „moderată" de comunism sub conducerea lui Lenin ar fi fost tot de esenţă bolşevică. Ar fi existat în continuare teroarea, colectivizarea şi vînătoarea celor „impuri". Sistemul creat de el nu putea funcţiona în nici un alt mod, singurele variaţii fiind acelea de scară.

Însă geneza sistemului nu oferă nici o bază pentru învinuirea întemeitorului ei de toate crimele şi greşelile comise de succesori. Lenin nu poate fi acuzat pentru monstruoasa decizie a Biroului Politic de a executa mii de polonezi la Katyn în 1940 şi de a arunca vina pe nazişti. Poate că aceasta a reprezentat, într-un fel, răzbunarea lui Stalin pentru umilitoarea înfrîngere suferită de Rusia sovietică în 1920, în faţa polonezilor. Dar Lenin a fost acela care le-a ordonat în 1920 lui Şkleanski şi Dzerzynski să-i spînzure pe „chiaburi, preoţi şi moşieri" şi să „arunce vina pentru aceste crime asupra generalului Bulak-Bulahovici din Polonia"[9].

Lenin nu poate fi învinuit nici de punerea la cale a unei ciudate tentative de asasinat împotriva mareşalului Tito în 1948:

„Max (agentul sovietic Grigulovici) va obţine o audienţă personală la Tito în timpul căreia va scoate de sub haină un dispozitiv silenţios şi va elibera o doză de bacterii pulmonare care îi vor infecta pe toţi cei de faţă. Nici Max însuşi nu va şti care este efectul substanţei. Pentru a i se salva viaţa urma să i se inoculeze un ser antibacterian"[10]*.

În 1920 Lenin îi instruia pe tovarăşii săi că „este esenţial ca teroarea să fie pregătită în secret"[11].

Lenin nu poate fi învinuit nici de planul de intervenţie în Polonia din 1980 în vederea zdrobirii „Solidarităţii", o mişcare de proporţii împotriva regimului comunist. Un document semnat de Suslov, Gromîko, Andropov, Ustinov şi Cernenko cerea Comitetului Central

* Tito cunoştea eforturile lui Stalin de a-i submina autoritatea şi era prevenit împotriva agenţilor plantaţi de Rusia în Organizaţia sa. Tentativa de infestare a mareşalului a eşuat.

să plaseze un anumit număr de unităţi în poziţii de luptă şi să „mobilizeze pînă la 150 000 de rezervişti şi 15 000 de automobile"[12]. Oricum, poliţia şi armata poloneză au reuşit să suprime opoziţia pentru încă opt ani.

Modul de gîndire leninist al conducerii a ieşit la iveală în 1960, cu ocazia unui eveniment care nu a mai fost dezvăluit niciodată. Ambasadorul sovietic din Polonia, Ponomarenko, a raportat în luna mai a acelui an că, de la Congresul al XX-lea al partidului, Partidul Muncitoresc Polonez începuse să „spumege". Huşciov, Mikoian, Bulganin, Molotov şi Kaganovici au decis să zboare la Varşovia în ajutorul plenarei Comitetului Central al partidului. Ochab, Gomulka şi alţi lideri de partid au protestat, însă Hruşciov şi ceilalţi n-au renunţat la proiectul lor. După cum reiese din însemnările lui Mikoian, discuţiile purtate după plenară la castelul Belvedere au fost furtunoase. Gomulka şi ceilalţi lideri polonezi nu acceptau ingerinţele în chestiunile partidului, cereau definirea statutului trupelor sovietice din Polonia, reducerea numărului de consilieri şi demiterea mareşalului Rokosovski din funcţia de ministru polonez al Apărării.

Hruşciov, Bulganin şi Molotov au ripostat violent: „Vreţi să vă întoarceţi cu faţa spre Occident şi cu spatele spre noi. Aţi uitat că avem o armată uriaşă în Germania... În toiul discuţiei, unul dintre tovarăşii polonezi i-a dat un bilet lui Gomulka. Acesta s-a întors către Hruşciov şi a spus: «Am aflat că diviziile voastre de blindate din vestul ţării se îndreaptă spre Varşovia». Gomulka a cerut retragerea unităţilor respective la bazele lor de staţionare. Am făcut un schimb rapid de priviri şi Hruşciov i-a ordonat lui Konev (comandantul şef al trupelor Pactului de la Varşovia) să trimită tancurile înapoi, la bazele de staţionare"[13]. Pînă şi în discuţiile cu aliaţii lor, conducătorii sovietici foloseau tancurile ca argument.

Lenin a recurs la asemenea măsuri violente pentru a „rezolva" disputele cu vecinii săi, fie trimiţînd trupe în Georgia, fie punînd la cale acţiuni revoluţionare în ţările învecinate cu Uniunea Sovietică. Astfel, a cerut în mod expres ca „Lituania şi Letonia să fie pedepsite cu mijloace militare" în 1918, cînd şi-au declarat independenţa. Mesajul scris de mîna lui e cît se poate de clar: „Treceţi frontiera pe undeva, fie şi numai un kilometru în adîncime, spînzuraţi 100 – 1 000 de funcţionari publici şi oameni bogaţi"[14].

Lenin nu poate fi învinovăţit pentru faptul că la nivel unional,

republican şi în teritoriu, conducerea de partid era coruptă, imorală şi dezbinată. La momentul oportun, aceşti oameni se înlăturau discret din posturi. Dar Lenin avusese şi el obiceiul de a muşamaliza lucrurile pentru a-şi proteja locotenenţii. În timp ce Ordjonikdze exercita controlul Moscovei asupra organelor locale ale puterii din Caucaz, în 1922, Lenin i-a scris: „Tovarăşe Sergo, am primit un raport în care mi se spune că dumneata şi alţi paisprezece conducători ai armatei beţi şi petreceţi cu femeile de o săptămînă. S-a depus o plîngere în acest sens. E de-a dreptul scandalos. Şi cînd te gîndeşti că m-am lăudat pretutindeni cu dumneata. Trebuie să te îndrepţi. Nu e bine deloc, dai exemplu prost. Salutări, al tău, Lenin"[15].

Lungul război din Afghanistan (1979–1989) în care conducerea sovietică a intervenit cu nesăbuinţă, se încheiase, însă modul de gîndire cominternist a supravieţuit pînă în ultima clipă. În 1991, ministrul Apărării, Dmitri Iazov, a raportat Biroului Politic „rezultatele" celor zece ani de campanie. Nu mai puţin de 546 255 cadre militare sovietice au luptat în Afghanistan. Dintre aceştia, 13 826, inclusiv 1977 ofiţeri, şi-au dat viaţa „îndeplinindu-şi datoria internaţională". Întreaga aventură a costat ţara zeci de miliarde de ruble[16]. Aceste pierderi au fost aproape neglijabile în comparaţie cu cele provocate de Lenin prin transformarea războiului imperialist în război civil. Fidel discipol al lui Lenin, Stalin vedea vieţile omeneşti drept simple unităţi statistice. În timpul celui de-al doilea război mondial avea să-şi încheie ordinele cu cuvintele: „Această misiune trebuie îndeplinită, indiferent de pierderi".

Asemenea analogii şi comparaţii pot fi făcute la nesfîrşit. Lenin nu poate fi tras la răspundere pentru acţiunile succesorilor lui, dar sînt multe lucruri pe care ar fi putut să le împiedice sau să le evite. Nimeni nu a reuşit încă să întroneze raiul pe pămînt, dar mulţi au aflat ce înseamnă o viaţă de iad. Lenin este răspunzător pentru crearea unei dictaturi care a funcţionat mulţi ani în conformitate cu legile lui. Chiar şi după Congresul al XX-lea, după dezgheţ, structura internă a sistemului nu s-a schimbat prea mult. Dacă execuţiile pentru disidenţa politică au încetat, în schimb, spitalele de psihiatrie, închisoarea şi exilul în lagărele de concentrare au continuat să existe pentru cei care au avut destul curaj să rostească sau să dea publicităţii o opinie interzisă.

În ciuda faptului că era condamnat la pieire, sistemul leninist s-a

dovedit extrem de viabil. Acest lucru se explică nu numai prin inerţia socială şi monopolul Partidului asupra puterii, ci şi prin existenţa unor trăsături mai atrăgătoare ale „socialismului leninist". Avem în vedere asigurarea normelor de securitate socială elementară: învăţământ gratuit, asistenţă medicală gratuită, concediu plătit, locuinţe, absenţa şomajului, garantarea salariului minim şi multe altele. Ideea justiţiei sociale părea să se fi realizat, chiar dacă preţul ei îl constituia exploatarea muncitorilor şi a resurselor ţării.

La o examinare mai atentă constatăm însă că drepturile şi libertăţile poporului erau neglijabile, că vieţile lor se menţineau la un nivel garantat al sărăciei şi în totală dependenţă de postulatele ideologice ale singurului partid politic activ. Cu toate acestea, în ciuda racilelor sale, sistemul leninist nu s-ar fi putut menţine o vreme atît de îndelungată numai prin violenţă sau ameninţare cu forţa.

Viaţa dusă de poporul sovietic timp de şaptezeci de ani n-a avut nimic comun cu socialismul. Fără dictatură, bolşevicii n-ar fi fost niciodată în stare să se menţină la puterea statului pe care îl creaseră în 1917. După înlăturarea democraţiei parlamentare, Lenin a instalat imediat o dictatură extrem de dură. Din acel moment, trăsăturile primare ale bolşevismului au fost „ura faţă de duşmanii de clasă, ostilitatea faţă de imperialism şi tot ceea ce nu este socialist, marxist sau leninist. Aici, particularităţile individuale ale lui Lenin au jucat un rol important. Am văzut violenţa limbajului pe care îl folosea împotriva duşmanilor săi ideologici, ca să nu mai vorbim de foştii prieteni. Glasul conştiinţei nu se făcea auzit niciodată. Am văzut, de asemenea, cu cîtă uşurinţă a degenerat desfiinţarea opiniilor altora în eliminarea fizică a celor care se abăteau de la linia lui şi cum această atitudine a devenit o trăsătură esenţială a regimului din anii săi postleninişti din momentul în care partidul a perceput-o ca pe un comportament normal.

Moştenirea acestei „culturi politice" va mai dăinui o vreme. Înăbuşirea tentativei de lovitură de stat din 1991 de către cei care apreciau instituţiile democratice fragile ale Rusiei a prilejuit crearea unei societăţi cu adevărat noi şi libere. Dar o zestre de invective sălbatice, utilizate mai înainte faţă de „duşmani" externi îi împiedică pe politicienii ruşi să vorbească civilizat unul cu altul, insultele şi lipsa de respect fiind ridicate la nivelul unor virtuţi morale, politice şi estetice. Acesta a fost mesajul unui mare număr de cărţi şi titluri ca

Limbajul lui Lenin sau *Despre arta polemică a lui Lenin*. Idolatrizîndu-l pe „geniul insultei" – ca să citäm caracterizarea făcută de Berdeaev lui Lenin[17] – ne-am format o psihologie de sclavi, precum şi o conduită nedemocratică şi dogmatică.

Înfrîngerea leninismului a fost provocată de schimbările survenite în arena internaţională. De îndată ce politica externă a lui Gorbaciov a început să dea roade, sub forma încrederii crescînde în Uniunea Sovietică manifestată de duşmanii ei tradiţionali, eroziunea leninismului s-a accelerat. Lenin şi sistemul său nu puteau exista decît dacă îşi priveau oponenţii prin crucea marcată de lentila puştii cu lunetă, numai prin săparea unor tranşee cît mai adînci, numai prin întrecerea febrilă pentru superioritate militară. Ca să se dezvolte, comunismul avea nevoie de o ameninţare militară şi de duşmani atît interni, cît şi externi. Înfrîngerea leninismului a fost programată de istorie. Lenin a avut o singură şansă să-l salveze: ar fi putut să păstreze pluralismul politic după octombrie 1917 şi să asigure cîmp de manifestare tradiţiilor şi aspiraţiilor social-democratice. Dar aceasta n-ar fi fost o cale leninistă.

Un lucru este sigur, şi anume că „Epoca lui Lenin" a apus pentru totdeauna. Legenda spune că Alexandru cel Mare a citit o dată inscripţia de pe mormîntul unui rege doborît: „Nu-mi refuzaţi mîna de pămînt ce îmi acoperă trupul". Moştenitorii lui Lenin, transformîndu-l într-un Dumnezeu pămîntesc, i-au refuzat pînă şi această mînă de pămînt. De atunci, recviemul cosmic al eternităţii se cîntă nu numai pentru mumie, ci şi pentru cauza ei.

NOTE

Introducere

1. Centrul rus pentru conservarea şi studierea documentelor istorice recente, dos.2. op.2, doc. 447, f.1. Aceasta este noua denumire a Arhivelor Comitetului Central al Partidului, care acoperă perioada 1917 – 1952, în continuare RŢHIDNI.

2. RŢHIDNI, doc. 2, op. 2, doc. 478, f.3–4.

3. Stalin: *Triumph and Tragedy* (Stalin: Triumf şi tragedie), Londra, 1991 (Ediţia rusă Moscova 1990; Troţki, Moscova 1992).

4. Lenin: *Polnoe sobranie socinenii* (Opere complete) în 55 de volume, plus două volume de indici, Moscova, 1961–1965, în continuare PSS, vol.37, p. 58.

5. În *Edinstvo* (Unitatea), 28 octombrie 1917.

6. RŢHIDNI, doc. 2, op. 1, doc. 4269, f.1.

7. *Ibidem*, doc. 348, f.1.

8. *Ibidem*, doc. 621, f.1–5.

9. RŢHIDNI, dos. 17, op. 3, doc. 14, f.1.

10. RŢHIDNI, dos. 2, op. 2, doc. 122, f.1.

11. RŢHIDNI, doc. 515, f.1.

12. Gelle, M., *Lenin astăzi*, în *Russkaia mîsl* (Ideea rusă), Paris, 21 decembrie 1990.

13. Troţki, L.D., *O Lenine: Materialî dlea biografa* (Despre Lenin: Materiale pentru biografie), Moscova, 1924.

14. The Houghton Library, BMS, Rusia 13.1 (9058–9678), dos. 1/14, Troţki col. p.1, 18.

15. The Houghton Library, BMS, Rusia 13.1 (9442–9457), Troţki col. p. 3.

16. Krjijanovski, G.M., *Velikii Lenin* (Marele Lenin), Moscova,

1982, p. 112.

17. Zinoviev, G., *Leninizm. Vvedenie v izucenie leninizma* (Leninismul. Introducere în studiul leninismului), Leningrad, 1925, p. 2.

18. Krjijanovski, *op. cit.*, p. 16–17.

19. În *Obşcee delo* (Cauza comună), Paris, 21 februarie 1921.

20. Tîrkova-Williams A., *Na puteah k svobode* (Pe drumurile către libertate), Londra, 1953, p. 400.

21. RŢHIDNI, dos. 2, op. 2, doc. 125, f.1.

22. PSS, vol. 45, p. 189–91.

23. *XIV s'ezd VKP(b). Stenograficeskii otcet* (Congresul XIV al PCR(b) Stenogramă), Moscova-Leningrad, 1926, p. 600–1.

24. PSS, vol. 54, p. 160.

25. PSS, vol. 44, p. 428.

Capitolul 1

1. Martov, I., *Zapiski soţial-demokrata* (Însemnările unui social-democrat), vol. I, Berlin – Petersburg – Moscova, 1922, p. 268.

2. Nikolaevski, B. N., *Potresov, A.N., Opît literaturno-politiceskoi biografii* (Potresov, A.N., Schiţă pentru o biografie politico-literară), Paris, 1937, p. 294.

3. Mindubaev, Z., „Ulianovsk", *Literaturnaia gazeta* (Gazeta literară) 10 aprilie 1991.

4. Pînă la 1 ianuarie 1918 calendarul rus (stil vechi) era în urma calendarului occidental (stil nou) cu douăsprezece zile în secolul al XIX-lea şi cu treisprezece zile în secolul al XX-lea. Am inclus ambele date acolo unde a fost necesar.

5. *Vladimir Ilici Lenin: Biograficeskaia hronika* (Vladimir Ilici Lenin, Cronica biografică), Moscova, 1970, p. 1, vol. 1.

6. Joc de cuvinte în legătură cu plata membrilor de partid.

7. Shub, D., *Lenin: A biography* (Lenin: o biografie), New York, 1948.

8. Istorik (Shub D.) *O predkah Lenina* (Despre strămoşii lui Lenin), în *Novîi jurnal* (Revista nouă), 1961, nr. 63, p. 286–91.

9. Valentinov, N.V., *O predkah Lenina i ego biografiah* (Despre strămoşii lui Lenin şi biografiile lui), în *Novîi jurnal* (Revista nouă) 1960, nr. 61, p. 219–36.

10. RŢHIDNI, dos. 2, op. 1, doc. 22, f.1.

11. *Ibidem*, doc. 311, f.1.

12. Termenul folosit în rusă este *meşceanin*, categorie ce desemnează stratul inferior al clasei de mijloc de la oraşe, constînd, în general, din negustori şi meşteşugari.

13. În documente apare şi ca Uleanin sau Uleaninov.

14. Valentinov, *O predkah Lenina i ego biografiah* (Despre strămoşii lui Lenin şi biografiile lui), *op. cit.*, p. 224.

15. Arhivele Centrale de Stat de Istorie Militară (ŢGVIA), dos. 316, op. 69, doc. 57, f.109.

16. RŢHIDNI, dos. 13, op. 1, doc. 471, f. 2–3.

17. RŢHIDNI, dos. 2, op.2, doc. 125, f. 1.

18. RŢHIDNI, dos. 13, op.1, doc. 471, f. 5–6.

19. Arhivele Centrale de Stat pentru Literatură şi Artă (ŢGALI), dos. 631, op. 15, doc. 265, f. 2–5.

20. Haas, L., *O proishojdenii Lenina* (Despre originea lui Lenin), în Posev, München, 1984, nr. 1, p. 53–4. Barnett C. (Ed.) *Hitler's Generals* (Generalii lui Hitler), Londra, 1989, p. 319, 330.

21. Valentinov, *O predkah Lenina i ego biografiah* (Despre strămoşii lui Lenin şi biografiile lui), *op. cit.*, p. 229.

22. Shub, Lenin, *op. cit.*, p.21–2.

23. Vladimir Ilici Lenin: *Biohronika*, vol. I, Moscova, 1970, p. 25.

24. Vladimir Ilici Lenin: *Biografia*, ed. a II-a, Moscova, 1963, p. 9.

25. Krupskaia, N., *Detstvo i raneaia iunost Ilicea* (Copilăria şi prima tinereţe a lui Ilici), Bolşevik, Moscova, 1938, nr. 12, p. 65–72.

26. Valentinov, N., *Vîdumki o rannei revoluţionnosti Lenina* (Gînduri despre caracterul revoluţionar timpuriu al lui Lenin) în *Novîi jurnal* (Revista nouă), 1954, nr. 39, p. 216.

27. Ulianova, M. I., *O V. I. Lenine i semie Ulianovîh* (Despre V. I. Lenin şi familia Ulianov), Moscova, 1988, p. 219.

28. RȚHIDNI, dos. 2, op. 1, doc. 6, f.32.

29. *Lenin v Simbirske* (Lenin la Simbirsk), articole alese, Ulianovsk, 1968, p. 478.

30. Ulianova, M. I., *O V. I. Lenine i semie Ulianovîh* (Despre V.I.Lenin şi familia Ulianov), *op. cit.*, p. 78.

31. Valentinov, N., *Rannie godî Lenina* (Anii de tinereţe ai lui Lenin) în *Novîi jurnal* (Revista nouă), 1955, nr. 40, p. 204.

32. Ulianova, M.I., *O V. I. Lenine i semie Ulianovîh* (Despre V.I.Lenin şi familia Ulianov), *op. cit.*, p. 105–6.

33. Radek, Karl, *Portretî i pamfletî* (Portrete şi pamflete), cartea I, Moscova, 1933, p. 27.

34. Churchill, W. S., *The World Crisis: vol. 5, The Aftermath* (Criza mondială, vol. 5, Urmările) Londra, 1929, p. 76.

35. *Biograficeskaia hronika*, vol. I, *op. cit.*, p. 29.

36. *Lenin v Simbirske* (Lenin la Simbirsk), *op. cit.*, p. 29.

37. *Kazan i Samara* (Kazan şi Samara), articole alese, în *Krasnîi arhiv* (Arhiva roşie), 1934, nr. 1, p. 55–64.

38. RȚHIDNI, dos. 2, op. 1, doc. 6, f. 21.

39. *V. I. Lenin v Tatarii* (V. I. Lenin în Tătaria), articole alese, Kazan, 1964, p. 134–135.

40. Lenin, PSS, vol I, p. 552–555.

41. Valentinov, N., *Cernîşevski i Lenin* (Cernîşevski şi Lenin), în *Novîi jurnal* (Revista nouă), 1951, nr. 26, p.198–199.

42. Vişniac, M., *Ideinîie korni bolşevizma* (Rădăcinile ideologice ale bolşevismului), în *Novîi jurnal* (Revista nouă), 1951, nr. 27, p. 296–303.

43. În septembrie 1888 Lenin i-a scris lui Cernîşevski, dar nu a primit nici un răspuns. Un an mai tîrziu, auzind despre moartea scriitorului, a desenat o cruce peste fotografia acestuia şi a scris „Octombrie 1889, Saratov".

44. PSS, vol. I, p. 291–292.

45. *Ibidem*, p. 280.

46. *Vospominania o Vladimire Ilice Lenine* (Amintiri despre Vladimir Ilici Lenin), vol. 2, p. 261.

47. Plehanov, *Sovremennaia jizn'* (Viaţa contemporană), în *Zametki publiţista* (Observaţiile unui publicist), decembrie 1906.

48. Bonci-Bruevici, V.D., în *Triţat dnei* (Treizeci de zile), ianuarie 1934, p. 18.

49. Voitinski, V., *Godî pobed i porajenii* (Anii victoriilor şi ai înfrîngerilor), cartea 2, Berlin, 1924, p. 227.

50. Plehanov, *God na rodine* (Un an în patrie), vol. 2, Paris, 1921, p. 267.

51. Valentinov, N., *Vstrecea Lenina s marksizmom* (Întîlnirea lui Lenin cu marxismul), în *Novîi jurnal* (Revista nouă), 1958, nr. 53, p. 206.

52. PSS, vol. I, p. 1–6.

53. PSS, vol. 7, p. 193–4.

54. În *Narodopravstvo* (Dreptul Poporului), Moscova, nr. 20, 1907, p. 2.

55. PSS, vol. 2, p. 532–3.

56. RŢHIDNI, dos. 17, op. 3, doc. 164, f.2.

57. *Ibidem*, doc. 255, f.3.

58. *Ibidem*, doc. 195, f.1.

59. Valentinov, *Vstrecea Lenina s marksizmom* (Întîlnirea lui Lenin cu marxismul), *op. cit.*, p. 206.

60. Nikolaevski, B.N., *A. N. Potresov: Posmertnîi sbornik proizvedenii* (A. N. Potresov: Culegere postumă de opere), Paris, 1937, p. 21–2.

61. Plehanov, G.V., *Socinenia* (Opere), vol. 5 (ed. a II-a), Moscova, 1924, p. 21, 83, 84.

62. RŢHIDNI, dos. 17, op. 3, doc. 290, f.4. Între 1923 şi 1927, totuşi, a fost publicată o ediţie completă a operelor lui Plehanov sub redacţia lui D. Riazanov.

63. Plehanov, G. V., *Socinenia* (Opere) vol. 19, Moscova, 1927, p. 54–5.

64. Troţki. N., *Naşi politiceskie zadaci* (Sarcinile noastre politice), Geneva, 1904, p. 69.

65. *Pisma Lenina Gorkomu* (Scrisorile lui Lenin către Gorki),

Moscova, 1936, p. 17–18.

66. În *Volea Rossii* (Voința Rusiei), Paris, 1924, nr. 3.

67. În *Dni* (Zilele), Paris, 1928.

68. Nikolaevski, *A. N. Potresov, op. cit.*, p. 196.

69. RȚHIDNI, dos. 2, op. 2, doc. 463, f.1.

70. Nikolaevski, *A. N. Potresov, op. cit.*, p. 302–3.

71. A. N. Potresov, *Ocerki* (Schițe), Paris, 1927, p. 19.

72. *Vospominania o Lenine* (Amintiri despre Lenin), vol. I, 1968, p. 232, 233, 234.

73. Fischer L., *The Life of Lenin* (Viața lui Lenin), Londra, 1964, p. 22.

74. *Leninskii sbornik* (Culegere de articole despre Lenin), vol. 13, Moscova-Leningrad, 1930, p. 93–111.

75. *Arhiv Prezidenta Rossiiskoi Federații* (Arhivele Președintelui Federației Ruse) APRF, dos, 3, op. 22, doc. 297, f.166.

76. PSS, vol. 46, p. 450–1.

77. Cererea mamei sale din august 1897 de a fi mutat la Krasnoiarsk a fost refuzată.

78. RȚHIDNI, dos. 2, op. 2, doc. 1338, f.1.

79. PSS, vol. 54, p. 148.

80. *Pisma Vladimira Ilicea Lenina k rodnîm* (Scrisorile lui Vladimir Ilici Lenin către cei dragi), Moscova, 1985, p. 41.

81. *Ibidem*, p. 44, 46, 50, 53.

82. Krupskaia, N.K., *Vospominania o Lenine* (Amintiri despre Lenin), ed. a II-a, Moscova, 1972, p. 26.

83. *Liubeașcii tebea V. Ulianov: Pisma V. I. Lenina materi* (Cel care te iubește V. Ulianov: Scrisorile lui V. I. Lenin către mama sa), Moscova, 1967, p. 36.

84. *Ibidem*, p. 37.

85. PSS, vol. 55, p. 93.

86. *Liubeașcii tebea V. Ulianov: Pisma V. I. Lenina materi* (Cel care te iubește V. Ulianov: Scrisorile lui V. I. Lenin către mama sa), op. cit., p. 57.

87. *Ibidem*, p. 119.

88. *Vospominania o Lenine*, vol. 2, p. 37.

89. RȚHIDNI, dos. 16, op. 3, doc. 20.

90. *Liubeaşcii tebea V. Ulianov: pisma V. I. Lenina materi* (Cel care te iubeşte V. Ulianov: Scrisorile lui V. I. Lenin către mama sa), *op. cit.*, p. 91, 92, 102, 120.

91. RȚHIDNI, doc. 127, op. 1, doc. 14, f.2.

92. Citat la Fischer, *The Life of Lenin* (Viaţa lui Lenin), *op. cit.*, p. 80.

93. *Leninskii sbornik* (Culegere de articole despre Lenin), vol. 37, Moscvoa, 1970, p. 233.

94. *Leninskii sbornik* (Culegere de articole despre Lenin), vol. 35, Moscova, 1945, p. 143.

95. Citat la Fischer, *The Life of Lenin* (Viaţa lui Lenin), *op. cit.*, p. 80.

96. Krupskaia, N. K., *Vospominania o Vladimire Ilice Lenine* (Amintiri despre Vladimir Ilici Lenin), vol. 2, Moscova, 1989, p. 144, 148, 153, 179.

97. *Ibidem*, p. 191.

98. RȚHIDNI, dos. 127, op. I, doc. 1.

99. *Ibidem*, doc. 2, f.1–2.

100. *Ibidem*, doc. 61, f.18.

101. APRF, dos. 3, op. 22, doc. 293, f.30–38.

102. RȚHIDNI, dos. 2, op. 1, doc. 24299, f.1.

103. Într-o comunicare personală făcută autorului. Vezi şi Elwood: Inessa: revoluţionara şi feminista (*Inessa: Revolutionary and Feminist*) care pune sub semnul întrebării caracterul platonic al relaţiei lor.

104. Soljenițîn, A., *Lenin v Ţiurihe* (Lenin la Zürich), Paris, 1975, p. 24.

105. RȚHIDNI, dos. 127, op. 1, doc. 61.

106. RȚHIDNI, dos. 3, op. 1, doc. 4365.

107. *Ibidem*, doc. 4401.

108. *Vladimir Ilici Lenin: Biograficeskaia hronika* (Vladimir Ilici Lenin: Cronica biografică), vol. 3, Moscova, 1972, p. 268.

109. *Leninskii sbornik* (Culegere de articole despre Lenin), vol. 11, Moscova, 1931, p. 195.

110. *Ibidem*, p. 180.

111. Krupskaia, N. K., *Vospominania o Lenine* (Amintiri despre Lenin), Moscova, 1968, p. 260.

112. PSS, vol. 49, p. 367.

113. *Leninskii sbornik* (Culegere de articole despre Lenin), vol. 35, Moscova, 1945, p. 108.

114. *Leninskii sbornik* (Culegere de articole despre Lenin), vol. 35, Moscova, 1945, p. 108.

115. *Ibidem*, p. 108.

116. *Ibidem*, p. 109.

117. RȚHIDNI, dos. 2, op. 2, doc. 24299.

118. *Ibidem*, op. I, doc. 12862, f.1–2.

119. *Ibidem*, doc. 4573, f.1–2.

120. RȚHIDNI, dos. 127, op. 1, doc. 61, f.7–14.

121. *Ibidem*, doc. 52, f.12.

122. Balabanoff, A., *Impressions od Lenin* (Impresii despre Lenin), Londra, 1964, p. 15.

123. PSS, vol. 54, p. 67.

124. RȚHIDNI, dos. 127, op. 1, doc. 61.

125. RȚHIDNI, dos. 17, op. 3, doc. 289, f.2–3.

126. *Ibidem*, doc. 290, f.3.

127. *Proletarskaia revoliuția* (Revoluția proletară), 1928, nr. 11–12, p. 251–252. Se poate compara și cu suma de 25 de ruble pe lună pe care o putea cîștiga un meseriaș calificat în acea vreme.

128. Krupskaia, N.K., *Izbrannîe proizvedenia* (Opere alese), Moscova, 1988, p. 120.

129. Valentinov, N., *Maloznakomîi Lenin* (Lenin mai puțin cunoscut), Paris, 1972, p. 31.

130. RȚHIDNI, dos. 2, op. 1, doc. 25342, f.1.

131. Valentinov, *Maloznakomîi Lenin* (Lenin mai puțin cunoscut), *op. cit.*, p. 34.

132. *Pisma Vladimira Ulianova k rodnîm* (Scrisorile lui

Vladimir Ulianov către cei dragi), Moscova, 1985, p. 78.

133. *Liubeaşcii tebea V. Ulianov: Pisma V. I. Lenina materi* (Cel care te iubeşte V. Ulianov: Scrisorile lui V. I. Lenin către mama sa), *op. cit.*, p. 108.

134. *Pisma Vladimira Ulianova k rodnîm* (Scrisorile lui Vladimir Ulianov către cei dragi), Moscova, 1985, p.46, 66, 126, 133, 195.

135. RŢHIDNI, dos. 2, op. 2, doc. 7, f.1.

136. A. N. (A. D. Naglovksi) *Lenin*, în *Novîi jurnal* (Revista nouă), 1967, nr. 88, p. 170–1.

137. Lenin, *Sobranîe socinenia* (Opere complete), ed. a 3-a, vol. 22, p. 253.

138. *Vospominania o V.I.Lenine* (Amintiri despre V.I.Lenin), vol. 2, p. 113.

139. Avtorhanov, A., *Koba i Kamo* (Koba şi Kamo), în *Novîi jurnal* 1973, nr. 110, p. 27465.

140. *Vospominania o V. I. Lenine*, vol. 2, p. 113.

141. Avtorhanov, A., *Koba i Kamo*, în *Novîi jurnal* (Revista nouă), 1973 nr. 110, p. 270–3.

142. RŢHIDNI, dos. 2, op. 1, doc. 2419, 2413. f.1.

143. *Ibidem*, doc. 550, f.1–13.

144. *Lenin, Socinenia* (Opere), ed. a 3-a, vol. 10, p. 86.

145. RŢHIDNI, dos. 17, op. 3, p. 45–7.

146. *Vospominania o V. I. Lenine* (Amintiri despre V. I. Lenin), vol. 2, p. 139.

147. Valentinov, N., *Maloznakomîi Lenin* (Lenin mai puţin cunoscut), *op. cit.*, p. 128–9.

148. *Vospominania o V. I. Lenine* (Amintiri despre V. I. Lenin), vol. 2, p. 121.

149. *Leninskii sbornik* (Culegere de articole despre Lenin), vol. 38, 1975, p. 66.

150. Valentinov, N., *Maloznakomîi Lenin* (Lenin mai puţin cunoscut), *op. cit.*, p. 115–17.

151. RŢHIDNI, dos. 2, op. 2, doc. 6, f.2. De notat că primele

inițiale ale numelor erau, de regulă, modificate, de exemplu, N. Lenin și I. Kamenev.

152. RȚHIDNI, dos. 2, op. 2, doc. 9, f.1.

153. *Ibidem*, doc. 12, f.1.

154. *Ibidem*, 23, f.1.

155. *Ibidem*, doc. 73, f.1.

156. *Ibidem*, doc. 1314, f.1.

157. RȚHIDNI, dos. 2, op. 2, doc. 26325, f.1.

158. *Ibidem*, doc. 13, f.1.

159. RȚHIDNI, dos. 14, op. 1, doc. 175, f.3.

160. PSS, vol. 9, p. 561.

161. Aceste articole au fost publicate împreună în volumul *Nesovremennîe mîsli: zametki o revoliuții i kulture* (Gînduri necontemporane; observații despre revoluție și cultură), Petrograd, 1918 și în engleză sub titlul *Untimely Thoughts*, Londra, 1970.

162. *Pisma Lenina Gorkomu* (Scrisorile lui Lenin către Gorki), Moscova, 1936, p. 63.

163. *Novaia jizn* (Viața nouă), nr. 174 7(20), noiembrie 1917.

164. Lenin, *Socinenia* (Opere) ed. a 3-a, vol. 19, p. 276.

165. *Pisma Vladimira Ulianova k rodnîm* (Scrisorile lui Vladimir Ulianov către cei dragi), *op. cit.*, p. 110.

166. *Ibidem*, p. 95.

167. RȚHIDNI, dos. 2, op. 1, doc. 550, f.1–15.

168. *Ibidem*, op. 2, doc. 741, f.1–4.

169. *Ibidem*, op. 3, doc. 216, f.4.

170. *Ibidem*, op. 1, doc. 311, f.1.

Capitolul 2

1. PSS, vol. 6, p. 112.

2. *Ibidem*, p. 124.

3. Dacă nu se face nici o specificație, toate aceste publicații

din străinătate au apărut în limba rusă.

4. PSS, vol. 16, p. 178.

5. RȚHIDNI, dos. 17, op. 3, doc. 290, f.4.; doc. 291, f.2.; doc. 293, f.12; doc. 194, f.1.

6. *Lenin i Veceka* (Lenin şi Veceka) Moscova, 1975, p. 231.

7. *Ibidem*, p. 363.

8. *Leninski sbornik* (Culegere de articole despre Lenin), vol. 37, Moscova, 1970, p. 11.

9. RȚHIDNI, dos. 2, op. 2, doc. 4, f.1.

10. PSS, vol. 9, p. 211.

11. PSS, vol. 30, p. 347.

12. *Ibidem*, p. 346.

13. RȚHIDNI, dos. 325, op. 1, doc. 403, f.84 a.

14. PSS, vol. 26, p. 354.

15. PSS, vol. 30, p. 133.

16. *Leninski sbornik* (Culegere de articole despre Lenin), vol. 11, Moscova, 1931, p. 397.

17. PSS, vol. 49, p. 399.

18. RȚHIDNI, dos. 495, op. 82, doc. 1, f.8.

19. PSS, doc. 234, f.3.

20. RȚHIDNI, dos. 2, op. 1, doc. 6898, f.1.

21. PSS, vol. 1, p. 339–343.

22. PSS, vol. 12, p. 32–34.

23. *Izvestia Vserossiiskogo po delam o vyborah v Ucireditelnoe sobranie Komisii* (Buletinul pe întreaga Rusie referitor la problemele alegerilor în Comisia pentru Adunarea Constituantă), nr. 16 – 17, 10 noiembrie 1917, p. 3.

24. *Ibidem*, p. 7.

25. PSS, vol. 35, p. 240–241.

26. *Ibidem*.

27. Savinkov, B. V., *Nakanune novoi revoliuții* (În ajunul noii revoluții), Varşovia, 1921, p. 48.

28. PSS, vol. 35, p. 102.

29. *Ibidem*, p. 101.

30. Şturman, Dora, *V. I. Lenin*, Paris, 1989, p. 73.

31. Gorki, M., *Nesvoevremennîie mîsli* (Gînduri neancorate în timp), Paris, 1917, p. 113.

32. Zenkovski, V.V., *Istoria russkoi filosofii* (Istoria filosofiei ruse), vol. 2, Paris, 1950, p. 285.

33. PSS, vol. 18, p. 146.

34. Berdeaev, N.A., *Istoki i smîsl russkogo komunizma* (Izvoarele şi sensul comunismului rus) Paris, 1955, p. 97.

35. RŢHIDNI, dos. 2, op. 1, doc. 22899, f.1.

36. PSS, vol. 23, p. 44.

37. PSS, vol. 45, p. 381.

38. Şarapov, I. P., *Lenin kak citatel* (Lenin ca cititor), Moscova, 1990, p. 185.

39. Gorki, M., *Nesvoevremennîie mîsli* (Gînduri neancorate în timp), Paris, 1971, p. 102, 103.

40. *Leninskii sbornik* (Culegere de articole despre Lenin), vol. 35, Moscova, p. 148.

41. Lunacearski, A.V., *Lenin. Tovarişci, celovek* (Lenin. Tovarăşul, omul), Moscova, 1987, p. 216.

42. Pospelov, P.N. (Ed.), *V.I. Lenin: Biografia*, Moscova, 1963, p. 99–100.

43. RŢHIDNI, dos. 17, op. 3, doc. 249, f.6.

44. Aronson, G., *Rossia nakanune revoliuţii* (Rusia în ajunul revoluţiei), New York, 1962, p. 184.

45. Vezi Lidia Krestovskaia, *Iz istorii russkogo volonterskogo dvijenia vo Franţii* (Din istoria mişcării de voluntari din Franţa), Paris [fără an].

46. *Pismo L. Martova „naşedelţam"* (Scrisoarea lui L. Martov adresată „căuzaşilor", în *Proletarskaia revoliuţia* (Revoluţia proletară), nr. 3/5, 1923, p. 281–291.

47. Bogoţki, S. I., *Vospominania o Lenine* (Amintiri despre Lenin), vol. 2, Moscova, 1969, p. 329.

48. PSS, vol. 26, p. 6.

49. *Ibidem*, p. 22.

50. *Golos* (Glasul), Paris, 1914, nr. 87.

51. PSS, vol. 49, p. 13–15.

52. Potresov, A. N., *Posmertnîi sbornik proizvedenii* (Culegere postumă de opere), Paris, 1937, p. 301–302.

53. *Pisma Lenina k Gorkomu* (Scrisorile lui Lenin către Gorki), Moscova, 1936, p. 43.

54. *Şto dali bolşeviki narodu?* (Ce au dat bolşevicii poporului?), Moscova, 1921.

55. RŢHIDNI, dos. 2, op. 2, doc. 492, f.1.

56. Martov, I. O., *Mirovoi bolşevizm* (Bolşevismul mondial), Berlin, 1923, p. 36–7.

57. RŢHIDNI, dos. 17, op. 3, doc. 4, f.1.

58. *Ibidem*, doc. 13, f.5.

59. *Ibidem*, doc. 74, f.3.

60. *Ibidem*, doc. 75, f.2.

61. Berdeaev, *Istoki i smîsl russkogo kommunizma* (Izvoarele şi sensul comunismului rus), *op. cit.*, p. 101–102.

62. Dvinov, B., L. Martov (I.O. Ţederbaum), în *Novîi jurnal* (Revista nouă), 1961, p. 277.

63. *Leninskii sbornik* (Culegere de articole despre Lenin), vol. 5, Moscova, 1926, p. 244–5.

64. *Ibidem*, p. 345–358.

65. *Polnîi sbornik Platform vşeh russkih politiceskih partii* (Culegere completă a platformelor tuturor partidelor politice ruseşti), St. Petersburg, 1906, p. 1, 3.

66. Aronson, G., *Bolşeviki i menşeviki* (Bolşevicii şi menşevicii), în *Novîi jurnal* (Revista nouă), 1966, nr. 83, p. 255.

67. Plehanov, G. V., *Socinenia* (Opere) vol. 19, *op. cit.*, p. 534, 537.

68. Dan F. I., *Proishojdenie bolşevizma* (Originea bolşevismului), New York, 1946, p. 369.

69. *Vladimir Ilici Lenin, Biograficeskaia hronika* (Vladimir Ilici Lenin, Cronica biografică), vol. 9, Moscova, 1978, p. 62–62.

70. RŢHIDNI, dos. 17, op. 3, doc. 150, f.1.

71. PSS, vol. 39, p. 6-61.

72. PSS, vol. 51, p. 150.

73. *Biograficeskaia hronika* (Cronica biografică), vol. 9, *op. cit.*, p. 61–2.

74. PSS, vol. 43, p. 241.

75. RȚHIDNI, dos. 17, op. 3, doc. 239, f.5.

76. *Ibidem*, doc. 136, f.1–2.

77. *Ibidem*, doc. 259, f.9.

78. RȚHIDNI, dos. 2, op. 2, doc. 1311, f.1.

79. *Ibidem*.

80. Șvarț, S. M., „F. I. Dan", în *Novîi jurnal* (Revista nouă), 1947, nr. 15, p. 293.

81. *Bolșeviki* (Bolșevicii), ed. a 2-a, Moscova, 1918, p. 222.

82. Valentinov, N., *Traghedia Plehanova* (Tragedia lui Plehanov), în *Novîi jurnal* (Revista nouă), 1948, nr. 20, p. 280.

83. Plehanov, G. V., *God na rodine* (Un an în patrie), *op. cit.*, p. 21.

84. *Edinstvo* (Unitatea), 28 octombrie 1917.

85. Plehanov, G. V., *Socinenia* (Opere), vol. 20, Moscova-Leningrad, 1925, p.13.

86. *Ibidem*, p. 23.

87. *Ibidem*, p. 22.

88. Valentinov, N., *Traghedia Plehanova* (Tragedia lui Plehanov), *op. cit.*, p. 272.

89. Valentinov, N., *Vstreci s Leninîm* (Întîlniri cu Lenin), New York 1981, p. 240–241.

90. Valentinov, N., *Traghedia Plehanova* (tragedia lui Plehanov), *op. cit.*, p. 273–275.

91. *Leninski sbornik* (Culegere de articole despre Lenin), vol. 37, Moscova, 1970, p. 292–293.

92. Valentinov N., *Traghedia Plehanova* (Tragedia lui Plehanov), *op. cit.*, p. 289.

93. RȚHIDNI, dos. 17, op. 3, doc. 190, f.3.

94. *Ibidem*, doc. 232, f.1.

95. RȚHIDNI, dos. 2, op. 2, doc. 483, f.1–6.

96. *Dni* (Zilele), Paris, 30 martie 1928.

97. Haimson, L. H., *The Russian Marxists and the Origins of Bolshevism* (Marxiştii ruşi şi originile bolşevismului), Cambridge, Mass., 1955, p. 63.

98. *Istoria vsesoiuznoi kommunisticeskoi partii (bolşevikov), Kratkii kurs* (Istoria Partidului comunist al întregii uniuni (bolşevicii). Curs scurt, Moscova, 1938, p. 41.

99. Rafes, M., *Ocerki istorii Bunda* (Schiţă de istorie a Bundului), Moscova, 1923, p. 141.

100. Martov, L., *Povorotnîi punkt v istorii evreiskogo rabocego dvijenia* (Un punct de cotitură în istoria mişcării muncitoreşti evreieşti), 1895, Geneva, 1900, p. 9.

101. Martov, I., *Zapiski soţial-demokrata* (Însemnările unui social-democrat), vol. I, *op. cit.*, p. 268.

102. PSS, vol. 54, p. 287.

103. Dvinov, Boris, L.Martov (I.O. Ţedenbaum), *op. cit.*, p. 281.

104. Ţereteli, I. G., *Vospominania o fevralskoi revoliuţii* (Amintiri despre revoluţia din februarie), Paris, 1964, I, p. 242.

105. Atestat de E. Drabkina şi citat de Şub, D., *Novîi jurnal* (Revista nouă), 1969, nr. 94, p. 264–265.

106. Martov, I. O., *Doloi smertniuiu kazn* (Jos cu pedcapsa cu moartea) Petrograd, 1918, p. 7.

107. RŢHIDNI, dos. 17, op. 3, doc. 396, f.1.

108. PSS, vol. 54, p. 149.

109. Getzler, I., *Martov: A Political Biography of a Russian Social Democrat* (Martov: biografia politică a unui social-democrat), Cambridge, 1968, p. 212.

Capitolul 3

1. PSS, vol. 30, p. 322, 325, 327, 328.

2. Rodzianko, M.V., *Gosudarstvennaia Duma i fevralskaia*

revoliuția 1917 g. (Duma de stat și revoluția din februarie 1917), Rostov-pe-Don, 1919, p. 31.

3. Iahontov, A.N., *Teajolîe dni* (Zile grele), în *Arhiv russkoi revoliuții* (Arhiva revoluției ruse), vol. 18, Berlin, 1926, p. 98.

4. Miliukov, P. N., *Vospominania* (1859–1917) (Amintiri), New York, 1955, p. 455–456.

5. Semennikov, V. P. (ed.) *Nikolai II i Velikie kneazea* (Nikolai al II-lea și marii cneji), Moscova – Leningrad, 1925, p. 122.

6. *Vladimir Ilici Lenin: Biograficeskaia hronika* (Vladimir Ilici Lenin: Cronică biografică), vol. 4, Moscova, 1973, p. 1.

7. Ganețki, I., *O Lenine: Otrîvki vospominanii* (Despre Lenin: fragmente de amintiri), Moscova, 1933, p. 59.

8. Zaslavski, D.O. și Kantorovici, *V.A., Hronika fevralskoi revoliuții* (Cronica revoluției din februarie), vol. I, Petrograd 1924, p. 288.

9. PSS, vol. 31, p. 20.

10. *Ibidem*, p. 7.

11. *Ibidem*, p. 73.

12. *Ibidem*, p. 75.

13. Soljeniţîn, *Lenin v Ţiurihe* (Lenin la Zürich), *op. cit.*, p. 197–9.

14. *Biograficeskaia Hronika* (Cronica biografică), vol. 4, *op. cit.*, p. 16.

15. PSS, vol. 49, p. 414.

16. PSS, vol. 32, p. 414.

17. Ludendorff, E., *Meine Kriegserinnerungen* (Amintirile mele despre război), 1914–1918, Berlin, p. 47.

18. RȚHIDNI, dos. 17, op. 3, doc. 74, f.2.

19. PSS, vol. 32, p. 427.

20. Melgunov, S. P., *Zolotoi nemețkii kliuci bolșevikov* (Cheia germană de aur a bolșevicilor) (publicată pentru prima dată la Paris în 1940), New York, 1989, p. 157.

21. *Russkii sovremennik* (Contemporanul rus), Moscova, nr. 1, 1924, p. 241.

22. Arhivele Centrale Speciale de Stat (ȚGOA), dos. 7, op. 4,

doc. 127, f.23, 47–403.

23. Şub, D., *Kupeţ revoliuţii* (Negustorul revoluţiei), în *Novîi jurnal* (Revista nouă), nr. 87, p. 300–301.

24. Zeman, Z. A. B. şi Scharlau, W., *The Merchant of Revolution* (Negustorul revoluţiei), Londra, 1966, p. 136–137.

25. Şub, D., *Leņin i Vilgelm II* (Lenin şi Wilhelm al II-lea, în *Novîi jurnal* (Revista nouă), 1959, nr. 57, p. 226–267.

26. *In Bakinskii rabocii* (Muncitorul din Baku), nr. 24, 1924, citat la Futrell, M., Northern Undergraund, Londra, 1963, p. 173.

27. Şub, *Kupeţ revoliuţii* (Negustorul revoluţiei), *op. cit.*, p. 306–8.

28. ŢSGOA, dos. 198, op. 12, doc. 582, f.19, 22; dos. 1, op. 33, doc. 33, f. 77, 78, 97 et passim.

29. Şub, *Kupeţ revoliuţii* (Negustorul revoluţiei), *op. cit.*, p. 308.

30. ŢSGOA, dos. 1, op. 8, doc. 8480; dos. 7. op. 2, doc. 1534, f.4, 25, 28, 71, 111–114, 182; dos. 1, op. 12, f.264, 265.

31. Arhiva de Stat a Federaţiei Ruse (GARF), dos. col. ŢGAOR, doc. 13, f. 83–4.

32. *Ibidem*, f. 85, 88.

33. Nikitin, B., *Rokovîe godî* (Anii hotărîtori), Paris, 1937, p. 117-120.

34. GARF, dos. col. ŢGAOR, doc. 13, f. 93.

35. Melgunov, *Zolotoi nemeţkii...*, *op. cit.*, p. 108–109.

36. GARF, dos. col. ŢGAOR, doc. 13, f.111.

37. *Ibidem*, f.107.

38. Zeman, Z.A.B., Germany and the Revolution în Russia (Germania şi revoluţia din Rusia), 1915–1918, Londra, 1958, p. 3, 4, 10, 14.

39. GARF, dos. col. ŢGAOR, doc. 9, f. 66, 67.

40. *Leninski sbornik* (Culegere de articole despre Lenin), vol. 36, Moscova, 1959, p. 47.

41. Melgunov, *Zolotoi nemeţkii...*, *op. cit.*, p. 128.

42. RŢHIDNI, dos. 2, op. 2, doc. 122, f.1.

43. Avtorhanov, A., *Lenin i ŢK posle iulskogo vosstania* (Lenin şi CC după revoluţia din iulie), în *Novîi jurnal* (Revista nouă) 1971, nr. 102, p. 226.

44. PSS, vol. 32, p. 415.

45. Kerenski, A., *Izdaleka* (Din depărtare) (eseuri alese, 1920–21), Paris, 1922, p. 172.

46. PSS, vol. 32, p. 415.

47. PSS, vol. 34, p. 31.

48. Arhivele NKVD-KGB, P–1073, t.I, f.11.

49. *Biograficeskaia hronika* (Cronica biografică), vol. 4, *op. cit.*, p. 2.

50. *Ibidem*, p. 31.

51. *Ibidem*, p. 35.

52. PSS, vol. 49, p. 424.

53. Zeman, *Germany and the Revolution în Russia* (Germania şi revoluţia din Rusia), *op. cit.*, p. 31.

54. ŢGOA, dos. 7, op. 3, doc. 364, f. 8–9.

55. Parvus, A., *Im Kampf um die Wahrheit* (În lupta pentru libertate), Berlin, 1918, p. 51.

56. PSS, vol. 31, p. 120.

57. Fischer, L., *Lenin*, Londra 1970, p. 168.

58. RŢHIDNI, dos. 2, op. 12, doc. 226, f.1–5.

59. GARF, ŢGAOR, doc. 13, f. 65.

60. Futrell, M., *Northern Underground* (Mişcarea ilegală din nord), Londra, 1963, p.192.

61. NKVD-KGB, Arhiva, P–1073, t.I, f.5.

62. Bernstein, E., *Ein Dunkeles Kapitel* (Un capitol tenebros) în *Vorwärts* (Înainte), Berlin, 11 ianuarie 1921.

63. Zeman, *Germany and the Revolution...*, *op. cit.*, p. 94.

64. *Ibidem*, p 130, 133.

65. Arhivele militare centrale de stat, mai înainte Arhivele centrale de stat al Armatei Sovietice (ŢGASA), dos. 33987, op. 2, doc. 79, f. 90.

66. ŢGOA, dos. 1, op. 12, doc. 25023, f.264–265; dos. 7, op. 1, doc. 953, f. 341.

67. Gnedin, A., *Katastrofa i vtoroe rojdenie: Memuarnîe zapiski* (Catastrofa şi cea de-a doua naştere: însemnări memorialistice), Amsterdam, 1977.

68. RȚHIDNI, dos. 2, op. 2, doc. 571, f. 1–2.

69. *Ibidem*, op. 1, doc. 25064, f. 1.

70. *Ibidem*, f. 2–3.

71. Arhivele NKVD P-1073, t.I, f. 47.

72. *Ibidem*.

73. *Ibidem*, f. 11.

74. *Ibidem*, f. 57.

75. *Ibidem*, f. 87.

76. Nabokov, V., *Arhiv russkoi revoliuții* (Arhiva revoluției ruse), Berlin, 1921, p. 76.

77. Kerenski, *Izdaleka* (Din depărtare), *op. cit.*, p. 52.

78. Arhivele NKVD-KGB, secția PGU, nr. 85686.

79. PSS, vol. 35, p. 395.

80. *Leninski sbornik* (Culegere de articole despre Lenin), vol. 18, Moscova, 1931, p. 33.

81. Kerenski, *Izdaleka* (Din depărtare), *op. cit.*, p. 40.

82. *Ibidem*, p. 189.

83. Svercikov, D.F., *Kerenski*, Leningrad, 1925, p. 82.

84. Stankevici, V.B., *Vospominania* (Amintiri), Berlin, 1920, p. 252.

85. Generalul A. A. Epişev, care a murit în 1985, a furnizat autorului această informație în timpul interviurilor utilizate în cartea sa despre Stalin.

86. Arhivele Ministerului de Interne (AMB) N–18768, t.12, f. 1–100.

87. Arhivele NKVD-KGB, Secția 9 PGU, nr. 85686, p. 35-6; 37–8; 79; 114; 215.

88. RȚHIDNI, dos. 2, op. 2, doc. 151, f. 4.

89. *Ibidem*, doc. 90, f. 5.

90. RȚHIDNI, dos. 2, op. 2, doc. 397, f.10; doc. 85, f.3; doc. 68, f. 2–3.

91. PSS, vol. 32, p. 121–122.

92. *Ibidem*, p. 129.

93. *Ibidem*, p. 132.

94. *Ibidem*, p. 182.

95. Arhiva Președintelui Federației Ruse (APRF), P 86/14-rs, f. 28.

96. PSS, vol. 32, p. 286–7.

97. *Ibidem*, p. 321.

98. RȚHIDNI, dos. 17, op. 3, doc. 306, f.6–7.

99. Țetereli, I. G., *Vospominania o fevralskoi revoliuții* (Amintiri despre revoluția din februarie), vol. 2, Paris, 1963, p. 230, citînd discursul lui din *Pravda*, 13 iunie 1917.

100. PSS, vol. 32, p. 331.

101. Stankevici, *Vospominania* (Amintiri), *op. cit.*, p. 153.

102.PSS, vol.32, p. 267.

103. Bonci-Bruevici, V. D., *Vospominania o Lenine* (Amintiri despre Lenin), Moscova, 1969, p. 96.

104. Miliukov, P. N., *Vospominania* (Amintiri) (1859–1917), vol. 2, New York, 1955, p. 387–9.

105. Suhanov, N. N., *Revoliuția 1917 goda* (Revoluția din anul 1917), Roma, 1971, p. 312.

106. PSS, vol. 34, p. 2–5.

107. PSS, vol. 32, p. 433.

108. *Șestoi siezd RSDRP(b). Protokolî* (Congresul al șaselea al PSDMR (b). Procese verbale), Moscova, 1958, p. 27–28.

109. *Biograficeskaia Hronika* (Cronică biografică), vol. 4, *op. cit.*, p. 277.

110. Trotki, *O Lenine* (Despre Lenin), *op. cit.*, p. 58–9, 61.

111. APRF, dos. 3, op. 22, doc. 306, f.3.

112. RȚHIDNI, dos. 2, op. 2, doc. 700, f.1.

113. PSS, vol. 32, p. 306.

114. GARF, dos. 130, op. 1, doc. 5, f.1.

115. RȚHIDNI, dos. 17, op. 3, doc. 153, f.1.

116. Elwood, R.C., *Roman Malinovski: A Life Without a Cause* (Roman Malinovski: O viață fără cauză), Newtonville, Mass., 1977, prezintă cea mai bună relatare a cazului în sine și sursele accesibile în legătură cu procesul.

117. PSS, vol. 33, p. VIII.

118. *Ibidem*, p. 120.

119. *Ibidem*, p. 83, 89.

120. *Ibidem*, p. 45.

121. *Ibidem*, p. 101.

122. *Krasnaia letopis* (Cronica roşie), 1927, nr. 3, Moscova-Leningrad, p. 29.

123. RŢHIDNI, dos. 4, op. 3, doc. 45, f. 1.

124. PSS, vol. 34, p. 245, 247.

125. Machiavelli, Niccolo, *Izbrannîe socinenia* (Opere alese), Moscova, 1982, p. 351.

126. PSS, vol. 34, p. 272–275.

127. *Ibidem*, p. 280.

128. *Ibidem*, p. 280–282.

129. Suhanov, *Zapiski o revoliuţii*, vol. 6, Berlin, 1922–23, p. 73–75.

130. PSS, vol. 34, p. 253.

131. RŢHIDNI, dos. 4, op. 2, doc. 3590, f.7.

132. PSS, vol. 34, p. 242.

133. *Ibidem*, p. 247.

134. *Ocerki Leningradksoi organizaţii KPSS* (Schiţe de istorie a organizaţiei din Leningrad a PCUS), vol. I, 1962, p. 568–9; *Podgotovka i pobeda Okteabrskoi revoliuţii v Moskve; dokumenty i materialî* (Pregătirea şi victoria Revoluţiei din Octombrie în Moscova; documente şi materiale), Moscova, 1957, p. 343.

135. PSS, vol. 34, p. 383–384.

136. ŢAMO, dos. 132–A, op. 2642, doc. 13, f.7.

137. PSS, vol. 34, p. 392.

138. Ministerul Securităţii al Federaţiei Ruse – Arhiva (AMBRF), R-33833, f.257.

139. *Ibidem*, f.259.

140. ŢGOA, dos. 1345, op. 1, doc. 128, f. 23.

141. Troţki, *O Lenine* (Despre Lenin), *op. cit.*, p. 70.

142. RŢHIDNI, dos. 2, op. 1, doc. 4629, f.1–2.

143. *Ibidem*, doc. 4630.

144. Melgunov, S.M., *Kak bolşeviki zahvatili vlast* (Cum au preluat bolşevicii puterea), Paris, 1953, p. 15, 18, 20.

145. PSS, vol. 34, p. 420.

146. *Ibidem*, p. 396.

147. Troţki, L.D., *Socinenia* (Opere), vol. 3, Moscova, 1925, p. 15.

148. *Ibidem*, p. 39.

149. Gorbaciov, M. S., *Okteabr i perestroika: revoliuţia prodoljaetsea* (Octombrie şi perestroika: revoluţia continuă), Moscova, 1987, p. 5.

150. Troţki, L. D., *Portretî revoliuţionerov* (Portrete de revoluţionari), Vermont, 1988, p. 45.

151. AMBRF, N–15069, doc. 1790, t.I, f. 61.

152. *Ibidem*, t.I, f.129–34.

153. AMBRF, N–15318, doc. 14625, t.I, f.281.

154. AMBRF, N–15069, doc. 21790, t.I, f.66.

155. AMBRF, N–15318, doc. 14625, t.I, f.1.

156. *Ibidem*, t.1, f.20.

157. *Ibidem*, t.2, f.48.

158. Troţki, *O Lenine* (Despre Lenin), *op. cit.*, p. 71.

159. *Ibidem*, p. 75.

160. PSS, vol. 34, p. 436.

161. Reabinski, K., *Revoliuţia 1917 g* (Revoluţia din anul 1917), vol. 5, *Okteabr* (Octombrie), Moscova-Leningrad, 1926, p. 189.

162. Melgunov, S., *Osada Zimnego Dvorţa* (Asediul Palatului de Iarnă), în *Novîi jurnal* (Revista nouă), New York, 1947, nr. 17, p. 307.

163. Suhanov, N. N., *Zapiski o revoliuţii* (Însemnări despre revoluţie), Berlin, 1922-23, vol. 7, p. 160.

164. *Ibidem*, p. 174.

165. *Ibidem*, p. 219-20.

166. Troţki, *O Lenine* (Despre Lenin), *op. cit.*, p. 77.

167. RŢHIDNI, dos. 325, op. 1, doc. 11, f.11.

168. *Ibidem*, f. 10.

169. Troţki, *O Lenine* (Despre Lenin), *op. cit.*, p. 100.

170. PSS, vol. 35, p. 43.

171. *Ibidem*, p. 48.

172. *Velikaia Okteabrskaia soţialisticeskaia revoliuţia* (Marea

Revoluţie socialistă din octombrie), Moscova, 1987, p. 481.

173. *Dekretî sovetskoi vlasti* (Decretele puterii sovietice), vol. I, Moscova, 1957, p. 44–45.

174. PSS, vol. 35, p. 40.

175. ŢGASA, dos. 33987, op. 3, d. 46, f.144.

176. GARF, dos. 130, op. 1, doc. 1, f.20.

177. *Ibidem*, f.55–56.

178. GARF, dos. 1235, op. 37, doc. 2, f.43.

179. RŢHIDNI, dos. 2, op. 1, doc. 7597, f.1.

180. GARF, dos. 130, op. 4, doc. 593, f.1.

181. *Ibidem*, op. 1, doc. 1, f.7–80 b.

182. PSS, vol. 35, p. 30–31.

183. RŢHIDNI, dos. 2, op. 2, doc. 940, f.1–3.

184. PSS, vol. 35, p. 359–360.

185. În *Novaia jizn* (Viaţa nouă), 7 (20) noiembrie 1917, nr. 174.

186. RŢHIDNI, dos. 5, op. 2, doc. 246, f.1.

187. *Ibidem*, op. 1, doc. 960, f.30–2.

188. GARF, dos. 130, op. 1, doc. 3, f.4–40 b.

189. *Ibidem*, doc. 5, f. 35.

190. *Ibidem*, f.33.

191. *Ibidem*, doc. 5a, f.3.

192. *Ibidem*, doc. 3, f.210 b.

193. *Ibidem*, f.32–3.

194. PSS, vol. 35, p.264.

195. *Harvard University, Houghton Library* (Universitatea Harvard, Biblioteca Houghton), BMS Rusia, 13, T–3815, p.1.

196. PSS, vol. 34, p. 392.

197. PSS, vol. 31, p. 65; p. 117.

198. *Izvestia vserossiiskoi pe delam o vîborah v Ucireditelnoe Sobranie kommissii* (Buletinul Comisiei pe întreaga Rusie pentru alegerile în Adunarea Constituantă), nr. 1, septembrie 1917, p.2, 6–7.

199. Troţki, *O Lenine* (Despre Lenin), *op. cit.*, p. 91–92; 93.

200. *Izvestia vserossiiskoi pe delam o vîborah v Ucireditelnoe Sobranie kommissii* (Buletinul Comisiei pe întreaga Rusie pentru

alegerile în Adunarea Constituantă), *op. cit.*, p. 2.

201. *Ibidem*, p. 6.

202. GARF, dos. 130, op. 1, doc. 1, f.20.

203. PSS, vol. 35, p. 162–6.

204. Troţki, *O Lenine* (Despre Lenin), *op. cit.*, p. 94.

205. GARF, dos. 130, op. 1, doc. 1, f.460 b.

206. *Ibidem*, doc. 1, f.180 b.

207. *Ibidem*, doc. 3, f.24.

208. La Anin, D., *Revoliuţia 1917 goda glazami ejo rukovoditelei* (Revoluţia din anul 1917 văzută cu ochii conducătorilor ei), Roma, 1971, p. 456-70.

209. *Ibidem*.

210. PSS, vol. 35, p. 241.

211. Arhiva secţiei Externe a OGPU (INO OGPU), nr. 17458, vol. 2, p. 215.

212. Troţki, *O Lenine* (Despre Lenin), *op. cit.*, p. 95.

213. Medem, V., *Ucireditelnoe sobranie i demokraticeskaia respublica* (Adunarea constituantă şi republica democrată) Berlin, 1918, p. 14–15.

Capitolul 4

1. PSS, vol. 35, p. 172.

2. Troţki, *O Lenine* (Despre Lenin), *op. cit.*, p. 104–5.

3. PSS, vol. 35, p. 311.

4. PSS, vol. 50, p. 30.

5. *Ibidem*, p. 144.

6. *Ibidem*, p. 106.

7. PSS, vol. 35, p. 186.

8. Wheeler Bennett, J., *Brest-Litovsk: The Forgotten Peace, March 1918* (Brest-Litovsk: Pacea uitată, martie 1918), Londra, 1963, p. 269.

9. *Sedmoi sjezd RKP. Stenograficeski otcet* (Congresul al şaptelea al PCR. Stenogramă), Moscova-Petrograd, 1923, p. 126, 129, 131.

10. *Ibidem*, p. 33, 50.

11. *Ibidem*, p. 42.

12. *Ibidem*, p. 87.

13. Zinoviev, G.I., *Socinenia* (Opere), vol. 7, part. I, Moscova, 1923–1926, 537, p. 544.

14. După 1 ianuarie 1918, în prezentarea datelor s-a respectat calendarul occidental (stil nou).

15. ŢGASA, f.33987, op. 3, doc. 2, f.1–4.

16. RŢHIDNI, dos. 4, op. 2, doc. 2788, f.1–4.

17. PSS, vol. 36, p. 84–87.

18. PSS, vol. 35, p. 40.

19. PSS, vol. 36, p. 100.

20. *Ibidem*, p. 111.

21. *Vladimir Ilici Lenin: Biograficeskaia hronika* (Vladimir Ilici Lenin: Cronică biografică), vol. 5, Moscova, 1970, p. 319.

22. APRF, dos. 3, op. 24, doc. 301, f.144.

23. RŢHIDNI, dos. 4, op. 2, doc. 3734, f.2–3.

24. RŢHIDNI, dos. 2, op. 1, doc. 5542, f.1.

25. RŢHIDNI, dos. 4, op. 2, doc. 1927, f.7.

26. RŢHIDNI, dos. 2, op. 1, doc. 5497, f.2.

27. *Novaia jizn* (Viaţă nouă), nr. 2, 1918, p. 3–4.

28. APRF, dos. 33, op. 1, doc. 2, f.16.

29. *Ibidem*, f.25–27.

30. PSS, vol. 36, p.496.

31. Solomon, *Sredi krasnîh vojdei* (Printre conducătorii roşii), vol. I, Paris, 1930, p.85.

32. Wheeler-Bennett, *Brest-Litovsk*, *op. cit.*, p. 327.

33. *Biograficeskaia hronika* (Cronica biografică), vol. 5, *op. cit.*, p. 459.

34. Zeman, Z. A. B., *Germany and the Revolution in Rusia* (Germania şi Revoluţia din Rusia), *op. cit.*, p. 29, citînd o scrisoare a

Secretarului de Stat Kühlmann către Mirbach.

35. Felcinski, I., *Iz istorii Brestskogo mira* (Din istoria Păcii de la Brest), în *Novîi jurnal* (Revista nouă), nr. 162, 1986, p. 241, 243.

36. PSS, vol. 50, p. 113.

37. PSS, vol. 36, p. 525.

38. PSS, vol. 37, p. 56.

39. Termenii tratatului sînt reproduşi în Wheeler-Bennett, *Brest-Litovsk, op. cit.*, p. 403-8.

40. Lenin V. I., *Voennaia perepiska* (Corespondenţa de război), 1917–1920, Moscova, 1956, p. 36.

41. ŢGASA, dos. 33987, p. 3, doc. 13, f.70–85; op. 1, doc. 572, f.13–15.

42. Sverdlov, I. M., *Izbrannîe proizvedenia* (Opere alese), vol. 3, Moscova, 1960, p.28–29.

43. Felcinski, I., *Iz istorii Brestskogo mira* (Din istoria păcii de la Brest), în *Novîi jurnal* (Revista nouă), nr. 182, 1986, p. 259.

44. Merejkovski, D. S., Ghippius, Z. N. ş.a., *Ţarstvo Antihrista* (Imperiul lui Anticrist), München, 1921, p. 55–56.

45. ŢGASA, dos. 33987, op. 2, doc. 41, f.63.

46. Golovin, N. I., *Rossiskaia kontrrevoliuţia* (Contrarevoluţia rusă), part. I, Paris, 1937, p.89–90.

47. PSS, vol. 30, p. 133.

48. PSS, vol. 39, p. 343.

49. PSS, vol. 35, p. 204.

50. PSS, vol. 37, p. 40-1.

51. RŢHIDNI, dos. 2, op. 2, doc. 1338, f.1–2.

52. *Ibidem*, op. 1, doc. 1245, f.1.

53. Troţki, *O Lenine* (Despre Lenin), *op. cit.*, p. 106.

54. ŢGASA, dos. 33987, op. 1, doc. 11, f.229.

55. ŢGASA, dos. 4, op. 14, doc. 7, f.11.

56. Olikov, S., *Dezertirstovo v Krasnoi Armii i borba s nim* (Dezertarea în Armata Roşie şi lupta împotriva ei), Moscova, 1926, p. 27.

57. *Ibidem*, p. 29, 31, 32.

58. *Direktivî glavnogo komandovania Krasnoi Armii* (Directivele Comandamentului principal al Armatei Roşii), 1917–1920, Moscova, 1963, p. 18–19.

59. RŢHIDNI, dos. 325, op. 1, doc. 408, f.87 a.

60. Lenin, V. I., *Voennaia perepiska* (Corespondenţă de război), Moscova 1956, p. 39, 133, 137.

61. *Leninski sbornik* (Culegere de articole despre Lenin), vol. 18, Moscova, 1931, p. 209.

62. *Ibidem*, p. 189.

63. *Leninski sbornik* (Culegere de articole despre Lenin), vol. 34, Moscvoa, 1942, p. 65.

64. *Ibidem*, p. 122.

65. Troţki, *O Lenine* (Despre Lenin), *op. cit.*, p. 117, 118.

66. *Leninski sbornik* (Culegere de articole despre Lenin), vol. 18, Moscova, 1931, p. 202.

67. RŢHIDNI, f. 325, op. 1, doc. 403, f.84 a.

68. Lenin, V. I., *Iz epohi grajdanskoi voinî* (Din epoca războiului civil), Moscova, 1934, p. 44.

69. RŢHIDNI, dos. 2, op. 2, doc. 109, f.1.

70. Arhivele NKVD-KGB, arh. nr. 501, t.3, f.616.

71. Geller, M., Nekrici, A., *Utopia u vlasti* (Utopia la putere), Frankfurt-am-Main, 1982, p. 90.

72. Troţki, *O Lenine* (Despre Lenin), *op. cit.*, p. 121.

73. ŢGASA, dos. 33987, op. 2, doc. 32, f.311.

74. RŢHIDNI, dos. 2, op. 2, doc. 454, f.1.

75. *Ibidem*, doc. 717, f.1.

76. OSS, vol. 38, p. 242.

77. *Ibidem*, p. 298.

78. *Ibidem*, p. 372.

79. *Ibidem*, p. 325.

80. Ghippius-Merejkovski, Z., *Dmitri Merejkovski*, Paris, 1951, p. 241.

81. *Biograficeskaia hronika*, v 1.5, *op. cit.*, p. 242.

82. RŢHIDNI, dos. 19, op. 1, doc. 159, f.1.

83. *Biograficeskaia hronika* (Cronica biografică), vol. 5, *op. cit.*, p. 648-649.

84. Bonci-Bruevici, V. D., *Tridțat dnei* (Cele treizeci de zile), nr. 1, 1934, p. 15-19.

85. PSS, vol. 39, p. 183.

86. PSS, vol. 31, p. 310.

87. PSS, vol. 32, p. 32, 97, 186; vol. 36, p. 85, 215, 269, 362.

88. PSS, vol. 36, p. 268.

89. RȚHIDNI, dos. 2, op. 1, doc. 6601, f.1.

90. *Ibidem*, doc. 6606, f.1.

91. *Ibidem*, doc. 6623.

92. Trotsky, Leon, *Trotsky's Diary in Exile* (Jurnalul lui Troțki din exil), Londra, 1959, p. 80.

93. *Biograficeskaia hronika* (Cronica biografică), vol. 5, *op. cit.*, p. 165–6.

94. RȚHIDNI, dos. 19, op. 1, doc. 158, f.8.

95. *Raboceaia revoliuția na Urale* (Revoluția muncitorească din Urali), Ekaterinburg, 1921, p. 3–29.

96. RȚHIDNI, dos. 588, op. 3, doc. 12, f.30.

97. APRF, dos. 31, op. 1, doc. 4, f.216.

98. RȚHIDNI, dos. 2, op. 2, doc. 463, f.2.

99. APRF, dos. 3, op. 58, doc. 280, f.1.

100. *Ibidem*, f.12.

101. *Ibidem*, f.10.

102. *Ibidem*, f.12–13.

103. RȚHIDNI, dos. 588, op. 3, doc. 12, f.18, 19, 59.

104. *Ibidem*, doc. 14, f. 28, 29, 30, 41.

105. *Ibidem*, f.52–4.

106. *Ibidem*, f.60, 61.

107. Witte, S. I., *Vospominania* (Amintiri), vol. I, Moscova, 1969, p. 245.

108. RȚHIDNI, dos. 588, op. 3, doc. 12, f.48.

109. Goloşcekin, F.I., *Vospominania uceastnikov Velikogo Okteabrea* (Amintiri ale participanților la Marele Octombrie), în

Istoriceskii arhiv (Arhiva istorică), 1957, nr. 5, Moscova, p. 198.

110. ŢGAOR, dos. 130, op. 1, doc. 58, f.130 b.

111. Platonov, O., *Ţareubiiţî* (Regicizii), în *Literaturnaia Rossia* (Rusia literară), nr. 38, Moscova, 21 septembrie 1990, p. 19.

112. RŢHIDNI, dos. 588, op. 3, doc. 12, f.43.

113. PRF, „Dosar Special", Minutele Biroului Politic şi ale Secretariatului Comitetului Central. În categoria „dosarelor speciale sînt incluse cele neclasate într-un anume sector sau colecţie, ori necatalogate. Toate aceste „dosare speciale" s-au păstrat în arhiva Biroului Politic).

114. Kerenski, A. F., *Izdaleka* (Din depărtare), *op. cit.*, p. 189.

115. RŢHIDNI, dos. 5, op. 1, doc. 1648, f.4.

116. PSS, vol. 37, f.4.

117. *Ibidem*, p. 83-85.

118. Arhivele centrale al KGB (ŢAKGB şi ŢAMB RF), doc. 4–200, f.7.

119. RŢHIDNI, dos. 4, op. 1, doc. 86, f.5.

120. *Vospominania o Vladimire Ilice Lenine* (Amintiri despre Vladimir Ilici Lenin) Moscova, 1990, p. 30.

121. RŢHIDNI, dos. 4, op. 1, doc. 85, f.1.

122. *Dekretî sovetkoi vlasti* (Decretele puterii sovietice), vol. 3, Moscova, 1963, p. 266.

123. *Vospominania o Vladimire Ilice Lenine* (Amintiri despre Vladimir Ilici Lenin), Moscova, 1990, p. 310.

124. Troţki, *O Lenine* (Despre Lenin), *op. cit.*, p. 152, p. 157–158.

125. Balabanoff, *Impressions of Lenin* (Impresii despre Lenin), *op. cit.*, p. 1–2.

126. RŢHIDNI, dos. 4, op. 2, doc. 453, f.1–2.

127. Spiridonova, Maria, *Iz vospominanii o Nercinskoi katorghe* (Amintiri despre închisoarea Nercinsk), Moscova, 1926, p. 82, 84.

128. ŢAKGB, doc. 4–200, f.8–10.

129. *Ibidem*, f.8–11.

130. Arhivele Centrale ale Ministerului Securităţii al Federaţiei Ruse (ŢAMB RF), 4–200, f.22, 220 b.

131. ŢAMB RF, dos. 4, op. 10, doc. 2197, f.126.

132. *Ibidem*, f. 109.

133. ŢAMB RF, 4–200, f.12, 120 b.

134. *Ibidem*, f.17.

135. Vasiliev, Oleg, *Nezavisimaia gazeta* (Gazeta independentă), 29 august 1992.

136. Malkov, P., *Zapiski komendanta Kremlea* (Însemnările comandantului Kremlinului), în *Moskva* (Moscova), nr. 11, 1958, p. 123-161.

137. Balabanoff, A., *Lenin: Psychologische Beobachtung und Betrachtung* (Lenin: Observaţii şi consideraţii psihologice), Hanovra, 1959, p. 1–2.

138. RŢHIDNI, dos. 4, op. 2, doc. 3272, f.1–2.

139. RŢHIDNI, dos. 86, op. 1, doc. 35, f.79.

140. *Vladimir Ilici Lenin: Biograficeskaia hronika* (Vladimir Ilici Lenin: Cronica biografică), vol. 6, Moscova, 1975, p. 127, 129, 130, 147.

141. ŢAMB RF, dos. 4, op. 10, doc. 2197, f.101.

142. *Ibidem*, f.185–186.

143. *Ibidem*, doc. 3197, f. 191–192.

144. PSS, vol. 41, p. 298–318.

145. Şturman, Dora, *V. I. Lenin*, Paris, 1980, p. 75.

146. *Pravda*, 14 ianuarie 1925.

147. Ulianova, *O Lenine i semie Ulianovîh* (Despre Lenin şi despre familia Ulianov), *op. cit.*, p. 113–117.

148. PSS, vol. 41, p. 19.

149. RŢHIDNI, dos. 2, op. 1, doc. 26388, f.1/02.

150. APRF, dos. 3, op. 22, doc. 306, f.3.

151. *Ibidem*, f.1. – 10 b.

152. ŢGASA, dos. 33987, op. 2, doc. 60, f.15.

153. APRF, dos. 3, op. 22, doc. 306, f.8–9.

154. Krasin, L., *Leonid Krassin: His Life and Work by his Wife* (Leonid Krasin: viaţa şi opera lui relatate de soţia sa), Londra, 1920, p. 97.

155. Kobeakov, S., *Krasnîi sud* (Judecata roşie), în *Arhiv russkoi revoliuţii* (Arhiva revoluţiei ruse), vol. 7, Berlin, 1922, p. 273.

156. Troţki, *O Lenina* (Despre Lenin), *op. cit.*, p. 121, 122.

157. *Trotsky's Diary in Exile* (Jurnalul lui Troţki în exil), *op. cit.*, p. 82.

158. PSS, vol. 36, p. 196.

159. GARF, dos. 130, op. 2, doc. 2, f.241–242.

160. Melgunôv, S. P., *Krasnîi terror v Rossii* (Teroarea roşie în Rusia), Berlin, 1924, p. 6.

161. *Utro Moskvî* (Dimineaţa Moscovei), 4 noiembrie 1918.

162. *Leninski sbornik* (Culegere de articole despre Lenin), vol. 18, 1931, p. 145–146.

163. *Ibidem*, p. 186–187.

164. PSS, vol. 50, p. 106.

165. PSS, vol. 41, p. 369.

166. *Ibidem*, p. 376.

167. *Ibidem*, p. 380.

168. *Ibidem*, p. 383.

169. PSS, vol. 54, p. 1.

170. *Ibidem*, p. 209.

171. *Ibidem*, p. 221.

172. *Ibidem*, p. 189.

173. *Ibidem*, p. 190.

174. *Ibidem*, p. 189–190.

175. *Ugolovnîi kodeks SSSR* (Codul Penal al URSS), Moscova, 1938, p. 26–32.

176. PSS, vol. 45, p. 549.

177. RŢHIDNI, dos. 17, op. 3, doc. 164, f.2.

178. *Ibidem*, op. 4, doc. 194, f.3 – 30 b.

179. *Ibidem*, op. 3, doc. 302, f.5.

180. PSS, vol. 52, p. 222–3.

181. *Leninski sbornik* (Culegere de articole despre Lenin), vol. 37, 1970, p. 114.

182. RŢHIDNI, dos. 3, op. 2, doc. 830, f.1.

183. *Leninski sbornik* (Culegere de articole despre Lenin), vol. 24, 1933, p. 172.

184. RȚHIDNI, dos. 3, op. 2, doc. 133, f.1–2.

185. Krîlenko, N. V., *Sudostroistvo RSFSR* (Construcția de nave în RSFSR), Moscova, 1923, p. 97.

186. RȚHIDNI, dos. 76, op. 3, doc. 149, f.8–80 b.

187. *Ibidem*, f.30–320 b.

188. Kobeakov, S., *Krasnîi sud* (Judecata roșie), în *Arhiv russkoi revoliuții* (Arhiva revoluției ruse), vol. 7, Berlin, 1922, p. 246.

189. AMBRF, dos. 114728, t.82, f.1–2, 436.

190. ȚGASA, dos. 33987, op. 2, doc. 141, f.179.

191. RȚHIDNI, dos. 17, op. 3, doc. 195, f.1.

192. *Ibidem*, op. 84, doc. 228, f.13–130 b.

193. *Lenin i VeCeKa*, Moscova, 1975, p. 231–232.

194. ȚHSD, dos. 4, op. 16, doc. 157, f.12068.

195. RȚHIDNI, dos. 17, op. 3, doc. 239.

196. *Ibidem*, doc, 234, f.3.

197. *Lenin i VeCeKa*, Moscova, 1975, p. 544.

198. RȚHIDNI, dos. 17, op. 3, doc. 153, f.2–6.

199. *Ibidem*, doc. 190, f.2.

200. *Ibidem*, f.3.

201. ȚGASA, dos. 33987, op. 1, doc. 392, f.108.

202. GARF, dos. 3316, op. I, doc. 448, f.71–72.

203. *Ibidem*, f.72–73.

204. PSS, vol. 36, p. 255–257.

205. *Ibidem*, p. 193.

Capitolul 5

1. AMBRF N–13614, t. I, f.100.

2. PSS, vol. 45, p. 343-6.

3. *Ibidem*, p. 345.

4. AMBRF, R – 33835, doc. 3257, fd.237–71.

5. Troţki, L. D., *Dnevniki i pisma* (Jurnale şi scrisori), Paris, 1986, p. 31.

6. Zinoviev, *Leninizm* (Leninismul), *op. cit.*, p. 15.

7. PSS, vol. 45, p. 345.

8. PSS, vol. 49, p. 390.

9. RŢHIDNI, dos. 325, op. 1, doc. 6, f.1.

10. PSS, vol. 30, p. 270.

11. PSS, vol. 31, p. 204.

12. *Ibidem*, p. 253.

13. *Ibidem*, p. 268–269.

14. Troţki, L.D., *Terorizm i kommunizm* (Terorismul şi comunismul), *Socinenia* (Opere), vol. 12, Moscova, 1926, p. 59.

15. *Trotsky's Diary in Exile* (Jurnalul lui Tolstoi în exil), *op. cit.*, p. 53–54.

16. În *Novaia jizn* (Viaţa nouă), RŢHIDNI, dos. 325, op. 2, doc. 11, f.21.

17. Şturman, Dora, *Samîi otkrovennîi amoralist* (Un om prin excelenţă amoral), în *Posev* (Semănatul), München, nr. 1, 1992, p. 100.

18. RŢHIDNI, dos. 325, op. 1, doc. 347, f.5.

19. *Ibidem*, f.6.

20. *Ibidem*, doc. 365, f.59.

21. *Ibidem*, doc. 282, f.2–3.

22. PSS, vol. 47, p. 187–188; vol. 48, p.11; vol. 49, p. 387.

23. PSS, vol. 34, p. 345.

24. Troţki, L. D., *Stalinskaia şkola falsifikaţii* (Şcoala stalinistă a falsificării), Berlin, 1932, p. 119.

25. Trotsky, Leon, *My Life* (Viaţa mea), New York, 1930, p. 468–469.

26. Troţki, L. D., *Nemeţkaia revoliuţia i stalinskaia biurokraţia* (Revoluţia germană şi birocraţia stalinistă), Berlin, 1932, p. 99–100.

27. RŢHIDNI, dos. 325, op. 1, doc. 365, f.7.

28. Troţki, *O Lenine* (Despre Lenin), *op. cit.*, p. 152, 154.

29. PSS, vol. 44, p. 249.

30. PSS, vol. 43, p. 52.
31. PSS, vol. 54, p. 329.
32. RȚHIDNI, dos. 2, op. 1, doc. 17615, f.1.
33. *Ibidem*, doc. 18517, f.1.
34. *Ibidem*, doc. 23226, f.1.
35. *Ibidem*, doc. 25996, f.1.
36. *Ibidem*, op. 2, doc. 1239, f.1.
37. ȚGASA, dos. 33987, op. 2, doc. 41, f.5.
38. *Ibidem*, op. 1, doc. 23, f.18.
39. AMB RF, dos. 2, op. 4, doc. 133, f.10.
40. APRF, dos. 64, op. 1, doc. 44, f.21.
41. Troțki, Lev, *Dnevniki i pisma* (Jurnale și scrisori), New York, 1986, p. 167–168.
42. *Ibidem*, p. 160.
43. *Trotsky's Diary in Exile* (Jurnalul lui Trotsky din exil), *op. cit.* p. 82–83.
44. AMB RF, dos. 1, op. 4, doc. 133.
45. *Leninski sbornik* (Culegere de articole despre Lenin), vol. 35, 1945, p. 55–56.
46. APRF, dos. 3, op. 22, doc. 297, f.64.
47. *Ibidem*, f.71.
48. *Ibidem*, f.114.
49. *Ibidem*, doc. 298, f.71–72.
50. *Ibidem*, doc. 297, f.166.
51. APRF, Minutele Biroului Politic nr. P 13/144, 5 martie 1940.
52. APRF, dos. 45, op. 1, doc. 693, f.100–101.
53. *Ibidem*, doc. 694, f.2.
54. *Leninski sbornik* (Culegere de articole despre Lenin), vol. 40, 1985, p. 100.
55. PSS, vol. 48, p. 162.
56. *Leninski sbornik* (Culegere de articole despre Lenin), vol. 37, 1970, p. 175–176.
57. APRF, dos. 45, op. 1, doc. 694, f.31.

58. *Leninski sbornik* (Culegere de articole despre Lenin), vol. 38, 1975, p. 417.

59. APRF, dos. 45, op. 1, doc. 694, f.112.

60. *Ibidem*, f.109.

61. *Ibidem*, f.101, 107–108.

62. Stalin, I., *Socinenia* (Opere), vol. 4, Moscova, 1947, p. 314.

63. *Ibidem*.

64. APRF, dos. 45, op. 1, doc. 694, f.3–4.

65. PSS, vol. 49, p. 101, 161.

66. PSS, vol. 35, p. 369.

67. Vezi Schapiro, L., *The Communist Party of the Soviet Union* (Partidul Comunist al Uniunii Sovietice), Londra, 1970, p. 244.

68. APRF, dos. 45, op. 1, doc. 694, f. 36.

69. PSS, vol. 52, p. 100.

70. APRF, dos. 45, op. 1, doc. 694, f.119.

71. Ulianova, M., în *Izvestia ŢK KPSS* (Buletinul CC al PCUS), nr. 4, 1991, P. 78.

72. RŢHIDNI, dos. 2, op. 2, doc. 1338, f. 1.

73. *Leninski sbornik* (Culegere de articole despre Lenin), vol. 18, 1931, p. 193.

74. Volkogonov, D., *Troţki: politiceski portret* (Troţki: portret politic), 2 volume, Moscova, 1992, vol. 2, p. 297.

75. APRF, dos. 3, op. 24, doc. 163, f.179.

76. *Ibidem*, f. 222–225.

77. APRF, dos. 45, op. 1, doc. 420, f.8, 90 b. 220 b, 24, 250 b, 64.

78. *Leninski sbornik* (Culegere de articole despre Lenin), vol. 18, 1931, p. 146, 163, 169, 180-181, 189, 202.

79. PSS, vol. 54, p. 32–3.

80. Arhivele MGB, doc. 7331, f.50–53.

81. *Ibidem*, doc. 3208, t.42, f.215–226.

82. PSS, vol. 51, p. 456.

83. RŢHIDNI, dos. 2, op. 1, doc. 24278, f.1.

84. APRF, dos. 45, op. 1, doc. 67–117.

85. RȚHIDNI, dos. 324, op. 1, doc. 254, f.3.

86. Stalin, I., *Socinenia* (Opere), vol. 5, Moscova, 1947, p. 134–136.

87. PSS, vol. 45, p. 346.

88. PSS, vol. 54, p. 674–675.

89. *Ibidem*, p. 329–330 și APRF, dos. 3, op. 22, doc. 307, f.26.

90. APRF, dos. 3, op. 22, doc. 307, f.27–29.

91. *Ibidem*, doc. 297, f.64, 65.

92. *Ibidem*, f.68.

93. APRF, dos. 3, op. 22, doc. 299, f.87, publicat în *Izvestia ȚK KPSS* (Buletinul CC al PCUS), nr. 12, 1989.

94. AMBRF, arhiva nr. R-33833, t.41, f.49–68.

95. *Ibidem*, f.256.

96. *Ibidem*, p. 256–7.

97. *Ibidem*, f.91.

98. *Ibidem*, f.112.

99. PSS, vol. 34, p. 420.

100. PSS, vol. 45, p. 345.

101. PSS, vol. 22, p. 280.

102. RȚHIDNI, dos. 324, op. 1, doc. 452.

103. *XIV sjezd VKP(b), Stenograficeski otcet* (Congresul al XIV-lea al PCR(b), Stenogramă, Moscova – Leningrad, 1926, p. 274–275.

104. PSS, vol. 47, p. 188–189.

105. Deich, G. M., *Leninskie eskizî k portretam druzei i protivnikov* (Schițele de portret făcute de Lenin prietenilor și dușmanilor) Leningrad, 1990, p. 125.

106. Lunacearski, A., *Revolutionary Silhouettes* (Siluete revoluționare), traducere de Michale Glenny, Londra, 1967, p. 76.

107. Zinoviev, G. E., *O jizni i deiatelnosti V.I.Lenina* (Despre viața și activitatea lui V.I.Lenin), în *Izvestia ȚK KPSS* (Buletinul CC al PCUS), nr. 7, 1989, p. 171.

108. *Ibidem*, p. 172, 175.

109. AMBRF, dos. 1, op. 4, doc. 133, f.7.

110. Zinoviev, *O jizni i...*, *op. cit.*, p. 172, 173, 178.

111. *Ibidem*, p. 173.

112. RȚHIDNI, dos. 324, doc. 246, f.2; doc. 267, f.4, 5, 7.

113. *Ibidem*, op. 1, doc. 42, f.5.

114. *Vladimir Ilici Lenin: Biograficeskaia hronika* (Vladimir Ilici Lenin: Cronică biografică), vol. 2, Moscova, 1982, p. 407, ş.u.

115. Lunacearski, A., Radek, K., Troţki, L., *Siluetî* (Siluete), Moscova, 1991, p. 300.

116. PSS, vol. 48, p. 175.

117. Wheeler-Bennett, *Brest-Litovsk*, *op. cit.*, p. 284–285.

118. PSS, vol. 51, p. 10.

119. *Vladimir Ilici Lenin: Biograficeskaia hronika* (Vladimir Ilici Lenin: Cronică biografică), vol. 11, Moscova, 1980, p. 692–693.

120. PSS, vol. 52, p. 166.

121. RȚHIDNI, dos. 323, op. 1, doc. 37, 45, 47, ş.u.

122. RȚHIDNI, dos. 324, op. 1, doc. 9, f. 22.

123. *Ibidem*, doc. 12, f.17.

124. *Ibidem*, doc. 490, f.2.

125. *Ibidem*, d.489, f.12.

126. RȚHIDNI, dos. 324, op. 1, doc. 489, f.12.

127. AMBRF, arhiva nr. R–33834, t.I, f.107.

128. AMBRF, arhiva nr. R–33833, t.59, f. 38.

129. AMBRF, arhiva nr. R–33834, t.I, f.120–121, 122.

130. AMBRF, arhiva nr. R–33833, t.15, f.2.

131. *7 dnei* (7 zile), Paris, 19 ianuarie 1935.

132. AMBRF, arhiva nr. R–33833, t.12, f.40–41.

133. *Ibidem*, t.59, f.128; Hochschild, A., *The Unquiet Ghost: Russians Remember Stalin* (Stafia fără liniște: ruşii îşi amintesc de Stalin), Viking/Penguin, Londra, 1994, p. 84–92.

134. PSS, vol. 45, p. 345.

135. Buharin, N., *O mirovoi revoliutii, naşei strane, kulture i procem* (Despre revoluţia mondială, despre ţara noastră, cultură şi altele), Leningrad, 1924.

136. *Ibidem*, p. 28, 32, 39, 43, 49, 52 ş.u.

137. AMBRF, arhiva nr. N–13614, t.5, f.15.

138. *Ibidem*, t.15, f.19.

139. *Ibidem*, t.5, f.20–21.

140. *Sedmoi sjezd Rossiskoi Kommunisticeskoi partii* (Congresul al şaptelea al Partidului Comunist Rus), Moscova – Petrograd, 1923, p. 31, 32.

141. *Ibidem*, p. 42.

142. APRF, dos. 3, op. 24, doc. 301, f.144.

143. RŢHIDNI, dos. 2, op. 1, doc. 24789, f.4–4 0 b.

144. Buharin, N., *Izbrannîe proizvedenia* (Opere alese), Moscova, 1988, p. 1–17.

145. *Ibidem*, p. 428–429.

146. *Ibidem*, p. 400.

147. Feltchinskii Y. (Ed.), *Portretî revoliuţionerov* (Portrete de revoluţionari – compilaţie bazată pe lucrările lui Troţki), Vermont, 1988, p. 141.

148. *Ibidem*, p. 142–143.

149. APRF, dos. 45, op. 1, doc. 710, f.48.

150. ŢGASA, dos. 33987, op. 3, doc. 981, f.25–27.

151. APRF, dos. 3, op. 24, doc. 262, f.29.

152. *Ibidem*, f.30.

153. *Ibidem*, op. 22, doc. 307, f.175.

154. RŢHIDNI, dos. 4, op. 1, doc. 142, f.476.

155. APRF, dos. 3, op. 24, doc. 291, f. 18–19.

156. PSS, vol. 51, p. 47.

157. APRF, dos. 3, op. 24, doc. 301, f.135656.

158. *Ibidem*, doc. 427, f.1–5.

159. ŢGAOR, dos. 7523, op. 66, doc. 58, f.1–4.

160. AMBRF, arhiva nr. N-13613, doc. 53, f.97.

161. RŢHIDNI, dos. 76, op. 3, doc. 345, f.2–20 b.

162. *Ibidem*, f.1–2.

163. RŢHIDNI, dos. 17, op. 3, doc. 128, f.1.

164. *Ibidem*, doc. 155, f.2.–3.

165. *Cetîrnadţatîi Sjezd VKP(b)* (Al paisprezecelea congres al PCR(b)), Moscova – Leningrad, 1926, p. 94–95.

166. PSS, vol. 49, p. 194.
167. APRF, dos. 3, op. 22, doc. 8, f.1.
168. *Ibidem*, doc. 23, f.2.
169. *Ibidem*, f.7.
170. *Ibidem*, doc. 9, f.15–16.
171. *Ibidem*, doc. 8, f.78.
172. *Ibidem*, doc. 23, f.28.
173. *Ibidem*, f.37-38.
174. *Ibidem*, doc. 8, f.7.
175. *Ibidem*, doc. 9, f.51–53.
176. *Ibidem*, f.72–73.
177. *Ibidem*, f.74–78.
178. RȚHIDNI, dos. 17, op. 3, doc. 9, f.1–2.
179. *Ibidem*, doc. 13, f.5.
180. *Ibidem*, doc. 164, f.2.
181. *Ibidem*, doc. 250, f.1.
182. *Ibidem*, doc. 270, f.1–2.
183. PSS, vol. 45, p. 88–9.
184. RȚHIDNI, doc. 17, op. 3, doc. 302, f.5.
185. *Ibidem*, doc. 152, f.1–2.
186. RȚHIDNI, dos. 80, op. 19, doc. 1, f.6–14.
187. PSS, vol. 45, p. 89.
188. RȚHIDNI, dos. 17, op. 3, doc. 136, f.1–2.
189. *Ibidem*, doc. 345, f. 5–6.
190. RȚHIDNI, dos. 17, op. 3, doc. 161, f.2.
191. PSS, vol. 45, p. 53.
192. RȚHINDI, dos. 17, op. 3, doc. 120, f.3.
193. *Ibidem*, doc. 305, f.6.
194. *Ibidem*, doc. 361, f.15.
195. *Ibidem*, doc. 69, f.2.
196. *Ibidem*, doc. 201, f.4.
197. *Ibidem*, doc. 132, f.2.
198. RȚHINDI, dos. 17, op. 3, doc. 322, f.1.
199. APRF, Minutele Biroului Politic, 8 februarie 1947, nr. P56/137.

200. APRF, Minutele Biroului Politic, 3 decembrie 1934, nr. P17/89.

201. *Leninski sbornik* (Culegere de articole despre Lenin), vol. 18, 1931, p. 189.

202. APRF, Minutele Biroului Politic, 5 iulie 1937, P51/144.

203. ŢGASA, dos. 33987, op, 2, doc. 41, f.63.

204. APRF, dos. 3, op. 24, doc. 463, f.33, 72.

205. Redlich, S., *Propaganda and Nationalism in Wartime Russia: The Jewish Antifascist Committee in the USSR* (Propaganda şi naţionalismul din Rusia în timpul războiului: Comitetul evreiesc antifascist din URSS), 1941–1948, 1982; RŢHIDNI, dos. 17, op. 18, doc. 305, f.20.

206. APRF, Minutele Biroului Politc, 5 martie 1940, nr. P13/144.

207. „Dosarul special" al Biroului Politic care se referă la această chestiune, la fel ca şi multe altele, încă nu a primit număr de arhivă.

208. APRF, dos. 2, op. 1, doc. 259.

209. *Ibidem*, f.9.

210. *Ibidem*, f.13.

211. *Ibidem*, f.24.

212. APRF, „Dosar special", nota KGB din 25 martie 1970, nr. 745-A/ob.

213 APRF, Minutele Biroului Politic, 27 martie 1970, nr. P–158.

214. APRF, „Dosar special", Materiale referitoare la Memoriile lui N.S. Hruşciov.

215. Centrul pentru depozitarea documentelor contemporane (ŢHSD, fosta arhivă a Comitetului Central), dos. 5, op. 61, f.1–9.

216. APRF, Minutele Biroului Politic, 17 iunie 1971.

217. APRF, Minutele Biroului Politic, 7 ianuarie 1974.

218. APRF, Minutele Biroului Politc, 2 septembrie 1983.

219. APRF, Minutele Biroului Politc, 28 iulie 1966, nr. P 12/XVII.

220. APRF, Minutele Biroului Politic, 24 martie 1983, nr. P 103/XII.

221. APRF, Minutele Biroului Politic, 2 octombrie 1986, nr. P30/64–OP.

222. *Ibidem*.

Capitolul 6

1. Stalin, I., *Socinenia* (Opere), vol. 10, Moscova, 1949, p. 189–190.

2. *Doklad Hruşciova, 1956* (Raportul lui Hruşciov, 1956), în *Izvestia ŢK KPSS* (Buletinul CC al PCUS), nr. 3, 1989, p. 134.

3. RŢHIDNI, dos. 17, op. 3, doc. 155, f.2–3.

4. *Doklad Hruşciova, 1956, op. cit.*, p. 159.

5. APRF, Minutele Biroului Politc, 15 octombrie 1987, p. 156.

6. RŢHIDNI, dos. 44, op. 1, doc. 5, f.15.

7. ŢGAOR, dos. 9401, op. 2, doc. 176, t.II, f.360.

8. *Ibidem*, doc. 64, t.I, f.263.

9. *Dvenadţatîi sjezd RKP(b)* (Al XII-lea Congres al PCR(b), Moscova, 1923, p. 2–3.

10. PSS, vol. 33, p. 26–27.

11. *Lenin i XX vek* (Lenin şi secolul XX), Moscova, 1991, p. 111.

12. PSS, vol. 33, p. 109.

13. *Ibidem*, p. 100.

14. Kautskÿ, K., *Social Democracy versus Communism* (Social-democraţia împotriva comunismului), New York, 1946.

15. RŢHIDNI, dos. 2, op. 2, doc. 86, f.1–4.

16. Dovezile lui Lenin au fost publicate numai în *Vestnik Vremennogo Pravitelstva* (Buletinul Guvernului Provizoriu), nr. 8/81, 16 iunie 1917, p. 3, şi sînt citate la Pipes, R., *The Russian Revolution* (Revoluţia rusă), 1899–1919, Londra, 1990, p. 374–375.

17. Zinoviev, *O jizni i deiatelnosti V. I. Lenina* (Despre viaţa şi activitatea lui V.I. Lenin), *op. cit.*, p. 201.

18. RŢHIDNI, dos. 17, op. 3, doc. 928, f.48–49.

19. RŢHIDNI, dos. 85, op. 29, doc. 357, f.1.

20. RŢHIDNI, dos. 17, op. 3, doc. 999, f.92–93.

21. PSS, vol. 33, p. 102.

22. Stalin. I., *O nedostatkah partiinoi rabotî i merah likvidaţii troţkistkih i inîh dvuruşnikov* (Despre lipsurile în munca de partid şi măsurile de lichidare a făţarnicilor troţkişti şi a altora), Moscova, 1937, p. 29.

23. PSS, vol. 32, p. 374.

24. Struve, P.B., *Razmîşlenia o russkoi revoliuţii* (Gînduri despre revoluţia rusă), Moscova, 1991, p. 42–43.

25. *Krasnoarmeiski politucebnik* (Manual de politică al Armatei Roşii), partea I Moscova, 1937, p. 293.

26. PSS, vol. 45, p. 289.

27. APRF, „Dosar special", nr. 989, f.1–5.

28. „Dosar special", nr. 1246, f.2.

29. APRF, „Dosar special", nr. 397, f.1–3.

30. *Ibidem*.

31. APRF, „Dosar special", nr. 583, f.1.

32. APRF, „Dosar special", nr. 21, f.1–2.

33. APRF, „Dosar special", nr. 6403, f.1.

34. GARF, dos. 9401, op. 2, doc. 68, t.V, f.383.

35. *Ibidem*, f.334–341.

36. APRF, „Dosar special" nr. 433, f.1–2.

37. PSS, vol. 35, p. 24.

38. *Ibidem*, p. 2.

39. *Ibidem*, p. 264.

40. *Ibidem*.

41. PSS, vol. 45, p. 369–373.

42. *Leninski sbornik* (Culegere de articole despre Lenin), *op.cit.*, vol. 18, Moscova, 1931, p. 83.

43. *Ibidem*, p. 85.

44. PSS, vol. 35, p. 265.

45. Cernov, *Rojdenie revoliuţionnoi Rossii* (Naşterea Rusiei revoluţionare), Praga 1934, p. 404.

46. *Leninski sbornik* (Culegere de articole despre Lenin), vol. 18, Moscova, 1931, p. 141.

47. *Ibidem*, p. 87.

48. ŢGASA, dos. 33388, op. 2, doc. 383, f.14.

49. *Ibidem*, f.171.

50. Srecinski, I., *Kompartia i kresteanstvo* (Partidul comunist şi creştinismul), în *Novîi jurnal* (Revista nouă), nr. 80, 1967, p. 211–212.

51. RȚHIDNI, dos. 2, op. 1, doc. 21244, f.1.
52. RȚHIDNI, dos. 17, op. 3, doc. 325, f.1–2.
53. Berdeaev, N., *Novoe Srednevekovie* (Noul ev mediu), Berlin, 1924, p. 89.
54. APRF, Minutele Biroului Politic nr. 68, 15 octombrie 1921.
55. RȚHIDNI, dos. 495, op. 82, doc. 1, f.10–100 b.
56. RȚHIDNI, dos. 2, op. 1, doc. 1444, f.56.
57. *Ibidem*, f.1–4.
58. *Şto dali bolşeviki narodu* (Ce au dat bolşevicii poporului?), Moscova, 1921, p. 14–15.
59. Stalin, I., *Socinenia* (Opere), vol. 13, Moscova, 1951, p. 189.
60. *Ibidem*, p. 191.
61. *Ibidem*, p. 231.
62. *Ibidem*, p. 233.
63. APRF, dos. 3, op. 30, doc. 196, f.106.
64. *Ibidem*, f.109–111.
65. *Ibidem*, f.97, 104, 105, 114.
66. *Ibidem*, f.108.
67. *Ibidem*, f.116–118.
68. APRF, Minutele Biroului Politic, 15 octombrie 1987.
69. Stalin, I., *Socinenia* (Opere), vol. 11, Moscova, 1949, p. 159.
70. *Istoria VKP(b), Kratkii kurs* (Istoria PCR(b). Curs scurt), Moscova, 1938, p. 291.
71. *Leninski sbornik* (Culegere de articole despre Lenin), vol. 18, Moscova, 1918, p. 93–94.
72. Stalin, I., *Socinenia* (Opere), vol. 12, Moscova, 1949, p. 168.
73. APRF, Minutele Biroului Politic, nr. 116, 31 ianuarie 1930.
74. Churchill, W.S., *History of the Second World War* (Istoria celui de-al doilea război mondial), vol. 4, Londra, 1951, p.447–448.
75. APRF, Minutele Biroului Politic, nr. 125, 10 aprilie 1930.
76. RȚHIDNI, dos. 17, op. 26, doc. 55, f.71–2.
77. APRF, Minutele Biroului Politic, nr. 143, 2 august 1933.
78. Vîşinski, A.I. (Ed.), *Spravocinik sovetskogo rabotnika* (Îndrumătorul muncitorului sovietic), Moscova, 1939, p. 89.

79. Stalin, I., *Socinenia* (Opere), vol. 13, *op. cit.*, p. 243.

80. *Ibidem*, p. 245.

81. RȚHIDNI, dos. 17, op. 42, doc. 82, f.82–83.

82. PSS, vol. 45, p. 376.

83. APRF, „Dosar special", nr. 743, f.1–2.

84. *Leninski sbornik* (Culegere de articole despre Lenin), vol. 21, Moscova, 1933, p. 213.

85. Citat la Krupskaia, N. K., *Vospominania o Lenine* (Amintiri despre Lenin), Moscova, 1989, p. 468.

86. RȚHIDNI, dos. 17, op. 3, doc. 253, f.2.

87. PSS, vol. 54, p. 110.

88. PSS, vol. 37, p. 402.

89. RȚHIDNI, dos. 17, op. 3, doc. 113, f.1.

90. ȚGASA, dos. 4, op. 14, doc. 3, f.27.

91. PSS, vol. 12, p. 100–101.

92. RȚHIDNI, dos. 17, op. 3, doc. 296, f.6.

93. APRF, dos. 3, op. 58, doc. 175, f.35–36.

94. RȚHIDNI, dos. 2, op. 2, doc. 1245, f.2.

95. *Ibidem*, f.3.

96. APRF, dos. 3, op. 58, doc. 175, f.37–56.

97. RȚHIDNI, dos. 2, op. 2, doc. 1343.

98. *Biograficeksaia hronika* (Cronică biografică), *op. cit.*, vol. 12, p. 378.

99. Kuskova, E. K., *Traghedia Maksima Gorkogo* (Tragedia lui Maxim Gorki), în *Novîi jurnal* (Revista nouă), nr. 38, p. 224–245.

100. RȚHIDNI, dos. 2, op. 1, doc. 11164, f.7–8.

101. *Ibidem*, op. 2, doc. 1338, f.1–2.

102. Macchiavelli, Niccolo, *Izbrannîie proizvedenia* (Opere alese), Moscova, 1982, p. 35.

103. RȚHIDNI, dos. 2, op. 2, doc. 1344, f.1.

104. APRF, dos. 3, op. 58, doc. 175, f.72.

105. PSS, vol. 17, p. 206–213.

106. *Ibidem*.

107. RȚHIDNI, dos. 2, op. 1, doc. 11164, f. 48.

108. RȚHIDNI, dos. 17, op. 3, doc. 329, f.2.

109. Struve, G., *Russkaia literatura v izgnamii* (Literatura rusă în exil), Paris, 1984, p. 7.

110. RȚHIDNI, dos. 17, op. 3, doc. 160, f. 4.

111. *Ibidem*, doc. 370, f. 13.

112. AMBRF, arhiva nr. 32490, t.I.

113. APRF, dos. 3, op. 58, doc. 175, f.5–50 b.

114. *Ibidem*, f. 6.

115. *Ibidem*, f. 6–16.

116. RȚHIDNI, dos. 17, op. 3, doc. 201, f. 4.

117. *Ibidem*, doc. 132, f. 1.

118. *Ibidem*, doc. 332, f. 7.

119. *Leninski sbornik* (Culegere de articole despre Lenin), vol 16, Moscova, 1931, p. 24–36.

120. RȚHIDNI, dos. 17, op. 3, doc. 329, f.2.

121. *Novîi grad* (Cetatea nouă), nr. 1, 1931, Paris, p.1–7.

122. APRF, dos. 3, op. 34, doc. 188, f. 35–37.

123. APRF, *Zasedanie Sekretariata ȚK KPSS* (Şedinţa Secretariatului CC al PCUS), 26.04.83, f.1–7.

124. Liberman, D.I., *Narodnîi komissar Krasin* (Comisarul poporului Krasin), în *Novîi jurnal* (Revista nouă), nr. 7, 1944, p. 309.

125. Krjijanovski, G.M., *Lenin: Tovarişci, celovek* (Lenin: tovarăşul, omul), ed. a 6-a, Moscova, 1987, p. 212.

126. Vezi Ulianova, *O V.I.Lenine i semie Ulianovîh* (Despre V.I.Lenin şi familia Ulianov), *op. cit.*

127. PSS, vol. 12, p. 142.

128. *Ibidem*, p. 145.

129. RȚHIDNI, dos. 17. op. 3, doc. 261, f. 13–14.

130. RȚHIDNI, dos. 2, op. 1, doc. 20449, f. 1.

131. RȚHIDNI, dos. 17, op. 3, doc. 195, f. 1.

132. APRF, dos. 3, op. 60, doc. 23, f. 7–8.

133. RȚHIDNI, dos. 2, doc. 1166, f. 1–2.

134. RȚHIDNI, dos. 17, op. 3, doc. 284, f. 9.

135. APRF, dos. 3, op. 60, doc. 25, f. 5.

136. *Biograficeskaia hronika* (Cronica biografică), vol. 12, *op. cit.*, p. 244.
137. PSS, vol. 45, p. 666–667.
138. RȚHIDNI, dos. 2, op. 1, doc. 22947.
139. APRF, dos. 3, op. 60, doc. 10, f. 87.
140. RȚHIDNI, dos. 2, op. 1, doc. 22947.
141. RȚHIDNI, dos. 17, op. 3, doc. 283, f. 6–7.
142. RȚHIDNI, dos. 2, op. 2, doc. 1166, f. 5.
143. RȚHIDNI, dos. 3, op. 6, doc. 22, f. 32.
144. APRF, dos. 3, op. 69, doc. 22, f. 35–37.
145. *Ibidem*, f. 35.
146. *Ibidem*, doc. 23, f. 76–77.
147. *Ibidem*, f. 57–58.
148. *Ibidem*, f. 80–81.
149. APRF, dos. 3, op. 60, doc. 25, f. 5.
150. *Ibidem*, f. 49.
151. *Ibidem*, doc. 12, f.37.
152. RȚHIDNI, dos. 17, op. 3, doc. 360, f. 9.
153. *Izvestia*, 27 iunie 1923.
154. APRF, dos. 3, op. 60, doc. 25, f. 58.
155. *Ibidem*, f. 59–60.
156. RȚHIDNI, dos. 89, op. 4, doc. 115, f. 24.
157. APRF. Minutele Biroului Politic, nr. 116, 30 ianuarie 1930.
158. APRF, dos. 3, op. 60, doc. 23, f. 97–99.
159. *Ibidem*, doc. 23, f. 100–102.
160. *Ibidem*, doc. 9, f. 49.
161. *Ibidem*, f. 60–63.
162. *Ibidem*, doc. 10, f. 23, 58.
163. *Ibidem*, doc. 10, f. 88.
164. GARF, dos. 5446, op. 55, doc. 735, f. 51–54.
165. RȚHIDNI, dos. 2, op. 1, doc. 14802.
166. PSS, vol. 36, p. 472.
167. RȚHIDNI, dos. 2, op. 2, doc. 348, f. 1.
168. Troțki, *O Lenine* (Despre Lenin), *op. cit.* p. 87.

169. RȚHIDNI, dos. 44, op. 1, doc. 5, f. 9–36.
170. *Ibidem*, f. 127–132.
171. RȚHIDNI, dos. 2, op. 2, doc. 1003, f. 1–2.
172. PSS, vol. 33, p. 102.
173. PSS, vol. 38, p. 325.
174. PSS, vol. 41, p. 318.
175. PSS, vol. 14, p. 378–379.
176. PSS, vol. 33, p. 117.
177. PSS, vol. 34, p. 116.
178. APRF, dos. 3, op. 20, doc. 53, f. 55–59.
179. PSS, vol. 40, p.209, 211.
180. APRF, dos. 3, op. 20, doc. 53, f. 1.
181. PSS, vol. 38, p. 302-303.
182. APRF, dos. 31, op. 1, doc. 4, f. 211.
183. APRF, dos. 3, op. 20, doc. 52, f. 3, 4.
184. RȚHIDNI, dos. 2, op. 2, doc. 5, f. 1.
185. *Ibidem*, doc. 448, f. 1.
186. *Ibidem*, doc. 1299, f. 1.
187. *Ibidem*.
188. APRF, dos. 3, op. 20, doc. 64, f. 171–176.
189. RȚHIDNI, dos. 2, op. 2, doc. 1318, f. 1–3.
190. Troțki, L. D., *Piat leț Kominterna* (Cinci ani ai Cominternului), Moscova – Leningrad, 1925, p. 73–99.
191. ȚGASA, dos. 4, op. 14, doc. 32, f. 190–199.
192. PSS, vol. 38, p. 186.
193. *Ibidem*, p. 321.
194. Troțki, L. D., *Piat let Kominterna* (Cinci ani ai Cominternului), Moscova - Leningrad, 1925, p. 90.
195. Balabanoff, *Impressions of Lenin* (Impresii despre Lenin), *op. cit.*, p. 29–30.
196. PSS, vol. 38, p. 217.
197. PSS, vol. 8, p. 384, 388.
198. GARF, dos. 130, op. 1, doc. 19, f.13.
199. *Ibidem* , f. 126–130, 96–98.

200. Troţki, *Piat let Kominterna* (Cinci ani ai Cominternului), *op. cit.*, p. 98.
201. ŢGASA, dos. 33987, op. 2, doc. 32, f. 279–290 b.
202. *Ibidem*, f. 258.
203. RŢHIDNI, dos. 2, op. 2, doc. 293, f. 1–3.
204. *Ibidem*, doc. 329, f. 1–2.
205. *Ibidem*, doc. 183, f. 1–4.
206. *Ibidem*, op. 1, doc. 24832, f. 1.
207. *Ibidem*, op. 2, doc. 653, f. 1.
208. *Ibidem*, doc. 1019, f. 1.
209. APRF, dos. 3, op. 20, doc. 63, f. 34–39.
210. APRF, „Dosar special", pachetul nr. 5.
211. RŢHIDNI, dos. 2, op. 2, doc. 235, f. 4–5.
212. APRF, f.3., op. 20, doc. 64.
213. *Ibidem*, f. 45.
214. *Ibidem*.
215. *Ibidem*, f. 67–69.
216. RŢHIDNI, dos. 495, op. 19, doc. 15, f. 24.
217. *Ibidem*, doc. 18, f. 8.
218. *Ibidem*, doc. 15, f. 24.
219. PSS, vol. 44, p. 226.
220. RŢHIDNI, dos. 2, op. 2, doc. 380, f. 1.
221. APRF, dos. 3, op. 20, doc. 73, f. 123.
222. *Ibidem*, doc. 66, f. 8.
223. PSS, vol. 44, p. 405.
224. NKVD, Arhivele, dos. K–1, op. 1, doc. 17671.
225. *Ibidem*.
226. APRF, dos. 3, op. 20, doc. 59, f. 91.
227. *Ibidem*, f. 122.
228. *Ibidem*, doc. 66, f. 19.
229. *Ibidem*, doc. 54, f. 102.
230. *Ibidem*, f. 114.
231. APRF, dos. 45, op. 1, doc. 319, f. 31.
232. Troţki, L.D., *Dnevniki i pisma* (Jurnale şi scrisori), New York, 1966, p. 165.

Capitolul 7

1. ŢGAOR, dos. 5459, op. 5, doc. 2, f. 262.

2. Martov, I.O., *Borba s osadnîm polojeniem v Rossiiskoi soţial-demokraticeskoi rabocei partii* (Lupta cu starea de asediu din Partidul Social-democrat al muncitorilor din Rusia), Geneva, 1904.

3. APRF, dos. 3, op. 22, doc. 307, f. 135.

4. ŢGAOR, dos. 5459, op. 5, doc. 2, f. 254.

5. PSS, vol. 55, p. 368.

6. RŢHIDNI, dos. 2, op. 1, doc. 385, f. 1.

7. PSS, vol. 11, p. 339–343.

8. APRF, dos. 3, op. 22, doc. 307, f. 136.

9. RŢHIDNI, dos. 2, op. 2, doc. 1343.

10. APRF, dos. 3, op. 22, doc. 307, f. 137.

11. Ulianova, M.I., *O Vladimire Ilice* (Despre Vladimir Ilici), în *Izvestia ŢK KPSS* (Buletinul CC al PCUS), nr. 3, 1991, p. 189.

12. RŢHIDNI, dos, 17, op. 3, doc. 314, f. 7.

13. APRF, dos. 3, op. 22, doc. 307, f. 16.

14. *Ibidem*, f. 17.

15. *Ibidem*, f. 18.

16. *Ibidem*, f. 19.

17. PSS, vol. 52, p. 100.

18. Voitinski, V., *Godî pobed i porajenii* (Anii victoriilor şi ai înfrîngerilor), cartea 2, Berlin, 1924, p. 100.

19. Ulianova, *O Vladimire Ilice* (Despre Vladimir Ilici), *op. cit.*, p. 185.

20. RŢHIDNI, dos. 16, op. 3, doc. 6, f. 7.

21. PSS, vol. 45, p. 278–294.

22. RŢHIDNI, dos. 16, op. 2, doc. 13, f. 180–190.

23. APRF, dos. 3, op. 22, doc. 307, f. 23.
24. RȚHIDNI, dos. 16, op. 2, doc. 13, f. 189.
25. PSS, vol. 45, p. 348.
26. PSS, vol. 54, p. 674–675.
27. PSS, vol. 45, p. 345, 346.
28. Buharin, N.I., *Politiceskoe zaveşceanie Lenina* (Testamentul politic al lui Lenin), Moscova, 1929.
29. PSS, vol. 45, p. 376.
30. *Ibidem*, p. 403.
31. APRF, dos. 3, op. 22, doc. 307, f. 139.
32. *Ibidem*, f. 138.
33. PSS, vol. 54, p. 329.
34. *Ibidem*.
35. PSS, vol. 54, p. 330.
36. RȚHIDNI, dos. 14, op. 1, doc. 308, f. 4–5.
37. PSS, vol. 54, p. 329–330.
38. APRF, dos. 3, op. 22, doc. 307, f. 138.
39. *Ibidem*, f. 27–29.
40. Ulianova, *O Vladimire Ilice* (Despre Vladimir Ilici), *op. cit.*, p. 169.
41. RȚHIDNI, dos. 4, op. 1, doc. 142, f. 240.
42. APRF, dos. 3, op. 22, doc. 307, f. 133–139.
43. *Ibidem*, f. 98.
44. *Ibidem*, f. 50.
45. *Ibidem*, f. 172.
46. *Ibidem*, f. 55.
47. *Ibidem*, f. 77.
48. *Ibidem*, f. 73.
49. *Ibidem*, f. 62.
50. RȚHIDNI, dos. 14, op. 1, doc. 398, f. 3–6.
51. APRF, dos. 3, op. 22, doc. 307, f. 1–2.
52. *Ibidem*, f. 1–2.
53. Episodul cererii otravei de către Lenin a fost relatat de Troţki în 1939, însă într-o formă confuză şi neverosimilă. Vezi Deutscher I.,

The Prophet Outcast: Trotsky – 1929 – 1940, Oxford, 1963, p. 446.

54. APRF, dos. 3, op. 22, doc. 307, f. 7, 11.

55. *Ibidem*, doc. 308, f. 61.

56. Troţki, *O Lenine* (Despre Lenin), *op. cit.*, p. 159, 160.

57. RŢHIDNI, dos. 16, op. 2, doc. 13.

58. APRF, dos. 3, op. 22, doc. 307, f. 140.

59. RŢHIDNI, dos. 4, op., doc. 142, f. 310–346.

60. Ravdin, B., în *Znanie - sila* (Cunoaşterea - putere), nr. 4, 1990.

61. Annenkov, I., *Vospominania o Lenine* (Amintiri despre Lenin), în *Novîi jurnal* (Revista nouă), nr. 65, 1961, p. 141, 142, 149.

62. Ravdin, *op. cit.* p. 22.

63. *Ibidem*.

64. RŢHIDNI, dos. 16, op. 2, doc. 13.

65. *Biograficeskaia hronika* (Cronica biografică), vol. 12, *op. cit.*, p. 621.

66. APRF, dos. 3, op. 22, doc. 307, f. 140.

67. *Ibidem*, doc. 306, f. 127–128.

68. RŢHIDNI, dos. 3, op. 1, doc. 142, f. 406–407.

69. Citat la Fischer, *The Life of Lenin* (Viaţa lui Lenin), *op. cit.*, p. 672.

70. Annenkov, I., *Vospominania o Lenine* (Amintiri despre Lenin), în *Novîi jurnal* (Revista nouă), nr. 65, 1961, p. 144.

71. RŢHIDNI, dos. 17, op. 2, doc. 86, f. 5 – 50 b.

72. APRF, dos. 3, op. 22, doc. 307, f. 175.

73. ŢGASA, F.4, D.17, L.290.

74. APRF, dos. 3, op. 22, doc. 307, f. 174, vezi Ulianova, *O Vladimire Ilice* (Despre Vladimir Ilici), *op. cit.*

75. *Biograficeskaia hronika* (Cronica biografică), vol. 12, *op. cit.*, p. 653.

76. RŢHIDNI, dos. 12, op. 2, doc. 254, f. 2, 3, 4, 9, 10.

77. APRF, dos. 3, op. 22, doc. 308, f. 141.

78. Ulianova, *O Vladimire Ilice* (Despre Vladimir Ilici), *op. cit.*

79. APRF, dos. 3, op. 22, doc. 370, f. 176.

80. *Pravda*, 24 ianuarie 1924.

81. Redactorul își exprimă recunoștința față de dr. Peter Greenhall de la Secția de Neurologie a Clinicii Radcliffe din Oxford, pentru opinia sa. Autopsia este prezentată în întregime la Payne, R., *The Life and Death of Lenin* (Viața și moartea lui Lenin), Londra, 1964, p. 637–640.

82. APRF, dos. 3, op. 22, doc. 309, f. 1–2.

83. *Ibidem*, f. 1.

84. *Ibidem*, f. 5.

85. ȚGASA, dos. 33987, op, 3, doc. 80, f. 587.

86. APRF, dos. 3, ap. 22, doc. 309, f. 15, 16, 21.

87. *Ibidem*, f. 15.

88. *Biograficeskaia hronika* (Cronica biografică), vol. 12, *op. cit.*, p. 672–673.

89. *Ibidem*, p. 675.

90. Arhivele Ministerului Securității (ARhiv MB), dos. 1, op. 4, nr. 133, f. 10.

91. *Pravda*, 27 ianuarie 1924.

92. *Ibidem*.

93. *Pravda*, 30 ianuarie 1924.

94. *Ibidem*.

95. APRF, dos. 3, op. 77, f. 526.

96. Churchill, W.S., *The World Crisis* (Criza mondială), vol 5, *op. cit.*, p. 76.

97. Stalin, I., *Socinenia* (Opere), vol. 10, *op. cit.*, p. 41, 56.

98. *Pravda*, 27 iulie 1924.

99. APRF, dos. 3, op. 22, doc. 309, f. 38.

100. *Ibidem*, doc. 307, f. 156.

101. APRF, dos. 3, op. 22, doc. 307, f. 49.

102. Vezi Sbarki, B.I., *Mavzolei Lenina* (Mausoleul lui Lenin), Moscova, 1944.

103. APRF, dos. 3, op. 22, doc. 311, f. 3.

104. *Ibidem*, f. 5.

105. *Ibidem*, f. 5-6.

106. *Ibidem*, f. 24.

107. *Ibidem*, f. 31.

108. *Ibidem*, f. 103.

109. *Ibidem*, f. 120.

110. *Ibidem*, doc. 523, f. 1–11.

111. *Ibidem*, doc. 311, f. 121.

112. *Ibidem*, doc. 310, f. 53.

113. *Ibidem*, f. 54–64.

114. *The Times*, 19 ianuarie 1994.

115. APRF, dos. 3, op. 22, doc. 36, f. 23.

116. PSS, vol. 12, p. 320.

117. Brejnev, L. I., *Leninskim kursom* (Urmînd cursul lui Lenin), vol. 6, p. 533.

118. APRF, „Dosarul special" nr. 576, f. 2, 3, 5.

119. APRF, „Dosarul special", Minutele Biroului Politic, 20 iunie 1968, p. 6.

120. APRF, „Dosarul special", Minutele Biroului Politic nr. 244, 15 octombrie 1959, p. 36–38.

121. Medvedev R., *All Stalin's Men* (Toţi oamenii lui Stalin), Blackwell, Oxford, 1989, p. 139.

122. APRF, Minutele Biroului Politic, 27 dcecembrie 1973, p 1–7.

123. Hruşciov, N. S., *Reci na sobraniah izbiratelei Moskvî* (Cuvîntări la şedinţele alegătorilor din Moscova), 1937, p. 3–21.

124. APRF, „Dosarul special" Note ale discuţiilor lui Hruşciov la Beijing, 2 octombrie 1959, p. 1–33.

125. APRF, „Dosarul special" Raport la Plenara Comitetului Central din 14 octombrie 1964, p. 59.

126. *Ibidem*, p.4.

127. Brejnev, L. I., *O kommunisticeskom vospitanii trudeaşcihsea* (Despre educaţia comunistă a oamenilor muncii), Moscvoa, 1974, p. 286–287.

128. *Dnevniki imperatora Nikolaia II* (Jurnalele zilnice ale împăratului Nikolai al II-lea), Moscova, 1991, p. 309.

129. APRF, dos. 80, op. 11519.

130. APRF, „Dosarul special" Întîlnirea lui Leonid I.Brejnev

cu conducătorii partidelor frăţeşti de la Budapesta, 18 martie 1975.

131. APRF, „Dosarul special" Minute ale Biroului Politic, 18 noiembrie 1982, p. 464–465.

132. APRF, dos. 82.

133. APRF, „Dosarul special" Minute ale Biroului Politic, 7 ianuarie 1974, p. 19–34.

134. Andropov, L. V., *Izbrannîie reci i stati* (Articole şi cuvîntări alese), Moscova, 1983, p. 126.

135. APRF, „Dosarul special" Note de la I. V. Andropov către L. I. Brejnev, 29 octombrie 1973, p. 1–5.

136. RŢHIDNI, dos. 2, op. 2, doc. 1119, f.1–a.

137. APRF, „Dosarul special" Minute ale Biroului Politic, 4 august 1983, p. 66.

138. APRF, „Dosarul special" Minute ale Biroului Politic, 20 octombrie 1981, p. 241–246.

139. APRF, „Dosarul special" Minute ale Biroului Politic, 10 februarie 1984, p. 11–126.

140. APRF, dos. 83.

141. APRF, „Dosarul special" Minute ale Biroului Politic, 23 februarie 1984.

142. RŢHIDNI, dos. 2, op. 1, doc. 20706. f. 1.

143. APRF, „Dosarul special" Minute ale Biroului Politic, 11 martie 1985.

144. APRF, „Dosarul special" Minute ale Biroului Politic, 4 aprilie 1985, p. 248–251.

145. Gorbaciov, M.S., *Izbrannîie reci i stati* (Articole şi cuvîntări alese), Moscvoa, 1985, p. 9.

146. APRF, „Dosarul special" Minute ale Biroului Politic, 4 aprilie 1985, p. 212.

147. APRF, „Dosarul special" Minute ale Biroului Politic, 2 septembrie 1983, p. 6.

148. *Volea Rossii* (Voinţa Rusiei), Paris, nr. 3, 1924.

149. PSS, vol. 51.

150. Arhivele Centrale ale Ministerului Apărării (ŢAMO),

dos. 3, op. 1156, doc. 2, f. 252.

151. Arhivele Ministerului Securității Statului (AMB), dos. 1, op. 4, nr. 133, f. 7.

152. Troțki, *O Lenine* (Despre Lenin), *op. cit.*, p. 87, 88.

153. RȚHIDNI, dos. 2, op. 2, doc. 1166, f. 1–2.

154. APRF, „Dosarul special" Minute ale Biroului Politic, 20 iunie 1968, p.1–8.

155. APRF, „Dosarul special" Minute ale Biroului Politic, 17 aprilie 1970, p. 1–2.

156. APRF, Minute ale Secretariatului Comitetului Central, 2 iunie 1981, p. 2.

157. APRF, „Dosarul special" Raportul KGB nr. 456–Ci, p. 162–164.

Post-scriptum

1. ȚGAOR, dos. 5459, op. 5, doc. 2, f.232.

2. APRF, Minute ale Biroului Politic, 15 octombrie 1987, p. 156.

3. PSS, vol. 39, p. 408.

4. *Leninski sbornik* (Culegere de articole despre Lenin), *op. cit.*, vol. 18, Moscova, 1931, p. 187.

5. AMBRF, dos. 1, op. 4, doc. 133, f. 10.

6. *Leninski sbornik* (Culegere de articole despre Lenin), vol. 2, Moscova, 1924, p. 271.

7. APRF, dos. 31, op. 1, doc. 4, f. 25, 213.

8. *Ibidem*, f. 27.

9. RȚHIDNI, dos. 2, op. 2, doc. 380, f. 1.

10. APRF, dos. 3, op. 24, doc. 463, f. 148–149.

11. RȚHIDNI, dos. 2, op. 2, doc. 492, f. 1.

12. APRF, „Dosarul special" Note către Comitetul Central al PCUS 682– op. cit., 28 august 1980, f. 1.

13. APRF, „Dosarul special" Note de la discuțiile lui Hrușciov

la Varşovia, mai 1960, n.233.

14. RȚHIDNI, dos. 2, op. 2, doc. 447, f. 1.

15. *Ibidem*, doc. 231, f. 1.

16. APRF, Nota Ministerului Apărării nr. 04311, f. 1–4.

17. Berdeaev, *Istoki i smîsl russkogo kommunizma* (Izvoarele şi sensul comunismului rus), *op. cit.*, p. 131.

IMPORTANT!

CLUBUL CĂRȚII ORIZONTURI - LIDER

București, B-dul Libertății nr. 4, bl. 117, et. III, ap. 7 sector 4, Tel: 337.22.10; Fax: 337.48.22 cod 761061

Din rîndul membrilor acestui club poate face parte orice persoană care solicită cel puțin două cărți din listele de apariții ale celor două edituri. Membrii CLUBULUI CĂRȚII ORIZONTURI- LIDER beneficiază de următoarele facilități:

1. Editurile suportă cheltuielile de expediție prin poștă cu ramburs a cărților comandate. În termen de o săptămînă de la data comenzii solicitantul va primi prin poștă, la domiciliul său, cărțile dorite (comandă de minimum două exemplare).

2. Reducerea prețului de vînzare cu 10% pentru fiecare comandă de mininum 2 cărți, 12% pentru comenzile ce depășesc 5 cărți, 15% la comenzile de cel puțin 15 cărți.

3. Livrarea cărților cu prioritate.

4. Rezervarea cărților în curs de apariție.

5. Editura asigură materiale informative: cataloage și liste de apariții.

Notă: Pentru cititorii din București, livrarea cărților *nu se face prin poștă*, ci direct, de la punctele de vînzare ale editurii: **Combinatul Poligrafic CORESI**, P-ța Presei Libere 1 (fosta Casa Scînteii, lîngă farmacia CORESI), **depozitul** din B-dul Dinicu Golescu 43, bl. 7, sc. 1, ap. 3, tel: 638.98.38 și **depozitul** AMIT S.A., str. Sabinelor 8, Tel: 335.05.45 int. 179.

La sfîrșitul fiecărui an, CLUBUL CĂRȚII ORIZONTURI - LIDER acordă importante **premii de fidelitate** cititorilor care au comandat cele mai multe cărți publicate de Editurile ORIZONTURI și LIDER în anul respectiv.

PENTRU CITITORII DIN LOCALITĂȚILE MICI

UN MIJLOC SIGUR DE SPORIRE A VENITURILOR

În atenția bibliotecarilor, cadrelor didactice, funcționarilor poștali.

Editurile ORIZONTURI și LIDER oferă un comision de 20% din valoarea cărților vîndute persoanelor care fac comenzi de minimum 10 exemplare din fiecare titlu comandat.

Plata se face cu ramburs. **Nu subestimați această posibilitate de a vă completa cîștigurile lunare cu zeci și chiar sute de mii de lei!**

La cerere vi se pun la dispoziție cataloage și alte materiale informative (liste și prezentări de cărți) pentru a obține comenzile necesare.

Oferta de cărți a Editurilor ORIZONTURI şi LIDER

James Clavell	**TAI-PAN** - tiraj nou (952 pag. / 18000 lei)
	THRUMP-O-MOTO–Ucenicul Vrăjitor (96 pag. / 11.000 lei)
	EVADAREA (528 pag. / 10.500 lei)
Colleen Mc.Cullough	**OBSESIE INDECENTĂ** (424 pag. / 5000 lei)
	TIM (352 pag. / 8900 lei)
	ÎN VÎLTOAREA DESTINULUI (464 pag. / 5500 lei)
	PASĂREA SPIN (608 pag. / 16000 lei)
Barbara T. Bradford	**GLASUL INIMII** (1.116 pag / 10000 lei)
	NU E TOTUL PIERDUT (432 pag. / 8500 lei)
	PREȚUL SUCCESULUI (vol. I-II/ 19500 lei)
	PĂSTREAZĂ VISUL (vol. I-II/ 18500 lei)
	SĂ FII CEL MAI BUN (576 pag./ 9000 lei)
Henry Miller	**ZILE FERICITE LA CLICHY** (207 pag. / 2300 lei)
Paul Ștefănescu	**ÎNGERII MORȚII** (200 pag. / 1200 lei)
George Doyle	**POVESTEA ODETTEI** (208 pag. / 1600 lei)
Jean Marsh	**CASA ELIOTT** (432 pag. / 4500 lei)
Barbara Vine	**CASA CU TREPTE** (416 pag. /7700 lei)
Jacqueline Susann	**VALEA PĂPUȘILOR** (544 pag. / 5600 lei)
	JOSEPHINE (256 pag. / 4000 lei)
	SEDUCĂTORUL (576 pag. / 9000 lei)
Judith Krantz	**FIICA LUI MISTRAL** (832 pag. / 10000 lei)
	PÎNĂ NE VOM REVEDEA (880 pag. / 9600 lei)
	TENACITATE (592 pag. / 8900 lei)
	ÎNDRĂGOSTIȚII (512 pag. /8900)
	DIN NOU ÎN PARADIS (464 pag. / 7500 lei)
Winston Graham	**POLDARK vol. I – *ROSS POLDARK*** (448 pag. / 5000 lei)
	POLDARK vol. II – *DEMELZA* (496 pag. / 5500 lei)
	POLDARK vol. III – *ZILE ZBUCIUMATE* (368 pag. / 4000 lei)
Justin Scott	**VĂDUVA DORINȚEI** (544 pag. / 5500 lei)
	RĂFUIALA (496 pag. / 5500 lei)
	MÎNDRIA REGILOR (704 pag. / 7500 lei)
	DINCOLO DE APARENȚE (400 pag. / 6300 lei)
Barbara Delinsky	**RĂTĂCIRI** (544 pag. /7500 lei)
	MARTOR INCOMOD (480 pag. / 9900 lei)
	MAI MULT DECÎT PRIETENI (496 pag. /12300 lei)
	SINGURĂTATE ÎN DOI (432 pag. / 8900 lei)
Jacqueline Briskin	**INIMĂ ÎMPIETRITĂ** (592 pag. /9950 lei)
	CEALALTĂ FAȚĂ A IUBIRII (624pag. / 10800 lei)
	NU-I DE-AJUNS SĂ VISEZI (512 pag. / 11000 lei)
	TOTUL DE LA VIAȚĂ (496 pag. /14000 lei)
Danielle Steel	**SECRETE** (384 pag / 5700 lei)
	ÎN AL NOUĂLEA CER (464 pag. / 6700 lei)

	SUB POVARA DESTINULUI (384pag. / 9900 lei)
	ÎNTÎLNIRI ÎNTÎMPLĂTOARE (480 pag. / 7000 lei)
	CINCI ZILE LA PARIS (304pag. / 12500 lei)
Lawrence Sanders	**IUBIRE INTERZISĂ** (624 pag. / 7900 lei)
	DOSARELE TIMOTHY (448 pag. / 5000 lei)
	JOCURI PERICULOASE (480 pag. /10000 lei)
Maria Barrett	**RĂZBUNAREA TRECUTULUI** (512pag. / 7500 lei)
Susan Howatch	**DOMENIUL PENMARRIC** (688 pag. / 9500 lei)
Harold Robbins	**RIVALII** (464 pag. / 8300 lei)
Sidney Sheldon	**FURIA ÎNGERILOR** (464 pag. /12000 lei)
Julia Grice	**SECRETELE ATRACȚIEI FEMININE** (320pag. /7000lei)
Anaïs Nin	**HENRY ȘI JUNE** (496 pag. / 8900 lei)
	UN SPION ÎN CASA DRAGOSTEI (416 pag. / 8900 lei)
Phyllis A. Whitney	**LEBĂDA DE ABANOS** (336 pag. /11000 lei)
	CHIHLIMBARUL NEGRU (352 pag. /11500 lei)
Philippe Van Rjndt	**SAMARITEAN** (416 pag. / 4500 lei)
Georgeta Nichifor	**DICȚIONAR ENGLEZ-ROMÂN; ROMÂN-ENGLEZ** (466 pag. / 6800 lei)
Ioan Lăzărescu	**DICȚIONAR GERMAN-ROMÂN; ROMÂN-GERMAN** (630 pag. /18000 lei)
Voichița Ionescu	**DICȚIONAR LATIN-ROMÂN** (224 pag. / 5500 lei)
Laurențiu Zoicaș	**GHID DE CONVERSAȚIE ROMÂN-FRANCEZ** (164 pag. / 3000 lei)
Ștefania Popescu	**GRAMATICA PRACTICĂ A LIMBII ROMÂNE** (654 pag. / 19500 lei)
Philippe Gaudin	**MARILE RELIGII** (464pag. / 15000 lei)
Tudor Vianu	**ESTETICA** (464 pag. / 9950 lei)
	ARTA PROZATORILOR ROMÂNI (480pag. / 9900 lei)
Pépin & Braunstein	**GHID DE CULTURĂ GENERALĂ** (368 pag. / 21000 lei)
Gheorghe Enescu	**TRATAT DE LOGICĂ** (352 pag. / 12000 lei)
Sanda Marin	**CARTE DE BUCATE** (352 pag. /10000 lei)
Irving Stone	**TURNUL NEBUNILOR - Viața lui Freud - vol. I** (480 pag. /15000 lei)
	PARIA - vol. II (448 pag. /14000 lei)
Barbara T. Bradford	**IUBIRI VINOVATE** (368 pag. /12500 lei)
Susan Howatch	**INTRIGI DE FAMILIE** (416 pag. /14000 lei)
	MOȘTENIRE BLESTEMATĂ (496 pag. /16000 lei)
Justin Scott	**SUSPICIUNI** (608 pag. /16500 lei)
Larousse	**MICĂ ENCICLOPEDIE DE GEOGRAFIE** (416 pag. /15000 lei)
Michael Bar-Zohar	**FRAȚII** (432 pag. /14000 lei)
Delia Fiallo	**KASSANDRA** (528 pag. /17000 lei)

CĂRȚI ÎN CURS DE APARIȚIE:

A.J.Cronin	**DOAMNA CU GAROAFE**
A. Joackimsthaler	**SFÎRȘITUL LUI HITLER**

COLECȚIILE EDITURILOR *ORIZONTURI ȘI LIDER*

Editurile ORIZONTURI și LIDER și-au diversificat producția editorială în următoarele colecții:

BESTSELLERURILE ULTIMULUI DECENIU

Au fost publicate pentru prima oară în România lucrări ale unor autori contemporani ca *James Clavell, Barbara Bradford Taylor, Colleen McCullough, Sidney Sheldon, Robert Ludlum, Judith Krantz, Danielle Steel, Lawrence Sanders, Justin Scott, Jacqueline Susann, Jacqueline Briskin, Susan Howatch* și alții — scriitori deosebit de apreciați pe plan mondial.

Cărțile lor figurează în fruntea topurilor internaționale.

MARI PERSONALITĂȚI ALE ISTORIEI

Această colecție urmărește prezentarea vieții și activității marilor personalități care au influențat în mod decisiv cursul istoriei. Lucrarea de debut a colecției a fost ***J.F. Kennedy și noua generație*** de *David Burner* urmată de ***LENIN - O nouă biografie*** de *D. Volkogonov*. Se află în pregătire lucrările ***Napoleon*** de *E.V. Tarlé*, ***În preajma lui Stalin*** de *V. Berezhkov* și ***Ultimele zile ale lui Hitler*** de *Anton Joachimsthaler*.

CULTURĂ GENERALĂ

Este o colecție care are în vedere editarea unor lucrări de interes general ce fac posibilă inițierea cititorilor în domeniul respectiv și, în același timp, oferă direcții de cercetare celor inițiați, interesați să aprofundeze domeniul respectiv. În această colecție au apărut: ***Legendele și miturile Greciei antice*** de *N. A. Kun*, ***Istoria Angliei*** de *André Maurois* ***Estetica*** de *Tudor Vianu*, ***Marile Religii***, coord. *Phillippe Gaudin* și ***Arta prozatorilor români*** de *Tudor Vianu*, ***Ghid de cultură generală*** de *J. F.Pépin & F. Braunstein*.

CAPODOPERE ALE LITERATURII UNIVERSALE

Va cuprinde lucrările de referință ale titanilor literaturii universale începînd cu cel mai bun roman al sec. al XIX-lea, ***Război și pace*** de *Lev Tolstoi*. În pregătire se află integrala lucrărilor celebrului scriitor american *William Faulkner*.

UN EVENIMENT EDITORIAL DE EXCEPȚIE

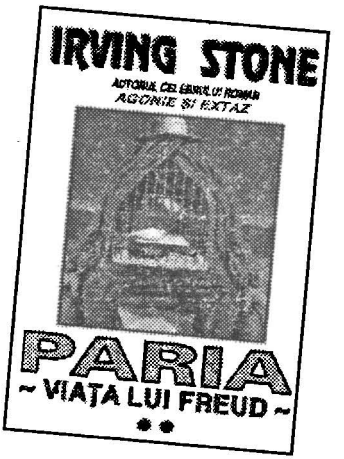

Celebrul scriitor **Irving Stone** a făcut încă o dată dovada talentului său de biograf şi romancier, în povestea extraordinară a vieții omului şi savantului ***Sigmund Freud.***

Această operă de excepție este publicată de **Grupul de edituri ORIZONTURI – LIDER** în volumele ***TURNUL NEBUNILOR*** şi ***PARIA.***

O apariție cu totul deosebită, ce constituie o lectură pe cît de agreabilă, pe atît de incitantă.

TITLURI COMANDATE:

	Titlul	Nr. ex.		Titlul	Nr. ex.
1.	_____	_____	**6.**	_____	_____
2.	_____	_____	**7.**	_____	_____
3.	_____	_____	**8.**	_____	_____
4.	_____	_____	**9.**	_____	_____
5.	_____	_____	**10.**	_____	_____

Destinatar: **CLUBUL CĂRȚII ORIZONTURI - LIDER**

B-dul Libertății nr. 4
Bl. 117, ap. 7, sector 4, cod 761061
București

Expeditor _____
Strada _____ Nr. ____
Bl. ____ Sc. ____ Et. ____ Ap. ____
Județ _____ Sector ____
Cod _____ Localitatea _____
Tel: _____

TALON DE COMANDÃ

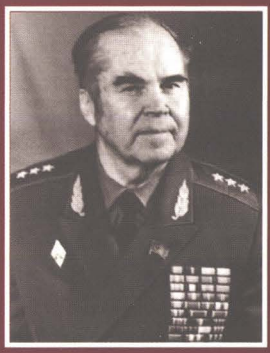

Istoricul Dmitri Volkogonov, fost general în Armata Roşie, este actualmente asistentul special al preşedintelui Boris Elţîn şi preşedinte al comisiei prezidenţiale pentru examinarea arhivelor secrete sovietice.

Pornind de la cercetarea a peste 3700 de documente cîndva inaccesibile, autorul aruncă o lumină nouă asupra primilor ani ai regimului sovietic şi elaborează o biografie ştiinţifică a lui Lenin, în care este relevat adevărul despre laturile ascunse ale vieţii acestuia: genealogia, situaţia financiară, accesul la putere, anturajul, atitudinea dispreţuitoare faţă de intelectualitate şi, nu în ultimul rînd, boala şi agonia.

Cartea modifică imaginea lui Lenin construită după Revoluţia din Octombrie, demolînd mitul creat de istoriografia sovietică. Lucrarea de faţă este nu numai o invitaţie la lectură, dar şi un prilej de meditaţie asupra impactului pe care l-a avut leninismul în evoluţia ulterioară a Rusiei şi a întregii lumi.

În aceeaşi colecţie în curînd vor apărea:

- ***SFÎRŞITUL LUI HITLER***
- ***ÎN PREAJMA LUI STALIN***
- ***NAPOLEON***

© EDITURA ORIZONTURI
EDITURA LIDER

Lei 18000